УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЈЕЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

VII/2

Тематски зборник

Нови Сад, 2018

ЈЕЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ VII/2
JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU VII/2
LANGUES ET CULTURES DANS LE TEMPS ET DANS L`ESPACE VII/2
LANGUAGES AND CULTURES IN TIME AND SPACE VII/2
ЯЗИКИ И КУЛТУРИ У ЧАСУ И ПРОСТОРУ VII/2
ЯЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ VII/2
JAZYKY A KULTÚRY V PRIESTORE A ČASE VII/2
LINGUE E CULTURE NEL TEMPO E NELLO SPAZIO VII/2
LENGUAS Y CULTURAS EN TIEMPO Y ESPACIO VII/2
LIMBI ŞI CULTURI ÎN TIMP ŞI SPAŢIU VII/2
NYELVEK ÉS KULTÚRÁK IDŐBEN ÉS TÉRBEN VII/2

Уреднице проф. др Снежана Гудурић, проф. др Биљана Радић-Бојанић

Коуреднице проф. др Јасмина Дражић, доц. др Јелена Ајџановић
(у делу I *Српски језик на прелазу векова: новине у систему и употреби*)

Издавач УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Суиздавач Педагошко друштво Војводине, Нови Сад

За издавача проф. др Ивана Живанчевић Секеруш
За суиздавача Јасмина Шестак

Академски одбор: проф. др Тврtко Прћић
проф. др Владислава Гордић Петковић
проф. др Едита Андрић
проф. др Јасмина Татар Анђелић
доц. др Јагода Гранић
проф. др Октавија Неделку
проф. др Давиде Астори
проф. др Жан-Пол Мејер
проф. др Михај Радан
проф. др Витторио Дел`Аквила
проф. др Ђорђета Раца
проф. др Надежда Силашки
проф. др Љубица Влаховић
проф. др Игор Лакић
проф. др Сабина Халупка Решетар
проф. др Биљана Радић-Бојанић
проф. др Ксенија Шуловић

Рецензенти: проф. др Софија Милорадовић, Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија
проф. др Мира Трајкова, Универзитет Св. Кирил и Методиј у Скопљу, Македонија
Проф. др Славица Перовић, Универзитет у Црној Гори, Црна Гора

ISBN 978-86-6065-476-4

У Зборнику су штампани изабрани радови изложени на конференцији *Језици и културе у времену*

и простору 7, одржаној на Филозофском факултету у Новом Саду 18. и 19. новембра 2017. у оквиру истоименог Пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије бр. 178002, као и други радови који по својој тематици и квалитету одговарају профилу Зборника.

Рецензенти појединачних радова:

Срето Танасић (Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија), Costas Canakis (University of the Aegean, Greece) Sonja Štajnfeld (Universidad Autónoma del Estado de México, México), Мира Трајкова (Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија), Зорка Кашић (Универзитет у Београду, Србија), Далибор Солдатић (Универзитет у Београду), Весна Половина (Универзитет у Београду), Жељко Ђурић (Универзитет у Београду), Јулијана Вучо (Универзитет у Београду), Јелена Филиповић (Универзитет у Београду), Надежда Силашки (Универзитет у Београду), Милена Јовановић (Универзитет у Београду), Ана Елаковић (Универзитет у Београду), Љиљана Ђурић (Универзитет у Београду), Татјана Шотра (Универзитет у Београду), Предраг Мутавџић (Универзитет у Београду), Ана Кузмановић (Универзитет у Београду), Маја Ивановић (Универзитет у Београду), Весна Цакељић (Универзитет у Београду), Татјана Ђуровић (Универзитет у Београду), Војкан Стојичић (Универзитет у Београду), Маја Миличевић (Универзитет у Београду), Octavia Nedelcu (Universitatea din Bucureşti, România), Lidija Čolević (Universitatea din Bucureşti), Roberta Matković (Sveučilište Juraj Dobrila u Puli, Hrvatska), Tjaša Miklič (Univerza v Ljubljani, Slovenija), Jana Kenda (Univerza v Ljubljani, Slovenija), Тијана Ашић (Универзитет у Крагујевцу), Катарина Мелић (Универзитет у Крагујевцу, Србија), Драган Бошковић (Универзитет у Крагујевцу), Дејан Каравесовић (Универзитет у Крагујевцу), Татјана Пауновић (Универзитет у Нишу, Србија), Владимир Јовановић (Универзитет у Нишу), Виолета Стојичић (Универзитет у Нишу), Милена Каличанин (Универзитет у Нишу), Јасмина Ђорђевић (Универзитет у Нишу), Свенка Савић (Универзитет у Новом Саду, Србија), Вера Васић (Универзитет у Новом Саду), Владислава Ружић (Универзитет у Новом Саду), Тврtко Прћић (Универзитет у Новом Саду), Бојана Стојановић Пантовић (Универзитет у Новом Саду), Владислава Гордић Петковић (Универзитет у Новом Саду), Предраг Новаков (Универзитет у Новом Саду), Душанка Звекић Душановић (Универзитет у Новом Саду), Гордана Драгин (Универзитет у Новом Саду), Гордана Штасни (Универзитет у Новом Саду), Гордана Штрбац (Универзитет у Новом Саду), Данијела Марчок (Универзитет у Новом Саду), Дејан Средојевић (Универзитет у Новом Саду), Душанка Вујовић (Универзитет у Новом Саду), Жарко Бошњаковић (Универзитет у Новом Саду), Маја Марковић (Универзитет у Новом Саду), Милан Ајџановић (Универзитет у Новом Саду), Миливој Алановић (Универзитет у Новом Саду), Нада Арсенијевић (Универзитет у Новом Саду), Наташа Киш (Универзитет у Новом Саду), Страхиња Степанов (Универзитет у Новом Саду), Дојчил Војводић (Универзитет у Новом Саду), Марија Стефановић (Универзитет у Новом Саду), Михајло Фејса (Универзитет у Новом Саду), Драгана Дробњак (Универзитет у Новом Саду), Ксенија Шуловић (Универзитет у Новом Саду), Татјана Ђурин (Универзитет у Новом Саду), Диана Поповић (Универзитет у Новом Саду), Сабина Халупка Решетар (Универзитет у Новом Саду), Мира Милић (Универзитет у Новом Саду), Александра Изгарјан (Универзитет у Новом Саду), Наташа Миливојевић (Универзитет у Новом Саду), Ана Халас Поповић (Универзитет у Новом Саду), Бојана Комароми (Универзитет у Новом Саду), Бојана Вујин (Универзитет у Новом Саду), Данијела Прошић Сантовац (Универзитет у Новом Саду), Диана Продановић Станкић (Универзитет у Новом Саду), Гордана Лалић Крстин (Универзитет у Новом Саду), Јагода Топалов (Универзитет у Новом Саду), Александра Блатешић (Универзитет у Новом Саду), Кристијан Екер (Универзитет у Новом Саду), Соња Филиповић Ковачевић (Универзитет у Новом Саду), Соња Веселиновић (Универзитет у Новом Саду), Олга Панић Кавгић (Универзитет у Новом Саду), Александар Кавгић (Универзитет у Новом Саду), Радослава Трнавац (Универзитет у Новом Саду), Јелена Ајџановић (Универзитет у Новом Саду),

Ивана Вилић (Универзитет у Новом Саду), Бојана Вујин (Универзитет у Новом Саду), Весна Богдановић (Универзитет у Новом Саду), Зузана Тир (Универзитет у Новом Саду), Јасмина Дражић (Универзитет у Новом Саду), Александар Мудри (Универзитет у Новом Саду), Kerima Filan (Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina), Nermina Čengić (Univerzitet u Sarajevu), Sabina Bašić (Univerzitet u Sarajevu), Alma Sokolija (Univerzitet u Sarajevu)
Татјана Глушац (Универзитет Унион, Србија)

ПРЕДГОВОР

Седми у низу тематских зборника под заједничким насловом *Језици и културе у времену и простору* појављује се у два тома, у којима су распоређени радови истраживача из Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Македоније, Румуније, Италије, Пољске, Мексика и Србије, окупљених око заједничких интересовања везаних за различите односе који се успостављају између појединих језикā, између језика и културе у оквиру једне друштвене заједнице, али и између различитих језикā и култура, у времену и простору, и кроз време и простор.

Први том Зборника састоји се од седам тематских целина – *Језик, култура традиција*, *Језик и друштво*, *Лексиколошке теме*, *Једнојезичка истраживања*, *Књижевне теме*, *Традуктолошке теме* и *Методика наставе*. У оквиру прве целине, аутори се баве питањима међујезичких и међукултурних односа који се одражавају у културно-језичкој традицији припадника једне заједнице, као и проблемима очувања језичког, културног и националног идентитета кроз време. Друга целина обједињује радове уже профилисане у смеру савремене социолингвистичке проблематике обрађене са више аспеката, било да је реч о мањинским језицима и културама, о родној равноправности у језику и друштву или о особеним читањима књижевних дела која у себи нужно садрже елементе односа језика и друштва. У трећој целини првога тома аутори се баве разноликим темама из уже области лексикологије – метонимијама и појмовним метафорама, разумевањем и употребом лексема као и лексичким новотворинама, паремијама и родним стереотипима. *Једнојезичка истраживања* објединила су у четвртвој целини три рада у којима се обрађују теме везане за некадашњи српскохрватски (у савременој литератури најчешће називан босански/српски/црногорски/хрватски), односно хрватски и русински језик. Заједнички именитељ радова у петој целини јесте књижевни текст, односно истраживање различитих видова уметничке писане речи изнедрене на шпанском, енглеском, француском, српскохрватском, чешком и румунском језику. Превођење и наука о превођењу теме су шесте целине, у којој се аутори баве, с једне стране, различитим аспектима превођења са француског, италијанског и шпанског језика, а са друге, местом превођења у образовању наставника страних језика. Настави и образовању у ужем смислу посвећена је седма целина и у њој су сабрани радови везани за психолошко-педагошке аспекте наставе енглеског, француског, италијанског и грчког језика, затим за опште наставне технике и стратегије као и за оне посебне које се односе на савладавање појединих језичких елемената попут изговора, граматике, и коначно, за место културе и књижевности језика који се учи у настави страних језика.

Други том Зборника чине пет тематских целина – *Српски језик на прелазу векова: новине у систему и употреби*, *Контрастивна анализа*, *Контактна лингвистика*, *Истраживања дискурса* и *Лексикографске теме*. У првој целини налазе се радови саопштени другог дана Конференције у оквиру истоименог темата, чије је тежиште сагледавање актуелног стања у српском језику, од прозодијског до прагматичког нивоа, а кроз призму савремених друштвених кретања и културолошких феномена. Тако су радови у овој целини допринос савременој српској лингвистици будући да откривају бар један мали део језичких збивања, која нужно корелирају с колективним социопсихолошким амбијентом у којем настају. Кроз двадесет текстова, аутори са различитих страна осветљававају проблематику везану за савремени српски језик, његов граматички систем и правопис, семантику и прагматику, дискурс и лексичке иновације, указују на однос између језичке норме и језичке праксе, на нове тенденције у творби речи и колоката, баве се питањима из области српске лексикографије, позајмљеницама из енглеског, као и

контактима српског са мањинским језицима. Друга целина посвећена је темама из контрастивне анализе елемената мађарског, турског, италијанског, француског, енглеског, руског и русинског језика према српском, односно италијанског према босанском и словеначком. Трећу целину чине три рада посвећена различитим аспектима контаката српског и енглеског језика, док четврта обједињује три рада посвећена истраживањима дискурса. Зборник заокружује тематска целина посвећена лексикографији у најширем смислу и у њој се налазе радови посвећени појединим лексикографским питањима из италијанског и енглеског језика, али и проблематици везаној за поједине аспекте опште словенске лексикографије. Зборник закључује текст у којем се разматрају позитивне и негативне стране затворених и отворених типова речника.

Ако би требало извести неколико општих закључака који проистичу из истраживања чији су резултати приказани у овом Зборнику, онда би свакако први био тај да су језик у свим својим аспектима, друштво, култура, традиција, књижевност и образовање истовремено и стални и променљиви, и општи и специфични ентитети. Стални су и општи у том смислу што их проналазимо у сваком друштву, у сваком времену и на сваком простору. Истовремено, нужно су променљиви и специфични како у времену тако и у простору будући да сваки на свој начин подлежу законитостима природног развитка, друштвено-историјског прилагођавања и, што данас у време глобализације постаје сасвим очигледно, сталне борбе за опстанак.

Други закључак би се могао формулисати као стални пораст међујезичких и међукултурних контаката, што нужно доводи до појачаног преплитања и утицаја различитих језика и култура једних на друге. У овом сегменту предњачи енглески језик као носилац англофоне, на првом месту америчке културе. И други језици и културе, међутим, захваљујући на првом месту масовним медијима, успевају да пронађу како своје место у глобалном свету, тако и пут и начин да продру у друге заједнице нудећи им своје специфичне културне обрасце.

Трећи закључак би се односио на значај образовања како у свакој друштвеној заједници понаособ, тако и на глобалном нивоу, и то образовања које, чувајући посебне националне вредности, истовремено препознаје вредности и предности других образовних система, интегришући туђа позитивна искуства у свој систем.

И поред обиља тема и радова сабраних у овом Зборнику, општи закључак који се намеће на крају јесте да су сопствени језик и култура, али и језици и културе у контакту, практично неисцрпно истраживачко поље, управо зато што су међусобно и слични и различити, што су подложни променама у времену и простору и што управо они одређују цео наш живот и рад.

Надамо се да ће читаоци успети да пронађу ону танану али веома чврсту нит која повезује све радове сабране у Зборнику – тежњу да се уоче, објасне и сачувају индивидуалност и разноликост који у савременом свету треба да подстакну боље разумевање не само туђег, него и свог сопственог језичког и културног наслеђа. Стога *Језици и културе у времену и простору VII* настављају причу започету у првом и настављену у свим потоњим зборницима, причу о свеопштем језичком и културном прожимању које доприноси богаћењу сваког појединца вредностима оног другог, чувајући при томе језички и културни идентитет сваког од нас.

У Новом Саду, октобра 2018.

Снежана Гудурић
Биљана Радић-Бојанић
Јасмина Дражић
Јелена Аџдановић

САДРЖАЈ

Предговор 5

I СРПСКИ ЈЕЗИК НА ПРЕЛАЗУ ВЕКОВА: НОВИНЕ У СИСТЕМУ И УПОТРЕБИ 11

Јелена Аџановић, О експанзији префикса *из-* код глагола: семантичко-синтаксички и прагматички аспекти 13

Милан С. Аџановић, Придевски вид – између норме и праксе 23

Милица Божић Синчук, Лексикографска обрада вишезначног глагола *бежати* у *Речнику српскога језика* 31

Драгана Вељковић Станковић – Ивана Ђорђев, Могућности примене когнитивног приступа у настави правописа 41

Ивана Враниħ, Родно осетљив језик у дискурсу студентске популације: критички приступ 53

Рајна М. Драгићевић, Неке тенденције у творби речи у савременом српском језику 63

Јасмина Дражић, Нове колокације у савременом друштвеном и културном контексту 71

Dušanka Zvekić-Dušanović, Razumevanje anglicizama u srpskom kao nematernjem jeziku 79

Наташа Киш, О степену дезидеративности исказане придевима 89

Душка Кликовац, О савременом српском језику и савременој свести о њему (на материјалу телевизијске серије *Самац у браку*) 99

Ана Кузмановић Јовановић, Нови оквири за традиционалне теме: Косово и Европа у српском политичком дискурсу 119

Ивана Лазић Коњик - Стана Ристић, Српска језичко-културна слика породице. Анкетни подаци 129

Соња Леро Максимовић, О неким аспектима кондиционално-рестриктивног наглашавања интензификаторима *бар(ем)* и *макар* у савременом српском језику 143

Vanja Miljković, Novi glagoli sa prefiksom *iz-* u savremenom srpskom jeziku i teorija glagolske prefiksacije 153

Anna Makišová, Transkripcia slovenských vlastných mien do srbčiny 165

Jelena Redli, Inovacije u jeziku mladih na društvenim mrežama 173

Dejan Sredojević, O restandardizaciji akcenatske norme srpskog jezika 185

Бојана Тодић – Ненад Крцић, Прагматички антоними у *Асоцијативном речнику српскога језика* 199

Ivan Trifunjagić, Koherencijske relacije i argumentacijska struktura diskursa novinske književne kritike 211

Михајло Фејса, Транслитерација русинских имена, презимена и топонима на српски језик 223

II КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА ... 233

Edita Andrić, Frazeološke jedinice sa meronimima imenica *láb/noga* u mađarskom i srpskom jeziku ... 235

Ksenija Aykut, Karakteristike turskog genitiva i njegovi ekvivalenti u srpskom jeziku ... 253

Nermina Čengić, O upotrebi uzvika u italijanskom jeziku na primjeru prevoda Lionela Kostantinija ... 265

Nataša Janićijević, Obeležavanje budućnosti prošlim glagolskim vremenima u italijanskom i srpskom jeziku ... 277

Бојана Комароми – Биљана Радић-Бојанић, Когнитивнолингвистички приступ разумевању синестезијских метафора у енглеском и српском језику на примеру чула додира ... 287

Милорад Миљаковић, Глаголске лексеме са префиксом *раз–* у руском језику у поређењу са српским и енглеским преводним еквивалентима ... 297

Александар Мудри, Глаголи орања у русинском, српском и енглеском језику – контрастивна анализа ... 311

Mirjam Premrl, Alcuni aspetti della non-determinatezza in italiano e in sloveno ... 323

Predrag Novakov, Engleski višečlani glagoli sa glagolima kretanja *come*, *fall*, *walk* i njihovi srpski ekvivalenti ... 335

Katarina Rasulić, *As smart as bait, bistar kao boza:* o ironičnim pridevskim poredbama u engleskom i srpskom jeziku ... 345

Nataša Ristivojević Rajković, Sredstvo kao agens u glagolskom događaju udaranja ... 359

Ružica Seder, Sur les propositions concessives partielles en français et en serbe ... 369

Станислав Станковић – Селена Станковић, Посесивни беспредлошки генитив у *Нечистој крви* Борисава Станковића и његови француски еквиваленти ... 379

III КОНТАКТНА ЛИНГВИСТИКА ... 391

Sonja Filipović Kovačević, Posledice kontakata srpskog jezika sa engleskim na semantičkom nivou ... 393

Марко Јаничијевић, Позајмљенице с етимолошким префиксима *ex-* и *in-* у српско-хрватском језику у односу према енглеском: тенденције позајмљивања ... 407

Марија Савић – Весна Савић, Англицизми у језику струке графичког и веб дизајна: потреба или поштапање? ... 423

IV ИСТРАЖИВАЊА ДИСКУРСА ... 433

Sabina Halupka-Rešetar, EFL pragmatic competence: focus on suggestions ... 435

Milica Radulović – Vladimir Ž. Jovanović, Discourse spaces in the political rhetoric of English and Serbian inaugural speeches ... 447

Ervin Kovačević, The relationship between lexical and syntactic complexity measures in a learner corpus ... 469

V ЛЕКСИКОГРАФСКЕ ТЕМЕ ... 481

Maurizio Barbi – Saša Moderc, La voce *mafia* nelle edizioni dello Zingarelli comprese tra il 1928 e il 2015 ... 483

Ana Halas Popović, Sense differentiation in English lexicographic practice ... 493

Ивана Лазић-Коњик – Dorota Pazio-Wlazłowska, Ключевые концепты славянской аксиосферы. Опыт лексикографического описания ... 503

Јелисавета Милојевић, „Затворени" и „отворени" речници – за и против ... 513

I

СРПСКИ ЈЕЗИК НА ПРЕЛАЗУ ВЕКОВА: НОВИНЕ У СИСТЕМУ И УПОТРЕБИ

УДК 811.163.41’367.625

Јелена Аџановић

О ЕКСПАНЗИЈИ ПРЕФИКСА *ИЗ-* КОД ГЛАГОЛА: СЕМАНТИЧКО-СИНТАКСИЧКИ И ПРАГМАТИЧКИ АСПЕКТИ*

У фокусу овог истраживања биће глаголи у светлу услова и разлога лексикализације категорије глаголског вида настале префиксацијом, те корелација с њиховим рекцијским потенцијалом. Испитивање експанзије префикса *из-* врши се из угла лексичкосемантичких особености полазних глагола, што је резултат, пре свега, исказивања перфективације једновидских глагола, махом страног порекла (нпр. *издоминирати*, *исполитизирати* и сл.) и контекстуализује се у ширем социо-културном оквиру – потребе да се номинују акције у актуелном друштву. Циљ рада је идентификовати најферквентније глаголе настале префиксацијом, незабележене у постојећим речницима српског језика, као и контекст у којем се јављају, а који ће се анализирати у савременој дневној штампи и другим средствима јавног информисања.

Кључне речи: глаголи, префикс *из-*, категорија глаголског вида, друштво и култура.

1. УВОД

1.1. Предмет и циљеви истраживања

Секундардна перфективизација реализована префиксацијом, превасходно, али не једино, једновидских већ и двовидских глагола, и у писменом и усменом исказу све је распрострањенија у савременом српском језику, што показују како примери забележени у електронском корпусу, тако и они који се свакодневно могу чути у средствима јавног информисања и у разговорном језику. Запажа се експанзија ширење појединих префикса (нпр. *из-*, *од-* и сл.), при чему се префикс *из-* издваја као најфреквентније, врло продуктивно средство за такву, нову перфективизацију глагола који иначе немају тај префикс.[1] Без обзира на полисемантичност префикса *из-*, те на могућност његовог комбиновања са глаголима различите семантике (Клајн 2002: 254–259), како показују забележени примери, његови спојеви са појединим глаголским лексемама излазе из очекиваних и познатих оквира, развијајући нова значења. Стога је основни циљ овога рада идентификовати најчешће семантичке групе глагола изведене префиксом *из-*, незабележене у постојећим речницима српског језика, те утврдити да ли анализирани префикс развија нова значења, с једне стране, и, с друге стране, која су значења од постојећих продуктивна. С обзиром на то да новонастале глаголске лексеме често добијају нова, другачија категоријална обележја, што даље корелира с њиховим рекцијским потенцијалом – мења се аргументна структура изведених глагола (нпр. *разговарати о нечему* али *изразговарати се*) или префикс *из-* не утиче на њу али се реченични конституенти другачије формализују (нпр. *доминирати* над неким : *издоминирати некога*; *ко-*

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Стандардни српски језик*: *синтаксичка*, *семантичка и прагматичка истраживања* (бр. 178004), који се реализује на Филозофском факултету у Новом Саду, уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

[1] О неким глаголима изведеним префиксом *из-* из угла двовидности глагола и накнадне перфективизације в. Матијашевић (2000)..

муницирати с неким : *искомуницирати* некога и сл.), сагледаће се контекст у којем се јављају забележени глаголи.

Полази се од хипотезе да жаргон младих, као један вид „испољавања прастаре, чак прелогичке људске потребе за свакодневним поетским комуницирањем" (Андрић 2005: XVIII), због своје неформалне природе, због брзине којом се мења, због језичког стваралаштва (Bugarski 2003: 5–6), обилује новонасталим глаголима са префиксом *из-*, те је као корпус за ово истраживање узет разговорни језик младих. С циљем да се формира регистар анализираних глагола, спроведена је анкета међу студентима књижевности (Одсек за српску књижевност и језик и Одсек за компаративну књижевност) на Филозофском факултету у Новом Саду и међу ученицима Карловачке гимназије, у којој се, на узорку од педесет студената и ученика, проверава њихово разумевање ових нових глагола, насталих из потребе да се номинују акције у актуелном друштву.

Пред анкетиране студенте постављена су три задатка:

(1) У првом задатку тражено је да се наведе што више глагола изведених префиксом *из-* и његовим аломорфима, с напоменом да се укључе жаргонизми и вулгаризми.
(2) У другом задатку проверавано је разумевање дистинктивних семантичких компоненти примарних глаголских лексема и њихових изведеница са префиксом *из-* тако што се тражило да дефинишу значења префигираних лексема (нпр. *анализирати – изанализирати*, *организовати се – изорганизовати се* и сл.).
(3) У трећем задатку испитивало се понашање анализираних глагола у контексту – требало је уписати три реченице са понуђеним глаголима.

Списак глагола добијен у анкети пореди се са стањем какво је у постојећим једнојезичним дескриптивним речницима српског језика, како би се формирао корпус за ово истраживање – регистар (1) оних јединица које нису потврђене у постојећим једнојезичним речницима српског језика, али и оних потврђених и наведених у њима, притом (2) маркираних као жаргонизми, вулгаризми или регионализми или (3) оних са упитним нормативним статусом.[2] На основу одговора на друго, односно треће питање, добијених у анкети, те увидом у контролни корпус – писана комуникација младих на друштвеним мрежама и форумима на интернетским порталима, те језик савремене дневне штампе и других средстава јавног информисања – испитује се семантичка структура прикупљених глаголских лексема, уочавају заједничке семантичке компоненте и на тај начин издваја продуктивно значење префикса *из-*. Уз то, анализирају се промене граматичких, категоријалних обележја посматраних глагола, те тиме условљене промене у њиховој аргументској структури.

1.2. О значењу префикса *из-*

Архисема, тј. општа највиша схема (Кликовац 2004: 167–188) или суперсхема (Belaj 2008), префикса *из* јесте ʻекстралокативностʼ (Belaj 2008: 93), прецизније ʻаблативностʼ (Piper 2001: 68-69), која имплицира удаљавање објекта локализације из унутрашњости локализатора (Антонић 2005: 153).[3] Из овог се значења, најчешће механизмом метафоре, изводе и развијају сва остала

[2] Тежња ка перфективизацији врло је јака и доводи до □стварања бројних неологизама као *изиритирати*, *издизајнирати*, *истестирати*, *испрограмирати*, *исфинансирати*, *изманипулисати*, *измистификовати*, *изротирати се* и сл." (Клајн 2002: 256–257), назабележених у РМС и РСАНУ, чији статус још није утврђен. Ово, међутим, неће бити предмет овога рада јер је основни циљ спроведеног истраживања указати на секундардне перфективизације, те уочити какве реперкусије има ширење префикса *из-* на синтаксичко-семантичком плану.

[3] У семантичком пољу спацијалности основна опозија успоставља се између динамичког и статичког аспекта просторних односа, који се испољавају кроз бинарну опозицију интерлокативности и екстралокативности, при чему се могући односи ентитета унутар апстрактног простора остварују уз следећа релевантна обележја: ʻграничностʼ и ʻблизинаʼ, ʻдирективностʼ (Пипер 1977/78; Piper 2001: 68-69; Павловић 2006: 26; Павловић:2009: 142; Desclés i dr. 2001: 2).

његова значења.[4] Семантичка мрежа овога префикса обухватала би, између осталог, три основна значењска обележја. Базично значење овога префикса јесте просторно – кретање које имплицира прелажење из „интралокативног стања неког оријентира изворне просторне домене у екстралокативно стање другог оријентира циљне просторне домене" (Belaj 2008) (нпр. *изаћи*, *искрцати*, *изрећи* и сл.). Друга два значења: (б) постизање, остваривање циља „дугим и упорним вршењем радње" (Клајн 2002: 255) (нпр. *измолити*, *искукати* и сл.) и (в) реализација радње у довољној мери (*извикати се* и сл.), апстрактнија су и надовезују се, путем метафоре, на основно, конкретно просторно значење. Оба значења укључују компоненту квантификације и могу се концептуализовати као ʻузроковани излазакʼ (Миљковић 2015: 301–311).

2. АНАЛИЗА ГРАЂЕ – РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ

2.1. Аспекти анализе

Како би се што обухватније сагледао феномен ширења префикса *из-*, потребно је прикупљене глаголе њиме деривиране осветлити из различитих углова. **Лексичко-семантички** аспект обухвата идентификацију семантичких класа глагола којима припадају забележене глаголске лексеме, уз уочавање значењски диференцијалних компоненти, потенцијално рестриктивних у погледу повезивања са префиксом *из–* При томе, сагледава се заступљеност издвојених лексичко-семантичких скупина, јер је фреквенција релевантан фактор при утврђивању продуктивности значења посматраног префикса. **Морфосинтаксички аспект** укључује анализу категоријалних обележја прикупљених глагола – превасходно се посматра обележје глаголског рода, те у корелацији са њима посматра се њихова валентна структура. Полази се од хипотезе да се префиксацијом значење полазног глагола увек унеколико мења, што имплицира или, ређе, промену логичко-семантичке структуре реченице или другачију лексикализацију, односно граматикализацију дубинских аргумената (Helbig 1992: 3–14). Реченични модели које конституишу забележени глаголи доводе се у везу и са прагматичком функцијом коју имају у језику.[5]

2.2. Семантичке класе глагола деривираних префиксом из–

Резултати анкете и подаци из контролног корпуса показују да префикс *из-* добијају глаголи различите семантике, при чему је индикативна неочекивано ниска фреквенција глагола кретања и акционих глагола[6] – ови глаголи бројни су у једнојезичним речницима српског језика и код њих се, углавном, остварује базично просторно значење анализираног префикса. Уколико се пак,

[4] У литератури префикс *из–* наводи се као префикс чисте, граматичке перфективизације (Грицкат 1966–1967; Клајн 2002; Пипер–Клајн 2014). И. Грицкат издваја два доминанта значења префикса *из-* која учествују у видском парњаштву: ʻвађење, црпење, избацивање из нечегаʼ и значење ʻпостигнућа циља до исцрпљивања могућности одн. интереса за радњуʼ (1966–1967: 206–207). Префикс *из-* с овим другим значењем твори глаголе који се у литератури тумаче двојако – глаголи код којих се не издваја друго значење до значења ʻизвршавање радње до крајаʼ (уп. нпр. Стевановић 1964: 437) и глаголи са сативним значењем (Клајн 2002: 236). Овако различита тумачења нису неочекивана јер ʻсативно значење у литератури именовано као ʻрадња која се врши у потпуности, колико год је могућеʼ није једноставно одвојити од значења ʻдовођење радње до крајаʼʼʼ (Ђорђевић 2017: 208).

[5] У литератури се диференцирају суперлексички и лексички префикси (Svenonius 2004: 229–230), између осталог, и с обзиром на то да ли утичу на валентност деривираних глагола – први не мењају њихову аргументну структуру (Romanova 2004; Šarić 2011: 13). Ипак, неопходно је сагледати реченичне моделе које конституишу деривирани глаголи и суперлексичким и лексичким префиксима јер, и када не утичу на њихову аргументну структуру, уз њих се реченични конституенти могу другачије формализовати (Ајџановић 2016: 367).

[6] У класу акционих глагола убрајамо све глаголе са компонентом `манипулативност` – овим глаголима означене су радње којом је обухваћен „пасивни учесник који је подвргнут некој од манипулација – моционе, трансформационе, креативне и деструктивне природе" (Арсенијевић 2012: 319).

у анализираном корпусу, и реализују префигиране форме глагола акционе семантике, архисема ʻекстралокативностиʼ често је само рубније присутна: *иштампати*, *изнабацати*, *изорганизовати* (*се*), *изнабадати*.

Насупрот овоме, висока је фреквенција глагола (1) комуникативно-интелектуалних радњи (нпр. *искомуницирати*, *изразговарати се*, *издилати*, *изанализирати*, *изневеровати*, *ишалити* (*се*), *излагати* (*се*), *испљувати*, *излупати*,[7] *испичкати, ижвалавити*, *изнапушавати*, *испрозивати*, *изгуглати*) и (2) глагола стања/става (*ишчешати се*, *издобијати се*, *изодмарати се*, *иживети се*, *исподригивати се*, *испрдети се*, *исцимати се*, *изигнорисати*, *испоштовати*, *изблејати*, *испиздети*).

Како се види у датим примерима, не добијају сви глаголи из наведених значењских класа префикс *из-*.

(1) У првој лексичко-семантичкој групи глагола далеко су заступљенији комуникативни глаголи од оних когнитивне семантике (*изанализирати, иштребати*, *изневеровати*). При томе се, чини се, када је реч о глаголима говорења, сема ʻначин реализације радње' издваја као диференцијална и рестриктивна у погледу повезивања са префиксом *из-*. У корпусу се не бележе квалификативни глаголи говорења са доминантом семом усмереном на начин остваривања радње говорења: изостају (а) глаголи са семом која „квалификује вербални чин као ʻнеразговетанʼ, ʻс тешкоћомʼ, ʻумиљатʼ, ʻкроз плачʼ, ʻгрубʼ, ʻоштарʼ и сл."[8] (Штрбац 2011: 48) или описује саму артикулацију (*измрморити, *измрмљати, *измуцати и сл.) и (б) глаголи којим се начин говорења описује „откривањем позитивног или негативног говорниковог односа према саговорнику" (Штрбац 2011: 48) (*изгукати, *изодбрусити, *искресати и сл.). Глаголи из свих осталих лексичко-семантичких подгрупа теоријски могу бити деривирани овим префиксом. На основу резултата добијених у анкети и података из контролног корпуса може се, међутим, видети да не могу све глаголске лексеме из издвојених подгрупа бити префигиране овим префиксом – такву могућност махом имају негативно конотирани глаголи:

(а) квалификативни глаголи говорења са диференцијалном значењском компонентом која вреднује изговорени садржај (Штрбац 2011: 47): *излагати* (*се*), *излупати* (*се*), *ижвалавити*;

(б) релациони глаголи говорења са диференцијалном компонентом која упућује на негативан однос говорника према саговорнику исказан у виду ʻгрдњеʼ, ʻувредеʼ, ʻзамеркеʼ (Штрбац 2011: 85): *испрозивати*, *испичкати*, *испљувати*, *изнапушавати, издоминирати* и сл.

У корпусу бележимо само три глагола говорења у ужем смислу неутралне семантике: *изразговарати се*, *искомуницирати* и, изразито жаргонску лексему, *издилати*.

(2) Семантичко поље ʻпсихофизиолошка стањаʼ обухвата субјективне датости у које су интегрисани различити доживљаји физичких и хемијских процеса својствених људима, али и искуства, ефекти изазвани каквим спољашњим факторима. Човеково постојање, према хришћанској антропологији, како наводи С. Ристић (1999: 170), одликује тројство: *тело – дух – душа*, при чему се ипак успоставља опозициони однос *тело* : *дух/душа*. Први члан опозиционог пара представља материјални вид човековог постојања а други нематеријални (Ристић – Дугоњић 1998: 170), те се издвајају две целине: физиолошка и емотивно-психолошка стања. Ограничења у погледу дистрибуције глаголског префикса *из-* не тичу се издвојених тематских целина – префигирани су и глаголи физиолошких и емотивно-психолошких стања, али уз, с једне стране, извесне рестрикције, засноване на одређеним семантичким компонентама, и, с друге стране, уз другачију хијерархизацију сема унутар семантичке структуре префикса *из-*.

[7] Ради се о секундарном значењу глагола *испљувати* и *излупати*: ʻговорити лоше о некомеʼ, тј. ʻговорити, писати глупостиʼ, те стога и припадају глаголима комуникативно-интелектуалних радњи.

[8] Премда у прикупљеној грађи нису забележени глаголи са семом ʻквалификација вербалног чинаʼ изведени префиксом *из-*, не искључује се таква могућност. Глаголи који денотирају вербални чин маркиран као груб, оштар и сл., уз придружену сему ʻинтензитетʼ, чини се, могу добити дати префикс: *извикати се*, *издерати се*, *изурликати се* и сл.

У лексичко-семантичкој класи глагола којима се денотирају физиолошка стања, процеси и радње[9] ограничење у погледу деривације префиксом *из-* засновано је, најоштрије речено, на семи 'аутоматизам вршења радње'. Без обзира на то да ли се глаголом денотира *физиолошка радња* или *физиолошко стање* (Тошовић 1998), деривирани су овим префиксом они глаголи који денотирају физиолошке процесе којима човек, па чак и кад имају у основи аутоматизовани карактер, ипак актом воље донекле може манипулисати: уп. нпр. *изодмарати се*, *иживети се*, *исподригивати се*, *испрдети се*, *исцимати се* и *издебљати се, *изболовати, *изнапатити се. Пажљивијом анализом регистрованих примера може се извући још један закључак: код глагола којима се денотирају физички процеси који се остварују унутар човека, са заједничком архисемом која би се могла дефинисати као 'доживљавати какве физиолошке промене настале деловањем одређених процеса у организму' (Ајџановић 2016: 368), просторно значење префикса *из-* видљивије је и развија се сликовна схема 'узрокованог изласка' (Миљковић 2015: 301–315), уз придружену сему 'квантитета': *испрдети се*, *исподригивати се* и сл. Деривирани глаголи из ове скупине, доминанто негативно конотирани, имају сложену семантичку структуру: сема 'узрокованог изласка' индукује значење позитивног стања у којем се човек налази, док сема 'квантитета' упућује на то да је претходно, непријатно, стање достигло тачку кулминације. Додавањем префикса *из-*, дакле, полазни глаголи из класе глагола физиолошких процеса, физиолошких радњи прелазе у класу глагола физиолошких стања.

Код већег броја полазних глагола са архисемом која би се могла дефинисати као 'осећати последице каквих дешавања, процеса у организму' (уп. Ајџановић 2016: 369) базично значење овога префикса је на периферији а развија се значење квантификативности: *изодмарати се*, *ишчешати се*, *исцимати се*, *издобијати се* и сл.

Категорија 'психолошка стања, емоције и расположења' представља изразито комплексну категорију, везану за дубоке, нагонске слојеве личности, за чији се опис наводи чак једанаест емоционалних универзалија (Wierzbicka 1999: 275–276). Могуће је издвојити следеће типове емоционалних садржаја: (а) указивање на присуство каквог осећања у субјекту, (б) упућивање на спољашње манифестације одређене емоције и (в) означавање иницирања емоције у другом учеснику (уп. Штрбац 2006; Штрбац 2012). У нашој грађи забележен је мањи број афективних глагола – с обзиром на њихову експресивну маркираност (уп. Штрбац 2014: 11), очекивали смо њихову већу присутност у говору младих, обележеном сликовитошћу и хиперболичношћу (Андрић 2005: XIII–XIV). При томе, чини се да нема јасних семантичких рестрикција за префиксацију афективних глагола: префикс *из-* добијају и глаголи емотивних односа и глаголи емотивних стања. Бележимо глаголе којима се, уопште узев, денотира или став агенса према неком другом лицу (*изигнорисати*, *испоштовати*) или његово понашање као манифестација одговарајућег емотивног стања или односа (Штрбац 2012. 759) (*изблејати*, *испиздети*).

2.3. Семантика префикса и аргументске формализације

Префикс *из-*, како је у литератури већ уочено, полисемантичан је и има разгранату мрежну структуру, а његова најопштија схема, која обухвата сва значења, јесте 'екстралокативност'. При томе уочене су и извесне разлике у продуктивности значењских обележја овога префикса. Доминацију, наиме, преузима значење квантификативности у односу на значење екстралокативности, што потврђује добијен регистар глагола – у њему је садржано најмање глагола у којима префикс *из-* реализује значење спацијалности, као и оних у којима је елаборација архисеме прототипичнија (*исповраћати се*, *искијати* (*се*) и сл.), док највише има оних глаголских

[9] Семантичка категорија 'физиолошка стања, процеси и радње' тиче се, најшире, субјекта, чије је значење ограничено на живо /+/, обухватајући различите фазе у његовом постојању од настанка до нестанка (Шведова 1998). У ову категорију укључено је обиље различитих процеса својствених живим организмима – физички и хемијски фактори одговорни за настанак, развој и ток живота, као и механизми који регулишу животне процесе (Штасни 2011: 575).

лексема у којима је елаборација архисеме рубнија а веза са базичним значењем тешко уочљива. На ово упућују и резултати анкете, пре свега одговори добијени у трећем задатку где се очекивала дефиниција понуђених глаголских лексема с префиксом *из-*:

> *изорганизовати се* – ‘доћи до једног договора око плана у мноштву могућности’; ‘координирати не само једним догађајем, задатком, већ у исто време и за кратко време координирати више догађаја’; ‘уредити себе, своје време, своје свакодневне навике и обавезе до танчина’; ‘у фулу се организовати’;
>
> *изанализирати* – ‘проучити ситуацију из више углова’; ‘анализирати од А до Ш’, ‘проћи кроз податке темељно и детаљно’; ‘још детаљније анализирати’; ‘завршена радња анализирања, али у баш ситне детаље’; ‘превише се удубити у анализу, прећи неку границу нормалног анализирања’; ‘добро проучити сваки детаљ’; ‘детаљно и темељно проучити нешто’;
>
> *изодмарати се* – ‘одмарати се дужи временски период’; ‘одмор у потпуности’; ‘више него *одморити се*, често се одмарати или прећи неку оптималну временску целину предвиђену за одмарање’; ‘претерати у одмарању, одмарати се до краја, до последењег слободног тренутка’; ‘превише се одморити, толико да и то постане напорно’; ‘толико се опустити да ти није добро’; ‘одморити се можда чак и превише, прележати цео дан’; ‘имати више одмора између обавеза’;
>
> *изразговарати се* – ‘обрадити разговором многе теме’; ‘испричати се са неким баш, баш’; ‘разговор у ком је са свих страна исцрпљена свака мисао и информација могућа’, ‘углавном када употребимо овај глагол у конексији са драгом особом (особама) са којом се нисмо видели дуго’; ‘причати дуго и о свему’; ‘комуницирати са неким или са собом – до танчина’; ‘провести дужи период времена у вербалној комуникацији са једном особом или више особа’; ‘толико дуго водити конверзацију са неким да више немате о чему да разговарате’; ‘толико се распричати да си буквално „сит“ разговора’; ‘причати сатима, причати толико да се умориш’.

Оваква тумачења значења понуђених глагола потврђују да је компонента ‘квантитета’ доминантно значењско обележје већине забележених глагола с префиксом *из-*, а што се посебно очитује код глагола са два префикса[10], при чему оба имају ова обележја: *изнапијати се*, *изнапушавати*, *изнаодмарати се* и сл.[11] Осим тога, дефиниције откривају и нове значењске примесе овога префикса – присутни су, рецимо, интенционална компоненте, те обележја труда, напора, и плурализације и дистрибутивности радње, што је свакако у корелацији са обележјем квантитета.

Сви поменути глаголи настали су као резултат процеса накнадне перфективизације помоћу префикса *из-*. Највише је оних једновидских (*доминирати*, *политизирати* и сл.) или двовидских (*анализирати*, *организовати* и сл.) страног порекла, где је било неопходно направити видско разграничење, али има и оних који су пример секундарне перфективизације, условљене управо квантификативним значењем: *напијати се : напити се : изнапијати се*; *подригивати* : *подригнути* : *исподригивати се* и сл. Значењска компонента квантитета условила је, код једног броја глагола, промену глаголског рода – деривирани глаголи, за разлику од полазних, реализују се са морфемом *се* и прелазе у класу рефлексивних глагола и често денотирају не-агентивну ситуацију.

---

[10] О значењу и творби глагола са два или више префикса у српском и другим словенским језицима в. у Белић 1949: 313–319; Клајн 2002: 286–290; Терзић 1997; Тошовић 2010; Драгићевић 2013.

[11] И други двопрефиксални глаголи садрже компоненту ‘свршеност’ и ‘квантитет’ – Р. Драгићевић тако бележи глаголе са *дона–* којима се исказује да је радња извршена у потпуности и оне са *надо–* којима се означава да се ‘накнадним понављањем исте радње, она извршила још у већој мери, да је допуњена” (2013: 265).

У фокусу није радња већ њена последица, настала као резултат појачаног интензификовања дате радње (*изразговарати се*, *исподригивати се*, *изорганизовати се*, *издилати*).

Остварене компоненте ‘квантитета’, ‘плурализације’, и, свакако, ‘свршености радње’, те промена категоријалних обележја, утичу на моделовање реченице са тим глаголима дериviраним префиксом *из-*. Код мањег броја глагола мења се аргументна структура јер се искључује објекатски конституент (*организовати* : *организовати се*). Чешћи је случај да се реченични конституент другачије формализује: *доминирати над неким* : *издоминирати некога*; *комуницирати с неким* : *искомуницирати некога* (врло често више њих) или да буде лексикализован обликом *сав*, *сва*, *све* или плуралском формом именица, чиме се појачава значењска компонента глагола којом се упућује на низ појединачних активности обједињених у целовиту радњу. Исто тако, уз један број глагола објекатски конституент лексикализује се неодређеном заменицом (нпр. *издилаћемо нешто*), чиме се, чини се, у фокус ставља, уз извршеност радње, и начин на који се реализује, а њен резултат, представљен као неодређен, ставља се у други план.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Из спроведене анализе могу се извести следећи закључци:

1. Перфективизација глагола у језику младих може се сматрати системском појавом, јер је настала из потребе да се попуне семантичке празнине у систему – употреба дериviраних форми махом је мотивисана недостатком перфективних парова једновидских глагола, те потребом да се изврши видско разграничење код двовидских глагола.
2. Префикс *из-* добијају глаголи различите семантике, при чему се бележи ниска фреквентост глагола кретања и акционих глагола а доминирају глаголи комуникативно-интелектуалних радњи (нпр. *искомуницирати*, *изразговарата се*, *издилати*, *изанализирати*, *изневеровати*, *ишалити* (*се*), *излагати* (*се*), *испљувати*, *излупати*, *испичкати, ижвалавити*, *изнапушавати*, *испрозивати*, *изгуглати*) и глагола стања/става (*ишчешати се*, *издобијати се*, *изодмарати се*, *иживетити се*, *исподригивати се*, *испрдети се*, *исцимати се*, *изигнорисати*, *испоштовати*, *изблејати*, *испиздети*).
3. Чини се да је оваква дистрибуција префикса *из-* условљена померањима у структури његовог семантичког садржаја. Архисема ‘екстралокативност’, некада примарна, постаје сема нижега ранга, док семе ‘квантитет’ и ‘плурализација радње’ постају домintанте и продуктивне.
4. Заступљеност и продуктивност префикса *из-* заснована је на значењским компонентама ‘квантификативност’ и ‘плурализација радње’, којима се постиже интензификација значења, те исказ постаје експресивнији. Ово је нарочито присутно код негативно конотираних лексема, које имају превагу у прикупљеној грађи.

С обзиром на то да је анализирана употреба и значења префикса *из-* само у разговорном језику (у говору младих), остаје да се провери његово значење и дистрибуција у глаголским лексемама употребљеним у текстовима из осталих функционалних стилова. На тај начин утврдило би се у којој је мери описана употреба посматраног префикса *из-* постала стална одлика језика.

Литература

Ајџановић, Јелена (2016). Лексичко-семантичка обележја предикатива у прилошким предикатским изразима. *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*. Београд: Институт за српски језик САНУ: 533–547.

Ајџановић, Јелена (2016). Садржинска и структурна својства глагола са значењем квантификације – семантичко-деривациона анализа. *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију*: 365–379.

Андрић, Драгослав (2005). *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: Zepter Book World.

Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: Пипер, П. и др., *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик – Београдска књига – Матица српска.

Арсенијевић, Нада (2012). *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду – Одсек за српски језик и лингвистику.

Белић, Александар (1949). *Савремени српскохрватски књижевни језик*. *II део: Наука о грађењу речи*. Београд: Научна књига.

Грицкат, Ирена (1966–1967). Префиксација као средство граматичке (чисте) префиксације (начелна разматрања и савремена српскохрватска грађа. *Јужнословенски филолог* XXVII/1–2: 185–221.

Драгићевић, Рајна (2013). Глаголи са два префикса у српском језику с осврtом на стање у другим словенским језицима. *Зборник Матице српске за славистику* 83: 257–268.

Ђорђевић, Весна (2017). Видски парови и префиксација у српском језику: (префикс *из–*). *Научни састанак слависта у Вукове дане* 46/1: 203–212.

Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику*. *Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ.

Матијашевић, Јелка (2000). Префиксација и двовидност глагола. *Јужнословенски филолог*. LVI/1–2: 655–663.

Миљковић, Вања (2015). О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе у савременом српском језику. *Језици и културе у времену и простору* IV/2: 301–315.

Павловић, Слободан (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска. Одељење за књижевност и језик.

Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Пипер, Предраг (1977/78). Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама. *Прилози проучавању језика* 13–14: 1–53.

Пипер, Предраг и Иван Клајн (2014). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1967). Нови Сад: Матица српска

Речник српскохрватског и књижевног језика (1959–). Београд: Институт за српскохрватски језик.

Ристић, Стана, Милана Радић-Дугоњић (1998). *Реч*. *Смисао*. *Сазнање* (*студија из лексичке семантике*). Београд: Филолошки факултет.

Стевановић, Михаило (1964). *Савремени српскохрватски језик*, књига I (Увод, фонетика, морфологија). Београд: Научно дело.

Терзић, Александар (1997). Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом *пона-* у руском и српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 26/2: 309–320.

Тошовић, Бранко (1998). Универзална семантичка класификација глагола. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 27/2: 113–124.

Тошовић, Бранко (2010). Нанизывание приставок в сербском, хорватском и бошняцком языках. У: *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens--Universität, Beograd: Beogradska knjiga.

Шведова, Н. Ю. (1989). Русские бытийные глаголы и их субъекты. *Слово и грамматические законы языка*: *Глагол* (ред. Н. Ю. Шведова и В. В. Лонатин). Москва: Наука.

Штасни, Гордана (2011). Семантичко-деривациони потенцијал глагола основних физиолошких стања. *Граматика и лексика словенских језика* (*Зборник радова с међународног симпозијума*): 571–580.

Штрбац, Гордана (2006). О валентности глагола емоционалног садржаја у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIX/2: 73–102.

Штрбац, Гордана (2011). *Допуне комуникативних глагола*: *синтаксичко-семантички и лексикографски опис*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду – Одсек за српски језик и лингвистику.

Штрбац, Гордана (2012). Деривациони потенцијал афективних глагола. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Филолошки факултет у Београду: 757-771.

Штрбац, Гордана (2014). Концептуализација љутње у српској фразеологији. *Лексика*, *граматика*, *дискурс*. Зборник у част Вери Васић: 111–129.

*

Belaj, Branimir (2008). *Jezik*, *proctor i konceptualizacija – shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.
Bugarski, Ranko (2003). *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Desclés, Jean Pierre, Gwiazdecka, E., Montes-Rendon, A. (2001). Towards invariant meanings of spatial prepositions and preverbs. *Proceedings of the Workshop on Temporal and Spatial Information Processing.* 13 (preuzeto sa stranice http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1118238.1118241).
Helbig, Gerhard (1992). *Probleme der Valenz– und Kasustheorie*. Tuebingen: Max Niemeyer Verlag.
Klikovac, Duška (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Piper, Predrag (2001). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Romanova, Eugenia (2004). Superlexical vs. lexical prefixes. Nordlyd 32.2, Tromsø: 255–278.
Svenonius, P. (2004). Slavic Prefixes Inside and Outside VP. Nordlyd 32.2. (preuzeto sa stranice http://www.ub.uit.no/munin/bitstream/handle/10037/251/article.pdf?sequece).
Šarić, Ljiljana (2011). Prefiksi kao sredstvo perfektivizacije – semantički prazne jedinice? *Fluminensia* 23/2: 7–20.
Šarić, Ljiljana (2013). The verbal prefix *na-* in Croatia: A Cognitive Linguistic Analysis. SL 75: 45–74.
Wierzbicka, Anna (1999). *Emotions across Languages and Cultures, Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

The expansion of the prefix *iz-* in verbs: syntactic-semantic and pragmatic aspects

Summary

The paper deals with lexical-semantic properties of verbs formed with a prefix *iz-*, which are mostly not listed in a descriptive monolingual dictionary of the contemporary Serbian/Serbo-Croatian language. This research is done from lexical and sematic perspective some of verbs, which is, first of all, result of expression of process perfectivization some of Serbian verbs, mainly of foreign origin (ex. *izdominirati*, *ispolitizirati* etc.). It is connected with nomination certain actual actions in contemporary Serbian society and culture. Additionally, it describes the semantic structure of the prefix in question. The analysis has shown that the prefix *iz-* is added to verbs with different semantics, with a low frequency of action verbs, verbs of movement. Verbs of communication, and verbs of physiological states are dominant. Such distribution of the prefix *iz-* depends on the structure of its semantic content - the semes 'quantity' and 'quality' become dominant.

Keywords: prefix, verbs, syntax, semantics, , Serbian language.

Jelena Ajdžanović
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
jelena.ajdžanović@ff.uns.ac.rs

УДК 811.163.41’367.623
811.163.41’272

Милан С. Ајдановић

ПРИДЕВСКИ ВИД – ИЗМЕЂУ НОРМЕ И ПРАКСЕ*

У раду се описује однос између норме и праксе у употреби придева различитог вида: стање дато у граматикама упоређује се с оним забележеним у анкетирању 23 изворних говорника. Анализа грађе показала је да су међу испитаницима присутне велике разлике у дистрибуцији придева различитог вида, те да чак и општеприхваћена дистрибутивна правила, какво је оно о употреби придева одређеног вида у синтагми с показном заменицом, у пракси нису потврђена без мањих или већих изузетака.

Кључне речи: српски језик, придевски вид, стандарднојезичка норма, дистрибуција

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Један од наших неколико радова посвећених проблему придевског вида закључен је следећим речима: „Наравно, на самом крају може се поставити и питање у вези с оправданошћу појединих нормативистичких захтева који се тичу дистрибуције придевског вида у српском језику. Уверени смо да њих, ако ништа друго, треба барем учинити прецизнијим” (Ајдановић 2015: 608). Отуд, овај рад треба посматрати као једну од прилика да се наведена потреба за прецизирањем дистрибутивних правила, на неки начин, надамо се успешан, задовољи или, ако ништа друго, да се пред другом читалачком публиком – понови.

1.1. Познато је да је придевски вид, као искључиво обележје ове класе речи, њихова својеврсна диференција специфика, којом се они супротстављају свим другим речима, не само именским. Ипак и наравно, немају сви придеви реализовану ову морфолошку дихотомију, што се, без изузетка, констатује и у различитим граматикама (исп. нпр. Стевановић 1981; Barić i dr. 2005; Станојчић/Поповић 2000), међу којима није изузетак ни она најрецентнија, којој је додељен нормативни статус (Пипер/Клајн 2013: 131). Заправо, дуже и краће облике, како се још називају представници различитог вида, разликују пре свега описни и градивни придеви, и то не сви,[1] док остали имају само облике неодређеног (нпр. *Јованов*, *Миливојев*, *сестрин*) или пак само одређеног вида (нпр. *зимски*, *бачки*, *прашки*, *мачји*). Поред ове чињенице неупитна је и следећа: разлика између два придевска облика морфологизирана је само код придева мушког рода и то не у целој њиховој парадигми већ у номинативу (и, наравно, акузативу уколико он конгруира с именицом с обележјем инаниматности) те се огледа у гласовно реализованој граматеми код придева одређеног вида (нпр. *јаки*, *зелени*), односно у њеном одсуству, тј. постојању тзв. нулте граматичке морфеме код оних неодређеног вида (нпр. *јак*, *зелен*). Такође, као дистинктивно средство међу ви-

* Овај рад представља део истраживања у оквиру пројекта Стандардни српски језик (178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

[1] Међутим, и на овоме се показује разлика међу појединим граматичарима: док неки наводе само прву групу придева као оне с датом дистинкцијом (исп. нпр. Стевановић 2007: 87: „Само ваља истаћи да за облике и одређеног и неодређеног вида знају само описни придеви.”), други нису толико рестриктивни па им, с правом, прикључују и другу групу (исп. нпр. Mrazović/Vukadinović 2009: 305: „Pridevi i to kvalifikativni i gradivni imaju još jednu osobinu koja ih odvaja od drugih vrsta reči, oni imaju dva vida: neodređeni i određeni...”).

довима придева женског и средњег рода неретко се јавља акценат и/или постакценатска дужина (нпр. н. в. *бе́ла* : о. в. *бе̑лā*, н. в. *ја́ко* : о. в. *ја̑кō*; н. в. *мо̀дра* : о. в. *мо̀дрā*).

Међутим, овим се разлика међу придевским видовима, што је такође познато, барем на нивоу (традиционалне) стандарднојезичке норме не завршава. Наиме, они се разликују и својим парадигмама: док је код неодређених придева присутна тзв. именичка промена (нпр. *паметно дете*, *паметна детета*, *паметну детету*), код одређених је заступљена придевска, тј., како се негде одређује, придевско-заменичка промена (нпр. *паметно дете*, *паметног детета*, *паметном детету*).[2]

1.2. Поред свега овога, постоје и (мање-више) јасна и чврста правила за дистрибуцију два вида: у неким је позицијама могућа само употреба неодређеног вида (предикатив, предикативни атрибут, апозитив), а у некима одређеног (нпр. придев у конструкцији са каквим детерминатором, првенствено демонстративном заменицом, или придев као део фразне лексеме). Заправо, у вези с потоњим требало би додати и следеће: у дистрибутивним правилима за употребу придева одређеног вида – осим начелне констатације која се на једном месту формулише као „у принципу, одређени вид стоји уз именице које су раније поменуте, или су одређене самим својим значењем" (Клајн 2006: 70) – као једина константа управо се и наводи употреба придева одређеног вида у синтагми с демонстративном заменицом. Колико је то потврђено у језичкој пракси, међутим, видећемо нешто ниже у раду. Коначно, понегде и понекад је, пре свега у позицији атрибута, могуће употребити оба вида, што је, јасно је, условљено контекстом и што је непосредна последица степена познатости појма означеног именицом.

Ипак, у разговорном језику ситуација је знатно друкчија: како показује једно наше раније истраживање посвећено говору Новог Сада (Ајџановић/Алановић 2007), огрешења о горенаведена дистрибутивна правила веома су честа, и то пре свега она која су учињена на штету неодређеног вида, мада има и оних, не тако ретких, где се у позицијама у којима би се очекивао придев одређеног вида – сређе онај неодређеног, при чему се најчешће ради о неоправданој замени придева мушког рода. Друкчијих, условно речено, огрешења о норму, која се такође пре свега тичу неочекиване употребе неодређеног уместо одређеног вида, налазимо и у књижевноуметничком стилу, чак и код писаца који у српској култури уживају својеврстан канонски углед, какав је, на пример и пре свих, И. Андрић (исп. Ајџановић 2015, Ајџановић 2016).

1.3. Дакле, и на основу овог кратког осврта на дату морфолошку категорију видимо да је констатација да „у употреби облика одређеног и неодређеног вида има много колебања" (Пипер/Клајн 2013: 134), или да „избор између ова два вида не може се тачно дефинисати правилима, и често изазива несигурност и код домаћих говорника" (Клајн 2006: 70), односно да „upotreba vidova nije sasvim razgraničena, pa se često u jednakim prilikama može upotrijebiti ili jedan ili drugi vid"[3] (Barić i dr. 2005: 179] – посве оправдана и готово неизбежна, чему у прилог иде и чињеница да и без циљане потраге за њима, рекли бисмо свакодневно, у штампаним и електронским медијима, чак и у белетристичким изворима, можемо наићи на примере у којима се неодређени облик придева јавља наместо очекиваног одређеног, тј. иза неке демонстративне или посесивне заменице, исп. нпр. [...] *ви сте вашим паланачким манирима и менталитетом касабе уништили <u>овај диван</u> град* (сајт Б 92, приступљено: 3.11.2017), *Ја бих задржао <u>тај леп</u> предмет* (History Channel, 3.11.2017), *Супа даје <u>онај златан</u> укус* (24 Kitchen, 4.11.2017), [...] *и у сну је <u>онај сладак</u> мир што наступа послије мука* (*Ђоркан и Швабица*); при чему се унутар једне синтагме могу чак

[2] Ипак, *Нормативна граматика српског језика* по овом питању знатно је ближа језичкој реалности те констатује нестајање промене придева у неодређеном виду, које је највидљивије код посесивних придева на **-ов**, **-ев** и **-ин** (Пипер/Клајн 2013: 133), који се најчешће и наводе као прототипични придеви који се јављају само у краћој форми.

[3] Да је ситуација на хрватском језичком простору врло слична, те да, заправо, чак и у већој мери одступа од стандарднојезичке норме тог језика – иначе, у овом аспекту посве подударне с нормом српског језика – не види се само по овој констатацији (исп. нпр. Ајџановић/Алановић 2009).

јавити и оба вида: [...] *затим <u>овај диван и коврџави</u> крај* (24 Kitchen, 8.11.2017), *Желим да буде мек изнутра, а <u>фини, хрскав</u> споља* (24 Kitchen, 10.9.2017), *Желимо <u>диван, меки</u> пачји батак* (24 Kitchen, 10.9.2017).

Отуда ће се овај рад бавити односом норме и праксе у употреби придева различитог вида, а пре свега питањем оправданости инсистирања на, како је то на пример прописано у Пипер/Клајн 2013, <u>искључивој</u> употреби одређеног вида придева у конструкцији с демонстративним заменицама.

2. АНАЛИЗА

Да бисмо ипак циљано прикупили грађу, одлучили смо се да саставимо упитник,[4] који је дат студентима.[5] У њему се, у 23 реченице, 25 придева нашло у различитим синтаксичким позицијама релевантним за ово истраживање (синтагматски спој са демонстративном, посесивном и неодређеном заменицом, лексичко језгро предиката, атрибут), при чему је фокус поред дистрибуције одређеног и неодређеног вида био и на врсти придевске деклинације. На тај смо начин унутар упитника заправо имали шест мањих целина различите величине које су посебно анализиране. На основу претходног искуства везаног за проучавање придевског вида, претпоставили смо да ће и резултати прикупљене грађе показати да међу (појединим) носиоцима српског језика постоје разлике у употреби придева различитог вида, које ће најприсутније бити онда када је у питању управо синтагма с демонстративном заменицом. И, заиста, то се врло јасно показало: међу 23 испитаника не постоји двоје које је на исти начин попунило упитник. И не само то: ради добијања прецизнијих података, 15[6] испитаника је након две седмице добило да попуни <u>исти</u> упитник, када се показало да ни новоприкупљени подаци у доброј мери нису сагласни са претходним подацима тих истих испитаника! Заправо, ниједан испитаник није у потпуности на исти начин попунио оба упитника, при чему се разлике крећу од само једне, до чак 11, како је код једне испитанице (дакле, од укупно 25 примера, што у том конкретном случају чини чак 44% промена у односу на претходно стање). Чињеница да је међу студентима који су у другом упитнику имали већи број одступања у односу на првобитни – више оних женског пола, због релативно малог узорка те неједнаке полне структуре испитаника (16 девојака и 7 момака) – не може нам указати на евентуалну гендерну маркираност употребе придевског вида.

2.1. Однос двеју парадигми. Иако, како смо видели, и даље међу придевима постоје разлике у врсти парадигме, такозвана именичка промена, барем када је у питању екавски урбани ареал, данас је највећим делом у потпуности устукнула пред придевском, те је пре свега обележје књижевноуметничког стила, док се у разговорном језику среће само по изузетку. Стога, када је испитаницима дата могућност да на потребно место упишу придев деклиниран на један од два могућа начина, они су се, сасвим очекивано, махом определили за придевску деклинацију. Међутим, изузетак, мада и овог пута предвидив, чинила је једна реченица са фраземом *тешка срца*,[7] за који се одлучило чак 20 испитаника, док су се за обе форме одлучила преостала три. Заправо, како је то добро познато из литературе (исп. нпр. Клајн 2006: 74), петрификовани облици именичке деклинације придева данас се чувају пре свега управо у устаљеним идиоматизованим изразима, какви су, на пример, следећи који се обично и дају у различитим изворима: *у по бела дана*, *чудна ми чуда*, или управо, употребљени, *тешка срца*.

---

[4] Интегрална верзија упитника дата је на крају рада.

[5] У питању је 23 студената прве године студијске групе Основне академске студије журналистике (Филозофски факултет у Н. Саду), старости од 19 до 23 године, који у тренутку попуњавања упитника нису располагали теоријским сазнањима о правилима дистрибуције придевског вида у српском језику.

[6] Број испитаника, као и приликом првог тестирања, условљен је њиховим присуством на часу.

[7] *Урадила је то _____ (тешка, тешког) срца.*

2.2. Синтагма с показном заменицом. Иако норма налаже да се иза демонстративних заменица придев употребљава у дужем облику, анализа прикупљене грађе показала је (рекли бисмо, још једном) да просечан (млађи) носилац српског језика[8] (наравно, под условом да се наши испитаници могу тако одредити) неретко у синтагматском споју с (прототипичним) демонстративним заменицама бира и неодређен придевски вид. Наиме, иако је шесторо испитаника у седам анализираних реченица свих седам пута користило придеве одређеног вида (а сви испитаници укупно 105 пута од 161, тј. у 65% случаја), забележен је и знатан број придева неодређеног вида: 31 дат самостално (19% забележених одговора) и 25 (16%) као алтернатива одређеном виду, који је такође понуђен као одговор. Несумњиво је да би овде било и више примера за оправдану супституцију придева одређеног вида њиховим неодређеним парњацима да је испитивање могло регистровати и, у овом случају знатно нестабилнија, супрасегментална обележја, односно дистрибуцију придевског вида и код придева женског и средњег рода, како је то учињено у Ајџановић/Алановић 2007, у којем су забележени многобројни крајње илустративни и индикативни примери попут *Где је она пла́ва књига?* Да је то заиста тако, показује и чињеница да је у накнадно прикупљеном корпусу од шесторо наведених испитаника који нису користили неодређени вид придева – њих двоје барем једном ипак употребило управо ту форму придева.

Ипак, и овакав однос међу различитим видовима, с нормативног становишта дакле некоректан, дао би се објаснити: кад се нађе у споју са демонстративном заменицом, придев превасходно реферише о особини појма означеног именицом, док информацију о познатости сада не преноси више он, већ је управо заменица та својеврсна идентификациона јединица. Дакле, овде се одређени вид на неки начин осећа као редундантан, при чему се сам придев у датој конструкцији, заправо, може тумачити као редукован базични именски предикат релативне реченице, у ком се, видели смо, придев који разликује вид јавља скоро искључиво[9] у краћем облику, исп. нпр. *Ту је и онај Заим и <u>онај говорљив</u> човек* (= човек који је говорљив) *атлетског узраста што грми промуклим басом* [...].

2.2.1. Пре анализе грађе, а можда и подстакнути једном крајње индикативном реченицом из *Проклете авлије* (исп. Ајџановић 2015), коју смо и искористили за упитник,[10] сматрали смо да ће у њему придева неодређеног вида бити више иза демонстративних квалификативних заменица него иза оних које не упућују на особину. Наиме, када су у питању показне заменице којима се указује на каквоћу, дакле оне са финалним сегментом *-кав*, сматрали смо, неретко ће предност бити дата употреби придева неодређеног вида, јер је то у сагласности с местом (и етимологијом) које ове речи и заузимају унутар система заменица уопште као и подсистема демонстративних заменица, у којем функционишу као одговори на различите упитне заменице: *Какав? – Овакав/плав/леп. Који? – Овај/плави/лепи.* И, заиста, нисмо погрешили: ниједан од испитаника у двема реченицама с оваквом заменицом[11] није уписао само облик придева одређеног вида, већ је већина предност дала неодређеном виду. Овакви резултати, наравно, с обзиром на свега две реченице присутне у упитнику, не могу довести до неког општег закључка, али су свакако занимљиви и илустративни.

---

[8] Заправо, не само тај замишљени просечник говорник већ и онај чија је лингвистичка компетенција знатно виша, исп. нпр. следећи пример за трпни придев у атрибутској функцији забележен у једној од граматика српског језика: *Taj napušten stan ne želi niko* (Mrazović/Vukadinović 2009: 313).

[9] Овде се као изузетак могу јавити поједини придеви, о чему в. више ниже у раду.

[10] *А <u>такав поремећен и болестан</u> човек, уосталом, и не живи дуго него нестаје лако и брзо са света, заједно са својим нездравим маштањима, а да нико о том ником не мора да полаже рачуна*.

[11] *А такав _____ (поремећен,поремећени) и _____ (болестан,болесни) човек, уосталом, и не живи дуго него нестаје лако и брзо са света, заједно са својим нездравим маштањима, а да нико о том ником не мора да полаже рачуна*; *Онакав _____ (бео, бели) ауто је баш добар*.

2.3. Придеви у осталим синтаксичким позицијама. Будући да нам овог пута у непосредном фокусу није била дистрибуција придевског вида у синтагмама са посесивном и неодређеном заменицом, односно посесивним придевом, те у позицији лексичког језгра предиката и атрибута – дађемо само краћа запажања у вези с тим сегментом нашег истраживања.

2.3.1. Иако се ни код употребе придевског вида иза лексема *неки* и *један* не могу извести коначни закључци, ипак се из прикупљене грађе јасно види да је и овде присутна различита пракса код испитаника. Наиме, у датим конструкцијама скоро напоредо јављају се придеви оба вида, али је ипак нешто чешћи одређени придевски вид: наспрам 20 примера са њим стоји 17 у којима је употребљена краћа форма, која је знатно чешћа иза лексеме *један* него иза *неки* (11 : 6). С друге стране, дужа форма подједнако је присутна иза различитих детерминатора (10 : 10). Немали број испитаника, међутим, определио се за оба придевска вида у истој реченици, при чему је знатно више примера у којима се таква употреба јавља иза лексеме *неки* (7 : 1), што може бити и последица аналошког обличког слагања заменице и придева.[12]

2.3.2. Иако норма не наводи увек посесивне заменице као детерминаторе иза којих се нужно употребљава одређени придевски вид, ипак су и оне често помињу као она врста речи која уз себе везује управо ту придевску форму (исп. нпр. Ајџановић/Алановић 2009). Међутим, три придева из нашег упитника која су се нашла у конструкцији с овом поткласом заменица у чак 50 случаја дата су у неодређеном виду, а свега 14 у одређеном, док је у пет примера забележена употреба оба вида. Иако се, наравно, ни овде не могу извести неки општији закључци, несумњиво је да добијени подаци изнова сведоче о неуједначености употребе придевског вида код различитих говорника српског језика, што додатно потцртавају поједини примери из грађе, какав је и следећи: *Он стално води неки свој безизгледни и унапред изгубљен спор са људима*.

2.3.3. У двема се реченицама по један описни придев нашао у конструкцији с посесивним придевом. Овога пута ниједан испитаник као одговор није истовремено понудио обе форме, док је нешто чешће присутан одређени вид (26 : 20). Међутим, чак деветоро испитаника у конструкцији с лексемом *један* одлучило се за неодређени придевски вид (*један Иванин добар пријатељ*), што је, рекли бисмо, и очекивано због неодређености коју она у свом значењу носи.

2.3.4. Премда је, дакле, једна од нормативних константи које се тичу дистрибуције придевског вида та да ће у функцији предикатива, уколико разликује ту морфолошку дихотомију, бити придев неодређеног вида, у појединим случајевима допушта се употреба и придева одређеног вида, што се нарочито односи на придев *велик*/*велики* (исп. Пипер/Клајн 2013: 134). Отуд се управо та лексема, заједно са *фин*, нашла у двема реченицама у нашем упитнику. И заиста, резултати су се показали као очекивани: док код придева *фин* није забележен ниједан дужи облик, чак не ни као истовремена алтернатива краћем,[13] поред девет случаја употребе облика *велик* регистрован је и исти број коришћења дуже форме, те пет истовремених употреба оба вида.

2.3.5. Коначно, у само једној реченици испитаницима је дат придев у позицији атрибута. Будући да је дистрибуција вида у оваквим позицијама контекстуално условљена, чињеница да је 10 пута употребљен неодређен вид, у девет одређен, а у четири оба – не треба да изненађује јер још једном показује разноврсност у употреби придева различитог вида.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

И ово је истраживање показало да придевски вид, иако једино обележје карактеристично само за ову врсту речи, уједно – а (само) на први поглед парадоксално – јесте и њихово најнестабилније категоријално обележје. Ова се нестабилност и сада потврдила у два аспекта:

[12] Разлика између очекиваног (46) и стварног броја добијених примера (45) резултат је изостанка једног одговора.

[13] Што, наравно, не значи да употреба дужег облика датог придева у потпуности изостаје у позицији предикатива, о чему сведоче и примери који се могу чути у разговорном језику, међу којима је и један који смо чули дословце на улици (*Унутра је баш фини, као нов*.)

у укидању пређашње бинарне опозиције између парадигми придева различитог вида, односно, прецизније, свођењу именичке промене пре свега на окамењивање појединих облика када су придеви део каквог фразема, те у нарушавању дистрибутивних правила међу различитим видовима. Наравно, овакво стање ниуколико није непознаница свима онима који се баве српском језиком, што се, уосталом, најбоље види и у различитим граматикама. Ипак, оно што треба посебно нагласити, не само када је у питању граматика Пипер/Клајн 2013, јесте чињеница да тврдњу да иза демонстративних заменица придев без изузетка треба да се јави у дужем облику[14] – треба релативизовати и/или прецизирати, јер, како смо видели, и ово својеврсно дијагностичко истраживање показало је да се неретко иза ових заменица, а нарочито оних из поткласе квалификативних, придеви јављају и у краћој форми. Сматрамо да би се занимљиви подаци, са знатно више потврда за употребу неодређеног вида, добили и уколико би се посебна пажња посветила конструкцијама с демонстративном заменицом, градуативним партикулама *веома* и *врло* и придевом, о чему сведоче и поједини примери које смо забележили (исп. нпр. *Погледајте овај веома леп оброк*, 24 Kitchen, 9.2.2018).

Коначно, имајући у виду резултате до којих смо дошли, можемо се упитати да ли се иза оваквог нарушавања дистрибутивних правила крију својеврсне промене унутар придева као морфолошке категорије[15] или је заиста у питању евентуална излишност коришћења придева одређеног вида у споју са демонстративном заменицом или је пак дистрибуција придева можда и овде на неки начин контекстуално условљена, те отуд и тешко подложна дефинитивном нормативном уобличавању. Одговор би, и овог пута, требало да дâ неко наредно, знатно обимније истраживање. Наравно, не треба априори одбацити ни могућност да једноставно, чак и овде, (све више) важи констатација да „избор између ова два вида не може се тачно дефинисати правилима, и често изазива несигурност и код домаћих говорника" (Клајн 2006: 70), која ће, надамо се, ипак добити појашњење након тог преко потребног подробнијег увида у придевски вид.

Упитник употребљен у истраживању

На празно место упишите облик придева који бисте употребили. Уколико мислите да бисте употребили оба понуђена одговора, упишите оба:

1. Ала имаш _____ (брза, брзог) коња!
2. Она у руци носи _____ (жива, живог) голуба.
3. Све је боље од _____ (тешка, тешког) посла.
4. Урадила је то _____ (тешка, тешког) срца.
5. Видео сам _____ (Перинг, Перина) брата.
6. Добро нам дошли на овај наш _____ (леп, лепи) трг.
7. Ко је овај _____ (леп, лепи) момак?
8. Опет сам осетио онај исти _____ (устајао, устајали) мирис.
9. Ко је онај _____ (леп, лепи) момак?
10. Тај _____ (добар, добри) човек је мој отац.
11. Ко је тај _____ (леп, лепи) момак?
12. Ту је и онај Заим и онај _____ (говорљив, говорљиви) човек атлетског узраста што грми промуклим басом.

---

[14] У *Нормативној граматици српског језика* (Пипер/Клајн 2013: 131) дато се правило дефинише на следећи начин: **Одређени придевски вид** користи се обавезно

– у синтагми с показним заменицама, нпр. *овај нови капут* [...]

[15] На овом месту чини нам се умесним поменути два запажања изречена 19.11.2017. на тематској секцији на којој је прочитан и овај реферат. Иако нису у непосредној вези са придевима, ипак се могу повезати с нашом темом и са недоумицом о процесима унутар анализиране класе речи. Прва показује да различите промене нису захватиле само придеве („Нешто се дешава са заменицама." – проф. др Д. Кликовац), док друга сведочи о томе да је посао нормативиста изузетно одговоран, тежак и, можда, сам по себи, лишен безгрешности („Нигде нема идеалне норме, то не постоји." – проф. др М. Дешић).

13. А такав _____ (поремећен, поремећени) и _____ (болестан, болесни) човек, уосталом, и не живи дуго.
14. Онакав _____ (бео, бели) ауто је баш добар.
15. Тамо је неки _____ (висок, високи) човек.
16. Чека Вас један _____ (висок, високи) човек.
17. Он стално води неки свој _____ (безизгледан, безизгледни) и унапред _____ (изгубљен, изгубљени) спор са људима.
18. Тада је неко поменуо и његов _____ (необичан, необични) начин живота.
19. Један Иванин _____ (добар, добри) пријатељ рекао ми је да си ту.
20. Татин _____ (бео, бели) аутомобил лепши је од црвеног.
21. Петар је баш _____ (фин, фини).
22. Буди добар. Ти си већ _____ (велик, велики).
23. Био је обучен у _____ (таман, тамни) капут.

Литература

Ајџановић, М., Алановић, М. (2007). Функционални и прозодијски аспекти дистрибуције придевског вида у говору Новог Сада. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L. Нови Сад, 23–30.

Ајџановић, М., Алановић, М. (2009). Нормативни и морфосинтаксички статус придевског вида у савременом српском, хрватском и бошњачком језику, Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/ Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik – Wortbildung – Phraseologie. Slawische Sprachkorrelationen. 2. Universität Graz, 321–332.

Ајџановић, Милан (2016). Поједине особености Андрићевог језика (на примеру Знакова поред пута). In: Branko Tošović (Hg./ur). *Andrićevi znakovi* Andrićs Zeichens. Graz – Banjaluka – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris, 543–553.

Ајџановић, Милан. Придевски вид у роману Проклета авлија. In: Branko Tošović (Hg./ur). *Andrićeva avlija. Andrićs Hof. Ivo Andrić u evropskom/europskom kontekstu.* Graz – Banjaluka – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris, 601–610.

Алановић, М., Ајџановић, М. (2011). Неке варијантноспецифичне одлике Андрићеве морфологије и синтаксе. *Austrougarski period u životu i djelu Iva Andrića (1892–1922)*. Andrić-Initiative 4. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Beograd: Beogradska knjiga, 419–432.

Barić, Eugenija i dr. (2005[4]). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Грицка, Ирена (1988). Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику. *Наш језик*. XXVIII/4–5, Београд, 214–223.

Клајн, Иван (2006). *Граматика српског језика за странце*. Београд: Завод за уџбенике.

Mrazović, P., Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Пипер, П., Клајн, И. (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Станојчић, Ж., Љубомир П. (2000). *Граматика српскога језика*. (*Уџбеник за* I, II, III *и* IV *разред средње школе*). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић, Михаило (1981). *Савремени српскохрватски језик*. Београд: Научна књига.

Стевановић, Михаило (2007). *Граматика српског језика за средње школе*. Београд: Предраг & Ненад.

Фекете, Егон (1973). Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XXIX/ 3–4, Београд, 67–250.

Фекете, Егон (2005). *Језичке доумице*: *новије и старије*. Београд: Београдска књига.

ADJECTIVAL ASPECT – BETWEEN NORM AND PRACTICE

Summary

In this paper the author is shedding light on differences between rules of distribution of adjectival aspect that can be found in grammars of Serbian and in real-life language. The analysis has shown that there are some discrepancies between norm and practice, most notably of which are concerning the phrases with demonstrative pronouns. Namely, in such phrases indefinite adjectives often occur instead of expected definite ones. Hence, the author suggests that the rules regarding distribution of adjectival aspect should be specificated or even altered to some extent.

Keywords: Serbian, adjectival aspect, linguistic norm, distribution

Милан Ајџановић
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет
ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

УДК 811.163.41’374.81
811.163.41’367.625

Милица Божић Синчук

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ВИШЕЗНАЧНОГ ГЛАГОЛА *БЕЖАТИ* У *РЕЧНИКУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА*

У раду се посматрају примењени лексикографски поступци у обради глагола *бежати* у речницима савременог српског језика (у Речнику САНУ, у шестотомном Речнику МС, и једнотомном Речнику СЈ) са фокусом на решењима у *Речнику српскога језика*. Предмет рада представља одредница полисемичног глагола *бежати*: структура и организација речничког чланка, идентификација и распоред значења. Компаративном методом подробније су посматрани: граматичка идентификација лексеме, дефиниције примарног значења у сва три речника као и диференцијација значења. Пошто је *Речник српскога језика* првобитно замишљен као скраћена верзија шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, уочавају се извесне сличности, али и разлике у лексикографском поступку у обради посматраног глагола, имајући у виду време које је протекло између објављивања речника и почетне концепције у њиховој изради. С обзиром на повезаност речника који настају у оквиру Београдске лексикографске школе, чини се да је било неопходно да прође време да се одређено лексикографско решење покаже као јасније и потпуније. На основу аналитичког корпуса, пре свега системских података и дефиниција, испитивање иде ка резултату да је *Речник српскога језика* представљао могућност да се неки елементи у лексикографском поступку боље и прецизније сагледају и примене него у шестотомном Речнику МС (односно у Речнику САНУ).

Кључне речи: лексикографија, лексикологија, полисемија, *Речник српскога језика*, *бежати*.

1. УВОД

1.1. Предмет и циљеви испитивања

У овом раду биће посматрани примењени поступци у обради глагола *бежати* у речницима савременог српског језика који припадају јединственом лексикографском програму Београдска лексикографска школа (у тезаурусном *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (даље у тексту Речник САНУ), у шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (даље у тексту Речник МС), и једнотомном *Речнику српскога језика* (даље у тексту Речник СЈ или Једнотомник)) са фокусом на решењима у *Речнику српскога језика*. Предмет испитивања представља одредница полисемичног глагола *бежати*. Да би се испитале извесне сличности и разлике у лексикографској обради у посматраним речницима, постављени су неколики, ужи циљеви.

1) Компаративним методом испитати представљање граматичких података о одредници.

2) Дефинисање и распоред значења вишезначног глагола.

3) И, коначно, на који начин обрада (једне) одреднице у сва три речника настала у оквиру једног лексикографског програма може открити нешто о месту *Речника српскога језика* у тој тријади.

1.2. Место *Речника српског језика* у оквиру Београдске лексикографске школе

Речник српскога језика објавила је Матица српска у Новом Саду 2007. године у једном тому. У Речнику СЈ је обрађено око 80.000 речи из савременог српског језика. Основни текст Речника СЈ урадило је једанаест лексикографа. *Речник српскога језика* је у неким аспектима чак и превазишао своје претходнике: садржи изузетно „богат инвентар израза, чиме надмашује све друге речнике српског (или уопште српскохрватског) језика сличног обима" (Предговор 2007: 10).

Једнотомни речник српског језика био је давнашња потреба српске културе, науке и лексикографије и његова појава представљала је велики и важан догађај: „На овакво окупљање Срби и српска култура чекали су предуго, скоро 19 деценија. По некаквој искошеној историјској логици, наиме, догодило се да се тек на речник који се пред нама налази може гледати као на продужетак онога од кога је све почело оне далеке 1818." (Петровић 2008: 123).

Сва три речника (Речник СЈ, Речник МС и Речник САНУ) настала су у оквиру јединственог лексикографског програма познатом као Београдска лексикографска школа: „Јединство програма у дескриптивној лексикографији показује се у планирању и изради речника српског језика различитог обима: кратког једнотомног речника, речника средњег обима и великог тезаурусног, академијског речника у оквиру сарадње српских лексикографских институција." (Ристић 2014: 27; Пешикан 1973–1974: 12).[1]

У лексикографији је уобичајено да један речник представља базу за састављање другог речника: „Nekad je jedan rječnik osnova za sastavljanje drugog; to je tako naročito kad treba pripremiti kraću verziju velikog rječnika." (Згуста 1991: 226). Управо је то случај и са једнотомним Речником СЈ, који, у начелу, представља краћу верзију ранијег шестотомног Речника МС.

Речник српскога језика је у највећој мери заснован на шестотомном Речнику МС, али не само на њему. Наиме, аутори су обрадили и знатан број речи и значења којих нема у Речнику МС и често се истиче његова освежена, осавремењена грађа: „ […] заснован на корпусу вишетомника, и осавремењен новим изворима, такође, представља солидан основ савремене филологије, језичке норме и језичке културе." (Ристић 2014: 33). Такође, тежило се томе да Речник СЈ буде функционаланији из визуре савременог српског језика, унапређен у односу на претходне дескриптивне речнике: „Он се карактерише тиме што обухвата најважнију лексику из свих видова постојања и испољавања стандарднога српског језика, при чему су се приређивачи-аутори трудили да из њега искључе све застареле речи и њихова значења, пре свега не-фреквентне турцизме, романизме, германизме и друге речи страног порекла које су се одавно измакле и према периферији књижевног језика, а у његовој стандардној реализацији данас се тешко могу и замислити." (Петровић 2008: 125).

Речник српскога језика припада српском традиционалном научном и културном корпусу: „следи српску језичку традицију, бележи и сабира свеукупна искуства својих носилаца." (Петровић 2008: 124). А управо то су и особине којима се одликује и Београдска лексикографска школа: „Београдска лексикографска школа је, мислим, у добром смислу, наглашено традиционалистичка, јер се школовала на пословима таквог карактера (радећи на Речнику САНУ, Матичином шестотомнику, Речнику Његошевих дела, дијалекатским речницима ...)" (Пижурица 2008: 131).

Речник српскога језика је првобитно замишљен као (шест пута) краћа верзија *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, при чему би аутори одлучивали о томе која реч улази у једнотомни речник, а која не. Речима се, због обима Речника СЈ, морало „судити", како се напомиње у Предговору:

[1] Речник САНУ: Први том тезаурусног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* објављен је 1959. године. Израда овог речника још увек траје у Институту за српски језик САНУ и процењено је да ће по завршетку имати тридесет пет томова и око 500.000 речи.
Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика* јесте речник средњег обима, има шест томова и излазио је у периоду од 1967. године до 1976. Прва два тома објавиле су у сарадњи Матица српска и Матица хрватска, а израду и објављивање је завршила само Матица српска.

1) тиме што нека реч није уопште ушла у Речник, а нека јесте;

2) тиме што је нека реч дата истакнуто, а друга обичним слогом;

3) тиме што је реч која је прва по азбучном реду упућена на другу која тек следи. (Предговор 2007: 7).

Овакав концепт упућује на то да постоје велике сличности међу двама речницима, али да би различит обим условљавао одређене модификације у обради грађе.

Примећено је да је обим посла на крају израде Једнотомника превазишао почетне поставке: „Ако упоредимо обраду појединих одредница у РМС и РСЈ, приметићемо да је посао стручњака ангажованих на изради речника (поново) премашио почетни концепт." (Томић 2008: 721).

У истраживању се узима у обзир и тридесет година колико је прошло између објављивања последњег тома Речника МС (1967–1976) и објављивања Речника СЈ (2007), као значајан фактор за различит начин обраде грађе: „С обзиром на временски јаз између шестотомног и једнотомног издања, одреднице ова два речника погодне су за поређење у погледу сличности и разлика у примењеним лексикографским стратегијама при формирању одредница, тј. у смислу потенцијалног напретка у лексикографској пракси." (Халас 2013: 95).

Дакле, према почетној концепцији би се очекивало да се Једнотомник садржински највише ослања на шестотомни Речник МС, да буде његова краћа верзија. Међутим, временска разлика од тридесет година је, сасвим извесно, утицала на промене у лексикографској пракси, које су затим биле примењене у изради новог речника, али и у лексичком систему који је описан.[2]

2. ИСПИТИВАЊЕ ОБРАДЕ ГЛАГОЛА *БЕЖАТИ* У *РЕЧНИКУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА*

У раду ће бити испитивана речничка микроструктура одреднице *бежати* у *Речнику књижевног и народног српскохрватског језика САНУ*, *Речнику књижевног српскохрватског језика (Матица српска)* и *Речника српскога језика*, јер између ова три речника постоји веза. Различит обим, тип и време израде ових речника условљавају разлике које би требало да постоје у обради лексема. Испитивање ће показати у којим аспектима је спроведена почетна концепција у изради речника, а у којима није, а такође и у којој мери постоји диференцијација, али и сличност међу њима. Тежиште испитивања представљају решења у једнотомном Речнику СЈ.

Најпре ће бити осветљени подаци изнесени у заглављу одреднице, затим ће бити испитивана полисемантичка структура глагола *бежати*, уз осврт на навођење примера употребе у Речнику СЈ и деривационо гнездо којем припада посматрана лексема. У складу са компаративним методом истраживање ће пратити и табеларни прикази као погодан начин представљања аналитичког корпуса.

Свакако није могуће доносити чврсте закључке на основу испитивања обраде једне лексеме, једне граматичке категорије (категорије глагола), али се може изнети један модел истраживања који је примењив на ширем корпусу.

2.1. Граматичка обележја глагола *бежати*

Информације наведене у заглављу јесу граматичка обележја лексеме, а обим и начин навођења података разликује се у зависности од обима речника.

„Глаголске одреднице наводе се у инфинитиву, затим се наводи (цело или скраћено) прво лице једнине презента, у загради се евентуално наводе облици из парадигме у којима се јављају

[2] Однос између Речника СЈ и Речника САНУ је, свакако, у обиму, али и у типу: „Kad se donosi odluka o tome s kojim će se rječnicima poreditи (…) i kada je potrebno uzeti u obzir činjenicu da postoje različiti tipovi rječnika (npr. stariji opisnodeskriptivni rječnik mora sadržavati mnogo napomena koje standardnodeskriptivni rječnik koji se priprema ne smije dati) i da se jezik brzo mijenja: biće dovoljno nekoliko godina da neke zabilješke postanu zastarjele." (Zgusta 1991: 226).

акценатска или морфолошка одступања (у односу на акценат и облик одреднице), затим ознака вида и квалификатори у вези са употребном и стилском вредношћу." (Марковић 2014: 77).

Глагол *бежати* налази се на 67. страни *Речника српскога језика*.[3] Одредница је наведена у инфинитиву, најпре у екавској, а затим и (и)јекавској варијанти: **бежати**, јек. **бјежати**, са краткоузлазним акцентом на првом слогу. Иза зареза налази се, очекивано, наставак за прво лице једнине презента. Дат је само наставак зато што у пуном облику нема никаквих (прозодијских) алтернација.[4]

Граматичка квалификација одреднице *несвр.* указује на то да је *бежати* глагол несвршеног вида. И тиме се завршава заглавље. У Речнику МС наведене су исте информације, с тим да је наведен пун облик презента и то после инфинитива у екавској варијанти. То значи да је у Речнику СЈ и у Речнику МС у односу на Речник САНУ информација у заглављу знатно редукована. Што је очекивано имајући у виду различит обим речника.

Сви подаци који се могу наћи у заглављу сва три речника изнесени су у **Табели 1**.

Табела 1. Граматичка обележја глагола *бежати.*

Речник САНУ(1959–) (I том, 380. стр.)	**Речник МС (1967–1976)** (I том, 158/159. стр.)	**Речник СЈ (2007)** (67. стр.)
бежати ј. **бјежати**, -им (-имо, -ите; аор. бежа ј. б јежа; р. пр. бежао ј. бјежао, -ала, -ало; пр. сад. бежећи и бежећи ј. бјежећи и бјежећи) несвр. исп. бегати.	**бежати**, бежим, ијек. бјежати, несврш.	**бежати** јек. **бјежати**, -жим несвр.

2.2. Дефинисање примарног значења глагола *бежати*

Примарно значење глагола *бежати* је: **1.** *брзо, трчећи одлазити, удаљавати се пред опасношћу из страха; уклањати се брзо од опасности, из страха*. Препознајемо компоненте: брзо + трчећи одлазити + удаљавати се + пред опасношћу + из страха.[5] Компоненте су издвојене компоненцијалном анализом, и то према схватању Даринке Гортан-Премк: семантички садржај се разлаже на компоненте, а свака сема која се наводи указује на њено постојање или израженост (Драгићевић 2010: 67).

У овој дефиницији се експлицитно издваја компонента *трчећи* (као околност вршења радње), као и компонента *страха*. Лексикограф је у Речнику СЈ издвојио оне компоненте по којима се глагол *бежати* диференцира у односу на друге глаголе са значењем брзог кретања (нпр. *јурити*). Занимљиво је приметити да у односу и на Речник САНУ и на Речник МС, Једнотомник нуди богатију, али и прецизнију дефиницију примарног значења. У Речнику СЈ се дефиницијом поставља семантичка разлика између глагола једне значењске групе. А управо то и јесте важан циљ дефиниције: „Leksikografska definicija nabraja samo najvažnija semantička obilježja definisane leksičke jedinice, koja su dovoljna da bi se razlikovala od drugih jedinica [jedne klase]." (Згуста 1991: 238). Временом, од Речника САНУ, преко Речника МС до Једнотомника постојала је очигледна интервенција у обради примарног значења.

С обзиром на различит обим ових речника, очекивало би се да је најбогатија дефиниција у тезаурусном речнику. Ипак, она се нашла у Једнотомнику.

---

[3] У издању из 2007. године налази се на 68. стр. За анализу у овом раду узето је, пре свега, друго издање Речника СЈ, јер су у њему „отклоњене уочене грешке и извршена одређена уједначавања" (2011: 7).

[4] „Izgovor, tj. govorni oblik s kojim se pisani … dovodi u vezu, treba uvijek da bude dat gdje pisanje ne daje nedvosmislenu informaciju o tome" (Згуста 1991: 236/237).

[5] У дефиницији препознајемо синониме: *одлазити, удаљавати се, уклањати се*.

Такође, уместо *уклањати се од страха* у Речнику МС, у Речнику СЈ стоји *уклањати се из страха*, у чему препознајемо прецизније исказано узрочно значење: „узрочни генитив са предлогом *из* значи директан узрок који представља унутрашњу побуду и вољну акцију (именице типа […] *страх*)" (Пипер и Клајн 2014: 346).[6]

У **Табели 2** се могу упоредити три дефиниције примарног значења у три речника.

Табела 2: Дефинисање примарног значења глагола *бежати*.

Речник САНУ (1959–)	**Речник МС (1967–1976)**	**Речник СЈ (2007)**
1. *брзо се удаљавати пред опасношћу, спасавати се бекством*.	**1.** *брзо одлазити, удаљавати се; уклањати се брзо од опасности; уклањати се од страха.*	**1.** *брзо, трчећи одлазити, удаљавати се пред опасношћу из страха; уклањати се брзо од опасности, из страха*.

2.3. Распоред секундарних значења глагола *бежати*

Важан лексикографски посао представља не само уочавање свих значењских нијанси једне лексеме већ и њихово распоређивање: „Код полисемичних речи је потребно утврдити не само све семантичке вредности и њихове нијансе него и – што је подједнако изазовно –успоставити њихов редослед." (Радовић Тешић 2014: 145). Распоред секундарних значења и њихове дефиниције упућују на врло очигледну комуникацију речника „потомка", Једнотомника, и речника „предака", Речника САНУ и Речника МС. Дефиниције секундарних значења и њихов редослед у сва три речника изложен је у **Табели 3**.

Табела 3: Распоред секундарних значења глагола *бежати* 1

Речник САНУ (1959–)	**Речник МС (1967–1976)**	**Речник СЈ (2007)**
2. *фиг. склањати се, клонити се, избегавати* ***а.*** *(од некога, од нечега)* **б. (некога, нешто)**	**2.а.** *одлазити*, **б.** *клонити се*.	**2.** *фиг. (од некога, од нечега) клонити се (некога, нечега), избегавати (некога нешто)*
3. *покр. трчати, јурити.*	**3.** *брзо пролазити, одмицати (о времену)*.	**3.** *фиг. брзо пролазити, одмицати (о времену)*
4. *брзо пролазити, протицати; нестајати, ишчезавати*	**4.** *трчати, јурити*.	**4.** *трчати, јурити*
5. *померати се, помицати се са свога места.*	**5.а. књиж.** *брзо прелазити, прелетати (очима)* **б.** *измицати, исклизавати*	**5. а.** *(очима) брзо прелазити, прелетати погледом* **б.** *померати се, помицати се са свога места, измицати, клизити*
6. *измицати некоме при такмичењу, имати предност.*	/	**6.** *измицати некоме на такмичењу, имати предност* **у односу на друге такмичаре**

На основу табеларног приказа можемо уочити неколико елемената лексикографске обраде посматраног глагола. Најпре, у Речнику СЈ налазимо исти број значења као и у Речнику САНУ, а то је шест, док је у Речнику МС обрађено пет значења. Дакле, Речник СЈ има више значења од шестотомног Речника МС, што је необично из два разлога:

[6] О односу предлога *од* и *из* код узрочног значења скренута је пажња у *Нормативној граматици српског језика* (2014: 346).

1) Најпре, с обзиром на обиме ових речника свакако би се очекивало да више значења има у шестотомном Речнику МС.

2) Затим, према почетној концепцији требало би да је, пре свега, Речник МС база за израду Речника СЈ.

Распоред значења представља својеврсну комбинацију обраде значења у Речнику САНУ и Речнику МС, а он је приказан у 2. колони табеле:

Табела 4. Распоред секундарних значења глагола *бежати* 2

Распоред значења у Речнику СЈ	**У односу на распоред значења у речницима „претходницима"**
2. фиг. (од некога, од нечега) клонити се (некога, нечега), избегавати (некога нешто)	РСАНУ **2.** фиг. склањати се, клонити се, избегавати ***а. (од некога, од нечега)*** **б.** (некога, нешто)
3. *фиг.* брзо пролазити, одмицати (о времену)	РМС
4. трчати, јурити	РСАНУ (без квалификатора покр.) и РМС
5. а. (очима) брзо прелазити, прелетати погледом **б.** померати се, помицати се са свога места, измицати, клизити	5.а. РМС (без квалификатора књиж.) 5.б. РСАНУ
6. измицати некоме на такмичењу, имати предност ***у односу на друге такмичаре***	РСАНУ (са прецизираном околношћу)

Значење бр. 2 јасно реферише на Речник САНУ, али је у Једнотомник ушло једно значење од два подзначења у Речнику САНУ. Обе дефиниције упућују на то да се то значење остварује у одређеној синтаксичкој конструкцији (од + генитив). Свакако застарела конструкција јесте *бежати некога, нешто* (акузатив), и као таква није ушла у Речник СЈ. Примери у Речнику САНУ су следећи:

Он самује, ка да бежи људе (Ј. Ј. Змај, *Певанија* , Нови Сад 1882);

Бјежи сваку судбу грозна мача (Мита Живковић, *Босанчице*, приче из Босне, Београд 1893).[7]

Глагол *бежати* у значењу *брзо пролазити, одмицати* има одређени домен примене, а он се у овом случају односи на то када се говори о времену. Идентификација контекстне употребљивости значења наводи се, дакле, у загради. У овом значењу препознајемо појмовну метафору: ВРЕМЕ ЈЕ ЕНТИТЕТ. У оваквој употреби време се доживљава као биће које се физички креће, које бежи. То је један од начина којим се концептуализује појам времена, а глагол *бежати* је употребљен у значењу пролазности, протока времена. Уочавамо да је метафора један од механизама за настајање полисемантичке структуре глагола *бежати*.

Поступак навођења допуна исти је као и у Речнику САНУ: у загради испред дефиниције наводи се допуна глагола који се дефинише (обичним слогом), а допуне глагола који се користе у дефиницији, наводе се курзивом.[8]

Глагол *бежати* у значењу *трчати, јурити* у Речнику САНУ има квалификатор употребне вредности *покр.* У поглављу *Напомене о обради текста Речника* (Речник САНУ 1959 (I): 34) говори се о том квалификатору и да ће при његовој употреби бити истакнуто на коју покрајину се односи. Међутим, у овом случају нема никакве напомене о ком територијалном делу је реч. Примери који су дати говоре о томе да је у питању западна, хрватска варијанта:

[7] Све наведене примере смо идентификовали и локализовали преко скраћеница и њиховог објашњења у Речнику САНУ.

[8] Александра Марковић упућује на разлике у поступку приликом навођења допуна у Речнику СЈ у односу на Речник САНУ (исп. Марковић 2014: 81).

Видите онај крст. Донде је требало бјежати па опет натраг. Такова је била опклада. (Јосип Кулунџић, *Мистериозни Камић*, Загреб 1928);

Бос, откријте главе бјежао је старац за свињама. (*Вијенац*, лист за забаву и поуку, Загреб 1923—1924).

У Речнику МС и Речнику СЈ такве квалификације нема, из чега закључујемо да је то уобичајено значење и међу говорницима источног, српског, говорног подручја.

Значење *брзо прелазити, прелетати погледом*, остварује се када су *очи* субјекат и у овом значењу препознајемо метафору. У Речнику МС стоји и квалификатор *књиж.* који упућује да је таква употреба глагола ограничена на језик књижевности. У Речнику СЈ тог квалификатора нема. То што је лексикограф у другој половини XX века забележио квалификатор *књиж.*, а лексикограф на почетку XXI века није, сведочи о различитом статусу тог значења у језику. Глагол *бежати* у значењу *брзо прелазити, прелетати погледом* се уобичајио у употреби и није више везан само за лепу књижевност и у Речнику СЈ је то забележено.

Значење под бројем 6. је, у односу на Речник САНУ, у Речнику СЈ представљено са додатном, прецизираном околношћу (*измицати некоме на такмичењу, имати предност у односу на друге такмичаре*). Лексикограф је у Речнику СЈ, на основу грађе, додао и неопходну глаголску рекцију.

Након прегледа полисемантичке структуре, уочавамо да су значења у Речнику СЈ обрађивана према шестотомном Речнику МС и тезаурусу, али са критичким односом и интервенцијама које иду у корак са савременим стањем у језику: размотрен је распоред квалификатора, као и питање застарелих значења.

2.4. Полисемантичка структура глагола *бежати*

Након испитивања сличности и разлика у дефиницијама секундарних значења лексеме бежати у дескриптивним речницима српског језика, као и механизма њиховог настанка, наметнуло се питање какво је хијерархијско устројство полисемантичке структуре. Уочавање и експлицирање полисемантичке структуре лексеме је веома важан задатак лексикографа: „Задатак лексикографа је да уочи сва значења и нијансе значења одређене лексикографске јединице, да та значења прецизно, сажето и објективно опише у једном логичком хијерархијском поретку да би се уочила њихова развојна блискост и повезаност.” (Радовић Тешић 2014: 145).

Лексикографи у сва три речника, са извесним модификацијама, ослањају се на исти критеријум у приказивању полисемантичке структуре посматраног глагола. Секундарна значења настају на основу примарног значења, „извиру” из њега,[9] и дијаграмом би се то могло представити као тип радијалне полисемије.[10] У дијаграму су представљена значења из *Речника српскога језика*.

[9] Чини се да је компонента која обједињује значења глагола *бежати*: *удаљавање (уклањање)*, а у четири секундарна значења (осим у случају значења бр. 2.) заједничка компонента је *брзина*.

[10] „Према Апресјану полисемија се дели на радијалну, ланчану и радијално-ланчану. У случају радијалне полисемије сва секундарна значења настају од примарног.” (Драгићевић 2010: 133).

Дијаграм. Полисемантичка структура глагола *бежати* у *Речнику српскога језика***.**

2.5. Навођење примера употребе у *Речнику српскога језика*

Поредећи одреднице глагола *бежати* у сва три посматрана речника, издвојио се занимљив податак у вези са примерима употребе.

Наиме, примери се у Речнику СЈ наводе најчешће синтагматски, где је одредница изостављана и замењена тилдом (~): ~ пред гониоцима, ~ код родитеља (примери уз дефинцију примарног значења).

У примерима има и целих реченица, али их је мање: *Капа му бежи на потиљак*. Друго, примери се не локализују, односно не даје се информација из ког извора је пример преузет, нема позивања на грађу. Међутим, имајући у виду обраду *бежати* у Речнику САНУ и Речнику МС, примери се могу локализовати, зато што је грађа за Речник СЈ скоро подударна са оном за вишетомнике. У шестотомном и тезаурусном речнику поред примера стоји скраћеница која упућује на извор. Тако смо успели да локализујемо примере у Речнику СЈ према Речнику САНУ. Пример је наведен у модификованој, скраћеној верзији, као што се може видети у **Табели 5**.

Табела 5. Навођење примера употребе глагола *бежати.*

Речник СЈ (2007)	**Речник САНУ (1959–)**
Капа му бежи на потиљак.	Чика Новаков Мића – онај, знате, што му све капа бежи на потиљак, опио се. (Момчило Настасијевић, *Драме*)

2.6. Деривационо гнездо глагола *бежати* у *Речнику српскога језика*

Осврнућемо се и на деривационо гнездо којем припада глагол *бежати*, и глаголске именице *бежање* које нема у Речнику СЈ. Она је, чини се, фреквентна, можда је срећемо чешће у

употреби од глагола од којег је потекла. У *Електронском корпусу* облик *бежати* се јавља у 194 примера употребе, а *бежање* укупно 373 пута у свим облицима парадигме. Дакле, именица је лексема која има већу фреквенцију. Иначе, лексема *бег* има веома разгранато деривационо гнездо и у Речнику САНУ је пуно одредница из тог скупа, међу којима и глаголских именица: *бегунац, бегуница, бегунче, бегање, бега, бегунство, бежанија, бежање* итд. Многе лексеме из овог деривационог поља су из сфере дијалекатске лексике, и то са значењем вршиоца радње: *бегајлија, бегаљка, бегалац, беглац, бегалица, беган, беганац, бегац, бегунка*. Одговор на то зашто је одредница *бежање* изостављена у Речнику СЈ налази се у Предговору: „У изостанку неке познате и фреквентне књижевне речи [...] није реч о пропусту и непажњи, већ свесној, мада нерадо донетој одлуци да се изоставе глаголске именице од несвршених глагола.“ (2007: 7).

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Пошто је *Речник српскога језика* првобитно замишљен као скраћена верзија шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, уочавају се извесне сличности, али и разлике у лексикографском поступку у обради посматраног глагола у тим речницима, имајући у виду време које је протекло између објављивања и почетне концепције у њиховој изради. С обзиром на повезаност речника који настају у оквиру Београдске лексикографске школе (тезаурусни Речник САНУ, речник средњег обима: шестотомни Речник МС, и једнотомни Речник СЈ), чини се да однос дефиниција и значења глагола *бежати* у овим речницима упућује на то да је било неопходно да прође време да се одређено лексикографско решење покаже као јасније и потпуније. На основу аналитичког корпуса, пре свега системских података и дефиниција, уочено је да је тек у заглављу, при навођењу граматичких обележја лексеме, препознатљива концепција једнотомног Речника СЈ али да систем дефиниција и интервенције лексикографа при дефинисању значења у односу на ранија решења показују очигледан напредак у лексикографској пракси. Испитивање је ишло ка резултату да је *Речник српскога језика* представљао могућност да се неки елементи у лексикографском поступку боље и прецизније сагледају и примене него у шестотомном Речнику МС (односно у Речнику САНУ).

Литература

Драгићевић, Р. (²2010). Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

Згуста, Л. (1991). Zgusta, Ladislav. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: SVJETLOST, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Марковић, А. (2014). Марковић, Александра. Граматика у српским речницима. *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*. Београд: Филолошки факултет. 69–92.

Петровић, Д. (2008). Петровић, Драгољуб. Српски стандардни једнотомник. *Летопис Матице српске*. (год. 184, јануар–фебруар 2008, књ. 481, св. 1–2). Нови Сад. 123–127.

Пешикан, М. (1973–1974). Пешикан, Митар. Трећина посла на изради великог Речника САНУ. *Наш језик XX (св. 1–5)*. Београд. 11–22.

Пижурица, М. (2008). Пижурица, Мато. Потврда улоге Матице српске у националној култури. *Летопис Матице српске*. (год. 184, јануар–фебруар 2008, књ. 481, св. 1–2). Нови Сад. 128–133.

Пипер, П. и Клајн, И. (²2014). Пипер, Предраг и Клајн, Иван. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Радовић Тешић, М. (2014.). Радовић Тешић, Милица. Распоређивање значења речи у српској лексикографији. *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*. Београд: Филолошки факултет. 141–153.

Ристић, С. (2014). Ристић, Стана. Српске лексикографске институције: Београдска лексикографска школа. *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*. Београд: Филолошки факултет. 27–54.

Томић, Д. (2008). Томић, Дина. Српски једнотомник. *Српски језик* 13/1–2. Београд. 719–724.
Халас, А. (2013). Халас, Ана. Обрада вишезначног глагола *гледати* у шестотомном и једнотомном речнику Матице српске. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XXXVIII*. Нови Сад. 95–110.
Халас, А. (2014). Halas, Ana. Identifikacija i diferencijacija značenja glagola kazati u srpskim jednojezičnim rečnicima. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru III (tematski zbornik)*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 355–368.

Извори

Речник САНУ (1959–). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–XIX. I том. Београд: Институт за српски језик САНУ.
Речник МС (1967–1976). *Речник српскохрватскога књижевног језика*. I–VI. I том. Нови Сад: Матица српска.
Речник СЈ ([1]2007) и ([2]2011). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
Електронски корпус. Душко Витас и Милош Утвић. *Корпус савременог српског језка (верзија SrpKor2013)*, Група за језичке технологије Универзитета у Београду: http://www.korpus.matf.bg.ac.rs

LEXICOGRAPHIC TREATMENT OF THE VERB *BEŽATI* (*TO RUN*) IN THE DICTIONARY OF THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper observes the applied lexicographic procedures in the treatment of verb *bežati* (to run) in the dictionaries of the contemporary Serbian language (in the Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts, in the six-volume Dictionary and the one-volume Dictionary of Matica srpska) with a focus on solutions in the one-volume Dictionary. The subject of paper is the lexeme of the polysemic verb *bežati*: its structure and organization of the dictionary article, the identification and distribution of senses. The comparative method has been applied to examine: the grammatical identification of the lexeme, the definition of the primary sense in all three dictionaries, as well as the differentiation of senses. Since the one-volume Dictionary of the Serbian language was originally conceived as a shortened version of the six-volume Dictionary of Matica srpska, certain similarities are noted, but also the differences in the lexicographic treatment of the observed verb, bearing in mind the time between the publication of the dictionaries and the initial conception in their creation. Given the connection between the dictionaries of the Belgrade lexicography school (Thesaurus Dictionary of the SASA, the middle volume vocabulary: the six-volume and on-volume dictionary od Matica srpska), it seems that the relation between the definitions of the senses of the verb *bežati* in these dictionaries indicates that it was necessary to pass the time for a particular lexical solution appears clearer and more complete. On the basis of the analytical corpus, the examination leads to the result that *The Dictionary of the Serbian language* represented the possibility that some elements in the lexicographic process are better understood and applied more accurately than in the six-volume MS Dictionary (and in the SASA Dictionary).

Key words: lexicography, lexicology, polysemy, *The Dictionary of the Serbian language of Matica srpska*, *bežati*.

Милица Божић Синчук
Универзитет у Београду, Република Србија
Филолошки факултет
milica.bozic91@gmail.com

УДК 811.163.41’35:371.3

Драгана Вељковић Станковић – Ивана Ђорђев

МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ КОГНИТИВНОГ ПРИСТУПА У НАСТАВИ ПРАВОПИСА

Циљ рада је методолошко богаћење наставних приступа ортографији (подобласт писања великог слова у називима културних манифестација). Полазећи од хипотезе да процеси разумевања правописних правила и усвајања знања подразумевају и грађење когнитивних концепата одговорних за успех, али и за разноврсна огрешења о норму, зарад откривања методички делатних метафора и пројектовања ефикаснијег наставног модела анализирали смо и класификовали примере из електронског корпуса (укупно 100 примера). На темељу тих резултата осмислили смо методичке поступке, ослоњене на експликаторне потенцијале појмовних метафора чија је улога да – снижавајући ниво апстрактности тежег градива – омогуће лакше и обухватније усвајање и примену ортографских узуса. Когнитивни приступ у настави српског језика представљамо као универзални modus operandi чијом се умесном применом развијају метафоричка компетенција, као и метафоричка флуентност наставника и ученика, које, поред повишавања динамике и занимљивости наставе, доприносе изразитијој интелектуалној активности ученика те обезбеђују боље и дугорочније исходе учења.

Кључне речи: настава правописа, велико слово, називи манифестација, когнитивни приступ, метафоричка компетенција.

1. УВОД

Сведоци смо ширења концепта *писмености*, који данас – поред базичних знања стицаних у институционалном образовању (читање, писање, говорење усклађено с граматичком и правописном нормом), обухвата и вештине које се развијају током читавог живота (Bawden 2001: 233); сходно томе, одавно се проучавају функционална, медијска, дигитална и информатичка писменост, а многи аутори говоре и о културној, друштвеној и визуелној писмености (исп. Bawden 2001: 219; Horton 2007: 3–13, 59). Захтеви савременог друштва све су већи и подразумевају знања и умећа из различитих области, што значи да су млади стављени пред искушења у овладавању вишеструким способностима за које треба створити добар основ у елементарној писмености, тј. у поузданом владању ортографском нормом матерњег језика. Међутим, осврнемо ли се на актуелан степен познавања и поштовања правописних правила у савременим медијима, па и у школској средини, неретко примећујемо необичан нехај, па и стагнацију знања.

Ако имамо у виду да данашњи ђаци у први разред основне школе ступају с већ завидним познавањем азбуке, а многи умеју читати и писати, тешко ћемо разумети чињеницу да су и на концу средњошколског образовања њихова правописна знања и умења на врло скромном нивоу. Но, упркос томе, многи властито непознавање ортографије сматрају небитним (исп. Ђорђев 2014: 135). Рекло би се да је владање правописом с нивоа подразумеваног доспело на ниво факултативног знања, што сведочи о доста слабој мотивацији и за учење и за креативнији приступ овој области у настави српског језика. Када се зна колики је значај писмености у свим сферама људског делања, јасно је да се не сме посустати у обогаћивању и развијању методолошке основе наставних приступа који би били кадри да допринесу битнијим помацима у наставној пракси. Управо зато смо се определили за примену когнитивног приступа у настави правописа, јер се у учењу, раду и у свакодневном животу понашамо у складу са својим већ постојећим концептима, непре-

кидно градећи нове. Неки концепти, као што ћемо показати, и те како могу побољшати рецепцију ортографске норме.

2. О ПИСАЊУ НАЗИВА МАНИФЕСТАЦИЈА

С обзиром на то да је предмет нашег истраживања (не)поштовање правописне норме у употреби великога слова приликом бележења назива културних, научних, спортских и других манифестација, а такође и на чињеницу да позиве, вести и најаве у којима се такви називи употребљавају прате и различити подаци у вези с местом, временом одржавања, називима институција и установа под чијим се покровитељством разне манифестације организују, пажњу ћемо нужно посветити и ортографској исправности тих анотација у вестима, позивима и најавама. Указаћемо такође и на преовлађујуће типове грешака и на модалитете писања поменутог назива у електронским изворима (огласима, плакатима и сл.), јер, иако је ортографска прескрипција у таквим случајевима еластичнија (због уважавања уметничке слободе), не можемо занемарити утицај који ови стилизовани, па отуда и визуелно пријемчиви примери имају на писмено изражавање.

Методичко усмерење рада налаже нам да укратко изнесемо релевантне резултате ранијих истраживања. На корпусу од 3.135 писмених задатака средњошколаца (1.000 вежбанки) утврдили смо да је писање великог слова једна од слабијих тачака у примени правописног знања. На грешке овога типа отпада 9,34% од укупног броја свих правописних грешака (исп. Đorđev 2016b: 46), а најчешћи облик непоштовања овог правописног узуса испољава се кроз склоност према писању мајускуле где јој није место (исп. Ђорђев 2016a: 121). С друге стране, ученици показују знатно „боље знање на тестовима када се од њих директно захтевало да употребе велико слово" (исп. Брборић 2004: 114, 223), што открива да ниво слободне примене заостаје за номиналним знањем, и то у писменом изразу више но приликом циљне, тестовне провере. Овакви налази потврђују да свака модернизација наставе захтева испитивање правописне праксе, као и да се тек на таквим темељима могу доносити закључци о препоручљивим методичким поступцима. Стога смо, ради откривања проблематичних места у овој подобласти писања великог слова, спровели истраживање фокусирано на писање назива културних манифестација, јер се у том сегменту правописне праксе увелико преплићу знања из језика (правописа, морфологије, синтаксе), додирујући се с ванлингвистичким знањима.

2.1. Корпус и циљеви истраживања

Истраживачки корпус сачињен је од 100 назива манифестација употребљених у вестима, позивима, најавама и на плакатима које смо (у периоду од 1. јула до 31. августа 2017. год.) ексцерпирали из електронских извора (интернет сајтова, новина, часописа, позивних писама и сл.). Природа проучавања, тј. фокусирање на странпутичне појмовне метафоре као узроке ортографских неправилности, условила је начин узорковања, па је приликом ексцерпције пажња посвећена пре свега погрешно написаним називима манифестација, јер је познато да су метафоре у једнакој мери културни и когнитивни ентитети и процеси (Kövecses 2005: 193). Прикупљена грађа је анализирана и – с обзиром на доминантан тип грешака – класификована са циљем откривања водећих тенденција у неправилном писању, тј. идентификације појмовних метафора које су условиле погрешке.

Полазећи од хипотезе да стицање знања подразумева и усвајање концепата одговорних за успех, али и за огрешења о норму, истраживање је осмишљено са циљем да се открију не само метафоре делатне у настави, већ и оне ометајуће. Методолошка база заснована је на примењеној когнитивној лингвистици (исп. Pütz et al. 2001; Кликовац 2009), а приликом описа и анализе примера коришћене су дескриптивна и аналитичка метода.

2.2. Резултати истраживања: класификација основних типова грешака

2.2.0. Подробна анализа корпуса показала је да се ексцерпирани примери огрешења о ортографску норму приликом писања назива различитих скупова и манифестација могу разврстати у три веће групе. Први тип неправилних правописних решења окупља случајеве у којима је, због непознавања узуса, испољена тежња према уједначавању величине слова, најчешће у корист верзала; други тип ирегуларности произилази из недоумица везаних за називе који почињу редним бројем, док је трећи тип веома хетероген, те упућује и на друге правописне слабости (нпр. непотребно комбиновање наводника и верзала, грешке у писању различитих података у вези с местом и временом одржавања манифестација, неадекватне акронимске скраћеница и сл.).[1]

2.2.1. **Типом 1** обухваћени су примери који сведоче о потреби да се начин писања назива манифестације упрости. Запажамо четири облика симплификације:

(1а) подражавање англосаксонске норме, при чему се све речи у називу манифестације пишу великим почетним словом (нпр. Priznanje za ... projekat „Ja **Z**a Kraljevo", blumengroup.rs; 1. 8. 2017; Први фестивал дебитантског филма под називом „Равно Село **Ф**илм **Ф**естивал" биће одржан од 24. до 26. јуна [...]; rtv.rs, 7. 8. 2017; Besplatna muzička radionica za decu „Ritam **D**уше"; evrsac.rs, 4. 8. 2017; Удружење **В**ојвођанских **У**читеља; uvu.rs, 31. 7. 2017);[2]

(1б) искључива употреба верзала (15. MEĐUNARODNI SALON STRIPA 2017, skc.org.rs; КАРАЂОРЂЕВИ ДАНИ У ВРШЦУ, vrsaconline.com, 4. 8. 2017);

(1в) верзалом написан само део назива манифестације који има карактер властитог имена (Osnovni cilj Međunarodnog dečijeg festivala folklora LICIDERSKO SRCE je doprinos [...] jačanju prijateljskih odnosa među zemljama [...]; manifestacije.com, 1. 8. 2017);

(1г) искључива употреба минускуле (**l**etnja škola, amcham.rs; 1. 8. 2017).

У нашем корпусу грешке *типа 1* јављају се у 55% од укупног броја разматраних примера.[3] Овде се, дакле, суочавамо с модалитетима, а потом и последицама „дозвољеног кршења норме", којима се отвара широк простор за произвољну употребу великих и малих слова. Томе свакако погодује и потреба организатора да популаришу догађај тако што ће сâм назив бити позајмљен из страног језика, исписан латиницом, и/или хотимично написан у нескладу с нормом. Поступак уједначавања открива два основна разлога одступања од ортографских правила: (а) први се тиче маскирања незнања, па је употреба искључиво великих или искључиво малих слова јасан знак несигурности и/или непознавања норме; (б) други је, пак, тесно повезан с маркетиншком промоцијом

[1] Случајеве функционалног летеризма сматрамо егземплумима прагматичког и промотивно усмереног варирања графије, па их стога не сврставамо у грешке (нпр. ВасПИТАЊЕ данас /pedagog.rs; 7.8.2017/ ≈ питање за вас о данашњем васпитању; DrugAčiji? /gpa.rs; 10. 8. 2017/ ≈ чији су ти „други" које сматрате другачијима?; Фестивал етнографског филма – ETNOFIL**m** /etnofilm.com; 31. 7. 2017/ ≈ поред садржаја манифестације, назив сугерише да у њој удела имају пре свега они који воле етнографију – етнофили, или сл.).

[2] У оквиру дужег текста називи манифестација који су у целости или једним делом преузети из страног језика најчешће се пишу тако што се свака реч истиче великим почетним словом ([...] na Savskoj promenadi biće održan prvi Sava Port Global Fest, danubeogradu.rs, 30. 6. 2017; 15. Belgrade Beer Fest, danubeogradu.rs, 20. 7. 2017. и др.), док на плакатима преовлађује употреба искључиво мајускула (STREETS FEST VRŠAC EDITİON, evrsac.rs, 16. 8. 2017). У номинацији различитих манифестација омиљени су, како видимо, сирови англицизми (Prćić 2004: 116).

[3] Међу забележеним облицима симплификација доминира писање сваке речи у називу манифестација великим почетним словом, односно подтип *1а* (25%), на грешке подтипа *1б* отпада 17%, а на грешке подтипа *1в* 12% од укупног примера који чине корпус истраживања; најређе, свега у 1%, јавља се искључива употреба минискула (подтип *1г*).

Овде ваља нагласити да норма допушта употребу минускуле и мајускуле у функцији ликовне стилизације, и то само када је у питању писање етикета (в. П 2017: 72, т. 77 нап.), али оваква прескриптивна еластичност пречесто се користи и другим случајевима, у којима не може бити оправдана нити пожељна. Поред тога, не треба изгубити из вида да велик део популације има пуно поверење у поруке написане на плакатима и у вестима, посебно када оне доносе информације о каквој манифестацији која има признат статус и велик углед у друштву. Стога верујемо да би доследно поштовање нормативних узуса много мање спутавало уметнички израз но што произвољна примена правописа штети утврђивању ионако непоузданих ортографских знања и навика (уп. Međunarodni **F**estival **F**olklora Vršački **V**enac; vrsackivenac.org.rs, 31. 7. 2017).

и схватањем да је уважавање сваког, па и језичког стандарда немодерно бреме традиције и реликт прошлости који је пожељно „освежити" мондијалистички обојеном једнообразношћу. На бројност овог типа грешака свакако утичу и огрешења о норму у комуникацији путем мобилне телефоније и интернета.

2.2.2. **Типом 2** обухваћени су примери писања назива манифестација код којих редни број има иницијалну позицију у називу.[4] У нашем корпусу преовлађује мајускула после редног броја, иако тај део назива нема увек карактер властитог имена (19. **М**еђународни фестивал „Златна искра", pozoristemladih.co.rs, 31. 7. 2017; VII **М**еђународни научно-практични симпозијум „Слушам и говорим"; defektolozisrbije.org, 7. 8. 2017). Грешке овога типа јављају се у 21% од укупног броја разматраних примера. Узрок оваквог поступања је, поред непознавања правописног правила, несигурност у одређивању онога што има/нема карактер властитог имена, устаљену форму и препознатљив садржај.[5] Уистину, захтев за поузданим препознавањем наведених елемената није увек лако испунити, јер – осим правописних – укључује и друга, екстралингвистичка знања. Поред тога, (редни) број у свести говорника на особен начин опонира слову, те се – као и код простог набрајања – цифром изражен податак поима као независна вредност неукључена у номинацију. Стога с много сигурности можемо тврдити да је већина грешака овог типа последица аналогије и петрификованог концепта ПОЧЕТАК НАЗИВА ЈЕ ПРВА РЕЧ НАЗИВА.[6]

2.2.3. **Тип 3**, који би с много разлога могао бити уврштен у категорију ‚разно', окупља веома хетерогене грешке у писању назива културних манифестација. Њихова разноликост, али и бројност (укупно 24%) показује да се непознавање различитих области ортографије често уједињује и испољава управо у примени знања везаних за захтевнија правописна правила:

(а) за разлику од двоструког истицања назива верзалом и наводницима (уп. „KULTURNI DIJALOZI U VRŠCU"; evrsac.rs 01. 8. 2017), неуспешна идентификација имена манифестације најчешће се препознаје по изостанку мајускуле где јој је место и/или њеној неадекватној употреби, нпр. „...у Етнографском музеју у Београду биће отворена изложба ... под називом **д**р Нико Зупанич – **К**осмополита из Беле Крајине"; etnografskimuzej.rs, 31. 7. 2017);

(б) мешање стилова и произвољност у писању назива манифестација у оквиру исте објаве или вести (нпр. Regionalna asocijacija za bezbednost i krizni menadžment-RABEK na XV TRIBINI VATROGASNOG SAVEZA VOJVODINE i II redovnoj konferenciji Vatrogasnog saveza Vojvodine i I Vatrogasnog seminara „Osposobljavanje ljudskih resursa u vatrogasnoj organizaciji Vojvodine za vanredne situacije...", rabek.org/blog, 7. 8. 2017);

(в) погрешно писање акронимских скраћеница (нпр. Novi veliki internacionalni muzički festival W.O.L.F 2017. ... počinje večeras od 18 časova (evrsac.rs, 28. 6. 2017);

[4] Будући да се у П 2017 експлицитно не говори о писању номинација овог типа, када се нађу на плакату, ти називи се лако преузимају и – без много вођења рачуна о ортографској исправности – укључују у вести, објаве и сл., па се грешке брзо шире.

[5] Ова недоумица у Правопису покушава се разрешити следећом напоменом: „У називима (нпр. манифестација и периодичних скупова) који почињу редним бројем, ако се прва реч замењује бројком, реч иза редног броја пише се малим словом, јер њом не започиње име: *I **ф**удбалска лига, V **м**еђународни конгрес слависта, III **к**онгрес дефектолога*. Међутим, ако назив манифестације има устаљену форму и препознатљив садржај, односно ако самостално употребљен у том виду (без назначеног распореда) има карактер властитог имена – реч иза редног броја пише се великим словом: *Почео је 35. **В**енецијански бијенале, Одржава се 30. **П**озорје, На 25. **Б**итефу, Добра посећеност 25. **Б**еоградског сајма књига*" (изворно истицање, П 2017: 67, т. 63д нап.).

[6] Познато је да аналогије природно ничу спајајући и откривајући кореспондентне тачке и сегменте двају или више система, теорија, а овде се то односи на правописна решења усмерена на бележење назива манифестација (уп. 32. **Д**ани лудаје, Кикинда; kikinda.org.rs, 31. 7. 2017). Будући да се нумеричка вредност не концептуализује као почетак назива, већ се примат даје речи, употреба мајускуле је, с једне стране, подржана метафором ВЕЛИКО ЈЕ ОБЕЛЕЖЈЕ ПОЧЕТНЕ / ИНИЦИЈАЛНЕ РЕЧИ, а с друге ИНИЦИЈАЛНО НИЈЕ ЦИФАРСКА ОЗНАКА, јер су цифре непожељне на почетку реченице. У оваквим случајевима корисно је називе манифестација које почињу редним бројем најпре записати речима (нпр. Деветнаести међународни фестивал „Златна искра").

(г) грешке у писању великог слова које се односе на додатне податке наведене у вестима, позивима и сл. (обично везане за именовање организатора, покровитеља манифестације, време, место дешавања и сл.):

– Projekat gostovanja [...] realizuje se zahvaljujući finansijskoj i tehničkoj pomoći Ministarstva **K**ulture [i informisanja Republike] Srbije (elle.rs, 1. 8. 2017).

– Beograđani će u petak, 28. **J**ula, na Cventom trgu [...] imati prilike da uživaju u recitovanju pesma... (portalmladi.com, 1. 8. 2017).

– Turistička organizacija Novog Sada i EXIT vas pozivaju na [...] **s**ajam omladinskog turizma, 03. i 04. jula, na Trgu **S**lobode u Novom Sadu... (novinenovosadske.rs, 1. 8. 2017).

Као што наведени примери показују, у писању назива различитих друштвених манифестација влада велико шаренило, које је добрим делом израз непознавања правописа. Правилно писање назива неких манифестација укључује и знања о употреби великог слова у именовању установа и удружења која их организују, а то додатно отежава удовољавање прескриптивним захтевима, тим пре што актуелни нормативни приручник (П 2017) не наводи експлицитно правописна решења за писање вишечланих назива манифестација у оквиру којих се разликује општи и посебни део номинације, нпр. ***М**еђународни фестивал фолклора „**В**ршачки венац*”.[7] Пред сложенијим питањима оваквог типа[8], за која није понуђен недвосмислен модел кодификације, често се одустаје, па крајњи исход обично зависи од „правописног осећања”, на које се корисници често позивају (исп. forum.srpskijezickiatelje.com, 3. 8. 2017). Ипак, не треба изгубити из вида да је тзв. правописно осећање управно пропорционално знању и његовој поузданој примени; оно у мањој мери зависи од меморисања ортографских правила, а у много већој од размишљања о њима током усвајања правописних правила. Пошто је свима знано да крајњи циљ учења правописа јесте – једноставно казано – готово аутоматска и коректна примена норме током писања, а да свака већа недоумица указује на слаба места у овладавању правописним знањима, сматрамо да се писменост може подићи на виши ниво уколико – водећи се Белићевим саветом о *промишљању* правилног писања (Белић 1999: 11; в. т. 4) – у наставу укључимо методологију примењене когнитивне лингвистике и послужимо се стратегијом хеуристичке метафоре.

3. УПОТРЕБА ВЕЛИКОГА СЛОВА У НАЗИВИМА МАНИФЕСТАЦИЈА – КОГНИТИВНО УТЕМЕЉЕН МЕТОДИЧКИ МОДЕЛ

Основу корективног, когнитивно заснованог методичког модела који предлажемо чине четири етапе: (1) полазна тачка јесте разумевање појма *правило*, следи (2) опојмљавање великог слова (уопште), а потом се фокус усмерава на снижавање нивоа апстрактности градива, тј. на (3) концепт манифестације као *живог бића*, да би се ученици оспособили за савладавање вишег,

[7] С обзиром на то да је данас све више манифестација које, поред заједничког дела назива (нпр. Филмски фестивал), ради спецификације добијају и „лично” име (нпр. Међународни филмски фестивал „Први кадар”, Филмски фестивал „Sofest” /у Сопоту/, Међународни филмски и музички фестивал „Кустендорф” и др.), а да се оно често бележи на много различитих начина (нпр. искључиво верзалом, великим словима почетних речи имена, курзивом с наводницима, курзивом без наводника и сл.), а уза све то некад и различитим писмима, јасно је да услед овако великог избора настају и многе недоумице, које се често разрешавају тако што се прибегава произвољном писању. Одгонетка се у овом случају може тражити у аналогији према писању назива различитих установа, предузећа, организација, спортских клубова и сл., али таквом, дедуктивном поступку прибегава тек веома мали број корисника Правописа, те морамо бити спремни да у настави понудимо једноставније и ефикасније путеве стицања знања.

[8] Правописна правила у вези са писањем великог слова доста су сложена, па верујемо да је то један од најважнијих разлога који воде све чешћој употреби мајускуле. Други разлог може бити тај што се грешке не вреднују једнако (нпр. написати мало слово тамо где треба употребити велико изгледа да се сматра већом грешком но када се велико слово користи место малог, мада би концепт који обухвата валидацију грешке требало посебно испитати). Парадоксално, све ширењу употребу великог слова прате и све сложенија правила. У прилог томе речито говори обим *Прегледа и сажетка поглавља о великом слову* у П 1993, у који је укључено преко стотину различитих бројних и словних тачака о употреби великога слова (в. Брборић 2004: 92), дакле, двоструко више него у П 1960.

захтевнијег нивоа знања – самостално и тачно писање сложених номинација; на крају се – зарад лакшег усвајања знања о писању вишечланих назива манифестација – (4) уводи концепт манифестације као *сложеног идентитета*. Све фазе наставног рада утемељене су на анализи и класификацији грешака (т. 2.2), те фокусиране на корекцију странпутичних појмовних метафора које узрокују највећи део правописних пропуста. Успостављање аналогија и избор одређеног изворног домена (нпр. *живо биће*, *лично име*, *сложени идентитет* и сл.) усмерени су на развој метафоричке компетенције ученика[9] (Littlemore, Low 2006) и на њено освешћивање (уп. метакогнитивни ниво учења), чиме се омогућава бољи увид у разлоге настанка погрешака, а такође поједностављује рецепција тежих, апстрактнијих правописних правила. Сваки наставни корак (в. дијаграм 1) ослоњен је на кључну хеуристичку (појмовну) метафору која има висок експланаторни потенцијал у одређеној фази обраде, што овај методички модел, уз разложне варијације тежине и сложености примера, чини применљивим у свим узрастима.

Дијаграм 1. *Схема когнитивно заснованог методичког модела за усвајање правописних правила која се односе на писање назива културних манифестација*

Први наставни корак: ПРАВИЛА СУ ЗНАКОВИ НА ПУТУ ПРЕМА ПИСМЕНОСТИ. Један од кључних, мотивационих поступака који треба да претходи обради правописних тема ваља усмерити на концептуализацију појма *правило*. У основи овога поступања је метафора ПРАВИЛА СУ ЗНАКОВИ НА ПУТУ ПРЕМА ПИСМЕНОСТИ. И сâм појам правописа објашњава се преко појма *правила*: „Правопис је скуп језичких правила која захтевају једнообразан начин писања, али је истовремено и конвенција која предвиђа истоветно писање речи и интерпункцијских знакова неког језика" (Брборић 2011: 70, графичко истицање Д.В.С. и И.Ђ.). Када ученици схвате регулаторну сврху правила (апстрактан ниво), треба да разумеју и то да су (сва) правила (друштвена, језичка и др.) произишла из посматрања, познавања и анализе појава и њиховог каузалитета (исп. Ivančić 2005: 126).

[9] Овим термином аутори именују способност појединца да препозна, разуме и продукује метафоричке изразе, тј. да захваљујући познавању једног домена, одређени ентитет вербално представи усидривши га у искуствено познат оквир (исп. Littlemore, Low 2006: 268–175). Будући да је језик наставника често метафоричан да би се спајањем двају домена произвеле и учврстиле представе и менталне слике о проучаваним језичким појавама (Кликовац 2009: 364–371), метафоричка флуентност наставника, а потом и ученика има велик значај за успех хеуристичког дијалога и наставе у целини.

Овакво тумачење прескрипције имплицира да се правила не уче напамет, већ да најпре треба посматрати језичке појаве и размишљати о разложности постојања и примене нормативних захтева. У складу с тим, ученици треба да увиде да правописна правила нису произвољна, каквима их неретко сматрају (а због чега их не поштују), већ да су мотивисана природом језика и произашла из његовог познавања. Надаље, треба да разумеју постојање приоритета међу различитим правилима (јер се у складу с тим препознају потреба и мотивација за повиновањем правилима). Са ученицима се може разматрати и однос друштва према кодификацији усменог и писменог језичког израза. Разговором на ову и сличне теме долази се до закључка да норму ваља поштовати зарад успешне писмене (и усмене) комуникације. Општи однос према правилима треба, дакле, усмерити на језик, а пре свега на значај и вредност поштовања језичких стандардâ.

Други наставни корак: ВЕЛИКО СЛОВО ЈЕ МАРКЕР / ОЗНАЧИЛАЦ АУТОХТОНОСТИ И АУТЕНТИЧНОСТИ. Водећи се анализом грешака *типа 1* (2.2.1), следећу етапу рада базирамо на појмовним метафорама ЗНАЧАЈ ЈЕ ВЕЛИЧИНА, ЈЕДИНСТВЕНО / ОРИГИНАЛНО ЈЕ ЗНАЧАЈНО, ЈЕДИНСТВЕНО / ОРИГИНАЛНО ЈЕ ИСТАКНУТО / ВЕЛИКО, те у овај наставни корак ваља укључити низ примера блиских ученицима, који се ослањају на метонимију ВЕЛИКО (СЛОВО) ЗА АУТОХТОНО И АУТЕНТИЧНО. Проминентан изворни домен је *властито име*, а аналошке мисаоне процесе ученика треба управити ка чињеници да се властитим именима означавају аутохтона бића, предмети или појаве (индивидуалитети), чиме се они одвајају од осталих истоврсних ентитета. Тако ће лакше увидети да је раздвајање појединачног од општег појма основни критеријум за разликовање властитих имена и апелатива, а тиме и за уочавање ситуација када у писању назива манифестација треба користити велико, а када мало слово. Посебну пажњу притом треба посветити уочавању структуре назива манифестација и сегментацији сложених назива, и то аналогно једночланим, вишечланим, редукованим вишечланим именима, заменским именима и сложеним вишечланим именима различитих институција, установа, предузећа и организација (исп. Дешић 2015: 79–81).

Трећи наставни корак: АПСТРАКТНО ЈЕ КОНКРЕТНО, МАНИФЕСТАЦИЈЕ СУ ЉУДСКА БИЋА. Следећа етапа има функцију снижавања нивоа апстрактности: културне манифестације се представљају (концептуализују) као својеврсна КУЛТУРНА БИЋА / КУЛТУРНИ ЕНТИТЕТИ (наставник уводи метафору МАНИФЕСТАЦИЈЕ СУ ЉУДСКА БИЋА ← АПСТРАКТНО ЈЕ КОНКРЕТНО), која имају своје *име* и *презиме* (уп. Бранислав Нушић). Ова метафора има експланаторни потенцијал јер се преко ње успоставља непосредна веза с познатим изворним доменом, а могућност аналошког повезивања скраћује и олакшава перцептивни пут. У примеру *Међународни фестивал класике „Вршачка позоришна јесен"* име овог КУЛТУРНОГ ЕНТИТЕТА рашчлањава се на посебни део, односно *име* („Вршачка позоришна јесен"), и *презиме*, тј. општи део (Међународни фестивал класике); потом се запажа да се иста манифестација често краће именује као *Вршачка (позоришна) јесен*, баш као што познату, блиску особу ословљавамо искључиво именом. Као што исто презиме носе различите особе, тако се и општем делу манифестације може придодати које друго име (нпр. Фестивал класичне музике „Врњци" и сл.). Како се властито име и презиме пишу великим почетним словом, тако и В(ршачка) и М(еђународни) треба истаћи мајускулом. Ученике треба подсетити и на друга правила у српском језику којих се ваља придржавати; нпр. приликом представљања и потписивања саопштава се или пише најпре име, а потом презиме.[10] У именовању манифестација, како ученици закључују самостално трагајући за њиховим називима, припремајући фото-изложбе и табеларне прегледе с резултатима свога рада, јавља се прво *презиме*, а затим *име* (тј. инверзивни модел). Метафора МАНИФЕСТАЦИЈА СУ ЉУДСКА БИЋА делатне су и у случајевима када долази до редукције имена, а могу се искористити при разликовању властитог *имена* (нпр. Стеријино позорје) од *надимка* (Позорје).

[10] Овакав редослед указује на познавање и поштовање културе језичког изражавања, а од њега одступамо једино када се каквим формуларом или документом, обично писаним административним стилом, експлицитно захтева друкчији след у навођењу личних података.

Четврти наставни корак: МАНИФЕСТАЦИЈЕ СУ СЛОЖЕНИ ИДЕНТИТЕТИ. Добро је познато да су припреме и реализација сваке манифестације веома захтевне, а такође и да се многе манифестације традиционално одржавају сваке године. У складу с тим, оне се често обележавају редним бројевима, па се и нешто друкчије именују, сходно одабраном кругу ужих тема. Тако је, на пример, *56. Октобарски салон* (2016) носио назив *„Љубав, хумор и страх*", а следеће године иста манифестација одржала се под друкчијим *именом – 57. Октобарски салон „Лепота какофоније*" (2017). Ову уметничку манифестацију, која је одавно стекла велик углед у свету, називају и *Октобарским салоном*, а фамилијарно – *Октобарцем*. Ипак, иако се одржава у јесен, никад га не зову *Јесењим салоном*, јер је ово назив надалеко чувеног Париског салона, чије је „име одмила" *Салон* (уп. надимак). Грешке овога типа (исп. 2.2.2), посебно када је назив манифестације вишечлан, а има и део који се често употребљава самостално (уп. Седми међународни научни скуп „Дани Арчибалда Рајса"; 32. Дани лудаје // Дани Арчибалда Рајса, Дани лудаје и сл.), имају два узрока. Први је тај што се број с почетка назива не поима као обавезан део назива, јер се користе и краће варијанте (уп. Октобарски салон), особито уколико самостално употребљен има карактер властитог имена; други разлог је, као што смо истакли, везан за различито поимање статуса броја и слова у називљу.

Будући да се редни број уз назив манифестације користи зарад прецизне идентификације скупа који се под истим именом одржава сваке године, али, разуме се, свакога пута има своје специфичности (уп. идентитет), те често због тога носи и различит (тематски) поднаслов (уп. „Лепота какофоније" и сл.), перцепцију ових посебности можемо нагласити метафором МАНИФЕСТАЦИЈЕ СУ СЛОЖЕНИ / КОМПЛЕКСНИ ИДЕНТИТЕТИ. Тако поимање манифестације као људског бића добија својеврсну екстензију: као што различите особе, припадници исте породице (рода), али различитих генерација, могу носити исто име и презиме, које – ради међусобног разликовања – прати стални атрибут (уп. Петар Први, Хенрих Осми и сл.), тако нас и писање пуног назива одређене манифестације обавезује да наведемо њено *име*, *презиме* и *идентитетску нумеричку ознаку*, али у овом случају обрнутим редоследом (аналогно инверзивном следу приказаном у наставном кораку 3). Овом наставном аналогијом, коју бисмо – ради сликовитости – могли упоредити с односом објекта и његовог лика у огледалу, отварамо пут хеуристичкој метафори која постаје ослонац правилног поимања и коректне примене правописних правила. Додатна знања у вези са препознатљивошћу садржаја неких манифестација морају се накнадно повезивати с ванлингвистичким знањима, што често подразумева међупредметну корелацију и ширење опште културе.[11] Тако се, поступном, али пријемчивом анализом и контрастирањем сличних примера долази до закључка да у идентификацији назива манифестације треба водити рачуна најпре о правилном омеђивању, сегментацији и суперординацији делова, али и о целовитости номинације и правописно коректном бележењу овог називља.

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

У раду смо пошли од хипотезе да су бројне правописне недоумице, од којих многе остају и након дугогодишњег школовања, резултат фаворизовања прескриптивног приступа у настави, те запостављања важног запажања А. Белића: „Наш правопис је прост и природан, али има једну тешкоћу: он тражи од оних који се њиме служе да мисле примењујући га" (Белић 1999: 11). У нашем методичком приступу Белићева тврдња има централно место, јер се њом поткрепљује чињеница да ученицима ваља обезбедити когнитивни пут чији ће им правац и путокази – тј.

[11] Примерице, по угледу на *Јесењи салон* у Паризу (*Салон*) добиле су назив и друге сличне ликовне манифестације, нпр. *Јесењи ликовни салон „Врбас"*, *Бањалучки „Јесењи салон"* и сл., при чему се запажају различита позиција и функција прид. *јесењи*. Асоцијација на француски пандан је јасна, али све ове манифестације имају своје (сложене) идентитете, због чега се њихови називи по правилу не скраћују. Аутохтоност је у првом случају маркирана „именом" („Врбас"), а у другом придевским детерминатором (Бањалучки).

хеуристичке појмовне метафоре уграђене у наставне поступке – омогућити да *мисле* упознајући правописна правила.

Метафоричког начина изражавања, посебно у поступцима објашњавања, многи наставници нису свесни. Такве метафоре користе се и у добрим уџбеницима, а најчешће настају ad hoc, на часу, као резултат напора да се каква уочена структурна или друга сличност искористи за појмовно приближавање тежих наставних јединица (или њених сегмената). Когнитивни приступ је, дакле, универзални modus operandi чијом се умесном применом развијају метафоричка компетенција и метафоричка флуентност наставника и ученика, што омогућава већу динамику, занимљивост наставе, па и боље исходе.

Ради се, наиме, о методичкој инструментализацији отеловљених аналогија које језичке појмове „преводе" на искуствени ниво и тиме стварају пријемчивију и чвршћу основу за трајни ментални запис. У раду презентовани приступ утемељен је на анализи и класификацији најфреквентнијих грешака у писању назива манифестација, јер сматрамо да методички модел може бити валидан и ефикасан само ако је ослоњен на испитивања актуелних резултата и исхода учења. Корпус, састављен од стотину примера неадекватне примене ортографске норме, открио је најслабија места перцепције и примене правописних правила. На темељу ових, егзактно утврђених слабости пројектовали смо когнитивно заснован методички модел који се, уз мање варијације, неопходне зарад поштовања принципа условности и индивидуалних способности ученика, може применити на различитим нивоима наставе српског језика. Свака фаза рада мотивисана је потребом за отклањањем странпутичних и промовисањем делатних, хеуристичких аналогија с експланаторним потенцијалом. Тиме смо – на примеру усвајања градива из правописа о писању назива манифестација – желели да покажемо значај методолошког обогаћивања наставне теорије и праксе српског језика кроз развој и јачање метафоричке компетенције и флуентности, којима се, преко укључивања појмовних метафора као дидактичких „алатки", увелико може допринети побољшању рецепције и примене знања из матерњег језика.

Литература

Белић, А. (1999). *Правописи: правописи, Белић о правописима, граматичка терминологија*, књ. 2 [приређивач Даринка Гортан-Премк]. Београд / Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства / Будућност.

Брборић, В. (2004). *Правопис српског језика у наставној пракси*. Београд: Филолошки факултет.

Брборић, В. (2011). *Правопис и школа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Дешић, М. (2015). *Правопис српског језика*. Београд: Klett.

Ђорђев, И. (2014). Могућности примене појмовних метафора (когнитивног приступа) за унапређивање наставе правописа. *Истраживања у педагогији*, 4/1, 130–143.

Ђорђев, И. (2015). *Ортографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као путоказ модерне наставе правописа* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Ђорђев, И. (2016а). Употреба великог слова у писменим задацима ученика средњих школа. *Методички видици*, бр. 7, 113–136.

Ивић, П. и др. ([5]2011). *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига.

Кликовац, Д. (2009). Конвенционалне менталне слике у настави српског језика. У: *Тумачење књижевног дела и методика наставе*. Део 2 (приређивач Оливера Радуловић, сарадник за наставу Вукосава Живковић). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност и језик: Orpheus, 360–372.

П 1960 – Правописна комисија (1960). *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Нови Сад: Матица српска.

П 1993 – Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М. (уред.) (1993). *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи. II. Речник уз правопис*. Нови Сад: Матица српска.

П 2017 – Пижурица, М., Дешић М., Остојић Б., Станојчић, Ж. (уред.) ([3]2017). *Правопис српског језика (3. измењено и допуњено екавско издање). Правила и њихови основи. Речник уз правопис.* Нови Сад: Матица српска.

*

Bawden, D (2001). Information and Digital Literacies: A Review of Concepts. *Journal of Documentation*, Vol. 57, No. 2 (March 2001), 218–259.

Đorđev, I. (2016b). The Orthographic Norm in Secondary School Students' Written Assignments. *Research in Pedagogy*, 6/1, 43–54.

Horton, F. W. (2007). *Understending Information Literacy*, Information Society Division, Communication and Information Sector, Paris: UNESCO.

Ivančić, I. (2005). Obrada nastavne jedinice pisanja velikog i malog početnog slova. *Život i škola*, 13/1, 125–130.

Klikovac, D. (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek / Knjižara Krug.

Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lakoff, G. Jonson M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.

Littlemore, J. Low, G. (2006). Matphoric Competence and Communicative Language Ability. *Applied Linguistics* Vol. 27, No. 2, pp. 268–294.

Prćić, T (2004). O anglicizmima iz četiri različita međupovezana ugla. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 47/1–2, 113–129.

Pütz, M. Niemeier, S. Dirven, R. (2001). *Applied Cognitive Linguistics* II: *Language Pedagogy*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

Интернетски извори

www.skc.org.rs <4. 8. 2017>
www.vrsaconline.com <4. 8. 2017>
www.manifestacije.com, <1. 8. 2017>
www.amcham.rs <1. 8. 2017>
www.blumengroup.rs <1. 8. 2017>
www.rtv.rs <7. 8. 2017>
www.evrsac.rs <1. 8. 2017>
www.uvu.rs <31. 7. 2017>
www.pozoristemladih.co.rs<31. 7. 2017>
www. defektolozisrbije.org <7. 8. 2017>
www.kikinda.org.rs <31. 7. 2017>
www.etnofilm.com<31. 7. 2017>
www.etnografskimuzej.rs <31. 7. 2017>
www.rabek.org/blog <7. 8. 2017>
www.elle.rs <1. 8. 2017>
www.portalmladi.com <1. 8. 2017>
www.novinenovosadske.rs <1.8. 2017>
www.pedagog.rs <7.8.2017>
www.gpa.rs <10. 8. 2017>
www.danubeogradu.rs <5. 7. 2017>
www.webdan.rs<1. 8. 2017>
www.forum.srpskijezickiatelje.com <3. 8. 2017>

THE POSSIBILITY FOR APPLYING COGNITIVE APPROACH IN ORTHOGRAPHY TEACHING

Summary

In this paper we present a cognitive based methodical approach in orthography teaching. The analysis of a corpus consisting of a hundred examples of incorrect use of a capital letter showed that basic causes of the lack of knowledge on orthography norm are (a) domination of prescriptive teaching procedures, and (b) a lack of successful analogical patterns which can make easier the understanding orthography rules more significantly. Since three basic models of errors are identified in corpus, we based our metodical approach on introducing conceptual metaphors in explicatory process. Thus we built a methodical approach as strategy of heuristic metaphor: starting point is a source domain of a *man* and *man naming*, and the four teaching steps are, in accordance with graduality and complexity of teaching contents, modeled and directed by conceptual metaphors with which concepts, relevant for knowledge acquirement, are successively formed. It starts from (1) conceptualization of *rules* (THE RULES ARE THE SIGNS ON THE WAY TO LITERACY), then (2) forming the concept of a capital letter (A CAPITAL LETTER IS A MARKER OF AUTOCHTONISM AND AUTENTICITY), and the last two phases, establishing a direct analogy with a human being, enable the understanding and acquiring the knowledge on the use of a capital letter in the titles of different manifestations, first in the simpler ones (3) MANIFESTATIONS ARE HUMAN BEINGS, and at last, in the most complex instances where most of errors appear (MANIFESTATIONS ARE COMPLEX IDENTITIES). The aim of the paper is to show how forming heuristic analogies provides a simpler and more reliable way to knowledge acquiring and also how conceptual methaphors (well harmonized with the nature and essence of particular linguistic phenomena) as methodically applied cognitive instruments contribute to the development of teachers' and students' metaphorical competence.

Key words: orthography teaching, capital letter, titles of manifestations, cognitive approach, metaphorical competence.

Dragana Veljković Stanković
Univerzitet u Beogradu, Srbija
Filološki fakultet
draganavs@yahoo.com

Ivana Đorđev
Visoka škola strukovnih studija za vaspitače
„Mihailo Palov", Vršac, Srbija
ivanacurcin@yahoo.com

УДК 811.163.41’366.52:378.18

Ивана Вранић

РОДНО ОСЕТЉИВ ЈЕЗИК У ДИСКУРСУ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ: КРИТИЧКИ ПРИСТУП

Основни циљ овог рада јесте да представи уверења и ставове студентске популације према употреби родно осетљивог језика у формалном образовању. Истраживање је засновано на теоријском оквиру критичке социолингвистике, будући да се у раду критички приступа анализи ставова студентске популације према дискурсу који се развија и користи међу члановима и чланицама родно мешовите групе студената и студенткиња, у току саме наставе, али и ван ње. За сврху овог истраживања спроведено је квалитативно испитивање на узорку од 36 студената и студенткиња Београдске пословне школе, Високе школе струковних студија. Корпус овог истраживања чини посебно припремљена анкета са мешовитим типом питања. На тај начин је испитана основна хипотеза рада, а то је да се родно осетљив језик доживљава као непотребна и иновативна језичка пракса. Ово истраживање показује да ли је у дискурсу студентске популације присутна дискурзивна доминација маскулинитета и да ли таква пракса има тенденцију ка стереотипизирању родних односа на свим нивоима друштвене интеракције у таквој делатној заједници.

Кључне речи: родно осетљив језик, родна идеологија, језичка идеологија, студентска популација, културни модели.

1. УВОД

Језичка пракса интегрише различите идеологије, које у зависности од своје природе могу стварати и одржавати дисбаланс у расподели друштвене моћи међу одређеном групом људи (било у националном, етничком, верском, родном или неком другом контексту). Истраживањем рода, као социјалне референтне тачке, могу се препознати обрасци интеракције као одрази идеологија и неједнаке расподеле друштвене моћи међу члановима и чланицама одређене друштвене заједнице (Филиповић, 2009а: 127).

Доминантни дискурс образовања у Србији подржава патријархалну дискурзивну идеологију (Опсеница 2003; Ђорић, 2010; Павић-Зентнер, 2014, Вранић, 2017) и на тај начин стратешки позиционира мушкарце и жене у друштву, смештајући (имлицитно или експлицитно) мушкарце у јавни домен, односно жене у приватни, правдајући све родне поделе природном, биолошком преиспонираношћу. Јасно је да се на тај начин, кроз сферу образовања, младим људима у Србији нуде они културни модели и обрасци понашања и деловања који су у директној спрези са таквом владајућом идеологијом. У том смислу, школа, као образовна и васпитна установа, би требало да „функционише као значајан чинилац осавремењивања друштвеног живота и колектив полне социјалиације“ (Јарић, 1994: 105).

Млада популација, на нивоу универзитетског образовања, поседује релативно оформљене ставове и мишљења, па се може сматрати да су у стању да препознају, критички резонују, али и реагују на свако присуство (не)једнаке праксе у репродукцији родних односа у друштвеном дискурсу. Њихова уверења говоре о степену прогресивног развитка једног друштва, али прецизније речено, говоре колико су се савремене демократске вредности заиста инкорпорирале у јавни дискурс, и колико се промовишу кроз различите друштвене сфере, као што је формално образовање. „Академска средина, као носилац целокупног система високошколског образовања и научно-истраживачког рада у свакој заједници, има привилеговано место у сложеном процесу формирања

ставова будућих генерација, због чега академска јавност има и посебну одговорност“ (Џамоња Игњатовић и др., 2010: 455-456). Садржаји и праксе на високим школама и универзитетима треба да подстакну младе на развијање критичке свести о родној равноправности како би сутра активно могли да учествују у свим јавним и приватним сегментима демократског друштва.

Основна идеја овог рада јесте управо да испита ставове студентске популације према употреби родно осетљивог језика (у даљем тексту РОЈ), како у току наставе, тако и ван ње. За ту сврху рађено је квалитативно социолингвистичко истраживање у току септембра и октобра месеца 2017. године, на узорку од 36 студената и студенткиња Београдске пословне школе, Високе школе струковних студија (у даљем тексту БПШ). Корпус истраживања чинио је посебно припремљен упитник од укупно 9 питања, мештовитог типа. У истраживачком делу овог рада биће представљено да ли студенти и студенткиње РОЈ доживљавају као оптерећујућу и сувишну праксу друштвеног дискурса, или напротив, као праксу која доприноси изградњи прогресивног друштвеног система.

2. ЈЕЗИК, РОД И ОБРАЗОВАЊЕ: НОРМА И ПРАКСЕ

У језику се најпрецизније могу сагледати све друштвене тековине. Новија академска разматрања инсистирају на томе да и језик и друштво треба посматрати као динамичке, узајамно повезане категорије, али и стабилне системе који се непрекидном употребом изнова стварају, одржавају и мењају (Кузмановић Јовановић, 2013: 28). Не можемо говорити о родној једнакости у друштву, а да се не осврнемо на то како је родна једнакост уређена на нивоу језика. Српски језик поседује комплексну граматичку структуру, која његовим говорницима и говорницама, између осталог, омогућава да помоћу моционих суфикса направе јасну диференцијацију рода именица. Међутим, често се мушки род доживљава као неутрални носилац семантичког значења (Čaušević & Zlotrg, 2011; Филиповић, 2013; Вранић и др, 2015). Разлог томе је што моћне елите доносе одлуке о језику (које директно корелирају се њиховим сопственим културним моделима и идеологијама)[1], а затим их успешно имплементирају на нивоу шире заједнице кроз правосудни и административни систем, образовне политике и слично (Van Dijk, 2001: 354-355; Филиповић, 2010: 30-31). Да ли проблематика везана за родну равноправност функционише у смеру од друштва ка језику, или пак обрнуто, од језика ка друштву? Било како било, имплементација родно осетљивог језика у образовању представља један од најзначајних алата за усвајање равноправне родне идеологије у друштву и осигурава видљивост женског идентитета у јавном дискурсу.

Родно осетљив српски језик је још увек у процесу формирања (Савић, 2010). Иако су неки језички сегменти већ формирани, за неке друге још увек формирамо навику за недискриминаторну употребу језика у свакодневној комуникацији. Међутим, истакла бих да се у пракси ипак срећу примери где се чак и они родно оформљени језички облици употребљавају селективно.

2.1. Језичка идеологија и род

Искорак из традиционалних језичких истраживања и посматрање рода као динамичке, а не статичке категорије, допринели су усмеравању пажње на употребу језичке структуре и критичку анализу, а не само на њихову дескрипцију (Кузмановић Јовановић, 2013: 23). Јако је важно да напоменем да род у овом раду третирам као комплексан концепт који се не заснива само на дихотомији мушкарац/жена, већ као концепт који заједно са осталим друштвеним варијаблама учествује у конструкцији нашег идентитета у друштву (Bergvall, 1999).

[1] Један од таквих примера јесте одлука Одбора за стандардизацију српског језика која се односи на називе занимања женских особа – одлука бр. 57: Како именовати занимања и титуле женских особа (Списи Одбора за стандардизацију, X, 2008, с. 98–104). Ова одлука је усвојена и званично на седници 24. фебруара 2011. године, као Одлука бр.60.

Истраживања у области социолингвистике откривају да постоји компактна веза између језика, рода и идеологије, будући да се анализом језика може утврдити каква идеологија (родна, на пример) влада у неком друштву. Јелена Филиповић (2009а: 20, 2009б) одређује идеологије као друштвене, психо-социјалне конструкте који се заснивају на културним моделима. Културни модели су засигурно присутни у свим друштвеним заједницама, али подложни су променама и разликују се од једне друштвене заједнице до друге. Језичка идеологија мушкараца и жена, која се открива кроз међусобну интеракцију, показатељ је квалитета друштвених односа и односа моћи унутар једне друштвене/говорне заједнице, али и много шире: на нивоу једне културе или народа, показатељ је владајућег идеолошког поретка и нивоа прогресивног друштвеног напретка.

Дебра Камерон (2003: 452) родне и језичке идеологије види као концепте који се мењају кроз време и простор; варирају од културе до културе, од историјске епохе до историјске епохе прилагођавајући се другим социјалним категоријама, као што су класа или етницитет.

Утицај друштва на конструкцију родног идентитета је велики и снажан, и зато је изузетно важно супротставити се одређеним принципима учења рода. У патријархалним друштвима, какво је српско (Јарић, 1994; Ивановић, 2002; Bulmberg, 2007; Ђорић и др. 2010), мушка и женска деца пролазе кроз различите процесе социјализације и уче различите обрасце прихватљивог понашања, које се заснива превасходно на њиховој полној припадности. С тим у вези, и касније у животу ти научени културни обрасци понашања намећу различита друштвена очекивања девојчици (жени) и дечаку (мушкарцу), предодређују понашање, начин делања, начин говора (стил и регистар), па чак и одабир занимања и професије и тако даље.

Новија истраживања језика и рода у школском контексту дају важност превасходно анализи процеса формирања родног идентитета у контексту. У том смислу, мислим да уколико бисмо желели да спроведемо анализу дискурса једне групе ученика и ученица или студената и студенткиња из родне перспективе, можемо очекивати да претпоставка о апсолутној доминацији маскулинитета буде оповргнута. Заправо то значи да ће у одређеним мешовитим групама засигурно дечаци бити доминантнији и заузимати више комуникативног простора, у неким другим можда ће бити обрнуто, да ће се девојчице понашати на тај начин. Такође, не треба заборавити да доминација може да варира у зависности од теме разговора и дискусије, а не од феминитета или маскулинитета. Тако на пример, могло би се очекивати да ће дечаци бити „гласнији“ у дискусији о спорту или рачунарима, док ће девојчице више говорити о књигама, путовањима, рецептима за припрему хране или моди. Дакле, морамо узети у обзир да се род ствара у контексту, а да је језик, као средство комуникације, високо контекстуализован. Род и језик у одређеном контексту корелирају са многим другим параметрима, у овом случају то може бити васпитање и лична уверења која су у директној вези са формирањем сопственог родног идентитета.

2.2. Дискурзивна конструкција рода кроз образовање

У Србији је патријархални културни модел чврсто утемељен на свим нивоима формалног образовања, а манифестације истог видљиве су у свим сегментима дискурзивног понашања у школској средини. За промену оваквог културног система неопходно је да постоје закон, директива, циљ и обавеза са дефинисаним наградама и санкцијама које ће допринети успешном функционисању система родно инклузивног образовања (Радић Зентнер, 2014: 15).

Верица Радић Зентнер (2014: 17) истиче да „интеракција у школској средини између ученица и ученика, наставника и наставница и родитеља преноси родне стереотипе и тиме утиче на даљи развој способности деце, њихове образовне изборе, касније и на изборе који воде ка одређеним професијама“.

Препознавање неравноправне и стереотипне репродукције рода у свакодневној пракси захтева реакцију наставнице и наставника на било какву симболичку презентацију дискриминаторног дискурса: да ли се у наставном материјалу користи родно осетљив језик, сама концепција

литерарних јунака и јунакиња, родна нетолеранција према особи супротног пола у оквирима вршњачке комуникације и слично.

Критичком анализом родно-језичке варијабилности дискурзивне праксе у делатној заједници каква је родно мештовита група студентске популације може се открити евентуално постојање дискриминишућих родних идеологија и идентитета и културних модела (Филиповић, 2009а; Вранић, 2017). Начин на који студенти и студенткиње међусобно комуницирају, успостављају и усмеравају динамику односа, износе своја веровања, мишљења, заједнички раде у процесу учења и наставе, у корелацији са њиховим сопственим социјалним идентитетом пружиће заокружену слику о односу моћи, односно одредиће позицију мушког и женског конструкта унутар дате делатне заједнице. У овом раду, помоћу анкетирања, директно испитујем ставове студентске популације према употреби родно равноправног дискурса. Износећи експлицитно своја уверења која уједно и креирају њихову сопствену језичку праксу, студенти и студенткиње заправо дају и прецизну слику о стању родне перспективе у друштву и квалитету мушко-женских односа. Међутим, што је најважније, дају и одговор на питање да ли уопште постоји свест у друштву, и у којој мери, о значају имплементације родно осетљивог језика, и које су последице одсуства употребе истог.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА, УЗОРАК И КОРПУС

За сврху овог рада спроведено је квалитативно социолингвистичко истраживање које омогућава да се опишу ставови студентске популације према употреби родно осетљивог језика. Квалитативна истраживања увек су интерпретативног типа, а то имплицира да су опис неког феномена, па самим тим и његова анализа и објашњење, уско повезани са самом епистемолошком оријентацијом, културним моделима, ставовима и стратешким циљевима истраживача или истраживачице, те да истраживач или истраживачица у складу са тим тежи да детектује, анализира и адекватно интерпретира истраживани феномен (Denzin & Lincoln 2005: 22; Филиповић 2009а).

Сама анкета састојала се од девет питања и комбинованог је типа. То подразумева да су одговори ДА или НЕ били понуђени у пет питања, док је у преосталих четири, поред одабира ДА или НЕ, било неопходно и кратко објаснити свој став. На почетку попуњавања упитника, испитаницима и испитаницама је речено да не постоје нетачни одговори. Упитник је укупно попуњавало 36 особа, 18 студената и 18 студенткиња, који уједно чини и случајни узорак.

Студентска популација БПШ у овом контексту чине репрезентативан узорак на нивоу шире друштвене заједнице, јер популацију чине млади људи из целе Србије, који су се образовали у различитим средњим стручним школама и гимназијама, различите су културне, верске, чак и националне припадности. Поред тога, њихово стручно усавршавање није професионално везано за лингвистичко звање, а самим тим је и умањена, или у потпуности елеминисана, могућност да на саму анализу могу утицати њихова академска знања о родно осетљивом језичком коду.

Истраживање је рађено у септембру и октобру месецу 2017. године.

Рад је заснован на хипотези да се упореба родно осетљиве језичке праксе доживљава као сувишна и непотребна пракса, и као таква наилази на отпор при употреби међу студентском популацијом. Став је да такво уверење има упориште у утемељеној патријархалној језичкој идеологији у дискурзивној пракси.

У наставку рада биће представљени резултати до којих се дошло на основу анализа добијених података.

3.1. Резултати истраживања

Како би резултати овог истраживања били прегледнији и могли лакше да се прате, приказ и интерпретација добијених одговора од студената и студенткиња који су попуњавали анкету, биће представљени према редоследу рангирања питања у анкети.

У оквиру првог питања студентима и студенткињама је понуђен списак са 14 назива за занимања/професије/титуле, где се очекивало да се изјасне који би од наведених облика навели када би говорили о женама у јавном говору. На списку су, са леве стране, стајали морфолошки облици именица у мушком роду, док су са десне, као еквиваленти, стајали морфолошки облици именица у женском. Одговори студената и студенткиња се могу поделити у три групе. Прву, и најбројнију групу, чини укупно 29 анкета у којима се налазе мешовити одговори. То значи да је овај део студентске популације за неке професије бирао морфолошке облике именица у мушком роду, док је за неке друге именице одабрао морфолошке облике именица у женском роду. Другу групу чине одговори укупно 5 испитаника и испитаница, који су се претежно определили за морфолошки облик именица у женском роду за занимања и професија жена. Ова група одговора је подразумевала да је од 14 понуђених именица, највише 4 дато у морфолошком облику у мушком роду. Последњу групу одговора чине 2 анкете, 2 студенткиње. Ове две студенткиње су углавном бирале морфолошки облик именица у мушком роду за занимања и професије жена. Једине именице које су оне навеле у женском роду биле су *секретарица*, *учитељица*, *наставница.*

Овакав избор наводи на закључак да се одређена занимања искључиво доживљавају као женска занимања, што би могло да се тумачи и као један облик стереотипа у појмању једног занимања, професије. Интересантно је да се нико од студената и студенткиња није определио за морфолошки облик у женском роду када је у питању именица *декан- деканка/деканица*. Разлог оваквог избора може бити тај што у српској академској средини има мање деканки/деканица факултета него декана, а и поставља се питање да ли су уопште студенти и студенткиње БПШ упознати са морфолошком/творбеном природом ове именице, то јест да ли именицу у женском роду препознају као стандардизовану реч. Уколико испитана студентска популација до сада није имала прилике да *чешће* види или чује да нека жена обавља функцију деканке/ деканице, онда она сигурно није ни размишљала о евентуалној конструкцији именице *декан* у женском роду. Стварност гради језик и обрнуто, те с тим у вези да би неко уврстио неку реч у свој ментални лексикон и располагао њом, онда би свакако морао прво да је чује, можда и више пута. Други разлог може бити тај што студентима и студенткињама морфолошки облик у женском роду не звучи прихватљиво. Критеријум „не звучи прихватљиво" је често пресудан за избор и употребу одређених речи. Сматрам да исти овај разлог може бити и објашњење и када су у питању именице *архитектица* и *психолошкиња* (будући да није мали број жена које се баве овим занимањима), где се врло мали број студената и студенткиња определио за женски облик именице.

Друго питање у анкети је гласило: *Да ли сматрате да је понекад оптерећујуће у говору користити женски род именица када говоримо о занимању/титули/професији жене?* На ово питање су сви, без изузетка, заокружили одговор ДА.

У следећем питању из анкете, које је такође затвореног типа, од студената и студенткиња је затражено да кажу *да ли сматрају да навођење појединих именица у женском роду звучи очекивано и прихатљиво (као на пример архитектица или психолошкиња)*. Само њих троје се изјаснило да им је овакво навођење именица прихватљиво, и то 2 студента и једна студенткиња. Преосталих 33 се изјаснило да им овакве именице звуче неочекивано и неприхватљиво.

Треће питање у анкети је захтевало и кратко објашњење. Наиме, замолила сам испитанике и испитанице да размисле *да ли су приметили да мушкарци и жене говоре на другачији начин*, и да ми образложе, ако јесу приметили разлику, у чему се огледа та разлика. Сви су се сложили да разлика постоји. Неки од одговора које сам издвојила су следећи: „мушкарце и жене не занимају исте теме", „жене се лепше изражавају", „мушкарци су гласни, директни и не оговарају", „жене су бољи говорници", „жене су склоне дугим описима и некада закомпликују целу причу", „жене су пажљиве", „жене су детаљније и плашљивије, а мушкарци слободније говоре о разним темама, доминантнији су", „мушкарац боље уме да убеди а жена се лако збуни", „жене се више труде да воде рачуна о вокабулару", „жене мање псују", „мушкарци лажу и то умеју да сакрију", „мушкарци остају у дискусији до краја", „жена се лако увреди и не схвати шалу, а мушкарци све лакше прихватају" и слично.

Из ових одговора студената и студенткиња препознаје се присуство различитог механизма социјализације при чему су момци и девојке у току формирања својих мишљења и уверења усвајали одређене моделе понашања, друштвене и културне норме и на тај начин обликовали свој родни идентитет. У том смислу, родно усмерена социјализација је афирмисала различите социолошке потребе студената и студенткиња, те услед тих околности користе различите дискурсе, то јест, располажу различитим регистром и стилом изражавања, бирају различите теме за разговор, имају различите начине изражавања, представе и различита уверења и понашања. Такође, одговори студената и студенткиња упућују на присуство усвојених (научених) стереотипних мишљења међу половима.

У петом питању од студената и студенткиња се очекивало да кажу *да ли су у току свог досадашњег школовања, при решавању неког задатка, имали више поверења у колегу или колегиницу*. Одговори се могу груписати у три целине. Највећу групу чине они који су рекли *у обоје*, уз слична образложења која се тичу тога да им је у тим моментима пресудна била област из које проблем долази. Њих је укупно 26. Другу групу чини 4, који су рекли *у колегу*, а преосталих 6 *у колегиницу*, уз један дописани одговор у овој групу, који је гласио „у колегиницу, оне су поузданије".

У шестом питању затражила сам од студената и студенткиња да се изјасне *да ли сматрају да у јавном говору, у медијима на пример, треба инсистирати на навођењу оба облика именица (и женског и мушког рода) када се ради о родно мешовитим групама којима се обраћамо, о којима говоримо или пишемо*. Њих укупно 12 сматра да не би требало инсистирати, док преостали број испитаника и испитаница, њих 24, сматра да би требало.

У оквиру следећег питања, које је гласило: *Да ли УВЕК користите именице женског рода када говорите о професији или занимању неке женске особе*, требало је одговорити са ДА или НЕ, и укратко објаснити свој одговор. На ово питање нико није дао потврдан одговор. Наиме, као аргументацију они су навели да „од неких именица је немогуће направити женски род", „женски род не звучи природно увек", „некад не знам како бих направила именицу у женском роду" , „трудим се, и кад не знам како бих рекла за неку женску професију увек нагласим да је жена у питању...", „користим када звуче нормално, као на пример професорка, али како бих рекао за женског тренера", „мислим да нису све именице женског рода граматички тачне", „често ми лепше звучи када је у мушком роду, него женском", „ма није ми то то када употребим именицу у женском роду...не знам, као да више не значи исто".

Осмо питање је гласило: *Да ли сматрате да би чешћа употреба именица у женском роду када се обраћамо женама или када говоримо о њима, допринела бољој видљивости жена у јавном дискурсу*. Овде су такође дати одговори ДА и НЕ, и уз то су замољени да дају кратко образложење. Укупно 11 сматра да родно осетљив јавни дискурс не би допринео бољој видљивости жена. Нису сви образлагали свој одговор, а други су као образложење навели да је „много важније како се мушкарци понашају према женама", „мислим да то нема везе са језиком", „инсистирање на употреби би створило још већи отпор", „не би јер је све то извештачено". Преосталих 25 сматра да би оваква пракса могла да допринесе равноправнијем дискурсу у друштву. Нису ни овде сви образлагали свој одговор, а нека од објашњења су гласила да би „то помогло да се развије свест о равноправности жена", „сигурно да би, јер бисмо се тако навикли на те нове речи", „мислим да ми тренутно те речи звуче чудно, али бих се навикла када бих их чешће виђала на телевизији или у новинама", „да, јер бисмо као друштво постали свесни да и жене могу да обављају неку важну функцију" и слично.

Девето питање, и последње из упитника, је гласило: *Да ли сматрате да шира употреба родно осетљивог језика у нашем јавном дискурсу има добру перспективу у будућности*. Само њих 8 је рекло да сматра да нема, преостали број студената и студенткиња да има. Један студент је дописао (иако није било неопходно) да ту перспективу доживљава као концепт „који би можда могао да заживи за неких 20 година, не раније".

4. ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Ово истраживање је потврдило постављену хипотезу рада, а то је да се употреба родно осетљивог дискурса доживљава као иновативна, модерна језичка пракса, и као таква заиста наилази на негодовање међу студентском популацијом. Међутим, морам да истакнем да док један део испитаника и испитаница *родно осетљив језик* види као друштвену праксу која би могла да допринесе бољем позиционирању жена у друштву, други део га пак види као праксу која није нужно повезана са родном једнакости у друштву, или као праксу која чак и одаљава жене од те једнакости. Као аргументацију оваквог става углавном наводе да родно осетљив језик још снажније потцртава *различитост* жене у односу на мушкарца. Овде не говорим о различитости која имплицира равноправност у вредновању два различита ентитета, већ о различитости у којој је сваки облик маскулинитета заправо једини узоран, исправан и пожељан облик друштвеног понашања.

Студенти и студенткиње именице у морфолошком облику женског рода које означавају професије, занимања и титуле жена не употребљавају системски, већ на основу критеријума погодне *звучности*. Наиме, као главни разлог за одсуство у говору одређених именица женског рода које означавају занимања или професије жена, студенти и студенткиње најчешће наводе да не звуче природно и прихватљиво, затим да неке именице немају адекватно значење када су у женском роду или су граматички неисправне! Међутим, оваква језичка пракса постоји и при употреби оних именица чији су се морфолошки облицу женском роду усталили у употреби и врло су распрострањени у јавном говору.

Дискурс који је у употреби међу испитаном младом популацијом на нивоу високог образовања одражава и родне стереотипе, па и дискриминишуће ставове према одређеним занимањима или облицима понашања. Мушки хегемон међу студентском популацијом, који се између осталог, реализује кроз уверења да жене и мушкарци другачије говоре, и то мисле сви испитани студенати и студенткиње, показује да је прихватљиво, природно и нормално да су момци прецизнији, директнији, гласнији и једноставнији у изражавању, док су жене детаљније, лако увредљиве, плашљиве и да се више труде да негују лепо вербално изражавање. Управо овакви ставови студентске популације чине да се мушкарци доживљавају као *прихватљивије* особе за друштвени ангажман у односу на жене, што их чини доминантним ентитетима у свим сферама јавног друштвеног живота.

Иако се већ деценијама жене баве професијама које су се некада искључиво везивале за мушкарце, стандардна варијанта српског језика још увек „касни“ са препознавањем те чињенице. „Језичка елита чува језик, како се видљивост жене на власти, или у хијерархији моћи не би потврдила језиком који се сам по себи моћ“ (Савић, 2004). Међутим, често су и саме жене те које пружају отпор реформи српског језика у смеру родне равноправности. То често може бити последица формалног образовања и васпитања у којима се неговао патријархат у свим облицима, конкретно идеолошким и језичким. Такав културни модел утиче на можда несвесни доживљај сопствене професије, где жена себе сматра успешном једино онда када се при обављању свог посла „поистовети“ са својим мушким колегама, а за почетак је најважније почети са самим називом професије. Оваквим ставом жене имплицитно, а некада и експлицитно, дају легитимитет хегемонији маскулинитета у професионалном окружењу и потврђују да, када је језик у питању, мушки род има одређене предности.

Литература

Bergvall, V. L. (1999). Toward a comprehensive theory of language and gender,*Language in Society*, Vol. 28, No. 2, pp. 273-293.

Blumberg, R. L. (2007). *Gender bias in textbooks: a hidden obstacle on the road to gender equality in education*. Background paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2008, Education for All by 2015: we will make it?

Van Dijk, T. *(*2001). Critical Discourse Analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. E. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 352- 371), Malden. MA: Blackwell.

Вранић, Ивана и др. (2015).Употреба родно равноправних назива занимања у енглеском језику струке у Србији. *Синтеза, Зборник радова са међународне научне конференције из области информационих технологија и савременог пословања*. Универзитет Сингидунум, стр. 744-747.

Вранић, Ивана (2017). *Критички приступ дискурзивној конструкцији рода кроз образовање*. Београд: Чигоја штампа.

Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2005). Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. In N.K. Denzin & Y.S.Lincoln, (eds.), *The Handbook of Qualitative Research*, 3rd Edition. London: Sage Publications, pp. 1- 32.

Ђорић, Гордана и др. (2010). *Образовање за родну равноправност: Анализа наставног материјала за Грађанско васпитање*. Ниш: УНДП.

Ивановић, Невена (2002). Образовање жена: изазов заједници? *Реч: часопис за књижевност, културу и друштвена питања*, 65 (2): 169-193.

Јарић, Исидора (1994). Зачарани круг представа о мушком и женском. У *Ратништво, патриотизам, патријархалност*, Београд: Центар за антиратну акцију и Група МОСТ, 105-116.

Cameron, D. (2003). Gender and Language Ideologies. In M. Meyerhoff& J. Holmes (eds.), *Handbook of language and gender*. Oxford: Basil Blackwell, pp. 447-467.

Кузмановић Јовановић, Ана (2013). *Језик и род. Дискурзивна конструкција родне идеологије*. Београд: Чигоја штампа.

Magno, C. et al. (2003). *Open Minds- Opportunities for Gender Equity in Education*. New York: Open Society Institute. Преузето 03.02.2016. са

https://www.academia.edu/754796/Open_Minds_Opportunities_for_gender_equity_in_education

Опсеница, Јелена (2003). Компарација васпитних циљева читанке за осми разред и васпитних циљева плана и програма основношколског васпитања и образовања, *Годишњак за психологију*, II (2),стр: 165-179. Преузето 24.10.2013. са:

http://www.psihologijanis.rs/Godisnjak2003.pdf

Павић Зентнер, Верица (2014). Деск истраживање родно инклузивних програма у образовним системима европских држава: Принципи и пракса родне инклузије у основном образовању у Европи. У С. Бојанић и др. (ур.), *Род и образовање*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, Универзитет у Београду; Центар за етику, право и примењену филозофију, стр. 11-55.

Савић, Свенка (2004). *Жена скривена језиком медија: Кодекс несексистичке употребе језика*. Нови Сад: Футура публикације.

Савић, Свенка (2010). *Упутство за стандардизацију родно осетљивог језика*, 301-320. Преузето 20.05.2014.

http://www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/svenka_savic/textovi/njegosevi_dani_I.pdf

Tannen, D. (2001). *You just don't understand: Women and Men in Conversation*. New paperback edition, New York: Quill (обновљено издање из 1990)

Филиповић, Јелена (2009а). *Моћ речи: Огледи из критичке социолингвистике*. Београд: Задужбина Андрејевић.

Филиповић, Јелена (2009б). Родно осетљиве језичке политике: теоријске поставке и методолошки поступци, *Анали Филолошког факултета*, (21): 109-127.

Филиповић Јелена и др. (2010). *Округли сто на тему на тему родно осетљивих политика*. Београд: Програм Уједињених нација за развој, Сектор за инклузивни развој.

Филиповић, Јелена (2013). Perspectivas de género en el discurso escolar y educativo en España y en Serbia,*Colindancias: Revista de la Red Regional de Hispanistas de Hungría, Rumanía y Serbia 4*. Timisoara: Editura Universităţii de Vest din Timişoara, 225-234. Преузето 21.11.2013. са: http://www.litere.uvt.ro/vechi/COLINDANCIAS/colindancias4.pdf.

Čaušević, J., Zlotrg S. (2011). *Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku i obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima*. Sarajevo: Centar za interdisciplinarne i postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu.

Џамоња Игњатовић, Тамара и др. (2010). Родна осетљивост у академском простору: истраживање ставова према родној равноправности на Универзитету у Београду, *Годишњак Факултета политичких наука*, IV (4), стр: 455-477.

GENDER SENSITIVE LANGUAGE IN STUDENTS' DISCOURSE: A CRITICAL APPROACH

Summary

The aim of this paper is to present attitudes of student's population towards use of gender sensitive language in formal education. The research is based on the theoretical framework of critical sociolinguistics, since the work deals with a critical questioning of the attitudes of male and female students towards the discourse developed and used in higher-school classroom among the members of a mixed gender group, not only during the classroom teaching, but also out of it. For the purpose of this paper there was conducted qualitative research that included sample of 36 male and female students of Belgrade Business School, Higher Education Institution of Applied Studies. The research corpus consisted of one mix-questions questionnaire. Hence, the conducted research confirms the main hypothesis based on the belief that gender sensitive language is widely considered as unnecessary and innovative language practice among students. The situation indicates that there is strong discursive dominance of masculinity and tendency towards stereotyping gender relations at all levels of social interaction in community of practice such as student's population. This research describes attitudes, beliefs and opinions of student's population towards gender sensitive language, but also, generally speaking, shows in which way language practice of student's population creates gender ideology and (non)desirable cultural patterns in society.

Key words: gender sensitive language, gender ideology, language ideology, stereotypes, student population, cultural models.

Ивана Вранић
Београдска пословна школа, Србија
Висока школа струковних студија
ivanavranic11@gmail.com

УДК 811.163.41’373.611

Рајна М. Драгићевић

НЕКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У ТВОРБИ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се говори о пејоративним изведеницама на *-саурус* и *-оид* у савременом српском језику (нпр. *слобосаурус* и *балканоид*). Полази се од чињенице да је овај модел развијен у неким источнословенским и западнословенским језицима, а није развијен у српском језику. Ауторка скреће пажњу на експресивизацију као тенденцију у творби речи у словенским језицима, а затим покушава да одговори на следећа питања: 1) Због чега се, у доба глобализације, неки творбени модели лако шире у неким језицима, а у некима се не прихватају? 2) Може ли се предвидети настајање неког типа твореница у једном језику? 3) Да ли статус такорећи непостојећих пејоратива на *-саурус* и *-оид* у српском језику потврђује тезу Н. Д. Гољева о еволутивном принципу у развоју твореница и настајању деривата пре него што они стварно почну да живе у језику?

Кључне речи: деривација, творбени формант, *-саурус*, *-оид*, творба речи, позајмљенице, словенски језици, српски језик.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У глобалном свету, у коме смо сви повезани и где нема граница, занимљиво је пратити на који начин се језичке, пре свега, творбене тенденције преливају из језика у језик. Процес обично иде од енглеског језика ка свим осталим језицима. Мање је необично то што се нека лексичка или творбена тенденција слободно, лако и брзо шири, па обухвата све језике или већину језика, али оно што изазива потребу за анализом јесте чињеница да има и оних језичких тенденција које се прихвате у неким језицима, док у другима остају изван пажње говорника. Поставља се питање због чега у ери експресивизације свих језика неко интернационално језичко средство јесте прихваћено као ефектно, духовито, необично у једном словенском језику, а није у другом. Да ли то значи да ће тенденцијски талас у будућности захватити и језик који тренутно нема ту могућност или ће се језик до краја опирати? Ако хоће, због чега ће се опирати?

Друга појава на коју желимо да скренемо пажњу, а у вези је с овом која је управо описана, јесте питање предвидљивости усвајања неког творбеног модела и процена степена усвојености. Ако се одређени модел проширио у сродним језицима (у овом случају у словенским језицима) и ако претпостављамо могућност његовог ширења у српском језику, може ли се проценити у којој је фази тај процес? Полазимо, наиме, од истраживања Н. Д. Гољева (1989; 2010), по коме је творба речи еволутивни процес, па у првој фази усвајања неког творбеног модела постоји одређена врста менталне припреме говорника, тј. њиховог психолошког упознавања и зближавања са моделом, које ће се завршити прихватањем и ширењем датог творбеног модела. Покушаћемо да предвидимо усвајање два типа твореница које су распрострањене у другим словенским језицима на основу анализе степена психолошке припремљености говорника српског језика за дате творбене моделе.

* Овај рад је настао као резултат пројекта 178006 *Српски језик и његови ресурси: опис, теорије и примене* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2. ЕКСПРЕСИВИЗАЦИЈА КАО ТЕНДЕНЦИЈА У ТВОРБИ РЕЧИ

Једна од важних тенденција у творбеним системима многих језика јесте експресивизација лексичког фонда, тј. увећавање броја експресивних лексема, чија се експресивна маркираност постиже творбеним средствима. О томе пише, на пример, Ц. Аврамова (2003), која, описујући тенденције у творби речи у словенским језицима, наглашава да постоје типолошке, прагматичке, системско-структурне тенденције (интернационализација и национализација), као и књижевнојезичке тенденције, а у њих спадају два супротстављена али активна процеса, а то су интелектуализација и демократизација. Под демократизацијом се, даље, подразумева увећавање броја лексема у разговорном функционалном стилу и њихово продирање и у књижевни језик (Аврамова 2003: 124). Експресивизација је један од видова демократизације лексичког фонда. Г. П. Нешчименко (2013) наводи бројне примере из јавног електронског саопштавања у руском и чешком језику и констатује да су се крајем XX века променили вредносни оријентири и повукли за собом снижавање равни језичке културе. Језичка норма у словенским језицима постаје све нестабилнија, а преко средстава јавног информисања утицај разговорног језика постаје све јачи. И. Онхајзер (2013) примећује да су друштвене измене крајем XX века довеле до тежње ка брисању граница међу стиловима, одражавајући се и у творби и у употреби речи.

Нагло увећавање броја експресива и све већа доминација разговорног стила изазивају потребу детаљнијег истраживања нове експресивне лексике. Она, сама по себи, не представља нарочито значајан слој лексике у било ком језику (пре свега зато што брзо настаје и нестаје), али стихија чија су последица такви експресиви јесте упадљива и обележава словенске језике на крају XX и почетком XXI века.

Е. Корјаковцева (2016: 108) започиње своје истраживање о оказионалним пејоративима у словенским језицима насталим интернационалним формантоидима (како их она назива) *-саурус*, *-(о)холик*, *-оид*, *-(о)номика*[1] *опсервацијом да је у постмодернистичком друштву експресивност постала једна од најважнијих покретачких сила језичке еволуције, што се објашњава глобалним снижавањем, масовном емоционализацијом друштвене и официјалне комуникације. Експресивност, тј. емоционална перцепција стварности и стремљење ка њеном преносу реципијенту промовише настајање нових језичких средстава (стилских, лексичких, творбених) за снажан пренос мисли и осећања. Да би то потврдила, Е. Корјаковцева наводи бројне примере за појачану продуктивност експресивних формантоида -саурус*, *-(о)холик*, *-оид*, *-(о)номика* у источнословенским језицима (пре свега у руском) и у западнословенским језицима (пре свега у пољском и чешком).

[1] Термин *формантоид* није необичан у славистици, што се лако може утврдити и простим укуцавањем овог термина у претраживач Гугл. Е. Корјаковцева наводи да га је први пут запазила у раду руског дериватолога В. В. Лопатина: О *семантической структуре словообразовательного форманта*. // *Русский язык: Вопросы его истории и современного состояния*. – Москва, 1978. – С. 78–90. У пољској дериватологији, термин се такође користи, а Е. Корјаковцева упућује, на пример, на следећи рад проф. Ивоне Буркацке са Института за пољски језик Универзитета у Варшави: Iwona Burkacka, *Klasyfikacja słowotwórcza nowszych zapożyczeń*: http://docplayer.pl/22098249-Klasyfikacja-slowotworcza-nowszych-zapozyczen.html. Термин је настао у складу са творбеним моделом *суфикс : суфиксоид*, *префикс: префиксоид*, *афикс : афиксоид*, па тако и *формант : формантоид*. У српској лингвистици за сада се користи термин *формант*. Прва је почела да га употребљава Д. Гортан Премк (2004: 12–13), по угледу на руске дериватологе. Она наглашава да је термин *формант* прикладнији од термина *суфикс*, јер се њиме наглашава чињеница (на коју указује и С. Бабић) да је завршетак изведених речи двоморфемска структура, која се састоји из творбеног суфикса и обличке морфеме. Термин *формант* односи се на ову дводелну структуру. Термином *формантоид* означава се јединица грчког или латинског порекла која је у овим језицима служила као творбена основа, а која је данас везана јединица слична форманту. Она је изгубила мотивациону улогу и добила улогу везане јединице. Међутим, њено значење је, ипак, конкретније и прецизније од значења типичних форманата, па је формантоид јединица која има одлике и форманта, али и другог дела сложенице. Да би се нека основа грчког или латинског порекла могла назвати формантоидом потребно је да задовољи следеће услове: (1) понављање дате компоненете у већем броју лексема (од 20 па навише); (2) способност учествовања дате компоненте у настајању нових речи и повезивање са основама различитог порекла; (3) уопштавање значења дате компоненте у односу на значење речи или основе од које потиче и стицање творбеног значења.О овоме детаљније исп. у Корјаковцева 2016: 109.

Инспирисани истраживањима Е. Корјаковцеве (2016), пажњу ћемо усредсредити на експресивну употребу форманата *-саурус* и *-оид* у савременом српском језику. Ова два форманта не наводе ни С. Бабић (2002)[2], а ни И. Клајн (2003). То значи да се они у српском језику у време прикупљања грађе за настајања поменутих монографија нису уочавали као форманти за грађење именица у српском језику, већ као делови страних термина који су у склопу тих термина позајмљивани у лексички фонд српског језика. Да се почетком XXI века ипак осећао заметак „формантизације" компонената *-саурус* и *-оид*, потврђено је у *Великом речнику страних речи* (2007) И. Клајна и М. Шипке, где је објашњено да је *-саур(ус)* по пореклу грчка лексема *saûros* (*гуштер*) и да се употребљава као други део сложенице у којој упућује на разне врсте изумрлих великих гмизаваца (*диносаурус*, *ихтиосаурус*). У истом речнику, заједно су обрађене две именичке варијанте форманта *-оид* и једна придевска форма на *-ан*, па одредница гласи *-оид*, *-оида*, *-оидан*, а дефиниција је овако изнесена: [грч. -oeidēs према eîdos вид, узор] *који је сличан нечему*, *који припада одређеној врсти; који је замена за нешто; у геометрији назив за поједине криве линије* (*синусоида*) *односно геометријска тела* (*елипсоид*). Д. Шипка у *Речнику творбених форманата* (2003) наводи *-оид*, али не наводи *-саурус*. За компоненту *-оид* Шипка каже да именице које га садрже означавају *ентитет сличан Х-у*, а као пример наводи термин *планетоид*. На основу наведених података закључујемо да у првој деценији овог века још увек нису били распрострањени (па чак, изгледа, ни забележени) примери за експресивну употребу компонената *-саурус* и *-оид* у српском језику.

2.1. Експресивна употреба творбеног форманта *-саурус* у неким словенским језицима

Е. Корјаковцева (2016) запажа да у језику руских, пољских и чешких средстава јавне комуникације, у резултату метафоричке пејоративизације, која се заснива на дискредитацији политичких лидера, саставни део назива изумрлих рептила *-завр /-zaur / -saurus* почиње да се користи за грађење експресивних именица којима се означава човек који је примитиван или заостао у развоју. Новинари и посетиоци интернет-форума почели су да користе ову компоненту у том метафоричком значењу и да образују пејоративне називе за политичаре. У руском језику: *ельцинозавр* (← *Ельцин*), *зюганозавр* (← *Зюганов*), *жириновзавр* (*Жириновский*), *ЛДПРзавр* (← *ЛДПР*: *Либерално-демократска партија Русије*), *праводелозавр* (← *партија Правое дело*), *путинозавр* (← *Путин*), *яблокозавр* (*политичка партија Яблоко*).

Ево и примера из пољског језика, које наводи Е. Корјкаовцева (2016: 110), а који указују да је модел активан и у том језику: *kaczkozaur* (← *Kaczka* ← *Kaczyński*), *lepperozaur* (← *Lepper*), *rydzykozaur* (← *Rydzyk*), *tuskozaur* (← *Tusk*).

И у чешком језику живи овај модел (Корјаковцева 2016: 111): *bursík* (← *Martin Bursík*), *havlosaurus* (← *Václav Havel*), *paroubkosaururus* (← *Jiří Paroubek*), *svobodosaurus* (← *Cyril Svoboda*), *topolosaurus* (← *Jáchym Topol*), *zemanosaurus* (← *Zeman*).

У руском језику се проширила употреба образовања на *-завр* и у значењу пејоратива који означавају човека са умним или физичким недостацима: *быдлозавр* (примитиван човек који нема моралне принципе), *глупозавр* (глуп човек), *дерьмозавр* (подлац), *дурозавр* (врло глуп човек), *жирнозавр* (веома дебео човек), *колхозавр* (умно ограничен човек са села), *лохозавр* (глуп и наиван човек), *очкозавр* (човек који је лака мета преступа), *психозавр* (психички ненормалан човек), *толстозавр* (дебео човек), *тупозавр* (примитиван човек), *хамозавр* (примитиван човек), *шизозавр* (психички ненормалан човек), *шлюхозавр* (развратни мушкарац).

[2] Неизоставно наводимо и С. Бабића, иако се његова анализа односи на хрватски језик.

2.2. Експресивна употреба творбеног форманта *-саурус* у српском језику

Ако је овај модел развијен у неким источнословенским и западнословенским језицима, очекујемо га и у српском језику. Међутим, грађа из електронског корпуса српског језика (СрпКор) указује на чињеницу да се компонента *-саурус*, изгледа, налази само у структури именица које означавају рептиле: *бранхиосаурус* (1), *бронтосаурус* (1), *диносаурус* (338), *кархадонтосаурус* (1), *гиганотосаурус* (5), *ихитиоарус* (2), *камаросаурус* (1), *каркародонтосаурус* (1), *лудосаурус* (1), *мегалосаурус* (1), *мотосаурус* (1), *ниносаурус* (13), *опхисаурус* (1), *платеосаурус* (1), *плесиосаурус* (2), *птеросаурус* (1), *ребачисаурус* (5), *САПосарус* (1), *стегосаурус* (3), *сваштасаурус* (1), *тарбосаурус* (1), *текодонтосаурус* (1), *тираносаурус* (17). Изузетак је именица *пацовсаурус* (1), у којој компонента *-саурус* доноси метафоричку информацију о сличности одређене врсте пацова са диносаурусом. У питању су неприродно велики пацови, откривени 2014. године у Шведској. Једина именица која по типу експресивности подсећа на оне које је Е. Корјаковцева уочила у руском, пољском и чешком језику јесте *старлетосаурус* (Блиц, 1. IX 2017). Претраживач Гугл такође не доноси много нових информација. Један корисник друштвене мреже Твитер назвао је себе *слобосаурусом*, што је један од малобројних примера и једини до кога смо дошли.[3]

Из овога закључујемо да експресивни творбени модел који је описала Е. Корјаковцева у руском, пољском и чешком језику није заживео у српском језику. Поставља се питање да ли то значи да он уопште неће заживети или оказионализми *старлетосаурус* и *слобосаурус* ипак наговештавају да је процес усвајања овог експресивног творбеног модела почео да се одвија. Руски лингвиста Н. Д. Гољев, аутор књиге о динамичком аспекту лексичке мотивације (исп. Гољев 1989), као што је речено на почетку овог рада, заступа идеју о творби речи као еволутивном процесу и ослања се на Де Сосиров став да је погрешно мислити да процес творбе речи треба прецизно везивати за моменат настајања нове речи. Многе речи потенцијално постоје и пре него што настану. Према Н. Д. Гољеву (2010: 67), „еволутивни модел творбе речи не приступа времену настајања нове речи као моменту-тачки, већ као непрекидној линији у којој се почетна тачка не издваја, него се слива са широким, стихијским током струјања, како индивидуалним, тако и општим.” Твореница, дакле, настаје и пре него што реално настане, па нас је заинтересовало да ли је започео процес настајања експресивних оказионализама на *-саурус* у српском језику. Другим речима, да ли су говорници у овом тренутку „психолошки припремљени” за настајање нових деривата?

Да бисмо то проверили, спровели смо анкету. Од 57 студената Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду тражено је да напишу лексеме са компонентом *-саурус* које спадају у пејоративне оказионализме, а за које знају из медија, са друштвених мрежа и др. Питање је постављено да би се проверило да ли у језику младих људи, склоних употреби експресива, пејоративи на *-саурус* већ постоје, упркос томе што их електронски корпус не потврђује, као ни медији. Баш као што је и очекивано, модел још увек не постоји. Добијен је само један одговор, и то исти онај који је забележен на Твитеру: *слобосаурус*. Испитаник је дао и дефиницију именице *слобосаурус – човек који је носталгичан према времену Слободана Милошевића*.

Друго питање које је постављено тој истој групи испитаника у поменутој анкети било је да сами покушају да осмисле неки пејоративни оказионализам на *-саурус*. Циљ питања је био да се провери колико је приступачан, близак, усвојив, потенцијално остварив модел експресивне творбе именица на *-саурус*, тј. да ли је већ почео да се развија, иако тога говорници српског језика нису свесни. Ево прикупљених одговара: *буцкосаурус*, *глупосаурус*, *гњавосаурус*, *гребосаурус*, *дегенеросаурус*, *досадосаурус*, *керосаурус*, *клемпосаурус*, *лењосаурус*, *љубисаурус*, *љутосаурус*, *ментосаурус*, *празносаурус*, *пропагандосаурус*, *простосаурус*, *стресосаурус*, *тупосаурус*, *тупчасаурус*,

[3] Међу примерима који су регистровани у СрпКору пажњу привлаче образовања *сваштасаурус* (за коју нисмо успели да пронађемо пример), као и *лудосаурус* (именица је потврђена као назив предузећа за прављење компјутерских игрица).

џиносаурус, *шмекерсаурус*. Само 20 студената успело је да изгради по један пример (од којих су неки неправилни, нпр. *тупчасаурус*). Говорници немају осећај да пејоративи на *-саурус* треба да означавају некакву везу, сродност, привржености, блискост са појмом који означава именица у основи, па се као мотивне речи употребљавају и придеви (*клемпосаурус*, *леђосаурус*, *љутосаурус*) или глаголи (*љубисаурус*, *гњавосаурус*, *гребосаурус*). То значи да студенти немају у својој језичкој компетенцији формиран механизам за грађење именица са компонентом *-саурус*, а на основу тога закључујемо да је модел сасвим неразрађен у савременом српском језику и да још увек делује незграпно и неприхватљиво, далеко нашем језичком сензибилитету.

2.3. Експресивна употреба творбеног форманта *-оид* у неким словенским језицима

Други пример којим желимо да проверимо најновије творбене тенденције јесте творба експресивних оказионализама на *-оид* у српском језику. Опет смо инспирацију за истраживање пронашли у анализи експресивне употребе компоненте *-оид* у неким источнословенским и западнословенским језицима, које је спровела Е. Корјаковцева (2016). Будући да је овај формант забележен и у речнику Д. Шипке (2003) и у речнику М. Шипке и И. Клајна (2007), за разлику од форманта *-саурус* који је регистрован само у првом речнику, очекујемо да је његова употреба у српском језику „разрађенија" и да ваља очекивати и експресивну употребу, која, можда, није раширена, али постоји.

Компонента *-оид* користи се у неким источнословенским и западнословенским језицима у експресивним дериватима који означавају *ментално заостало човеколико створење, које има сличности с лицем чијим именом је мотивисана творбена основа*.

Ево примера из руског језика (исп. Е. Корјаковцева 2016: 115–116): *ельциноид* (← *Ельцин*), *жириноид* (← *Жириновский*), *зюганоид* (← *Зюганов*), *медведоид* (← *Медведев*), *путинод* (← *Путин*), *чубайсоид* (← *Чубайс*). У руском језику, овај модел се и даље развија, па осим имена лица у творбеној основи могу да се нађу и другачија именовања, али деривати обавезно спадају у пејоративе: *клизмоид* (← *клизма*; штетан човек), *либероид* (← *либерал*; погрдан назив за припадника Либералне странке), *оранжоид* (← погрдан назив за учесника *наранџасте револуције*), *шизоид* (човек који се понаша као да болује од шизофреније), *кретеноид* (човек са спољашњим својствима кретенизма, али без изражених црта менталне заосталости).

Примери из пољског језика: *giertychoid* (← *Giertych*), *kaczoroid* (← *Kaczor* = Качински), *lepperoid* (← *Lepper*), *tuskoid* (← *Tusk*).

Примери из чешког језика: *havloid* (← *Havel*), *zemanoid* (← *Zeman*).

2.4. Творбени формант *-оид* у српском језику

Проверили смо употребу компоненте *-оид* у српском језику. Електронски корпус показује да је највише примера за неекспресивна образовања и да их има око 250: *андроид*, *антропоид*, *астероид*, *гуштероид*, *делтоид*, *каретоноид*, *кортикостероиди*, *метероид*, *монголоид*, *планетоид*, *полароид*, *префиксоид*, *ромбоид*, *суфиксоид*, *таблоид*, *хуманоид, целулоид*. Експресивних примера је мање, али их има: *четникоид*, *епилептоид*, *фашисоид* (и *фашисоидан/фашистоидан*), *јеремићоиди* (2), *кефалоид*, *комунистоид* (3), *кромањоид* (1), *реуматоид*, *усташоид* (12), *шизоидно* (нема *шизоид*), *варвароид* (и *варвароидно*), *жбуноид*. Овом списку би се могли додати примери до којих смо дошли преко претраживача Гугл или из српских медија: *балканоид*, *трампоидан* (*трампоидна фризура*, *размишљање*, *шокирање*), *вучићоид*, *шешељоид*, *тадићоид*, *ђиласоид*, *путиноидно и палмодино* (*решавање проблема*). Навешћемо и терминолошке и експресивне примере из *Обратног речника*: *динароид*, *мукоид*, *криминалоид*, *негроид*, *схизоид*, *тигроид*, *усташоид*.

Грађа са интернета не потврђује експанзију експресивних образовања на *-оид*, али указује на чињеницу да се то време, можда, приближава. На то, на пример, указује превод једне речени-

це из романа на енглеском језику: „Negde u kosmosu, rekao je on, među planetama koje nastanjuju humanoidi, gušteroidi, riboidi, žbunoidi koji hodaju i superinteligentni prelivi plave boje, nalazi se i planeta koja je u potpunosti okrenuta hemijskoolovčanim oblicima života." Наведен је и оригинал на енлеском језику: „Somewhere in the cosmos, he said, along with all the planets inhabited by humanoids, reptiloids, fishoids, walking treeoids and superintelligent shades of the color blue, there was also a planet entirely given over to ballpoint life forms."[4] Из овог примера се експлицитно види да позајмљивање из енглеског језика представља један од путева за усвајање оваквих деривата у српском језику.

На једном хрватском форуму запажамо разговор младих људи који се играју осмишљавајући духовита образовања на *-оид*: *жбуноид*, *сељачоид*, *бурекоид*, *џелибатоид*, *амероид*, *спиритоид, ђуброид* итд.[5] Овај пример показује како језичке игре могу утицати на усвајање и ширење неког експресивног творбеног модела.

Примери показују да је модел пејоратива на *-оид* почео да живи и у српском језику. Ширење модела потврђује и чињеница да се, поред именица у једнини, појављују и оне у множини, као и придеви од именица на *-оид* (често и без потврђене мотивне именице, нпр. у корпусу постоји *шизоидан*, али не постоји *шизоид*).

Раширеност модела испитали смо и анкетом коју смо спровели са групом младих људи, за које очекујемо да ће први прихватити модел. Од 57 студената Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду тражено је да напишу лексеме са компонентом *-оид* које спадају у пејоративне оказионализме, а за које знају из медија, са друштвених мрежа и др. Добијена су 4 одговара: *дебилоид* (3) и *кретеноид*. Закључујемо да пејоративи на *-оид* нису блиски студентској популацији, што, вероватно, значи ни осталим говорницима српског језика.

Да бисмо утврдили да ли постоје „психолошке назнаке" овог модела у језичкој компетенцији говорника српског језика, студентима је постављено још једно питање. Већ описана група испитаника одговорила је на молбу да сами покушају да осмисле неки пејоративни оказионализам на *-оид*. Ево прикупљених одговара: *глупаноид* (2), *глупердоид*, *граматикоид*, *дебилоид* (4), *живчаноид*, *кретеноид* (2), *кулоид*, *ментолоид*, *пркосоид*, *размаженоид*, *тупсоид*, *џомбоид*, *штетоид*. Прикупљено је 18 одговара, од којих је 13 различито. Занимљиво је то што су неки студенти сврстали одговоре *дебилоид* и *кретеноид* међу лексеме које су сами произвели.

Приметићемо да одговори нису нарочито креативни, што може представљати одговор на недовољну блискост и разрађеност творбеног модела за који треба осмислити пример. Испитаници немају осећај да мотивна реч треба да буде именица и да компонента *-оид* треба да указује на сличност с појмом који означава именица у основи. Зато их, понекад, граде од придева (*живчаноид*, *размаженоид*) или од глагола (*пркосоид*).

3. ЗАПАЖАЊА И ЗАКЉУЧЦИ

Ако се, према броју и значењу, упореде пејоративи на *-саурус* и они на *-оид*, јасно је да су оба модела неразрађена, али да је модел на *-оид*, ипак, живљи у српском језику од модела на *-саурус*. Такође, примећујемо да су у питању само нијансе, али те нијансе показују како и у настајању модела постоје фазе и како и у оним типовима твореница које још увек не постоје у српском језику постоји могућност степеновања тог „немања". Запажамо и то да у усвајању модела важну улогу имају медији и друштвене мреже. Модел на *-оид* је у некој мери већ потврђен у медијима, па треба очекивати његово ширење и међу говорницима, док је модел на *-саурус* још

[4] http://www.supernova-soft.com/text_aligner/parallel_texts/hitchikers_guide/ch22.html, сајту приступљено 28. 12. 2017 .

[5] http://www.index.hr/indexforum/postovi/229800/igrajmo-se-slicicama-vol-puno-veci-od-broja-bilicevih-trofeja/33, сајту приступљено 28. 12. 2017.

увек неразрађен и у медијима, па, наравно, и међу говорницима. Примери развоја пејоратива на *-саурус* и *-оид* послужили су нам као добри примери за указивање на чињеницу да су творбени процеси дуготрајни и да настајање лексема не треба схватати као тренутак, већ као процес. Потврђује се да неки деривати и творбени модели у одређеном смислу постоје и пре него што физички настану у језику.

На питање због чега се неки тип твореница, у време глобализације, слободно развија у неким језицима, а у неким (или у неком) уопште се не развија, одговор можда треба тражити и ван сфере језика. Наиме, пејоративи на *-саурус* и *-оид* носе снажну негативну емоционалност, омаловажавање појмова означених именицама у творбеној основи, а пошто су то често презимена политичара, онда њихова употреба може зависити и од слободе штампе у некој земљи, цензуре и аутоцензуре новинара, друштвене прихватљивости степена критике и омаловажавања неке личности итд. Дакле, ширење неког творбеног модела у доба глобализације зависи и од бројних нелингвистичких фактора – друштвених, политичких, социјалних, психолошких, етичких.

Литература

Аврамова, Цветанка (2003). *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век*. Sofia: Heron Press.

Babić, Stjepan (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, treće, poboljšano izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Globus, HAZU.

Голев, Н. Д. (2010). Словообразование как эволютивный процесс. In: *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Ред: Н.Ф. Клименко і Э. А. Карпіловська. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. стр. 67–75.

Голев, Н. Д. (1989). *Динамический аспект лексической мотивации*. Томск: Изд-во ТГУ.

Гортан Премк, Даринка (2004). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Друго издање. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику*, други део: суфиксација и конверзија. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.

Клајн, Иван и Милан Шипка (2007). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.

Коряковцева, Елена И. (2016). *Очерки о языке современных славянских СМИ* (семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты). Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

Нещименко, Галина П. (2013). Компютерная комуникация в зеркале современной публичной речевой культуры и актуальных деривационных закономерностей (в сопосставительном аспекте). In: *Słowotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków słowiańskich. Word-Formation and the New Functional Styles of Slavic Languages*. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 39–67.

Николић, Мирослав (2000). *Обратни речник српскога језика*. Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Плачић (извршни издавач).

Ohnheiser, Ingeborg (2013). Стирание стилевых границ в словообразовании и словоупотреблении. In: *Słowotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków słowiańskich. Word-Formation and the New Functional Styles of Slavic Languages*. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. 67–83.

Šipka, Danko (2003). *Rečnik tvorbenih formanata*. Beograd: Alma.

SOME TENDENCIES IN WORD FORMATION IN CONTEPORARY SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper deals with pejorative derivatives ending in *-saurus* and *-oid* in contemporary Serbian language (eg. *slobosaurus* and *balkanoid*). It starts from the fact that this model was developed in some East Slavic and West Slavic languages, but it was not developed in the Serbian language. The author draws attention to expressivisation as a tendency to form words in Slavic languages, and then tries to answer the following questions: 1) Why, in the

era of globalization, some word formation models are easily spread in some languages, and in some they were not accepted? 2) Can a certain type of word formation be anticipated in language? 3) Does the status of non-existent pejoratives ending in *-saurus* and *-oid* in the Serbian language confirm the thesis of N. D. Golyev about the evolutionary principle of forming derivatives before they really start living in a language?

Keywords: derivation, derivational component, -saurus, -oid, word formation, loan word, Slavi languages, Serbian language.

Рајна Драгићевић
Универзитет у Београду, Србија
Филолошки факултет
rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

УДК 811.163.41’37

Јасмина Дражић

НОВЕ КОЛОКАЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВЕНОМ И КУЛТУРНОМ КОНТЕКСТУ*

Циљ рада јесте испитивање новонасталих синтагматских лексичких спојева (колокација) као језичког одраза савремених друштвених и културних токова и потребе да се номинују ванјезички ентитети у различитим доменима актуелног времена – политика, економија, информационе технологије, забава и сл. (нпр. *непрежаљене рате*, *мобилни новчаник*, *интелигентна кућа*, *дигитална зрелост*; *вековне поплаве*; *деветнаестовековни писци* и сл.). Циљ истраживања јесте утврђивање семантичког померања лексичког конституента синтагматског споја, његова жанровска / дискурсна функција и језичкостилска вредност. Идентификовани примери, забележени у дневној штампи, телевизијским прилозима информативног и забавног карактера, груписаће се у тематска поља и сагледаће се домени ванјезичке стварности у оквиру којих постоји оправдана или неоправдана потреба да се именују нови ентитети или преименују постојеће појаве у складу с тенденцијама савременог друштва.

Кључне речи: колокација, нови спојеви, семантика, друштво, култура.

1. УВОД

У тексту *Професура за одабране*, а поводом Нацрта закона о високом образовању, један наш академик рекао је следеће:

> До сада смо знали за „вечитог младожењу”, за „вечиту” трудницу, вечите политичаре, вечите студенте, вечите ривале, вечите дужнике, а биће да се припрема терен и за пробране вечите професоре. Истовремено, непотребни, „неподобни” или непослушни моћи ће одмах и „заувек” да се пусте низ пензионерску воду (НИН, 25. мај 2017).

Овај кратак извод отвара бар два кључна питања у домену језичког израза, у овом случају лексике, и то оне која, грубо речено, диференцира – оно време *до сада* и ово *сада*:

(1) Шта је мотивишући фактор за настанак нових речи / постојаних спојева речи (колокација), тј. који су то ванјезички домени који генеришу нове појаве / ентитете?
(2) Колики је степен прихватљивости новостворених лексичких спојева из перспективе семантичког компатибилитета његових конституената?

Полазећи од Сапировог постулата да се „култура може дефинисати као оно *шта* друштво ради. Језик је посебно *како* мишљења” (Sapir 1949/1992: 163), али и полазишта когнитивне семантике да је језик неодвојиво повезан с људским искуством, а да је знање енциклопедијско, јасно је да је интеракција између ванјезичког и језичког света неспорна. Тако је и савремена друштвена позадина мотивишући фактор за настанак нових речи или потискивање или ресемантизацију постојећих различитим семантичким механизмима. Наведени цитат с почетка упућује на то да се у нашем савременом друштвено-политичком контексту *припрема терен*, отвара место за „подобне” особе / професије у сфери образовања и њихова вредност, подобност носи квалификатор

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Стандардни српски језик*: *синтаксичка*, *семантичка и прагматичка истраживања* (бр. 178004), који се реализује на Филозофском факултету у Новом Саду, уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

трајна, непролазна – вечита. Основна је хипотеза овог истраживања да ће се управо на терену актуелне политике, економије, информационих технологија, идентификовати нови ентитети који, су мање или више вешто, или потпуно неадекватно, номиновани и нашли простор у лексичком систему савременог српског језика.

1.1. Зашто колокације?

Постојећи одређени ентитети *до сада* диференцирају се додатним дистинктивним обележјима, што их сврстава у подређени ниво у односу на основни ниво категоризације. Тако је, с једне стране, нпр. лексема *документ* у РМС-у дефинисана на следећи начин:

1. хартија са одређеним подацима који служе као доказ или потврда за нешто, јавна или лична исправа.
2. књижевно, уметнички или сл. дело, као сведочанство једног времена: ~ епохе.

док следећи пример, с друге стране, на први поглед, сведочи о таутолошком споју:

> У овом тренутку, више од 100 прописа предвиђа неопходно коришћење *папирног документа*, као јединог признатог начина за спровођење неког поступка, закључење правног посла или обезбеђење доказног средства (Блиц, 21. 8. 2017).

За разумевање колокације *папирни документ* неопходно је укључити познавање ширег позадинског контекста који диференцира постојеће знање о датом ентитету придруживањем дистинктивног обележја ‘електронски’, при чему се сема материјал – ‘хартија’, искључује из семантичког садржаја. Отуда, иако неприхватљива веза разложива на компоненте: (хартија) + (хартија + подаци), налази место у лексичком систему и прихватљива је говорницима српског језика јер, према Филморовој теорији семантичких оквира, постоји систем појмова повезаних на такав начин да је за разумевање ма којег од њих неопходно разумети целу структуру у коју се он уклапа.

Придевско-именичке лексичке везе, које су предмет овога рада, припадају групи ограничених и везаних колокација, које карактерише висок степен постојаности, и мала могућност заменљивости конституената, при чему, према Лејкофу (2014: 142), који оперише термином *скупови*, прост пресек скупова не функционише, што значи да нпр. колокација *обично дете* није пресек скупа обичних ствари и скупа деце. У терминологији Г. Благус-Бартолец (2014), која се ослања на истраживања В. Ивира (1992/1993), реч је о *целовитом колокацијском значењу*.[1]

1.2. Методологија истраживања

Испитивање ограничених колокација може бити један од методолошких поступака за истраживање – како специфичности одређених традиционалних културних вредности[2] и начина мишљења, тако и савремених тенденција у једном друштвеном и културном миљеу. Овакви устаљени спојеви могу бити индикатор културолошких граница, како наводи Н. Брагина у својим лингвокултуролошким истраживањима (1996: 200), што илуструје примерима *мајчинска брига* (у енгл. дословно: ‘motherly care’) и *братска осећања* (‘brotherly feelings’), закључујући да управо стабилност споја делује као један од начина на који се језиком изражава културолошко знање,

[1] „Тако ће Ивирово тумачење бити прихваћено унутар даљње расправе о односима међу ријечима које творе колокацијску свезу, што подразумијева да основно начело проучавања односа међу ријечима неће бити успостава хијерархије између главне и зависне ријечи, него понајприје разматрање различитих значењских могућности међусобног повезивања ријечи у свезу те њихове улоге у обликовању *цјеловитога колокацијског значења* које настаје удруживањем значењског потенцијала обију ријечи” (Blagus Bartolec 2014: 89).

[2] Веза између језика и културе расплинута је и вишеструка, чија истраживања Р. Бугарски смешта у цео спектар дисциплина: „Област културе толико је разливена, и сама по себи и у вези с језиком, да нема једне дисциплине која би могла претендовати да све то покрије. Поједина тематска чворишта из тог широког опсега могла би спадати у надлежност антрополошке лингвистике, културне антропологије, социологије језика, социјалне психологије, културологије и других интердисциплинарних научних подручја” (Bugarski, 2005: 25).

које се генерацијама преносило и ускладиштило у колективну меморију. Љ. Поповић (2008: 69) говори о еквивалентним идиоматским синтагмама[3] као индикатору у успостављању разлика приликом комбиновања концепата, констатујући да „језичка грађа потврђује да и у културама сродних народа постоје упадљиве разлике у концептуализацији стварности".

С друге стране, промене на друштвеној сцени неминовно се рефлектују на језичком плану и управо нови постојани и фреквентни спојеви – ограничене и везане колокације могу бити показатељ ових кретања.

Стога ће примарни индикатор стабилности нове колокације у лексичком систему српског језика бити њихова фреквенција забележена у материјалу постављеном на интернет (И), компарирана с грађом у Електронском корпусу српског језика (ЕК), при чему се очекује висок степен диспропорције забележених примера (*папирни документ*: И: око 3.460 : ЕК: 2; *мобилни новчаник* – И: око 14.200 : ЕК: 0).

Анализираће се тридесетак примера забележених у дневној и недељној штампи (од априла до октобра 2017), те телевизијским информативним и забавним емисијама. Мада се колокација разуме као реализација лексеме у минималном контексту, те за анализу значења може бити погодна и концептуална анализа и колокацијска и асоцијативна метода, значењу споја приступиће се анализом активираних компонената значења, будући да се врло често ради о везама које су семантички, могуће привидно, инкомпатибилне (нпр. *бесплатни минути*, *лажна одељења* и сл.). Осим степена прихватљивости колокације, циљ оваквог истраживања јесте да се утврди тенденција ширења значења одређених лексема, стилска маркираност и експресивна вредност новоствореног споја. Тематске групе у које су сврстани примери условно се разумеју будући да се домену ванјезичке стварности преплићу у смислу парцелације и јасних граница, што се, свакако, одражава на језичком плану.

2. АНАЛИЗА

2.1. Информационе технологије

Један од императива савременог друштва јесте дигитализација, те се отуда, као својеврсни хипероним, изродила колокација *дигитална трансформација*, која означава процес развоја „компанија свих величина", и питање је, како се наводи на једном порталу, „опстанка не само компанија већ и читавог друштва" (https://www.b92.net/biz/vesti/ 19. 10. 2016). РМС (2007) придев *дигитални*, *а*, *о* дефинише на следећи начин:

> који оперише бројкама, који показује стање и др. величине исказане бројкама, бројним вредностима и сл.: ~ мерач крвног притиска, ~ рачунар, ~ сат, ~ техника.

Слично значење дато је и у *Великом речнику страних речи и израза* (Клајн–Шипка, 2007), уз контекстуализаторе: ~ рачунар, ~ часовник, при чему овај речник не бележи лексему *дигитализација*, која је у РМС-у дефинисана као: *увођење дигиталних уређаја*. Међутим, горепоменута *дигитална трансформација* данас подразумева увођење *дигиталних компетенција* (наставника и ученика), *дигиталне зрелости*, *дигиталне писмености* у једном новом *дигиталном добу*. О томе сведочи извод из документа *Оквир дигиталних компетенција – Наставник за дигитално доба* Националног просветног савета (из децембра 2013. године) са 98. седнице Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије:

> Оквир представља додатну вредност на постојеће реформске иницијативе у овој области као што су: континуирана улагања у информатичку инфраструктуру тако да она буду дугорочно исплати-

[3] Ауторка ово илуструје, између осталих, и следећим примерима: срп. *јак чај*; рус. *крепкий чай* – буквално „чврст чај", укр. *міцний чай* – „моћан чај", енгл. strong tea – „снажан чај" (Поповић 2008: 69).

ва, а расподела праведнија, реформа програма наставе где су дигиталне компетенције препознате као међупредметне компетенције и где се развоју компетенција прилази холистички са фокусом на постизање стандарда и остваривање исхода учења, измене наставних планова и програма за основну школу тако да наставни предмет информатика и рачунарство добије статус обавезног предмета, развој оквира за самоевалуацију и процену електронске зрелости школа, пилотирање електронског дневника, организовање релевантних обука за запослене у образовању и друге. (http://www.mpn.gov.rs/okvir-digitalnih-kompetencija)

Другим речима, један од сегмената реформе образовног система подразумева обуку наставника и ученика у области информатике (стицање *дигиталних компетанција*), при чему се стечана знања могу градирати до одређеног степена (*дигитална зрелост*), те се може говорити о особи која има способност да вешто користи компјутер (*дигитална писменост*). Јасно је, дакле, да је економичност исказа доминантан фактор за ширење колокационог опсега овога придева, без обзира на то колики је степен некомпатибилности са, нпр. именицама *писменост* и *зрелост*, а постојаност и учесталост оваквих веза, те њихова једнозначност индикатор је да гравитирају ка затвореном терминолошком систему. У ЕК овај се придев везује доминантно за именице: *камера*, *запис*, *емитовање*, *телевизија*, *фотографија*, *опрема*, *слика* (у опозицији је с придевом *аналоган*), док веза с именицама *компетенција* и *зрелост* није забележена, а за везе с именицом *писменост* постоји шет потврда. Слично је с придевом *електронски*: ЕК: *комуникација*, *пошта*, *трговина*, *опрема*, *обрада*, *адреса*, *уређај*, *надзор*, *апарат*, *комуникација*, *евиденција*, док се *електронска зрелост* не бележи, а *електронски дневник* 14 пута, што је скоро дупло мање у односу на 22 појављивања на претраживачу Гугл. О фреквентности употребе овога придева, али и утицају енглеске графије, сведочи и његова скраћеница и полусложеничко писање (е-: е-управа, е-идентификација, е-достављање, е-чување, е-потпис, е-библиотека итд.). За поједине пак примере требало би да се зна и значење. Наиме од 30. октобра ове године постоји и *е-рецепт*, а то значи да хронични пацијент преписану терапију може узети уз здравствену књижицу у апотеци која има налепницу „е-рецепт", поводом чега је министар здравља рекао: „Све су то ствари без којих не можемо даље, јер је ово предуслов да наше здравље буде боље, а план је да наше здравство буде *лидер у региону* за три године". (http://www.blic.rs/vesti/drustvo; 12. 11. 2017)

Како се видело, школа може бити електронски зрела, при чему се метонимијском трансформацијом активира значење оних који су у тој институцији. С друге стране, обележје анималности приписује се неживим ентитетима у везама с придевом паметан / интелигентан, где су појмовном метафором предмет и појава концептуализовани као човек. Већ устаљена калкирана веза *паматни телефон* (smartphone) упућује на телефон с више напредних рачунарских могућности од претходних. Говорећи о асоцијативној методи као једној од одговарајућих за испитивање утицаја културних и друштвених промена на значење речи, Р. Драгићевић (2008: 86), кад је у питању значење речи *телефон*, констатује да се „њен денотат полако мења. До пре неколико година денотат лексеме телефон био је искључиво жичани, фиксни телефон. Да је сада другачије, показују подаци из *Асоцијативног речника српског језика* (АР). Убедљиво најфреквентнија асоцијација испитаника на стимулус телефон јесте мобилни" (од 800 – 106). А и сада је другачије, додали бисмо: у АР асоцијативно поље ове лексеме не обухвата лексему *паматан*, нити *телефон* улази у асоц. поље стимулуса *паметан* (од апарата бележи се – *телевизор* с ф. 1), што значи да су се за десетак година десиле рапидне промене у домену телекомуникација, што резултира и новим лексемама / лексичким спојевима. Подаци добијени из ЕК и претраживача на интернету иду у прилог поменутој диспропорцији: И: *паметни телефон*: 468.000 : ЕК: 7.

Остали забележени примери именица с обележјем /живо-/, које су праћене придевом паметан / интелигентан, јесу такође дословни преводи с енглеског: *табла*, *кућа*, *клик*. У Оксфордском речнику колокација (2008) међу 49 примера придева као колоката уз именицу *кућа* није регистрован придев *паметан*, што је из данашње перспективе необично јер само на упит *smart home* претраживач прикаже око 87.000.000 резултата (на српском: паметна кућа И: 446.000 : ЕК: 33). Једна од дефиниција овог новонасталог ентитета јесте:

енгл.: A home equipped with lighting, heating, and electronic devices that can be controlled remotely by smartphone or computer.

'you can contact your smart home on the Internet to make sure the dinner is cooked, the central heating is on, the curtains are drawn, and a gas fire is roaring in the grate when you get home' (https://en.oxforddictionaries.com)

срп.: Паметна кућа је концепт модерног домаћинства и живљења у њему. Кућа је паметна јер се *прилагођава* тренутној активности, расположењу, навикама и животном стилу сваког од укућана, а притом остварује енергетске уштеде.

Конектујте се из Ваше канцеларије, са аеродрома или са другог места на Вашу кућу или стан, проверите стање опреме и уређаја и подесите све подсистеме тако да раде сходно Вашим жељама. (http://www.pametnakuca.rs)

Паметни ентитети (телефон) сачињени су од елемената, тј. различитих понуда: *преносивих* и *бесплатних минута* и *порука*, *неограниченог интернета* и других услуга, које се, сврстани у групе, данас називају *пакети*, при чему се постојање (делом таутолошке) везе *Бокс пакет* разуме да ова именица означава садржај (= скуп понуда) / робу која се продаје, без компоненте 'упућеност' / 'слање'.

Значење именице *порука* данас се знатно променило,[4] нарочито у језику младих. У свакодневном разговору, готово искључиво улази у домен телефонске писане комуникације, губећи притом компоненту 'посредник' (обавест, саопштење упућено некоме *по другоме*, РМС), али проширујући садржај семом 'дијалог', интеракција путем мобилног телефона. Усмена комуникација телефоном искључује преношење ове врсте порука, а јединица за дужину разговора и наплату јесу *минути*. Тако је разумевање веза с придевом *бесплатан*, *-тна*, *-тно*, (*бесплатне поруке*, *бесплатни минути*) могуће само уз помоћ појмовне метафоре КОМУНИКАЦИЈА ЈЕ РОБА, ВРЕМЕ ЈЕ РОБА / НОВАЦ.

2.2. Политика и образовање

Једној групи забележених примера заједничка је особеност да се квалификују појаве и ентитети који нису валидни, легитимни, тј. одступају од оних који су прави, правни, истинити, важећи. Предњачи свакако придев *лажан*, *а*, *о*,[5] чије се семантичке реализације разликују од примера до примера. Манипулација и обмана део су политичке сцене и имају универзалан карактер, о чему сведочи и недавни текст под насловом: *„Лажне вести" реч године*. Ова веза (*fake news*) део је Трампове реторике и „стекла је одређени легитимитет након што ју је речник Колинс прогласио за реч године. (https://www.collinsdictionary.com). Лексикографи Колинсовог речника саопштли су да се употреба овог термина повећала за 365 одсто од 2016. године." (http://mondo.rs/a1053555/Info/Svet; 2. 11. 2017).

Шефица Колинсовог одељења за језички садржај Хелен Њустед рекла је да је термин „лажне вести" неизбежан ове године и да је допринео „подривању поверења друштва у извештаје медија". (http://rs.n1info.com/a339292/Svet; 2. 11. 2017)

У Кембричком речнику (Cambridge Dictionary; https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english) значење овога споја дефинисано је на следећи начин:

fake news: false stories that appear to be news, spread on the internet or using other media, usually created to influence political views or as a joke: *There is concern about the power of fake news to affect election results*.

---

[4] Слично је са значењем мотивног глагола *поручити*, што Т. Прћић (2016: 442) уврштава у генерализацију (ширење) значења, истичући да је „из глагола *поручити* уклоњено обележје 'преко посредника', тако да ново значење гласи 'пренети поруку директно; саопштити, обавестити, изјавити, рећи'".

[5] Семантичка разуђеност овога придева, посматрана у најужем (колокацијском) контексту, предочена је у огледном истраживању: Антонимски парови у колокацијама (Дражић 2014: 83–84).

Ради се, дакле о измишљеним садржајима који круже интернетом с циљем да обману јавност, те, као такви, ови садржаји нису никакве вести. Ова лексема, према својој семантици, искључује верификацију и квалификацију према критеријуму истинитости.

У домаћој средини данас постоје *лажне дипломе*, *лажни докторати*, (и *купљени докторати*) дакле неаутентични, кривотворени, фалсификовани документи, којима се озбиљно угрожава легитиметет и интегритет образовног система. Новостворена веза *лажна одељења* пак упућује на намерно прављење лажне слике, али овога пута, упућене високим инстанцама друштва, који су обманути, а који ће даље ову разоткривену лаж искористити за потребе рационализације запослених у школама.

> Београд, 29. август 2017. године – Министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије Младен Шарчевић указао је данас на то да су претходних година у школама у Србији прављивана *лажна одељења* са малим бројем ученика како би се сачувала радна места у просвети, нагласивши да се томе морало стати на пут. (http://www.rts.rs)

Дакле, остају подобни, пробрани, *вечити професори*, а они из *лажних одељења* могу очекивати отпремнину, пензију или место на берзи рада. С друге стране, на друштвену сцену искорачиле су *старлете* и то с квалификатором *државне*. Значење ове речи на нашим просторима удаљено је од оног у енгл. starlet – позоришна или филмска глумица која игра споредне улоге, звезда у успону (A young actress with aspirations to become a star; https://en.oxforddictionaries.com). Ма колико довитљиви и духовити коментари били у вези с овим феноменом (спонзоруша је еволуирала у старлету; старлета није занимање, то је положај тела; лоше старлете иду у ријалити, а добре добијају државну функцију и сл.), ради се о поражавајућој појави да у српској дипломатији предност имају *државне старлете* у односу на свршене и добре студенте ФПН-а, а о њиховим квалификацијама један дневни лист пише следеће:

> Новим перјаницама српске дипломатије заједничко је и то да углавном потичу из богатих породица, блиске су моћницима, воле скупе аутомобиле, егзотична путовања, фирмирану гардеробу. ... Њима посао није потребан толико због новца колико због престижа. Да би махале дипломатским пасошима и хвалиле се да раде у Министарству. (http://www.blic.rs/vesti/politika)

Тако би се, према својој фреквентности, реч *старлета*, нажалост, могла наћи као контекстуализатор придева *државни*, а, о поред постојећих: ~ грб, ~ буџет, ~ химна, ~ установа, ~ празник, ~ репрезентација, ~ служба, ~ чиновник (РМС).

2.3. Степен семантичке адекватности неких лексичких спојева

Поменути професори с почетка могу се оквалификовати придевом *вечити* (РМС: 3. који се врло дуго нечим бави или је врло дуго у неком стању, статусу: ~ студент, ~ путник, ~ оптимиста), али никако деривационо блиским придевом *вековни* (који траје, постоји вековима, веома дуготрајан: ~ борба за слободу). Ипак, много пута поновљена веза *вековне* / *хиљадугодишње поплаве*, постала је у једном тренутку уобичајена, без обзира на то што је њено значење бесмислено, тј. означава трајање поплаве, а не њен интензитет, који би се правилно исказао квалификативним генитивом именице век: *поплава века*. У ЕК није забележена ова веза, а обележје постојаности имају ентитети: огњиште, циљ, сукоби, обичаји, док се на много места бележе вести овога типа:

> У мају 2014. године током вековне поплаве која је погодила Србију, Крупањ је био једно од најтеже погођених места...

Тако би се и сложенице с овим придевом, када не означавају трајање, уклопиле у наш граматички и лексички систем уколико би се одређене појаве квалификовале обликом генитива. И. Клајн о томе каже следеће: „Сигурно је да изрази као ‘деветнаестовековни писац’ раније нису

били уобичајени, и лако је могуће да су настали буквалним превођењем енглеских синтагми типа '19th-century writer'" (НИН, Клајн, 2017).

Документ пак, било да је папирни или електронски, у форми тзв. *нон-пејпера* семантички је непрозиран, чак и ако се има увид у шири контекст:

> Папир који је подељен амбасадорима земаља чланица ЕУ у форми 'нон пејпера' не садржи никакве захтеве постављене Бриселу, већ садржи пресек ставова Србије у погледу дешавања у региону и очекивања Србије да се Европска унија још више ангажује на стабилизацији региона. (http://www.rts.rs)

У овом случају не помаже ни дословни (накарадни) превод – *непапир, *недокумент, јер, и поред тога што ове лексеме не постоје у српском језику, чак се ни интуитивно не може доћи до значења. Ј. Ћирилов поводом тога каже да је „реч о принципу 'ништа није договорено док није коначно договорено'. Терминолошки нон-пејпер је као нешто чега нема јер је пука скица. Наравно, озбиљна скица, на којој се каткад дуго радило, да би једном била прихваћена и спровођена у дело" (НИН, Ћирилов, 2014). Дакле, ради се о *нацрту документа*, чији ће садржај (могуће) бити усвојен на некој вишој инстанци. У процесу *од непапира до папира* у језику домаће политике укорењена је употреба *нон-пејпера* до данас, да ли због тога што је тешко у потпуности пренети семантички садржај, због инертности у домену језичког исказа наших политичара или пак због могуће манипулације јавног мњења, тј. дистанцираности и недодирљивости естаблишмента посредством језика. „Нон-пејпер је могла бити проглашена за реч 2013. године уместо речи селфи" закључује Ћирилов.

3. ЗАКЉУЧАК

На постављена питања с почетка може се начелно одговорити да се узроци новонасталих спојева могу тражити или у сфери савремениих технологија, где се, често, дословним преводима с енглеског остварују наизглед неприродне, неадекватне везе, или се ти узроци крију дубоко у сфери политике, у оквиру које, будући да је на *европском путу* и препуна отворених и неотворених поглавља, готово на дневној бази искрсавају нове појаве које се именују *ad hoc* или њихови називи остају у некој форми англицизма, за који се или неће, или не сме, или пак не жели тражити адекватан српски еквивалент. Будућа истраживања оваквих спојева могла би да почивају на полазиштима асоцијативне методе, како би се потражила могућа постојаност испитиваних лексичких веза и у свести говорника српског језика, а тиме и појава и ентитета у нашем друштву и култури.

Литература

Blagus Bartolec, Goranka (2014). *Riječi i njihovi susjedi*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Bragina, Natalia (1996). Restricted Collocations: Cultural Roundness. In Gellerstam, M., J. Järborg, S. G. Malmgren, K. Norén, L. Rogström & C. Röjder Papmehl (eds.). *Euralex Proceedings I–II. Papers Submitted to the Seventh EURALEX International Congress on Lexicography in Göteborg 1996*, vol. I, 199-207. Göteborg: Göteborg University.

Bugarski, Ranko (2005). *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Deuter, Margaret (ed.) (2002). *Oxford Collocations Dictionary for Students of English*. Oxford: Oxford University Press.

Драгићевић, Рајна (2008). О једној методи за испитивање утицаја културних и друштвених промена на значење речи. *Семантичка проучавања српског језика*. (М. Радовановић и П. Пипер, ур.). Београд: САНУ, 81–95.

Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и граматичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Клајн, Иван, Милан Шипка (2007). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.

Лејкоф, Џорџ (2014). Когнитивни модели и теорија прототипа. У*: Језик и сазнање. Хрестоматија из когнитивне лингвистике* (К. Расулић и Д. Кликовац, ур.). Београд: Филолошки факултет. 105–151.
Николић, Мирослав (ур.) (2007). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
Пипер, Предраг, Рајна Драгићевић и Марија Стефановић (2005). *Асоцијативни речник српског језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
Поповић, Људмила (2008). *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
Прћић, Твртко (2016). Нова значења постојећих речи у српском језику: унутарсистемски и вансистемски механизми реализације. *Теме језикословне кроз дијахронију и синхронију*. (Ј. Дражић, И. Бјелаковић, Д. Средојевић, ур.). Нови Сад: Филозофски факултет.
Sapir, Edvard (1949/1992). *Jezik*. Novi Sad: Dnevnik.

Извори

ЕК: *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду* [http://korpus.matf.bg.ac.rs.html]
Блиц, 21. 8. 2017. *Папирни документи одлазе у историју*
НИН, 2. 1. 2014. бр. 3288; Ћирилов, Јован, *Нон-пејпер*.
НИН, 25. 5. 2017. бр. 3465; *Професура за одабране*.
НИН, 4. 5. 2017. бр. 3462; Клајн, Иван, *Нијансе значења*.

https://en.oxforddictionaries.com
https://www.collinsdictionary.com
http://www.blic.rs/vesti/drustvo (12.11.2017)
https://www.b92.net/biz/vesti/ (19. 10. 2016)
http://mondo.rs/a1053555/Info/Svet (2. 11. 2017)
http://rs.n1info.com/a339292/Svet (2. 11. 2017)
http://www.blic.rs/vesti/politika (1. 9. 2017)
http://www.rts.rs (29. 8. 2017)
http://www.mpn.gov.rs/okvir-digitalnih-kompetencija (3. 4. 2017)
https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english

NEW COLLOCATIONS IN CONTEMPORARY SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT

Summary

This paper deals with new collocations as a phenomenon of language reflection in contemporary social and cultural currents and of nominating the need of extra-linguistic entities in various different domains in the current environment – politics, economy, IT, entertainment etc. The aim of the article is to research new semantical properties of a lexical constituent, its genre, discourse and stylistic function. Identified examples of new collocations from daily news, TV reports of informative and entertaining character, will be grouped in lexical fields. Furthermore, the paper will investigate main domains of the extralinguistic reality within which there is a real or unreal need to nominate some of the new entities or to rename existing phenomena in accordance with modern society trends.

Keywords: collocation, lexical chunks, semantics, society, culture.

Jasmina Dražić
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
jasmina@ff.uns.ac.rs

UDK 811.163.41’373.45

Dušanka Zvekić-Dušanović

RAZUMEVANJE ANGLICIZAMA U SRPSKOM KAO NEMATERNJEM JEZIKU

U radu se istražuje sposobnost razumevanja anglicizama učenika kojima je srpski jezik nematernji. Istraživanje je sprovedeno u višim razredima novosadske osnovne škole u odeljenjima u kojima se nastava odvija na mađarskom jeziku. Obuhvaćeni su anglicizmi iz različitih oblasti, frekventni u svakodnevnoj komunikaciji učenika istog uzrasta čiji je maternji jezik srpski. Na osnovu poređenja *Opštih standarda postignuća za predmet Srpski kao nematernji jezik*, *Predloga novog programa za predmet Srpski kao nematernji jezik* i rezultata dobijenih ovim istraživanjem, razmatra se pitanje uključivanja novijih anglicizama u nastavu ovog predmeta.

Ključne reči: anglicizmi, srpski kao nematernji jezik, Opšti standardi postignuća za predmet Srpski kao nematernji jezik, Program za srpski kao nematernji jezik, mađarski jezik

1. UVOD

Pod terminom *anglicizam* obično se podrazumevaju opšte reči ili vezane morfeme iz engleskog jezika koje se upotrebljavaju u srpskom, „s različitim stepenom integrisanosti u njegov sistem” (Prćić 2005: 59), odnosno „reč preuzeta iz engleskog kao jezika-davaoca i uklopljena u sistem srpskog kao jezika-primaoca”[1] (str. 120). U ovom radu će se ovaj termin upotrebljavati za reči poreklom iz engleskog jezika koje su u većoj ili manjoj meri adaptirane u srpskom jeziku.[2]

Pitanje anglicizama, i upotrebe stranih reči uopšte, u savremenom srpskom jeziku predmet je brojnih lingvističkih radova nastalih u poslednjih nekoliko decenija. Istraživanja se ovim pitanjem bave iz različitih perspektiva: pružaju teorijsku osnovu kontaktno-kontrastivnog pristupa, problematizuju opravdanost anglicizama, razmatraju stavove prema njima, obuhvataju različite oblasti iz kojih se preuzimaju, opisuju proces i nivo njihove adaptacije u srpskom jeziku (up. Bugarski, R. 1996; Bugarski, N. 2002; Filipović 2003; Prćić 2011; Dondur 2009; Поповић 2010; Kljakić 2011; Гајишин, Панић-Кавгић, Кавгић 2011; Vasić, Prćić, Nejgebauer 2001; Mišić Ilić 2011; Prćić 2012).

U ovom radu pristup pitanju anglicizama nešto je drugačiji. Ne zalazeći u problematiku jezičke i komunikativne opravdanosti, a polazeći od činjenice da su danas anglicizmi nezaobilazni u jeziku mladih, da su oni obeležje njihove komunikacije, te da je za ostvarivanje ravnopravne generacijske komunikacije neophodno poznavanje određenog registra anglicizama, istražuje se osposobljenost za razumevanje anglicizama učenika koji srpski jezik slušaju kao nematernji.

Pitanjem razumevanja anglicizama izvornih govornika srpskog jezika bavi se O. Panić-Kavgić (2006). Polazeći od činjenice da u srpskom jeziku postoji krajnje haotična, neodmerena i neprimerena upotreba reči i izraza iz engleskog jezika, da se anglicizmi upotrebljavaju stihijski, pre svega u mediji-

---

[1] Pojmove jezik-davalac i jezik-primalac upotrebljava i R. Filipović (1986) označavajući ih kao Ld i Lp. Kao najjednostavniji oblik lingvističkog uticaja uzima onaj „u kojem se jedan jednostavan element (riječ) X izvuče iz nekog jezika Ld i upotrijebi u kontekstu drugog jezika Lp” (str. 38).

[2] T. Prćić pod terminom *anglicizam* podrazumeva i reči, sintagme i rečenice u srpskom jeziku „čija upotreba odražava i/ili sledi normu engleskog jezika” (2011: 59). Prema ovom autoru, status između anglicizma i anglofonog ili presudoanglofonog vlastitog imena imaju nazivi proizvoda, firmi, lokala, televizijskih i radio emisija, manifestacija i sl. Anglicizmima ne smatra „jednokratne ili povremene interpolacije iz engleskog jezika, kao što su BY THE WAY, YES!! ili BEST OF..., budući da one (još) nisu postale deo sistema srpskog jezika” (str. 59).

ma, koji imaju snažan uticaj na jezičku kulturu, ona postavlja hipotezu da izvorni govornici „ne razumeju u potpunosti značenje stotina anglicizama kojima su svakodnevno izloženi" (str. 9). Autorka je, putem upitnika, sprovela opsežno empirijsko istraživanje čiji su rezultati u velikoj meri potvrdili početnu hipotezu. Naime, istraživanje je pokazalo da mnoge anglicizme ispitanici ne razumeju, razumeju delimično ili ne tumače na očekivani način. Mada, autorka konstatuje i da „relativno velik broj potvrdnih odgovora i pravilno protumačenih značenja navodi na zaključak da situacija ni u kom slučaju nije toliko crna (...) i da postoje mnoge pozajmljenice iz engleskog jezika koje čitaoci koriste i na adekvatan način razumeju" (str. 92). U borbi protiv nekontrolisane upotrebe anglicizama treba naći način kako ovu pojavu kanalisati, a ne prekoračiti granicu i „ostati sa druge, konzervativne, retrogradne i anahrone strane" (str. 93).

Prema R. Bugarskom (1996: 21) strane reči ne treba unapred „videti kao problem, nego kao sasvim normalnu pojavu, naročito u modernim vremenima", ali ih „valja upotrebljavati sa znanjem i merom, uz sposobnost finog razlučivanja i nijansiranja, a bez kategorijalnih predrasuda" (str. 24).

Slično razmišlja i L. Molnar-Čikoš (2014) zauzimajući stav da je „preuzimanje engleskih reči skoro neizbežno u današnjim uslovima, jer mnogi pojmovi savremenog života dolaze sa engleskog govornog područja, ali nije uvek opravdano, naročito ako se u jeziku već nalazi pogodna reč za obeležavanje odeđenog pojma" (str. 283). Posmatrajući engleske reči u srpskom i mađarskom jeziku, autor konstatuje da se u srpskom, u odnosu na mađarski jezik, reči radije preuzimaju. Ovu tvrdnju ilustruje brojnim primerima reči engleskog porekla koje se upotrebljavaju samo u srpskom jeziku, dok je u mađarskom umesto njih u upotrebi domaća reč. Primećuje da se, ipak, određeni fond reči engleskog porekla javlja u oba jezika.

1.1. Hipoteze i ciljevi

Početna hipoteza u ovom radu jeste da učenici kojima srpski jezik nije maternji razumeju frekventne vršnjačke anglicizme upotrebljene u rečeničnom kontekstu na srpskom jeziku, iako ih nisu učili na časovima predmeta Srpski kao nematernji jezik, budući da ih nastavni program ne predviđa.

Pretpostavka o poznavanju anglicizama potiče iz ranijih istraživanja, koja su imala za cilj da registruju i protumače neke interferentne pojave u jeziku mađarsko-srpskih dvojezičnih učenika. Mada se pojam interferencije mahom vezuje za negativan uticaj maternjeg jezika, u jezičkoj produkciji ovih učenika zabeležene su greške koje se mogu protumačiti uticajem engleskog jezika. Na leksičkom nivou, na primer, evidentirana je upotreba anglicizama kao što su *party* i *horror* (Звекић-Душановић 2015: 341). Primetan je i uticaj engleske ortografije, kao što je to, na primer, u internacionalnoj leksemi *tennis*, umesto srpske – *tenis*, ili mađarske – *tenisz* (Zvekić-Dušanović 2016: 134). Ponekad dolazi i do preplitanja pravila sva tri jezika, na primer, u reči koja je napisana kao *fudball* (engleski: *football*, mađarski: *futball*, srpski: *fudbal*). I u samom nazivu engleskog jezika vidi se kolebanje između engleskih i srpskih elemenata, zabeležen je i kao *engliški* i kao *engliski* (Звекић-Душановић 2015: 341). U tumačenju ovakvih primera treba imati u vidu da većina učenika uči engleski jezik, a nije isključen ni uticaj anglicizama koji se koriste u mađarskom jeziku.

Istraživanje je imalo sledeće ciljeve:

- provera hipoteze o razumevanju i upotrebi anglicizama u srpskom kao nematernjem jeziku;
- sticanje uvida o upotrebi odabranih anglicizama u maternjem jeziku;
- provera sposobnosti učenika da anglicizam zamene srpskim i mađarskim ekvivalentom.

1.2. Korpus i metodologija

Za potrebe ovog istraživanja sačinjen je upitnik. Najpre je napravljen izbor anglicizama koji imaju ekvivalent u srpskom i koji su frekventni u svakodnevnom govoru učenika čiji je maternji jezik srp-

ski. Anglicizmi su istaknuti, dati u rečeničnom kontekstu i preuzeti su iz *Rečnika novijih anglicizama* (Vasić, Prćić i Nejgebauer 2001).[3] U upitniku su se nalazile sledeće rečenice:

Evo lepih vesti za fanove odbojke.
Mi ćemo vas upoznati sa fensi mestima našeg kraja.
Video sam se sa frendovima iz škole.
Čitav modni hepening odigrao se pod pokroviteljstvom modnog studija.
... naravno svi su veseli i happy.
Ove godine Če je ponovo „in“.
Bilo mi je jedino važno da izgledam cool.
Ovaj party organizovan je povodom završetka naše uspešne turneje.
Jedan od moćnijih momenata su i novogodišnji songovi.
Smatraju ga izdankom zlatne ere holivudskih starova.
...i, uglavnom, super je bio R. kad je počeo da nam priča.
Svake nedelje odlazila je u šoping u Segedin.
Izlizane farmerke daće vam trendi izgled.

Od učenika se tražilo: 1) da se izjasne da li razumeju istaknutu reč, 2) da zaokruže da li upotrebljavaju dati anglicizam u srpskom jeziku, 3) da zaokruže da li upotrebljavaju dati anglicizam u mađarskom jeziku i 4) da ponude odgovarajući srpsku i mađarsku reč ili izraz.

Svi su primeri dati prema sledećem modelu:

1. **Evo lepih vesti za fanove odbojke.**

- Da li razumeš značenje podvučene reči? DA NE NISAM SIGURAN/SIGURNA
- Da li reč FAN upotrebljavaš u srpskom jeziku? DA NE
- Da li reč FAN upotrebljavaš u mađarskom jeziku? DA NE
- Ako razumeš reč FAN, na liniju napiši

- odgovarajuću srpsku reč ili izraz _____
- odgovarajuću mađarsku reč ili izraz _____

Upitnik su popunjavali učenici novosadske osnovne škole „Petefi Šandor” čiji je maternji jezik mađarski. Obuhvaćeno je 29 učenika, 13 učenika VI razreda, 7 učenika VII razreda i 9 učenika VIII razreda. Svi učenici uče engleski jezik.

2. OPIS I ANALIZA DOBIJENIH ODGOVORA

2.1. Razumevanje

U upitniku se nalazi trinaest anglicizama. Na osnovu odgovora učenika zaključuje se da ih razumeju u velikom procentu. Naime, potvrdni odgovori na pitanje da li razumeju istaknutu reč kreću se na rasponu od 100% do 69%. Svi su učenici (ukupno 29) napisali da razumeju reči *happy*, *party*, *super* i *šoping*. Reči *frend* i *cool* označilo je da razume 96% učenika (uk. 28), *fan* i *trendi* 93% (uk. 27), *fensi* i *star* 86% (uk. 25), a reči *in* i *song* 82,5% (uk. 24). Najmanje se učenika potvrdno izjasnilo da razumeju leksemu *hepening* – 69% (uk. 20), mada je i to relativno veliki procenat. Potvrdni odgovori, ipak, ne podrazumevaju da su značenje uvek i razumeli, što će pokazati analiza ponuđenih ekvivalenata.

[3] U daljem tekstu RNA.

2.2. Upotreba

Kod nekih reči postoji uočljiva podudarnost između odgovora o razumevanju anglicizma i odgovora na pitanje o njegovoj upotrebi u srpskom i mađarskom jeziku, ali ima i odstupanja. Najveći procenat učenika u oba jezika upotrebljava leksemu *super*, u srpskom 93% (uk. 27), u mađarskom 89,5% (uk. 26). Sledi leksema *party*, koju više učenika upotrebljava u mađarskom jeziku (69%, uk. 20), a nešto manje u srpskom (58,5%, uk. 17). Nasuprot tome, leksema *šoping*, koju takođe razumeju svi učenici, više je zastupljena u srpskom (62%, uk. 18), a manje u mađarskom (38%, uk. 11). Zanimljiv je podatak da, u odnosu na prethodne anglicizme, reč *happy*, iako je svi razumeju, upotrebljava manje od polovine učenika u oba jezika (34,5%, uk. 10). Razumevanje ove reči najverovatnije potiče od činjenice da svi učenici uče engleski jezik, ali to, očigleno, ne podrazumeva i njenu aktivnu upotrebu u srpskom i mađarskom jeziku. Slična je situacija i s leksemom *frend*, koju razume 96% učenika, ali je upotrebljava svega 34,5% u srpskom i 24% u mađarskom jeziku. Više od polovine učenika upotrebljava reč *cool*, u srpskom 62% (18), a u mađarskom 58,5% (17). Polovina ih upotrebljava reč *fensi* (51,5% u oba jezika). Između upotrebe u srpskom i mađarskom uočljiva je razlika kod reči *fan* koju više učenika upotrebljava u srpskom (55% – 16), a upola manje u mađarskom (27,5% – 8). Ostale ponuđene anglicizme upotrebljava manje od polovine učenika i u srpskom i u mađarskom jeziku. Tako reč *star* upotrebljava 38% (11) učenika u srpskom i 31% (9) učenika u mađarskom jeziku, a *trendi* 34,5% (10) u srpskom i 20,5% (6) učenika u mađarskom. Najmanje učenika označilo je da upotrebljava reči *in* (u srpskom 14% – 4, u mađarskom 3,5% – 1), *song* (u oba jezika 7% – po 2 učenika) i *hepening* (u srpskom 10% – 3, u mađarskom 3,5% – 1). Ovi podaci podudaraju se s tim da ih i razume nešto manji broj učenika.

Analiza odgovora na pitanje o upotrebi ponuđenih anglicizama u srpskom i mađarskom jeziku pokazuje da u nekim slučajevima postoje značajne individualne razlike.

Nijedan učenik ne koristi sve ove reči u oba jezika. Maksimalno je zabeležena upotreba 12 anglicizama u srpskom jeziku kod jednog učenika, koji ne koristi samo reč *hepening*. Kod njega je izražena razlika u upotrebi ovih reči u maternjem jeziku, budući da je označio samo 3 (*happy*, *party* i *super*). Razlika u broju upotrebljavanih anglicizama u srpskom i maternjem jeziku znatna je još kod dva učenika koji su označili da u srpskom koriste 11, a u mađarskom 5, odnosno 6. Najviše ovih reči u mađarskom koristi jedan učenik koji je označio 9 leksema. Kod šest učenika zabeleženo je da nešto više ovih reči koriste u mađarskom u odnosu na srpski jezik, mada ta razlika nije velika, radi se o 1–2 reči više u mađarskom. Samo je jedan učenik označio da u srpskom uopšte ne koristi navedene reči, a u mađarskom koristi 4 (*frend*, *cool*, *party* i *super*). Takođe je samo jedan učenik označio da ni u srpskom ni u maternjem ne upotrebljava nijedan od ovih anglicizama. Iako bi se moglo očekivati da je uzrok tome nerazumevanje, ovo je jedan od retkih učenika koji je zabeležio da je razumeo sve anglicizme i za većinu je ponudio odgovarajuće ekvivalente.

U proseku anketirani učenici upotrebljavaju 5–6 (42%) od navedenih anglicizama u srpskom jeziku, a nešto manje, 4–5 (34,5%), u mađarskom.

Tabela: Rezultati ankete – razumevanje i upotreba

	razume DA	razume NE	nije siguran/ na	upotreba u srpskom jeziku	upotreba u mađarskom jeziku
fan	93%	3,5%	3,5%	55%	27,5%
fensi	86%	3,5%	10,5%	51,5%	51,5%
frend	96,5%	3,5%	-	34,5%	24%
hepening	69%	7%	24%	10%	3,5%
happy	100%	-	-	34,5%	34,5%

in	82,5%	7%	10,5%	14%	3,5%
cool	96,5	3,5%	-	62%	58,5%
party	100%	-	-	58,5%	69%
song	82,5%	14%	3,5%	7%	7%
star	86%	10,5%	3,5%	38%	31%
super	100%	-	-	93%	89,5%
šoping	100%	-	-	62%	38%
trendi	93%	-	7%	34,5%	20,5%

2.3. Ponuđeni ekvivalenti

Reči koje su učenici ponudili kao ekvivalente u srpskom i mađarskom jeziku uglavnom potvrđuju da su razumeli anglicizam. Relativno je mali broj netačnih odgovora. Gledano po pojedinačnim rečima rezultati su sledeći:

Najviše učenika dalo je ekvivalente za reč *super* (po 25 u oba jezika). Ovo je reč za koju je u RNA dato više ekvivalenata (*izuzetno dobar*, *lep*, *elegantan*, *prijatan*, *pametan*, *zabavan*). U anketama su kao srpski ekvivalenti zabeleženi: *dobro* (11), *odlično* (5), *jako dobro* (3), *super* (2), *fenomenalno* (2), *baš dobar* (1), *fantastično* (1). U mađarskom su navedeni: *jó* (10), *nagyon jó* (6), *szuper* (5), *fantázia* (1), *rendben* (1), *király* (1).

Iako je ne upotrebljavaju često, u velikom procentu učenici daju ekvivalent i za reč *frend* (u srpskom 24, u mađarskom 26). U RNA se daju *blizak prijatelj* i *drugar*. U anketama su u srpskom zabeleženi: *drugar* (9), *drug* (6), *prijatelj* (6), *drug*/*drugarica* (3), a u mađarskom: *barát* (24), *haver* (1), *barát*/*barátnő* (1). Zapravo i nema odstupanja od rečnika.

Sledi reč *party* čiji je ekvivalent dalo 23 učenika u srpskom i 25 učenika u mađarskom. U RNA se određuje kao *prijem*, *zabava*, *žurka*. U srpskom su date reči: *žurka* (16), *rođendan* (3), *parti* (3), *disco* (1), a u mađarskom: *buli* (22), *szülinap* (1), *parti* (1), *disko* (1).

Gotovo isti broj učenika dalo je ekvivalente za reč *happy* (23 u srpskom, 24 u mađarskom). RNA daje ekvivalente *srećan*, *radostan*, *zadovoljan*. Kao odgovori učenika zabeleženi su *srećan* (19) i *veseo* (4), odnosno *boldog* (21), *vidám* (3).

Cool je jedna od reči sa najneodređenijim značenjem među ponuđenima. To se vidi i u broju ekvivalenata u RNA, ali i u broju ponuđenih odgovora u anketama. RNA je određuje kao *vrlo dobar*, *lep*, *elegantan*, *prijatan*, *pametan*, *zabavan*, *pribran*, *moderan*. U odgovorima učenika zabeleženi su: *dobro* (4), *moderno* (3), *super* (3), *strava* (2), *kul* (1), *zakon* (1), *odlično* (1), *cool* (1), *lep* (1), *popularan* (1), *ekstra* (1), *interesantno* (1), *zanimljivo* (1), *u modi* (1) (uk. 22), a u mađarskom: *menő* (9), *jó* (2), *cool* (2), *érdekes* (2), *kúl* (1), *modern* (1), *nagyon jó* (1), *szuper* (1) (uk. 19).

Zanimljiv je podatak da je relativno veliki broj učenika procenio da razume značenje reči *in*, mada ponuđeni ekvivalenti ukazuju da je gotovo polovina pogrešila u identifikaciji značenja. Naime, ova reč se u RNA određuje na sledeći način: *koji je trenutno popularan*, *aktuelan*, *u modi*. Ovo značenje prepoznaju učenici koji su napisali: *u modi* (5), *moderno* (3), *popularno* (1), *u trendu* (1), *kada ti nešto dobro stoji* (1) i *moda* (1) u srpskom, odnosno *menő* (3), *modern* (1), *divatos* (2), a *divatban van* (1). Nesumnjivo pod uticajem poznavanja engleskog jezika, u kojem je ovo predlog sa značenjem unutrašnjosti, učenici su pisali semantički odgovarajuće priloge za mesto, predloge i (u mađarskom) padežne oblike ličnih zamenica. Tako su zabeležene lekseme: *unutra* (6), *u* (3), *na* (1), odnosno: *benne* (5), *bent* (4), *rajta* (1), *ott* (1).

Po broju učenika koji su dali ekvivalente sledi reč *šoping* (21 u srpskom, 19 u mađarskom). U RNA joj je ekvivalent glagolska imenica *kupovina*. U ponuđenim odgovorima nalazimo i glagolske

imenice i glagole. U srpskom su to: *kupovina* (13), *kupiti* (5), *kupovanje* (2), *šoping* (1), u mađarskom: *vásárlás* (8), *bevásárlás* (5), *venni* (2), *bevásárolni* (2), *vásárolni* (2), U identifikaciji ove reči samo je jedan učenik pogrešio napisavši u mađarskom reč *divat*.

Kod određivanja značenja reči *song* nije bilo nedoumica. Odgovore je napisalo 20 učenika u oba jezika. U RNA se ona određuje kao *pesma*, *melodija*, učenici su navodili *pesma* (16), *muzika* (4), odnosno *dal* (10), *zene* (5), *ének* (4), *zenélni* (1).

Veliki broj različitih rešenja u anketi beleži se kod reči *fensi*, za koju RNA daje određenje: *veoma kvalitetan*, *otmen*, *skup*. Učenici u srpskom navode reči: *lepo* (4), *moderno* (4), *luksuzno* (3), *otmeno* (2), *fensi* (2), *dobar* (1), *hit* (1), *u modi* (1), a u mađarskom: *szép* (4), *csinos* (3), *divatos* (2), *menő* (2), *gazdagos* (2), *nagyon szép* (1), *modern* (1), *giccses* (1), *fenszi* (1). Ekvivalente je ponudilo po 18 učenika u oba jezika, i može se konstatovati da su u globalu odgovarajući.

Reč *star* je određenija, u prenesenom smislu označava poznatu ličnost. RNA daje prevod *zvezda*. Učenici takođe predlažu leksemu *zvezda* (11), odnosno *csillag* (4), a osim toga i značenje *poznata ličnost* (7), odnosno *híresek* (2), *ismert személy* (2), *híres személy* (2), *híres* (1). U mađarskom dvoje učenika ostaje pri adaptiranom anglicizmu: *stár* (1) i *sztár* (1).

Fan se u RNA određuje kao *obožavalac*. U anketi se na srpskom pojavljuju: *obožavatelj* (6), *obožavalac* (4), *obožavaoc* (2) *ljubitelj* (2) i *navijač* (1), a na mađarskom: *rajongó* (15) i *kedvelő* (2).

Ekvivalent anglicizma *hepening* je, prema RNA, glagolska imenica *događaj*. U oba jezika učenici navode odgovarajuće imenice i glagole. U srpskom su to: *događaj* (6), *dešava* (*se*) (4), *desi* (*se*) (3), *dešavanje* (2), u mađarskom: *történik* (8), *történés* (2), *történni* (1), *esemény* (1).

Najmanje učenika (14 u srpskom, 11 u mađarskom) dalo je ekvivalente za leksemu *trendi*. Istovremeno, ovo je, uz leksemu *cool*, reč sa najrazuđenijim odgovorima u anketama. U RNA se određuje na sledeći način: *koji prati i odražava najnovije trendove*, *pomodarski*. U srpskom su zabeleženi odgovori: *u modi* (4), *moderno* (2), *lepo* (2), *novi* (1), *popularno* (1), *moderan* (1), *trendi* (1), *u trendu* (1). U mađarskom su to: *divatos* (2), *csinos* (1), *menő* (1), *modern* (1), *divat* (1), *divatban van* (1), *populáris* (1), *trendi* (1). Jedan je učenik, najverovatnije pod uticajem engleske reči *trening*, napisao ekvivalente *vežbanje*, tj. *gyakorolni*.

Preplitanje značenja, problem u njihovom preciznijem određivanju vidljivo je kod reči *super*, *cool*, *in*, *fensi* i *trendi*. Kao zajednički element imaju pozitivnu kvalifikaciju u smislu da je nešto za određeni tip ljudi poželjno, da se teži takvim karakteristikama u izgledu ili načinu ponašanja. Zato ne iznenađuju podudarnosti u definisanjima, kao i zamenljivost jedne drugom. Zanimljivo je da su ispitanici ponekad anglicizam zamenili drugim ili istim anglicizmom kao srpskim ili mađarskim „ekvivalentom". Tako je, na primer, *super* dva puta na srpskom ostao *super*, a na mađarskom čak pet učenika daje ekvivalent *szuper*, dok je za *cool* tri puta ponuđen ekvivalent *super* i jednom *szuper*.

3. OBRAZOVNI STANDARDI, PROGRAM I ANGLICIZMI

U ovom odeljku rada razmatra se pitanje uključivanja novijih anglicizama u nastavu predmeta Srpski kao nematernji jezik. Nedavno usvojen dokument *Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих* (2017) sadrži standarde postignuća za tri oblasti: Jezik, Književnost i Jezička kultura, pritom su u okviru svake oblasti zahtevi opisani na tri nivoa postignuća: osnovnom, srednjem i naprednom. Načelno gledano, osnovni nivo postignuća primeren je učenicima čiji maternji jezik nije srodan srpskom i koji žive u pretežno homogenim sredinama. Srednji nivo bi trebalo da odgovara učenicima iz mešovitih sredina i onima čiji je maternji jezik srodan srpskom. Očekuje se da napredni nivo postižu učenici čiji su maternji jezici izrazito bliski srpskom. Naravno, ovo su samo opšte smernice, a nivo postignuća zavisi od mogućnosti svakog konkretnog učenika. Ovakva koncepcija Standarda trebalo bi svim učenicima koji pohađaju nastavu srpskog kao nematernjeg da omogući napredak u skladu s realnim mogućnostima. Na osnovu Standarda sačinjen je i Predlog novog

programa za predmet Srpski kao nematernji jezik. Da bi se uvažile razlike u mogućnostima ovladavanja srpskim jezikom formiran je na dva nivoa. Nivo A namenjen je učenicima čiji maternji jezik pripada neslovenskim jezicima i koji žive u homogenim sredinama. On pokriva osnovni nivo standarda. Nivo B namenjen je učenicima čiji maternji jezik pripada slovenskim jezicima i koji žive u višenacionalnim sredinama. On pokriva srednji i napredni nivo standarda. U okviru oblasti Jezička kultura, sadržaj programa razvrstan je po temama. Tako koncipirane teme predstavljaju leksičko-semantički okvir unutar koga se funkcionalno realizuju jezički sadržaji. Za svaku tematsku jedinicu predložene su tematske grupe koje treba da se popune odgovarajućom leksikom, u okviru preporučenog broja novih reči. Izbor leksike delimično je uslovljen sadržajem iz oblasti Jezik i Književnost, ali zavisi i od procene nastavnika o potrebnosti odgovarajućih leksema i njihove frekventnosti, radi postizanja prirodnosti u komunikaciji.

Jasno je da ni Standardi, niti Program, eksplicitno ne predviđaju kompetencije vezane za upotrebu anglicizama u srpskom jeziku, međutim neki od standarda, kao i tematske oblasti predložene u programu, otvaraju mogućnost za razmišljanje na ovu temu.[4] Pitanje razumevanja anglicizama otvara, na primer, standard iz oblasti Jezik, predviđen za kraj drugog ciklusa osnovnog obrazovanja, srednji nivo, u kojem se navodi da učenik „aktivno koristi leksički fond od 1000 do 1400 reči (...), a pasivni fond mu dozvoljava da razume govor vršnjaka maternjih govornika" (istakla DZD). I u oblasti Jezička kultura standard pruža elemente za uvođenje anglicizama jer se, osim „razumevanja sadržaja jasnog standardnog kazivanja normalnim tempom o stvarima, osobama i aktivnostima koje su deo svakodnevnog života" očekuje i razumevanje „sadržaja emisija elektronskih medija o poznatoj temi" (istakla DZD). Napredni nivo za kraj ovog ciklusa propisuje da učenik „vlada jezikom i književnojezičkom normom na nivou izvornog govornika u skladu s uzrastom" (istakla DZD). Na kraju opšteg srednjeg obrazovanja, na osnovnom nivou očekuje se, pored ostalog, da učenik „razume svakodnevnu neformalnu komunikaciju maternjih govornika, ali ne vlada produktivno svim rečima" (istakla DZD). Razumevanje govora vršnjaka čiji je maternji jezik srpski, praćenje elektronskih medija, svakodnevna neformalna komunikacija govornika srpskog jezika – sve su to situacije u kojima se može očekivati pojava anglicizama. Drugo je pitanje njihove opravdanosti, usklađenosti sa zahtevima jezičke kulture i svim onim problemima koji se tiču nekontrolisanog unosa stranih reči u srpski jezik. I upravo ti momenti, susret s anglicizmom u govoru vršnjaka i u medijima, može biti povod za razvijanje svesti o potrebi negovanja standardnog srpskog jezika, ali i svesti da su anglicizmi sastavni deo govora vršnjaka s kojima treba ostvariti spontanu komunikaciju.

4. ZAKLJUČAK

Istraživanje je pokazalo da anketirani učenici u velikoj meri razumeju anglicizme koji su obuhvaćeni upitnikom, što su mahom i potvrdili davanjem odgovarajućih srpskih i mađarskih ekvivalenata. U proseku, anketirani učenici upotrebljavaju 5–6 (42%) od navedenih anglicizama u srpskom jeziku, a nešto manje, 4–5 (34,5%), u mađarskom. Visok procenat razumevanja i učestalost upotrebe nekih od ovih anglicizama posledica je, pored ostalog, i činjenice da svi anketirani učenici uče engleski jezik. Osim toga, ovi učenici žive u jezički mešovitoj urbanoj sredini, više su u kontaktu s učenicima srpskog maternjeg jezika, te su u stanju da navedene reči razumeju u srpskom rečeničnom kontekstu i da navedu srpske ekvivalente. Od njih se i očekuje dostizanje srednjeg ili naprednog nivoa standarda.

Istraživanje nije sprovedeno u jezički homogenoj sredini. Budući da su mnogi učenici označili da neke od ovih leksema upotrebljavaju i u mađarskom, može se pretpostaviti da bi i učenici koji nisu često u kontaktu s vršnjacima srpskog maternjeg jezika, mahom razumeli značenje anglicizama, ali bi imali više problema pri davanju srpskog ekvivalenta. Standardi za kraj drugog ciklusa na osnovnom nivou i ne predviđaju ovu sposobnost. Međutim, da bi se dostigao očekivani standard za kraj opšteg srednjeg

[4] Ni nastavni programi za srpski kao maternji jezik ne obuhvataju elemente koji bi davali preporuke o tome kako tretirati i šta raditi sa uticajima iz engleskog jezika. T. Prćić (2011: 189) smatra da je neophodno izvršiti dopunu školskih nastavnih planova i programa kako bi se usvajanje i negovanje kontaktne jezičke kulture institucionalno uključilo u nastavu.

obrazovanja na osnovnom nivou, koji se odnosi na razumevanje svakodnevne neformalne komunikacije maternjih govornika, svrsishodno je razmisliti o povremenom uključivanju leksičkih jedinica i izraza ovoga tipa.

Literatura

Bugarski, Ranko (1996). Strane reči danas: pojam, upotreba, stavovi. In: *O leksičkim pozajmljenicama* (J. Plankoš i dr., eds.). Subotica: Gradska biblioteka – Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 17–25.

Bugarski, Nataša (2002). Morfološka adaptacija glagola pozajmljenih iz engleskog jezika. *Прилози проучавању језика* 33, 58–77.

Dondur, Miloš (2009). Anglicizmi u srpskom kao jeziku struke: ortografska adaptacija termina iz oblasti automobilizma. *Прилози проучавању језика* 40, 113–128.

Filipović, Sonja (2003). Anglicizmi iz registra mode u srpskom jeziku – formalna analiza. *Прилози проучавању језика* 34, 179–196.

Filipović, Rudolf (1986). *Teorija jezika u kontaktu*. *Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.

Гајишин, Весна, Олга Панић-Кавгић, Александар Кавгић (2011). Енглески у Новом Саду. In: *Говор Новог Сада. Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* (В. Васић и Г. Штрбац, eds.). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 594–612.

Kljakić, Snežana (2011). Anglicizmi u semantičkom polju nege tela. *Прилози проучавању језика* 42, 37–52.

Mišić Ilić, Biljana (2011). Anglosrpski i serglish: dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog. In: *Jezik u upotrebi*. *Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom.* (V. Vasić, ed.). Beograd: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije; Filološki fakultet – Novi Sad: Filozofski fakultet, 71–93.

Molnar Čikoš, Laslo (2014). Engleske reči u srpskom i u mađarskom jeziku. In: *Sedmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura”*. (I. Živančević-Sekeruš, N. Majstorović, eds.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 273–284.

Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих. Preuzeto sa sajta http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/09/Prilog-Standardi-za-srpski-kao-nematernji, 3. XII 2017.

Panić-Kavgić, Olga (2006). *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad: Zmaj.

Popović, Zdravka (2010). Upotreba anglicizama u časopisima za decu. *Прилози проучавању језика* 41, 171–181.

Prćić, Tvrtko (2011). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Prćić, Tvrtko (2012). Kako se na engleskom kaže oldtajmer? Anglicizmi kao srpsko-engleski lažni parovi. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LV/2, 203–220.

Vasić, Vera, Tvrtko Prćić i Gordana Nejgebauer (2001). *Du yu speak anglosrpski*? *Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj.

Звекић-Душановић, Душанка (2015). Из лексичке интерференције у мађарско-српском двојезичју. In: *Српски језик и његове норме: дијахроно-синхрони аспекти. Ед: Лингвистичке свеске 10* (Ј. Грковић-Мејџор, В. Ружић eds.). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 330–343.

Zvekić-Dušanović, Dušanka (2016). Ortografske greške u srpskom kao nematernjem jeziku. In: *Српски као страни језик у теорији и пракси III. Тематски зборник радова* (В. Крајишник, ed.). Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 131–141.

UNDERSTANDING ANGLICISMS IN SERBIAN AS A NON-MOTHER TONGUE

Summary

The paper examines the ability to understand Anglicisms used by students who speak Serbian as a non-mother tongue. The survey was conducted at a Novi Sad elementary school where a number of students are taught all subjects in Hungarian as their mother tongue. It included Anglicisms from different fields, frequent in the daily

communication of students of the same age, whose mother tongue is Serbian. For the purpose of the research, a questionnaire was made in which the students stated whether they understood a selected Anglicism and whether they used it in Serbian and Hungarian. They were also asked to give an equivalent Serbian and Hungarian word or phrase.

The research has shown that the respondents largely understand Anglicisms included in the questionnaire – a fact which was confirmed by the provision of appropriate Serbian and Hungarian equivalents. On average, the respondents use 5–6 (42%) of the mentioned Anglicisms in the Serbian language, and slightly fewer, 4–5 (34.5%), in Hungarian. A high percentage of understanding and the frequency of use of some of these Anglicisms is, among other factors, due to the fact that all respondents learn English. In addition, these students live in a linguistically heterogeneous environment, they are more in contact with students whose mother tongue is Serbian, and are able to understand the words in the Serbian sentential context and to list Serbian equivalents. According to the prescribed achievement standards, they are expected to reach an intermediate or advanced language competence level. The study was not conducted in a linguistically homogeneous environment. Since many respondents have indicated that they also use some of these lexemes in Hungarian, it can be assumed that students who are not often in contact with their peers whose mother tongue is Serbian may as well understand the meaning of Anglicisms, but would have more problems in providing Serbian equivalents.

The paper, based on a comparison of *General Achievement Standards for the Subject Serbian as a Non-mother Tongue* and the results obtained in this study, also examines the question of the inclusion of more recent Anglicisms in teaching this course. In order to achieve the standards that imply understanding the language of peers who are native speakers of Serbian and of everyday informal communication, it is useful to consider an occasional inclusion of lexical units and expressions of this type.

Key words: Anglicisms, Serbian as a non-mother tongue, General Achievement Standards for the Subject Serbian as a Non-mother Tongue, Hungarian.

Dušanka Zvekić-Dušanović
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
dusazd@ff.uns.ac.rs

УДК 811.163.41’367.623

Наташа Киш

О СТЕПЕНУ ДЕЗИДЕРАТИВНОСТИ ИСКАЗАНЕ ПРИДЕВИМА*

У овом раду анализирани су придеви којима се исказује оптативна модалност, а који у свом семантичком садржају имају компоненту дезидеративности. Задатак рада је да покаже скалираност и градуелност интензитета жеље да се одређена радња изврши или не изврши, а тиме скрене пажња на фазичност самог семантичког поља оптативне модалности. Истраживање се састоји из два сегмента. Најпре су посматране промене у лексичком систему савременог српског језика које се тичу придевских лексема са значењем оптативне модалности са циљем да се, осим прототипичних придева ове семантичке класе издвоје и придеви који се због своје архаичности сасвим ретко употребљавају у савременом језику, као и придеви који значење оптативне модалности добијају тек употребљени у одговарајућем контексту. Издвојене су семантичке компоненте које утичу на померање придева из различитих семантичких класа у класу придева са значењем оптативне модалности. У другом делу рада анализиран је степен исказане жеље методом упитника, да би се напослетку указало на потенцијалне корелације између степена исказане жеље и категоризације ових придева према теорији прототипа.

Кључне речи: придеви, оптативна модалност, дезидеративност, скалираност, градуелност

1. УВОД

1.1. Предмет и циљеви рада

Семантичка категорија оптативне модалности[1] присутна је у исказима којима се изражава жеља да се оствари оно што чини садржај исказа (Пипер 2007: 73). Предраг Пипер показао је структуру и природу ове семантичке категорије и издвојио језичка средства, лексичка и мање или више граматикализована, којима се ово значење у савременом српском језику исказује. Аутор разликује оптативност у ужем смислу – добра или лоша жеља која се некоме упућује, и шире схваћену оптативност којом су обухваћена и друга значења жеље, првенствено дезидеративност (Пипер 2007: 75−76). Ваљало би на самом почетку указати на појмовно и терминолошко разликовање оптатива и дезидератива. Оптатив се најчешће одређује као жељни начин (Simeon 1969: 991). Дубравка Сесар наводи да се оптатив исказује индикативом, кондиционалом, императивом, а да се у појединим језицима одређује као посебан облик. У хрватском језику оптатив се исказује радним партиципом (Сесар 2009: 41). Међутим, Предраг Пипер истиче да се у саврменом српском језику оптатив сматра засебним граматичким обликом који се не може изједначити са оптативно употребљеним радним глаголским придевом (Пипер 2007: 78–83). Бавећи ће жељним или дезидеративним реченицама у словенским језицима,[2] Дубравка Сесар истиче да се дезидератив у лингвистичкој терминологији

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

[1] У овом раду полазимо од типологије синтаксичко-семантичке категорије модалности Предрага Пипера. Пипер разликује два основна типа модалности: *модалност у ужем смислу* (објективна или асертивна модалност) и *модалност у ширем смислу* (субјективна модалност) (Пипер и др. 2005: 636). Оптативна модалност један је од подтипова модалности у ужем смислу. Када је домаћа наука о језику у питању неизоставно се мора поменути и типологија модалности коју изводи Душанка Звекић-Душановић. Ова ауторка издваја *епистемичку*, *мотивациону* и *евалуативну* модалност (Звекић-Душановић, 2011: 94), при том се оптативна модалност може сматрати врстом мотивационе модалности.

[2] О упоредном посматрању категорије модалности у словенским језицима видети монографију *Modality in Slavonic Languages* (Hansen / Karlík eds. 2005) и зборник радова *Славенски језици у успоредби с хрватским I.* (Sesar ур. 2009).

употребљава или као синоним за оптатив у његовом општем (као жељни исказ) и посебном значењу (као посебан жељни начин), док се у неким срединама користи да означи језичка средства (глаголе, партикуле) помоћу којих се граде тзв. жељни облици (Сесар 2009: 41). Ми ћемо се у овом раду ослањати првенствено на Пиперово одређење ових појмова, те ћемо анализирати придеве којима се исказује оптативност у ширем смислу, односно придеве који у свом семантичком садржају имају посебну компоненту дезидеративности. Придеви за исказивање жеље да се одређена радња изврши или не изврши представљају језичко средство са вишим степеном лексикализованости и граматикализованости које се користи код овог типа модалности.[3]

Намера нам је била да укажемо на промене у самом лексичком систему савременог језика које се тичу придева са овим значењем. Други сегмент овога рада јесте анализа степена жеље, односно интензитета жеље исказане придевима чиме би се указало на скалираност и градуелност интензитета жеље исказане придевима, а тиме и на фазичност самог семантичког поља оптативне модалности. Један од главних циљева јесте и да се уоче корелације које постоје између степена жеље и лексичке семантике ових придева, односно сличности и разлике између распоређености придева у семантичком пољу и на скали интензитета жеље.

2. АНАЛИЗА

2.1. Промене у лексичком систему

Лексичко значење придева и структура самог семантичког поља којем посматрани придеви припадају представљени су у раду *Придеви са значењем оптативне модалности* (Киш 2017). Теоријом прототипа издвојени су придеви који чине центар овог семантичког поља, као и придеви који се у овом пољу распоређују ближе или даље од прототипичних. С обзиром на циљеве нашег истраживања, на самом почетку представићемо категоризацију придева којима се исказује оптативна модалност до које смо дошли у поменутом истраживању (Киш 2017: 315−316).

ПРОТОТИПИЧНИ	ДОБРИ	ОСРЕДЊИ	ЛОШИ	ИЗВАН ОВОГ ПОЉА
вољан	гладан	готов	несклон	
жељан	загрижен	доступан	неспреман	
решен	намеран	нестрпљив	уздржан	
одлучан	опредељен	љубазан	нево	љан
	склон	незасит	неза	интересован
	отворен	жедан	нераспо	ложен
	приправан		сит	
	припреман			
	оран			
	спреман			
	рад			
	расположен			
	упоран			
	жудан			
	заинтересован			

Табела 1: Категоризација придева са значењем *оптативне модалности* према теорији прототипа

[3] Дубравка Сесар у свом раду истиче да због разлике у употреби термина *оптатив* у различитим словенским језицима она за све жељне исказе, које анализира, користи појам дезидеративности (Sesar 2009: 41–42). Ова ауторка је, у настојању да укаже на језичка средства карактеристична за исказивање овог типа модалности, односно дистинктивне „дезидеративе" еквивалентне конкретним показатељима жељности у другим словенским језицима, издвојила специфичну синтаксичку структуру која представља образац (парадигму) жељне или дезидеративне реченице у словенским језицима: жељна реченица = партикула + кондиционал / индикатив + узлазно-силазна завршна интонација (Sesar 2009: 46).

Показало се, међутим, да семантика ових придева условљава укључивање и компоненцијалне анализе, што представља специфичност у односу на опште принципе анализе лексичке семантике придева.[4]

Издвојене су три дистинктивне семантичке компоненте придева за исказивање оптативне модалности: *жеља*, *воља* и *намера*.[5] Један део придева[6] одређен је само примарном компонентом дезидеративности (*жељан*, *жудан*, *жедан*, *гладан*, *незасит*), док се у друге две групе распоређују придеви који осим ове компоненте имају и додатну компоненту воље (*вољан*, *невољан*, *оран*, *рад*, *расположен*, *нерасположен*, *склон*, *несклон*, *упоран*, *загрижен*, *љубазан*, *заинтересован*, *незаинтересован*, *сит*), односно намере (*решен*, *намеран*, *одлучан*, *опредељен*, *доступан*).

Дакле, у нашим досадашњим бављењима придевима са значењем оптативне модалности показали смо њихове лексичко-семантичке особености у савременом српском језику. Овом приликом нас пак занимају промене у лексичком систему нашег језика посматране кроз употребу придева овог семантичког типа.

Уочено је да се примери употребе појединих придева због њихове архаичности сасвим ретко могу наћи у савременом језику, те стога остају изван наше анализе. Тако придеви *кан* и *науман* уопште нису забележени у *Електронском корпусу српског језика*,[7] иако се оба придева налазе у *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РМС). Притом, у Матичином једнотомном *Речнику српскога језика* (у даљем тексту РСЈ) придев *кан* више се не наводи.

Би л’ она била *кана* да пође за ме? *Ћоп.* (РМС)
Био је *накан* да напише равно сто прича. *БК 1906.* (РМС)
Зато [је] и рочио . . . дјевојку ту, јер је *накан* да се најприје с њом договори. *Тур.*
Ја сам науман да покренем један лист за сточарство. (РСЈ)

С друге стране, ширење семантичке класе придева овог типа приписује се активирању издвојених семантичких компоненти које постоје у семантичком потенцијалу придева који се према свом основном значењу сврставају у неке друге семантичке класе. Такви су, рецимо, придеви *уздржан*, *упоран*, *несклон*, *нерасположен*, *заинтересован*, *незаинтересован*, *љубазан* и сл., обухваћени нашим ранијим истраживањима. Мора се нагласити да управо ова могућност чини отвореном посматрану семантичку класу придева. Анализа, на пример, показује да поједини придеви са значењем *психофизиолошког процеса проузрокованог референтом у функцији допуне и усмереног ка том референту* и значењем *особине испољене у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње*[8] имају у својем семантичком потенцијалу елементе који утичу на њихову употребу у значењу оптативне модалности. Такви су придеви *истрајан*,[9] *непоколебљив*, *гадљив*,[10] *луд*, *лаком* и сл.

Када ова 24-годишња Београђанка постави циљ и када је *истрајна* да га оствари резултати су огромни. ... истичући да „не могу да победе човека који је чврст, одлучан, поштен, снажан и *непоколебљив* у одбрани земље, ...

[4] Рајна Драгићевић сматра теорију прототипа најадекватнијом методом анализе лексичке семантике придева (Драгићевић 2010: 84−89), али не искључује могућност укључивања и компоненцијалне анализе будући да се ова два начина анализе у савременој науци о језику сматрају комплементарним (Драгићевић 2010: 88−89).

[5] Под појмом *жеље* подразумевамо унутрашњи подстицај на одређену акцију. Појам *воље* укључује и податак да се ради о некој врсти психофизиолошког процеса или расположења да се изврши или не изврши нека радња, док семантичка компонента *намере* укључује и присуство спремности и решености да се акција изврши.

[6] Инвентар придева са значењем оптативне модалности у савременом српском језику представљен је у студији *Допуне придева у савременом српском језику* (Киш 2016).

[7] Корпус овога рада сачињавају примери преузети из *Електронског корпуса српског језика* (www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php).

[8] О семантичкој класификацији придева који у савременом српском језику добијају допуне видети у: Киш 2016.

[9] Придеви *истрајан* и *непоколебљив* имају значење особине испољене у одређеној ситуацији или при вршењу какве радње (Киш 2016: 59−68), а придеви *гадљив*, *лаком* и *луд* значење психофизиолошког процеса проузрокованог референтом у функцији допуне и усмереног ка том референту (Киш 2016: 161−165).

[10] Придеви *гадљив* и *луд* значење оптативне модалности добијају у идиоматизованим структурама: *бити лаком на нешто* и *не бити луд* + допунска клауза. Детаљније о лексичким спојевима видети у: Prćić 1997: 114−131; Дражић 2014.

Нико није *гадљив* на власт.
Разуме се, нико није *луд* да се бакће са шефом Одељења за чување јавног морала, зар не?
Целог свог века успевао је да затоми у себи таштину, сујету, никад није показао да је *лаком* на заслуге и признања.

Надаље, има придева чија лексичка семантика не захтева да буде конкретизована или пак употпуњена одговарајућом допуном која у нашем случају означава одређену радњу, а који попут придева *срећан* у конкретном контексту у граматикализованом облику футура 1 добијају значење дезидеративности:

Бићу *срећан* да се одрекнем тога у вашу корист.
Ако опет буде Аустралијанка и тога се буде држала, бићу веома *срећан* да јој помогнем - каже стручњак који је пре неколико година кратко радио са њом.

Оно што се намеће као општи закључак у вези са овим делом лексикона српског језичког стандарда јесте да се на периферији семантичког поља налазе придеви са значењем *одсуства* воље, жеље и намере да се изврши радња. Дакле, на позицију у семантичком пољу, анализираном према теорији прототипа, не утиче постојање примарног значења одређених придева, већ управо њихово конкретно контекстуално значење. Зато се придеви: *расположен*, *упоран*, *заинтересован*, *љубазан*, *отворен* и сл. доживљавају као добри примери придева са значењем дезидеративности, без обзира на њихово основно значење, док се придеви: *уздржан*, *незаинтересован*, *нерасположен*, *сит*, смештају на периферију семантичког поља, на границу са другим семантичким класама.

Може се додати и то да би подаци о семантичким компонентама релевантним за одређену семантичку класу придева, као што су придеви са значењем оптативности показали, требало да се узму у обзир приликом израде рекцијског речника придева. На тај начин би се указало на отвореност семантичких класа и могућност адекватније интерпретације синтаксичко-семантичких особина придева који се у секундарном значењу, када се активирају додатне семантичке компоненте, реализују као делови различитих семантичких класа и потклаcа.

2.2. Степен дезидеративности

Ова разматрања отварају још једно важно питање. Постоји ли корелација између позиције придева у семантичком пољу и степена дезидеративности исказане тим придевима?

У одређивању степена, односно интензитета испољене жеље у једном исказу спроведено је истраживање засновано на два упитника. Основни циљ био је да се утврде разлике у степену дезидеративности чиме би се показала скалираност, градуелност у самом систему придева из ове семантичке класе.

У истраживање је укључено 196 испитаника који су имали задатак да на скали од један до пет оцене јачину придевом исказане жеље да се нека радња изврши или не изврши, при чему је прва група од 69 испитаника оцењивала придеве изван контекста,[11] док су другој групи од 127 испитаника били понуђени искази у којима су дати придеви употребљени.[12] Сви испитаници су студенти различитих студијских група на Филозофском факултету у Новом Саду.

---

[11] Почетак првог упитника:

Наведени придеви припадају класи придева са значењем ЖЕЉЕ. Поред сваког придева налази се скала са пет подељака. Ваш задатак је да сваком придеву ЗАОКРУЖИВАЊЕМ доделите оцену од 1 до 5 према томе колико је снажна и јака ЖЕЉА, воља да се изврши или не изврши нека радња, акција.

1) вољан 1 ------ 2 ------ 3 ------ 4 ------ 5
2) гладан 1 ------ 2 ------ 3 ------ 4 ------ 5

[12] Пример показује концепцију другог упитника:

Наведени придеви припадају класи придева са значењем ЖЕЉЕ. Поред сваког придева налази се скала са пет подељака. Ваш задатак је да сваком придеву ЗАОКРУЖИВАЊЕМ доделите оцену од 1 до 5 према томе колико је снажна и јака ЖЕЉА, воља да се изврши или не изврши нека радња, акција.

1) гладан 1 ------ 2 ------ 3 ------ 4 ------ 5

Наша претпоставка била је да би степен жеље исказане истим придевом могао бити различито схваћен уколико је испитаницима понуђен конкретан исказ, у односу на ситуацију када се процена врши искључиво на основу компетенције кода самих испитаника односно на основу познавања лексичког значења самих придева. На тај начин желели смо да покажемо колико примарна значења придева који значење оптативне модалности добијају тек у језичком и нејезичком контексту утичу на интензитет исказане жеље. Резултати оба упитника представљени су у табелама 2 и 3. У крајњу леву колону смештени су придеви са највишим степеном дезидеративности, док се у свакој наредној колони интезитет испољене жеље смањује, притом је и положајем придева у самим колонама истакнута издиференцираност степена дезидеративности.[13]

НАЈВИШИ СТЕПЕН	ВЕОМА ВИСОК СТЕПЕН	ВИСОК СТЕПЕН	СРЕДЊИ СТЕПЕН	НИЖИ СТЕПЕН	НИЗАК СТЕПЕН
решен одлучан упоран	жељан жудан оран вољан жедан незасит опредељен спреман загрижен	гладан готов заинтересован нестрпљив рад намеран расположен отворен приправан припреман склон	доступан љубазан уздржан	несклон сит	нерасположен неспреман невољан незаинтересован

Табела 2: Категоризација придева према степену жеље (анкета без примера)

НАЈВИШИ СТЕПЕН	ВЕОМА ВИСОК СТЕПЕН	ВИСОК СТЕПЕН	СРЕДЊИ СТЕПЕН	НИЖИ СТЕПЕН	НИЗАК СТЕПЕН
решен одлучан загрижен	упоран гладан жељан жудан жедан оран незасит	нестрпљив опредељен намеран расположен рад спреман отворен	готов заинтересован припреман склон љубазан приправан уздржан вољан	несклон доступан нерасположен неспреман	невољан незаинтересован
СИТ					

Табела 3: Категоризација придева према степену жеље (анкета са примерима)

Само, сада знам да сам и даље гладан писања и да ме је тек од те глади прошла она жеђ за памћењем.
Спавали смо мало, јер смо били гладни да сазнамо што више.
2) жедан 1 ------ 2 ------ 3 ------ 4 ------ 5
Теби, застави милиона, пред камерама су натакли лисице и тај срамни и морбидни снимак поклонили нацији, хушкајући зла гладне и ***жедне*** *да медијске екране и странице напуне покличима: «Распни га!»*

[13] Резултате добијене у овом истраживању не треба посматрати као коначне вредности, већ искључиво као показатеље тенденција и могућих релација међу придевима из ове семантичке класе придева.

Табеле показују да су испитаници који су придеве оцењивали на основу њихове употребе у конкретним исказима прецизније одређивали интензитет исказане жеље, посебно када се ради о средњем и нижем степену жеље. Тако су, на пример, придеви *заинтересован*, *готов*, *приправан*, *припреман* и *склон* чији се степен дезидеративности одређивао само према њиховој лексичкој семантици, окарактерисани као придеви са високим степеном жеље, док је њихово посматрање у исказу утицало на испитанике да у њима препознају средњи степен жеље, а код придева *доступан* тек у конкретном контексту уочен је нижи интензитет испољене жеље.

Да и даље останемо изоловани, без помоћи, када је свет већ *заинтересован* да нам помогне не само да преживимо и презимимо, каже Зоран Матић.
А како је он одмах почео разговор о Харијети, била је *готова* да га слуша с најљубазнијим осмехом.
Русија међутим није *приправна* да олако допусти улазак странаца у тако важан сектор.
Као што је Нађа увек била *припремна* да помогне старој Сибирки, тако је и Михаил Строгов, ...
Па ипак, има извесног смисла у ономе што он каже о нашим ћеркама, и ако је *склон* да им пружи извесну накнаду, ја нећу бити та која ће га обесхрабрити у томе.
Једино је војска остала поштеђена, не због тога што тамо нема шта да се мења, већ што није *доступна* за брзе, а поготову не за насилне промене.

Спроведена анализа недвосмислено показују да би се истраживања овог типа морала заснивати на посматрању језичких јединица у одговарајућем језичком, али и нејезичком контексту.

Надаље, видимо да су придеви који се према теорији прототипа налазе на периферији поља у оба упитника одређени као придеви којима је исказан нижи или сасвим низак интензитет жеље. Ово упућује на закључак да се одсуство жеље да се одређена радња изврши изједначава са ниским степеном жеље, а придеви којима се ове карактеристике приписују маркирани као негирани придеви[14], што показује и њихов творбени образац – придеви са префиксом *не-*.[15] Испитаници, дакле, не перцепирају могућност да и жеља да се нешто не уради такође може бити већег интензитета.

Незадовољан је јер види да други имају више, али је *несклон* да се зарад тога одрекне уверења да је миран сан најважнији.
И преостали део Запада није заостајао, очигледно *нерасположен* да чека на усаглашавање неке европске енергетске политике.
Руски војни врх био је дотле прилично *неспреман* да озбиљније редукује бројност људства.
...завршава се укором једног од пет присутних полицајаца „да није лепо вирити у туђе двориште", док су најближе комшије, углавном радници на околним објектима у изградњи, били *невољни* да било шта кажу.
Велики број лекара је *незаинтересован* да буде члан удружења, јер се питају шта имају од тога.

Друга страна ове скале, тачније придеви којима се исказује највиши степен жеље у већој се мери разликује у односу на распоређеност придева према теорији прототипа. Као прототипични издвојени су придеви *вољан*, *жељан*, *решен* и *одлучан*. Међутим, највиши степен дезидеративности не приписује се само овим придевима. Анализа показује да се на крајњој левој тачки ове скале налазе придеви *решен*, *одлучан* и *упоран*, односно *загрижен*.

Виктор Сајферт дошао је *решен* да њихова шетња те вечери буде последња.

---

[14] Одступање од ове тенденције показује придев *доступан*, једини афирмативни придев одређен у првој анкети као придев са значењем жеље нижег интензитета.

[15] У првом делу *Творбе речи у савременом српском језику* посвећеном слагању и префиксацији Иван Клајн указује на то да префикс *не-* даје основном придеву четири темељна значења: значење чисте негације (*непознат*, *непотпун*, *нездрав*), потом супротност особини исказаној основним придевом, или тачније „њена негативна нијанса" (*несрећан*, *непоштен*), значење „лош, зао" (*нечовек*, *немајка*, *несрећа*) или се њиме ублажава значење супротног придева, тј. казује средња мера између основног и њему супротног придева (*невелик*, *недалек*) (2002: 185-186). О исказивању негације уз придеве погледати детаљније у раду Дане Бошков (1981) *Придевска негација префиксима* (не-, а-, дис-, без-).

Он је, као владар поносне и моћне земље, националиста *одлучан* да успостави примат своје земље у њеној сфери...
Али, док прича он делује толико убедљиво, тако *решен* и *загрижен* да заплива тим водама, свестан свих „таласа" који га чекају.
Штефан је *упоран* да достигне умеће свирања на бандури, а за тако нешто треба пуно времена и одрицања.

Прва два придева осим семантичке компоненте *жеље* као дистинктивно својство имају компоненту *намере* која имплицира вољни, свесни моменат код носиоца психофизиолошког стања. Свесни, вољни моменат за извршење неке радње присутан је и код придева *загрижен* и *упоран* чија је дистинктивна семантичка компонента *воља*. Уочава се надаље да већину добрих примера из овог семантичког поља испитаници одређују као придеве са веома високим степеном и високим степеном жеље, а изузетак представљају придеви *склон* и *заинтересован*. Утицај конкретног контекста био је пресудан да испитаници у њима препознају средњи интензитет испољене жеље, а овај утицај посебно је важан када је у питању прототипични придев *вољан*. У анкети у којој испитаници нису посматрали примере употребљене у исказима овај придев одређен је као придев са веома високим интензитетом жеље, али се показало да је у конкретном контексту њиме само констатовано постојање жеље која није маркирана према степену жеље. Придев је у том погледу неутралан и смештен је на средини скале.

Извршна власт никада и нигде није *вољна* да се испитује њен рад па су и разумљиви захтеви да „тим који добија не треба мењати".

Придеви *гладан*,[16] *жедан*,[17] *незасит*[18] у својим основним значењима везаним за физиолошка стања и потребе садрже компоненту повећаног или високог интензитета дате потребе коју преносе и на своја секундарна значења, те су их стога испитаници окарактерисали као придеве са веома високим степеном дезидеративности.

Спавали смо мало, јер смо били *гладни* да сазнамо што више.
Теби, застави милиона, пред камерама су натакли лисице и тај срамни и морбидни снимак поклонили нацији, хушкајући зла *гладне* и *жедне* да медијске екране и странице напуне покличима: „Распни га!"
Такав владалац, ментално још очуван, али *незасит* власти, упорно је покушавао да се одржи на све врелијој политичкој сцени.

Овој групи придева припада и придев *сит*, употребљен као део устаљеног, идиоматизованог израза *бити сит нечега*.[19] Према значењу овог идиома, које подразумева одсуство жеље, овај придев одређен је као придев нижег степена жеље. Међутим, кад се посматра у језичком и нејезичком контексту, овом се придеву у готово подједнаким процентима приписују сви условно издвојени степени жеље, од веома високог до ниског интензитета односно степена. Разлог за то, могуће је, налази се у чињеници да се осећај ситости у физиолошком смислу вреднује као нешто веома позитивно, те се и у секундарном значењу, идиоматизованом, то доводи у везу са високим степеном жеље.

Чињеница је да си био *сит* учтивости, поштовања и услужне пажње.
Где се окренем, свако ми држи по један говор. *Сита* сам тих изјава сажаљења.

[16] Гладан 1. а. који осећа глад; б. који изражава глад. (РМС)

[17] Жедан 1. а. који осећа жеђ; б. у коме се оскудева у води; в. подр. који воли да пије (алкохолна пића); г. коме је потребна вода, који оскудева у води. (РМС)

[18] Незасит – који се не може ничим потпуно заситити, задовољити, ненасит. (РМС)

[19] Сит – у изразу *бити сит (пресит) чега (рата, живота, игре и сл.)* – бити незадовољан чим, не желети што. (РМС)

3. ЗАКЉУЧАК

На самом крају можемо рећи да, уколико у семантичком потенцијалу неке придевске лексеме постоје семантичке компоненте *жеље*, *воље* и *намере*, оне условљавају да се у одговарајућем језичком и нејезичком контексту као секундарно значење развије значење оптативне модалности, што ову семантичку класу придева чини отвореном. Ово показује и фазичност синтаксичко-семантичке категорије оптативне модалности будући да се многи од посматраних придева заправо налазе на граници различитих семантичких класа, садржавајући мањи или већи степен семантичких компонената које их сврставају у више различитих класа.

Истраживање је показало да се висок интензитет или степен дезидеративности приписује само придевима којим се исказује жеља да се одређена радња изврши. Насупрот томе, жеља да се нека радња не изврши изједначава се са одуством жеље и перципирана је као жеља нижег или сасвим ниског интензитета. С друге стране, уочава се да је један од релевантних параметара на основу којег се придевима приписује највиши степен испољене жеље, осим саме лексичке семантике придева, семантичка компонента *намере*, односно постојање свесног, вољног момента да се одређена радња изврши.

Напослетку, читаво истраживање спроведено помоћу упитника указује на то да у различитим лингвистичким анализама велику важност има посматрање језичких јединица у одговарајућем језичком и нејезичком контексту.

Извори

Корпус савременог српског језика (www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php)

Речник српскохрватскога књижевног језика. (1967-1976). Нови Сад / Загреб: Матица српска / Матица хрватска (Матица српска – Матица хрватска 1-3, Матица српска 4-6).

Речник српског језика (2007). Нови Сад: Матица српска.

Литература

Бошков, Дана (1981). Придевска негација префиксима (не-, а-, дис-, без-). *Наш језик* XXV/1-2. Београд: Институт за српски језик САНУ, 63-67.

Драгићевић, Рајна (2010). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и граматичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Киш, Наташа (2011). Лексичка семантика придева типа *једнак* и *сличан*. *Лексикологија, ономастика, синтакса*. Зборник у част Гордани Вуковић. Нови Сад: Филозофски факултет. 93-102.

Киш, Наташа (2016). *Допуне придева у савременом српском језику*. Е-дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет.

Клајн, Иван (2002). *Творба речи у савременом српском језику. Први део. Слагање и префиксација*. Прилози граматици српског језика I. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.

Пипер, Пипер и др. (2005). *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига / Матица српска.

Пипер, Пипер (2007). О оптативности у српском језику. *Глас* САНУ (Одељење језика и књижевности), CDVIII, 23, 73–107.

Prćić, Tvrtko (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Sesar, Dubravka ur. (2009). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišt u Zagrebu.

Simeon, Rikard (1969), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.

Zvekić-Dušanović, D. (2011). *Modalnost: motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
Hansen, Björn and Peter Karlík eds. (2005). *Modality in Slavonic Languages*. *New perspectives*. München: Verlag Otto Sagner.

ABOUT THE LEVEL OF DESIDERATION EXPRESSED BY ADJECTIVES

Summary

In this paper we analyze adjectives which express optative mood and which involve elements of desideration. The main aims of this paper are to describe impreciseness and gradedness of desire to performe or not performe a certain action and to show the fuzzyness of the optative mood category. This paper consists of two parts. In the first part we describe the changes in the lexical sistem of contemporary Serbian which are related to the adjectives expressing optative mood. We want to point the adjectives which are no longer in use because they are archaics and also the adjectives that only in certain linguistic and nonlinguistic context develop the seconrady meanig, the meaning of optative mood. The analysis of the semantic structure shows that the three main semantic elements of this category: desire, will and intention to perform some action, have the major role in that process. In the second part of the paper we analyze the level or degree of desire expresed by the adjectives and point the potetntial relations between the level of desideration and characteristics of lexical meaning of these adjectives based on the theory of prototypes.

Key words: adjective, mood, optative mood, desideration, lexical meaning, prototype, impreciseness, gradedness, Serbian.

Наташа Киш
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет
natasab@ff.uns.ac.rs

УДК 811.163.41’276:791.242

Душка Кликовац

О САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И САВРЕМЕНОЈ СВЕСТИ О ЊЕМУ (на материјалу телевизијске серије *Самац у браку*)

Рад је посвећен језику и говору глумаца из телевизијске серије *Самац у браку*, који се разматрају са два аспекта. Прво, на основу њих се реконструишу особине савременог београдског вернакулара, пре свега његове омладинске варијанте (акцентуација, изговор гласова, природа енклитика, облик допуне модалним глаголима и грађење футура, начин на који се постављају општа питања, употреба заменица и др.). Друго, по изразитом нескладу између тог говора и онога који би захтевали ликови из серије закључује се о савременој свести о језику – свести о постојању различитих језичких варијетета и о различитој стилској обојености (из)говора. У раду се износе и закључци о природи жаргона, а указује се и на потребу за утврђивањем вредности језичких варијабли, тј. за њиховим смештањем на континууму од књишког, преко формалног и различитих степена неформалног, па све до изразито супстандардног (жаргонског).

Кључне речи: савремени српски језик, урбана дијалектологија, говор Београда, жаргон, серија *Самац у браку*

1. УВОД

1.1. У првој половини 2014. године на Првој телевизији премијерно је приказана, а касније репризирана, домаћа серија *Самац у браку*, рађена, како стоји испод наслова на шпици, по мотивима истоименог романа Милице Јаковљевић. Радња се одвија у некој српској, како се у роману[1] каже, „паланци“, 30-их година прошлог века. Прича је романтична, са срећним завршетком; главни јунаци су Радмило, успешан и – како се и у роману и у серији нарочито наглашава – речит адвокат из унутрашњости, и Љиљана, млада и образована девојка из културне београдске породице.

Романи ове књижевнице, познате под псеудонимом Мир Јам, увек су имали – а и данас имају – своје читаоце (тачније, читатељке), али спадају тек у лаку, срцепарајућу литературу; стереотипи и (мало)грађанске вредности које негује великим делом су данас застарели. Сама серија је, иако комерцијална, углавном урађена професионално, а у неким сегментима и с уметничким претензијама; поменућемо добре, већином младе а талентоване глумце, изванредну музику и костиме, занимљиву шпицу, квалитетну режију и фотографију. Иако је изворна прича у основи задржана, дијалози – у роману понекад праве бујице речи – сведени су на сразмерно кратке реплике, обично с кратким и једноставним реченицама.

Језички материјал оскудне синтаксе и лексике истраживачу на први поглед не нуди много. Међутим, учинило нам се да језик и говор у овој серији могу бити занимљиви из два разлога. Прво: готово сви глумци завршили су Факултет драмских уметности у Београду,[2] а више њих

[1] Консултовали смо следеће издање романа: Milica Jakovljević, *Samac u braku*, Beograd: Miba books / Narodna knjiga, 2015, а за претраживање смо користили електронски облик доступан на интернет адреси https://issuu.com/marijam.mirotic/docs/samac_u_braku.

[2] Изузеци су глумица која глуми Маргиту (школовала се у Новом Саду) и она која глуми Икину мајку (школовала се на Цетињу). – Податке о месту рођења и школовању глумаца пронашли смо на интернету, али нам ти подаци нису били доступни за све глумце.

је ту и рођено (Радмило, Јулија, Ика, Татјана, Јелка, Дарина мајка, Љиљанина мајка, Љиљанин отац). Пошто је то, по нашем утиску, битно обележило говор већине њих,[3] на основу њега можемо закључити нешто о савременом београдском разговорном идиому; нарочито нам наруку иде то што неки глумци – пре свега двоје главних – говоре изразито неформално, у неким аспектима управо онако како данас говори београдска омладина у свакодневним спонтаним разговорима. Обратићемо пажњу на појаве, с различитих језичких нивоа, које су нам се учиниле занимљивима – било зато што су у савременом језику у превирању, или зато што им досад, колико знамо, није посвећена пажња са гледишта урбане дијалектологије Београда. Друго: покушаћемо да уочимо и појаве које су резултат настојања да се језик учини „бољим", правилнијим; на основу њих, а и на основу односа између говора (неких) глумаца и говора који би одговарао ликовима које глуме, извешћемо закључке о савременој свести о језику.[4]

Серија има девет епизода; транскрибовали смо текст из друге и осме, као и половину текста их прве епизоде. Томе смо додали и неколико карактеристичних примера из осталих епизода.

1.2. Што се тиче параметара који одређују избор варијетета којим говоре ликови у серији, треба рећи следеће. Однос између главних ликова (Радмила и Љиљане) на почетку је однос између особа које се међусобно слабо познају и сукобљавају, а временом прераста у љубавни; остали односи су углавном родбински, пријатељски и комшијски. Ситуације у којима се воде дијалози нису јавне и у том смислу су неформалне; једина формалност проистиче из таквог односа саговорника који једно другом говоре „Ви" – било зато што се не познају добро (на почетку свог односа Радмило и Љиљана међусобно; Радмило и Љиљана према комшијама, познаницима и непознатима, и они према њима), било зато што то захтева однос послодавац–запослени (Радмило и Љиљана с једне и кућна помоћница Јулија с друге стране). У неким односима постоји и генерацијска разлика, тако да је употреба заменица за 2. лице асиметрична („Ви" – „ти"): Љиљана према Радмиловој тетки Стани, дечаци Мика и Душан према одраслима, Радмилов помоћник Пера према Радмилу (мада ту постоји и однос послодавац–запослени) и другим одраслима. Дијалози су углавном свакодневни, са баналним темама. Нагласимо да је културни миље у којем се радња одвија изразито грађански, тако да, рецимо, Љиљанини родитељи свом зету говоре „Ви", на исти начин се опходи и Радмило према жени свог најбољег пријатеља Воје, а комшије Дара и Ика не само што међусобно говоре „Ви" него се и ословљавају са „господине" одн. „госпођице", иако су млади.

1.3. Анализа која следи подразумева нешто што за градске варијетете српског језика још не постоји у већој мери – а то је како њихови говорници, нарочито они образованији, процењују прихватљивост и стилску вредност језичких варијабли[5] – акцената, изговора гласова, ликова и облика речи, граматичких конструкција и др.[6] Наиме, постоји континуум између оних језичких особина које ће се јавити у формалним ситуацијама (а то су оне особине које припадају стандардном/

[3] (Часни) изузеци су две глумице чији говор није обојен београдски (в. т. 2.1.1): Дара (рођена у Ваљеву) и Дарина мајка (рођена у Београду).

[4] За корисне примедбе у вези с овим радом захваљујемо се колегама др Милораду Дешићу, др Ани Батас, др Јовану Чудомировићу, као и анонимном рецензенту овог зборника. Одговорност за евентуалне пропусте остаје, наравно, наша.

[5] Кристал (1996: 32) језичку варијаблу – социолингвистички појам који је, како каже, уведен 70-их година прошлог века као средство за описивање варијација у говору – дефинише као „јединицу с најмање два варијантна облика, чији избор зависи од различитих фактора као што су пол, године старости, социјални статус и ситуација". Исп. и Бугарски 2009: 19.

[6] Једну такву процену реконструишу Бошњаковић и Урошевић (2009: 265), на основу испитивања завршних вокалских група *-ао, -ео, -уо* у говору Новог Сада: „У нашем случају редослед би био следећи: контракција *-ао* > *-о* најмање се доживљава као супстандард, затим контракција *-уо* > *-о,* те *-ео* > *-о*, која се највише осећа супстандардном, односно дијалекатском." – Може се претпоставити да би такви ставови донекле варирали према територији, образовању, генерацијској припадности и сл., али, с обзиром на то да је за њих репер стандардни (књижевни) језик, били би, вероватно, у великој мери и уједначени.

књижевном језику), преко оних које су мање или више неформалне (и чији је статус у стандардном/књижевном језику у најбољем случају маргиналан), па све до оних које не одликују говор шире језичке заједнице,[7] него припадника неке друштвене групе у међусобном општењу (дакле у неформалним ситуацијама) и које припадају инвентару изразито супстандардних појава.[8] У случају којим се овде бавимо то су оне особине које се обично називају жаргонским, шатровачким, уличним и сл.[9] Даћемо као пример реч која у формалном, престижном говору гласи *хајде, хајдемо, хајдете*, али може гласити и другачије; представићемо све њене ликове табелом дуж целог континуума који смо поменули:

Прихватљиво широј језичкој заједници			Изразито супстандардно (жаргонски)
Формално (стандардно)	Неформално	Веома неформално	
хајде, хајдемо, хајдете	ајде, ајд’ ајдемо, ајмо, ајдете, ајте	ај’	ае

То значи да се јединице из прве колоне могу употребити у разговору с непознатима којима кажемо „Ви“ или у званичном говорењу; оне из друге колоне се, с наставком за 1. или 2. л. мн., могу употребити и у обраћању некоме коме говоримо „Ви“, али имају дозу фамилијарности; јако редукован лик из треће колоне употребићемо само у разговору с неким врло блиским, коме кажемо „ти“; најзад, *ае* ће се употребити само унутар омладинског жаргона. Ово је наша интуитивна процена, какву ћемо, у недостатку правих података насталих у истраживањима урбаних говора и ставова њихових говорника, морати да примењујемо и даље – наравно, уз ограду да су све такве поделе условне, те да међу наведеним категоријама нема оштрих граница.

1.4. Примери су већином илустративни – у том смислу што наводимо само неке од оних које смо забележили, осим ако изричито не кажемо да су једини. Као њихове изворе наводимо ликове из серије, а не саме глумце – будући да нас интересује феномен, а не његов појединачни носилац.

[7] Прецизније: њеног језички образованог, „културног“ дела, који је и носилац књижевнојезичке норме (упркос томе што тај део српске језичке заједнице губи и бројност и ауторитет).

[8] Такав континуум је у складу са уобичајеним градирањем урбаних варијетета које помиње Бугарски (2009: 27–28): „Конвенционалне представе у овом случају јесу да ту имамо један горњи слој стандардног језика, па испод тога неки урбани супстандард, па на самом дну уличне, наркоманске и друге супкултурне жаргоне, а постранично, можда, суседне приградске дијалекте оних који из околине прелазе у град.“ Оно што Бугарски назива *урбани супстандард* код нас су *неформални варијетети*, који се, по нашем осећању, често могу и сами градирати по степену (не)формалности, одн. супстандардности. На плану фонетике, Јокановић-Михајлов (2004) говори о „фонетском раслојавању говора“, чиме се стварају „фонетски стилови“; они „у основи разграничавају стандардни и супстандардни говорни језик“, али „затим и слојеве сваког од њих“ (стр. 93). – Предложена скала би могла изгледати и другачије, у зависности од типа проучаваног варијетета; нпр. у питању може бити дијалекат, а не жаргон, те би крај континуума био „Изразито супстандардно (дијалекатски)“.

[9] Реч је о ономе што Бугарски (2006) назива омладинским и супкултурним жаргоном (немамо у виду професионални жаргон).

2. ОСОБИНЕ ЈЕЗИКА И ГОВОРА

2.1. Акценти

2.1.1. Акцентуација у серији припада у основи трима типовима.

Једноме припада говор Даре и Дарине мајке, које имају и књижевне акценте и постакценатске дужине у мери у којој то имају западносрбијански говори.

Другом типу припада говор већине осталих глумаца: они говоре разговетно, саме акценте разликују, али постакценатске дужине често скраћују. Упадљив пример је Јулија, која те дужине, чак и оне на унутрашњим слоговима и после краткоузлазног акцента,[10] скраћује потпуно и готово без изузетка – што је одлика једне од варијанти београдског говора. Ево неколико примера (самогласници којима недостаје дужина означени су полумасним слогом):

> Имаћемо кòмп**о**т (2);[11] Нека се она само лепо... ѝсп**ав**а (2); Трàг**е**дија! (2); уколико Вас нѐ н**аћ**е (8).

То чине, али не доследно, и други глумци – неки чешће, неки ређе:

> Неке дѐв**о**јке никад неће знати (Љиљанина мајка, 1); Шта се с тобом дòг**а**ђа (Татјанина мајка, 2); Још увек рàзм**и**шљаш о њему? (Марија, 8); Ако се узнѐм**и**ри зато што те адвòк**а**т проси (Јелка, 1); Кад ѝз**а**ђем (Ика, 8).

На крају, Радмило и Љиљана су склони томе да скраћују не само постакценатске дужине него и дуге акценте – и силазни и узлазни – изједначавајући их понекад сасвим с краткима.[12] Ево само неколико примера (полумасним слогом обележавамо скраћене акценте):

> Радмило: да ти кàжем (Радмило, 1); Т**о** је м**о**ј бр**о**ј (8); Њ**е**на ств**а**р (8); Коло сест**а**ра (8).[13]
> Љиљана: м**а**ле марк**и**зе (8); хв**а**ла (8); Чудо да си се вр**а**тио кад је она кре^{и}ула да се састане са тобом (8); Откуд т**и**? (8); **Ја** само см**а**трам да за кр**а**ј вашег бр**а**ка није кр**и**в **о**н (6).

То, међутим, не значи да нису у стању да дуге акценте одн. (неке) дужине и изговоре. Занимљива је у том погледу следећа секвенца, где на самом почетку имају акцентуацију више у складу с нормом, да би убрзо, с развојем дијалога и узбрзањем темпа, почели да скраћују дужине (полумасним слогом су одштампани скраћени слогови):

> Љиљана: Ти̏ ѝдē̋ш?
> Радмило: Ѝмā̋м по̏сла.
> Љиљана: Да к**уп**и**м** ов**у** ношњу?
> Радмило: Не зн**а**м. К**у**пи ако ти се св**иђ**а.

---

[10] Те су дужине најотпорније (уп. Ивић 1956: 72), а остале се у говору Београда тешко могу очекивати (в. коментар на крају т. 2.1).

[11] Цифра у загради означава број епизоде из које смо забележили пример. Зарези у самом примеру одговарају паузи у говору; ако нема паузе, зарез нисмо писали.

[12] О овим акценатским појавама говори и Суботић (1995) – Судећи по нашим примерима, дугосилазни се скраћује у краткосилазни, а дугоузлазни исто тако, осим ако се не налази на првом слогу вишесложне речи (*врàтио, крè^{и}ула*): „Оно што се сада јавља као проблем и изразита тенденција, која је већ постала манир, и ушла у моду као говорни израз целе генерације, као 'социјални акценат', социолект, јесте разарање квантитета уопште. Послеакценатски квантитет потпуно је изгубљен, а дуги акценти, нарочито дугоузлазни, драстично су скраћени [...]“ (стр. 313).

[13] Колико Радмило скраћује дуге акценте, добро се види у случајевима кад исту реч изговарају и он и други глумац, нпр.: Радмило (келнеру): *Хвала.* Воја (келнеру): *Хвала.* Воја има дугоузлазни акценат уобичајене дужине, док је Радмилов знатно краћи.

2.1.2. Уместо краткоузлазног може се чути краткосилазни; најчешће је то на првом слогу двосложних речи (прва два примера), али може бити у питању и унутрашњи слог, где је краткосилазни акценат последица губљења дужине на последњем слогу (3. пример):

имам пȍсла (Радмило, 8); чȍвека (Радмило, 2); новчȁник (Радмило, 8).

2.1.3. У серији се чује и дужење кратког акцента (пре свега краткоузлазног) у дугоузлазни као компензација за скраћивање постакценатске дужине на наредном слогу (продужени самогласник је одштампан полумасним слогом):

док се мама н**е** врати (Маргита, 2); треба да **и**зађе (Вера, 8); л**е**жи у соби (Јулија, 8); ипак м**а**шташ (Мира, 8); П**о**клон т**р**говца Анђелковића (Жена која објављује резултате лутрије, 8); Н**е** бојте се (Радмило, 1).

2.1.4. На једном месту се сусрећемо и са краткоузлазним акцентом тамо где му није место (најчешће уместо краткосилазног на првом слогу вишесложне речи), који је постао говорни манир београдске омладине:[14]

на овој изненадној пȍсети (Радмило, 1).

2.1.5. Запажамо и неколико случајева кад се краткоузлазни акценат с другог слога помера на први. То је нека врста имитације новоштокавске политоније, коју, како нам се чини, неки говорници сматрају одликом „финијег“, „отменијег“ изговора. Норма то не фаворизује: *Речник српскога језика* у прва четири случаја препоручује акценат на другом слогу, а код последња два глагола акценат на првом и на другом слогу су равноправни:

зашто смо се рàзвели (Радмило, 2); што сте ми пòмогли (Мика, 2); Јел Вас прòнашла (Јулија, 8); Са’ ће она да дȍнесе (Радмило, 2); што сам зàкаснио (Момчило, 1); Кад будете ȉзашли (Јулија, 2).

Коментар. На плану акцентуације бележимо, дакле, појаве које су већ углавном добро познате: скраћивање (редовно или повремено – зависно од глумца) постакценатских дужина – чак и оних са унутрашњих слогова и после краткоузлазног акцента; делимично или потпуно скраћивање дугих акцената; замену краткоузлазног акцента краткосилазним (на првом слогу двосложних речи, али и у унутрашњем слогу, кад је последица скраћивања дугих акцената); дужење акцената као компензацију за скраћивање дужине наредног слога; појаву краткоузлазног на првом слогу вишесложне речи уместо краткосилазног акцента. Према нашем искуству, ова последња особина је нарочито честа у говору омладине.

Континуум у случају ове варијабле изгледа нешто другачије него у случају других, будући да источнохерцеговачку акцентуацију, која је у основи званичне норме, већина говорника Београда, а поготово млади, не само што не доживљавају као престижну него је процењују као дијалекатску; већина образованих (и старијих) Београђана као мерило (а и оно сáмо недостижно!) узела би ублажену варијанту те норме – ону која је, што се дужина тиче, више у складу са стањем у шумадијско-војвођанском дијалекту.[15] У том би случају континуум изгледао овако:

[14] Из свакодневног говора младих бележимо *Слàвица, јàбуке, ȉскрено, слдбодно, ȕбије, мȍлим те* (краткоузлазни уместо краткосилазног; у последњем примеру у питању је вишесложна фонетска реч), *хѐмија, Слàвија* (краткоузлазни уместо дугосилазног).

[15] Уп. и следећи коментар: „У источној, екавској, верзији савременог српског језика квантитет иза акцента битно је редуциран и своди се само на положај непосредно иза акцента, али се и из те позиције све чешће уклања [...]“ (Петровић и Гудурић 2010: 368).

Прописана норма	Ублажена норма	Супстандард
хва́ла, бра̑ка, вра́тио		хвӓла, брӓка, вра̀тио
с по̀сла, новча̀нӣк		с по̀сла, новчӓник
по̀сета		по̀сета
нѐ врā̄тӣ	нѐ врā̄ти	нѐ врати, нѐ врати

Не знамо да ли су случајеви кад се акценти и дужине у серији добро изговарају спонтани или ствар глумачке обуке. Међутим, примећујемо нешто што би евентуално могло бити резултат (можда не ни свесног) настојања да се говор учини „правилнијим“, „финијим“ – а то је померање краткоузлазног акцента са другог на први слог; то бисмо могли оценити као хиперкоректност, али ону која је заснована на непотпуном познавању норме, која тако нешто не захтева, или чак не одобрава.[16]

2.2. Гласови

2.2.1. Сонант *j*. У споју са *и* овај сонант је тешко изговорити, али се он у нашем корпусу слабије чује и између других самогласника – понекад до потпуног нестајања.[17] То се догађа и унутар речи и у сандхију.

Практично сви глумци слабије изговарају *j* испред *е*, а некад се тај сонант уопште и не чује:

• *аје*

Приста(ј)ете ли? (Радмило, 2); Ја Вас не позна(ј)ем (Љиљана, 2); Па добра (ј)е, добра (тетка Стана, 2); А знате тек каква (ј)е домаћица... (Дарина мајка, 1);
Него причај, каква ’е млада? Каква ’е? (Воја, 2); излазећи за’едно у град (Јелка, 1); Приста’ем (Љиљана, 1); Ја сутра рано уста’ем (Јулија, 1); Само сам јутрос приметила да ’е нема (Мира, 9).

• *оје*

Од мо(ј)е Даре (Дарина мајка, 1); ако (ј)е Радмило већ нашао (тетка Стана, 1); то (ј)е бар логично (Радмило, 2);
Како ’е? (Комшија, 8); Толико ’е плакала (Мира, 9).

• *ује*

Вер(ј)ем ти Драгиша (Љиљанина мајка, 1); очек(ј)е нас (Радмило, 2);[18] Толико Вам дуг(ј)ем (Љиљана, 2).

• *ије*

ран(ј)е (тетка Стана, 2); ни(ј)е моја књига (Радмило, 2); Шта ти (ј)е (Момчило, 1).

• *еје*

То девојче ’е заљубљено у њега (Јулија, 2); Госпођа не ’еде? (Јулија, 1).

[16] Извесну потврду за то можда даје и акценат у речима *о̀сванути, до̀таћи, ѝзрећи, по̀моћи*, који бележи Јокановић-Михајлов (2012: 30), с коментаром да су то „акценатске грешке које су доста честе у говору“.

[17] Пошто смо примере бележили слушајући „голим ухом“, чак и без нарочите опреме осим слушалица осредњег квалитета, не можемо бити сигурни како су глас или секвенца гласова тачно изговорени, тј. колика је мера непрецизног изговора одн. редукције. Међутим, то за сврху овог рада – а то је да региструјемо да феномен постоји – и није пресудно. – Гласове одн. гласовне секвенце који се слабије чују обележавамо словима у експоненту, а апострофом означавамо глас који се – бар колико смо могли да чујемо – сасвим изгубио.

[18] Међутим, кад глумац реч јаче наглашава – у следећем примеру да би постигао иронију – *j* се чује: *Радујем се* (Радмило, 8).

Слабије се изговара, па и сасвим губи, и *ј* у слогу *је* иза паузе, а редукује се и цела секвенца *је* (примери који следе у вези су с облицима глагола *јесам*, а за оне у вези с упитном речцом *јел* в. т. 2.6):

ʲЈесте сигурни, господине? (Продавац бомбона, 8);
ʲᵉЈеси оздрав̯ила? (Марија, 2); А и леп ʲᵉ (Љиљанина мајка, 1).

Има и примера да се *ј* губи и између самогласника од којих ниједан није ни *и* ни *е*:

Нека то остане мо'а тајна (Љиљана, 2).

Редукују се, у ненаглашеним слоговима, и следеће секвенце:

• *ој* (најчешће, али не и искључиво, у личној заменици *јој*):
могу да јᵒʲ досаде наши паланачки манири (тетка Стана, 2); пренећу јᵒʲ (Јулија, 8); Допали сте јᵒʲ се (Радмило, 2); али ти си мојᵒʲ Дари дала наду (Дарина мајка, 1).

• *ај*:
Чекᵃʲ долазим (Јелка, 1); Слушᵃʲте... (Радмило, 1); у сваком случᵃʲу (Маргита, 2); Неко ће бити очаʲᵃн (Ика, 8).

Коментар. Лабава артикулација *ј* испред *е* и у секвенцама *ој, ај* може се сматрати одликом умерено неформалног говора. Испуштање тог сонанта испред *е* је веома неформално, а примери као што је *мо'а* уместо *моја* изразито су жаргонски.

2.2.2. Сонант *в*. Има примера да се не изговара јасно, па чак и губи, кад је у интервокалском положају – најчешће између два *а*, али и у другим комбинацијама самогласника; то се дешава и унутар речи и на споју двеју речи:

хвала ᴮам што се трудите (Радмило, 2); ја сам ᵃам већ рекла (Љиљана, 1)
да ти се јав̯им (Љиљана, 6); ʲᵉЈеси оздрав̯ила? (Марија, 2); Здра'о (Радмило, 8); добар чов̯ек (Љиљана, 2); Е'о (продавац бомбона, 8).

Коментар. Лабав изговор гласа *в* између самогласника, нарочито између два *а*, може се сматрати одликом неформалног говора; његово потпуно губљење, међутим, процењујемо као изразито супстандардно.

2.2.3. Сонант *л*. Некад се слабије чује, па и губи, после *с* и *ш* и на крају упитне речце *јел* (ове друге примере в. у т. 2.6):

мис'им (Момчило, 1); замис'ите (Љиљана, 2); пос'едњи пут (Радмило, 1);
Прешл̯и смо на „Ви"? (Љиљана, 2); Дошл̯а сам (Маргита, 2); па си дош'а код мене (Момчило, 1).

Коментар. Чини се да је изостављање *л* иза *с* нешто прихватљивије (у неформалном говору) него иза *ш*, које би, по нашем осећају, било сасвим супстандардно.

2.2.4. Остали сонанти. Забележили смо непрецизан изговор и сонанта *љ*, у примеру *Ово ми је венчана хаʲина* (Љиљана, 8).

Сонант *м* се лабавије изговара између два самогласника – по правилу, како изгледа, онда кад се у непосредном окружењу налази још једно *м*; некад се редукује заједно са самогласником

који му претходи; у последњем примеру артикулација те секвенце своди се на назализован полуглас:

одвратност преᵐа мени (Радмило, 2); још сaᵐо мало да се попнемо (Радмило, 6);
И не смᵉᵐ о томе ни да мислим (Маргита, 2); разумᵉᵐ шта хоћете да кажете (Љиљана, 2); Ја сᵘ заборавио новчаник (Радмило, 8).

Сонант *н* се некад изговара лабавије између самогласника – опет, како изгледа, онда кад се близу налази још једно *н*:

кад је она креᵘула (Љиљана, 8)
на овој изнеᵘадној посети (Радмило, 1)

Коментар. Лабава артикулација сонаната *љ, м, н* била би веома неформална, ако не и изразито супстандардна.[19]

2.2.5. Експлозивни шумни сугласници. Има приличан број примера где се *д* изговара непрецизно између самогласника, у различитим њиховим комбинацијама (због чега и везник *да* може гласити *а*), а у једном примеру такво *д* се налази испред сонанта (претпоследњи пример); *д* се може редуковати заједно с вокалом који иде за њим (последњи пример):

Шта ра'ите?[20] (Радмило, 8); Мили моји роᵈитељи (Љиљана, 2); али Ви изволите сеᵈите акоћете (Мика, 8); Ја сам ево баш гле'ала (Љиљана, 2)
Чуди ме 'а ниси Момчила позвала (Радмило, 8); Онда ћу ᵈа поставим. (Љиљана, 8); Иᵈем ја да седнем. (Радмило, 8); Виᵈимо се. (Радмило, 8); Мени је заправо свежᵈно (Љиљана, 8);
Виᵈи како му је лепа кућа (Татјана, 1).

Б се може слабије изговарати између вокала или између вокала и сонанта:

А да ʲе проᵇам? (Љиљана, 8); До'ро вече (Продавац бомбона, 8).

Забележили смо лабаву артикулацију и сугласника *г*, у речи *друᵡог* (Татјана, 2; Љиљана, 1). Најзад, лабаво се изговара (и озвучава) и *к* у примеру *Знаш кᵇᶻо га зову?* (Радмило, 8).

Коментар. Све лабаве артикулације експлозива биле би изразито супстандардне.

2.2.6. Фрикативни сугласник *х*. У нашем корпусу може да се изгуби из облика *бих* (у потенцијалу), из презента и радног глаголског придева глагола *хтети* и прилога *одмах*:

Не бих певао, али не би' баш ни плакао (Момчило, 1); Не не не, зашто би' се љутио? (Радмило, 2);

---

[19] Прецизних критеријума за постављање границе између стандарда и супстандарда нема. Тако Јокановић-Михајлов (2004) каже да се фонетско раслојавање говора заснива, између осталог, и на „различитим степенима прецизности артикулације"; стандардни говорни језик подразумева прецизну артикулацију, затим „смањивањем прецизности настају различити фонетски слојеви који такође улазе у стандард", а „максимално опуштена артикулација" која доводи „до претераног редуковања фонетских елемената" спада у супстандард. Као примере ауторка наводи артикулацију *немам : не(м)ам : неам* и *један : јетан : јеан / јен* (стр. 90–91). На одређивање границе између стандарда и супстандарда може утицати и прозодија исказа: ауторка каже да се у примерима које је забележила „ритмичка организација текста, посебно распоред интензитета, чини да се облици *јеан* и *неам* доживљавају као елементи разговорног језика, а не супстандарда", а да у исказу *Шта каш?* „ узлазна мелодија краја фразе [...] спасава експресивношћу редуковани облик и покрива његову иначе јасну удаљеност од стандарда" (стр. 92).

[20] Између *а* и *и* чује се неко слабо (прелазно) *ј*; исто и у другим случајевима кад иза неког самогласника долази *и*.

’Оћемо у башту? (Вера, 8); ’Оћете да попијемо чај можда? (Љиљана, 2); и онда сам ’тео да ти кажем (Радмило, 2);
ја бих се одма’ оженио (Милан, 8).

Коментар. Треба рећи да неизговарање *х* може имати различиту стилску вредност. *Би’* уместо *бих* је неформално, као и *’оћемо, ’оћете* уместо *хоћемо, хоћете* и *одма’* уместо *одмах*.[21] Међутим, *’тео* уместо *хтео* је у најбољем случају веома неформално.[22]

Што се тиче речи *хајде(мо/те)*, лик са *х* забележили смо у нашем корпусу свега двапут, оба пута из уста глумаца средње генерације:

Татјана, хајде кући (Татјанина мајка, 1); Хајде, душо, дођи (тетка Стана, 2).[23]

За 2. л. јд. и као уопштена реч за подстицање, без обзира на лице, у нашем корпусу употребљава се увек *ајде*, за 1. л. мн. по једном *ајдемо* и *ајмо*, а за 2. л. мн. *ајте*:

Ајде, Љиљо, заборавићеш ти Момчила (Јелка, 1); Ајде, шта сте стали ту ко свеће, ајде уђите (Радмило, 2); Воја: Ајдемо на пиће. – Радмило: Ајмо. (8); Ајте, пријатно (Јулија, 2).

Забележили смо и једно веома неформално *ај*:

Ај живели! (Радмило, Воји, 2).

2.2.7. Фрикатив *з*. Забележили смо губљење почетног *з* у глаголу *знати*: *’наш шта* (Воја, 2), *’нате како* (Радмило, 2). Као одлика неформалног говора, такав изговор прикладан је у првом примеру (где разговарају два другара), али не и у другом (где Радмило говори Љиљани, с којом је тада на „Ви“, а монолог који држи треба да одрази дистанцу према њој).

Забележили смо, такође, обезвучавање овог сугласника испред сонанта *н*: *Не **с**н^{а}м...* (Љиљана, 8), *Обаве**с**но* (Љиљана, 8), које може бити одлика извесног говорног манира (можда не само индивидуалног).

2.2.8. Самогласник *и*. У корпусу смо нашли примере да се, делимично или потпуно, редукује у следећим случајевима: (а) у последњем или претпоследњем слогу императива; (б) на крају инфинитива; (в) на крају облика *(ни)си* глагола *јесам*; (г) у прилозима *колико, толико*:

(а) Дођ’ да те упозн^{а}м (Радмило, 8); Лез’те ту (Радмило, 1);
(б) Дођ^{и} ћу после подне (Радмило, 2); Ако ти тако кажеш, нађ’ ћемо јој се (Воја, 2); Ређ’ ћу ја тетка Стани (Мика, 8);
(в) Нис^{и} то знала? (Радмило, 8); Где с’ ти била? (Радмило, 8);
(г) Кол’ко беше да сте ви у браку? (Јулија, 9); да будеш увек тол’ко чедна (Јелка, 1).

[21] Бошњаковић (2009: 283), коментаришући говор Новог Сада, каже: „Изостанак фонема /х/ у говору доживљава се као одраз необразованости, заосталости и простаклука, те се информатори труде да опонашају стандард“; међутим, констатује да фонетски ликови *одма* или *ја би* „нису стигматизовани“, па их употребљавају готово сви информатори, па и они који иначе изговарају *х*.

[22] Исти, веома неформални статус имали би, по нашем осећају, ликови *’ладно, ’лад*, док би ликови *’леб(ац), у’ватити, ’иљаду, ’апс, са’ранити* били изразито супстандардни (осим ако нису употребљени шаљиво или иронично). С друге стране, *реко’* у примерима типа *Реко’ падаће киша, па сам понела кишобран*, гласи само тако; а *гре’ота* је уобичајеније од *грехота*, које звучи књишки (*стра’ота* и *страхота* већ нису у таквом односу, а има, како се чини, и семантичке разлике: *страхота* означава оно што је истински страшно).

[23] Тетка Стана у свим осталим случајевима говори *ајде*.

Коментар. Редукције у 2. л. множине императива, као што су *извол'те, извин'те, сед'те, паз'те, дођ'те, каж'те* и сл., знак су извесне фамилијарне умекшаности формалног говора. Остале редукције биле би још неформалније, мада не и изразито супстандардне.

2.2.9. Остали самогласници. Забележили смо не тако мали број примера у којима се, обично у суседству наглашеног слога, вокал *а* редукује у полуглас – чак и тамо где би требало да по књижевнојезичкој норми буде изговорен као дуг. Редукција вокала *а* би била изразито супстандардна:

> Не не не, нем^{а}м (Љиљана, 8); Стварно дивно игр^{а}ш (Љиљана, 8); ја с^{а}м у ствари дош^{л}а (Љиљана, 1); Али ти ипак бир^{а}ш да патиш (Љиљана, 8); него да си равнодуш^{а}н (Љиљана, 8); Па, била сам до тетк^{а} Стане (Љиљана, 8); Дођ' да те упозн^{а}м (Радмило, 8); Им^{а}м још једно питање (Радмило, 2); К^{а}ко хоћеш (Радмило, 8); Ствар је јасна: мор^{а}ш да разговараш с^{а} њим. (Јелка, 1); извините молим в^{а}с (тетка Стана, 8); А и не тр^{а}жи ништа (Љиљанина мајка, 1).

Има и примера с редукцијама самогласника *е*; кад се јављају испред наставка *-те* за 2. лице множине, то се може сматрати фамилијарним сенчењем формалног говора; остале су неформалне (трећи пример) или изразито супстандардне (последњи пример):

> знате где мож'те да ме нађете (Радмило, 9); 'Оћ'те ја да Вам помогнем? (Радмило, 8); да сте вол^{е}ли и још увек волите једног човека (Радмило, 2); Кад дођ^{е}м с посла (Радмило, 8).

Редукцију одн. губљење вокала *о* забележили смо, осим у прилогу *овамо* (*Мишо, брзо 'вамо, Мишо!* – Татјанина мајка, 2), и у примеру *Как^{о} то мислите?* (Дара, 8). Први случај је уобичајен у неформалном говору, други је веома неформалан.

У корпусу имамо и један пример с редукцијом вокала *у*: *Нећ^{у} се после враћати* (Радмило, 8), која би се могла сматрати неформалном.

2.2.10. Редуковање првог, одн. последњег слога у реченици. Има примера да се први слог у реченици изговара с мањим интензитетом, тако да се некад врло слабо чује; некад то важи и за реч после паузе (последњи пример):

> ^{У} томе се бар слажемо (Радмило, 2); ^{Ве}черас је забава Кола сестара (Радмило, 8); ^{Хо}ћеш са мном? (Љиљана, 8); ^{До}бро, јасно ми је шта хоћеш да ми кажеш (Љиљана, 8); 'бро! (Љиљана, 2); Па нешто сам... ^{не}расположена (Љиљана, 1).

Ово је свакако супстандардна појава, која можда указује на измењену природу акцента код неких говорника.

2.2.11. Отворени самогласници. У серији се чује отворено *е* више пута у речима *леп/лепо* и *девојка*, али и у неколико других речи; та појава је, свакако, изразито супстандардна:

> Л**е**пе су ове руже (Љиљана, 2); Млада д**е**војка (Вера, 8); А уме и да ц**е**ни ж**е**ну (Љиљана, 6).

2.3. Енклитике

2.3.1. Забележили смо неколико реченица у којима се речи које се традиционално сматрају енклитикама јављају уз паузу. На три места та реч је, како би се и очекивало, изговорена испред паузе:

> Ваш Радмило **је**... срећан човек (Ика, 8); Него **сам**... ишла да прошетам, а он **је**... случајно наишао и пришао ми. (Љиљана, 8).

Међутим, чешће је та реч изговорена иза паузе – другим речима, понаша се као проклитика:

> Ваша Дара... **је** једна изузетно лепа девојка (Радмило, 1); Ти и Вера... **сте** са њом род, јел тако? (Радмило, 2); Без обзира што... **сте** Ви девојка из Београда (Радмило, 2); Сви знамо госпођице Даро да... **се** на лутрији рекламирају девојке за удају (Ика, 8); И ево већ сада постоји један захтев, који, ако није прерано, **бих** јако волео да га испуните (Радмило, 9)[24].

2.3.2. У једном случају енклитика је на необичном месту – не следи за зависним везником:

> Опрости ми за сву патњу коју сам ти нанела. Иако мо'а патња **је** сада већа од тво'е. Као што ј'е и моја љубав већа од тво'е. (Љиљана, 8)

У овом случају се, како се чини, везник *иако*, који има допусно значење, повео за везником *али*, који и сам може имати допусно значење, а који не мора везати енклитику за себе. Стандард, међутим, то не допушта.[25]

2.4. Допуне модалним глаголима

Као допуна глаголима *морати* и *моћи* по правилу се јавља конструкција *да*+презент (Радмило, Љиљана, Јулија, тетка Стана, Јелка, Маргита, Момчило). Инфинитив се појављује углавном у говору који претендује на формалност: Радмило каже *морам вам рећи* (поред *морам да вам кажем*) кад разговара с тетка Станом и Дарином мајком, којој говори „Ви", и *девојка [...] мора себе познавати*; *не морате ме мрзети* кад је у сукобу с Љиљаном и држи дистанцу у односу према њој. Иако се намеће закључак да се инфинитив сматра „финијим" или формалнијим обликом, то не мора нужно бити тако, јер се он на том месту налази и у изворном роману (стр. 53).

2.5. Облик футура првог

У обавештајним реченицама с предикатом у потврдном облику футур први се гради најчешће с конструкцијом *да*+презент, мада има и примера с инфинитивом:

> Увек се плашим да ће неко да ми те украде (Момчило, 1); Ко зна шта ће сада да помисли! (тетка Стана, 2); Сад ћу да Вам покажем господинову радну собу (Јулија, 1);
> Па добро, данас ће раније доћи (Јулија, 8); А и ја ћу ти доћи у посету (Марија, 8).

У обавештајним реченицама с глаголом у одричном облику и у упитним реченицама јавља се најчешће инфинитив; то се и очекује, јер би конструкција *да*+презент у том случају могла означити да је реч о презенту модалног глагола *хтети*:

> Па... хоћеш ли се ти оженити мноме? (Љиљана, 1); хоћеш ли ме узети за жену или не (Љиљана, 1); Нико те неће ни на шта присиљавати (Љиљанина мајка, 1).

Међутим, чак се и у том случају јавља *да*+презент:

---

[24] *Бих* стоји на погрешном месту упркос томе што реченица треба да звучи формално (на шта нас упућује већ сам облик *бих* уместо *би*, а и ограда *ако није прерано*). Приметићемо и да је сама реченица прилично незграпна (*га* се може сматрати вишком).

[25] Овај пример је део текста који Љиљана не изговара у дијалогу, него се чује њен глас док Радмило чита њену поруку. Дакле, та реченица је истакнута (није „пригушена" другим репликама), и занимљиво је да чак ни таква није у току снимања никоме запарала уши.

Хоћемо сад ми мало да плешемо? (Љиљана, 8).

2.6. Начини на које се постављају општа питања

Општа питања се могу постављати на различите начине. Један од њих – обавештајна реченица са упитном интонацијом – у вези је с говорниковим очекивањем: говорник тако поставља питање кад очекује од саговорника, на основу његове претходне тврдње, говорне ситуације или из неког другог разлога, потврдан одговор. Ево неких примера:

Ика: Него шта кажеш? Газда ти неће бити ту до десет? (8)
Јулија: Па добро, данас ће раније доћи. – Љиљана: Јел? Рекао је да хоће? (8)
Марија: А и ја ћу ти доћи у посету. – Татјана: Оћеш? (8)

Други начини се могу овако поређати по скали формалности:

Прихватљиво широј језичкој заједници				Супстандардно (жаргонски одн. ненормативно)
Веома формално (књишки)	Формално	Неформално	Веома неформално	
Формулација с глаголом у потенцијалу типа *Бих ли*...	• *да ли* • глагол (одн. помоћни глагол) на почетку реченице + *ли*	• *да л'* • глагол на почетку реченице (без *ли*)	• *јел* • *је'*	• *'ел, 'л* • реченица гласи као да има *јел*, али је та реч изостављена (примери типа *'Си добро?*) • *јер*

У серији ретко налазимо општа питања са *да ли* – у нашем корпусу има свега три таква. Сва три се постављају у сразмерно формалним ситуацијама: такво питање говорник поставља непознатој (први пример), још недовољно познатој (други пример) или старијој особи (трећи пример). Наишли смо и на три општа питања с *да ли* у неуправном говору; једно је опет из формалнијег говора (претпоследњи пример), а један из уста образоване особе (последњи пример):

Човек у парку (Јелки): Да ли је слободно? (1)
Тетка Стана (Љиљани): А да ли би ти Љиљана хтела да дођеш на забаву Кола сестара, м? (2)
Пера (Јулији): Да ли је госпођа ту? (8)
Јулија: Хтела сам да питам да ли госпођа можда жели са мном у башту? (2)
Љиљанина мајка: Неке девојке никад неће знати да ли их неко проси зато што их воли или због мираза (1).

Налазимо и општа питања с глаголом на почетку реченице за којим следи речца *ли*. Таквих примера у корпусу има петнаестак, и углавном се јављају у сразмерно формалним ситуацијама – кад говорник саговорнику говори „Ви“. Такав је и пример са зависноупитном реченицом (последњи пример):

Радмило (Љиљани, којој говори „Ви“): Јесам ли ја крив? (2)
Љиљана (Радмилу): Ево, на пример, јесте ли Ви некад били узрок нечијег разочарења? (2)
Љиљана (Јулији): Него... је ли Радмило нешто поручио можда? (8)

[Једна комшиница другој:] Је ли мала положила матуру? (9)
Дарина мајка (Радмилу и тетка Стани): Можемо ли прећи на ствар? (1)
Ика (Љиљани): Јесте ли за плес? (8)
Вера (Љиљани): Видите ли, Љиљана, оног господина за столом десно? (8)
Радмило: да осећа може ли макар живети са тим човеком (2)

Опште питање са самим глаголом на почетку, без речце *ли*, нешто је неформалније; говорник га употребљава кад саговорнику каже „ти“, али га може употребити и ако му каже „Ви“. И таквих примера у нашем корпусу има петнаестак:

Марија (Татјани): Јеси сигурна? (8)
Љиљана (Радмилу): Хоћемо сад ми мало да плешемо? (8)
Јулија (Љиљани): Јесте видели како нам је родила кајсија? (2)
Радмило (Ики): Оћ'те ја да Вам помогнем? (8)

Са *да л'* имамо један пример из неуправног говора, изговорен саговорнику којег говорник добро познаје:

Дарина мајка: Тебе ћу Стано да видим да л' ће да те пусти у кућу... (1)

Досад је, дакле, употреба различитих упитних речца била у складу са околностима у којима су употребљене. Међутим, општа питања се у серији најчешће постављају помоћу речце *јел*, у свим лицима (таквих примера има готово као свих других заједно). Та речца је, иначе, по функцији еквивалентна речци *да ли*, само што је одлика неформалног говора; једина је разлика у томе што у 3. лицу једнине иза *јел,* за разлику од *да ли,* не долази *је*, будући да је *јел* и постало од *је ли* (уп. *Да ли је госпођа ту? – Јел лепа?*).

У корпусу, питања са *јел* говорник формулише подједнако често и ако разговара са саговорником с којим је на „ти“ (прва три примера) и са оним с којим је на „Ви“ (преостали примери):[26]

Тетка Стана (Љиљани): Извини, јел ја могу да ти кажем „ти“? (2)
Љиљана (Радмилу): Јел ме волиш? (8)
Девојка са свадбе (другарици): Па јел он зна да се Љиља удаје? (1)
Љиљана (Јулији): Па јел он њу волео? (2)
Љиљана (Радмилу): Јел можемо да одемо мало у шетњу по подне? (2)
Мика (Радмилу): А господине Радмило, јел знате новости? (2)
Љиљана (тетка Стани): Него, кажите Ви мени... јел они Вас слушају? (2)

У корпусу имамо и примере с редукованим *јел.* Ако оно гласи *је*, звучи само још неформалније; ако пак гласи *ел* или *'л*, звучи супстандардно:

Је[л] знате да ме секирате? (Јулија, 8); Је' се сећаш Драгише? (Радмило, 1);
Па 'ел има неко кога Ви волите? (Љиљана, 8); али млада девојка је склона томе да погреши, ел тако? (Љиљана, 8); 'л ме волиш? (Љиљана, 8).

Налазимо и примере у којима реченица гласи као да на почетку стоји *јел*, али је оно изостављено. Ако таква реченица почиње речју која је иначе енклитика (1. пример), звучи жаргонски; ако почиње акцентогеном речју (2. пример), чини се да је за нијансу прихватљивија:

Ево. Ти боље сад? (Љиљана, 2); То нека забава? (Комшија, 8).

[26] Из следеће секвенце закључујемо да се *да ли* уместо *јел* употребљава и ако говорник жели да своју реченицу учини разговетнијом: Пера: *Јел све у реду господине?* Радмило: *Молим?* Пера: *Да ли је све у реду?* (8)

Корпус нуди и *јер* уместо *јел*:

Љиљана: Јер ме волиш? (Љиљана, 8).

Занимљив је пример у којем та упитна речца претходи помоћном глаголу *је* – што указује на њено потпуно саображавање синтаксичком понашању речце *да ли*:

Јер је рекла? (Радмило, 8). (Уп.: Да ли је рекла?)

Бележимо, такође као врло занимљив, још један пример са *јел*, који можда такође – иако ни он не звучи добро – најављују нов статус те речце. Наиме, она стоји на почетку одричне реченице, тамо где није могуће *да ли*:

Јел Вам не сметам? (Љиљана, 2). (Уп. Да Вам не сметам?, *Да ли Вам не сметам?)

Дакле, у серији се општа питања најчешће постављају на начин који није својствен негованом говору – помоћу речце *јел*, а има и примера који су изразито супстандардни (са *ел, ’л, јер*, формулације *Јер је рекла?, Јел Вам не сметам?, Ти боље сад?*).

2.7. Употреба личних заменица

Дијалози у серији врве од личних заменица. Неке су изречене а да то није било неопходно, а од неких је употребљен акцентогени облик тамо где би довољан био и енклитички. У следећим примерима и једне и друге такве заменице обележавамо полумасним слогом.

У неким реченицама јавља се само једна таква заменица:

Љиљана: Па, јел имате **Ви** овде неког да [Ва]м помогне? (2) = ... јел имате овде неког да Вам помогне?
Татјана: Ви[ди] како му је лепа кућа. И што је најлепше од свега, **он** је то све сам стекао. (1) = И што је најлепше од свега, све је то сам стекао.
Љиљана: Е па, најдаља будућност коју **ја** видим јесте да **ми** вечерас идемо у биоскоп. (1) = ... најдаља будућност коју видим јесте да вечерас идемо у биоскоп.
Љиљана: Откуд ти? – Радмило: **Ја** с[ц] заборавио новчаник. (8) = Заборавио сам новчаник.
Љиљана: Па зашто да се обеси? – Јулија: **Ја** ћу Вам рећи, али господину Радмилу ни речи! (2) = Рећи ћу Вам...
Радмило: [...] Хвала [В]ам што се трудите. – Љиљана: Веровали или не, **мени** је задовољство. (2) = Веровали или не, задовољство ми је.

У неким примерима таквих заменица има две, чак и три. У тим случајевима оне се стављају у неку врсту контраста, иако правог контраста међу њима нема:

Радмило: **Ја** сам мислио да је **Вама** мрско да разговарате са мном (2) = Мислио сам да Вам је мрско ...
Радмило: И заправо **ја** сам **Вама** захвалан (2) = И заправо сам Вам захвалан.
Љиљана: Радмило, молим те. Зар **ти** ниси само хтео да **ја тебе** волим (8) = Зар ниси само хтео да те волим.
Љиљана: Него, кажите **Ви мени**... јел **они Вас** слушају? (8) = Него, кажите ми... јел Вас (они) слушају?
Јулија: Па отишла је до госпа Стане, **Ви** знате да **она њу** воли као рођену тетку (8) = Знате да је воли као рођену тетку.
Љиљана: Опет је писао, јел? Мама, **ја** сам [в]ам већ рекла да **ја њега** не волим. (1) = Мама, већ сам вам рекла да га не волим.
Љиљана: Леп си вечерас. – Радмило: **Ти** налазиш да сам **ја** леп? (8) = Налазиш да сам леп?

Са додавањем личних заменица расте неформални, разговорни карактер исказа; без тих заменица исказ би се доимао као књишкији (а можда би неки говорници рекли – као прихватљивији, више у складу с добрим језичким осећањем). Уп. следећи низ, који реконструишемо за ову прилику на основу једног од малочас наведених примера:

Знате да је воли као рођену тетку.
Знате да је **она** воли као рођену тетку.
Знате да **она њу** воли као рођену тетку.
Ви знате да **она њу** воли као рођену тетку.

Иначе, зашто је разговорни језик толико (постао) склон заменицама, питање је које заслужује даље проучавање. Један од разлога могао би бити тај што личне заменице, као деиктичке речи, исказ везују за говорну ситуацију, чинећи га живљим. А тиме што се особе на које се заменицама експлицитно указује доводе у неку врсту контраста, исказ можда постаје динамичнији.

2.8. Лексика и фразеологија

2.8.1. Кад жели да звучи формално или кад треба да остави утисак образованог човека, Радмило свој говор боји бирократски – везником *уколико* (уместо *ако*), деагентизацијом, као и изразима *у погледу (нечега)* и *у потпуности* (уместо *сасвим, потпуно*):[27]

Радмило (Јулији): Можете и да се закључавате уколико желите. (2)
Јулија: Нико због Вас никад није патио? – Радмило: Па и ако јесте, то није било свесно испровоцирано. (2) [= „нисам свесно испровоцирао“]
Радмило (Дари): И ево већ сада **постоји један захтев**, који, ако није прерано, бих јако волео да га испуните. (9) [= „имам један захтев“]
Радмило (Јулији): Ви сте били потпуно јасни у погледу тога како се осећате према мени... (2)
Радмило (Јулији): Па ствари у потпуности другачије изгледају када мало промениш перспективу. (6)

2.8.2. Бележимо и одговор на саговорниково извињење *Нема везе* (Љиљана, 1, кад одговара на Момчилово „Извини, молим те, што сам закаснио“). Тај израз је жаргонски; Љиљана је, као девојка „из фине куће“, могла рећи и *Није важно* (неутрално) или *Не мари, Ништа за то* (што звучи нешто књишкије).

2.8.3. Корпус нуди и један англицизам: на Љиљанин коментар *Само ниси умиљат* Радмило одговара: *А што је то теби **проблем***? (8). Његов одговор у роману гласи *Па то је теби свеједно, зар не?* (стр. 335), а формулација из серије очигледно је својство савременог говора.[28]

2.9. Писмо и писање

Шпица серије је написана латиницом. Међутим, порука коју Љиљана пише Радмилу (у 8. епизоди) написана је, у складу с временом у којем се одвија прича, ћирилицом. Порука гласи овако:

[27] У роману на одговарајућим местима тих бирократизама нема.

[28] Занимљиво је и да се сама реч *проблем* у роману појављује свега трипут, и то сваки пут да означи тешкоће, невоље у друштву.

Волим те и
чезнем за тобом
дођи код мене

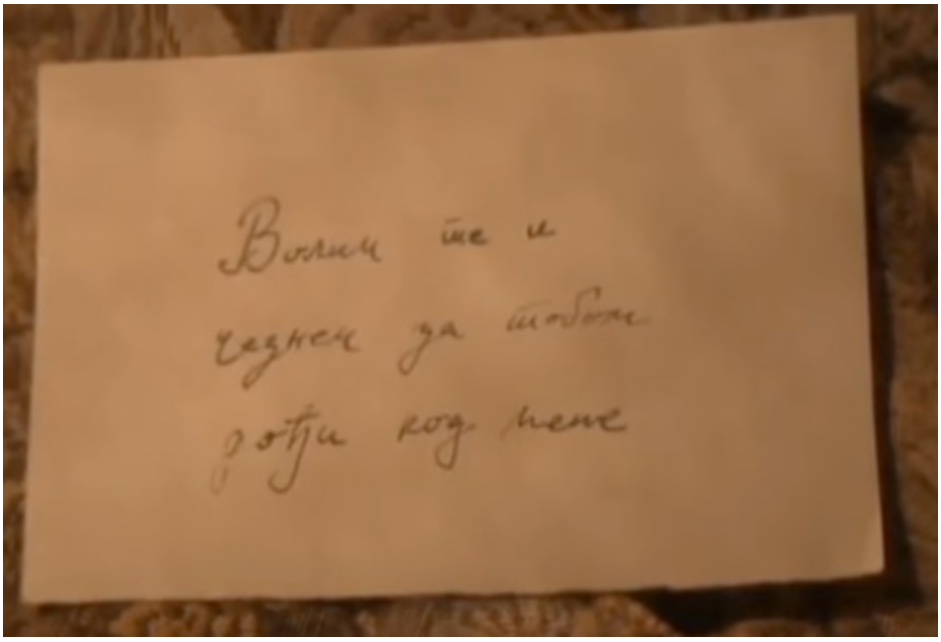

Сам рукопис, који је прилично китњаст, указивао би на то да је онај ко је поруку написао префињен и да има културу писања. Међутим, од тога оштро одудара потпуно одсуство интерпункције: нити на крају стоји узвичник одн. тачка, нити су сегменти *чезнем за тобом* и *дођи код мене* одељени другачије осим тако што су написани један испод другог.[29]

2.10. Још неколико граматичких детаља

На плану морфологије бележимо облик потенцијала са *би* уместо *бисмо*: *Можда **би могли** сутра да се нађемо сви у ресторану* (Радмило, 1); ***Требали би** сви да будемо вегетеријанци* (Љиљана, 3).

Глагол *захвалити се* има допуну и *на нечему* – која се јавља у формалној ситуацији и „финијем“ говору: *Чему могу да захвалим **на овој изненадној посети**?* (Радмило, Дариној мајци и тетка Стани, 1), и *за нешто*: и *Желео сам само да Вам се захвалим **за дивну слику*** (Милан, Љиљани, 8), која је у свакодневном говору обичнија. Глагол *требати* у оквиру сложеног предиката употребљен је и као лични (оба пута примере изговарају млађи глумци: ***Требали сте** да га натерате бар пет да купи* – Љиљана, 8; *Можда само **нисам требо** да се обазирем* – Ика, 8) и као безлични (оба примера су из уста глумаца средње генерације: *мислим да **би требало** да одете до лекара* – Јулија, 8; ***Требало би** да будеш срећна* – Љиљанина мајка, 1).

[29] Не можемо се отети асоцијацији на СМС поруке, у којима се велико слово на почетку појављује на екрану телефона аутоматски, а пошиљаоци – нарочито ако су у питању млади – ретко куцају интерпункцијске знакове.

3. ЗАКЉУЧАК

3.1. Један од циљева овог рада био је да региструје важније појаве које се могу запазити у савременом разговорном језику Београда (београдском вернакулару), а нарочито у његовој омладинској варијанти. Неке од тих појава (нестандардна акцентуација, нетипично понашање енклитика, конструкција *да*+презент уместо инфинитива) добро су познате, а на неке није досад обраћана већа пажња (лабав изговор одн. редукције гласова, јако неформална или супстандардна средства за постављање општих питања, засићеност личним заменицама);[30] тачан списак особина београдског разговорног језика, а поготово њихов опис, тражи далеко већи корпус и помнију анализу. Из такве анализе проистекао би и закључак о томе како становници Београда процењују прихватљивост и стилску вредност језичких варијабли, у континууму од формалног (стандардног) – пре којег би се у неким случајевима могла појавити и вредност „веома формално (књишки)“, преко једног или више ступњева неформалног, па све до изразито супстандардног (жаргонског, „уличног“ и сл.); а такви ставови могли би бити резултати и посебног испитивања.

Један закључак који се може извести из овог малог истраживања тиче се природе жаргона (аргоа, сленга, шатровачког говора). Обично се сматра да се он разликује од књижевног језика на плану лексике, а не на плану граматике и фонологије.[31] Међутим, жаргон се, иако располаже истим фонемама као уобичајени говор, од овога разликује *фонетски* – пре свега лабавом артикулацијом сугласника и различитим редукцијама самогласника, па и целих слогова.[32] А ако томе додамо промене у акцентуацији, разликâ би било и на фонолошком плану.

3.2. Видели смо да у дијалозима у овој серији има много изразито супстандардних појава. У њих би спадали неки елементи акцентуације, лабава артикулација сугласника, редукција вокала и читавих слогова, отворени самогласници, проклитичко понашање енклитика, употреба конструкције *да*+презент и тамо где би смисао захтевао инфинитив, неки начини на које се постављају општа питања. По тим одликама говор у серији је изразито савремен, изразито београдски, и пре свега омладински. Он је, другим речима, у великој мери жаргонски.

У њему, такође, има појава које би се могле сврстати у врло неформалне – обиље заменица и неке појаве на плану лексике, на пример. Те неформалне особине су нарочито уочљиве у ситуацијама које би захтевале формалнији начин изражавања.

---

[30] Многе од тих особина, нарочито оне на плану акцентуације и фонетике, забележене су у дијалекатској литератури (нпр. нешто од непрецизних изговора или редукција гласова постоји практично у сваком дијалекту, а нарочито су те појаве честе у јужним говорима – исп. Барјактаревић 1966; Симић 1972). Међутим, у овом случају те су особине обележене не дијалекатски, него социолекатски. – Београдски вернакулар – који ни сам није јединствен – настао је превирањем и усаглашавањем различитих дијалекатских утицаја, а начин на који се то догодило (које су дијалекатске особине и из којих дијалеката преовладале, а које пак нису прихваћене – и зашто) могао би бити предмет посебног проучавања.

[31] Тако Ивић (1986: 99) каже: „Од обичних дијалеката шатровачки језик се разликује по томе што су његове особености искључиво лексичке [...], док граматички материјал и гласовни састав не одступају од оног у нормалном говору: нема неких специфичних наставака у падежима или глаголским облицима, нема друкчијих гласова или разлика у гласовном саставу иначе истих речи, што се све редовно јавља код обичног типа дијалеката.“

[32] Потврде за то налазимо и у записаном говору. Један извор могу бити дијалози из књижевних дела; тако у разговору који воде двојица криминалаца у роману *Патрљак* (Нил Грифитс, *Патрљак,* Београд: Фабрика књига, 2006, превела са енглеског Александра Бајазетов Вучен) наилазимо и на следеће (стр. 176; истицање полумасним слогом наше – Д. К.): *„Е **ние** тачно.“ „Ма него **ша е**.“ [...] „Јесте [...], ал сад не **мош** да возиш, па ти види. Није тренутак, бате, **ша а** ти кажем, просто оно, бате, није згодно [...]. Оно, **наш**, **ка** ниси мобилан [...].“ „Па добро сад. Оно, возим ја ту и тамо, **ние** да **ние**.“* Други извори могу бити различити форуми на интернету, на којима учесници понекад више записују свој говор него што употребљавају писани језик. Ево неколико примера са форума „Крстарица“ (https://forum.krstarica.com, сајт посећен 18. 3. 2018): *Више преферирам вино, **ал ајд моће** јелен са грејпом; **неа** везе; а као то волим да покажем да **иам** укус; а сутрадан мамурлук **ај здрао*** итд.

Такав језик, у мери у којој је заступљен,[33] не одговара ни времену радње, а ни школованости нити друштвеном статусу ликова: ти би ликови захтевали формалан или умерено неформалан стил, као и негован, културисан, пажљив (из)говор. Немаран, превише раскомоћен (из)говор слаже се са сасвим другачијим друштвеним окружењем и гардеробом; он пристаје некоме ко носи фармерке и патике и својим говором потврђује припадност релативно затвореној друштвеној групи, а не некоме ко носи елегантну одећу чак и по кући, најближим комшијама говори „Ви“ и одликује се културом и начитаношћу – па све то у времену које претходи нашем готово цео век. Другим речима, серија показује колико мало они који су учествовали у њеном стварању – било да су у питању редитељ или неки глумци[34] – имају свести о постојању различитих језичких варијетета, тј. о томе да заједно са облачењем у другу одећу иде и „облачење“ у друго „језичко рухо“.[35]

О одсуству осећања за вредност различитих језичких варијанти, тј. за постојање различитих варијетета и стилску обојеност говора, речито говоре примери унутар којих постоји стилска несагласност. Ево неких.

(1) Ви сте били потпуно јасни у погледу тога како се осећате према мени и мени је то чак врло симпатично. Мис'им на ту искренос' са којом изражавате ту одвратност пре^{м}а мени (Радмило, 2).
(2) Добар дан, госпођо. Тетка Стана није тренутно код куће, али Ви изволите се^{д}ите акоћете (Мика, 8).
(3) Љиљана: Не прија ми ова фарса. – Радмило: Па реко сам Вам ја да неће бити лако. (2)
(4) Госпођо, ја бих се одма' оженио (Милан, 8).

У 1. примеру израз „у погледу тога“ својство је интелектуалног стила, а изговор „мис'им“, „искренос'“ и „пре'а“ су неформални, одн. изразито супстандардни. И комбинација „изволите се^{д}ите акоћете“ из 2. примера стилски је нескладна: „изволите“ је формално, а „се^{д}ите“ и „акоћете“ супстандардно; особи којој се говори „Ви“ може се рећи само „Изволите седите (ако желите)“ или, с ублаженом формалношћу, „Извол'те седите (ако желите)“. Слично томе, образован говорник ономе коме говори „Ви“ не каже „реко'“ (3. пример), односно „одма'“ (4. пример), нити у истој реченици употребљава и лик речи са *х* (*бих*) и лик без тог гласа (*одма*').

С друге стране, у језику серије има и трагова извесног напора да се говор учини правилним и „финијим“. У то би, можда, спадало преношење краткоузлазног акцента са другог на први слог (*пòмогла, прòнашла, дòнесе*), а евентуално и употреба инфинитива уместо конструкције *да*+презент. Такође запажамо да, кад треба да звучи интелектуално или да буде формалан, говор бива обојен бирократски. То само потврђује колико се дубоко бирократски језик у свести говорника српског језика усталио као престижни.[36]

Укратко, у овој серији се о језику глумаца није превише бринуло (и ни издалека онолико колико о њиховом изгледу); а и кад јесте, није се баш знало како то да се учини или је учињено на погрешан начин. Другим речима, добар, узоран (културисан, школовањем изграђен, „правилан“, изнијансиран) језик и говор, свест о њима и потреба за њима, негде су се у данашњем времену загубили.

[33] Наглашавамо да не говоре сви глумци тако, при чему – као што смо у анализи и наговестили – глумци средње генерације имају бољи изговор и дикцију него неки млађи.

[34] Серија, по свој прилици, није имала лектора (шпицу серије нисмо успели да видимо до краја, али се у шпици филма *Кад љубав закасни*, који је скраћена верзија серије, лектор не помиње). Тако су глумци препуштени сами себи и оном знању језика и умећу говора које су стекли током школовања – а то школовање им, очигледно, у том погледу није много понудило.

[35] Претпостављамо да би се такав говор могао убројати у оно о чему Средојевић (2007: 255) говори као о 'приватности на сцени' (за разлику од 'глумачке игре која верно одговара захтевима лика и целокупног дела'). У том смислу, још су релевантне Белићеве речи у вези с позоришном дикцијом: „Обичан је случај да људи [глумци] имају своју дикцију која је на своме месту онда када се случајно са текстом поклапа. Али то је сувише мало искупљење за оне многобројне случајеве када се она са текстом не слаже. Њих треба да уклони уметник правим и дуготрајним радом над собом и својом уметношћу“ (Белић 2000 [1934]: 80).

[36] Више о особинама и распрострањености бирократског језика в. у Кликовац 2008.

Литература

Барјактаревић, Данило (1966). Новопазарско-сјенички говори. *Српски дијалектолошки зборник*, XVI, 1–177.
Белић, Александар (2000 [1934]). Дикција. *Наш језик,* 2/6, 161–163. Прештампано у: *О различитим питањима савременог језика* (Изабрана дела Александра Белића, 13. том), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, 79–80.)
Бошњаковић, Жарко (2009). Испитивања градских говора у Србији. [У зборнику] *Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић), Нови Сад: Филозофски факултет, 47–76.
Бошњаковић, Жарко, Урошевић, Данка (2009). Финалне вокалске групе *-ао, -ео, -уо* у говору Новог Сада. [У зборнику] *Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић), Нови Сад: Филозофски факултет, 246–267.
Бугарски, Ранко (2009). Теоријске основе урбане дијалектологије. [У зборнику] *Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине* (ур. Ж. Бошњаковић), Нови Сад: Филозофски факултет, 13–30.
Bugarski, Ranko (2006). *Žargon*, Beograd: XX vek (2. izdanje).
Ивић, Павле (1985 [1956]). *Дијалектологија српскохрватског језика: Увод и штокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска (2. издање).
Ивић, Павле (1986). *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.
Јокановић-Михајлов, Јелица (2004). Фонетска раслојавања говорног језика. *Научни састанак слависта у Вукове дане,* 32/1, 87–94.
Јокановић-Михајлов, Јелица (2012). *Прозодија и говорна култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
Klikovac, Duška (2008). *Jezik i moć*. Beograd: XX vek.
Kristal, Dejvid (1996). *Kembrička enciklopedija jezika*, Beograd: Nolit.
Петровић, Драгољуб, Гудурић, Снежана (2010). *Фонологија српскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига / Матица српска.
Речник српскога језика, Нови Сад: Матица српска, 2011.
Симић, Радоје (1972). Левачки говор. *Српски дијалектолошки зборник*, XIX, 1–618.
Средојевић, Дејан (2007). Шта је дикција? *Прилози проучавању језика*, 38, 249–261.
Суботић, Љиљана (1995). Ортоепска норма – данас. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 24/1, 311–317.

ON CONTEMPORARY LANGUAGE AND CONTEMPORARY AWARENESS OF LANGUAGE
(based on the material from a popular TV series)

Summary

The paper deals with the language spoken by the actors in the television series “Single in Marriage”, examining it from two points of view. First, the spoken language under examination is used to reconstruct some prominent features of the contemporary Belgrade vernacular, in particular its youth variant (accentuation, phoneme pronunciation, the nature of enclitics, forms of modal verb complementation and future forms, ways of asking general questions, the use of pronouns, etc.). Second, based on the remarkable incongruence between this spoken language and that which would be appropriate for the series characters (educated young people from in the 1930s), conclusions are drawn with respect to the contemporary awareness of language - the awareness of linguistic variation and of stylistic colouring. Further conclusions concern the nature of slang, and, last but not the least, attention is drawn to the need of establishing the value of linguistic variables, by placing them on a cline ranging from the literary, via formal and informal to different degrees, to the extremely substandard (slang) pole.

Keywords: contemporary Serbian language, urban dialectology, contemporary Belgrade vernacular, slang, television series "Single in Marriage" (i.e. *Samac u braku*).

Duška Klikovac
Univerzitet u Beogradu, Srbija
Filološki fakultet
klikovac@rcub.bg.ac.rs

УДК 811.163.41’42
32(497.11)”2013/2018”

Ана Кузмановић Јовановић

НОВИ ОКВИРИ ЗА ТРАДИЦИОНАЛНЕ ТЕМЕ: КОСОВО И ЕВРОПА У СРПСКОМ ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ

У овом раду су анализирана различита дискурзивна средства коришћена у савременом српском политичком дискурсу за представљање нове националне политике према Косову након склапања тзв. Бриселског споразума (2013), којим се Србија под политичким притиском ЕУ *de facto* одрекла суверенитета над овим делом своје територије. Мотивација рада јесте питање како држава Србија чува свој идентитет онда када је угрожен његов конститутивни елемент (будући да Косово заузима централно место у тзв. аутобиографском наративу Србије) док истовремено наставља да промовише политике евро-интеграција које су директно супротстављене политичкој борби са последицама сецесије Косова. Анализа корпуса изјава најутицајнијег српског политичара и председника Србије, А. Вучића, у периоду након склапања Брислеског споразума, показује да је на снази ново уоквиравање (енгл. *reframing*) Косова; уместо „свете земље“, „српског Јерусалима“ и других традиционално доминантних метафора о овој територији, Косово у савременом српском политичком дискурсу бива представљено као терет и препрека за европски пут Србије, који је, пак, представљен кроз метафоре напретка и бољитка. Међутим, Вучић не одбацује већ стратешки користи национални наратив о Косову; својим избором когнитивних оквира, он деактивира оквир о Косову као светој српској земљи, док истовремено активира оквир о истријској неправди и подношењу жртве зарад боље будућности и опстанка нације и државе. Ова анализа промене оквира у српском политичком дискурсу потврђује разултате истраживања јавног дискурса у бројним друштвено-историјским контекстима који указују на важност уоквиривања у за промоцију одређених политичких агенди.

Кључне речи: политички дискурс, когнитивни оквир, наративи, концептуална метафора, Србија, Косово.

1. УВОД

У српском политичком и јавном дискурсу, Косово је традиционално представљено као српски *ethnoscape* (Smith, 1999), тј. света територија нације набијена емоционалним и културним значењима (Kuzmanovic Jovanovic 2011). Етноскејп може генерисати снажне и дуготрајне митове, симболе и сећања у оквиру одређене заједнице (Smith, 1999: 24), који затим бивају представљени и оснажени кроз политички дискурс. Ти заједнички митови су посебно важни у време националних криза, као што је она у којој се Србија нашла након сецесије Косова (2008). Паралелно са овом, централна тема у савременом српском политичком дискурсу јесу и тзв. европске интеграције и непостојање алтернативе за „европски пут“ Србије. Поменути „еврпски пут“ јесте варијанта метафоре „Пут ка демократији“ која се јавља у западном политичком дискурсу још 80-тих година прошлог века. Према Лејкофу (Lakoff, 1999: 32), „идеја ове метафоре јесте претпоставка да је демократија најморалнији облик владавине“. У овом случају, Европска Унија и њен политичко-економски систем представљени су као најбољи модел и решење за будућност Србије а утицај ЕУ је јавно и отворено прихваћен и признат као интегрални део политике српских елита (Stojic, 2006: 312).

Када је у Србији почетком 2000-тих дошло до политичких промена, ова два дискурса представљана су као комплементарна, што је симболички сумирано у познатом политичком моту, „И Косово и Европа“. Међутим, од Бриселског споразума између Београда и Приштине (19. април

2013)[1], оквир у представљању Косова се мења (Rasulić, 2014; Subotić, 2016). У оквиру комплексног националног наратива, маргинализује се оквир о Косову као светој српској земљи а у истиче оквир о националном страдању и жртви кроз трпљење историјске неправде.

Наиме, на основу Брислеског споразума из 2013. године, Србија је под политичким притиском ЕУ прихватила ауторитет косовских власти на целој територији Косова и Метохије у замену за аутономију локалног српског становништва кроз формирање тзв. Заједнице српских општина. Како држава чува свој идентитет када је практично, уз њен пристанак, ампутиран конститутивни елемент њеног идентитета, будући да Косово *јесте* срж српске државности (Subotić 2016: 611)? Циљ овог рада јесте да покаже начин на који владајућа елита промовише промену политике према отцепљеној покрајни мењајући когнитивни оквир у представљању Косова како би променила менталне представе грађана Србије и прилагодила их новим историјским, политичким и друштвеним околностима.

За теоријску основу анализе комбиновала сам два комплементарна приступа, когнитивистички и приступ критичке анализе дискурса. Тиме сам желела да нагласим да анализиране реторичке промене не могу бити објашњене само когнитивно-лингвистичким узроцима, већ да је неопходно посматрати их у ширем контексту, као друштвени и идеолошки феномен.

Одабрала сам концепт когнитивних оквира, веома коришћен у анализи политичког дискурса (Druckman, 2011; Lakoff, 1999, 2014; Lecheler et al. 2015). Лејкоф (Lakoff, 2014: xv) дефинише оквире или *фрејмове* (*frames*) као „менталне структуре који обликују начин на који видимо свет". Оквири су од суштинског значаја за промоцију одређених политичких агенди, будући да „наши оквири обликују наше друштвене политике и институције које формирамо како бисмо спроводили те политике. Променити оквир значи променити све то. Промена оквира је друштвена промена" (Lakoff, 2014: xv).

Истовремено, ослањам се и на концепт наратива као комплексних система когнитивних елемената који у политичком и јавном животу одређене државе имају улогу да оправдају и објасне државне политике и осигурају национално јединство.

Предмет моје анализе јесу изјаве Александра Вучића, политичара који је од 2012. био на функцији потпредседника владе, премијера, председника највеће српске политичке партије а садашњи је председник Републике Србије. Наиме, његово присуству у медијском простору Србије, како показују различите медијске анализе, апсолутно је доминантно[2], због чега је овај политичар главни креатор политичког дискурса у Србији данас.

Хронолошки оквир корпуса јесте период након склапања Бриселског споразума, као документа који представља кулминацију бројних покушаја да се нормализују односи између Србије и њене јужне покрајне; ипак, већина анализираних изјава је из периода након избора Александра Вучића за председника Републике Србије (у мају 2017), када Косово поново заузима централно место у српском политичком и јавном дискурсу кроз председников позив на тзв. „унутрашњи дијалог" о овом проблему.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

За разумевање значаја Косова у српској политичкој агенди неопходно је разумети генезу претварања ове територије у српску свету земљу. Такозвани *Косовски мит*, наиме, представља сложени аутобиографски наратив државе Србије који има за циљ одржавање њене „онтолошке безбедности" (Subotić, 2016). Да би били друштвено утицајни, наративи морају бити целовити и

[1] Комплетан текст Бриселског споразума доступан је на: https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/serbiakosovoworkshopreport.pdf

[2] Подаци Независног удружења новинара Србије, http://nuns.rs/info/news/28398/ninamedija-vucic-vise-u-medijima-nego-svi-ministri-zajedno.html; такође http://www.nspm.rs/hronika/kliping-vucic-u-medijima-ima-mnogo-vise-vremenskog-prostora-nego-svi-ostali-kandidati-zajedno.html?alphabet=l

кохерентни. Међутим, чак и најдоминатнији наративи поседују контрадикторности које различити политички актери могу користити за промовисање сопствених агенди (Subotić, 2016: 611). У временима кризе, када су различити аспекти државне безбедности и идентитета доведени у питање, као у случају сецесије Косова, селективно се активирају различити елементи тих националних наратива како би омогућили стварање новог когнитивног оквира за промену политике, док истовремено пружају јавности осећај целовитости и континуитета државе. Другим речима, политичари могу користити одређене наративе стратешки, у циљу промовисања сопствених агенди, због чега је њихово разумевање и анализа од кључног значаја за разумевање политичког понашања (Subotić 2016: 611-612).

2.1. Косовски мит

Косовски мит у данашњем облику потиче из 17. и 18. века, а постао је политички значајан тек крајем 19. века, тачније, након Берлинског конгреса (1878), када је Србија по први пут градила националну државу (Ejdus, 2017). Значај косовског мита за пројекат националне државе лежи у успостављању историјског континуитета између савременог српског народа и средњовековних Срба, чиме се сугерише вечност и ахисторичност српске нације (Ejdus & Subotić, 2014: 164). Будући да је Косово 1912. поново враћено у оквире српске (касније југословенске) државе, овај наратив је изгубио централно место у српском политичком дискурсу, нарочито током периода СФРЈ. У том периоду, косовски мит чуван је и негован у окриљу Српске православне цркве. Међутим, поново је активиран крајем 80-тих и доласком на власт Слободана Милошевића, нарочито након прославе 600 годишњице Косовске битке и чувеног Милошевићевог говора на Газиместану[3]. Од тада, Косово је у српском политичком дискурсу било систематски представљано као кључ српског националног идентитета (Kuzmanovic Jovanovic 2011).

Због снажне културне симболике овог мита, његово отворено одбацивање довело би у питање саму суштину српског националног идентитета. Уместо тога, политички актери стратешки манипулишу различитим оквирима овог наратива у циљу промоције нове политике према Косову, док истовремено чувају онтолошку безбедност државе.

2.2. Когнитивни оквири и промовисање политичких агенди

Когнитивни оквир представља димензије на којима заснивамо своју процену одређеног питања или проблема, па промењени оквири могу довести до нових, алтернативних процена и избора (Druckman, 2011: 281). Оквири у комуникацији слични су оквирима у мислима. Како истичу Киндер и Сандерс (Kinder and Sanders, 1996: 164 према Druckman, 2011: 284), „оквири су интерпретативне структуре утиснуте у политички дискурс. Као такви, оквири представљају реторичко оружје“. Ово реторичко средство служи да се „фиксирају значења, организује искуство, упозоре други да су њихова интересовања а вероватно и идентитети у опасности, као и да предложи решења за горуће проблеме“ (Barnett, 1999: 25 према Payne, 2001: 39). Оквири обезбеђују интерпретацију одређене ситуације, као и прикладно понашање у датом контексту. Они, дакле, представљају конститутивне елементе друштвено-политичких норми и служе да оправдају одређени друштвено-нормативни поредак (Payne, 2001: 39).

Оквири су посебно важни у политичком дискурсу зато што „нису ограничени на интерпретацију поруке, већ могу утицати и на дела“ (Keren, 2011: 1). Другим речима, од одлучујућег су значаја за просуђивање и одлучивање, два кључна елемента политичке активности (Fairclough, I.&N., 2012). Уколико имамо у виду да дуготрајна изложеност одређеним дискурзивним оквирима доводи до снажнијих и упорнијих ефеката од једнократне изложености, те да су

[3] Говор доступан на адреси: https://www.youtube.com/watch?v=vdU6ngDhrAA&feature=youtu.be

ови ефекти посебно изражени код особа са скромним политичким знањем (Lecheler et al, 2015), јасан је значај праксе уоквиравања у политичком и јавном дискурсу као начина за пласирање конкретних политичких агенди у друштву.

Како би био постигнут кључни политички циљ чланства у ЕУ, за који је нормализација односа са Косовом *conditio sine qua non*, мења се дискурзивни оквир за Косово у српском политичком и јавном дискурсу. Метафора етноскејпа бива маргинализована и јављају се другачије дискурзивне стратегије које промовишу нову политичку агенду. Међутим, управо због комплексности овог националног наратива, могуће је промену политике узроковану кризом (тј. сецесијом Косова и касније донетим Бриселским споразумом) која подрива његове саме основе представити истим тим наративом, тачније, кроз његову стратешку употребу – активирањем одређених оквира и деактивирањем других оквира истог наратива.

2.3. Стратешка употреба хегемоног наратива о Косову у савременом српском политичком дискурсу

Државне наративе активно конструишу бројни политички и културни актери кроз свакодневне друштвене праксе (Subotić, 2016: 615). Одабиром одређених когнитивних оквира у оквиру ових наратива фиксира се значење прошлости и утврђују могућности за будуће политичке акције. Онога часа када критична маса друштвених актера прихвати одређени наратив, он постаје друштвена чињеница, тј. хегемон (Subotić, 2016: 615).

Српски хегемони наратив о Косову садржи три кључна елемента: 1) концепт жртве – Срби су се, предвођени кнезом Лазаром, одрекли земаљског како би задобили небеско царство; 2) историјска неправда – српски народ као жртва великих сила; 3) национални опоравак – Србија ће се поново уздићи (Ejdus & Subotić, 2014: 164; Subotić, 2016: 618).

Александар Вучић стратешки користи овај наратив; својим избором когнитивних оквира он деактивира наратив о Косову као светој српској земљи, док истовремено активира наратив о истријској неправди и подношењу жртве зарад боље будућности и опстанка нације и државе.

3. ДИСКУСИЈА СА ПРИМЕРИМА

У време када је био у опозицији, Вучић је 2010. године оптужио тада водећу про-европку партију у Србији, Демократску странку, за издају државе јер је њен председник и тадашњи председник Србије, Борис Тадић, започео преговоре са Приштином под покровитељством ЕУ:

> Морам подсетити г. Мићуновића да је парола ДС до пре 20 дана била „И Косово и Европа“ (...) Онда је заборављено Косово из пароле „И Косово и Европа“ и речено је „Завршетак историјског конфликата у региону и Европа“. Ништа то не би представљало драматичан проблем да није у питању држава. (...) Значи, неко признаје да су смишљено лагали народ (...) да би народ лакше прогутао реалност.[4]

Међутим, Вучић ће убрзо постати најмоћнији и најутицајнији српски политичар и као такав наставити исту политичку агенду својих политичких противника из Демократске странке, покушавајући да помири проблем Косова и наставак евро-интеграција. Поменути преговори започети у време администрације Бориса Тадића кулминирали су 2013. Бриселским споразумом између влада Србије и Косова. Политика садржана у моту „И Косово и Европа“ више није одржива, те је Вучић, који је оптуживао своје противнике за издају Косова, наставио исти процес легитимизације независности српске покрајне.

[4] А. Вучић, 26.09.2010. http://www.politika.rs/sr/clanak/150583/Micunovic-Suocavamo-se-sa-realnoscu-i-recimo-istinu-Vucic-Iz-parole-DS-I-Kosovo-i-Evropa-ispalo-je-Kosovo

Непосредно након доношења Бриселског споразума Вучић јасно показује тенденцију ка формирању новог дискурзивног оквира за Косово која ће се учврстити у његовим наредним јавним иступима о овом државном проблему. Наиме, сецесија овог дела територије угрожава срж формативних сећања и аутобиографије српског народа (Ejdus, 2017: 124), те уместо да Бриселски споразум уоквири као победу државе Србије, будући да је у питању услов за наставак евроинтеграција, Вучић активира познати оквир историјске неправде нанете Србији и жртвовања зарад виших циљева. Док је у случају кнеза Лазара и српске војске у Косовском боју тај виши циљ била небеска Србија, у дискурсу Александра Вучића то је сам физички опстанак српске државе и нације:

> Споразум је *једини начин да Србија опстане* (...) Безброј је разлога против споразума, (...) али постоји један добар разлог, *споразум је једини начин да Србија опстане*, да *останемо уједињени и да заједно решавамо питања из наше будућности*. (...) Сваки дан говорим да је то *тежак споразум, који носи много проблема за српски народ, али који је био једини могући у датом тренутку*. (...) Унапред кажем, биће *још тешких и болних ствари, мука* кроз које ћемо морати, уверен сам, да прођемо заједно. (...) *Ми смо у прошлости имали безброј покушаја да будемо јачи од оних који су надмоћнији, безброј покушаја да уништимо себе* и прилично смо у томе успевали. (...) Србија жели да са својим народом (...) делује у будућности[5].

Он, дакле, Бриселски споразум представља као залог голог физичког опстанка Србије (то јест, као жртву која се мора поднети), позивајући нацију на јединство и истрајност како би се осигурала боља будућност (то јест, национални опоравак). Истовремено активира и традиционални оквир о историјској неправди нанетој српском народу навиклом на (махом безуспешну) борбу са јачима од себе (вид. одељак 2.3).

У свом првом обраћању нацији на новој функцији, Вучић се дотакао косовског проблема, нудећи нови оквир за овај, традиционално један од кључних проблема српске политике:

> Признали смо да *нисмо никакав изабрани народ*, да *нисмо ни највећи ни најпаметнији, да не живимо ни на каквом небу*, већ овде, у нашој Србији, и да ће нам, у њој, бити управо онако, како смо заслужили, својим радом[6].

Овде је јасна алузија на устаљену метафору о Србима као небеском, изабраном народу, чуварима косовског завета кнеза Лазара, што је темељ дискурзивне конструкције Косова као српског етноскејпа.

У истом говору наставља, алудирајући на наратив о Косовском миту и наглашавајући симболичку димензију Косова у српској култури као терет којег Срби треба да се ослободе уколико желе да иду у бољу будућност:

> Зато хоћу и да отворимо унутрашњи дијалог по питању Косова и Метохије, уз све наше разлике, без предрасуда, а поштујући Устав наше земље. Морамо да будемо отворени, *да се ослободимо митског приступа*, али и олаког давања онога на шта имамо свако право. Наш унутрашњи дијалог, по том питању, можда је и важнији од оног којег треба да водимо са Албанцима.[7]

> Бринем за будућност Србије. И лепо сам јуче рекао: поштујем ја сваку црквену заједницу. Али *наш је посао да бринемо о земаљском животу, о неком небеском нека брину неки други*.[8]

---

[5] А. Вучић, 12.05.2013. Радио Слободна Европа, https://www.slobodna-evropa.org/a/vucic-na-kosovu-o-briselskom-sporazumu/24983481.html И у овом и у свим наредним примерима, курзив А.К.Ј.

[6] А. Вучић, 31.5.2017. http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=1266688.

[7] А. Вучић, 31.5.2017. available at http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=1266688.

[8] А. Вучић, 02.06.2017. http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2755389/vucic-vreme-da-razgovaramo-o-ustavu-i-kosovu.html

Деца и брига за њихову будућност је још један оквир који Вучић активира говорећи о Косову:

> Хајде да седнемо да разговарамо, ако можемо да разговарамо. Ако можемо да се договоримо, ми смо нешто урадили за своју земљу. Ако пропадне, значи да смо још једном *више бринули о земљи својих дедова него о земљи своје деце*.[9]

> Ако *оставимо деци нерешено ово питање, опет ће наша деца да се бију*, јер је питање да ли ће се решити за 10, 20 или 100 година. Морамо да поставимо ствари у реалне оквире. Шта можемо да остваримо, а шта не, али да *не спречавамо будућност за нашу децу*[10].

Поново, је, дакле, Косово представљено као препрека за напредак и будућност која је неизбежно везана за ЕУ, или барем „европски пут“:

> Баш као што не треба да буде сумње ни *у европски пут којем смо се посветили*. (...) Желимо да градимо демократско друштво и баш тај и такав тип друштва јесте основни разлог *нашег упорног и истрајног опстајања на европском путу*. *Наставићемо тај пут*, не молећи никога ни за шта, али чврсто верујући у себе и реформе које можемо и морамо да урадимо. (...) И томе ћу се посебно посветити, и тражићу и од владе и од Скупштине да убрзано наставе са реформама (...) и да, сви заједно, наставимо са свакодневним променама, у сваком сегменту нашег јавног живота, како би, у најскорије време, могли с правом и мирно да кажемо - ми, Србија, јесмо и Европа и свет (...)[11]

> Зато је и важан наш интерни дијалог о Косову и Метохији, јер, *док нема напретка у односима по том питању, нема напретка на путу ка ЕУ*[12].

> Кључна ствар која нас све време стопира је питање односа према Косову и Метохији[13].

Наратив о неопходним реформамам и променама Вучић често поткрепљује позивајући се на Макса Вебера и његову *Протестантску етику и дух капитализма*. Тврди да је протестантски, нарочито немачки аскетизам, модел који Србија треба да следи:

> Вебера сам читао пуно раније. Али стално говорим да нама у Србији недостаје протестантски морал. Немамо довољно свести за одговорност. *Морамо мењати наш менталитет*. Не плашим се ја питања Косова (...) *Ја се плашим нашег менталитета и наших навика*. То је наш проблем.[14]

Он хвали Немце због „напорног рада“ и „дисциплине“ и често их наводи као пример када говори о економским и структурним реформама кроз које Србија мора да прође:

> Немачка постаје апсолутно најважнија земља у Европској унији и да је од великог значаја за нас да са том земљом имамо најбоље могуће односе. Ми због тога *морамо додатно да мењамо себе*, да обезбедимо и виши степен владавине права, али и да наставимо економске реформе, јер без наставка *економских реформи, дисциплине и одговорности* тешко да ћемо направити велике резултате.[15]

---

[9] А. Вучић, 02.06.2017. http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2755389/vucic-vreme-da-razgovaramo-o-ustavu-i-kosovu.html

[10] · Вучић, 24.07.2017. http://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-kosovo-i-metohija-je-pitanje-koje-stopira-sve-nas/7vr6r1w)

[11] А. Вучић, 31.05.2017. http://www.politika.rs/scc/clanak/381764/Vera-u-sebe-je-temelj-buducnosti.

[12] А. Вучић, 12.08.2017. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=08&dd=12&nav_ category=11&nav_ id=1292506

[13] А. Вучић,24.07.2017. http://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-kosovo-i-metohija-je-pitanje-koje-stopira-sve-nas/7vr6r1w

[14] А. Вучић, 21.1.2014. http://www.dw.com/bs/vu%C4%8Di%C4%87-strahujem-od-na%C5%A1eg-mentaliteta/a-17375885

[15] А. Вучић, 03.06.2017. http://www.kurir.rs/vesti/politika/2858573/vucic-nemacka-apsolutno-najvaznija-u-eu

Стога је Европа, нарочито Немачка, повезана асоцијативно са будућношћу, променама и напретком, док је инсистирање на „косовском миту" терет и назадњаштво. Ипак, није спреман да отворено призна губитак и одрицање од Косова, већ независност покрајне представља као предмет преговора, описујући дијалог између представника Срба и косовских Албанаца у оквиру који подразумева понижење, тешкоће и бол – дакле, жртву.

> Положићу заклетву над Уставом Србије, што значи да нећемо признати независност Косова, али оно што је важно за нас је не само отворени дијалог са косовским Албанцима већ веома отворени разговор међу нама Србима о нашој будућности, како политичкој, тако и економској. У исто време, уложићемо огромне напоре да унапредимо наше разговоре и процес дијалога са Приштином под окриљем ЕУ.[16]

> Нећу признати Косово, то није моја политика, али сам спреман да разговарам и да прихватим чињеницу да *код нас има много митова и легенди*.[17]

> Морамо да отворимо *све теме које су тешке и болне за друштво* - и Косово и Устав (...). [18]

Коначно, мада отворено одбацује националне митове, представља себе као националног хероја који се жртвује за добробит свог народа:

> Чуваћу интегритет Србије, али ћу увек прихватати разговоре са косовским Албанцима, јер тиме штитимо наше Србе и тиме чувамо и бранимо мир. *Боље је да мени буде тешко, да се понекад осећам и понижењим, али је много важније да Србија не буде унижена* и да људи у нашој земљи имају мир и спокој.[19]

Дакле, главна стратегија садашњег председника Србије у дискурзивној конструкцији Косова јесте стављање у први план оквира жртве коју Србија мора да поднесе у својој неравноправној борби против историјске неправде, уз истовремено потискивање сакралне симболике косовског наратива. Косово се константно истиче као реликт прошлости (херојске, но ипак прошлости), терет и препрека, насупрот традиционалном оквиру Косова као свете земље.

Истовремено, наглашава да будућност Србије лежи у „европском путу" и да морамо „сви заједно, (да) наставимо са свакодневним променама, у сваком сегменту нашег јавног живота". Главни модел за ове промене је наводна немачка протестантска етика, коју Вучић види као идеалан узор за нови српски менталитет.

4. ЗАКЉУЧАК

„Променити оквир значи променити начин на који јавност види свет. То значи променити оно што сматрамо здравим разумом. Пошто језик активира оквире, нови језик захтева нове оквире. Да бисмо другачије размишљали, морамо другачије да говоримо" (Lakoff, 2014: xv). Начин на који се мења оквир за Косово у српском политичком дискурсу потврђује ову тврдњу.

У анализи дикурзивних пракси које указују на промену оквира за Косово у српском политичком дискурсу комбиновала сам два комплементарна приступа, когнитивистички и приступ критичке анализе дискурса. У питању је релативно нова тенденција у истраживањима политичког дискурса, нарочито коришћена у проучавању метафоре у политичком дискурсу (вид. Charteris-Black, 2004). Лејкоф овакав приступ, када селективно наглашавање одређених елемената мета-

[16] А. Вучић, 30.05.2017. http://studiob.rs/vucic-saradnja-sa-pristinom-ali-necemo-priznati-kosovo/

[17] А. Вучић, 30.05.2017. http://www.bktvnews.com/info/politika/vucic-necu-se-odreci-kosova-ali/112753)

[18] А. Вучић, 30.05.2017. http://www.bktvnews.com/info/politika/vucic-necu-se-odreci-kosova-ali/112753)

[19] А. Вучић, 31.5.2017. http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=1266688

форе утиче на разумевање читавог исказа, назива *метафоричким уоквиравањем* (Lakof, 2014). Овај интердисциплинарни приступ инсистира на томе да су метафоре и оквири не само језички и когнитивни, већ истовремено и друштвено-идеолошки феномени. Стога сам метафоричке оквире за Косово анализиране у овом раду посматрала као реторичко, односно језичко средство са специфичним, идеолошким задатком промовисања одређене политичке и друштвене агенде.

Наиме, кроз уоквиравање и различите дискурзивне праксе политичари могу активирати националне наративе или елементе унутар тих наратива, истовремено деактивирајући друге елементе истог наратива који им не иду у прилог. Кроз такво, стратешко коришћење ових наратива, политички лидери могу утицати на перцепцију јавности, промовишући тако промене својих политика (Subotić, 2016: 616), чак и када те политике директно угрожавају одређене националне интересе, као што је случај са спровођењем Бриселског споразума. Овакво разумевање стратешке употребе наратива и активирања, односно деактивирања одређених оквира у складу са тренутним агендама може објаснити наизглед радикалне промене у дискурзивном представљању Косова које промовише председник Србије Александар Вучић. Уместо српског етноскејпа и свете земље, Косово постаје терет и препрека „европском путу“ Србије.

Међутим, будући да наратив о Косову јесте срж српског националног идентитета, он не може отворено бити одбачен. Национални митови су, наиме, онтолошка основа нације и пружају неопходан осећај стабилности, трајности и сигурности у временима кризе. Зато Вучић не одбацује отворено, већ вешто манипулише различитим елементима у оквиру тзв. Косовског мита. Отворено одбацује идеју о Косову као српској светој земљи, али истовремено у први план истиче дубоко укорењен оквир жртвовања, подједнако важан за Косовски наратив као и онај о етноскејпу. Но, како се практично значење колективног сећања непрестано мења и реинтерпретира како би се ускладило са контекстом, тако се и формативна сећања, она која чине срж аутобиографије једног народа или државе, непрестано стварају и прилагођавају потребама политичке елите, како би им служиле за њихове тренутне циљеве (Ејдус, 2017: 124). Генеза и развој косовског мита у српском политичком и јавном дискурсу то јасно потврђује.

Имајући у виду све ово, можемо закључити да главна функција ових реторичких (тј. језичких) промена у српском политичком дискурсу идеолошка, тј. представљање нове политичке реалности коју је креирао Бриселски споразум – *de facto* признање независности Косова – српској јавности. Управо зато што Косово јесте српски етноскејп, важно је уоквирити га као терет и препреку замишљеној, напредној европској будућности, али уз истовремено истицање потребе подношења ове жртве у неправедној борби против још једне историјске неправде нанете Србији, као залог њеног опоравка. Дакле, нови когнитивни оквири за Косово не излазе из матрице такозваног „Косовског мита“, чиме се обезбеђује стабилност овог наратива, пресудног за српски национални идентитет. Истовремено, и Косово и Европа су дискурзивно конструисани уз пажљив избор оквира који доприносе промоцији политичке агенде српске политичке елите окупљене око најутицајнијег и најмоћнијег српског политичара, Александра Вучића.

Анализа различитих оквира у српском политичком дискурсу додатно потврђује резултате оних студија јавног дискурса из различитих друштава које говоре у прилог тврдњи да је избор оквира у политичком дискурсу у основи политичко и друштвено питање. Тај избор помаже да се реалност представи на одређен начин, што може бити од пресудног значаја за политичку, друштвену и економску агенду у једном друштву.

Литература

Charteris-Black, Jonathan (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. London: Plagrave-MacMillan.

Druckman, James N. (2011). What's It All About?: Framing in Political Science. In *Perspectives on Framing* (Gideon Keren, ed.). New York: Psychology Press / Taylor & Francis, 279-302.

Ejdus, Filip & Jelena Subotić (2014). Kosovo as Serbia's Sacred Place: Governmentality, Pastoral Power, and Sacralization of Territories. In *Politization of Religion, the Power of Symbolism. The Case of Former Yugoslavia and its Successor States* (Gorana Ognjenović & Jasna Ozelić, eds.). Basingstoke: Palgrave, 159-184.

Ejdus, Filip (2017). Memories of Empire and Serbia's Entry into International Society. In *Memories of Empire and Entry into International Society. Views from the European Periphery* (Filip Ejdus, ed.). London: Routledge, 121-137.

Fairclough, Isabela & Norman (2012). *Political Discourse Analysis*. Routledge: London/ New York.

Keren, Gideon (2011). On the Definition and Possible Underpinnings of Framing Effects: a Brief Review and a Critical Evaluation. In *Perspectives on Framing* (Gideon Keren, ed.). New York: Psychology Press / Taylor & Francis.

Kuzmanović Jovanović, Ana (2011). Preserving the Integrity of National Identity: Metaphors for Kosovo in Serbian Political Discourse. *Texas Linguistics Forum* 54, 33–39.

Lakoff, George. 1999. Metaphorical Thought in Foreign Policy: Why Strategic Framing Matters To the Global Interdependence Initiative. Washington, DC: The Frameworks Institute.

Lakoff, George (2014). *The All New Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing Company (2nd edition).

Lecheler, Sophie, Mario Keer, Andreas R.T. Schuck &Regula Hänggli (2015). The Effects of Repetitive News Framing on Political Opinions over Time, *Communication Monographs*, 82 (3), 339-358.

Payne, Rodger A. (2001). Persuasion, Frames and Norm Construction. *European Journal of International Relations*, 7(1), 37–6.

Rasulić, Katarina (2014). Turning the heart into a neighbour: (Re)framing Kosovo in Serbian political discourse. In *The Language of Crisis* (Mimi Huang ed.). Amsterdam: John Benjamins (у штампи) (5th International Conference Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines – Loránd Eötvös University, Budapest, Hungary, 1–3 September 2014).

Smith, Anthony (1999). Sacred Territories and National Conflict. *Israeli Affairs*, 5, 13-29.

Stojic, Marko (2006). Between Europhobia and Europhilia: Party and Popular Attitudes towards Membership of the European Union in Serbia and Croatia. *Perspectives on European Politics and Society*, 7(3), 312-335.

Subotić, Jelena (2016). Narrative, Ontological Security and Foreign Policy Change. *Foreign Policy Analysis* 12, 610-627.

NEW FRAMES FOR THE TRADITIONAL TOPICS: KOSOVO AND SERBIA IN SERBIAN POLITICAL DISCOURSE

Summary

This paper explores different discursive frames used in Serbian political discourse to construct and conciliate two competing discourses, the discourse on Kosovo, and the discourse on Europe and the European integrations as the only possible and desirable future for Serbia. Special regard to specific historic moments will be applied: the post-Brussels Agreement period and the aftermaths of the inauguration of President Aleksandar Vucic. This period of time is chosen because a) BA is especially challenging for the preservation of integrity of Serbian national identity, since Serbia was forced to resign many aspects of its sovereignty in the process of normalization of relations with Kosovo, in order to maintain the negotiation process to join the European Union; b) A. Vucic, as the most influential Serbian politician, is the principal promoter of Serbian political agenda and a main actor in the reframing of Kosovo in Serbian political discourse.

The paper explores how Serbian politicians construct, and manage to harmonize the discourse on Kosovo as "Serbian Southern province" and "sacred land'' on one hand, and the discourse on inevitability of European integration process on the other hand, since most of the European countries have recognized the independence of Kosovo. I argue that, in order to mitigate the consequences of the highly unfavorable social and political constellation that followed the Brussels Agreement, Serbian political elite is reframing Kosovo. The main representative of this new way of framing traditional political problems is the newly elected President of Serbia, whose statements are analyzed herein.

The analysis of different discursive elements in this segment of Serbian political discourse brings additional evidence to those studies of public discourse in different countries which have demonstrated the importance of problem framing in political discourse for the promotion of a specific political agenda.

Keywords: political discourse, cognitive frame, narratives, conceptual metaphore, Serbia, Kosovo

Ана Кузмановић Јовановић
Универзитет у Београду, Србија
Филолошки факултет
akuzmanovic@fil.bg.ac.rs
ana.kuzmanovic@gmail.com

УДК 316.356.2:811.163.41’37

Ивана Лазић Коњик - Стана Ристић

СРПСКА ЈЕЗИЧКО-КУЛТУРНА СЛИКА ПОРОДИЦЕ. АНКЕТНИ ПОДАЦИ

Рад је део ширег истраживања које има за циљ реконструкцију концепта ПОРОДИЦЕ у српској језичкој слици света на основу анализе системских, речничких и текстуалних података, што ће бити посебно представљено, и анкетних података који су предмет анализе у овом раду. Анкетирано је 100 студената са Универзитета у Новом Саду у току пролећа 2017. године. Поред општег питања о суштини концепта праве ПОРОДИЦЕ, анкета је имала још седам допунских питања. Главни резултати показују да се у свакодневном језичком поимању српских студената права ПОРОДИЦА концептуализује као заједница, коју чине чланови породице (родитељи и деца и други блиски сродници), које повезује љубав, међусобно поштовање, подршка, слога, разумевање, који живе заједно у приватној кући/дому, у коме се осећају сигурно и срећно, нема свађи и насиља, сви брину једни о другима, помажу једни другима и заједнички решавају проблеме и да је породица нешто највредније у животу, богатство. Анкета је такође показала примарност психосоцијалног аспекта у концептуализацији ПОРОДИЦЕ у односу на индивидуалне аспекте, психички и егзистенцијални.

Кључне речи : породица, анкета, дескриптори, аспекти, језичка слика света, српски језик

1. УВОД

У Лублинској етнолингвистичкој школи која се развија под руководством проф. Јежија Бартмињског, анкетни подаци, заједно са системским и текстуалним подацима (С-А-Т), представљају релевантан језички материјал за реконструкцију језичке слике неког појма, односно начина концептуализације појма од стране говорника датог језика.

Анкетни подаци су значајни јер представљају најкраћи пут до свакодневне језичке свести говорника. Бројнији су и разноврснији у односу на системске податке, због чега откривају много више особина (типичних и индивидуалних) које се приписују неком предмету/појму. Посебну вредност представља могућност њихове статистичке обраде на основу чега се могу идентификовати и установити централне и периферне особине, важне и са аспекта испоређивања концепата у различитим језицима (Бартмињски 2011: 67, 249; Bartmiński 2014: 287, 293–294).

Предмет анализе у овом раду су подаци добијени на основу анкете о концепту ПОРОДИЦА на узорку од 100 студената, као део ширег истраживања које има за циљ реконструкцију овог концепта у српској језичкој слици света (ЈСС).

1.1. Подаци о анкети

Анкета је обављена у току школске 2016/2017. године на Универзитету у Новом Саду. Састојала се из два дела. Први део је садржао питања о годишту, полу, професији, матерњем језику и језику свакодневне комуникације, месту завршетка претходне школе и месту становања. Други део је обухватио 8 питања о породици на која су студенти требали сами написати одговоре, осим у последњем питању у којем је требало заокружити понуђене одговоре, а дата је и могућност да се допише одговор. Анкета је, према томе, претежно имала отворени карактер и

није ограничавала дужину одговора (осим местом за одговор у формулару које је предвиђало око три линије текста).

У узорку од 100 анкета постигнута је равноправна заступљеност студената према професији, али због мањег броја студената мушког пола однос према полу није у потпуности уравнотежен (табела 1). Свим студентима је српски језик матерњи и језик свакодневне комуникације. Распон година анкетираних студената је између 19 и 27 (табела 2). Подаци о месту завршетка претходне школе дати су у табели 3. Подаци о тренутном месту становања (табела 4) показују да је више од половине испитаника променило место становања у току школовања, односно да се у физичком смислу одвојило од своје породице (61 студент).

Табела 1. Заступљеност студената према професији

студенти	бр.	ж	м
природних наука	50	34	16
друшт.-хуман. наука	50	31	19
укупно	100	65	35

Табела 2. Распон година анкетираних студената

године	19	20	21	22	23	24	25	26	27
бр. студената	1	6	65	16	7	2	2	–	1

Табела 3. Место завршетка претходне школе

град	велики	28	бр.студената
	средњи	6	
	мали	60	
	велики и средњи	3	
	мали и средњи	3	

Табела 4. Тренутно место становања

родитељска кућа	39
студентски дом	14
остало	47

1.2. Метода JWP 2006

Анализа анкетних одговора заснива се на методи представљеној у JWP 2006. Ова метода подразумева да се добијени анкетни одговори испитаника сегментирају на минималне контексте (цитате), од којих сваки представља једну особину испитиваног појма. Цитати сасвим блиског значења обједињавају се под надређени заједнички метаизраз, дескриптор (D). Дескриптори се обједињавају у аспекте према некој општој заједничкој карактеристици (листу аспеката в. у JWP 2006: 40–41). Коефицијент стереотипизације (Ws) се израчунава према формули:

$$Ws = \frac{(D^1+D^2)}{W} \times 100\%$$

W – бр. свих цитата, D^1 – бр. цитата најбројнијег D, D^2 – бр. цитата D другог по бројности

2. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА

Прво питање у анкети је опште и најважније питање о суштини концепта праве[1] ПОРОДИЦЕ, које се према методи JWP 2006 задаје свим испитаницима у свим језицима. Остала питања у анкети имају допунски карактер.

2.1. „Шта је по Вашем мишљењу права породица?"

Од укупног броја испитаника (N=100) одговорило је њих 97. Будући да је ово питање отвореног типа, одговори су се међусобно разликовали. Према структури могу се разврстати у две групе. У првој су испитаници дефинисали (праву) породицу издвајајући надређену реч (нпр. *заједница*, *група људи* (који живе заједно), *људи* (који су у сродству), *родитељи и деца*, *хомогена група*, *место* и сл.), а затим су наводили њене карактеристичне особине:

Породицу чине људи који су у сродству, али она је права ако се чланови међусобно воле и поштују и увијек су ту једни за друге; Породица је група људи (у сродству или не) која живи заједно, економски, психолошки и социјално се међусобно подржава; Права породица представља хармоничну заједницу у којој се чланови међусобно поштују и подржавају; Заједница од два или више чланова међу којима влада поштовање, љубав, разумевање, и међусобна подршка; Чине је родитељи у складном браку и деца; Права породица је када дете има оба родитеља, брата или сестру, баку или деку; Породица је заједница људи у којој станује више генерација људи који су најчешће у крвном сродству; Савремена породица је хомогена група која функционише залажући се за заједничке циљеве и добробит групе. Јако је битна равноправност; Када су оба родитеља присутна и активно укључена у одрастању детета; Људи који вас одгоје и усмеравају кроз живот; Људи који су ту увек једни уз друге пружају безусловну љубав, подршку, сигурност; Људи с којима сам у свакодневној комуникацији и контакту а који ме подржавају и воле (и обрнуто).

У два одговора породица је одређена као 'место':

Место где живот почиње а љубав никад не престаје; Место на ком се осећам сигурно.

Један испитаник је уместо одговора нацртао мушкарца, жену, дете, сунце, кућу и двориште.

У другој великој групи одговора навођене су само особине, без покушаја да се да надређено одређење, нпр.:

Права породица пре свега представља велику љубав између њених чланова, затим слагање и поштовање; Да су сви њени чланови на окупу, срећни, имају своје обавезе; Породица у којој влада поштовање и слога; Права породица је када постоји љубав међу члановима породице, подршка и слагање; Породица која је срећна, у којој су сви задовољни и у којој се сви међусобно поштују; Породица која се воли, поштује, помаже; Срећна, здрава, сложна.

Иако надређени појам није експлициран, и у овим одговорима је, како се види из горњих примера, појам 'заједнице' имплицитно присутан помињањем њених чланова.

У једном одговору се наводи да права породица не постоји:

Права породица тек треба да се створи. Особине које треба да поседује записала сам у задатку 5.

Може се констатовати да је у „наивном" поимању компонента 'заједница', схваћена као група људи повезана најчешће крвним сродством (биолошки/генетички аспект, G) и емотивним односима (психосоцијални аспект, A), основна за концептуализацију појма ПОРОДИЦА, што је верификовано одговорима у анкети. Иако се у одговорима надређени појам у виду лексема *заједница*, *група људи* и сл. не експлицира увек, он се подразумева (пресупонира) у садржају појма ПОРОДИЦА, што се у одговорима препознаје у навођењу лексема и заменичких израза са меронимским и општим значењем: *чланови*, *сви*, *сви њени чланови*, *родитељи и деца* и сл. Због тога се наведени смисао 'заједнице' може сматрати основним елементом категоризације, надређеном категоријом за концепт ПОРОДИЦЕ у говорном српском језику.

[1] Према методологији Лублинске етнолингвистичке школе, модификатор „прави" треба да омогући откривање националних специфичности задатог појма, усмеравајући пажњу испитаника на његов субјективни доживљај, а не на енциклопедијски опис.

Одговори даље пружају податке о томе ко чини породицу, ко су њени чланови, тј. како породица „изгледа" (21). Ови одговри се могу поделити у две групе. У првој групи (14) јасно се наводи да породицу чине људи који су у сродству, рођаци, родитељи и деца, мушкарац и жена:

Породицу чине људи који су у сродству; Ужи круг људи, најближих рођака који се међусобно воле и поштују; Није битно колико чланова има, односно да ли су оба родитеља присутна; Права породица је када дете има оба родитеља, брата или сестру, баку или деку; Чине је родитељи у складном браку и деца; Породица је заједница људи у којој станује више генерација људи који су најчешће у крвном сродству; Здрава породица заснована између здравог и одраслог мушкарца и здраве и одрасле жене, са формираним ставовима и исправним моралним вредностима; (нацртано: мушкарац, жена, дете, сунце, кућа, двориште); Права породица је заједница двоје људи са њиховом децом пуна толеранције, слоге и компромиса; Када су оба родитеља присутна и активно укључена у одрастању детета; Права породица је породица у којој су заступљена оба родитеља; Породица у којој су мушкарац и жена пуни разумевања како једно према другом тако и према својој деци; Права породица: послушна деца, поштени родитељи, без интернета и мобилних телефона, породица са троје деце; Права породица је она у којој ће родитељ помоћи у невољи или обрнуто, а где дете може увек рећи који проблелм има, а то значи да је потребно обострано поверење.

У другој групи одговора (7) не инсистира се на сродничким односима, а у једном одговору се експлицитно наводи да то може бити заједница особа истог или супротног пола:

Породица је група људи (у сродству или не) која живи заједно; Заједница од два или више чланова међу којима влада поштовање, љубав, разумевање, и међусобна подршка; То је круг људи који се међусобно поштују и воле без обзира да ли су крвно повезани. Битно је да се поштују породичне вредности; Права породица је заједница двоје или више људи који се међусобно у свему подржавају и усрећују; Људи који вас одгоје и усмеравају кроз живот; Група људи који живе заједно и међусобно се воле, поштују и уважавају; Права породица је заједница између две особе (истог или супротног пола) која је пуна љубави и подршке.

У осталим одговорима (76) информација о томе ко су чланови породице се не наводи, већ се само описује однос међу њима (члановима), тј. особине породице. Јасно је да се у оваквим одговорима подразумева постојање чланова породице и да су то родитељи и деца.

Сегментацијом одговора добијено је 207 цитата / особина породице (W=207) који су разврстани на дескрипторе. У обзир су узети само дескриптори који садрже три или више цитата (≥3). Има 15 таквих дескриптора, а број цитата који у њих улази је 182 (87,92%); (преостали цитати 25 (12,08%) подводе се под 21 дескриптор <3). Најбројнији дескриптор има 32 цитата (D1=32). Други по бројности дескриптор има 31 цитат (D2=31). Коефицијент стереотипизације српске породице је висок и износи:

$$Ws = \frac{(32 + 31)}{207} \times 100\%$$

Ws = 30,43%

Како студенти поимају праву српску породицу?

D1 влада љубав (A) ; 32 / 15,46%

Најважнија је особина праве породице да љубав влада међу њеним члановима, па се у интерпретацији породице као основни јавља психосоцијални аспект (А). Права породица је „када постоји љубав међу њеним члановима", „влада љубав"; „има пуно љубави", „чланови се међусобно воле", „у којој се сви чланови воле".

D2 влада поштовање (A); 31 / 14,97%

На другом месту је поштовање (такође психосоцијални аспект, А). У породици треба да постоји „међусобно поштовање свих њених чланова".

D3 влада подршка (A); 28 / 13,53%

На трећем месту је подршка (психосоцијални аспект, А). Права породица је када „постоји подршка", „влада међусобна подршка", „постоји максимална подршка у било којем аспекту", „где су чланови једни другима извор подршке", „међусобно пружање подршке".

D4 влада слога (A); 23 / 11,11%

На четвртом месту је слога (психосоцијални аспект, А).

D5 влада разумевање / толеранција (A); 15 / 7,25%

На петом месту је разумевање међу члановима породице (психосоцијални аспект, А) : „влада разумевање", „однос заснован на разумевању".

D6 влада срећа (P); 11 / 5,31%

На шестом месту је стање и осећање среће (психички аспект, Р): „у којој влада срећа", „да су сви њени чланови срећни", „Права породица је срећна породица", „исто што и срећна породица".

D7 влада мир / спокој (P); 7 / 3,38%

Седма особина српске породице односи се на психички аспект (Р). У правој породици влада душевни мир, спокојство, смиреност: „она у којој се осјећа мир", „у којој влада мир, склад", „у којој влада мир, спокој".

D8 са потомством (G); 6 / 2,90%

На осмом месту је биолошки аспект (G). Права породица има потомство: „са великим бројем деце", „Чине је родитељи у складном браку и деца", „богата децом", „са потомством", „са троје деце".

D9a влада хармонија (A); 5 / 2,41%

D9b влада договор (S); 5 / 2,41%

D9c чланови брину једни о другима / помажу једни другима (A); 5 / 2,41%

Девето место деле особина хармоније (психосоцијални аспект, А), особина да се чланови породице међусобно о свему договарају, „све решавају договором" (социјални аспект, S) и особина која се односи на психосоцијални аспект (А) да „сви њени чланови брину једни о другима", „Права породица је она породица која брине о својим члановима", „жеља да се помогне другим члановима породице".

D10a влада поверење (A); 4 / 1,93%

D10b осећаш се сигурно (A); 4 / 1,93%

Десето место деле две сличне особине које се однсе на психосоцијални аспект (А): „влада поверење", „односи пуни поверења" и „сигурност", „Место на ком се осећам сигурно".

D11a нема насиља (A); 3 / 1,45%

D11b сви чланови су здрави (B); 3 / 1,45%

Једанаесто место деле две особине: да нема насиља (психосоцијални аспект, А) и да је важно здравље чланова породице (егзистенцијални аспект, В).

Резултати показују да је за интерпретацију концепта ПОРОДИЦЕ најважнији психосоцијални аспект (А) који обухвата чак 150 цитата (72,46%) и првих 5 рангираних дескриптора. Други по бројности је психички аспект (Р), са знатно мањим бројем цитата 18 (8,69%). Следи биолошки аспект (G) са 6 цитата (2,90%), социјални (S) са 5 цитата (2,41%) и егзистенцијални (В) са 3 цитата (1,45%).

Свакодневна слика ПОРОДИЦЕ српских студената добијена на основу анкете потврђује речничку дефиницију породице да је то „заједница коју чине родитељи, њихова деца и блиски сродници који с њима живе" (РСАНУ: *обитељ*). Дакле, кључни елемент свакодневног (културолошког) значења ПОРОДИЦЕ је смисао заједништва и заједничког живота њених чланова али је важно и то да су они међусобно повезани јаким емотивним и друштвеним везама, пре свега: љубав, поштовање, подршка. У колективној свести српских студената усталиле су се и следеће особине: влада слога, постоји узајамно разумевање и поверење, важно је да су сви чланови породице срећни, владају мир и склад, нема свађи и насиља, истакнут је значај потомства, чланови породице се међусобно помажу и договарају, породица је место где се осећаш сигурно, важно је и здравље свих чланова. Тако у концептуализацији ПОРОДИЦЕ поред социјалног аспекта у виду појма 'заједница' фигурира и психолошки/психички аспект који га допуњава, па на сазајно-појмовном плану у језичкој слици ПОРОДИЦЕ доминира интегрисан психосоцијални аспект.

2.2. „Допуните следеће реченице: Њихова породица је срећна али...; Њихова породица је срећна и...; Породица је..."

Према теоријским поставкама Лублинске етнолингвистичке школе за проучаваоца ЈСС битно је оно што се у исказу третира као несумњиво и очигледно, тривијално, банално, а не ново и неочекивано (Бартмињски 2011: 64). У том смислу посебну вредност за анализу концепта имају супротне, допусне, закључне и узрочно-последичне реченице, које се уводе везницима „али", „иако", „па", „јер" / „зато", будући да се оваквим реченицама добија пресупонирани суд као устаљена особина/вредност.

На питање *Њихова породица је срећна али...* одговорило је 78 испитаника. Формулисано је 9 пресупонираних судова (ПС) тако што су одговори исте садржине обједињени под заједнички пресупонирани суд (≥3). Добијени судови осликавају устаљене, стереотипне представе о породици (број у загради показује број одговора за дати пресупонирани суд):

ПС1 [Срећна породица није сиромашна] (17): али сиромашна (8); али немају новца (2); али немају пара; али нема пара; али немају довољно новца; али сиромашна и болесна; али је на рубу егзистенције; али у лошијој финансијској ситуацији; али оба родитеља су незапослена;

ПС2 [Срећна породица има децу, пуно деце, је велика] (15): али немају децу (5); али мала (5); али малобројна; али не могу да имају децу; али имају једно дете; али је веома мала, али требали би да имају више дјеце; али не броји доста чланова;

ПС3 [У срећној породици нема свађе] (8): али се не слажу увијек; али се често свађају; али чланови се не слажу довољно; али се исто свађају; али су свађе честе; али не слажу се довољно добро; али не разумеју се међусобно; али у њиховој кући нема мира и хармоније;

ПС4 [Срећна породица је заједно] (6): али се не виђају често; али расејана по свету; али не живе сви чланови породице заједно; али нису сви у истом граду; али су одвојени једни од других; али раздвојена;

ПС5 [Срећна породица има времена за своје чланове / проводи време заједно] (5): али не налазе довољно времена једни за друге; али не проводе довољно времена заједно; али нису ту једно за друго; али имају премало времена за себе због посла; али немају пуно времена једни за друге;

ПС6 [Срећана породица је породица] (5): али нису тога ни свјесни; али све срећне породице личе једна на другу; али они тога нису довољно свесни; али онда нема али; али нема али;

ПС7 [Срећна породица је увек срећна] (4): али само кад су гости ту; али само на први поглед; али само за јавност; али то обично само тако изгледа;

ПС8 [У срећној породици нема проблема] (4): али им је син проблематичан; али мушкарац прави проблеме; али деца пију и пуше; али проблематична;

ПС9 [Срећна породица је потпуна] (3): али непотпуна (2); али недостаје један родитељ.

Резултати показују да је по броју одговора на првом месту егзистенцијални аспект B (ПС1, 17 / 21,79%), на другом биолошки G (ПС2, 15 / 19,23), али да је у опису (срећне) породице најзаступљенији психосоцијални аспект A са 19 одгвора (ПС3, ПС4 и ПС5, 24,36%).

На питање *Њихова породица је срећна и...* одговорило је 85 испитаника. Формулисано је 11 пресупонираних судова (≥3):

ПС1 [Срећна породица је задовољна] (13): и задовољна (11); и задовољна, иако њихова примања нису велика; и задовољна што имају једни друге;

ПС2 [У срећној породица влада љубав] (8): и пуна љубави (4); и постоји узајамна љубав међу члановима; и преовлађује љубав родитеља према деци и обрнуто; и зрачи љубављу; и воле се;

ПС3 [Срећна породица је велика] (6): и велика (6);

ПС4 [Срећна породица је успешна] (6): и успешна (6);

ПС5 [Срећна породица је сложна] (5): и сложна (5);

ПС6 [Срећна породица је здрава] (5): и здрава (5);

ПС7 [Срећна породица је богата] (4): и богата (4);

ПС8 [Срећна породица има испуњен живот] (4): и испуњена (3); и због тога им је живот испуњен;

ПС9 [Срећна породица има децу] (3): и имају децу (2); и имају троје деце;

ПС10 [Срећна породица је хармонична/складна] (3): и хармонична (2); и складна;

ПС11 [Срећна породица је весела] (3): и весела; и увек весела; и насмејана.

На првом месту је психички аспект P са 24 одговора (ПС1, ПС2 и ПС11, 28,23%), на другом психосоцијални A (ПС4, ПС5, ПС8 и ПС10, 22 / 25,88%), следе егзистенцијални аспект B (ПС6 и ПС7, 9 / 10,59%), физички аспект F (ПС3, 6 / 7,06%) и биолошки аспект G (ПС9, 3 / 3,53%).

Резултати показују да се одговори добијени на ова два питања (Њихова породица је срећна али... и Њихова породица је срећна и...) у великој мери подударају.

На питање *Породица је...* покушала се добити дефиниција која осликава свакодневну концептуализацију овог појма. Добијено је 79 одговора који се могу поделити у две групе: у првој су одговори у којима се даје надређена реч након које се наводе или не наводе карактеристичне особине, у другој су они у којима нема надређеног одређења већ се одмах наводе карактеристичне особине.

У оквиру прве групе (36) могу се издвојити две подгрупе. У првој (28) се породица дефинише као заједница навођењем надређених речи попут *заједница*, *заједница људи*, *скуп људи*, *целина*; затим се у неким одговорима та заједница ближе одређује навођењем броја чланова и/или природом њиховог међусобног односа; потом се наводе карактеристичне особине:

Породица је заједница (5); Породица је заједница људи; Породица је заједница срећних, сложних људи; Породица је чврста заједница од бар 3 члана; Породица је заједница (брачна/ванбрачна) коју чине најмање два члана; Породица је заједница неколико људи који се воле, поштују, могу бити у крвном сродству, или су на неки други начин (усвајање) постали дио исте; Породица је заједница неколико чланова људи који су у сродству; Породица је заједница више људи који су у крвном сродству; Породица је заједница људи везаних крвним везама, у коме су јасно дефинисане улоге; Породица је скуп људи који живе у заједници и који су у роду и помажу се међусобно; Породица је заједница која треба да пружи љубав, подршку и ослонац; Породица је заједница пуна љубави; Породица је заједница у којој влада међусобна подршка; Породица је заједница људи који бораве у истом простору; Породица је заједница у којој живе родитељи и њихова деца; Породица је заједица у којој се осећаш сигурно, вољено, „здраво"; Породица је заједница људи који су изразили жељу да живе заједно до краја живота; Породица је веома важна заједница која треба човеку да буде највећи олонац; Породица је заједница на коју сваки човек треба да може да се ослони у сваком тренутку; Породица је скуп људи који међусобно пружају осећај љубави и сигурности; Породица је скуп људи повезаних крвним везама; Породица је скуп људи који могу, али не морају бити у крвном сродству, где се међусобно пружа љубав и подршка; Породица је најближи скуп људи индивидуе која утиче на његов развој; Породица је једна цјелина која најбоље функционише када сви чланови функционишу подједнако добро; Породица је склоп људи сличне генетике.

У другој (8) породица се дефинише као друштвена категорија. Ови одговори репрезентују више научно-популарну него уобичајену концептуализацију овог појма:

Породица је стуб друштва (4); Породица је основна јединица друштва; Породица је основна структурна и функционална јединица друштва; Породица је основна ћелија људског друштва; Породица је друштвена институција.

У другој групи (43) наводе се одмах карактеристичне особине које се могу уопштити на следећи начин:

Породица је богатство (10): Породица је највеће богатство на свету (2); Породица је највећи дар; Породица је богатство; Породица је највеће човеково богатство; Породица је највеће благо у животу; Породица је право благо; Породица је нешто највредније, најважније и најсигурније; Породица је нешто највредније; Породица је она животна ставка која треба да је на врху наше љествице поимања живота испред било какве материјалне ствари;

Породица је живот, срећа, љубав (8): Породица је живот; Породица је срећна; Породица је срећна и сложна; Породица је срећа; Породица је љубав, живот; Породица је љубав; Породица је љубав, сигурност, поверење, подршка; Породица је љубав и подршка;

Породица је ослонац, подршка, суштина, сигурност (25): Породица је ослонац у свему (2); Породица је највећи ослонац у животу; У породици имаш праве и искрене пријатеље који те неће изневјерити; Породица је увек ту за нас; Породица је увек ту да нас подржи; Породица је стање у којем не доводиш у питање да ли постоји неко ко ти даје пордшку и безусловну љубав; Породица је најбитнији фактор у одрастању сваког човека; Породица је најважнија ствар на свету! Ослонац! Разумевање!; Породица је најбитнија на свету; Породица је важно окружење за развој деце; Породица је веома битна; Породица је веома битна за сваког човека и има веома велики утицај на особине које човек поседује; Породица је битна и важна потреба у животу; Породица је корен свега; Породица је неосвојива „тврђава" из које крећемо у нове победе; Породица је уточиште и темељ за даљи развој појединца; Породица је круг пријатеља; Породица је место од кога све полази; Породица је смисао живота; Породица је сврха живота коју треба ценити неговати и поштовати; Породица је место где се отац и мајка око свега договарају; Породица је сигурност; Породица је сигурно уточиште у којем увек налазим љубав; Породица је бег од проблема, склониште од туге.

Наивна дефиниција породице, добијена на основу одговора у анкети, потврђује речничку дефиницију и претходне резултате: да је то заједница коју чине чланови породице (родитељи и деца и други блиски сродници), са особинама: љубав, срећа, ослонац, подршка, сигурност, при чему се посебно истиче аксиолошки аспект: да је породица богатство, нешто највредније/најбитније, суштина живота.

2.3. „Наведите пословице или изреке које знате о породици или члановима породице"

Дати су следећи одговори:

Где чељад није бесна, кућа није тесна (18); Све срећне породице личе једна на другу, свака несрећна породица несрећна је на свој начин (8); Слога кућу гради (3) / Слога кућу гради а неслога разграђује (2) /Сложна браћа кућу граде (3); Мушкарац је глава породице а жена стуб (1) / Мушкарац је глава кућа а жена стуб (1) / Муж је глава породице (куће) а жена врат (1); Сестра је пријатељица која је уз тебе цијели живот; Део песмице: Године су многе / а леђа нејака, / године су тешке / згурила се бака, / Али ипак воли и песму и шалу, / увек има причу за дечицу малу. / Кад је деца сретну у руку је љубе / а она се смеши „хвала ти голубе"!; Данас је чудо и ријеткост видјети нормалан и здрав брак, и мушкарца и жену који се искрено воле; Није живот једна жена; Где живот почиње и љубав никад не престаје; Породица је једно од ремек дела; Породица без прошлости и сећања није породица већ збир анонимних јединки; Све иде из куће; Као од мајке рођен; Родитељи су набољи пријатељи своје деце; Јабука не пада далеко од стабла; Ко ће кога ако не свој свога; Поштуј оца свога и мајку своју да би ти било добро у животу; Брат је светиња; Од породице немаш ближих људи; Мишљење дјевојчице о њој самој формира њен тата!; нема пословица.

Одговори показују да у српском језику нема много пословица у којима се експонира назив породица, али да се појам породице концептуално доводи у везу са домом/кућом, називима њених чланова (чељад, мушкарац, жена, сестра, брат, бака, мајка, отац/тата, родитељи), односима међу њима (склад/несклад, слога/неслога, срећа/проблеми, љубав/не-љубав, верност/неверност, пријатељски однос), улогама чланова (истакнута улога мушкарца/мужа и позадинска/невидљива улога жене, који морају функционисати складно за добробит породице, брака), вредностима (традиција, васпитање, наследне особине, поштовање, крвно сродство).

2.4. „По чему се савремена породица разликује од традиционалне?"

Одговори (91) показују да савремени млади људи сматрају да постоје разлике између савремене и традиционалне породице (само у два одговора наведено је да разлика не постоји[2], а у једном да су разлике занемарљиве[3]).

Разлике се уопштено односе на следеће:

Темпо живота – у савременој породици чланови проводе мање времена заједно и немају времена једни за друге:

По брзини живота; Живи се много брже, јуре се успеси каријера и новац занематрују се битни породични тренуци док је код традиционалне породице на првом месту породични мир а каријере су у другом плану; Немају времена једни за друге; Проводе много мање времена заједно; Имају све мање времена једни за друге; По издвојеном времену за исту; Не проводи време заједно; Немају толико времена за кућу, једни за друге; Немају времена за васпитање своје деце у свој тој журби; Проводе много мање времена заједно;

Број чланова – савремена породица мања је од традиционалне, рађа се мање деце:

Мање чланова; Мања; Мањем броју чланова; Мања је од традиционалне; Мање деце се рађа у савременим породицама; Савремене породице су мање од традиционалних; Броју деце; По броју чланова и по тежњи ка одвајању од заједнице; Савремену породицу чине мама, тата и њихова деца, а традиционалну чине три и више генерација; Савремена породица се од традиционалне разликује у недостатку жеље за даљим поколењима;

Положај/улоге жене и деце – у савременој породици жена и деца имају већа права а мање обавеза:

Савремена породица је када сви чланови обављају неке кућне послове и међусобно помажу једни друге док у традиционалној више жене обављају послове; Жене су биле домаћице и чувале децу; У традиционалној породици муж ради за цијелу породицу, обезбеђује им све што је за живот потребно има времена и за дјецу. Жена не ради, она васпитава дјецу. Жена је укључена у све сфере живота, равноправност је заступљена (или би барем требало да је тако); У традиционалној жена остаје код куће а мушкарац одлази на посао / у лов; Већа права жена и деце; Жена више нису само домаћице него и оне зарађују; Жене имају много већа права; У савременој породици нема инидивидуалности, омаловажавања припадника женског пола; У савременој мушкарац пере суђе, а у традиционалној жена; У савременој породици муж нема времена да се бави породицом. Жена не васпитава дјецу, дјецу нам васпитава улица; Више избора за женске чланове породице; По образованој, еманципованој жени;

Промена система вредности, схватања, начина живота – старо / ново, патријархалност / равноправност, поштовање / непоштовање:

Традиционалне породице се воде устаљеним правилима, а модерне породице прихватају све што је ново; Традиционална породица живи по неким устаљеним правилима, а савремена прихвата промене и новости овог времена; Традиционална породица је привржениja старијим члановима њихових породица, поштује њихова уверења, а савремена је више привржена својим мишљењима; Традиционална је патријархално уређена, а савремена не, њени су чланови равноправни у доношењу одлука; По начину живота, сви чланови су равноправни; Разликују се по томе што више нема патријархата и оба супружника су једнаки (имају једнака права); У сваременој породици сви чланови имају право да изразе своје мишљење, сваки члан обавља један дио послова; У савременој породици има више равноправности између родитеља и деце. Дете је најважнији члан породице и све је подређено њему; Мајка и отац имају подједнак значај у доношењу одлука, васпитању детета и доношењу новчаних средстава; Данас раде и мушкарац и жена; По полној равноправности. Разликује се и васпитање дјеце те брига о њима; По хијерархијском уређењу. У савремним породицама више влада партнерски него хијерархијски поредак; По томе што се некада знало ко је глава породице, ко има какве обавезе, док данас то није тако; И по томе што је породична хијерахија много изразитија у традиционалнј породици.

Наводе се још и следеће особине:

[2] Сматрам да разлика не постоји; Мислим да се не разликују, карактеришу их универзалне вредности.

[3] Мислим да нема великих разлика. Једино однос деце према родитељима. Деца су слободнија и често знају да омаловажавају родитеље.

Савремена је више сконцентрисана на посао, касније се заснива; Разликују се и по томе што се у савременој породици слуша мишљење и осталих чланова, доносе се важне одлуке заједно. Међусобно се мање поштују; Разликује се по начину комуникације, отвореније су за различите идеје и циљеве, подржавају друге у стварима које нису толико привлачне у заједници; Сви чланови су запослени; Интернет, телевизија, такође доста доприносе слабијој комуникацији; Људи се више посвећују каријери него породици; Односи у савременој породици су отворенији; деца отворено могу да причају с родитељима, што није случај у традиционалној породици; По потреби да свака генерација живи посебно. И по томе што деца више немају никаквог ослонца у њој; Савремена породица може укључити и иједног родитеља као и родитеље истог сексуалног опредељења.

Генерално се може рећи да се у одговорима у којима је јасно изражена оцена предност даје традиционалној породици у односу на савремену и традиционалним вредностима у односу на нове вредности, при чему се савремена породица оцењује као слом правих (старих) вредности. У два одговора се експлицитно наводи да је традиционална породица срећнија од савремене:

Традиционална је срећнија од савремене; Савремену породицу је уништила технологија и то што се држава меша у њихове односе; Одликује је распарчаност за разлику од традиционалне која је интегрисана целина, морална начела традиционалне породице на вишем нивоу од савремене. У савременој породици више насиља, контролисања, манипулације, интелектуалног насиља; Деца се другачије васпитавају, приоритети родитеља су другачији, деца као по правилу стављају своја права испред својих обавеза; Савремена је хладнија, чланови су удаљенији једни од других; Савремена породица се свим силама „труди" да подржи отуђеност, самоћу, индивидуалност. Често родитељи заокупљени послом напуштају своју обавезу и одговорност према детету; Традиционална породица више његује праве вриједности везане за одржавање здравог односа међу члановима од савремене јер ова друга живи у времену које учи да човек може сам, може све и да такав треба да је окренут самоостваривању; Савремена породица представља слом свих моралних вриједности, стога је не бих могао ни назвати породицом.

С друге стране, постоје такође одговори у којима се савремена породица доживљава позитивније у односу на традиционалну:

Доста је слободнија и растерећенија савремена породица од традиционалне; Нема толико правила којих су се сви прибојавали. Бољи је однос родитеља и деце; Не постоје стеге и шири поглед (савременији поглед на свет); члановима породице се не намећу улоге; У савременој породици односи међу члановима су складнији, блажи. Слуша се и дечје мишљење; Односи међу члановима отворенији и чвршћи.

2.5. „Шта за Вас значи „срећна породица"?"

У опису „срећне породице" (91) 4 испитаника изједначавају „срећну породицу" са „правом породицом"; остали испитаници наводе њен „изглед", тј. особине. Могу се издвојити следеће особине као најучесталије: **љубав** 31 („љубав између њених чланова", „у којој се чланови воле", „у којој се сви воле"), **слога** 18 („у којој се чланови добро слажу", „породица која се слаже", „сложна"), **поштовање** 18 („где влада узајамно поштовање"; „у којој се негује поштовање), **здравље** 12 („породица у којој су сви здрави", „да су чланови породице здрави"), **разумевање** 12 („однос међу члановима испуњен разумевањем", „са много разумевања), **задовољни чланови** 10 („чланови породице су задовољни својим животом", „задовољна"), **подршка** 10 („у којој се чланови подржавају", „породица где влада подржавање"), **хармонија/склад** 8 („породица у којој постоји хармоничан однос између њених чланова", „складан брак"), **мир/спокој** 7 („сви њени чланови осјећају мирно и спокојно", „она у којој влада мир"), **срећа** 5 („сви су срећни"„срећна породица је када су сви срећни што имају једни друге и могу да рачунају на њих"), **нема насиља/свађе** 5 („породица у којој нема насиља", „породица која се не свађа скоро никад"), **заједништво/на окупу** 5 („Срећна породица је она која сваки дан заједно вечера", „Породица која живи заједно, проводи доста времена заједно", „кад су сви на окупу"), **искрени односи** 4 („искрени су једни према другима", „породица у којој има искрености"), **без / са мало проблема** 3 („Породица у којој има мало проблема", „Породица без икаквих проблема").

Може се констатовати да се срећна породица у очима студената доживљава слично као права породица, односно да је „срећна" породица „права" породица, и обрнуто. Упоредни приказ резултата то потврђује, показујући да су за „праву" и „срећну" породицу наведене готово исте особине (табела 2), нешто другачије хијерархизоване (табела 1). Када се у први план стави модификатор „срећна" (у односу на „права") примећује се већи удео егзистенцијалног аспекта B (здравље), док се биолошки аспект G (деца) у концептуализацији, не сасвим очекивано, не потенцира.

Табела 1

„права породица"		**„срећна породица"**	
љубав 32	A	љубав 31	A
поштовање 31	A	слога 18	A
подршка 28	A	поштовање 18	A
слога 23	A	здравље 12	B
разумевање/толеранција 15	A	разумевање 12	A
срећа 11	P	задовољни чланови 10	P
мир/спокој 7	P	подршка 10	A
са потомством 6	G	хармонија/склад 8	A
влада хармонија 5	A	мир/спокој 7	P
влада договор 5	S	срећа 5	P
чланови брину једни о другима 5	A	нема насиља/свађе 5	A
влада поверење 4	A	заједништво/на окупу 5	A
осећаш се сигурно 4	A	искрени односи 4	A
нема насиља 3	A	без /са мало проблема 3	A
сви чланови су здрави 3	B		

Табела 2

„права породица"	**„срећна породица"**
љубав 32	љубав 31
поштовање 31	поштовање 18
подршка 28	подршка 10
слога 23	слога 18
разумевање/толеранција 15	разумевање 12
срећа 11	срећа 5
мир/спокој 7	мир/спокој 7
са потомством 6	
влада хармонија 5	хармонија/склад 8
влада договор 5	
чланови брину једни о другима 5	
влада поверење 4	
осећаш се сигурно 4	
нема насиља 3	нема насиља/свађе 5
сви чланови су здрави 3	здравље 12

	искрени односи 4
	задовољни чланови 10
	без / са мало проблема 3
	заједништво/на окупу 5

2.6. „До којег поколења знате имена својих предака?"

На ово питање одговорили су сви испитаници. Резултати су приказани у табели.

до 4-ог поколења (прабабе-прадеде)	56
до 5-ог поколења (чукунбабе-чукундеде)	21
до 3-ег поколења (бабе-деде)	13
до 6-ог и/или још даље	8
познато ми је име неког претка без тачног појма о поколењу којем припада	2
уопште не знам	0

2.7. „Ко чини Вашу породицу (наведите њене чланове)"

65 испитаника као чланове породице наводи оба родитеља и децу (браћу, сестре, ако их имају), 4 испитаника једног родитеља и децу (троје мајку, један оца), 4 испитаника једног родитеља, децу и још неког (један оца и деду, један оца и бабу, један мајку, две сестре и два сестрића, један маму, сестру и зета), 18 испитаника поред родитеља и деце наводе још бабу и/или деду (само бабу, само деду, и бабу и деду, 2 бабе и 2 деда), 1 испитаник поред родитеља и деце наводи још бабу, деду и снајку, 1 испитаник мајку, сестру, оца, маћеху и полусестру, 1 испитаник брата, мајку, оца, очуха, маћеху, полубрата, бабу и деду, 2 испитаника наводе пса као члана породице („мама, тата, сестра и пас"; „мајка и пас"), 2 испитаника убрајају у породицу ширу породицу („мама, тата, брат, затим ужа и шира родбина (има их доста да не набрајам)"; „мама, тата, 2 сестре + шира (бабе, деде, тетка, ујак...") и 2 испитаника нису одговорила.

Добијени резултати показују да највећи број испитаника под 'породицом' подразумева ужу породицу коју чине родитељи и деца (у два одговора у која се убрајају и други сродници јасно се наводи да је реч о широј породици). Такође није редак случај да се као чланови породице наводе најближи сродници, у првом реду баба и/или деда, који највероватније живе у заједничком домаћинству са испитаником.

2.8. „Који фактори би за Вас могли бити препрека за заснивање породице (заокружите)?"

На ово питање одговорило је 99 испитаника. Испитаници су могли да заокруже више одговора. Такође су имали могућност да допишу одговор уколико желе, али ниједан испитаник то није учинио. Резултати према одговорима су приказани у доњој табели, а према фреквенцији испод табеле. Број у горњем реду у табели означава број понуђеног одговора (у анкети), док број у доњем реду показује колико је испитаника заокружило тај одговор.

Табела: Резултати према редоследу одговора

1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
11	54	23	9	65	37	14	9	58	65	52	10

Резултати према фреквенцији одгвора:
1. [5] Лоше навике и оклевање да их се одеркне (она/он) (65)
1. [10] Не жели да има децу (она/он) (65)
2. [9] Не жели да ради (она/он) (58)
3. [2] Различита сексуална оријантација (54)
4. [11] Не жели да се одвоји од породице (у смислу становања) (52)
5. [6] Велика разлика у годинама (37)
6. [3] Различита вероисповест (23)
7. [7] Разлика у нивоу образовања (14)
8. [1] Различита национална припадност (11)
9. [12] Тежа болест (њена/његова) (10)
10. [4] Неслагање родитеља (Ваших или њених/његових) (9)

Одговори на питање *Који фактори би за Вас могли бити препрека за заснивање породице* показују модерност/традиционалност схватања младих Срба, стављајући у први план аксиолошки аспект. Они показују да су младим Србима главне препрека за склапање брака то да супружник не жели да има децу, потомство и његове лоше навике, тј. пороци, јер је значајно већи број од половине испитаника (65) заокружио ове одговоре. Немање деце као препрека за заснивање породице показује наслеђени континуитет у традиционалном/патријархалном поимању породице у којем продужетак лозе има кључни значај. Одговор *лоше навике* може да сведочи о „страху" од савременог/модерног начина живота у којем су пороци узели маха. У исто време ови одговори показују да за младе Србе биолошки аспект породице (потомство) и егзистенцијални аспект (здравље) имају велику вредност.

Велики број одговора „Не жели да ради (она/он)" (58) и „Не жели да се одвоји од породице (у смислу становања)" (52) показују да у појединим сегментима понашања и живота постоји отклон од традиционалног ка модерном, савременом.

За одговор „Различита сексуална оријентација" чини се значајнијим податак да висок број испитаника, скоро половина (45), није заокружио овај одговор, него податак да је 54 испитаника заокружило овај одговор, будући да он показује и сексуалну оријентацију/опредељење испитаника (уколико је сваки испитаник пажљиво читао све понуђене одговоре) и уважавање старих/нових назора тј. прихватање/неприхватање савремене/модерне појаве истополних бракова.

Мањи, али и даље значајан број испитаника као препреку за склапање брака наводи велику разлику у годинама (37), што се може довесту у везу и са општеприхваћеним друштвеним (наслеђеним) назорима али и са биолошким аспектом. 23 испитаника као препреку наводи различиту вероисповест, а 11 испитаника различиту националну припадност, што сведочи о отклону од старих убеђења и о тенденцији модернизације схватања. За 14 испитаника препреку представља разлика у нивоу образовања, а 10 испитаника као препреку види тежу болест. Само 9 испитаника као препреку за склапање брака наводи неслагање родитеља, што потврђује чињеницу да је у најновије време заиста дошло до промена у односу на патријархалну породицу, у схватањима, начину живота, систему вредности, до промена у односима између чланова породице, у тзв. породичној хијерархији (да су ти односи постали слободнији, равноправнији него раније), односно до процеса растакања патријархалне породице и патријархалних вредности, што се одражава на свакодневну концептуализацију ПОРОДИЦЕ, али и да тај процес још није завршен и да се, поред прихватања нових вредности, и даље у великој мери поштују кључне старе вредности.

3. ЗАКЉУЧАК

Може се резимирати да је у свакодневном језичком поимању српских студената права ПОРОДИЦА заједница коју чине чланови: родитељи и деца и други блиски сродници, које повезује љубав, међусобно поштовање, подршка, слога, разумевање, који живе заједно у приватној кући/дому, у коме се осећају сигурно и срећно, нема свађи и насиља, сви брину једни о другима, помажу једни другима и заједнички решавају проблеме, и да је породица нешто највредније у животу, богатство.

Примењени теоријско-методолошки приступ омогућио је да се у структури концепта породица, на материјалу анкете, издвоје различите особине у виду аспеката, а у даљој анализи да се добијене особине упореде са резултатима анализе других типова података (системских и текстуалних[4]), те да се на тај начин установе централне и периферне особине у структури концепта. Исто тако, установљена метода JWP 2006, на пројекту ЕУРОЈОС, пружа неопходну методолошку једнообразност и могућност да се добијени резултати за дати концепт упореде у више језика, што је предвиђено програмом и циљевима овог пројекта.

Литература

Бартмињски, Јежи (2011). *Језик − Слика – Свет*. Београд: Slovo Slavia.

Bartmiński, J. (2014). Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata. W: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata słowian i ich sąsiadów 3 Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. (I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, ur.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 279–308.

JWP 2006: *Język. Wartości. Polityka*. *Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Raport z badań empirycznych (Jerzy Bartmiński, red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, 1–19, Београд: Институт за српски језик, САНУ, 1959–2014.

THE SERBIAN LINGUISTIC-CULTURAL VIEW OF PORODICA (FAMILY). A QUESTIONARIE-BASED STUDY

Summary

On the basis of an analysis of survey data gathered in the spring of 2017 from a sample of students at the University of Novi Sad, the authors reconstructed a linguistic image of FAMILY which is characteristic of the young population. Despite some ambivalent values that characterize the "real image" of a family, the main results suggest the "ideal image" of a true FAMILY. Therefore, in the everyday linguistic conceptualization of the Serbian students, a true family is a community held together by love, mutual respect, support, unity, understanding and made up of family members (parents, children and other close relatives) who live in a private house/home, in which they feel safe and happy, without conflict and violence. Everybody takes care of one another. They help each other and they solve problems together. Consequently, the family is seen as the greatest value, a true fortune. The survey demonstrated the advantage of a psychosocial aspect (A) in the conceptualization of FAMILY over the individual aspects, psychological (R) and existential (V).

Keywords: family, survey, descriptors, aspects, linguistic image of the world, Serbian

Ивана Лазић Коњик
Институт за српски језик, САНУ, Србија
ivana.konjik@gmail.com

Стана Ристић
Институт за српски језик, САНУ, Србија
stana.ristic@isj.sanu.ac.rs

[4] Резултати анализе системских података представљени су у раду Ристић, С., Лазић-Коњик, И. *Концепт ПОРОДИЦА у српском језику у светлу системских података*, предатом за Зборник у част проф. М. Ковачевића, а материјал асоцијативног речника у раду Ристић, С., Лазић-Коњик, И. *„Породица" у асоцијативном пољу*, предатом за часопис *Славистика.*

УДК 811.163.41’367.625

Соња Леро Максимовић

О НЕКИМ АСПЕКТИМА КОНДИЦИОНАЛНО-РЕСТРИКТИВНОГ НАГЛАШАВАЊА ИНТЕНЗИФИКАТОРИМА *БАР(ЕМ)* И *МАКАР* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду настојимо испитати одређене аспекте употребе партикула *бар(ем)* и *макар* у савременом српском језику. Наиме, ријеч је о партикулама које се у оквиру функционално-семантичког поља вербалне интензификације сврставају у подтип кондиционално-рестриктивног наглашавања, а за разлику од типичних рестриктивних интензификатора, којима се именована одлика ограничава само на елеменат уз који стоје, ове партикуле упућују на својеврсно ограничавање садржаја који се представља као задовољавајући минимум. Анализа је усмјерена ка одређивању контекстуалне условљености испитиваних интензификатора, идентификовања позиције њихове реализације, тј. могућности употребе уз различите реченичне чланове, питање њихове замјенљивости и употребе других облика који би им могли послужити као еквиваленти. Наведене специфичности употребе поменутих партикула посматране су у оквиру различитих функционалних стилова.

Кључне ријечи: бар(ем), вербална интензификација, интензификатор, кондиционално-рестриктивно наглашавање, макар, партикуле.

1. УВОД

У научној и граматичкој литератури могуће је уочити различите ставове аутора у вези са самим одређивањем термина партикуле, па и са могућностима њихове класификације. У неким случајевима, партикуле се сматрају синонимом термина ријечце и сврставају се у ред непромјенљивих ријечи које се употребљавају за означавање „личног става говорног лица према ономе што се износи реченицом“ (Станојчић, Поповић 2005: 128) или се дефинишу као „речи којима се износи лични став, тј. субјективан однос према ономе што се износи реченицом међу чије делове се уносе те речце“ (Стевановић 1989: 383), односно као „непромјенљиве и синтаксички несамосталне ријечи којима се изражава лични однос према ономе што се реченицом саопштава“ (Клајн, Пипер 2015: 221) или „nepromenljive reči čija funkcija se u prvom redu sastoji u tome da izraze lični stav govornika bilo prema sadržaju celog iskaza bilo prema nekom elementu u iskazu. Njima govornik izražava svoj stav prema svom ili tuđem iskazu ili prema objektivnoj stvarnosti“ (Mrazović, Vukadinović 1990: 405).

Пишући о одношајним ријечима, у које сврстава приједлоге, свезице, уметнуте модалне ријечи и партикуле, Александар Белић уметнуте модалне ријечи или ријечце одређује као ријечи којима се „износи став онога ко говори или о ономе о чему се говори; увек су скраћена реченица или сажет њен део (можда = може бити; ваљда = ваља да)“, а ријечце или партикуле као ријечи којима се „једна реч обележава као да је у нарочитом односу према свим другим речима у реченици“ (1998: 90–99). Даље, анализирајући употребу партикула *и* и *ни* као обавезних интензификатора, Милош Ковачевић у уводном дијелу рада „Партикуле *и* и *ни* у функцији обавезног интензификатора“ наводи да се партикуле дефинишу као „модификатори дијела реченичног садржаја (модификатори не реченичног него садржаја неког реченичног члана)“, истичући на тај начин њихову разликовну црту у односу на модалне прилоге, који функционишу као модификатори

цијелог реченичног садржаја (наведени примјери: Баш он је то говорио. Можда је он то говорио), истичући и то да партикуле заједно с модалним ријечима (прилозима) чине ријечце као засебну врсту ријечи (2015: 97). Овакво одређење партикула у складу је са Белићевим указивањем на то да партикуле обиљежавају нарочит однос неке ријечи према другим ријечима, а на истом трагу је и одређење које износи Даринка Гортан Премк када наводи да „речце не именују и не означавају ни појмове, ни релације међу њима; оне именују и означавају однос лица које говори према вези појмова у реченици (модалне речи – *она је заиста лепа*) или однос према једноме појму у реченици (партикуле – *баш то и мислим*“ (1994: 125; 2004: 30). Таква дистинкција постала је учестала у научној литератури која проблематизује питање партикула и интензификације у савременом српском језику.[1]

Када је ријеч о класификацијама лексема које чине корпус партикула савременог српског језика, и ту се наилази на мање или више изражене разлике, а оне су углавном одређене приступом за који се одлучује при њиховој анализи.[2] Подјеле на које се упућује у граматикама Стевановића те Станојчића и Поповића у доброј су мјери сличне, а подразумијевају класификацију на основу онога шта дате партикуле истичу: истицање на основу супротности, посебно истицање, показивање, питање, потврђивање и одрицање (Стевановић 1989: 384; Станојчић, Поповић 2005: 128), истицање личног става (Станојчић, Поповић 2005: 128), прецизирање, повратна замјеница или ријечца *се* (Стевановић 1989: 384–385).[3] Сличне је природе и подјела у „Нормативној граматици српског језика“, гдје се разликују сљедеће групе: потврђивање и одрицање, изражавање питања, изражавање жеље, значење неограниченог избора, афективно обојене, став према радњи (Клајн, Пипер 2015: 221–222),[4] док се у „Граматици српског језика за странце“ издвајају два типа модалних партикула (у зависности од њихове могућности да се јаве или не јаве као одговор на питање), градуативне, конверзационе и копулативне партикуле, те еквиваленти реченица (Mrazović, Vukadinović 1990: 405),[5] а у „Функционалној граматици српскохрватскога језика“ Игрутина Стевовића по функцији и по смислу дијеле се на појачајне (асеверативне), појачајне у смислу градације или деминулације, одричне, упитне, потврдне, дисјунктивне и концесивне, дистрибутивне и поредбене (Стевовић 1958: 159).[6]

[1] На том је трагу и исказ како је „диференцијација партикула од модалних ријечи оправдана јер је основна функција партикула модификација једног појма у реченици, а модалне ријечи модификују садржај цијелог исказа“ (Куљанин 2010: 481).

[2] За нешто детаљнији преглед разлика које се уочавају у приступу партикулама у јужнословенским језицима на нивоу дефинисања и класификовања, а на примјеру граматика српског, хрватског, македонског и словеначког говорног подручја в. рад „Čestice u nastavi južnoslavenskih jezika“ (Karlić, Tušek 2013).

[3] Стевановићева подјела подразумијева сљедеће групе и конкретне лексеме – модалне ријечце: *вјероватно, можда, ваљда, дакако, заиста, збиља, свакако, нипошто, несумњиво, јамачно* итд.; истицање супротности*: међутим, пак*; прецизирање: *баш, управо, само, једино*; посебно истицање: *бар, и*; потврђивање и одрицање: *да, не*; показивање: *ево, ето, ено*; упитне: *зар, ли, да ли* (1989: 384–385), а подјела коју нуде Станојчић и Поповић – истицање супротности: *међутим, пак*; посебно истицање*: баш, бар, и*; истицање личног става: *дакако, уистину, заиста, нипошто, вјероватно, ваљда, збиља, можда*; показивање: *ево, ето, ено*; питање: *зар, да ли*; потврђивање и одрицање: *да, не* (2005: 128).

[4] Подјела коју доносе Клајн и Пипер подразумијева класификацију по значењу и то на партикуле за потврђивање и одрицање: *да, не*; изражавање питања: *ли, зар*; изражавање жеље: *нек(а), да*; значење неограниченог избора: *ма, год, макар*; став према радњи (потврђивање, истицање, неизвјесност, сумња, супротност): *само, једино, баш, управо, таман, можда, ваљда, ипак, међутим, додуше, чак, штавише, бар, барем, ионако* итд. (Клајн, Пипер 2015: 221–222).

[5] Поменутим групама припадају сљедеће партикуле – модалне партикуле 1: *безмало, дабоме, дакако, готово, изгледа, једва, можда, напротив, наравно* и сл.; модалне партикуле 2: *бадава, бар(ем), дакле, додуше, иначе, ионако, ипак, још, међутим* итд.; градуативне партикуле: *бар, баш, чак, доста, и, још, ни, само, управо* итд.; конверзационе партикуле: *а, ако, ал(а), ама, баш, ено, ето, и, ма* и сл.; копулативне партикуле*: квит, потаман, таман* итд.; еквиваленти реченица: *да, не, молим* и томе слично (1990: 407–443).

[6] Наведене групе обухватају сљедеће партикуле: асеверативне: *и, ни, само, све, та, баш, чак, још, већ, бар, пак, једва, опет*; појачајне у смислу градације или деминулације: *врло, веома, сасвим, необично, потпуно, махом, већином, сувише, подоста* и сл.; одричне: *не, ни*; упитне: *ли, зар, зашто*; потврдне: *да* + разговорно *ја, јес*; дисјунктивне и концесивне: *ма, било, год*; дистрибутивне: *по, гдје*; поредбене: *као* (Стевовић 1958: 159).

За потребе овог рада, ми смо се одлучили за класификацију која произилази из посматрања партикула као језгра семантичког поља вербалне интензификације, гдје се сама категорија интензификације сагледава са аспекта теорије функционалне граматике. Наиме, како се у литератури која тематизује питање интензификације у језику наводи, ријеч је о семантичкој категорији прагматичког карактера која подразумијева различите случајеве појачавања одређених реченичних елемената, гдје је то појачавање реализовано лексичким и граматичким јединицама, а само функционално-семантичко поље интензификације у српском језику представља се као цјелина коју чине три језгра или микрополја – вербално, синтаксостилистичко и интонативно, гдје је ово вербално представљено као центар датог поља. Граматичке и лексичке јединице које чине ФСП вербалне интензификације ову функцију могу вршити примарно или им се она може приписати контекстуално, а управо се партикуле одређују као примарни интензификатори, тј. они елементи који чине сам центар такозваног вербалног микрополја функционално-семантичког поља интензификације (Јањушевић Оливери 2013: 542).

У докторској дисертацији посвећеној вербалној интензификацији у српском језику, као и у низу радова који се баве појединачним елементима ове теме, у оквиру којих је и рад „Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику“, Ана Јањушевић Оливери приказује структуру овог функционално-семантичког поља и указује на седам интензификаторских типова који се у њему могу разликовати. Ту су укључени сљедећи типови: интензификација у ужем смислу (асеверативне партикуле): *баш, управо, таман*; фактивна интензификација: *заиста, стварно, просто* + *заправо* и *у ствари* као корективни интензификатори; асеверативно-пресупозицијске партикуле: *и, ни ,такође, чак, још, већ, тек, више*; рестриктивне партикуле: *једино, свега, једва, искључиво* + кондиционално-рестриктивно наглашавање: *бар(ем), макар*; адверзативно-концесивне партикуле: *опет, ипак, међутим, пак* + концесивне: *ма, год, било*; градуативне партикуле: *веома, врло, све, што, тим* + *нарочито, поготову*; емфатичке партикуле: *ма, ама, та, па, те, е, вала, авај, ала(ј), бре, болан* (2013: 544–549). У складу са овако постављеном класификацијом, лексеме *бар(ем)* и *макар* посматрали смо као партикуле које служе као интензификатори при кондиционално-рестриктивном наглашавању, а у анализу смо укључили примјере њихове употребе у савременом српском језику, прецизније у књижевним текстовима домаћих аутора који су објављени у 20. и 21. вијеку, као и у новинским текстовима преузетим с портала дневних и недјељних новина.

2. УПОТРЕБА ИНТЕНЗИФИКАТОРА *БАР(ЕМ)* И *МАКАР* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Интензификатори *бар(ем)* и *макар*, као што се на основу претходне класификације може уочити, сврставају се у ред партикула којима се остварује кондиционално-рестриктивно наглашавање, које служи да би се указало на то да „издвојени садржај представља задовољавајући минимум“ (Јањушевић, Оливери 2013: 546). Према овом начелу, анализирани примјери требало би да покажу како се за употребом ових партикула у савременом српском језику посеже у оним случајевима када се настоји нагласити значење некакве најмање могуће вриједности која се уз одређени појам везује, односно да је и вриједност коју носи елеменат уз који интензификатор стоји довољна за реализацију садржаја, ако већ није могуће нешто више од те вриједности.

2.1. Интензификатор *бар(ем)*

Лексема *бар(ем)* у рјечницима се дефинише као „речца за изузимање и ограничавање, за истицање речи уз које стоји; ако не што друго“ (РМС 1967), а у граматикама и научној литератури најчешће је одређивана као ријечца/партикула за посебно истицање (Стевановић 1989; Станојчић, Поповић 2005), изношење става према радњи (Пипер, Клајн 2015), модална партикула другог

типа, тј. она која није за себе одговор на питање (Mrazović, Vukadinović 1990); модификовање информације (Ристић 1994: 146), група партикула логичких односа, подгрупа: ограничавање (Ристић 1993: 78).[7]

Ова партикула спада у ред партикула неусловљених истинитосном вриједношћу предиката, у смислу да се јавља и у примјерима са потврдном и у примјерима са одричном вриједношћу предиката, с тим да већина пронађених реченица у којима се ова партикула користи ипак има потврдну вриједност предиката:

> Ti ćeš mene nadživjeti *bar* jedno 20 godina (Perković 2017: 68). *Bar* nećemo završiti kao beskućnici (Perković 2017: 140). Otkad sam se vratio, *barem* stotinu puta sam poželio da joj pošaljem mejl, da čujem njen glas i pitam kako je (Blagojević 2016: 77). Sad si samo bez posla, ali *barem* te niko ne pendreči (Blagojević 2016: 10). Trebalo bi *bar* tri dana i tri noći, bez jela i pića, bez sna i počinka, gledati plod (Kiš 1990: 7–8).

Често се партикула *бар(ем)* употребљава испред неког броја или бројне вриједности изражене неком другом врстом ријечи, интензификујући на тај начин неки реченични члан и показујући, у складу са горепоменутом вриједношћу задовољавајућег минимума, да је бројна вриједност уз коју стоји најмања могућа за реализовање садржаја исказаног датом реченицом, али да она, истовремено, може бити и већа од наведеног минимума, и то без навођења границе максималне вриједности. О томе свједочи примјери употребе ове партикуле уз нумеричке квантификаторе:

> Penzioneri, roditelji, tetke, rođaci, prosvjetni radnici, rudari, invalidi, svi (osim čistača ulica!) izjavili su ovo *barem* jednom (Blagojević 2016: 36). Otkad sam se vratio, *barem* stotinu puta sam poželio da joj pošaljem mejl, da čujem njen glas i pitam kako je (Blagojević 2016: 77). Brisala je prašinu *bar* pet-šest puta dnevno (Perković 2017: 10). Pri tome, bio je *bar* za dvije glave niži od mene (Perković 2017: 97).Ti možeš da se obračunaš *bar* sa dva (Kiš 1990: 54). Trebalo bi *bar* tri dana i tri noći, bez jela i pića, bez sna i počinka, gledati plod (Kiš 1990:
> 7–8). Кад види колико има мојих ствари, он, иако предлажем да пола одбацим, скида *бар* трећину паприка, а онда седа крај мене и шофера, крсти се неколико пута и даје знак за полазак (Петровић 2008: 221).

Оно што је заједничко наведеним примјерима, осим тога да упућују на то да бројна вриједност уз коју стоје има статус задовољавајућег минимума (барем једном = најмање једном, ако не и више; барем стотину пута = најмање стотину пута, ако не и више; бар пет-шест пута = најмање пет-шест пута, ако не и више), односно да у оваквим примјерима „говорник исказује свој став да је количина нечега изражена бројем испред којег стоји *бар* најмања могућа, са његовог становишта процијењена“ (Куљанин 2009: 71), јесте и то што су замјењљиви интензификатором *макар* (барем једном = макар једном; барем стотину пута = макар стотину пута; бар пет-шест пута = макар пет-шест пута и слично), али умјесто њих може да стоји и лексема *најмање*, која сама по себи већ носи значење задовољавајућег минимума (барем једном = најмање једном; барем стотину пута = најмање стотину пута; бар пет-шест пута = најмање пет-шест пута).

Такође, јавља се доста примјера употребе партикуле *бар(ем)* испред различитих облика са количинским значењем или значењем степена заступљености (гдје не постоји конкретна нумеричка вриједност као у претходној групи примјера):

> Zaboravio si na trovanje vazduhom, odnosno, isparenjima iz Rafinerije (...) očigledno i dalje dozvoljavajući jeziku da bude *barem* koji metar ispred razuma (Blagojević 2016: 96). Лазо је понешто и еглендисао са својим президентом, тражећи већ упола заборављене енглеске

[7] О једном могућем додатном значењу које се овој ријечи може приписти писала је и Милка Ивић, упућујући при томе на сљедеће: „Завршавам ово излагање посебним осртом на следећу, досад у стручној литератури непомињану, а с теоријске тачке гледишта изузетно важну, употребну могућност српске речце *бар(ем)*: Та речца је у стању, ту сумње нема, да, под одговарајућим исказним условима, собом искаже читав један комплексан реченични садржај. Кад кажемо, рецимо, *Маја има двадесет година*, ми смо том реченицом изнели констатацију о једном датом чињеничном стању. Убацимо ли, међутим, у исти тај исказ речцу *бар*, ми смо свом комуникативном партнеру саопштили следеће: Маја свакако нема мање од двадесет година, а није искључена ни могућност да број њених година премашује поменуту цифру“ (Ивић 2009: 254).

ријечи да би га саговорник *бар* колико-толико разумио (Ћопић 1975б: 77). Да се *бар* колико-толико заштити од сељакова печална погледа, интендант се најприје обраћа момчини (Ћопић 1975б: 124). За недавног рата човјек је толико њих заувијек испратио, па нек се сад *бар* неко[8] врати (Ћопић 1975б: 88–89). Razgovaramo pod pretpostavkom da će ti izbori *bar* minimalno ličiti na nekakve regularne izbore. (Vreme, 1. 2. 2017). Nadam se da će se opozicija izboriti za *bar* minimum korektnosti (Vreme, 9. 2. 2017). Ukoliko dođe do reakcija kakve smo imali od banjalučke publike, biće to uspeh – rekao je Aleksandar Ristanović dodajući da se raduje što će učestvovati na festivalu „Zlatni vitez“ i imati priliku da *bar* malo upozna Moskvu (Glas Srpske, 15. 11. 2017).

И овдје уочавамо наглашавање партикулом тога да је вриједност, количина или степен, испред које стоји задовољавајући минимум, односно најмања прихватљива вриједност појма који се наглашава. Такође, за све ове примјере важи могућност замјене партикуле *бар(ем)* интензификатором *макар* (*барем* који метар испред разума = *макар* који метар испред разума; *бар* колико-толико разумио = *макар* колико-толико разумио; *бар* неко врати = *макар* неко врати), али не и замјена у свим случајевима лексемом *најмање* (*барем* који метар испред = *најмање* који метар испред; али то не важи за примјере: *бар* колико-толико разумио, нек се сад *бар* неко врати и слично).

И у примјерима прве групе и у примјерима друге групе партикулу *бар(ем)* могуће је замијенити, како се у литератури одређује, перифрастичким интензификатором са истом вриједношћу представљања задовољавајућег минимума *ако не друго што/ништа/ни због чег другог/ а оно/свакако*, који је састављен од условног субјунктора АКО, негације НЕ или одричне замјенице, лексеме ДРУГО, адверзативног везника ДА, показне замјенице ОНО, односно замјеничког прилога СВАКАКО, гдје његов први дио *незадовољени, очекивани услов, а други – пристајање на задовољавајући минимум* (Јањушевић Оливери 2017: 198).

Постоји и низ примјера употребе партикуле *бар(ем)* у савременом српском језику када се она не односи на неки реченични члан који носи неку квантификаторску вриједност, али и даље задржава својство задовољавајућег минимума. Такав је случај са сљедећим примјерима:

Ама, господине, немој ти *барем*[9] бити будала (Кочић 1999: 123). O, da, izvinite, naravno vi se ne možete setiti, ukoliko niste živeli tu pre rata, no *bar* biste mogli znati da li ima tu negde neka ulica s drvoredom divljih kestenova (Kiš 1990: 12). Možda su čuda ipak moguća. *Barem* ispod čarobne bibliotečke prašine (Blagojević 2016: 6). Niko ni da pisne, ni da drekne, a kamoli da se dohvati motke ili *barem* kakvog transparenta (Blagojević 2016: 8). Oni su 1920. *barem* pokušali (Blagojević 2016: 12). Пошто ништа не помаже да их се отарасим, гледам да се *бар* користим

[8] У овом примјеру неодређену личну замјеницу *неко* посматрамо као примјер ненумеричке квантификације: нек се сад бар *неко* врати = нек се сад врати минимално једна особа или више њих, тачна количина је неодређена. Ова замјеница може се схватити као релативни ненумерички кванитификатор, ако се појам ненумеричких релативних квантификатора односи на оне елементе који „određuju količinska svojstva nekog predmeta i/ili pojave u odnosu na neki drugi predmet ili pojavu ili može biti riječ o neodređenoj količini odnosno količini koja je govorniku dijelom ili posve nepoznata“ (Badurina, Pranjković 2016: 94) или као апсолутни ненумерички квантификатор, ако се држимо одређења да „апсолутни квантификатори могу бити општи, нпр. *сви учесници*, *ниједан учесник*, и неодређени, нпр. *неки учесници*“ (Пипер, Антонић и др. 2005: 875).

[9] Иако се у већини случајева ове групе примјера партикула *бар(ем)* налази у позицији испред члана који наглашава, што нас упућује на закључак да такву употребу партикуле (у препозицији у односу на јединицу која се интензификује) можемо сматрати типичном у оваквим примјерима, постоје и случајеви када она служи као интензификатор члана који јој претходи. То илуструје издвојени примјер *немој ти барем бити будала*, који показује да стављање партикуле у постпозицију у односу на одређену језичку јединицу не мора истовремено значити и преусмјеравање интензификације на другу јединицу, тј. на реченични члан који долази након партикуле (у овом конкретном примјеру, партикулом се интензификује субјекат изражен личном замјеницом *ти*, уз истицање наведеног значења најмање могуће вриједности: *немој бар(ем) ти ако су сви други/остали*). Овакве случајеве можемо објаснити и једном од основних одлика партикула – факултативношћу њихове употребе. Наиме, ако пођемо од ставке да је употреба партикула факултативна, односно да је ријеч о структурно испустивим елементима, увиђамо да такве јединице, управо због своје факултативности и структурне испустивости, немају одлику везања за само један члан како би остварила своју функцију у исказу, а самим тим и да позиција коју заузимају у реченици не мора бити једини и искључиви критеријум који показује којем реченичном члану партикула модификује комуникативну вриједност.

њином промућурношћу (Петровић 2008: 260). Otvorite *bar* prozor u Mujinom stanu (Perković 2017: 115). Nadam se da *bar* negdje u ovoj selendri mogu nabaviti pištolj, da sebi prosviram mozak (Perković 2017: 127). Хајде да си *бар* војску одслужио, друго би било (Ћопић 1975б: 19). Та *бар* тога купуса има на избор, нуде ти га са свих страна (Ћопић 1975б: 37). Да сам *бар* ја понио неки фењер и сам самцит покушао да се увучем тамо (Ћопић 1975а: 55).

Партикула *бар(ем)* у овим се примјерима употребљава као интензификатор и уз предикат и уз ванпредикатске чланове, а иако ниједан од њих не носи примарно значење броја, количине или степена, овај интензификатор и у овим случајевима задржава значење најмање могуће/потребне вриједности која се може ишчитати из значења члана на који се односи, тј. значење задовољавајућег минимума: немој ти барем бити будала = ако су сви/остали/други, немој макар ти; *ти* је задовољавајући минимумум у некој широј групи чланова; барем испод чаробне библиотечке прашине = ако не на свим мјестима, а оно испод библиотечке прашине; адвербијална одредба *испод библиотечке прашине* представљена је као задовољавајући минимум; отворите бар прозор у Мујином стану = ако ништа друго, онда макар тај прозор; одредница *прозор у Мујином стану* постављена је као задовољавајући минимум, јер могли су се отворити и неки други прозори, али довољан би био и тај један.

И у овој групи примјера партикулу *бар(ем)* могуће је замијенити са *макар*: они су 1920. *барем* покушали = они су 1920. *макар* покушали; да сам *бар* ја понио = да сам *макар* ја понио.

2.2. Интензификатор *макар*

Лексема *макар* одређује се у рјечницима као „прилог: бар, најмање; везник у допусним реченицама за истицање да и насупрот околностима бива или ће бити оно што је главном реченицом исказано; ма, па, и; било, ма“ (РМС 1969), а у граматикама јој се као ријечци приписује значење неограниченог избора (Пипер, Клајн 2015), модификовање информације (Ристић 1994: 146), или се сврстава у групу партикула логичких односа, подгрупа: ограничавање, али и допусности (Ристић 1993: 78).

Ако узмемо у обзир чињеницу да је у претходним примјерима, гдје се као интензификатор користи *бар(ем)*, на мјесту те партикуле могуће употријебити интензификатор *макар*, онда је очекивано да се у текстовима јаве примјери употребе партикуле *макар* уз број или бројне вриједности изражене другом врстом ријечи, тј. уз нумеричке квантификаторе (а), ненумеричке квантификаторе (б), уз предикат и остале реченичне чланове који немају примарно значење које одговара првим двјема групама, тј. који се не могу свести под групу квантификатора (в). У свим наведеним случајевима, овом интензификатору може се приписати поменуто значење задовољавајућег минимума.

(а) Старија је од мене *макар* десет година (Кочић 1999: 17). Ено у намастиру има *макар* два товара књига, па коју год да отвори, зна у њој, на моју душу (Кочић 1999: 74). Дај ми кажи, тако ти царског крува, а видим паметан си и учеван си: би ли се икако, икако мого од тог нашег краља и књаза истесати *макар* један осредњи цар (Кочић 1999: 134).

... ne verujem da bi tolika kestenova stabla nestala, *makar* bi jedno ostalo (Kiš 1990: 13). Da li ubice imaju osećaj krivice *makar* 43 sekunde? (Nedeljnik, 4. 10. 2016).

(б) Kriv je i što, kao navodno nezavisni političar, nije pokušao da pokaže *makar* malo razumijevanja (Glas Srpske, 7. 6. 2012). Mada bi za početak sigurno ogroman pomak bio da se ta transparentnost i odgovornost *makar* malo poveća (Glas Srpske, 20. 12. 2013). Ne želim da budem patetičan, ali ovo jeste potez očajnika koji ne vidi drugi način da završi svoju novinarsku karijeru, a da u isto vreme zadrži *makar* minimum ličnog poštovanja (Vreme, 21. 9. 2017).

(в) Gospođa Kniper je i sama bila žalosna, i znam da bi im se smilovala da nisu bile teške ratne godine, *makar* zbog moje majke (Kiš 1990: 104). А знаш ли *макар* како се зове божји син (Ћопић 1975б: 52)? Гдје је друштва, ту се нешто и потроши, нађе се чашица ракије, *макар*

<u>оне укопне</u> (Ћопић 1975б: 66). Блажено жмурећи, отварао је уста, па да му је она ставила у њих *макар* <u>и метално дугме</u>, он би њега, чини му се, у сласт појео (Ћопић 1975а: 171). Sve treba izgraditi ili *makar* <u>popraviti</u> (Glas Srpske, 7. 6. 2012).

У примјерима под (а) *макар* наглашава да изражена нумеричка вриједност има улогу минималне могуће или потребне, без ограничења друге крајности, тј. максималне вриједности: *макар* десет година = најмање десет, а можда и више; има *макар* два товара књига: минимално два, а можда и више). Слично вриједи и за примјере под (б): *макар* мало повећа = то *мало* је носилац минималне задовољавајуће вриједности, ако већ не може више; као и за примјере под (в): *макар* због моје мајке = ако ни због чега другог (што би представљало неку већу вриједност, нешто шире и обухватније), онда због моје мајке (која представља члан који је носилац минималне вриједности која задовољава реализовање радње); знаш ли *макар* како се зове божји син = знаш ли то (задовољавајућа минимална вриједност), ако већ не знаш нешто више.

И за примјере овог типа могућа је замјена кондиционално-рестриктивног интензификатора перифрастичким интензификатором исте вриједности, а вриједе, такође, исте могућности кад је ријеч о замјени лексемом *најмање* као и у случајевима употребе партикуле *бар* (вриједи за примјере из групе (а): старија је од мене *макар* десет година = старија је од мене *најмање* десет година; у намастиру има *макар* два товара књига = у намастиру има *најмање* два товара књига).

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу анализиране грађе, која је заснована на примјерима из савременог српског језика, а за шта су послужили књижевни текстови домаћих аутора објављени у 20. и 21. вијеку, као и новински текстови преузети са портала дневних и недјељних новина, покушали смо указати на одређене карактеристике које се тичу употребе партикула *бар(ем)* и *макар* када се оне посматрају као лексеме које припадају кондиционално-рестриктивном типу интензификације, једном од седам типова који чине језгро, како се у литератури наводи, функционално-семантичког поља вербалне интензификације.

Анализирани примјери показали су да се партикуле *бар(ем)* и *макар* у великом броју примјера користе уз нумеричке квантификаторе, упућујући у таквим случајевима на то да је број исказан датим кванитификатором, у ствари, најмања могућа или потребна вриједност за реализовање радње, односно да је ријеч о „задовољавајућем минимуму“, али не дефинишући при томе и горњу границу те вриједности, тј. сам максимум. У другим случајевима, анализиране партикуле користе се уз ненумеричке квантификаторе, односно уз различите лексеме којима се изражава нека врста количине или степена заступљености, али без исказивања конкретне нумеричке вриједности. И у таквом контексту лексеме *бар(ем)* и *макар* задржавају својство носилаца значења задовољавајућег минимума. Постоји и посебна група примјера када ове партикуле такође задржавају поменуто значење, али се не користе уз облике који директно упућују на некакав вид квантификације, тј. не можемо говорити ни о нумеричким ни о ненумеричким квантификаторима. То су примјери када се оне јављају као интензификатори уз саме предикате, субјекте, адвербијалне одредбе мјеста и слично, као у примјерима: *Barem* ispod čarobne bibliotečke prašine (Blagojević 2016: 6). Ама, господине, немој ти *барем* бити будала (Кочић 1999: 123). А знаш ли *макар* како се зове божји син (Ћопић 1975б: 52).

Партикуле *бар(ем)* и *макар* међусобно су замјењиве, а на њиховом мјесту може се наћи и лексема *најмање*, која се такође уклапа у значење задовољавајуће минималне вриједности, али таква замјена није могућа у свим примјерима. Лексема *најмање* може послужити као замјена лексемама *бар(ем)* и *макар* углавном у позицији пред нумеричким квантификатором: Старија је од мене *макар/бар(ем)/најмање* десет година. Био је *бар(ем)/макар/најмање* за двије главе нижи од мене. Још један облик који може послужити као потенцијална замјена овим лексемама јесте

перифрастички интензификатор *ако не друго што/ништа/ни због чег другог/ а оно/свакако*, који такође носи вриједност кондиционално-рестриктивног појачавања.

И једна и друга партикула у највећем броју случајева заузимају позицију испред члана на који се односе, тј. чије значење појачавају, али су присутни и изузеци, тј. примјери у којима кондиционално-рестриктивној партикули претходи члан на који се она односи: Немој ти *барем* бити будала.

Извори

Кочић, П. (1999). *Изабране приповетке. Јазавац пред судом*. Београд: Звоник.
Петровић, Р. (2008). *Африка*. Нови Сад: Соларис.
Ћопић, Б. (1975а). Орлови рано лете. *Пионирска трилогија*. Београд, Сарајево: Просвета, Свјетлост, Веселин Маслеша.
Ћопић, Б. (1975б). *Башта сљезове боје*. Београд, Сарајево: Просвета, Свјетлост, Веселин Маслеша.

*

Blagojević, B. (2016). *Bumerang*. Mladenovac: Presing.
Glas Srpske, www.glassrpske.com.
Kiš, D. (1990). *Rani jadi*. Beograd: BIGZ.
Nedeljnik, www.nedeljnik.rs.
Perković, S. N. (2017). *Kuhanje*. Banja Luka: Imprimatur.
Vreme, www.vreme.com.

Литература

Белић, А. (1998). *Општа лингвистика: О језичкој природи и језичком развитку I и II*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Гортан Премк, Д. (1994). Типови и врсте речи. *Јужнословенски филолог*, L, 117–128.
Гортан Премк, Д. (2004). *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
Ивић, М. (2009). Нови приступ улози израза *бар(ем)* у стандардном српском језику. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. LVII, св. 2, 253–255.
Јањушевић Оливери, А. (2013). Функционално-семантичко поље вербалне интензификације у савременом српском језику. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, XLIII (2), 541–557.
Јањушевић Оливери, А. (2017). Перифрастички интензификатори у савременом српском језику. *Српски језик*. XXII, 193–205.
Ковачевић, М. (2015). Партикуле И и НИ у функцији обавезног интензификатора. *О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен, 97–118.
Куљанин, С. (2009). О интензификаторским партикулама у дјелима Милисава Савића и Радослава Братића. *Савремена проучавања језика и књижевности: Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*, год. I, књ. 1: 61–73.
Куљанин, С. (2010). Експресивност партикула у ратној прози РС. *Радови Филозофског факултета*, бр. 12, књ. 1, 479–489.
Пипер, П., Антонић, и. и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика: Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
Пипер, П. и Клајн, И. (2015). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
Ристић, С. (1993). Партикуле и њихови функционални еквиваленти (лексичко-семантичке и функционалне карактеристике), *Јужнословенски филолог*, XLIX, 75–93.
Ристић, С. (1994). Илокуцијски аспекти употребе партикула. *Јужнословенски филолог*, L, 145–154.
РМС (1967). *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књига прва. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.

РМС (1969). *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књига трећа. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.
Станојчић Ж. и Поповић Љ. (2005). *Граматика српскога језика за I–IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик 1*. Београд: Научна књига.
Стевовић, И. (1958). *Функционална граматика српскохрватског језика*. Сарајево: Свјетлост.
*
Badurina, L., Pranjković, I. (2016). Kvantifikacija u imenskim skupinama. *Jezikoslovlje*. 17, 1–2, 89–100.
Karlić V., Tušek, J. (2013). Čestice u nastavi južnoslavenskih jezika. *Opera Slavica*. XXIII, 208–214.
Mrazović, P i Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

ALCUNI ASPETTI DELL'INTENSIFICAZIONE CON I RAFFORZATIVI *BAR(EM)* E *MAKAR* NELLA LINGUA SERBA CONTEMPORANEA

Sommario

In questo articolo cerchiamo di analizzare certi aspetti dell'uso delle particelle *bar(em)* e *makar* nella lingua serba contemporanea. All'interno del campo funzionale-semantico dell'intensificazione verbale queste particelle sono classificate come particelle restrittivo-condizionali. A differenza dalle intensificazioni restrittive tipiche, con le quali una certa particolarità si limita solo all'elemento a cui è assegnata, queste particelle indicano una certa limitazione del contenuto il quale rappresenta un minimo soddisfacente. L'analisi ha l'intenzione di determinare le condizionalità contestuali delle intensificazioni ricercate, identificare le posizioni della loro realizzazione cioè le possibilità dell'uso con diversi componenti della frase, la questione della loro sostituibilità e l'uso delle altre forme che potrebbero servire come loro equivalenti.

Parole chiavi: bar(em), intensificazione verbale, rafforzativo, intensificazione restrittivo-condizionale, makar, particelle.

Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина,
Република Српска
Филолошки факултет
sonja.lero@flf.unibl.org

UDK 811.163.41’367.625

Vanja Miljković

NOVI GLAGOLI SA PREFIKSOM *IZ-* U SAVREMENOM SRPSKOM JEZIKU I TEORIJA GLAGOLSKE PREFIKSACIJE*

U radu se najpre identifikuju dve metode za prepoznavanje prefiksnih značenja koje su najčešće implicitno prisutne u teorijskim pristupima gl. prefiksaciji (*semantička diferencijacija* i *hipersemantička ekstrakcija*), a čija se dominantna upotreba vezuje za tzv. *tvrdi*, odnosno *meki osnovocentrizam*. Ukazujući na neke nedostatke tih metoda, autor predlaže alternativni – *prefiksocentrični* model, u kome se značenje gl. prefiksa određuje kao apstraktna kauzalno-iskustvena struktura (*protodogađaj*), koja se prefiksacijom konkretizuje dajući leksikalizovanu događajnu shemu, odnosno leksički koncept. U takvom se modelu potom analiziraju novi glagoli sa prefiksom *iz-* i pokazuje se da se tri protodogađaja, koja autor prepoznaje kod leksikografski potvrđenih *iz*-prefiksala (ekslokativnost, ekstraktivnost i ekskumulativnost), mogu uočiti i u novoj leksici.

Ključne reči: prefiksacija, neologizmi, prefiks iz-, perfektivizacija, prefiksocentrizam, osnovocentrizam, kognitivna semantika

1. PREFIKS IZ- I TEORIJSKI MODELI GL. PREFIKSACIJE

Prefiks *iz-* bez sumnje spada u najfrekventnije glagolske prefikse u srpskom jeziku, što potvrđuje i njegova velika produktivnost u glagolima novijeg porekla. Takvo stanje je u derivatološkoj literaturi često teorijski interpretirano kao potvrda tvrdnje da je reč o prefiksu koji je dostigao potpuni stepen semantičke ispražnjenosti. Još je I. Grickat smatrala da postoje glagoli kod kojih *iz-* obavlja funkciju perfektivizatora „gotovo sasvim ili sasvim bez motivacije“ (1966–1967, 207), dok Stevanović najviše glagola navodi upravo u kategoriji onih kod kojih *iz-* ukazuje „samo na izvršenje radnje do kraja“ (1970, 437). U istom pravcu i Klajn zaključuje da „čistu perfektivizaciju prefiks *iz-* obavlja u velikom broju glagola najrazličitijih značenja“ (2002, 256), a u kontekstu ilustracije čiste perfektivizacije konstatuje i da se *iz-* „najradije koristi za perfektivizaciju glagola stranog porekla“, kao i da je „težnja ka perfektivizaciji […] jaka, pa i danas dovodi do stvaranja brojnih neologizama“. Mi ćemo u ovom radu novijim glagolima sa prefiksom *iz-* prići iz drugačije perspektive, kako bismo pokazali da je tvrdnja o semantički praznom *iz-* posledica teorijskog pristupa koje prefiksaciju posmatra isključivo iz ugla glagolske osnove.[1]

Hipoteza o čistoj gramatičkoj prefiksaciji može se smatrati jednim od ključnih pitanja u istoriji proučavanja glagolske prefiksacije u slovenskim jezicima.[2] Ova hipoteza proizilazi iz rasprostranjenog

* Rad je nastao u okviru projekta 178009 *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog književnog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU*. U radu se predstavljaju neki aspekti teorijskog pristupa koji autor razvija u svojoj doktorskoj tezi „Kognitivnolingvističko istraživanje glagolskih prefiksa u savremenom srpskom jeziku“.

[1] U standardološka pitanja neologizama u ovom radu nećemo ulaziti. Za potrebe ovog istraživanja sastavljen je spisak od pedesetak novih glagola sa prefiksom *iz-*, čija je upotreba zasvedočena na internetu. Neki od tih glagola već su registrovani u literaturi, v. Klajn (1992), Matijašević (2000) i Spasojević (2015: 256–263). Među njima ima glagola u čijoj su osnovi takođe neologizmi (*izjakovati, izbotovati*), ali i glagola kod kojih je samo spoj prefiksa i osnove nov ili se još uvek oseća kao takav (*ispoštovati, iskomunicirati*), kao i prefiksala koji su reaktualizovani zahvaljujući reaktualizaciji same osnove (*izblejati*). Ova skupina nije ni upotrebno homogena – tu su reči iz diskursa kompjuterske svakodnevice (npr. *isprintati, izguglati, isfrendovati, ispamovati* i sl.), kolokvijalizmi i žargonizmi (*izneverovati, iskulirati, ishejtovati*), kao i gejmerska leksika (*iskerovati, ispikovati*). Kako se radi o leksikografski nezabeleženoj leksici, uz prefiksal ćemo navoditi naše radne definicije (uvek pod navodnicima) i(li) primer upotrebe (uvek iskošeno).

[2] Sažet pregled pogleda na ovo pitanje u rusistici daju Janda i saradnici (2013).

uverenja da gl. prefiks modifikuje osnovu i da ta modifikacija može biti ili leksička (ako zadire dublje u semantiku osnove) ili gramatička (ako se svodi samo na perfektivizaciju).[3] Obe ideje – i ona o prefiksu modifikatoru i ona o prefiksima koji nose čistu gramatičku informaciju – produkt su teorijskog pristupa koji fenomenu gl. prefiksacije prilazi postavljajući u centar pažnje samu osnovu i definišući ulogu prefiksa u odnosu na nju, pa koji, stoga, možemo okarakterisati kao *osnovocentrizam.* Nekoliko je problema koji proizilaze iz ovako postavljenog pristupa, a mi ćemo u ovom radu razmotriti samo one koji su direktno vidljivi kod novijih *iz*-prefiksala.[4]

Osnovnim analitičkim oruđem osnovocentrizma koji prihvata postavku o mogućnosti praznih prefiksa može se smatrati značenjska aritmetika koju ćemo odrediti kao *semantičku diferencijaciju prefiksala i osnove*: ako se od značenja prefiksala oduzme značenje osnove, ostatak jeste značenje prefiksa.[5] Recimo, ako od *istrčati* („trčeći učiniti da se dospe izvan nečega“) oduzmemo *trčati*, ono što ostaje biće, u svetlu ove metode, semantički doprinos samog prefiksa („učiniti da se dospe izvan nečega“). Sa druge strane, kada istim postupkom od značenja glagola *isfrizirati* („srediti, urediti nekome kosu, napraviti nekome frizuru“) oduzmemo značenje osnove *frizirati* („sređivati, uređivati nekome kosu, praviti nekome frizuru“), dolazi se, istim putem, do zaključka da se tu prefiks svodi samo na perfektivizaciju.

Iako na prvi pogled semantička diferencijacija deluje kao pouzdani analitički mehanizam, njena bi dosledna primena u osnovocentričnim opisima bila u koliziji sa temeljnom postavkom o transparentnosti prostornih značenja prefiksa. Ako bismo, npr., od značenja gl. *izvaditi* („fizičkim kontaktom sa nekim predmetom učiniti da se taj predmet nađe izvan nečega“) oduzeli značenje osnove *vaditi* („fizičkim kontaktom sa nekim predmetom činiti da se taj predmet nađe izvan nečega“), dobili bismo da i ovde prefiks predstavlja samo marker perfektivnog vida. Međutim, teško je zamisliti da bi semantički prazan prefiks bio ilustrovan prefiksalom jasne prostorne semantike – umesto toga u ovom bi se glagolu ipak registrovalo osnovno prefiksno značenje „učiniti da se nešto nađe izvan nečega“. To jasno pokazuje da se pored semantičke diferencijacije u osnovocentrizmu manje ili više eksplicitno poseže i za alternativnom analitičkom metodom, koja omogućava da se značenje prefiksa prepozna i onda kada prefiks, zapravo, ponavlja deo semantike osnove. Tu bismo metodu mogli opisati kao *hipersemantičku ekstrakciju* – iz značenja prefiksala se kao značenje prefiksa izdvaja sadržaj koji ukazuje na strukturu hipersemantičkog nivoa.[6] U nekim tipičnijim slučajevima rezultati semantičke diferencijacije se poklapaju sa rezultatima hipersemantičke ekstrakcije (npr. pomenuto *istrčati*), dok se u primerima kod kojih semantička diferencijacija konstatuje prazni prefiks pri ovakvoj analizi prefiksu ipak pronalazi značenje (npr. kod pomenutog *isfrizirati* prefiks bi značio „učiniti da nešto dobije određenu formu, oblik“).

Uočavanje ove dve osnovocentrične metode registrovanja prefiksnog značenja omogućava nam da uspostavimo načelnu razliku između tvrdog i mekog osnovocentrizma. Pod tvrdim osnovocentrizmom

[3] Navedimo samo nekoliko primera eksplikacije ovakvih ideja u domaćoj derivatologiji. Belić (2000, 200) smatra da se prefiksi osećaju „kao delovi složenog glagola i unose u nj ili izmenu realnog značenja (*iskopati*: „kopanjem izvaditi iz zemlje“) ili izmenu glagolskog vida (*vršiti* : *svršiti*)“. Stevanović (1970, 434) u istom pravcu kaže da se „osnovno značenje prostog glagola čuva i u složenome, a prefiks u nj unosi samo neku modifikaciju“. Klajn (2000, 241) u uvodnom delu poglavlja o glagolskoj prefiksaciji napominje da će „o ‘svršenoj radnji’ govoriti samo tamo gde nije moguće prepoznati nikakvu drugu modifikaciju koju bi prefiks unosio u semantiku osnovnog glagola“. U derivatološkom pregledu za srpski jezik, u obimnoj studiji o tvorbi reči u evropskim jezicima *Word-Formation*, Ćorić (2016, 3032–3033) takođe govori o modifikacijskom značenju gl. prefiksa, a glagole čija osnova ne postoji kao zasebna reč naziva primerima *kvaziprefiksacije* (*dovesti, prisloniti* i sl.).

[4] To znači da će se, na primer, problem nejasnog teorijskog statusa glagola sa vezanom osnovom ovde zanemariti jer takvi glagoli nisu primećeni među neologizmima.

[5] Značenja gl. prefiksa se često vide kao samoevidentna i intuitivno transparentna, pa se o metodama njihove detekcije nije puno raspravljalo. Zbog toga se metode o kojima ćemo ovde govoriti mogu smatrati analitičkim oruđem koje je najčešće implicitno prisutno u istraživanjima gl. prefiksacije i koje je, kao takvo, često u neeksplicitanoj pozadini intuitivnog pristupa značenju.

[6] Hipersemantička ekstrakcija, sa jedne strane, dopušta da se značenje prefiksa uoči i kod glagola bez prave osnove, poput *izaći* (tu bi se ovom metodom konstatovalo da prefiks znači „napustiti unutrašnjost nečega“). Sa druge strane, prepoznavanje tvorbenog značenje prefiksa, koje je formulisano u Klikovac (2002), a u kome uočavamo implicitnu hipersemantičku ekstrakciju, upućuje na to koliko je ova metoda čvrsto vezana za samu osnovu – Klikovac, recimo, pokazuje da u zavisnosti od toga šta je osnova prefiksala prefiks *raz-* može tvorbeno značiti kako „ukidanje stanja“ (*razmračiti se*) tako i „postizanje stanja“ (*raščistiti*).

podrazumevamo teorijski pristup koji dozvoljava postojanje semantički praznih prefiksa, što ukazuje na (eksplicitnu ili implicitnu) dominaciju metode semantičke diferencijacije. U mekšem osnovocentrizmu pak hipoteza o mogućnosti potpunog pražnjenja prefiksnog značenja do čiste gramatičke informacije biva odbačena[7], a umesto nje se uspostavlja hipoteza o preklapanju značenja prefiksa i osnove, što pokazuje da u takvom pristupu dominira (opet eksplicitno ili implicitno) metoda hipersemantičke ekstrakcije. Iako se danas mekši osnovocentrizam razvija prvenstveno u kognitivnolingvističkom kontekstu, njegovi koreni su svakako dublji.[8] Kako Janda i saradnici (2013, 9) napominju, hipoteza o preklapanju se javlja još kod A. Isačenka 1960. godine. I. Grickat nas pak obaveštava da ideja o prefiksima klasifikatorima, koju naziva koncepcijom Vej–Poldauf–Kopečni i koja je formulisana sredinom XX veka, počiva na uverenju da „prazan prefiks uvodi glagol u jednu apstraktniju semantičku kategoriju“, npr. „*s-* uvodi glagole *kupiti, tesnati, pečaliti* u kategoriju sa opštim značenjem sjedinjavanja“ (1966–1967, 195–196). Grickat u takvu postavku unosi, kako sama kaže, izvesne promene, pa prefikse koji sudeluju u čisto vidskom odnosu posmatra ne kao klasifikatore već kao katalizatore jednog od mogućih segmenata značenja osnove. U oba slučaja (bilo da se prefiks vidi kao klasifikator bilo da se razume kao katalizator), on je semantički usmeren na osnovu, a njegovo se značenje, primećujemo, detektuje upravo u hiperznačenjskom nivou samog prefiksala.

Razmotrićemo sada nekoliko neologizama uočenim osnovocentričnim metodama. Pođimo od glagola *isfrendovati*, koji se može definisati kao „izuzeti, ukloniti nekog iz liste prijatelja na nekoj društvenoj mreži“, a čija osnova ima, zapravo, tome suprotno značenje „dodati nekoga za prijatelja na nekoj društvenoj mreži“. Rezultati primene metode semantičke diferencijacije i metode hipersemantičke ekstrakcije u ovakvom se slučaju preklapaju, pokazujući da prefiks osnovu modifikuje značenjem „izuzeti, ukloniti iz nečega“.

Pogledajmo sada jedan od najsvežijih neologizama – glagol *izbotovati*, koji se realizuje u čak 4 sintaksičko-semantička lika (v. tabelu 1).

	primeri (sa interneta)	sintaksički lik	značenje prefiksala	glagol iz osnove u takvom ali imperfektivnom značenju
1.	Mislim da je svima jasno koliko si sada izbotovao. Ok brate, jednom si izbotovao sa tvrdnjom da su ovo normalni a ne bot komentari, čuli smo te […]	neprelazni gl.	„poneti se, reagovati kao bot“	Mislim da je svima jasno koliko botuješ „ponašati se, reagovati kao bot“
2.	Ovo samo znači da su Italijani izbotovali glasanje na društvenim mrežama. Upravo ste izbotovali ovu vest kao ratnici […]	prelazni gl.	„izložiti nešto botovanju“	Upravo botuju ovu vest kao ratnici „izlagati nešto botovanju“
3.	[…] setiće se svih komentara koje su izbotovali po nalogu i želji koordinatora koji je napredovao u stranačkoj hijerarhiji na njihovim leđima.	prelazni gl.	„ispoljiti nešto kao bot“	... setiće se svih glupih komentara koje su botovali po nalogu i želji koordinatora… „ispoljavati nešto kao bot“

[7] Neki od razloga za njeno odbacivanje, kako ih za glagole u ruskom jeziku formulišu Janda i saradnici (2013), jesu to što u ruskom postoji čak 16 prefiksa koji dostižu nivo čistog perfektivizatora, iako bi sistemu bio dovoljan samo jedan, kao i to što se ne može svaki prazni prefiks kombinovati sa svakom osnovom.

[8] I. Grickat se u svom danas klasičnom radu o čistoj gramatičkoj perfektivizaciji zalaže za ideju da do čiste perfektivizacije dolazi „zahvaljujući određenoj koincidenciji […] osnovnog glagola i izabranog prefiksa“ (1966–1967, 193). Janda i saradnici (2013) u kognitivnolingvističkom kontekstu formulišu hipotezu o preklapanju semantike prefiksa i osnove, a takav pristup je prihvaćen i u studiji Lj. Šarić (2014).

4.	Ovaj se baš ovajdio botovanjem. Ja se ubih ovde a tek izbotovao kućerak od 50 kvadrata u Grčkoj.	prelazni gl.	„steći, zaraditi, pribaviti nešto botovanjem“	#

Tabela 1. Sintaksičko-semantički likovi gl. *izbotovati*.

Kako je u značenjima (1), (2) i (3)[9] moguć i glagol *botovati*, semantičkom diferencijacijom bi se moglo zaključiti da je prefiks u tim slučajevima samo marker perfektivnosti. Značenje (4) pak nije moguće realizovati imperfektivnim *botovati*, što bi u tvrdom osnovocentričnom pristupu nesumnjivo značilo da prefiks *iz-* tu nije prazan već ima značenje „steći, pribaviti za sebe“. Rezultatu o praznom *iz-* u čak tri značenja prefiksala *izbotovati*, na prvi pogled, odgovara i visoka frekventnost tog prefiksa među neologizmima – ako ovaj prefiks vidimo kao čisto gramatički afiks, njegovo dodavanje novim imperfektivnim osnovama trebalo bi da bude automatsko. Ipak, da li je to zaista tako? Naspram konstrukcije *kada smo završili skajpovanje*, koja je potpuno regularan način da se *skajpovati* sintaksički perfektivizuje, nemamo regularnu konstrukciju sa prefiksalom – *kada smo ?iskajpovali*. Ovakva osnovocentrična analiza nas, dakle, postavlja u ne baš jasnu teorijsku poziciju: semantička diferencijacija prefiksala i osnove pokazuje da *iz-* u nekim neologizmima označava samo perfektivnost, ali *iz-*, kako pokazuje odsustvo *iz-* prefiksala naspram nekih drugih novih imperfektivnih osnova, istovremeno ipak ne funkcioniše kao sistemski gramatički marker perfektivnosti.

U mekšem osnovocentričnom pristupu prefiks bi u prva tri navedena značenja prefiksala *izbotovati* bio interpretiran u kontekstu semantičkog preklapanja. Metoda hipersemantičke ekstrakcije bi, stoga, utvrdila da *iz-*, pored značenja „pribaviti za sebe“ ima i sledeća značenja koja se podudaraju sa osnovom u svemu osim u vidskoj informaciji, stvarajući time prividni utisak čisto vidske modifikacije: „ispoljiti nešto, dati nečemu perceptibilnu formu“ (*izbotovati komentar*), „izložiti nešto nekom uticaju“ (*izbotovati tekst*), kao i „poneti se, reagovati na neki način“ (neprel. *izbotovati*). Na samom istraživaču bi potom bilo da teorijski razmotri povezanost tako ustanovljenih značenja sa prototipičnim prostornim. Dodavanjem rezultata analize drugih *iz*-prefiksala, semantička mreža prefiksa bi se dodatno širila. Glagol *iskulirati*, recimo, pojavljuje se u tri značenja naspram kojih postoji i imperfektivno *kulirati*. U prelaznom značenju „izložiti nekog kuliranju, ponašati se prema nekome hladno, nezainteresovano“ (*Iskulirao me je opet*) uočava se već konstatovano prefiksno značenje „izložiti nešto nekom uticaju“, dok u neprelaznom „poneti se nezainteresovano“ (*Oko mene se dešavalo svašta, ali ja sam samo iskulirao*) prepoznajemo pomenuto prefiksno značenje „poneti se, reagovati“. Isti glagol, i dalje neprelazan, u primeru *Nemoj da se svađaš, iskuliraj* znači „smiriti se, prestati biti napet, razdražen“, što, u ovakvoj analizi, ukazuje na postojanje još jednog prefiksnog značenja „prestati biti u nekom stanju, osloboditi se nekog stanja“. Na svega dva glagola (*izbotovati* i *iskulirati*), doslednim sprovođenjem hipersemantičke ekstrakcije, detektovano je, dakle, čak pet mogućih značenja prefiksa *iz-*.

Osnovocentrizam zasnovan na semantičkoj diferencijaciji pak u svim značenjima prefiksala *iskulirati* kao i u većini značenja prefiksala *izbotovati*, video bi jedno semantički prazno *iz-*, čime bi se, zapravo, zanemarila sličnost između navedenih glagola i nekih kod kojih se prepoznaje prostorno značenje prefiksa – *izbotovati (komentar)* je po semantičkoj nijansi divergencije (trajektor napušta orijentir) slično glagolu *izgovoriti (reč)*, dok su *izbotovati (tekst)* i *iskulirati (nekog)* po nijansi konvergencije (trajektor pristupa orijentiru) slični glagolu *isprskati (zid)*. U tom smislu opravdano je reći da semantička diferencijacija nudi pojednostavljenu sliku semantike prefiksa. Sa druge strane, hipersemantička ekstrakcija kao da značenjsku varijabilnost prefiksa dodatno usložnjava poistovećivanjem registrovanja prefiksnih značenja sa semantičkom kategorizacijom samih prefiksala. Drugim rečima, povećanjem mogućih prefiksnih značenja semantička slika prefiksa se previše usitnjava, a njihovo povezivanje se prepušta naknadnoj teorijskoj interpretaciji. Detektovanje različitih prefiksnih značenja kod, recimo, *izbotovati (komentar)* i *iskulirati* (neprel. „prestati biti napet“) – u prvom slučaju „ispoljiti nešto“, u dru-

[9] Ovim se brojevima samo načelno, za potrebe ovog rada, razdvajaju uočena značenja, i ne treba ih nipošto čitati u leksikografskom smislu.

gom „prestati biti u nekom stanju“ – zamagljuje činjenicu da su ti prefiksali slični jer na apstraktnijem nivou, zapravo, dele istu dublju događajnu strukturu: trajektor („komentar“, „napetost“) koji je bio u orijentiru, ekslokalizovan je iz njega.

Ni u tvrdoj ni u mekšoj varijanti, osnovocentrizam, izgleda, ne uspeva da prefiksno značenje prikaže u odgovarajućem obimu. Ako se tvrdnjom da prefiks *iz-* može imati samo perfektivizatorsku funkciju u semantiku prefiksa zašlo premalo, nije li se tvrdnjom da isti prefiks može značiti, recimo, „poneti se na određeni način“ u značenje prefiksa možda inkorporiralo bar delimično i značenje osnove? U prvom slučaju prefiks je interpretiran previše „ogoljeno“, a u drugom previše „zaodenuto“ značenjem samog prefiksala.

Alternativni pristup koji predlažemo i koji ćemo označiti kao *prefiksocentrični*, prefiksaciji eksplicitno prilazi iz perspektive samog prefiksa. U prefiksocentričnom modelu, kako ga mi vidimo, značenje prefiksa je visokoshematizovana iskustvena struktura, a prefiksacija je, zapravo, pretvaranje takve strukture u konkretizovanu događajnu shemu. Drugim rečima, prefiks *iz-* u glagolima *izbaciti (nekoga)* i *isfrendovati (nekoga)* ima isto značenje od koga se u tvorbenom kontekstu razvijaju različiti prefiksali – u prvom slučaju prefiksal prostorne, a u drugom neprostorne semantike. To, zapravo, znači da u prefiksocentričnoj perspektivi prefiks nikada ne upućuje na prostornost kao takvu već označava kauzalnu shemu koja se lako apstrahuje iz prostornog iskustva, ali koja je prisutna i u neprostornim domenima. Iz toga je jasno i da je glavni semantički doprinos osnove, pod svetlom prefiksocentrizma, u tome da olakša prevođenje sa plana uopštenog događajnog potencijala – koji možemo nazvati *protodogađajem* – na plan specifičnog događajnog konteksta. U ovako postavljenom modelu osnova, očigledno, nema stožernu već kontekstulano-asocijativnu ulogu: *baciti* ili *frendovati* olakšavaju spuštanje sa nivoa istog protodogađaja usmeravajući njegovu konkretizaciju ka specifičnom pojmovnom okruženju. Znati šta neki prefiksal znači jeste biti svestan onih specifičnosti koje nastaju pretvaranjem protodogađaja u događaj – osnova, zato, svojom vezom sa drugim leksemama može ukazivati na relevantne aspekte te konkretizacije, ali čak i onda kada je to ukazivanje vrlo slabo ili ga uopšte nema (*izneti, izložiti, izuti, izaći*) pretvaranje protodogađaja u događaj je leksikalizovano značenjem prefiksala. U ovakvoj postavci, dakle, osnova nije semantički centar koji se više ili manje modifikuje prefiksom već pomoćni specifikator protodogađaja označenog prefiksom.

Umesto kompleksnih semantičkih mreža, koje, zapravo, pokazuju međusobne odnose između prefiksala pre nego što direktno odražavaju semantiku samih prefiksa, prefiksocentrizam predviđa mali broj iskustveno motivisanih protodogađaja na koje ukazuje prefiks. To se postiže jasnim vertikalnim odvajanjem onoga što znači prefiks od onoga što znači prefiksal. Mi, dakle, smatramo da prefiks upućuje na shematizovanu kauzalno-iskustvenu strukturu koja nije sama po sebi leksički koncept već predstavlja pojmovnu bazu koja se leksikalizacijom razvija u različite konkretne leksičke koncepte (prefiksale). To što u semantici glagola *izbotovati* (*tekst komentarima*) „podseća“ na događaje poput *isprskati* (*zid bojom*) jeste upravo zajednički protodogađaj. U prefiksocentričnom pristupu, stoga, činjenica da su *isprskati (zid)* i *izbotovati (tekst)* ontološki različiti događaji ne preslikava se na nivo značenja samog prefiksa. Ovakav model, dalje, ne implicira ni da se neprostorni događaj *izbotovati* konceptualizuje prostornim događajem *isprskati*, već u obama događajima pronalazi zajedničku dublju preleksičku shematsku osnovu.[10]

Glagolski prefiks *iz-* je, prema našem uvidu u ovu izuzetno bogatu prefiksalnu porodicu, povezan sa tri iskustveno-kauzalne strukture, koje ćemo označiti kao *ekslokativni*, *ekstraktivni* i *ekskumulativni* protodogađaj (v. tabelu 2). Sva tri protodogađaja se vrlo jasno prepoznaju u tipičnim *iz*-glagolima prostornog iskustva. Aktante koji sudeluju u njima označavamo sledećim terminima: *inicijator* (aktant koji je nosilac sile i koji otpočinje događaj), *ekslokativni trajektor* (aktant koji se ekslocira), *ablativni orijentir* (aktant iz koga se trajektor ekslocira) i *adlativni orijentir* (aktant koji označava novu lokalizaciju trajektora). U ekslokativnom protodogađaju inicijatorovo delanje je usmereno direktno na trajektora

[10] Semantičke razlike između ovih glagola bi se onda, primećujemo, pre mogle podvesti pod platisemičnost nego pod polisemantičnost prefiksa, ali u to pitanje ne možemo dublje ovde ulaziti.

koji se time ekslokalizuje iz ablativnog orijentira (npr. *izvaditi*), dok u ekstraktivnom protodogađaju delovanju inicijatora biva izložen sam ablativni orijentir iz koga se potom ekstrahuje trajektor (npr. *iscediti*). Ekskumulativni protodogađaj podrazumeva da inicijator iz svog domena odašilja kumulativni trajektor ka nekom adlativnom orijentiru (npr. *isprskati*).

kauzalno-iskustvena shema	vizuelizacija kauzalne sheme (inicijator je u obliku *trougla*, trajektor u obliku *kruga*, ablativni orijentir u obliku *trapeza,* adlativni orijentiru u obliku *pravougaonika*, isprekidane konture označavaju finalnu etapu događaja)	opis	tipični prostorni prefiksal
EKSLOKATIVNOST	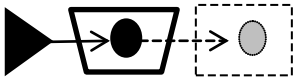	Inicijatorovo delovanje je usmereno direktno ka entitetu koji postaje trajektor i napušta svoj prethodni orijentir	*izvaditi, izvući*
EKSTRAKTIVNOST		Inicijatorovo delovanje je usmereno ka ablativnom orijentiru, iz koga, zahvaljujući tom delovanju, trajektor biva relokalizovan	*iscediti, istresti*
EKSKUMULATIVNOST	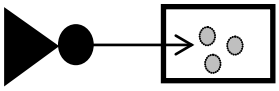	Inicijator relokalizuje nešto iz svog domena ka adlativnom orijentiru, na kome će se trajektor akumulirati	*isprskati, izlepiti*

Tabela 2. Tri iskustveno-kauzalne sheme označene gl. prefiksom *iz-*.

Pomenuta tri protodogađaja se, dakle, prema prefiksocentričnom modelu koji predlažemo, nalaze u pojmovnoj osnovi svih *iz*-prefiksala. Kako su protodogađaji iskustvene kauzalne sheme a ne leksički koncepti, njihovo obogaćivanje specifičnim sadržajem čini okosnicu procesa prefiksacije, koju smo definisali kao pretvaranje preleksičkog protodogađaja u leksičku pojmovnost. U procesu leksikalizacije naš model uočava nekoliko aspekata variranja protodogađajne datosti: variranje argumentskog obima, variranje kauzalne dubine i ontološko variranje.

Pogledajmo, za početak, tipične ekslokativne glagole: *izvaditi, istrčati, istovariti*. Semantika ovih glagola nesumnjivo ukazuje na to da je reč o ekslokativnim događajima – trajektor koji je bio u orijentiru biva izložen ekslokativnoj sili i dospeva izvan. Sintaksički karakteri ovih glagola su ipak drugačiji: *izvaditi* je prelazan, *istrčati* neprelazan, a *istovariti* prelazan sa objekatskom alternacijom (*istovariti džakove* : *istovariti kamion*). Ovakve razlike razumemo kao posledicu variranja argumentskog obima i kauzalne dubine u procesu prevođenja protodogađaja na nivo konkretnog događajnog koncepta. Gl. *istovariti* i *izvaditi* su kauzalno duboki događaji jer se među njihovim argumentima nalazi inicijator (sa subjekatskom projekcijom), kao kauzalni pokretač, odn. kao prvi (najdublji) aktant u kauzalnom lancu. Sa druge strane, gl. *istrčati* je kauzalno plitak jer svojom argumentskom strukturom ne obuhvata inicijatora – njegov jedini argument odgovara trajektoru protodogađaja. Gl. *istovariti* pak ima najširi argumentski obim – pored inicijatora obuhvata još dva protodogađajna aktanta – njegov objekat može biti ili trajektor (*istovariti džakove*) ili abl. orijentir (*istovariti kamion*). Argumentski obim gl. *izvaditi* je manji (inicijator, trajektor), dok je kod *istrčati* sveden samo na jednog aktanta (trajektor). Neka strukturna variranja ekstraktivnog i ekskumulativnog protodogađaja ilustrovana su u tabelama 3 i 4.

ekstraktivni protodogađaj	aktantsko-kauzalni niz: Inicijator – Ablativni orijentir – Trajektor			
argumentski obim i kauzalna dubina	Inicijator Abl. orijentir Trajektor	Inicijator Abl. orijentir	Inicijator Trajektor	Abl. orijentir Trajektor
sintaksička realizacija	prelazni alterobjekatski glagol	prelazni monoobjekatski[11] glagol	prelazni monoobjekatski glagol	prelazni monoobjekatski glagol
primeri	*iscediti, istisnuti*	*iščistiti, izluftirati*	*izmoliti, iskamčiti*	*ispljunuti, izgovoriti*

Tabela 3. Neke strukturne varijante ekstraktivnog protodogađaja.

ekskumulativni protodogađaj	aktantsko-kauzalni niz: Inicijator – Trajektor – Adlativni orijentir		
aktantski obim i kauzalna dubina	Inicijator Trajektor Adl. orijentir	Inicijator Adl. orijentir	Adl. orijentir
sintaksička realizacija	prelazan alterobjekatski glagol	prelazan monoobjekatski glagol	neprelazni glagol
primeri	*isprskati, izlepiti*	*isflekati, išamarati*	*izlistati, ispupeti*

Tabela 4. Neke strukturne varijante ekskumulativnog protodogađaja.

Treći aspekt leksikalizacije protodogađaja, kao što smo rekli, predstavljaju ontološki tipovi događajnih konkretizacija. Osnovna ontološka konkretizacija je, naravno, projekcija kauzalne strukture protodogađaja u fizičko iskustvo. Međutim, uvođenje apstraktnih trajektora i orijentira dovodi do formiranja ontološki složenijih događajnih okvira. Tako je, na primer, moguće uspostaviti ontološki kontinuum postepene deperceptivizacije trajektora, koji reprezentuju, recimo, glagoli *ispečatirati – išamarati – izvređati*. Sva tri glagola su ekskumulativni događaji sa istim argumentskim obimom (inicijator kao subjekat – adlativni orijentir kao objekat) i istom kauzalnom dubinom (duboki su), a razlikuju se po ontološkoj prirodi podrazumevanog trajektora („pečati“ su vizuelni tragovi na adlativnom orijentiru, „šamari“ su prvenstveno nevizuelni perceptibilni oseti u vidu bola koji adlativni orijentir oseća, dok su „uvrede“ mentalni a ne perceptibilni entiteti).

Model koji poznaje pomenute tri vrste variranja protodogađaja (strukturna variranja u smislu obuhvaćenih aktanata i kauzalne dubine, kao i ontološko variranje konkretizacija strukturne datosti) omogućava nam da identifikujemo upravo ono što raznovrsne *iz*-glagole drži na okupu ne gubeći pritom iz vida semantičke i sintaksičke činioce njihove diferencijacije. Ako pogledamo glagole kojima se u literaturi obično ilustruje semantička ispražnjenost prefiksa *iz-*, videćemo da se često radi o eksponentima ekstraktivnog i ekskumulativnog protodogađaja, koji čak ni u prostornom domenu nisu dobili adekvatnu pažnju. Klajn (2000, 256), recimo, među primerima za čistu perfektivizaciju navodi glagole *isprljati* i *izgristi*, koji su, zapravo, ekskumulativne prirode jer podrazumevaju da se delanjem iz inicijatorovog domena akumuliraju tragovi na adlativnom orijentiru (u vidu prljavštine, odnosno ugriza). U istoj se skupini glagola kod Klajna nalaze i glagoli *ispričati* i *izvršiti*. Za ta dva glagola se pak može reći da su reprezenti ekstraktivnog protodogađaja jer imenuju događaje u kojima inicijator u spoljnu sredinu ekslocira nešto „iz sebe“, pri čemu se od fizičkih ekstraktiva kao *ispljunuti* razlikuju po ontologiji samog

[11] Termin *monoobjekatski glagol* koristimo za prelazne glagole koji ne poznaju alternaciju objekta (npr. *izvaditi nešto iz nečega*), kao suprotnost terminu *alterobjekatski glagol,* kojim označavamo prelazne glagole sa objekatskom alternacijom (npr. *isceditи sok iz voćke* : *isceditи voćku*).

trajektora, koji je ovde ne fizička materija već informacija koja se saopštava (*ispričati <u>šta se desilo</u>*), odnosno samo delanje (*izvršiti <u>zadatak</u>*). U nastavku ćemo pokazati da je uočene protodogađaje moguće prepoznati i kod novijih glagola sa ovim prefiksom.

2. NOVIJI GLAGOLI SA PREFIKSOM IZ- U PREFIKSOCENTRIČNOJ PERSPEKTIVI

Glagol *izguglati* spada u neologizme neokazionalnog karaktera, o čemu nesumnjivo svedoči veliki broj primera njegove upotrebe u internet komunikaciji. Događaj imenovan ovim glagolom podrazumeva da subjekat obavlja pretragu interneta, kao velikog informacionog resursa, kako bi se izdvojio željeni podatak, koji time postaje raspoloživ. To znači da IZGUGLATI podrazumeva postojanje orijentira ka kome je usmereno inicijatorovo delanje („gugl" kao ono što biva pretraženo) i trajektora koji je negde u orijentiru i koji zahvaljujući tom delanju postaje dostupan inicijatoru („pronađena informacija"). Na protodogađajnom nivou, dakle, *izguglati podatak sa interneta* ne razlikuje se od, recimo, *isceditи sok iz voćke*, budući da je u oba slučaja kauzalni poredak aktanata isti: inicijator > orijentir > trajektor. Očigledne razlike postoje prvenstveno u ontološkoj specifikaciji te ekstraktivnosti, koja u slučaju *isceditи* biva konkretizovana u kontekstu fizičke sile, dok se u slučaju *izguglati* konkretizovanje odvija u kontekstu kognitivno-manipulativnog delanja. Razlike postoje i na planu sintaksičkog fokusiranja – *isceditи* je alterobjekatski glagol (*voćku – sok*), dakle – troaktantski (inicijator – trajektor / orijentir), a *izguglati* argumentizuje dva aktanta (inicijator – trajektor). Ovakvo sintaksičko fokusiranje omogućava da u prvi plan protodogađaja izbije činjenje trajektora dostupnim inicijatoru (kao i kod glagola poput *izmoliti nešto od nekoga*).

Posebna varijanta ekstraktivnog protodogađaja uočava se kod tranzitivnih glagola koji označavaju prelazak neke ideje, zamisli i sl. u realizovanu i spolja kognitibilnu formu: *istvitovati (tvit), ispinovati (vest)*[12]*, isprogramirati (novu aplikaciju), izdizajnirati (haljinu), isfurati (novi stil), isfingirati (dokaze)*[13]*, izorganizovati (sastanak), iskomunicirati (dogovor)*. Za aktantsku strukturu ovih događaja karakteristično je odsustvo spoljašnjeg inicijatora, jer inicijativnu funkciju ima sam orijentir, zbog čega gramatičkom odnosu subjekat – objekat ovde odgovara semantički odnos orijentir – trajektor (npr. onaj ko tvituje – ono što se tvituje, onaj ko dizajnira – ono što je stvoreno dizajniranjem). U protodogađajnom smislu njima ekvivalentni glagoli fizičke ontologije jesu oni koji imenuju ekstrahovanje materije iz svog tela, kao *ispljunuti nešto*. Ontološka razlika između glagoli kao *istvitovati (tvit)* i *ispljunuti (krv)* jeste u prirodi ekstraktivne sile – u drugom slučaju ona je konkretizovana kao fizičko dejstvo (kojim orijentir iz sebe ekstrahuje materiju), dok je u prvom reč o mentalnoj sili (kojom orijentir iz svoje mentalne unutrašnjosti određenim tipom dejstvovanja ekstrahuje ideju, nameru, rezultat, čineći ih entitetima spoljašnje kognitibilne realnosti).

Uočeno je i više neprelaznih glagola slične semantike: *ishejtovati, izbotovati, izblejati, izreagovati, iždžiberiti, isfikusovati*[14]*, istrolovati, ispinovati, ispozirati, isfejlovati, iskomunicirati*[15]. Kod navedenih i sličnih glagola subjektovo se delanje i ponašanje konceptualizuju kroz odnos između ekstraktujućeg orijentira i ekstrahovanog trajektora – *ishejtovati* znači da je subjekat (orijentir) iz svoje svesti u spoljašnjost emitovao „hejt" (trajektor), dok *izblejati* podrazumeva da je subjekat (orijentir) neko vreme „blejao", pri čemu se takvo ponašanje, odn. „bleja", takođe upojmljuje kao ono što subjekat emituje iz svoje mentalne unutrašnjosti. Intranzitivnost ovakvih glagola pokazuje da je kompletan sintaksički fokus usmeren na orijentirskog aktanta, odnosno da je trajektor, iako semantički prisutan, potisnut u drugi plan.

[12] U značenju „stvoriti vest spinovanjem, izbaciti vest u javnost kao spin".

[13] U značenju „stvoriti fingiranjem, predstaviti nešto izmišljeno, lažirano kao tačno, realno, autentično".

[14] U značenju „provesti neko vreme na nekom položaju samo da bi se zadovoljila neka forma, ne radeći ništa, kao fikus".

[15] U značenju „ostvariti, uspostaviti komunikaciju" (*Nismo uspeli da iskomuniciramo*), koje je drugačije od prelaznog „postići nešto komunikacijom" (*Nismo uspeli da iskomuniciramo rešenje*).

Posebnu pažnju privlači žargonski neologizam *izneverovati*. Reč je o neprelaznom glagolu koji se može definisati kao „pokazati, iskazati znake izuzetne neverice, velike začuđenosti povodom nečega". Po argumentskom obimu i kauzalnoj dubini, ovaj glagol ide u grupu sa već pomenutim glagolima kao *ishejtovati*. Zanimljivo je da među leksikografski registrovanim glagolima koji označavaju ispoljavanje emocija neprelazni *iz*-prefiksali nisu, koliko nam je poznato, zabeleženi. Glagolu *izneverovati* semantički je blizak gl. *iščuditi se*, ali on je refleksivan i njegovo je značenje više usmereno na oslobađanje od emocije, a ne na njeno iskazivanje. To bi značilo da se za gl. *izneverovati* ne može reći da je prefiks analoški nasledio od nekih semantički srodnih prefiksala sa stabilnijom pozicijom u leksikonu. Sve to upućuje na zaključak da *izneverovati* ne ilustruje ponavljanje ustaljenog tvorbenog modela, već je produkt kreativnog upojmljavanja. Ovaj glagol, dakle, pokazuje da je prefiksacija kao razvijanje događajne semantike na bazi preleksičkog protodogađaja (kako je prefiksocentrizam koji predlažemo razume) – živ proces koji nije svodljiv na gramatički automatizam.

Ekskumulativni protodogađaj, čija je manifestacija u fizičkom iskustvu, npr., gl. *isprskati*, podrazumeva da inicijator upućuje trajektora iz svog manipulativnog domena ka adlativnom orijentiru, na kome trajektor potom ostavlja kumulativni trag. U nemalom broju novijih glagola koji se temelje na ekskumulaciji trajektor se ontološki realizuje kao mentalna sila kojom inicijator (subjekat) izaziva u adlativnom orijentiru (objektu) neko emotivno ili psihološko stanje: *ishejtovati (nekog), iskulirati (nekog), isflejmovati (nekog), istripovati (nekog), istraumirati (nekog), iziritirati (nekog), isfrustrirati (nekog), izbedačiti (nekog), izblamirati (nekog).* Vidimo da se osnovom navedenih glagola ukazuje na mentalni trajektor (hejt, fjelm, kuliranje) ili pak na mentalni efekat na adlativnom orijentiru (trip, trauma, frustracija). Navedenim glagolima sličan je i gl. *ispoštovati (nekog)* u značenju „iskazati poštovanje prema nekome". Zabeleženi su, naravno, i glagoli kod kojih orijentir nije osoba – kod gl. *ishakovati (kompjuter)* i *isprogramirati (mašinu)* ekskumulativnom delovanju je izložen predmet čija se funkcionalnost menja, dok je kod glagola kao *izbildati (mišiće), izdefinisati (telo), izblanširati (kosu)* orijentir deo tela koji je izložen vidljivoj fizičkoj promeni. Ekskumulativna semantika se lako uočava i kod sledećih glagola: *izreklamirati (proizvod), izbrendirati (proizvod)* – „reklama" i „brendiranje" su eksumulativni trajektor čiji se efekat ogleda u povećanju popularnosti i prepoznatljivosti orijentira; *ispolitizovati (temu)* – „političnost" je ekskum. trajektor, „tema" je orijentir; *isfinansirati (projekat)* – „utrošeni novac" je ekskum. trajektor, „projekat" je orijentir; *istrolovati (diskusiju)* – trolovanje je ekskum. trajektor koji subjekat emituje ka „diskusiji" kao orijentiru; *iskerovati (gejm)*[16] – „kerovanje", odnosno uloženi napor i pokazana sposobnost tokom igre, jeste trajektor, a sama igra (gejm) jeste adl. orijentir. Kada su trajektor ili njegov trag diskretni entiteti, kumulativna semantika protodogađaja se manifestuje kroz umnožavanje takvog trajektora ili njegovog traga, čime prefiksal dobija distributivno značenje: *istagovati (sliku tagovima), ispamovati (nekoga mejlovima), izbotovati (tekst komentarima), ispikovati (više igrača za svoj tim*, u gejmerskom žargonu*)*.

Uočeno je i nekoliko neologizama u kojima se prepoznaje ekslokativni protodogađaj, i koji su po tome slični fizičkim iskustvima poput *izvaditi* i *izneti*. Gl. *izlogovati (nečiji nalog* ili *izlogovati se*) podrazumeva da se nečiji virtuelni parnjak ekslokalizuje sa nekog virtuelnog prostora: *iz*-prefiksal se u iskazu *Izloguj ga sa džimejla* razlikuje od *iz*-prefiksala u iskazu *Izbaci ga iz sobe* po ontološkoj realizaciji protodogađaja – trajektor i ablativni orijentir u značenju gl. *izbaciti* jesu fizički entiteti, dok su iste protodogađajne uloge u gl. *izlogovati* entiteti u virtuelnom iskustvu. Sa virtuelnim iskustvom je povezan i glagol *isfrendovati (nekog)*, samo je ablativni prostor u ovom slučaju „lista prijatelja na društvenoj mreži": *Čim sam videla kako se ponaša, isfrendovala sam ga (sa svoje liste)*. Pored implikacije dezaktualizovanosti trajektora iz orijentira (*izbacivanjem* trajektoru više nije dostupna unutrašnjost orijentira), a koju uočavamo i kod upravo navedenih glagola, ekslokativnost može imati i implikaciju aktualizacije trajektora u inicijatorovom manipulativnom domenu (npr. *izvaditi predmet iz kutije*). Upravo se na tom aspektu ekslokativnosti temelje *isprintati* (*dokument* – „štampanjem, printanjem učiniti dokument de-

[16] Iz gejmerskog žargona, u značenju „pokazati se najzaslužnijim za dinamiku i rezultat igre, odnosno – svojim načinom igranja doneti pobedu svom timu". Glagol se gotovo obavezno javlja sa objektom *gejm.*

lom svog fizičko-manipulativnog domena“) i *išerovati* (*vest* – „biranjem opcije za šerovanje, deljenje ispod nekog sadržaja na internetu, učiniti taj sadržaj dostupnim na svojoj strani, odnosno učiniti ga dostupnim u svom virtuelnom prostoru“).

Jedna od bitnih prednosti prefiksocentričnog pristupa jeste to što se njime osvetljava uticaj semantike prefiksa na polisemantičko variranje prefiksala bez umnožavanja prefiksnih značenja i njihovog uvezivanja u kompleksne (ponekad i teško čitljive) semantičke mreže. Dobar primer svakako predstavlja glagol *iskulirati*, čija su značenja „osloboditi se napetosti“ (*Iznervirao si se bezveze, iskuliraj*) i „reagovati nezainteresovano, ne pokazati interesovanje, ostati hladnokrvan“ (*Hteli su da se svađaju, ali ja sam iskulirao*) povezana sa ekstraktivnim protodogađajem (u prvom je slučaju ekstrahovani trajektor „deaktualizovana napetost“, a u drugom „pokazana nezainteresovanost“), dok je značenje „izložiti nekog kuliranju“ (*Ladno ga je iskulirao*) utemeljeno na ekskumulativnosti (objekat kuliranja je adlativni orijentir). I polisemija glagola *izbotovati* počiva na protodogađajnom smenjivanju: značenje „izložiti nešto botovskom delovanju, zasuti nešto botovskim komentarima“ (*Izbotovali su tekst*) jeste ekskumulativno, dok su značenja „poneti se, reagovati kao bot“ (*Sad si izbotovao za medalju)* i „izjaviti nešto kao bot“ (*Izbotovao je još jednu glupost*) zasnovana na ekstraktivnosti (subjekat je u oba slučaja ablativni orijentir). Ekstraktivno je i značenje „steći botovanjem“ (*izbotovali su sendvič*), ali za razliku od prethodna dva fokusira posesivni aspekt ekstraktivnosti (inicijator botovanjem dobavlja trajektora sebi). Prefiks *iz-* u ovim glagolima, dakle, nije semantički prazan, kako bi to moglo izgledati u tvrdoj osnovocentričnoj perspektivi, ali ne gradi ni čitavu mrežu konkretnih leksičkih značenja, kako bi se to pretpostavilo hipotezom o preklapanju, već ukazuje na nekoliko preleksičkih protodogađaja na kojima se temelje konkretne događajne predstave u polisemantičkoj strukturi prefiksala.

U derivatološkoj literaturi o neologizmima često se ističe da je jedna od njihovih ključnih osobenosti – semantička transparentnost (v., npr., Mattiello 2017, 28). Kada je reč o novim glagolima sa prefiksom *iz-*, ta se transparentnost vrlo jasno očituje u ulozi osnove (*botovati, kulirati, frendovati, guglati, blejati* i dr.), koja događaj imenovan prefiksalom direktno smešta u specifični pojmovni kontekst, učvršćujući pritom njegovu leksičku poziciju uspostavljanjem paradigmatskih veza sa drugim jedinicama leksikona (pre svega sa odgovarajućim neprefiksiranim glagolom, ali i sa imenicama poput *bot, frend, gugl, bleja* i sl.). Ipak, ni doprinos prefiksa semantičkoj transparentnosti neologizama, kako je to pokazala naša analiza, nije nimalo zanemarljiv. Prefiks, štaviše, omogućava novom događajnom konceptu da bude upojmljen preko produktivne protodogađajne strukture, na kojoj su već utemeljeni mnogi leksikalizovani događaji. Drugim rečima, posmatrano iz prefiksocentrične perspektive koju smo ponudili, prefiks donosi na apstraktnijem pojmovnom nivou semantičku klicu iz koje se događaj imenovan neologizmom najlakše razvija.

3. ZAKLJUČAK

U ovom smo radu razmatrajući novije glagole sa prefiksom *iz-* ukazali na neke problematične aspekte osnovocentričnog pristupa glagolskoj prefiksaciji. Alternativu takvom pristupu formulisali smo kao *prefiksocentričnu* perspektivu, koja glagolsku prefiksaciju vidi kao proces pretvaranja apstraktne protodogađajne kauzalnosti u konkretnu, specifičnu događajnu strukturu. U tom smislu prefiksacija predstavlja leksikalizaciju koja od prefiksa kao neleksičke pojmovne strukture proizvodi prefiksal kao jedinicu leksikona, čemu na semantičkom planu odgovara spuštanje sa nivoa visokoshematičnog protodogađaja na nivo pojmovno bogatije, detaljnije događajne sheme. Umesto osnovocentrične horizontalne formule *prefiks + osnova = prefiksal*, prefiksacija se u prefiksocentričnom modelu koji razvijamo može odrediti vertikalnom formulom: *prefiks (preleksički nivo protodogađajne apstrakcije) → prefiksal (leksičko-događajni nivo)*.

U tom smo svetlu razmotrili nove glagole sa prefiksom *iz-*, pokazujući da se tri protodogađaja koje inače pronalazimo kod *iz-*prefiksala (ekslokativnost, ekstraktivnost i ekskumulativnost), mogu uočiti i kod njih. Prefiks, dakle, posmatrano iz prefiksocentrične perspektive, ni kod neologizama nije

semantički prazan niti svodljiv na čistu gramatičku funkciju, ali nije ni opterećen leksičkim značenjima, koja formiraju složene pojmovne mreža. On, zapravo, ukazuje na preleksičku pojmovnost koja se prefiksacijom razvija u konkretne leksičke koncepte.

Литература

Belić, Aleksandar (2000). *Univerzitetska predavanja iz savremenog srpskohrvatskog jezika* (14. tom izabranih dela). Beograd: ZUNS.

Grickat, Irena (1966–1967). Prefiksacija kao sredstvo gramatičke (čiste) perfektivizacije. *Južnoslovenski filolog,* XXVII (1–2), 185–223. (ћир.)

Janda, Laura i saradnici (2013). *Why Russian Aspectual Prefixes aren't Empty.* Bloomington, Indiana: Slavica Publishers.

Klajn, Ivan (1992). *Rečnik novih reči*. Novi Sad: Matica srpska. (ћир.)

Klajn, Ivan (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Deo 1, Slaganje i prefiksacija.* Beograd: ZUNS, Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska. (ћир.)

Klikovac, Duška (2002). O različitim vrstama prefiksalnog značenja: leksičko i tvorbeno značenje prefiksa *raz-*. U: *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska. (ћир.)

Matijašević, Jelka (2000). Prefiksacija i dvovidnost glagola, *Južnoslovenski filolog,* LVI (1–2), 656–663.

Mattiello, Elisa (2017). *Analogy in Word-formation. A Study of English Neologisms and Occasionalisms*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

Spasojević, Marina (2015). *Dvovidski glagoli u savremenom srpskom jeziku* (doktorska disertacija). Beograd.

Stevanović, Mihailo (1970). *Savremeni srpskohrvatski jezik I.* Beograd: Naučna knjiga.

Ćorić, Božo (2016). Serbian. In: *Word-Formation, An International Handbook of the Languages of Europe, Vol. 4* (P. O. Müller, I. Ohnheiser, S. Olsen, F. Rainer, eds.), 3017–3037. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

Šarić, Ljiljana (2014). *Prostor u jeziku i metafora.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

NEW VERBS WITH THE PREFIX *IZ-* IN THE CONTEMPORARY SERBIAN AND THEORY OF VERBAL PREFIXES

Summary

Verbs with the prefix *iz-* form the biggest group of prefixed verbs in the contemporary Serbian language. Among new verbs that underwent the process of prefixation, prefix *iz-* is certainly the most productive one. In Serbian and Croatian word formation literature the prefix *iz-* is considered to be the prefix that has reached the level of pure grammatical perfectivization. In the first part of this paper we analyze the hypothesis of pure grammatical prefixes and two implicit methods for revealing the prefixal meanings (*semantic differentiation* and *hyper-semantic extraction*) as aspects of the theoretical context that could be named as *the base oriented approach* (an approach in which the prefix is seen as a modifier of the base). The analysis of new verbs with the prefix *iz-* points clearly to some theoretical problems that the base oriented approach is confronted with. In contrast to this we suggest *the prefix oriented theoretical model* according to which prefixes have the stable meanings on the higher levels of categorization as so called *protoevents*. We define protoevents as highly abstract causal schemas that are extracted from the basic spatial experience and used in other types of experience as well. In the second part of the paper we analyze new verbs with the prefix *iz-* in the light of the prefix oriented approach and we find that all of them can be seen as instances of one of the three protoevents that are linked to this prefix: 1) the exlocative protoevent (an initiator causes a trajector to get out of a landmark); 2) the extractive protoevent (an initiator causes a landmark to extract a trajector); 3) the excumulative protoevent (an initiator sends a trajector from his manipulative domain to the domain of a landmark).

Keywords: prefixation, prefix *iz-*, neologisms, perfectivization, prefix oriented approach, base oriented approach, cognitive semantics

Vanja Miljković
Institut za srpski jezik SANU, Srbija
vanja.miljkovic@isj.sanu.ac.rs
pablo_astrid@yahoo.com

UDK 811.162.4’373.231:811.163.41

Anna Makišová

TRANSKRIPCIA SLOVENSKÝCH VLASTNÝCH MIEN DO SRBČINY*

V práci sme výskum zamerali na zapisovanie slovenských vlastných mien v srbskom jazyku. V súčasnosti medzi vojvodinskými Slovákmi je aktuálnym problémom prepis slovenských vlastných mien do srbčiny. V práci sme analyzovali transkribovanie slovenských grafém do srbčiny. Naznačili sme rozdiely, ktoré sa vyskytujú pri uvádzaní transkribovaných vlastných mien a toponým v normatívnych príručkách s tými istými vlastnými menami a toponymami použitými v praxi. Porovnávali sme ako je to v normatívnej príručke srbského jazyka *Pravopis srpskoga jezika* a ako sa transkribuje podľa pravidiel slovenského jazyka, najmä aby sa zachovalo zmäkčovanie v slovenčine a zapisovanie dvojhlások. V práci uvádzame aj zapisovanie slovenských mien, priezvisk a toponým do úradných dokladov, ktoré sú napísané po srbsky.

Kľúčové slová: vlastné meno, slovenský jazyk, srbský jazyk, transkribovanie.

V príspevku sa zameriame na zapisovanie a používanie slovenských a srbských priezvisk vo Vojvodine. Pozornosť upriamime v prvom rade na slovenské priezviská, ktoré sa používajú vo vojvodinskom prostredí, ako ich zapisujeme do úradných dokladov – máme tu na mysli úradný srbský jazyk, teda ako ich transkribujeme. Ďalej svoj výskum upriamime na to, ako sa spomenuté priezviská používajú v slovenskom kontexte v každodennej praxi, buďto v škole, v tlačených resp. písaných médiách, v úradných dokladoch a v iných oblastiach. Rovnako pre nás je dôležité aj používanie srbských priezvisk v slovenskom kontexte – najmä ženských, prechýlených podôb priezvisk.

V odbornej literatúre o priezviskách, ktoré sú frekventované vo vojvodinskom prostredí, písal lingvista a dialektológ Daniel Dudok. V rámci svojho výskumu spomenutý odborník sa vo výskume zameral na etymológiu jednotlivých priezvisk. V monografii *Priezviská Slovákov v Juhoslávii* zoradené sú priezviská, ktoré sú aktuálne v súčasnosti ale aj tie, ktoré už pomaly zanikli. V spomenutej monografii sa píše o histórii pomenovania osôb, o slovenských priezviskách, o priezviskách Slovákov vo Vojvodine vo vzťahu k priezviskám na Slovensku. Najviac priestoru autor venoval slovnodruhovému a významovému triedeniu a rozboru zozbieraných priezvisk. Osobitnú časť tvorí register priezvisk, ktorých je celkove vyše 4200. Vedľa každého priezviska je uvedená osada, v ktorej sa priezvisko vyskytuje. Ide o monografiu, v ktorej sú najkompletnejšie a najvšestrannejšie preskúmané vojvodinské slovenské priezviská. V štúdii *Pôvod Hložančanov z hľadiska ich priezvisk*, ktorá je uverejnená v zborníku prác *Hložany 3*, profesor Daniel Dudok sa zameral na výskum priezvisk v spomínanej osade. Autor štúdie uvádza priezviská, ktoré sa vyskytli v Hložanoch za posledných 125 rokov. Podáva význam slov a tvarov, z ktorých vznikli jednotlivé priezviská. Autor vedľa každého priezviska uvádza aj ďalšie osady vo Vojvodine, v ktorých sa spomínané priezvisko vyskytuje. Problematike priezvisk sa čiastočne venoval aj lingvista profesor Michal Týr v štúdii *Meno a národná identita*. Autor v jednej časti štúdie výskum venoval menu, ale sa zmienil aj o tvorení ženských podôb priezvisk v slovenčine. Aj po štrnástich rokoch, kedy bola uverejnená spomenutá štúdia, uvedená problematika je ešte stále aktuálna.

Priezviská z morfologického aspektu sú spracované v *Morfológii slovenského jazyka*. Čiastočne o priezviskách písal aj Martin Ološtiak v štúdii *Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine II*. Autor sa zameral na výskum vlastných mien cudzieho pôvodu, ktoré sú čoraz častejšie v slovenskom

* Príspevok je súčasťou projektu 178017 *Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe*, ktorý financuje republikové Ministerstvo vedy a technologického rozvoja.

jazyku. Spomenutý lingvista z morfologického aspektu skúmal antroponymá, toponymá a chrématonymá v štúdii *Morfológia vlastných mien*, ktorá je osobitnou staťou kolektívneho diela Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. V tomto kontexte treba spomenúť aj odborníka onomastika Milana Majtána, ktorý sa venoval skúmaniu priezvisk na Slovensku. V roku 2014 vyšla monografia *Naše priezviská* pri príležitosti autorových 80. narodenín, keď bola v Bratislave usporiadaná aj 19. slovenská onomastická konferencia, venovaná významnému životnému jubileu Milana Majtána. Autor skúmal tvorenie priezvisk z krstných mien, podľa príbuzenských vzťahov, podľa zamestnania, z obyvateľských mien... Veľmi vzácny je abecedný slovník. V uvedenej monografii autor píše o prechyľovaní priezvisk, tvorení ženských podôb, ktoré je príznačné pre slovanské jazyky. Monografia je zostavená z popularizujúcich štúdií a článkov autora publikovaných v odborných časopisoch. Usporiadané sú tak, že sa najprv charakterizuje vývin pomenúvania osôb na Slovensku a celková sústava súčasných priezvisk, potom sú istým spôsobom zoradené výklady o jednotlivých, aj o menej priezračných priezviskách. Odlišnosti v spôsobe a metóde výkladov vyplývajú z časových okolností pôvodného publikovania, no hlavne súvisia s účelom jednotlivých štúdií a článkov. Príspevky z poslednej časti ukazujú na súvislosti s genealogickým skúmaním, ktoré sa nezaobíde bez skúmania vývinu a jazykovej výstavby priezvisk. Zoradené vybrané texty dopĺňa index spracovaných priezvisk a vybrané bibliografické súbory odbornej literatúry, ktoré môžu pomôcť čitateľovi a používateľovi pri rozširovaní a prehlbovaní poznatkov o slovenských priezviskách. Druhý súbor obsahuje aj slovníky a monografie o českých, poľských, chorvátskych, ukrajinských, nemeckých a maďarských priezviskách. Z nich možno získať cenné poznatky o priezviskách, ktoré sa na Slovensku používajú. A nielen na Slovensku, ale aj vo vojvodinskom prostredí, lebo veľa priezvisk je spoločných a sú bežné v oboch spomínaných prostrediach. Genealogické príručky môžu využiť tí čitatelia, ktorých osobitne zaujíma pôvod ich rodiny.

Národnostné menšiny v Republike Srbsko majú právo používať svoj jazyk a písmo v oblasti vzdelávania, v prostriedkoch verejného informovania, v administratívno-právnej oblasti, v oblasti náboženstva a pod. Všetky spomenuté oblasti sú regulované rôznymi právnymi predpismi. Ústavou Republiky Srbsko je regulované, že úradným jazykom je srbčina, písmo cyrilika. Zákonom sa upravuje úradné používanie iných jazykov. Príslušníci národnostných menšín majú právo na používanie vlastného jazyka a písma, a to najmä v tých prostrediach, kde tvoria väčšinu. V takých prostrediach uplatňuje sa právo na školenie vo svojom jazyku, v lokálnych samosprávach konania v jazyku národnostných menšín a používanie materinského jazyka aj v iných sférach verejného života. Rovnako tak Ústavou sa zaručuje aj právo príslušníkom národnostných menšín používať meno a priezvisko vo svojom jazyku, právo v prostrediach, kde tvoria väčšinu, aby tradičné lokálne názvy, názvy ulíc, osídlení a topografické značky boli vypísané aj v jazyku národnostných menšín.

Štatútom Autonómnej pokrajiny Vojvodiny sú regulované práva národnostných menšín používať jazyk a písmo. Podľa Zákona o ochrane práv a slobôd národnostných menšín (Lomianský, 2006,14) príslušníci národnostných menšín majú právo používať osobné meno a meno svojich detí a rovnako tak aj zapisovať do všetkých verejných dokladov podľa jazyka a pravopisu príslušníkov národnostnej menšiny. Príslušník národnostnej menšiny má právo svoje osobné meno a osobné mená svojich detí zapísať do matričnej evidencie v pôvodnej podobe, v písme a podľa pravopisu svojho jazyka. Lenže v praxi je to trochu odlišné. Ako zapísať meno a priezvisko v pôvodnej podobe, ak matrikár nepozná pravopis – konkrétne slovenský. Zapisovanie do matrík narodení obvykle prebieha vo väčších prostrediach, nie v dedinských slovenských prostrediach, a na tom mieste zvyčajne nie sú matrikári, ktorí poznajú a ovládajú pravopis všetkých národnostných menšín, ktoré žijú na území Vojvodiny (aj keď v minulosti konkrétne matrikármi boli aj osoby z radov slovenskej príslušnosti v Novom Sade). A z toho potom ďalej vyplýva, že ak je osobné meno a priezvisko príslušníkov národnostných menšín zapísané v matrike narodení v pôvodnej, slovenskej podobe, v tej podobe a rovnakým spôsobom sa zapíše aj do verejných dokladov (osobného preukazu, do žiackej knižky, cestovného dokladu, vodičského preukazu, diplomu a pod.) a v tej podobe sa bude ďalej používať.

Rodné mená a priezviská majú identifikačnú funkciu. Rodným menom a priezviskom sa naznačuje príslušnosť k rodine. V minulosti sa najprv používali len rodné mená a na rozlíšenie viac osôb v ro-

dine s rovnakým menom sa používalo prímeno, ktoré sa tvorilo podľa nejakej vlastnosti, zamestnania alebo pôvodu. Prímená sa nedávali pri narodení, ľudia ich dostávali neskôr v detstve alebo v dospelosti. Od začiatku 14. storočia sa z prímen začali vyvíjať priezviská. Priezviská sa postupne stávali dedičnými. V súčasnosti je platná dvojmenná sústava osobných mien, v ktorej základným členom osobného mena je priezvisko a rodné meno má za úlohu rozlišovať osoby s rovnakým priezviskom v rámci rodiny. Priezvisko je základným, záväzným, povinne dedičným a nemenným členom osobného mena.

Aktuálnym problémom je prepis slovenských priezvisk do srbčiny, zapísaných latinkou alebo cyrilikou. Existujú podmienky na vznik možných variantov toho istého priezviska. V slovenčine existujú presné pravidlá, podľa ktorých zapisujeme „oproti písmenu jednej abecedy stojí písmeno alebo aj viacero písmen druhej abecedy podľa výslovnosti na istom mieste. Tento spôsob prepisu sa v našom jazyku používa bežne a volá sa transkripcia.“ (Pravidlá slovenského pravopisu, 2000, 42). Tak napr. priezvisko Kolesár môže byť zapísané po srbsky, už či cyrilikou alebo latinkou, môže mať viac variantov bez zmäkčovania Kolesar alebo Koljesar vyznačené spoluhláskou lj, keďže v slovenčine neoznačujeme mäkkú spoluhlásku. V tomto prípade ide jednoducho len o vec poznania slovenského jazyka, pravopisu a pravidiel. Keďže som bola jednou z členiek autorského tímu (Marićová, Týr, Týrová), ktorý vypracoval príručku *Transkripcia priezvisk zo slovenčiny do srbčiny*, môžem konkrétne poukázať ako je to v praxi a ako je to v normatívnej príručke *Pravopis srpskog jezika* (2013). Na strane 231 sa uvádzajú pravidlá transkribovania zo slovenčiny do srbčiny. Kto pozná pravidlá slovenského pravopisu a pravidlá slovenskej ortoepie, nie všetky pravidlá transkripcie sa dajú uplatniť pri transkribovaní slovenských vlastných mien zo slovenčiny do srbčiny podľa normatívnej príručky *Pravopis srpskoga jezika.* V príspevku nahliadneme aj do transkribovania toponým, lebo v normatívnej príručke *Pravopis srpskoga jezika* sa okrem vlastných mien a priezvisk uvádzajú aj názvy miest a sídlisk, preto sme považovali za potrebné poukázať aj na uvedené názvy.

Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny osobitnú pozornosť venuje okrem iného úradnému používaniu slovenského jazyka a písma. V súvislosti s tým je aktuálna problematika osobných dokladov v slovenčine. Zvlášť je to aktuálne v poslednom období, keď značný počet študentov z radov slovenskej menšiny odchádza študovať na Slovensko a pritom si vybavuje doklady. Rovnako aj občania Republiky Srbsko odchádzajú za prácou na Slovensko a to nielen príslušníci z radov Slovákov, ale aj príslušníci srbskej národnosti. Prekladajú si osobné doklady, výpisy z matriky narodení, výpis z registra trestov a pod., pričom sa neraz stáva, že príslušníci jednej rodiny sú zapísaní do matrík na rozdielne spôsoby. Nie vždy sa dodržiavali rovnaké pravidlá pri zapisovaní. Zápisy do matrík sa vždy konali a aj v súčasnosti sa konajú v štátnom jazyku. Od sedemdesiatych rokov 20. storočia boli uvedené vo Vojvodine dvojjazykové preukazy, do ktorých sa meno a priezvisko písalo aj po srbsky, aj po slovensky. Časom sa stav zmenil a meno a priezvisko sa v doklade uvádza tak, ako je zapísané v matrike. Dvojjazykové preukazy mali aj príslušníci iných národnostných menšín.

V roku 2011 štvorčlenný tím Dr. Anna Marićová, Dr. Michal Týr, Dr. Anna Makišová a Mr. Zuzana Týrová vypracoval publikáciu *Transkripcia priezvisk Slovákov vo Vojvodine zo slovenčiny do srbčiny*. Uvedení autori urobili zoznam slovenských priezvisk vo Vojvodine a k slovenskej podobe dopísali srbské zápisy latinkou a cyrilikou v súlade s platnou normou. V príprave materiálu vychádzali z knihy Daniela Dudka Priezviská Slovákov vo Vojvodine s tým, že k tvaru v mužskom rode dopísali tvar v ženskom rode a uviedli sa ekvivalenty v srbčine. V úvode knihy sa odporúča matrikárom používať príručku. Či matrikári dodržiavajú uvedené pokyny z príručky, zatiaľ z praxe nevidno, lebo otázka priezvisk je aj naďalej aktuálna.

V tomto kontexte sa zmienime ako sme postupovali pri transkribovaní jednotlivých slovenských písmen do srbčiny. Paralelne poukážeme aj ako je to uvedené v normatívnej príručke *Pravopis srpskoga jezika*, či je v zhode s pravidlami transkripcie, či sa dá uplatniť, alebo sú určité odklony.

V slovenskom jazyku, rovnako ako aj v srbčine, rozlišujeme samohlásky a, e, i, o, u. Na rozdiel od srbčiny, v slovenčine rozlišujeme dve grafémy pre samohlásku i, tzv. mäkké i a tzv. tvrdé y. Keď ide o výslovnosť neexistuje rozdiel vo výslovnosti týchto dvoch samohlások. Pri transkribovaní do srbčiny používa sa jedna graféma, graféma i v srbčine pre obe grafémy v slovenčine, napr.: Jamrich → Jamrih/

Јамрих; Chyža → Hiža/Хижа. V normatívnej príručke Pravopis srpskoga jezika sa píše o transkribovaní samohlásky tvrdého y. Uvádza sa, že nenastáva zmäkčovanie predchádzajúcej spoluhlásky. Ako príklad sa uvádza toponymum Myjava a priezvisko Bystrý. Ypsilon sme zapisovali ako obyčajné i bez zmäkčovania predchádzajúcej spoluhlásky, napr. Čierny → Čjerni/Чјерни, Hrubý → Hrubi/Хруби, Báďonsky → Bađonski/Бађонски, Rybársky → Ribarski/Рибарски, Týr → Tir/Тир, Myjavec → Mijavec/Мијавец, Semartonsky → Semartonski/Семартонски. Keď samohláska i nasleduje po spoluhláskach d, t, l, n treba vyznačiť mäkkosť spoluhlások. O tom sa zmienime neskoršie. V slovenskom hláskoslovnom systéme sa vyskytuje ešte jedna samohláska, ktorá neexistuje v srbčine, samohláska tzv. široké ä. Pri prepise do srbčiny sa používa graféma e. Frekvencia priezvisk, mien a toponým s uvedenou hláskou je veľmi nízka. V našom výskume sme sa stretli len s dvoma priezviskami, v ktorých sa vyskytla spomenutá samohláska ä, Mäsiar, Mäsiarik. Do srbčiny sme transkribovali takto: Mesjar/Mecjap a Mesjarik/Мецјарик. S názvami mien a toponým sme sa v našom prostredí nestretli. V príručke *Pravopis srpskoga jezika* sa uvádza transkripcia samohlásky ä do srbčiny e a ako príklad sa uvádza toponymum na Slovensku Demänová Дјеменова a priezvisko Mäsiar Mecjap. Pri prepise do srbčiny vlastného mena Дјеменова celkom nesúhlasíme, lebo na uvedený spôsob zoskupením grafém Дје nie je vyznačená mäkkosť spoluhlásky ď, ale máme dve spoluhlásky dj. Aby sme dodržali mäkkosť pri prepise žiada sa takýto prepis: Đemenova (latinkou) Ђеменова (cyrilikou). Na tento spôsob sme vyznačili mäkkosť spoluhlásky ď. Okrem krátkych samohlások v slovenčine sa vyskytujú aj dlhé samohlásky: á, é, í, ý, ó, ú. Na označenie dĺžky sa používa osobitné diakritické znamienko tzv. dĺžeň. Pri prepise slovenských hlások do srbčiny neexistuje osobitné znamienko, ktorým sa zaznačuje dĺžka, používajú sa len krátke samohlásky, napr.: Cigánek, Čúz, Dér, Dóci, Dýr, Ferík tanskribujeme takto: Ciganek/Циганек, Čuz/Чуз, Der/Дер, Doci/Доци, Dir/Дир, Ferik/Ферик. V príručke Pravopis srpskoga jezika ako sa transkribujú dlhé slovenské samohlásky do srbčiny sa neuvádza. Dĺžka samohlásky v slovenčine je fonologicky dištinktívna vlastnosť a označuje sa dĺžňom nad samohláskou, napr. Bílek, Fábry, Hrubík, Klátik, Litavský, kým v srbčine uvedená vlastnosť sa nevyjadruje, rovnako píšeme aj krátke, aj dlhé samohlásky.

V slovenskom hláskoslovnom systéme sa vyskytujú štyri dvojhlásky: ia, ie, iu, ô. Slovenské dvojhlásky ia, ie sa do srbčiny zapisujú podľa pravidiel ako ja, je, keď nasledujú po spoluhláskach okrem d, t, l a n. Príklady, keď dvojhlásky nasledujú nie po d, t, l, n: Babiak → Babjak/Бабјак, Čief → Čjef/Чјеф, Čriepok → Črjepok/Чрјепок, Čierny → Čjerni/Чјерни, Gierik → Gjerik/Гјерик, Bičiar → Bičjar/Бичјар, Triaška → Trjaška/Трјашка, Tušiak → Tušjak/Тушјак, Spišiak → Spišjak/Спишјак, Ušiak → Ušjak/Ушјак, Bielčik → Bjelčik/Бјелчик. Aj v normatívnej príručke *Pravopis srpskoga jezika* sa uvádza prepis slovenských dvojhlások ia, ie do srbčiny ako ja, je. Keď dvojhlásky ia, ie nasledujú po spoluhláskach d, t, l, n pri vyslovovaní nastáva zmäkčovanie, ktoré v slovenčine pri zapisovaní sa nevyznačuje, nemáme vyznačenú mäkkosť spoluhlásky. V *Pravopise srpskoga jezika* sa uvádza, že keď dvojhlásky ia, ie nasledujú po spoluhláskach l, n do srbčiny sa prepisujú ako ља, ље, ња, ње. Uvádzajú sa príklady: Diviaky Дивјаки, Kožiar Кожјар, Čierny Чјерни, Prievidza Прјевидза, Piešťany Пјештјани, Sliač Сљач, Sitnianský Ситњански, Železovce Жељезовце, Daniel Данијел, Cyprián Ципријан. Pri toponyme Sliač pri prepise do srbčiny máme vyznačenú mäkkú spoluhlásku љ v srbčine, ale stráca sa nám dvojhláska ia a namiesto nej máme len samohlásku a. Odporúčame nasledujúcu transkripciu: Сљач. Na tento spôsob sa dodrží mäkkosť spoluhlásky ľ a dvojhláska ia. Aj pri toponyme Diviaky pri prepise do srbčiny nie je vyznačená mäkkosť spoluhlásky ď. Odporúčame nasledujúcu transkripciu: Ђивјаки. Ďalšie toponymum, pri ktorom pri prepise nie sú dodržané všetky pravidlá, sú Пјештјани. Slovenskú spoluhlásku ť pri prepise do srbčiny nezapisujeme ako тј, ale zapisujeme ћ. Tak slovenský miestny názov Piešťany do srbčiny správne transkribujeme takto: Пјешћани. Z tohto okruhu prepisu slovenských vlastných mien do srbčiny vyčlenili by sme aj priezvisko Sitnianský, ktoré v *Pravopise srpskoga jezika* je zapísané takto: Ситњански. Mäkkosť spoluhlásky ň je dodržaná pri prepise, ale z priezviska sa nám vytratila dvojhláska ia, pri prepise máme len samohlásku a. Aby sme pri prepise zachovali mäkkosť spoluhlásky ň a dvojhlásku ia odporúčame nasledujúci prepis: Ситњански. Uvedieme niekoľko príkladov ako sme postupovali pri prepisovaní v knihe *Transkripcia priezvisk Slovákov vo Vojvodine zo slovenčiny do srbčiny* keď po spoluhláske l nasledovali dvojhlásky ia, ie. Zapisovali sme

to ako ljija, ljije, љија, љије, lebo v srbčine nie je možná kombinácia ljj. Uvedieme niekoľko priezvisk, v ktorých sa vyskytli dvojhlásky po spoluhláske lj: Martuliak → Martuljijak/Мартуљијак, Beliansky → Beljijanski/Бељијански, Lietaj → Ljijetaj/Љијетај, Poliak → Poljijak/Пољијак, Tatliak → Tatljijak/Татљијак. Keď po spoluhláske n nasledovali dvojhlásky ia, ie zapísali sme to takto: Koruniak → Korunjijak/Коруњијак, Horniak → Hornjijak/Хорњијак. O transkribovaní dvojhlások *ia, ie* po spoluhláskach d, t v normatívnej príručke *Pravopis srpskoga jezika* sa nepíše. Rovnako ako aj v predchádzajúcich príkladoch pri výslovnosti nastáva zmäkčovanie spoluhlások *d, t* čo považujeme, že je potrebné vyznačiť aj pri prepise z jedného jazyka do druhého. Priezvisko Dierčan sme zapísali takto: najprv sme vyznačili mäkkú spoluhlásku na začiatku slova Đ a dvojhlásku ie sme zapísali s je, teda Đjerčan/Ђјерчан. Paralelne máme vyznačené zmäkčovanie tak, že sme to zapísali mäkkou spoluhláskou a transkribovali sme spoluhlásku ie ako je. Keď po spoluhláske t nasledovala dvojhláska ie vyznačili sme to takto: mäkkosť sme vyznačili spoluhláskou ć a dvojhlásku ie sme prepísali ako je: Tieško → Ćješko/Ћјешко, Tiešok → Ćješok/Ћјешок, Trstiansky → Trsćjanski/Трсћјански, Kaštiak → Kašćjak/Кашћјак, Tretiak → Trećjak/Трећјак.

Dvojhlásku ô sme transkribovali ako vo: Nôta → Nvota/Нвота.

Keď ide o písmená, ktoré majú mäkčeň: *ď, ť, ľ, ň* zapisovali sme takto (keď to bolo latinkou): đ. V tomto kontexte treba pripomenúť, že v príručke *Pravopis srpskoga jezika* sa uvádza, že slovenskú spoluhlásku ď do srbčiny transkribujeme ako dj vtedy, ak stojí pred samohláskou. Nepostupovali sme tak, ako je to zapísané v normatívnom diele *Pravopis srpskoga jezika*, lebo poznáme hláskoslovný systém srbského jazyka a dobre vieme, že slovenskej hláske ď je v srbčine ekvivalentné písmeno đ (latinka) ђ (cyrilika). Nie je jedno, či zapíšeme Đalog alebo Djalog, Đurik alebo Djurik, Bađonski alebo Badjonski, lebo sú to varianty priezviska a rozdielne to čítame. Spoluhlásky ď a đ sa navzájom líšia vo výslovnosti – v slovenčine je to záverová a v srbčine polozáverová spoluhláska. Považovali sme, že je prijateľnejšie vyslovovať jednu spoluhlásku (đ) než dve (dj) a aj význam priezviska sa nemení. V príručke sa uvádza, že názov Đanova transkribujeme ako Djanova, Đarmoty ako Djarmoти a Đurovič ako Djurovič. Tu navrhujeme transkribovať takto: Ђанова, Ђармоти, Ђурович. Namiesto дј žiada sa používať grafému ђ. V prípade, že sa slovenská spoluhláska ď vyskytne na konci slova, vtedy podľa *Pravopisu srpskoga jezika* sa píše iba d. My sme však postupovali inak, považovali sme, že je potrebné mäkkosť označiť, a preto sme písali đ aj na konci priezviska, napr. Medveď Medveđ/Медвеђ. Ak po ď nasledovala samohlásky e, typu Denďúr, transkribovali sme to ako srbské Đenđur latinkou a Ђ cyrilikou Ђенђур, lebo sme považovali, že je dôležité označiť mäkkosť spoluhlásky. Z toho dôvodu, aby sme rozlíšili dve hlásky d a ď, lebo iná je výslovnsť Denďúr a iná Demák (pri priezviskách cudzieho pôvodu výslovnosť je tvrdá a to sa dodržiavalo aj pri transkribovaní do srbčiny). V normatívnej príručke sa odporúča zapisovať ako dje/дје Detva Дјетва, Bardejov Бардјејов. Navrhujeme transkribovať de ako đe/ђе. Ak po spoluhláske d nasleduje i, podľa normatívnej príručky sa zapisuje di, teda bez označenia mäkkosti, Diviaky Дивјаки. Aj tu odporúčame pri prepise označiť mäkkosť Ђивјаки. Aj v tomto prípade sme odstúpili od pravidiel normatívnej príručky a na označenie mäkkosti pred samohláskou i sme používali grafému đ, napr. Diňa → Đinja/Ђиња, Diviak → Đivjak/Ђивјак, Prebudila → Prebuđila/Пребуђила, Derď → Đerđ/Ђерђ a grafému d/д sme zapisovali na miestach, kde máme tvrdú výslovnosť (Dingo Dingo/Динго, Dinga Dinga/Динга, Dišpiter Dišpiter/Дишпитер).

Slovenskú grafému ť sme transkribovali ako ć, (c s čiaročkou hore), resp. ћ v polohe, keď po spoluhláske nasleduje samohláska, napr. Folťan → Folćan/Фолћан, Šťastný → Šćastni/Шћастни. V normatívnej príručke sa navrhuje písať skupinu spoluhlások tj ak po mäkkej spoluhláske ť nasleduje samohláska, napr.: Hnúšťa → Хнуштја, Piešťany → Пјештјани. Pri transkripcii sme nepostupovali podľa uvedených pokynov, ale tak, ako sme hore uviedli. Rovnako aj v pozícii na konci slova ť=ć, resp. ћ, napr. Janať → Janać/Јанаћ. Keď po spoluhláske t nasledovali samohlásky e, i, í, keď bolo potrebné vyznačiť mäkkosť, vyznačili sme to grafémami a fonémami ć, resp. ћ, napr. Teplý → Ćepli/Ћепли, Martiš → Marćiš/Марћиш, Tichý → Ćihi/Ћихи, Teplica → Ćeplica/Ћеплица, Tehoň → Ćehonj/Ћехоњ, Tichoň → Ćihonj/Ћихоњ. V prípade, keď máme tvrdú výslovnosť, vtedy sme to aj vyznačili takto: Martinko → Martinko/Мартинко, Týr → Tir/Тир , na označenie tvrdej spoluhlásky použili sme jednoducho grafému

t. Podľa normatívnej príručky srbčiny sa slovenská graféma ť v srbčine zapisuje, transkribuje ako tj, napr. Tekov ako Tjekov/Тјеков. V pozícii na konci slova slovenská spoluhláska ť sa podľa transkripcie do srbčiny transkribuje ako t, napr.: Hrochoť → Hrohot/Хрохот. Pracovný tím pri vypracúvaní transkripcie priezvisk sa nedodržiaval uvedených zásad, ale postupoval podľa hore uvedeného.

Slovenskú grafému ľ sme transkribovali do srbčiny ako lj/љ vo všetkých pozíciách a to na konci slova, napr. Príbeľ → Pribelj/Прибељ, Tarcaľ → Tarcalj/Тарцаљ, keď po spoluhláske nasledovala samohláska a, napr. Martuľa → Martulja/Мартуља, Ľavko → Ljavko/Љавко, Ľavo → Ljavo/Љаво, Kráľovsky → Kraljovski/Краљовски a v pozícii, keď v slovenčine máme zmäkčovanie, typu Líška → Ljiška/Љишка, Lešťan → Lješćan/Љешћан, Lešťansky → Lješćanski/Љешћански, Levársky → Ljevarski/Љеварски, Leňo → Ljenjo/Љењо. V srbskej kodifikačnej príručke píše, že ak po spoluhláske ľ nasleduje i, v tejto pozícii píšeme písmeno l. Považovali sme, že je potrebné vyznačiť rozdiel medzi priezviskami, kde vo výslovnosti nastáva zmäkčovanie, typu Litavský → Ljitavski/Љитавски, Líška → Ljiška/Љишка, Lipták → Ljiptak/Љиптак oproti Lilge → Lilge/Лилге, Listmajer → Listmajer/Листмајер, Lichner → Lihner/Лихнер.

Slovenskú grafému ň sme transkribovali ako nj њ v pozícii na konci slova, napr. Nosáň → Nosanj/Носањ, Legíň → Leginj/Легињ, keď po spoluhláske ň nasleduje samohláska, napr. Pňak → Pnjak/Пњак, Torňoš → Tornjoš/Торњош ale aj v pozícii, kde máme v slovenčine zmäkčovanie, keď nepíšeme mäkčeň, napr.: Nespal → Njespal/Њеспал, Nemčok → Njemčok/Њенчок, Janík → Janjik/Јањик, Daniš → Danjiš/Дањиш, Krasnec → Krasnjec/Красњец, Jamnicky → Jamnjicki/Јамњицки, Senicky → Senjicki/Сењицки. Rovnako sa uvádza aj v pravidlách srbského jazyka.

Slovenskú spoluhlásku dž do srbčiny sme transkribovali rovnako ako aj v slovenčine, dž. Zo slovenských vojvodinských priezvisk spoluhláska dž sa vyskytla iba v dvoch priezviskách Pivardži → Pivardži/Пиварџи a Vardžík→ Vardžik/Варџик.

Slovenskú zadopodnebnú spoluhlásku ch v srbčine sme zapisovali h, Chlpka → Hlpka/Хлпка, Chalupka → Halupka/Халупка, Chrenko → Hrenko/Хренко, Chrťan → Hrćan/Хрћан, Chlipec → Hljipec/Хљипец. Keďže srbčina nepozná hrtanovú spoluhlásku h, aj túto sme do srbčiny transkribovali rovnako ako aj predchádzajúcu, h: Hrubík → Hrubik/Хрубик, Halabrín → Halabrin/Халабрин, Hábor → Habor/Хабор, Hanuľa → Hanulja/Хануља, Harpáň → Harpanj/Харпањ, Haška → Haška/Хашка. Preto slovenské priezviská, v ktorých sa vyskytujú spoluhlásky h a ch, pri transkribovaní do srbčiny rovnako znejú: Chlpka → Hlpka/Хлпка, Hrubík → Hrubik/Хрубик.

Treba pripomenúť, že v normatívnej príručke sa nespomína prepis písmena x, ktoré sa vyskytuje v priezviskách a menách cudzieho pôvodu, Alexy → Aleksi/Алекси, Daxner → Daksner/Дакснер, Mixád → Miksad/Миксад.

V príspevku sme poukázali na transkribovanie slovenských vlastných mien (mien, priezvisk a toponým) zo slovenčiny do srbčiny. Poukázali sme, ako sme postupovali pri zapisovaní v príručke *Transkripcia priezvisk Slovákov vo Vojvodine zo slovenčiny do srbčiny* v porovnaní ako sa navrhuje zapisovať v normatívnej príručke *Pravopis srpskoga jezika*. V príspevku sme poukázali na odlišnosti, ktoré sme považovali, že sú dôležité, aby sa dodržiavali pri prepise hlások zo slovenčiny do srbčiny. Potom nevzniknú také prípady, že v praxi sa vyskytuje, že nositelia jedného priezviska v rámci jednej rodiny sú na rozličné spôsoby zapísaní do matriky narodení. Ak budeme pozorne transkribovať a pritom prihliadať na fonetické pravidlá slovenského jazyka, nemali by nastať rozličné varianty jedného priezviska. Odporúčame spoluhlásku ď pred samohláskou transkribovať ako đ/ђ a nie ako dj/дј, ako sa odporúča v normatívnej príručke. Rovnako tak spoluhlásku ď na konci slova transkribovať ako đ/ђ a nie ako d. Slabiky de, di, te, ti prepisovať do srbčiny ako đe, đi, će, ći/ђе, ђи, ће, ћи a nie ako дје, ди, тје, ти, lebo na ten spôsob nevyznačíme mäkkosť slabík. Slabiku li odporúčame transkribovať do srbčiny ako lji/љи a nie ako li, lebo znovu nedodržiavame mäkkosť slabiky. Aj spoluhlásku ť navrhujeme transkribovať ako ć/ћ pred samohláskou, lebo len tak označíme mäkkosť, a nie ako tj/тј, ako sa navrhuje v normatívnej príručke. Rovnako aj na konci slova zapisovať ć/ћ a nie t.

Navrhujeme pri opätovnom vydaní príručky *Pravopis srpskoga jezika* aplikovať uvedené návrhy, resp. konzultovať jazykovedcov, ktorým je slovenčina materinský jazyk, lebo len na taký spôsob sa odstránia niektoré nepravidelnosti pri prepise slov zo slovenského jazyka do srbského.

Literatúra

Dudok, D. (2001). *Priezviská Slovákov v Juhoslávii*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov.
Dudok, D. (2006). *Pôvod Hložančanov z hľadiska ich priezvisk*. In: Hložany 1756-2006. Zborník prác pri príležitosti 250. výročia príchodu Slovákov do Hložian. Hložany: MOMS; Báčsky Petrovec: Kultúra, 261-271.
Dvonč, L., Horák, G., Miko, F., Mistrík, J., Oravec, J. (1966). *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: SAV.
Lomianský, P. (2006). *Menšinové práva v oblasti úradného používania jazyka a písma*. Nový Sad, Belehrad: Fórum Slovákov – FORS, Građanske inicijative.
Majtán, M. (2014). *Naše priezviská*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
Marićová, A., Týr, M., Makišová, A., Týrová, Z. (2011). *Transkripcia priezvisk zo slovenčiny do srbčiny*. Nový Sad: Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny.
Ološtiak, M. (2010). *Morfológia vlastných mien*. U: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Editor Juraj Dolník. (s. 97-134). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
Ološtiak, M. (2011). *Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine II.* Tvorenie derivátov od osobných mien. Kultúra slova, 45, 2011, č. 2, s. 65-78.
Pešikan, M., Jerković, J., Pižurica, M. (2013). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
Pravidlá slovenského pravopisu (2000). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
Týr, M. (2004). *Meno a národná identita*. Slovenčina v praxi. Štúdie z konfrontačnej a aplikovanej lingvistiky. Nový Sad: Futura publikacije, 38-45.

TRANSKRIPCIJA SLOVAČKIH LIČNIH IMENA NA SRPSKI JEZIK

Rezime

Predmet istraživanja ovog rada jeste transkripcija slovačkog glasovnog sistema na srpski. Analizirali smo lična imena. Iako je glasovni sistem slovačkog jezika sličan srpskom, ipak postoje neki suglasnici i suglasničke grupe (prvenstveno umekšani suglasnici) koje treba posebno obeležiti prilikom transkripcije na srpski jezik (ď, ť, ľ, ň, di, ti, li, ni...). U slovačkom glasovnom sistemu razlikujemo i diftonge ia, ie, iu, ô koje treba posebno označiti prilikom transkripcije na srpski jezik. Svaku grafemu u radu smo argumentovali primerom.
Polaznu tačku u našem radu prilikom transkripcije predstavlja *Pravopis srpskog jezika* u izdanju Matice srpske iz 2013 godine.
U radu smo prikazali i primenu transkripcije u praksi kod zapisivanja toponima i ličnih imena (prezimena) u matične knjige rođenih.

Ključne reči: slovački jezik, srpski jezik, transkripcija, pravopis, fonetika.

Ana Makišova
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet, Odsek za slovakistiku
makisova.anna@gmail.com

UDK 811.163.41’367:004.738.5
811.163.41’37:004.738.5

Jelena Redli

INOVACIJE U JEZIKU MLADIH NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Ovo istraživanje biće usmereno na sintaksičko-semantičke karakteristike jezičkih inovacija u govornoj i pisanoj komunikaciji mladih na društvenim mrežama kao što su prelazak povratnih glagola u tranzitivne i devijacije u rekciji (*šaliti nekoga*, *sprdati nekoga*) i upotrebi prefiksa *iz-*, *za-* (*izneverovati*, *zaneverovati*), udvajanje predloga (*za po kući*, *za u busu*, *za posle škole*) i distribucija predloga *bez* (*kinte bez*). Analiza primera uzetih sa društvenih mreža Facebook, Twitter, Instagram, sa raznih internetskih foruma koji okupljaju mlade i iz privatnih prepiski tinejdžera uzrasta 13–15 godina potvrđuje da su ove pojave rezultat određenih kognitivnih procesa, analogije, semantičkog naglašavanja, potrebe za ekonomisanjem u jeziku pa i uticaja jezika i pojedinačnih, manje ili više uticajnih, korisnika društvenih mreža.

*Ključne reč*i: srpski jezik, sintaksa i semantika, pragmatika, govor mladih, jezičke inovacije.

1. UVOD

Nove digitalne komunikacione tehnologije u velikoj meri utiču na ljudski jezik donoseći promene u pravopis, leksiku i gramatiku. Kompjuterski posredovana komunikacija (eng. *Computer-mediated communication – CMC*) ili *netspik* (eng. *netspeak*)[1] odlikuje se gramatičkim inovacijama zbog toga što se gramatika u CMC-u, kao nov fenomen, još uvek nije formalizovala u pravila, već pokazuje obrasce koji se razlikuju zavisno od tehnoloških i situacionih konteksta (Herring 2012: 2338).

Internet je elektronski, globalni i interaktivni medij, a svaka od ovih osobina ima posledice po jezik koji se na njemu koristi ponajviše zbog elektronskog karaktera kanala (Crystal 2004: 24). Prilikom pisanja poruka, teži se uštedi na vremenu i prostoru te se jezik prilagođava takvim potrebama i polako izlazi iz okvira standardnog jezika. Zato je *netspik* drugačiji od jezika kojim se služimo u klasičnoj pisanoj i usmenoj komunikaciji. On teži jednostavnosti i brzini, ne poštuje gramatička pravila i ortografske norme te, kao svojevrsni surogat komunikacije licem u lice, egzistira na granici između govornog i pisanog jezika (Bugarski 2005: 23–24). Ove osobine *netspika* uticale su na pojavu danas sve češćih i tvrđih stavova o negativnom uticaju interneta na jezik, koji za posledicu ima siromašenje jezika, nepoštovanje ili nepoznavanje jezičkih pravila i kršenje standarda. S druge strane, ima i onih koji njegov uticaj ne smatraju nužno negativnim, već u njemu vide potencijal za uvođenje inovacija i novih načina izražavanja.

Imajući u vidu navedene osobine *netspika* i njegov uticaj na jezik, cilj ovog rada će biti ispitivanje jezičkih inovacija mlađih govornika srpskog jezika u komunikaciji na društvenim mrežama Facebook, Twitter, Instagram, i raznim internetskim forumima. Analiza korpusa će biti usmerena na izvođenje zaključaka o razlozima nastajanja identifikovanih jezičkih promena.

[1] Dejvid Kristal koristi termin *netspeak*, koji se odnosi na CMC kao jedinstveni jezik (Crystal 2004: 92).

1.1. Društvene mreže i jezik mladih

Društvene mreže imaju izuzetno veliku ulogu u razvoju *netspika*. One predstavljaju vrstu internetskog servisa preko kojeg se njihovi korisnici povezuju radi međusobne komunikacije. Njihova ekspanzija danas sve više uzima maha, a među najpopularnijima su Facebook, Instagram i Twitter, koji se ističe po tome što objavu poruke korisnika ograničava na najviše 140 znakova. Prema podacima statista.com (Slika 1) iz januara 2018. godine, društvena mreža s najviše aktivnih korisnika je Facebook s čak preko dve milijarde korisnika dok prva sledeća stranica na njihovoj listi ima skoro pola korisnika manje (Statista). Pored toga, istraživanje Pew Research centra tokom marta i aprila 2018. (Slika 2) pokazuje da otprilike pola (51%) tinejdžera uzrasta od 13 do 17 godina koristi Facebook, što je primetno manje od onih koji koriste YouTube, Instagram ili Snapchat. Situacija u Srbiji se u ovome ne razlikuje mnogo. Istraživanje Republičkog zavoda za statistiku (RZS), koje je rađeno za 2017. godinu po metodama Eurostata, pokazuje da čak 90,6% mladih od 16 do 24 godine koristi računare radi pristupa društvenim mrežama (Slika 3).

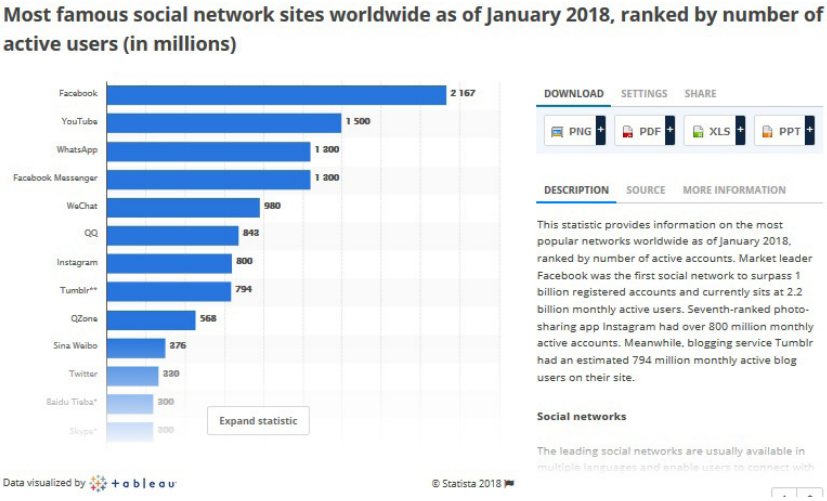

Slika 1: Najposećenije društvene mreže (Statista 2018)

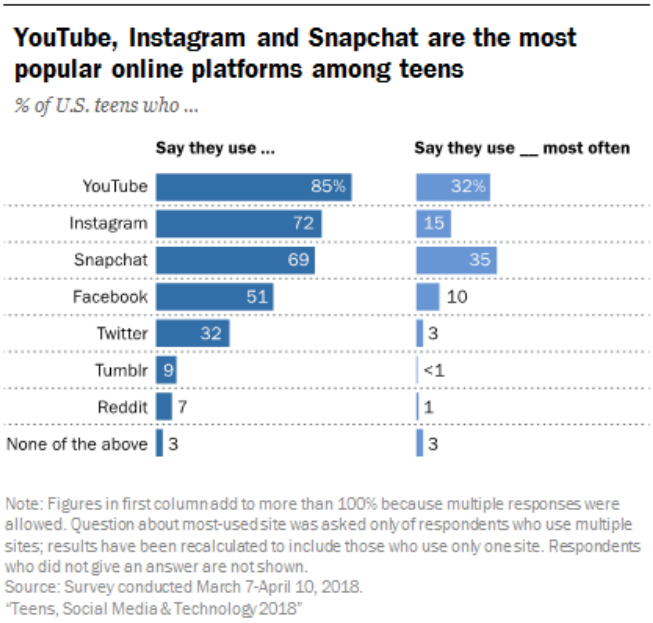

Slika 2: Procenti tinejdžera koji koriste različite društvene mreže (Pew Research)

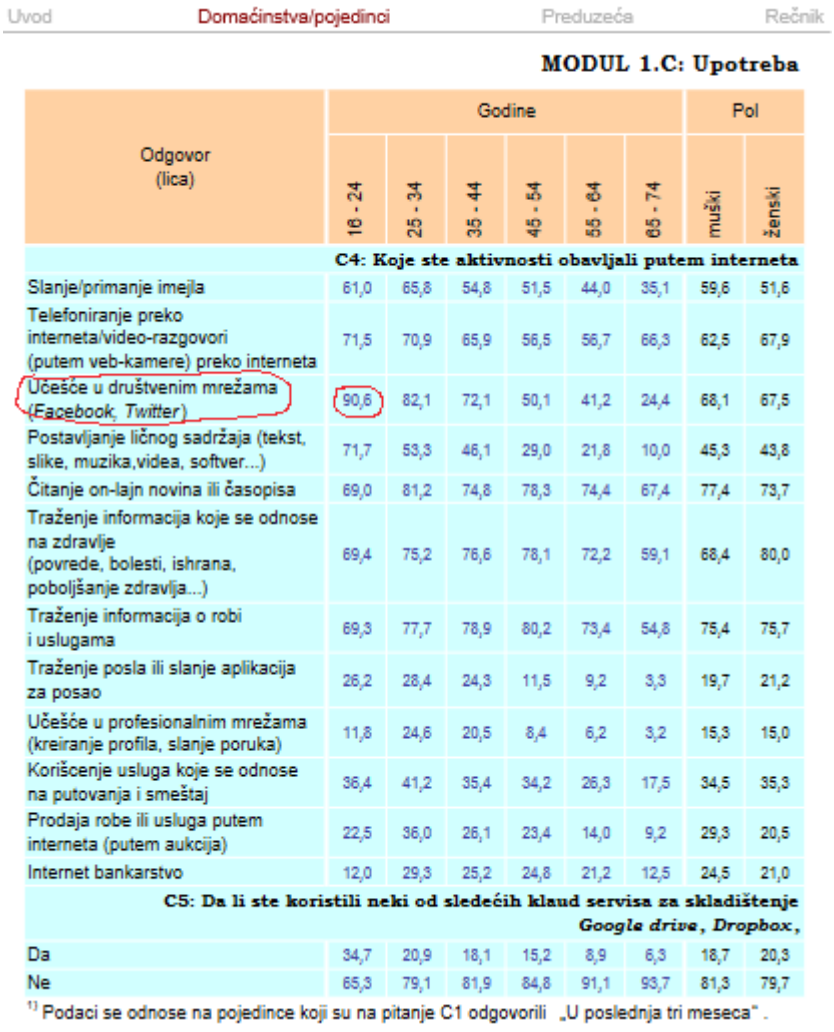

Uvod Domaćinstva/pojedinci Preduzeća Rečnik

MODUL 1.C: Upotreba

Odgovor (lica)	Godine						Pol	
	16 - 24	25 - 34	35 - 44	45 - 54	55 - 64	65 - 74	muški	ženski
C4: Koje ste aktivnosti obavljali putem interneta								
Slanje/primanje imejla	61,0	65,8	54,8	51,5	44,0	35,1	59,6	51,6
Telefoniranje preko interneta/video-razgovori (putem veb-kamere) preko interneta	71,5	70,9	65,9	56,5	56,7	66,3	62,5	67,9
Učešće u društvenim mrežama (*Facebook, Twitter*)	90,6	82,1	72,1	50,1	41,2	24,4	68,1	67,5
Postavljanje ličnog sadržaja (tekst, slike, muzika,videa, softver...)	71,7	53,3	46,1	29,0	21,8	10,0	45,3	43,8
Čitanje on-lajn novina ili časopisa	69,0	81,2	74,8	78,3	74,4	67,4	77,4	73,7
Traženje informacija koje se odnose na zdravlje (povrede, bolesti, ishrana, poboljšanje zdravlja...)	69,4	75,2	76,6	78,1	72,2	59,1	68,4	80,0
Traženje informacija o robi i uslugama	69,3	77,7	78,9	80,2	73,4	54,8	75,4	75,7
Traženje posla ili slanje aplikacija za posao	26,2	28,4	24,3	11,5	9,2	3,3	19,7	21,2
Učešće u profesionalnim mrežama (kreiranje profila, slanje poruka)	11,8	24,6	20,5	8,4	6,2	3,2	15,3	15,0
Korišcenje usluga koje se odnose na putovanja i smeštaj	36,4	41,2	35,4	34,2	26,3	17,5	34,5	35,3
Prodaja robe ili usluga putem interneta (putem aukcija)	22,5	36,0	26,1	23,4	14,0	9,2	29,3	20,5
Internet bankarstvo	12,0	29,3	25,2	24,8	21,2	12,5	24,5	21,0
C5: Da li ste koristili neki od sledećih klaud servisa za skladištenje *Google drive, Dropbox,*								
Da	34,7	20,9	18,1	15,2	8,9	6,3	18,7	20,3
Ne	65,3	79,1	81,9	84,8	91,1	93,7	81,3	79,7

[1] Podaci se odnose na pojedince koji su na pitanje C1 odgovorili „U poslednja tri meseca".

Slika 3: Procenti mladih od 16 do 24 godine koji koriste društvene mreže (RZS)

Navedeni podaci pružaju sliku o moći i uticaju društvenih mreža na ponašanje i komunikaciju mladih, posebno tinejdžera, kojima onlajn komunikacija sve više postaje dominantno sredstvo opštenja. Oni mnogo vremena provode dopisujući se sa svojim vršnjacima te je neminovno da iznalaze načine kako da svoj jezik prilagode potrebi za što kraćim porukama kao i potrebi da se razlikuju od odraslih. „Digitalnim domorocima" i „milenijumskim učenicima" Terlou (Thurlow 2006) naziva današnje adolescente koji su stalno na mreži, smatraju da savršeno poznaju internet i preferiraju komunikacione kanale poboljšane tehnologijom. S druge strane, u medijima i komentarima „čuvara jezika" mrežna praksa mladih se kritikuje kao manjkava, štetna po akademsko učenje, i povezuje se s opadanjem standarda pismenosti.

Nova era upotrebe jezika nastupila je usled proboja novog medijuma u govornu i pisanu komunikaciju zbog čega Kristal smatra da razvoj društvene funkcije interneta igra odlučujuću ulogu u jezičkoj revoluciji (Crystal 2004: viii). Nove vrednosti koje proizilaze iz dominantne uloge interneta kao globalnog prostora reflektuju se u jeziku koji mladi koriste na društvenim mrežama i sličnim servisima. Jezičke inovacije ulaze u strukturu jezika najčešće na ortografskom i leksičkom nivou, dok su gramatičke varijacije ređe i uglavnom su ograničene na određenu situaciju ili grupu korisnika (Crystal 2004: 91). Tako se kao poseban stilski hibrid stvara pisani jezik koji ima osobine neformalnog govora jer mladi koriste jezička sredstva na ležerniji način te, kako primećuje Bugarski, „jezički standard lako klizi u

substandard, pa i žargon“ (Bugarski 2005: 24). Ovaj internetski žargon je, takođe, vezan i za potrebu za sopstvenim identitetom jer je, primećuje Bugarski (Isto: 67), kod mladih izraženo kako osećanje pripadnosti kolektivu, tako i svest o sopstvenoj ličnosti. U tom je smislu mladalački jezik obeležje identiteta, koji oni izgrađuju kroz sopstveni način izražavanja, manje-više neprihvatljiv odraslima.

Neispravnu upotrebu srpskog jezika na društvenim mrežama uzrokuje već objašnjena priroda mrežne komunikacije i hibridizacija srpskog jezika pod uticajem engleskog. Prćić (2005: 78) ističe da ovaj jezički hibrid nastaje pod uticajem norme engleskog jezika i nedovoljnog poznavanja maternjeg jezika. Štaviše, on ne samo da stvara leksičke i pragmatičke hibride, već, kako ćemo pokazati u ovom radu, preslikava i njegovu strukturu.

Dakle, ovaj rad se prvenstveno bavi opisivanjem ovih obrazaca pa je, sledstveno tome, njegov fokus na strukturnim karakteristikama poruka i komentara koje tinejdžeri pišu na društvenim mrežama.

1.2. Korpus i metodologija

Analizirani korpus čine četrdeset četiri primera ekscerpiranih s različitih profila u vidu statusa, komentara na statuse i fotografije i privatnih prepiski vlasnika profila i njihovih prijatelja, odnosno pratilaca na društvenim mrežama Facebook, Twitter i Instagram, dok je nešto manji deo primera sakupljen s raznih internetskih foruma koji okupljaju mlade. Primeri su odabrani na osnovu višemesečnog praćenja prepiske i statusa na društvenim mrežama i komentara na forumima pri čemu su izdvojeni oni koji sadrže istraživane pojave.

Obrada korpusa ne obuhvata već uočene devijacije u mrežnoj komunikaciji mladih koje se tiču ortografije i transkripcije engleskih reči, jukstapozicija, hibridinih spojeva s engleskim prefiksoidom *cyber-* i prefiksom *e-*, već je usmerena na uočavanje semantički specifičnih tvorbenih inovacija i sintaksičko-semantičkih karakteristika jezičkih inovacija, koje su dosad manje proučavane verovatno zato što su sintaksičke odlike, budući da predstavljaju unutrašnje aspekte jezika, apstraktnije pa samim tim i teže za analizu. Razlozi upotrebe uočenih jezičkih pojava utvrđeni su sintaksičko-semantičkom analizom, ali smo, takođe, tinejdžerima čije smo iskaze uvrstili u analizu i koje pritom lično poznajemo postavili pitanje zašto koriste određene oblike da bismo ukazali i na moguće vanjezičke razloge njihove upotrebe.

Treba napomenuti da korpus ove vrste ne može biti u velikoj meri iscrpan niti ga je moguće proveriti u svako doba zbog toga što prvenstveno nije trajno dostupan. Dešava se da profili korisnika bivaju deaktivirani pri čemu nestaje sav sadržaj koji se na njima nalazio. Zatim, korisnici ponekad obrišu pojedinačne statuse, fotografije ili komentare te im se ne može ponovo pristupiti.

Imena i prezimena autora komentara iz ovog korpusa izbačena su jer od njih nije tražena dozvola da se njihovi komentari koriste u bilo koju svrhu. Primeri se navode autentično, bez ikakvih ispravki, onako kako su ih napisali korisnici.

2. ANALIZA KORPUSA

Najviše pažnje u proučavanju komunikacije na internetu dosad je posvećivano leksičkom nivou jer je on najpodložniji promenama. Kako navode autori *Normativne gramatike srpskog jezika*, tvorba reči ima značajno mesto u proučavanju leksike, ali i gramatike (Пипер – Клајн 2013: 219). Na planu gramatike se izdvaja, za nas značajna, prefiksacija glagola, koja za posledicu ima stvaranje svršenih glagola sa specifičnim značenjima, dosad neregistrovanih u rečnicima srpskog jezika.

Sintaksička komponenta gramatike uključuje sistem pravila o ustrojstvu rečenice i njenih delova (Isto: 257). Analiza korpusa pokazuje da jezik ima mnogo mogućnosti da varira sintaksičke strukture posebno u načinu formiranja strukture rečenice. Sintaksičke varijacije se manifestuju kao: izostavljanje glagola, promena glagolskog roda izostavljanjem morfeme *se*, kršenje pravila o distribuciji predloga i udvajanje predloga.

2.1. Prefiksacija glagola

2.1.1. Prefiks *iz-*

Prefiks *iz-* je veoma produktivno sredstvo perfektivizacije glagola (Клајн 2002: 254). Njegovo osnovno značenje jednako je značenju predloga *iz*, a to je prostorno značenje udaljavanja objekta lokalizacije iz unutrašnjosti lokalizatora (Антонић 2005: 153). Pored osnovnog značenja, Klajn (2002: 255) navodi da glagoli s prefiksom *iz-* ostvaruju još neka značenja značajna za našu analizu: 1) postizanje nekog cilja dugim i upornim vršenjem radnje, 2) što potpunije izvršenje radnje, i 3) stepen ili meru izvršenja radnje. Glagoli s prefiksom *iz-* kao rezultativni perfektivizatori u velikom broju su kolokvijalnog karaktera i ne mogu se naći u rečnicima (Dickey 2012: 91).

(1) Pa zato sto je *izdominirala* profesorku!!!!
(2) *Izotkidala* je ☺
(3) Položila sam! Dala mi je osmicu!
Stvarno!? Ja sam *IZNEVEROVALA*!
(4) *Izneverovala* sam kad sam videla sta me pitas
(5) Pa dobro koja devojka je ljubila vrata i ovom ocajnom wc-u? *Izneverovala* sam
(6) *IZNEVEROVALA* SAM, CESTITAM BAHMANE!!!!!
(7) Drugari, veliko hvala na sve te pozive na evente ali ako bih vas baš sve *ispoštovala*, postala bih alkoholicarka majke mi ☺ Msm stvarno, imajte obzira ☺

U ovakvim primerima upotrebe, funkcija prefiksa *iz-* je, pre svega, intenzifikacija značenja. Svrha ovog prefiksa je semantičko pojačavanje. Odgovor tinejdžera na pitanje zašto koriste ove glagole bio je da imaju potrebu da skrate rečenicu i da „jače kažem ono što hoću". Reč je, zapravo, o tome da ovi prefiksi glagolima dodaju nijansu kvantifikativnog značenja što nije u suprotnosti sa njihovim prototipskim prostornim značenjem. Naime, motivacija za upotrebu glagola s prefiksom *iz-* zasniva se na konceptu metaforičkog udaljavanja jačine (intenziteta) kao polaznog kapaciteta od svog izvorišta da bi se upravna radnja mogla realizovati.

Glagoli *izdominirati*, *izotkidati*, *ispoštovati* označavaju da je radnja njima iskazana izvršena u potpunosti, detaljno. Prefiksacija glagola *izneverovati* motivisana je i nedostatkom semantički ekvivalentnog perfektivnog para glagola *ne verovati* jer postoji potreba da se iskaže ispunjenost radnje, njena rezultativnost.[2] Izbor prefiksa *iz-* je u tom slučaju motivisan potrebom da se iskaže značenje intenziteta i to onog koji nosi i informaciju o repetitivnosti radnje.

2.1.2. Prefiks *za-*

Glagolu *ne verovati* mladi dodaju i prefiks *za-* čije je prototipsko značenje prostorno značenje cilja.[3] Ovakva prefiksacija je motivisana potrebom preslikavanja ciljnog značenja na značenje dospevanja u neko novo stanje u određenom trenutku što bi odgovaralo faktivnom značenju 'izazivanja neke osobine u živom ili neživom objektu', koje beleži Klajn (2002: 252). U tom bi smislu glagol *zaneverovati* ovde značio 'u tom trenutku sam postao nepoverljiv / nisam mogao da verujem'.

(8) Umesto da ucim za sutrasnji ispit, sedim i citam tvoju ispovest, i *zaneverovao* sam na licu mesta
(9) *Zaneverovao* sam kad sam morao i ovo da poslužim, ae jedna i za mene isti nas problem muči
(10) Cuo sam za tu reklamu I *zaneverovao*

[2] Perfektivni glagol *ne poverovati* ima drugačije značenje i ne iskazuje sve semantičke komponente glagola *izneverovati* (up. značenja glagola *poverovati* koja navodi CEP: *pokloniti noverenje nekome*, *nečemu; osloniti se*, *pouzdati se u nekoga*, *nešto*).

[3] Za razliku od klasičnog pristupa opisu značenja predloga i njima odgovarajućih prefiksa, koji ne pretpostavlja njihovu sistemsku povezanost, kognitivna lingvistika predlozima i prefiksima pristupa kao višeznačnim jedinicima sa značenjima međusobno sistemski povezanim u semantičke mreže preko prototipa čija je realizacija uvek neko prostorno značenje (Piper 2001; Belaj 2008; Matovac 2013).

Dakle, pojava ovih novih glagola posledica je potrebe mladih da se izražavaju energično, ubedljivo i da iskažu svoje misli što preciznije. Pritom su za tumačenje važna i njihova objašnjenja zašto koriste te glagole, koja ukazuju na stalnu potrebu jezika za ekonomičnošću: „Ovo mi je kraće. Mrzi me da kažem 'nisam mogla da verujem'."

3. IZOSTAVLJANJE GLAGOLA

Kada odstupa od standardne sintakse, sintaksa *netspika* se opisuje kao telegrafska i fragmentovana. U neformalnom govoru, rečenice se elidiraju, a iskazi se skraćuju izostavljanjem glagola. Glagoli su u takvim strukturama implicirani, a stepen njihove predvidljivosti toliko je visok da je iz rečeničnog konteksta sasvim jasno koji je glagol izostavljen. Prisustvo pravog objekta, superlativa *najviše* i simbola u obliku srca omogućavaju sigurnu impliciranost glagola *voleti*, odnosno mogućnost njegovog izostavljanja.

Ova konvencija je karakteristična za kompjuterski posredovanu komunikaciju, koja se odlikuje kratkim, neformalnim porukama s ciljem postizanja jezičke ekonomije. Razlog za eliziju je smanjenje količine kucanja i slanje poruka uz što manje napora. Pored toga, korisnici vrše fragmentaciju rečenica tako što razbijaju duže iskaze u nekoliko poruka zato što kucaju kao da govore licem u lice, a bilo šta što ubrzava pisanje biće prihvaćeno (Herring 2012: 5).

(11)Moja sestra najlepsa
Moju sestru najvise
(12) Moja rodjena najlepsa na svetu
Moju rodjenu najvise
(13) Rodjak moj najlepsi
Mog rodju najvisee
(14) Najvise bkv.
Tebe najvise na svetu
(15) Najvise na svetu
Moju malu sestru najvise
(16) Seka lepa
Seku najvise

3.1. Tranzitivizacija

Arsenijević (2007: 381) definiše tranzitivnost kao semantičko-sintaksičku osobinu glagola koja omogućava da se jedinstvena semantička predstava razloži na radnju tipa 'činiti da ...' i najmanje dva argumenta, agens i pacijens. Uz tranzitivan glagol, objekat je ugrađen u njegovu semantiku. Nasuprot tome, intranzitivnost se vezuje za glagole koji ne vezuju pasivnog učesnika te se na sintaksičkom planu uz njih ne može ostvariti objekat.

Ispitujući tendenciju srpskog jezika ka pojačanoj mogućnosti tranzitivizacije u vidu udvajanja značenja, I. Grickat (1973: 299) ističe da u žargonskoj upotrebi medijalnih glagola kao neprelaznih (npr. *pomeriti* 'sići s uma') dolazi do izostavljanja morfeme *se*. Budući da je ona po svojoj prirodi medijalna, oseća se redundantnost njene upotrebe uz medijalne glagole. Tranzitivizaciju glagola ovog tipa beleži i naš korpus na primerima upotrebe glagola *sprdati se* i *šaliti se*. Oni se u standardnom srpskom jeziku realizuju kao neprelazni, odnosno nepravi povratni glagoli i imaju sledeća značenja: *sprdati se* 'zbijati šalu, šegu (s nekim, nečim), podsmevati se, rugati se (nekome, nečemu)'; *šaliti se* 'govoriti dosetke, vesele reči, praviti šale' (CEP).

(17) Pustila me devojka da *sprdam frizere*
(18) Mladeneeee Aaaa koliko ću samo da *te sprdam*, ahahah
(19) Svi dislike, *sprdam brata djoleta*
(20) Vidis da *ga je sprdao*
(21) „Matori, zaboravio si da skineš poklopac sa objektiva“
Gledam u objektiv, ali poklopca nema, očigledno je da sam ga skinuo.
„*Sprdam te* matori, slikaj me, žurim“
(22) *Sprdam mejl* 15min sve lepo, kulturno i kako treba ... i zove me ... s druge strane interneta da pita jesam li to ja. Svete, svete...
(23) Sinoc *sprdam Simija* kako su u lajvu svi dobili njegov broj i on skrinsotuje nase poruke i stavi na insta stoji i ne preskraba moj broj.
(24) Ma *šalim te*. Znaš da sam takav.
(25) Čitam juče neki članak kao koje patike muškarac mora da ima u cipelarniku. naravno neko jako pametan je napisao bele, crne, duboke i šarene.. nisam oplakao.. više sam bio u fazonu to care prosvetlio si me. AF1 je definitivno nešto što svaki ljubitelj patika treba da ima.. ovo je patika koja je izašla u dve varijante, jedna sa belim i jedna sa plavim đonom.. ne znam zašto.. ali svakako mi je drago što sam uspeo da nabavim baš ove Nike Air Force 1 „Smokey Blue“ Negde piše Wood Patch Pack po čičak bedžu na jeziku.. ali kako god.. patika za „kada želim da izgledam kulturno“, što bi rekli blogeri Must Have ove sezone. *Šalim te* ☺
(26) Čitaj i dalje, drago mi je što uživaš. :) Pored tvitera i wordpress-a da ti imaš još i moj fejs verujem da bi i njega silovala. :D *Šalim te*, uvek je zadovoljstvo čuti te. :)
(27) ma *šalim te*..... ali brate onoliko da gineš, hheheh, *šalim te* ponovo ☺
(28) Hahahaha...Ma *šalim te* malo ;)

S obzirom na to da je po svom poreklu morfema *se* nenaglašen oblik povratne zamenice *sebe* te da u nekim slučajevima dolazi na mesto objekta u bespredloškom akuzativu, ona se najčešće povezuje s pravim objektom (Ивић 1961/1962: 141; Пипер – Клајн 2013: 98).[4] Motivacija za upotrebu ova dva povratna glagola mogla bi biti uslovljena upravo ovim osećajem. Drugi razlog za tranzitivizaciju ovih glagola u komunikaciji mladih mogla bi biti analogija s glagolima *zafrkavati*, *zavitlavati*, *zezati*, koji mogu biti i prelazni i povratni. Strukturna analogija ovde je direktno vezana za semantičku analogiju kao posledicu sinonimičnosti ovih glagola:

Pustila me devojka da sprdam frizere = Pustila me devojka da zezam frizere.
Ma šalim te malo = Zezam te malo.

S druge strane, promena roda ovih glagola može biti i rezultat kalkiranja engleske strukture *I'm kidding you,* koja odudara od standardnog srpskog obrasca. Zapravo, već pomenuta sinonimija utiče na nastajanje kalka. Glagol *to kid* u engleskom je tranzitivan te se u jeziku mladih jedna struktura iz engleskog jezika preslikava na semantički istu iz srpskog jezika.

3.2. Distribucija predloga *bez*

Genitivom s predlogom *bez* izražava se odsustvo nekog integralnog dela ili okolnosti u scenarijima lišenosti (Антонић 2005: 161; Silić – Pranjković 2005: 215). Primeri koje registruje naš korpus pokazuju upotrebu dva značenjska tipa: negiranje posesivnog odnosa i odsustvo nekog pratećeg elementa radnje. Distribuciona odlika svih predloga u srpskom jeziku jeste da su oni uvek u pretpoziciji u odnosu na leksemu uz koje stoje. Međutim, u komunikaciji mladih dešava se postpozicioniranje predloga *bez* što nikada nije bila karakteristika srpskog jezika.

[4] Na primerima koordiniranih konstrukcija, Miličević (2016: 182) pokazuje razliku između *se* i nenaglašenog oblika zamenice *sebe*: a. *Marta meneACC/ meACC, kao i KostuACC, brani svim snagama*; b. *Marta sebeACC, kao i KostuACC, brani svim snagama*; c. *Marta se, kao i *Kostu ACC, brani svim snagama*. Da morfema *se* nije uvek supstituent objekta u akuzativu niti se distribuira jednako s naglašenim oblikom zamenice, te da je njena realizacija uslovljena nerealizacijom pravog objekta, odnosno bespredloškog akuzativa utvrđuju i Moskovljević (1997) i Samardžić (2006).

(29) Mi smo *mozga bez*, budi i ti *mozga bez* / Brains? No, you be brains no too
(30) *MOZGA BEZ* BLOG
(31) dakle nećete. Znate, u ovakvu montažu može da poveruje samo neko „*mozga bez*“, a da je podeli neko „*srama bez*“.
(32) Da to sam ja.. *Fotošopa bez... šminke bez..* ☺
(33) Radimo, profesionalno slikanje po plažama. *Fotošopa bez*.
(34) Zamisli sta izjavi *blama bez*????
(35) Ja bi *blama bez* sutnuo Beniteza odmah veceras.
(36) A: Neka akcija veceras?
B: *Kinte bez*.
(37) *Kinte bez* bio je ili live ili dzopjed tako da... al uzecu i live samo se bojim da se ne nalozim pa da na ispite odem bez tri cuke, jedino s testerom u glavi...
(38) VIP
Volim
Ispiti
Prebijene kinte bez
(39) Danas ha ... *Gramatike bez*, al' bas tako

Razlog ovoj nestandardnoj pojavi može se tražiti u velikom uticaju koji engleski jezik vrši na srpski tako što se engleske strukture preslikavaju na srpske. Nestandardne genitivne konstrukcije s postpozicioniranim predlogom *bez* mogle bi biti kalkovi engleskih prideva sa kofunkcionalnim sufiksima *-less* i *-free*, kojima se označava da je neko/nešto bez nekoga/nečega ili da ga ne poseduje (Górska 2001: 191).[5]

Ovakvo strukturno prevođenje, odnosno promena strukture srpskog pod uticajem engleskog jezika, posledica je hibridizacije jezika. Štaviše, kako u engleskom jeziku pridevi ne dobijaju sufiks kojim bi se označio suprotan odnos,[6] to ni mladi ne stvaraju konstrukcije tipa **blamom sa, kintom sa, mozgom sa.* Taj uticaj je na mladalački jezik danas veoma jak jer mladi preko društvenih mreža i uopšte interneta sve više dolaze u kontakt s britanskim i američkim uticajima, te je sasvim prirodno da u njihovoj komunikaciji nastanu elementi kojih u maternjem jeziku nema, ali su u jeziku davaocu veoma produktivni. Da bismo prikazali produktivnost engleskih prideva sa sufiksom *-less*, izvršili smo pretragu na Guglu i dobili sledeće rezultate učestalosti engleskih ekvivalenata srpskih novostvorenih konstrukcija:

pridev sa sufiksom *-less*	**broj rezultata**
filterless	oko 384.000
grammarless	oko 21.400
moneyless	oko 537.000
shameless	oko 8.470.000
photoshopless	
Google	oko 25.500
Instagram	333 objave

Tabela 1: Produktivnost engleskih prideva sa sufiksom *-less* prema Guglu i Instagramu

[5] Unutar svog kognitivnog domena, pridevi sa sufiksom *-less* aktiviraju pozadinski koncept da je isti entitet nešto nekada imao, npr. *a legless soldier* konotira 'vojnik nema nogu, ali ju je nekada imao', dok suffix *-free* konotira da nedostajući entitet nikada nije bio prisutan, npr. *acid-free paper* upućuje na generalno tipičan način pravljenja papira bez kiseline (Górska 2001: 192). U srpskom jeziku, prefiks *bez-* znači odsustvo pojma u genitivu, a *ne-* upućuje na odsustvo uz potpuno odricanje postojanja datog pojma (Станојчић 2000: 157). Međutim, kad je reč o predloškim konstrukcijama, srpski jezik nema odgovarajućih sinonimnih predloga te se u oba značenja upotrebljava predlog *bez.*

[6] Ni u engleskom jeziku pridevi sa sufiksima *-less* i *-ful* nisu uvek parovi. Naime, sufiks *-ful* je još u 15. veku prestao da znači 'full' (srp. *pun*) pa je prestala da postoji i semantička korelacija između prideva sa *-less* i prideva sa *-ful* iako se osećanje za njihovu opoziciju održalo do danas (Górska 2001: 193, nap. 11).

3.3. Udvajanje predloga

Pojava udvajanja predloga nije novina, ali je u govoru mladih primetna upotreba kombinacija s predlogom *za* na prvom mestu. Budući da formalno dva predloga ne mogu biti u predloškoj funkciji (Стевовић 1974–1975: 234), u takvim spojevima, predlog *za* čuva funkciju predloga specifikujući namensko značenje, a drugi predlog s padežom vrši funkciju prostornog ili vremenskog adverbijala: *za kod kuće*, *za posle klope*, *za pred ispit*, *za u grad*, *za u kolima*.

(40) Trening *za kod kuće* – definicija? Složio sam program *za kod kuće*, pa pogledajte..
(41) Radim vezbe na spravi koja mislim da se zove steper, ili nordijska nekakva ;), imas li neki savet kao za biciklu ili traku za trcanje, ima štelovanje od 1-8. Inace u teretani radim i one tvoje vezbice *za kod kuce* ...
(42) a ima li sta slatko *za posle klope*?
(43) JAO UBOLA SAM REMZIJA NA FOKSU DOBAR PROGRAM *ZA PRED ISPIT* HE HE :))))))))))
(44) I radio amaterske rucne stanice su jacine SW. Imas i mobilne *za u kolima* koje idu od 23W pa cak do 75W.

Semantička motivisanost za prostorno i vremensko značenje ovakvih predloških rešenja potiče od potrebe prostorno-vremenskih značenja za dodatnom specifikacijom u vidu upućivanja na raniji ili kasniji događaj (Hagège 2010: 59 prema Matovac 2013: 20, nap. 32). Konceptualizacija akuzativnim predlogom *za* združenim s genitivnim *kod* i *posle*, akuzativnim *pred* i *u*, i lokativnim *u*, zasniva se na posmatranju s gledišta namene čija je realizacija usmerena na određenu prostornu ili vremensku tačku.

4. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je da se prikažu jezičke inovacije u neformalnoj komunikaciji mladih na internetu, posebno na društvenim mrežama, te da se utvrde razlozi njihovog nastajanja.

Analiza korpusa obuhvatila je leksički i gramatički nivo, a zaključci koji iz nje proizilaze potvrđuju da udvajanje predloga i prefiksacija određenih glagola u jeziku mladih imaju svoje mesto unutar sistema jer služe semantičkom popunjavanju praznina. Kad je reč o konstrukciji s postpozicioniranim predlogom, pretpostavka je da se ova novina neće zadržati u jeziku. Ograničenost ove konstrukcije isključivo na predlog *bez* ukazuje na to da nema tendencije da se proširi i na ostale predloge upravo zbog toga što je reč o prenošenju engleskog sufiksa.

Tokom analize nametnuo se još jedan moguć uzrok nestandardnoj prefiksaciji i devijaciji predloško-padežne konstrukcije. Naime, jezik *netspika* odstupa od standarda i onda kada njegovi korisnici pokušavaju da oponašaju nestandardni varijetet neke poznate ličnosti (Herring 2012: 2342). Takva velika ogrešenja o standard nalazimo kod virtuelnog lika Brata Pantele, alter-ega poznatog fudbalera Marka Pantelića, koji se pojavio kao jedan od autora na internet sajtu Vukajlija da bi kasnije postao vlasnik najpopularnijeg naloga na Fejsbuku (sa preko 112.000 pratilaca) i Tviteru (sa preko 64.000 pratilaca). Poznat je po tzv. anti-pravopisnom slengu kojim je stekao ogromnu popularnost posebno među mlađim generacijama.[7] Ako pogledamo primere njegovih postova, videćemo i moguć izvor jezičkog uticaja:

1. Начи јеан од циљева мое кампање је увођење валуте нове *инфлације без*. Евро е умро расни динар је нови владар система врсте монетарног.

[7] Više o uticajnosti Brata Pantele v. na http://www.draganvaragic.com/blog/sta-je-uticaj-brat-pantela-vs-andjelina-dzoli/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A%20DVWebLog%20%28Dragan%20Varagic%20Web%20Log%29

2. „Kumara e fizički građen da nabia lopte na pomoćne terene. Ja sam pak prekaljeni golgeter koi maltretira golje u ligama petice. Nismo baš *upoređivanja za*. Al ja sam više rasan, da se tako izrazim golgeterski“.
3. Наравно да је стипуо тај неки наш мелос који се слушао још кацам са Крстајом и Ракитичем плесо у Немачкој начи дабоме да сам *издоминиро*.

Širenje gramatike *netspika*, prema zapažanjima D. Kristala (Crystal 2004: 229), potpomognuto je i izazovima strukturnog skraćivanja, koje nameće mala veličina ekrana mobilnih telefona i ograničen broj karaktera (oko 160), kao i mala tastatura. Pored toga, uticaj na globalnu pojavu pojednostavljene gramatike, kovanja novih reči, prevage prostih rečenica i sl. ima i okruženje virtuelnih svetova u kojem tinejdžeri danas provode dosta vremena, poznatih pod akronimom MUD (Multi-User Dimension). To su vrlo često igrice u kojima igrači preuzimaju saradničke uloge raznih vrsta. Ako između sebe formiraju MUD, oni razgovaraju u svetu koji su sami kreirali preuzimajući likove, tzv. avatare, koji se u taj svet uklapaju. Pritom, ostvaruju interakciju u realnom vremenu, koja se zasniva na tekstu (Crystal 2004: 171-172). U takvom okruženju, internetski jezik polako ali sigurno donosi promene u stvarni, „offline” jezik jer je stvaranje jezika mladih motivisano različitim potrebama: da se organizuju u grupe da bi smanjili vezanost za porodicu i povećali dozu sigurnosti i samosvesti; da kroz pripadnost određenoj grupi začude one koji joj ne pripadaju; da budu zabavni i moderni u očima vršnjaka iz čega proizilazi i da bi ih ovi prihvatili zbog načina na koji govore; te da, u skladu sa brzim vremenom u kojem žive, budu ekonomični u iskazivanju svojih misli.

Kako ističe Dejvid Kristal u svojoj knjizi *Language and the Internet*: „Koliko će ovih promena postati stalna odlika jezika nemoguće je reći. Ne možemo da predvidimo jezičku promenu, možemo samo da je prepoznamo jednom kada do nje dođe“ (Crystal 2004: 22). Najverovatnije je da će većina internetskog žargona ostati karakteristika tinejdžerske supkulture te da će koegzistirati sa standardnim jezikom. S druge strane, može se očekivati da će one supstandardne jezičke jedinice čija je pojava motivisana semantičkim razlozima a usled praznina u sistemu jezičkih jedinica vremenom biti prihvaćene i u standardnom jeziku.

Izvori

Kovačević, M., Pavlović, K., Šutić, V. (2017). *Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2017*. Beograd: Republički zavod za sttistiku. Pristupljeno 5. juna 2018. na http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2017/pdf/G20176006.pdf

Pew Research Center. *Teens, Social Media & Technology 2018.* Pristupljeno 5, juna 2018. na http://www.pewinternet.org/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/

Statista. *Most famous social network sites worldwide as of January 2018, ranked by number of active users (in millions)*. Pristupljeno 13. januara 2018. na https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/

Vukajlija, rečnik slenga. Pristupljeno 8. Februara 2018. na http://vukajlija.com/recnik/autori/131477

СЕР. *Српски електронски речник*. srpskijezik.com: http://www.srpskijezik.com

Literatura

Arsenijević, N. (2007). Tranzitivnost i padeži objekta u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 377–391.

Belaj, B. (2008). *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa.* Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Bugarski, R. (2005). *Jezik i kultura.* Beograd: Biblioteka XX vek.

Crystal, D. (2004). *Language and the Internet.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dickey, S. M. (2012). Orphan prefixes and the grammaticalization of aspect in South Slavic. *Jezikoslovlje ,* 13(1), 71–105.
Górska, E. (2001). Recent derivatives with the suffix *-less*: a change in progress within the category of English privative adjectives. *Studia Anglica Posnaniensia* 36, 189–202.
Hagège, C. (2010). *Adpositions.* Oxford: Oxford University Press.
Herring, S. C. (2012). Grammar and electronic communication. C. Chapelle (ed.), *The Encyclopedia of Applied Linguistics* (s. 2338–2346). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
Matovac, D. (2013). Semantika hrvatskih prijedloga. Doktorski rad. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Strossmayera u Osijeku.
Miličević, M. (2016). Između neakuzativnosti i neergativnosti: povratno, uzajamno-povratno i akuzativno *se*. (B. Arsenijević, S. Halupka Rešetar, ur.) *Srpski jezik u savremenoj lingvističkoj teoriji* , 177–194.
Piper, P. (2001). *Jezik i prostor.* Beograd: Biblioteka XX vek.
Prćić, T. (2005). *Engleski u srpskom.* Novi Sad: Zmaj.
Samardžić, T. (2006). Reč *se* u argumentskoj strukturi ditranzitivnih glagola. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane ,* 35(1), 179–193.
Silić, J, Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta.* Zagreb: Školska knjiga.
Thurlow, C. (2006). *From Statistical Panic to Moral Panic: The Metadiscursive Construction and Popular Exaggeration of New Media Language in the Print Media*. Journal of Computer-Mediated Communication 11. Pristupljeno 3. februara 2018. na http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2006.00031.x/full adresinden alındı
Zavod za statistiku http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2017/pdf/G20176006.pdf
Антонић, И. (2005). Синтакса и семантка падежа. У: Пипер, П. и др, *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (119–298). Београд – Нови Сад: Институт за српски језик – Београдска књига – Матица српска.
Грицкат, И. (1973). Из проблематике прелазности српскохрватских глагола. *Јужнословенски филолог ,* 30(1-2), 297–303.
Ивић, М. (1961/1962). Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационим методом (граматичка улога морфеме се у српскохрватском језику). *Јужнословенски филолог* 25, 137–148.
Ивић, М. (1997). О смислу елипсе глаголског се. *Јужнословенски филолог* 53, 29–33.
Клајн, И. (2002). *Творба речи у савременом српском језику. Део 1, Слагање и префиксација* . Београд – Нови Сад: Завод за ухбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
Московљевић, Ј. (1997). Лексичка детранзитивација и анализа правих повратних глагола у српском језику. *Јужнословенски филолог* LII, 107–114.
Пипер, П., Клајн, И. (2013). *Нормативна граматика српског језика.* Нови Сад: Матица српска.
Станојчић, Ж. (2000). Префикси *без-* и *не-* у сложеницама с именицом. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1, 153–160.
Стевановић, М. (1975). *Савремени српскохрватски језик II* . Београд: Научна књига.
Стевовић, И. (1974–1975). Предлози као врста речи. *Јужнословенски филолог* XXXI, 79–109.

INNOVATION IN YOUTH LANGUAGE ON SOCIAL NETWORKS

Summary

The subject of this research is the identification and analysis of linguistic innovations in the informal communication of teenagers, especially on social networks. The innovations were identified as the transition of reflexive verbs into transitive ones, and deviation in rection (šaliti nekoga, sprdati nekoga) and use the prefixes iz-, za- (izneverovati, zaneverovati), prepositional phrases with two prepositions (za po kući, za u busu, za posle škole), and distribution of preposition bez (kinte bez) The aim was to determine the reasons for their emergence.
The corpus was analyzed on a lexical and syntactic level. The results obtained by corpus analysis have confirmed that the emergence of two consecutive prepositions in a prepositional phrase and non-standard prefixation have their place within the system because they fill semantic slots. Next, non-standard prefixation and deviation in rection could be the consequences of imitating nonstandard language variety of Brat Pantela's specific way of expres-

sion and so-called ‘anti-spelling slang’. The spreading of Netspeak grammar is also influenced by social factors. Consequently, many linguistic innovations beyond the norm, which have emerged from the use of new technology, will coexist with the standard language and be the part of the teenage subculture.

Keywords: the Serbian language, syntax and semantics, pragmatics, youth speech, linguistic innovations

Jelena Redli
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
redli@ff.uns.ac.rs

UDK 811.163.41’34

Dejan Sredojević

O RESTANDARDIZACIJI AKCENATSKE NORME SRPSKOG JEZIKA*

Akcenatska norma standardnog srpskog jezika, zasnovana na stanju u određenim govorima istočnohercegovačkog dijalekta, kodifikovana pre skoro dva veka prvim izdanjem Vukovog Rječnika i konačano uobličena drugim izdanjem Rječnika i Daničićevim akcenatskim studijama, u neznatno izmenjenom obliku prezentovana je i u važećim gramatikama i jezičkim priručnicima i u skladu s njom akcentovani su primeri u rečnicima standardnog jezika. Istraživanje predstavljeno u ovom radu preduzeto je s ciljem da se utvrde najveći problemi prozodijske norme (detaljnim pregledom postojeće dijalektološke, fonološke (normativističke) i fonetske literature, kao i ispitivanjima koja smo sproveli za potrebe pisanja ovog rada). Rezultati ovog istraživanja treba da budu iskorišćeni pri ispitivanju stavova obrazovanih govornika o akcentima pojedinih reči i oblika rečî. Pored toga, ovi će rezultati dati smernice u kojem pravcu treba ići i kako treba izvesti proces restandardizacije akcenatske norme, kako bi ona odslikavala govor savremenih predstavnika srpskog jezičkog standarda i, ujedno, na izvestan način, usmerila dalji jezički razvoj.

Ključne reči: akcenatska norma, neakcentovane dužine, distribucija akcenata, glagoli, imenice.

1. UVOD

1.1. Govoreći o Vukovom i vukovskom jeziku, Milka Ivić je zapazila: „Godine 1968. navršiće se sto godina od kako je Srbija zvanično primila Vukovu reformu – u našim gramatikama još uvek nije utvrđeno i objašnjeno da d a n a š n j i j e z i k n i j e i n e m o ž e b i t i V u k o v j e z i k” i dodala da su Vukovu i Daničićevu tekovinu ostali da čuvaju gramatičari koji su „shvatili da je glavno – ’pleviti’ i stvarati večan pomen slavi Reformatora”, što je imalo za posledicu „dogmatizaciju [norme] u rukama epigona” (Ivić M. 1990: 85–86). Ipak, gotovo pedeset godina od ovih otrežnjujućih i, može se reći, oštrih reči i dvesta godina od utemeljenja standardnog srpskog jezika (Ivić P. 1971: 238–239) – nije se mnogo toga promenilo. Naime, Vukova i Daničićeva akcenatska norma i dalje se predstavlja u našim gramatikama i jezičkim priručnicima kao kvazirealnost (Subotić i dr. 2012: 104). Istina, pojedini lingvisti iznose zahteve za restandardizaciju norme (Petrović 1998 4–8; Subotić i dr. 2012: 104; Sredojević 2009a; 2013), drugi konstatuju da je došlo do određenih izmena i predlažu da te izmene treba uvrstiti u standard (Peco 1970: 110; Petrović 1998; Piper – Klajn 2013: 27), dok, s druge strane, retki smatraju da bi se uklanjanjem nekih od postojećih zakonitosti „urušio sistem” (Ramić 2012: 3)[1].

1.2. Sama restandardizacija, ili „rekonstrukcija (=prepravljenje) norme” – po Miloradu Radovanoviću, poslednja faza u procesu normiranja jezika, podrazumeva ponovni opis „komunikacijskih i strvaralačkih potreba i odgovarajućih jezičkih sredstava za njihovo zadovoljavanje”, ponekad i njihovu novu kodifikaciju, a, retko, i promenu u izboru osnovice za normiranje jezika (Radovanović 2003:

* Rad je urađen u okviru projekta Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene (III 47040), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

[1] Govoreći o normiranju oblika poput *ambàsādor* i *asìstent* u Pravopisu iz 1960, Dragoljub Petrović zapaža: „Odsustvo realizma u pogledima na probleme standardne srpske prozodije ostaće, međutim, i do danas kao jedno od bitnih obeležja u shvatanjima srpskih lingvista” (Petrović 1996: 92).

89). Ovaj rad treba da bude doprinos opisu situacije u prozodijskom sistemu, a pokušaćemo da damo i niz konkretnih rešenja za izmenu postojećeg stanja. Preciznije, istraživanje predstavljeno u ovom radu preduzeto je s ciljem da se utvrde najveći problemi prozodijske norme (detaljnim pregledom postojeće dijalektološke, fonološke (normativističke) i fonetske literature, kao i ispitivanjima koja smo sproveli za potrebe pisanja ovog rada), kao i da ustanovimo da li postoji određena zakonomernost u javljanju konstatovanih odstupanja, da bismo predložili konkretna rešenja za neka od ovih pitanja, i dali smernice za buduća istraživanja.

Akcenatska norma standardnog srpskog jezika propisuje: koje su jedinice akcenatskog sistema, tj. prozodeme; na čemu počivaju razlike između njih; koja su pravila distribucije prozodema; koje prozodeme reči imaju u osnovnom obliku; kako izgledaju alternacije prozodema u imeničkoj i zamenično-pridevskoj deklinaciji i u konjugaciji. To su ujedno bile uže oblasti našeg interesovanja u ovom istraživanju i tim redom će biti izložene u nastavku rada.

1.3. Korpus koji smo analizirali čine akcenatske studije Đure Daničića (1925) i dva izdanja Vukovog Rječnika (Karadžić 1818; 1852), dijalektološke monografije posvećene opisima različitih novoštokavskih govora, fonološki i fonetski opisi akcenatskog sistema standardnog jezika[2], kao i *Rečnik srpskohrvtaskoga književnog jezika* (RMS).[3] Izuzev 8 glagola navedenih u odeljku 5.3.4, koji su zabeleženi na osnovu onoga što je autor rada zapazio u govoru studentske populacije i u govoru glumaca s kojima je sarađivao, ostali su primeri navedeni u radu i snimljeni i to u realizaciji prezentera i voditelja vestî televizijskih kućâ, uglavnom, s novosadskog govornog područja (Sredojević 2007), kao i u interpretacijama vesti studenata s Odseka za medijske studije Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, u sklopu predispitnih obaveza na predmetu Dikcija.

2. JEDINICE AKCENATSKOG SISTEMA

2.1. Prvi opisi akcenatskog sistema srpsko-hrvatskih govora koji će poslužiti kao osnovica za formiranje standardnog jezika – dati od strane Luke Milovanova, Šime Starčevića i Đure Daničića (Ivić – Lehiste 1996: 13–15) – navode jedinice koje i danas smatramo nosiocima prozodijskog sistema standardnog srpskog, kao i standardnog hrvatskog jezika. Svi dosad dati (fonološki) opisi prozodije standardnog jezika govore o sistemu od šest distinktivnih jedinica (u srpskom: Stevanović 1964a; Simić – Ostojić 1981; Dešić 1992; Belić 1999; Mrazović – Vukadinović 2009; Petrović – Gudurić 2010; Subotić i dr. 2012; Piper – Klajn 2013; u hrvatskom: Škarić 1991; Jelaska 2004; Barić 2005), a ove su jedinice registrovane i pri fonetskim istraživanjima (srpsko-hrvatskog: Ivić – Lehiste 1996, 2002; Godjevac 2000; srpskog: Jokanović-Mihajlov 1983, 2007; Sredojević 2011, 2017; Batas 2014, Lončar Raičević 2016b; hrvatskog: Škarić 1991; Pletikos 2003, 2008).

Koliko je prozodijski sistem ustanovljen na novoštokavskim osnovama i danas (elastično) stabilan – čak i u sredinama u kojima se pored ovog sistema javljaju i drugi prozodijski sistemi – dobro pokazuju podaci istraživanja vršenog na veoma raznovrsnom korpusu. Naime, u istraživanju vrednosnih stavova prema hrvatskim naglascima, u kojem je učestvovalo 165 procenitelja, od kojih je 60% bilo štokavskog govornog porekla, 28% kajkavskog i 12% čakavskog, Ivo Škarić i Nikoj Lazić nalaze da sve prozodeme standardnog jezika postoje u jezičkoj svesti procenitelja, koji prema tim prozodemama imaju izdiferenciran odnos, te reaguju kako na same prozodeme tako i na njihove zamene prozodemama različitog kvaliteta, odnosno kvantiteta (Škarić – Lazić 2002). Pored toga, kako se sva četiri naglaska podjednako pozitivno vrednuju u rečima u kojima su ti naglasci inherentni, autori zaključuju da je norma „u jezičnoj prozodijskoj jezgri, filološki dobro motivirana, i sociolingvistički prihvatljiva" (Škarić – Lazić 2002: 20).

---

[2] Svi podaci detaljno su navedeni u radu, a ovde ih – radi uštede prostora – izostavljamo.

[3] Zbog ograničenja u vezi s obimom rada, rezultati do kojih smo došli analizom *Rečnika novijih anglicizama. Du yu speak anglosrpski?* (Vasić i dr. 2001), ovde ipak neće biti predstavljeni.

3. FONETSKE RAZLIKE IZMEĐU PROZODEMA

Današnji srbistički opisi distinkcija između prozodema daleko su detaljniji i pouzdaniji od prvih opisa, datih još od strane Vuka (Karadžić 1814: 11–14), koji su počivali, isključivo, na njegovom slušnom utisku. Jedan od glavnih zaključaka čuvenog Mazingovog ispitivanja akcenata u realizaciji srpskih i hrvatskih govornika (Masing 1876), takođe vršenog auditivnom metodom, prema kojem razliku između kratkosilaznog i kratkouzlaznog akcenta obezbeđuje visina tona u vokalu koji sledi naglašeni vokal, potvrđen je u brojnim akustičkim istraživanjima (Ivić – Lehiste 2002; Jokanović-Mihajlov 1983, 2007; Sredojević 2011; Batas 2014; Lončar Raičević 2016a). Ipak, rezultati nekih istraživanja, kao i noviji pogledi na ranije vršena ispitivanja, daju osnova tumačenju da razlikovanje – ne samo kratkih, već i dugih silaznih i uzlaznih akcenata počiva, zapravo, na razlici tonskih visina između naglašenog vokala i početka vokala koji ga sledi (Pletikos 2008: 215; Sredojević 2017: 212).

4. DISTRIBUCIJA PROZODEMA

4.1. Pravila

Pravila distribucije prozodema u standardnom jeziku, uslovljena, s jedne strane, objektivnim zakonima jezičkog razvitka (izmenama nasleđenog fonološkog i prozodijskog sistema (Ivić P. 1998: 336–392, 393–430)), i, s druge strane, izmenama značaja koji su pojedina suprasegmentna obeležja imala u jeziku (Ivić 2002: 159), oličena u sistemu nastalom u XV veku u jugozapadnim delovima centralne štokavske oblasti (Subotić i dr. 2012: 99), i kodifikovana jezikom koji je, pre gotovo dva veka, predložio Vuk – do danas nisu menjana. Ipak, u govorima koji se nalaze na teritorijama dvaju dijalekata koji su poslužili kao osnovica za formiranje stnadardnog jezika, kao i u većim kulturnim centrima sa ovih prostora, brojna su odstupanja od norme, koja se mogu klasifikovati u nekoliko skupina: a) pojavi silaznih akcenata van inicijalnog sloga reči; b) pojavi više akcenata u okviru jedne reči c) značajnim redukcijama duge nenaglašene prozodeme u brojnim fonetskim položajima[4].

4.2. Silazni akcenti van inicijalnog sloga reči

4.2.1. Daničić u svojim studijama ne beleži reči sa silaznim akcentima van inicijalnog sloga, dok je u Rječniku iz 1852. navedeno nekoliko primera: *bogobòjāzan*, *zlopòglēđa*, *izvȓh*, *izdȋrša*, *nasrèd*, *očevȉdnī*, *očiglȅdnī*, *posrèd*, *povȓh*, *ranorȁnilac*, *usrèd*.

4.2.2. U savremenom jeziku[5] odstupanja od norme nalazimo kod četvorosložnih i petosložnih imenica m. roda tipa *agȉtātor*, *atèntātor*, *impèrātor*, odnosno, *adminȉstrātor*, *akumȕlātor*, *inicȉja]tor* i sl. (v. 4.2.6). Opis ovih akcenatskih tipova Daničić (1925: 53) daje preko primera četvorosložnice *malòvēćnīk*[6] : *malòvēćnīka*, navodeći svega četiri reči, koje se, izuzev primera *ponèdēljnīk* : *ponèdēljnīka*, danas ne upotrebljavaju, odnosno, petosložnice predstavlja preko primera *skorovèčērnjāk*[7] : *skorovèčērnjāka* (1925: 56), što je i jedina reč koju navodi. Svim ovakvim imenicama zajedničko je to da imaju sufiks *-or*, odnosno, njegove alomorfe *-tor*, *-ātor* i *-ītor* (Klajn 2003: 247–249). Ipak, izmena akcenta u savremenom jeziku ne javlja se kod svih imenica s ovim sufiksom, budući da postoje mnoge dvosložne i trosložne

[4] Iako Vuk–Daničićeva prozodijska norma zvanično nikad nije promenjena, pojedini normativisti iznose stavove kako izgovor poslednje neakcentovane dužine u rečima s više dugih nenaglašenih slogova može biti zanemaren (Peco 1970: 110), kao i da se izgovor reči bez neakcentovanih dužina, čak i posle kratkouzlaznog akcenta, „ne može smatrati neprihvatljivim nego akcenatskim dubletom koji se dopušta" (Piper – Klajn 2013: 27).

[5] U nastavku rada pod *savremenim jezikom* podrazumevamo govornu realizaciju standardnog srpskog, odnosno, srpsko-hrvatskog jezika, u periodu od pedesetih godina prošlog veka do danas.

[6] Imenica ima nenaglašenu dužinu i na sufiksu (*-īk*).

[7] Imenica ima još jedan dug nenaglašeni slog, koji se javlja na sufiksu (*-āk*).

ne imenice koje naglasak imaju uvek na prvom slogu *cȅnzor* i *cênzor*, *skȕlptor*, *kònstruktor*, *pròjektor*, *rèaktor*, *sèlektor*, a dugosilazni se ne javlja ni kod imenica s ovim sufiksom koje na prvom slogu imaju kratkouzlazni akcenat koji sledi neakcentovana dužina (*nàrātor* i sl. ili domaći „šaljivi izrazi" *lòvātor*, *grèbātor* i dr.).

4.2.3. U savremnom jeziku česta su odstupanja i kod imenica tipa *ambȉjent*, *dirȉgent*, *dokȕment* i sl. (v. 4.2.6), dakle, kod trosložnih imenica m. roda izvedenih sufiksima *-ent* i *-ant* (Klajn 2003: 227). U Rječniku iz 1852. sreće se primer – *elèfant* („slon"), dok Daničić ovakve imenice ne navodi, ali ovaj akcenatski tip predstavlja preko primera *agàluk* : *agàluka* (1925: 44), što je u njegovoj podeli grupa s velikim brojem reči, među kojima su, na primer, *Beògrad*, *Vukāšin*, *gospòdin*, *domàćin* i dr.

4.2.4. Takođe, u savremenom su jeziku česta odstupanja od norme kod imenica ženskog roda tipa *dispozícija*, *distribúcija*, *investícija* i sl. (v. 4.2.6). U pitanju su, dakle, imenice ž. roda izvedene sufiksom *-cija* (Klajn 2003: 250–251). Ipak, trosložne i četvorosložne imenice, kao i one koje imaju više slogova, a imaju kratkouzlazni akcenat, ovaj akcenat u savremenom jeziku ne menjaju (*redùkcija*, *produkcija*, *elegàncija*, *elokvèncija* i sl.). Domaće imenice i one imenice stranog porekla koje imaju alomorfe ovog sufiksa, i to u vidu složenih sufiksa *-ijácija*, *-àncij*a i *-èncija*, u savremenom jeziku, takođe, imaju standardni akcenat: *legitimácija*, *reprezentácija*, *delegácija*, *švalerácija*; *elegàncija*; *egzistèncija* i dr. Dakle, odstupanja u savremenom jeziku nalazimo samo kod imenica izvedenih sufiksom *-cija* i to ukoliko je na slogu pred tim sufiksom dugouzlazni akcenat. Ovaj akcenatski tip u Daničićevim studijama uopšte nije naveden.

4.2.5. U savremenom su jeziku izuzetno česta odstupanja od ispravnog akcenta kod imenica tipa *Aùstrālija*, *Jugòslāvija*, *telèvīzija* i sl. (v. 4.2.6). Radi se, dakle, o imenicama ž. roda izvedenim sufiksom *-ija* (Klajn 2003: 80–81, 235). Međutim, one imenice s ovim sufiksom koje na bilo kojem slogu imaju samo kratkouzlazni akcenat, na primer, *Sȑbija*, *Bànija*, *Kalifòrnija, Kolùmbija*, ali i *kapetànija*, *vinàrija* i sl. – u savremenom se jeziku javljaju u prozodijski ispravnom liku, kao i imenice koje na prvom slogu imaju kratkouzlazni akcenat koji sledi neakcentovana dužina: *Albānija*, *Estōnija*, *Slòvēnija* i dr. Ipak, one imenice izvedene ovim sufiksom koje na nekom od unutrašnjih slogova imaju kombinaciju kratkouzlaznog akcenta i neakcentovane dužine: *Aùstrālija*, *Indònēzija*, *Makèdōnija*, *Portùgālija*, kao i imenice tipa *telèvīzija* – u savremenom se jeziku sreću s drugačijim akcentom od onog preporučenog. Od imenica na *-ija* koje na nekom od unutrašnjih slogova imaju kratkouzlazni akcenat koji sledi neakcentovana dužina u Rječniku iz 1852. – i to samo u delu predgovora – naveden je jedino primer *Parlàtōrija* („oko Save i oko Dunava"), dok je kod Daničića od imenica ovog akcenatskog tipa nevedena samo jedna – *Radòvāšnica*.

4.2.6. Realizacija navedenih imenica tipa *agȉtātor*, *ambȉjent* i *Jugòslāvija* sa silaznim akcentima van inicijalnog sloga, dakle kao *agitâtor*, *ambijȅnt* i *Jugoslâvija*, zabeležena je u brojnim novoštokavskim govorima (Petrović 1973: 15; Dešić 1975: 208[8]; Nedeljkov 1984: 276; Nikolić 1991: 24–25[9]; Ivić i dr. 1994: 63–65; Dalmacija 1997: 44; Dragičević 2007: 351; Marković 2011: 357; Lončar Raičević 2016a). Takođe, pojava je registrovana i prilikom brojnih ispitivanja govora na radiju i televiziji (Stevanović 1964b; Peco 1979; Pešikan 1976; Buzina 1987; Petrović 1996: 94; Jokanović-Mihajlov 2007: 176–187; Petrović – Gudurić 2010: 369–382; Sredojević 2007; 2009a; 2013). Koliko god da su ove imenice brojne – one se nalaze u „zatvorenim", jasno definisanim grupama i ne uzrokuju promene akcenta kod „sličnih" imenica (izvedenih istim sufiksima, tj. nastalih po istom tvorbenom principu). Tako, na primer, oblici *atentâtor* i *akumulâtor* ni u jednom novoštokavskom govoru u kojem su zabeleženi nisu uslovili pojavu oblika *gnjavâtor* i *projȅktor*, *ambijȅnt* i *parlamȅnt* nisu doveli do pojeve oblika *domaćȉn* i *gospodȉn*, kao što ni široko rasprostranjeni oblici *Jugoslavija* i *televȋzija* u novoštokavskim govorima u kojima su zabeleženi nisu doveli do pojave oblika *Albânija* i *revȋzija* i sl.

4.2.7. Mišljenja smo da silaznim akcentima u svim ovakvim primerima prilikom restandardizacije akcenatske norme treba dati status dubleta. Nekoliko je razloga za to. Kao prvo, treba reći da nije

[8] Beleže se i oblici u skladu s novoštokavskim pravilima (1975: 209).

[9] U ovim su govorima zabeleženi i likovi koji su u skladu s prozodijskom normom (1991: 26).

slučajno da se kombinacije kratkouzlaznog akcenta i neakcentovane dužine zamenjuju dugosilaznim akcentom, budući da tako dobijamo manje opterećen prozodijski lik. Važno je napomenuti da se silazni akcenti – u istom vremenskom odsečku – mogu brže realizovati od uzlaznih, njima se može ostvariti veći tonski kontrast, a lakše se i percipiraju, zbog čega se češće javljaju u jezicima sveta (Ohala 1978: 31). Pored toga, jedan od razloga za prihvatanje ovakvih oblika leži i u rezultatima do kojih su u svojim istraživanjima o vrednosnim stavovima prema hrvatskim naglascima došli Škarić i Lazić (Škarić – Lazić 2002). Naime, oni su ustanovili: „Kada se pravilni uzlazni naglasci na središnjem slogu trosložnih riječi zamijene silaznima, ti se silazni naglasci ocjenjuju neprihvatljivima točno onoliko koliko se tako zamijenjeni ocjenjuju na prvome slogu u dvosložnim riječima. Nikakva dodatna odbojnost nije izražena zbog nedopustivosti silaznih naglasaka na nepočetnim slogovima osim one koja dolazi od pogrešnih naglasaka na tim riječima. To vodi k zaključku da ne postoji u svijesti mladih kompetentnih govornika nalog koji zabranjuje silazne naglaske na nepočetnim slogovima, nego samo nalog da treba govoriti prozodiju kakva je za koju riječ uobičajena" (Škarić – Lazić 2002: 20). Drugim rečima, kada realizuju oblikae *Jugoslâvija* i *asistènt*, govornici savremenog jezika nemaju osećaj da narušavaju koncept o novoštokavskoj distribuciji akcenata, već osećaju da ove reči izgovaraju u ispravnom obliku, tj. u ovom slučaju, u onom obliku u kojem su ih čuli i usvojili. Sve navođene primere govornici i na prozodijskom nivou usvajaju kao „gotove" reči, ne oblikuju ih i ne jednače s drugim sličnim rečima, budući da takvi akcenatski tipovi i ne postoje u srpskom jeziku (oni nisu ni zabeleženi u Daničićevim akcenatskim studijama ili su zabeleženi s ponekim primerom koji danas i nije više u upotrebi). Nihov nestandardni izgovor široko je rasprostranjen i u ruralnim i u urbanim govorima i u skladu je s jezičkim osećanjem savremenih govornika standardnog jezika. Pored toga, iako brojne, ovakve reči svojim nestandardnim akcentom ne ugrožavaju novoštokavski akcenatski sistem, budući da nisu zabeležena odstupanja kod reči iz donekle sličnih grupa.

4.2.8. Suprotno pravilima distribucije silaznih akcenata, javlja se dugosilazni akcenat u genitivu množine nekih imenica m. roda, kao u primerima *Bosânaca*, *Dalmatînaca*, odnosno, *policâjaca*, *vatrogâsaca* i sl., dok norma propisuje likove: *Bòsānācā*, *Dalmàtīnāca*, *polìcājācā*, *vatrògāsācā*. Oblici s dugosilaznim akcentom javljaju se u brojnim govorima s novoštokavske teritorije (Dešić 1975: 208[10]; Nikolić 1991: 24–25[11]; Ivić i dr. 1994: 63–656; Dalmacija 1997: 44; Dragičević 2007: 351; Marković 2011: 357; Lončar Raičević 2016a). Dvosložne imenice m. roda s nepostojanim *a* koje u Nsg. imaju dugouzlazni akcenat (tip *vrábac* : *vrápca*) u Gpl. ovaj akcenat zamenjuju dugosilaznim (*vrâbācā*). Analogijom s ovakvim oblicima, u primerima tipa *Bosánac*, *Dalmaínac*, *policájac*, u genitivu množine javlja se dugosilazni na onom slogu koji u nominativu jednine nosi dugouzlazni akcenat (dakle, *Bosánac* → *Bosânaca*).[12] Ista se pojava beleži i kod imenica ženskog i kod imenica srednjeg roda koje na nekom od unutrašnjih slogova imaju uzlazni akcenat (na primer, *rečènica* : *rečenicē*, ali u Gpl. *rečènica*, umesto *rečènīcā*; *domaćínstvo* : *domaćínstva*, u Gpl. *domaćînstava*, umesto *domàćīnstāvā*) (Sredojević 2007). Iako ovakvi oblici nisu u skladu s novoštokavskim pravilima, oni, može se reći, doprinose stabilnosti novoštokavskih akcenatskih tipova, budući da se u njima ogleda veoma česta akcenatska alternacija karakteristična za genitiv množine (*sŕbulja* : *sŕbuljē* → Gpl. *sŕbūljā*, *bùbreg* : *bùbrega* → Gpl. *bȕbrēgā*, *kòleno* : *kòlena* → Gpl. *kȍlēnā* i sl.). Budućim ispitivanjima treba utvrditi koliko su ovakvi oblici široko rasprostranjeni i kakvi su stavovi obrazovanih govornika prema njima.

4.3. Pojava više akcenata u okviru jedne reči

4.3.1. Izuzev oblika superlativa onih prideva (i priloga) koji se grade od oblika komparativa koji imaju više od dva sloga (*interesàntnijī* → *nâjinteresàntnijī* i sl.), prozodijska norma standardnog jezika ne propisuje da se u okviru jedne reči nađu dva akcenta. U Rječniku iz 1852. navedena su sve-

[10] U ovim su govorima zabeleženi i primeri koji su u skladu s prozodijskom normom (1975: 209).

[11] Zabeleženi su i ispravni likovi (1991: 26).

[12] Slično objašnjenje navodi i Dešić (1975: 209).

ga četiri takva primera, danas gotovo zaboravljenih reči: *bôjnokòpljanīk, pȓvobrȁtučed*, *rùkopȍmōć*, *tȁnkoprêlja*. U savremenom jeziku ovakvih je reči daleko više. Pojedine vrste složenica (naročito novijeg porekla) osećaju se kao nepotpuno srasli spoj dveju reči i zato imaju akcente na oba svoja dela (na primer, *nazòvipr̀ijatelj*) (Pešikan 2007: 85). To je upadljivo kod dugačkih složenica, na primer, *dȅzoksiribonuklēīnskā kiselīna* ili *ȍtorȉnolaringòlog* sa tri akcenta, kako se čuje u savremenom jeziku (Sredojević 2017: 19). Ovakvo stanje registruje (samim tim i kodifikuje) i Pravopis kada pri opisu neizjednačenih suglasničkih grupa na sastavu složenica (tipa *predturski*, *podtačka* i sl.) konstatuje da sastavnice „teže da zadrže samostalni akcenat" (Pešikan i dr. 2010: 37).

4.3.2. Ovakva odstupanja od norme češća su u novijoj leksici, naročito u internacionalizmima, među kojima je najviše onih koje usvajamo iz engleskog jezika. Bez obzira na to kako su pravopisno uklopljeni u naš jezik (kao celovite reči ili kao polusloženice), najveći broj novijih anglicizama u srpskom se realizuje s dva akcenta, i to tako što svaka od sastavnica zadržava akcenat u kojem je ona već usvojena u srpskom jeziku: *drȋm-tîm*, *džȁmbo-džȅt*, *ȅgotr̀ip*, *fâstfûd*, *hôumbènking* (Vasić i dr. 2001).[13] Čini se da je ovo novija tendencija, budući da u nekim odranije poznatim pozajmljenicama prefiksoidi nemaju svoj akcenat u govoru (kao *super* u *supermòdēl*), dok su u odskora uvedenim anglicizmima ti prefiksoidi akcentovani (*sùperstâr*).

5. PROZODEME REČÎ U OSNOVNOM OBLIKU

5.1. Duga neakcentovana prozodema

U svim urbanim i ruralnim govorima na teritoriji novoštokavskih dijalekata duga nenaglašena prozodema (nenaglašena dužina) javlja se u znatno manjem broju slučajeva nego što je normom propisano. U nekim je govorima ovo pravilo uopšteno tako da se nastavačke dužine redukovane, dok se leksičke mogu javiti, ali uz brojna ograničenja (Ivić P. 2001: 101). U većini govora, faktor koji utiče na redukciju ili očuvanost nenaglašenih dužina jeste fonetski položaj te dužine u reči i otvorenost/zatvorenost sloga na kojem se dužina nalazi (ovo je značajno jedino ako se radi o krajenjm slogu). Sudeći prema rezultatima dijalektoloških istraživanja, od kojih su neka vršena veoma davno, a u kojima su n. dužine registrovane samo na osnovu slušnog utiska autorâ istraživanja, u određenim novoštokavskim govorima one su uglavnom dobro ili čak veoma dobro očuvane (Petrović 1973: 15; Tešić 1977: 173; Stanić 1982: 85; Kašić 1995: 310; Dalmacija 1997: 44–50; Marković 2011: 371; Lončar Raičević 2016a). S druge strane, radovi u kojima je posmatran jezik medija, takođe, dosledno beleže značajnu eleminaciju n. dužina (Stevanović 1964a; Pešikan 1976; Peco 1979; Petrović – Subotić 1982: 69–93; Subotić – Turčan 1985: 1–15; Buzina 1987; Dragin 2005: 279–280; Jokanović Mihajlov 2007: 134; Bošnjaković – Regodić 2007: 267–273; Subotić i dr. 2012: 101; Sredojević 2013).

5.2. Duga neakcentovana prozodema kod imenica

Kod imenica je takođe došlo do značajne redukcije nenaglašenih dužina (Sredojević 2007). Kada do ove pojave dođe u osnovnom obliku imenice (u Nsg.) – imenica, zapravo, promeni akcenatsku grupu kojoj pripada. Takvim promenama došlo je do uprošćavanja akcenatskih tipova koje je Daničić opisao, tj. do svođenja dveju sličnih akcenatskih grupa na jednu, prozodijski manje opterećenu. Takvo „uprošćavanje" javlja se kod ovih akcenatskih tipova iz Daničićeve podele – imenice m. roda: *bêdnīk* : *bêdnīka* → *dôboš* : *dôboša*; *nȅćāk* : *nȅćāka* → *bȅden* : *bȅdena*; *gȍvōr* : *gȍvora* → *bȅden* : *bȅdena*; *nárednīk* : *nárednīka* → *králjević* : *králjevića*; *glâvničār* : *glâvničāra* → *bânović* : *bânovića*; *bèzdušnīk* : *bèzdušnīka* → *ròditelj* : *ròditelja*; imenice *grȁđanin* i *mȅštanin* u množini → *bȅden* : *bȅdena*; *ȍbičāj* :

[13] Može se zapaziti da su akcenatski likovi tih dvaju jedinica opet samo oni koje Daničić navodi u svojoj podeli, a najčešće se javljaju oni tipovi koji su u srpskom već zastupljeni velikim brojem primera.

ȍbičāja → ȁpostol : *ȁpostola*; *đȕturičār* : *đȕturičāra → Vȁsojević* : *Vȁsojevića*; imenice s. roda: *násēlje* : *násēlja → záčelje* : *záčelja*; *sȕnāšce* : *sȕnāšca → ȍstrvo* : *ȍstrva*; *ìgralīšte* : *ìgralīšta → dèvojaštvo* : *dèvojaštva*; *nezákōnstvo* : *nezákōnstva → bezákonje* : *bezákonja*; *vodènicīšte* : *vodènicīšta → jevànđelije* : *jevànđelija*; imenice ž. roda: *Jádrānka* : *Jádrānkē → česnica* : *česnicē*; *kȉćēnka* : *kȉćēnke → jȁgoda* : *jȁgodē*; *Hèrcegōvka* : *Hèrcegōvkē → bèsposlica* : *bèsposlicē*; *Smȅderēvka* : *Smȅderēvkē → ȍbrvica* : *ȍbrvicē* (Sredojević 2009a).

U budućim ispitivanjima prozodije treba ustanoviti u kojem su stepenu neakcentovane dužine skraćene u govoru obrazovanih govornika iz većih kulturnih centara, ali i kakvi su stavovi govornika prema primerima u kojima se čuvaju ove dužine, kao i prema primerima u kojima su one skraćene. Uprošćavanje Daničićevih akcenatskih tipova, na materijalu srpskog jezika, Pavle Ivić zapazio je još pre pola veka, kada je izneo i stav da „zvanična kodifikacija još nije dostigla potpuni realizam" i to zato što – kako on nalazi – „ignoriše raširenu eliminaciju kvantiteta u posleakceatskim položajima koja stvara ogromnu masu dubleta", a „razvoj u pogledu dubleta ide u pravcu uprošćavanja" (Ivić P. 1998: 479–489). Buduća istraživanja, kao i normativistička rešenja, dobro mogu biti usmerena i rezultatima do kojih se došlo prilikom ispitivanja stavova prema hrvatskim naglascima. Naime, Škarić i Lazić nalaze da procenitelji neakcentovane dužine prepoznaju i znaju da li se one u reči javljaju ili ne javljaju, ali smatraju ih manje poželjnim od neakcentovanih kratkih slogova. Pored toga, proceniteljima su čak prihvatljiviji (nepravilni) oblici sa skraćenim dugim nenaglašenim slogovima nego (ispravni) oblici s dugim nenaglašenim slogovima (Škarić – Lazić 2002: 20).

5.3. Prozodijski lik glagola

5.3.1. Akcenatski likovi koje u svojim studijama Daničić propisuje za glagole u osnovnom obliku i u konjugaciji gotovo su dosledno sačuvani u kasnije izdatim normativnim rečnicima. Ako izostavimo brojne Daničićeve primere koji danas pripadju arhaizmima, možemo reći da su akcenatski oblici ostalih navedenih primera oni koji se danas i čuju u upotrebnoj govornoj normi. Naravno, ovo tvrđenje važi samo ako zanemarimo gotovo sistematska ogrešenja o normu koja se očituju u redukciji nenaglašenih dužina u određenim fonetskim položajima, kao i nesigurno jezičko osećanje savremenih govornika za akcenat manje upotrebljavanih glagolskih vremena – aorista i imperfekta, dvojstva koja se sreću u oblicima trpnog glagolskog prideva (na primer, ispravno *izrèčen* i nestandardno *izrečen*), i hiperkorekcije koje se sreću kod nekih složenih glagola (poput nestandardnog *pròčitām* od *čītām*, izvedenog analogijom s primerima tipa *pògazīm* : *gàzīm*)[14].

5.3.2. Retki su Daničićevi (i Vukovi) oblici koji u kasnijim izdanjima rečnikâ nisu ni navođeni, već su zamenjeni oblicima široko rasprostranjenim u mnogim narodnim, ali i urbanim govorima. Tu spadaju primeri: *zlostáviti* : *zlòstāvīm*, koji navode i Daničić (D48)[15] i Vuk u obama Rječnicima, a koji su u RMS zamenjeni uobičajenim oblikom *zlòstaviti* : *zlòstavīm*, kao i *zbòriti* : *zbòrīm* (D61) zamenjno sa *zbòriti* : *zbòrīm*, *gòvorkati* : *gòvorkām* (D75) zamenjeno s *govòrkati* : *govòrkām*, *seljákati se* : *sèljākām se* (D70), umesto kojeg se kasnije sreće samo *seljàkati se* : *seljàkām se*, *pustòšiti* : *pustòšīm* (D58) zamenjeno s *pùstošiti* : *pùstošīm* i *pústošiti* : *pústošīm*, *šȕnjati* : *šȕnjām* (D80) zamenjeno sa *šúnjati* : *šȗnjām*, kao i *ùmilostiviti* : *ùmilostivīm* (D64) u RMS zamenjen dvama prozodijskim likovima *umilòstiviti* : *umilòstivīm* i *umilostíviti* : *umilòstīvīm*.

5.3.3. Ipak, normativisti su se retko odlučivali za to da potpuno izostave Daničićeve i Vukove oblike, navodili su ih kao dubletne, zajedno s onima koji su bili najčešće u upotrebi, ili su čak bili jedini upotrebljavani. Tu spadaju sledeći glagoli: *dvòriti* : *dvòrīm* (D54) dubletno [u daljem tekstu – d.] javlja se *dvóriti* : *dvórīm*, a primer iz istog Daničićevog tipa *kȓšiti* : *kȓšīm* (D54) dubletno se javlja kao *kȓšiti*

[14] Ova je pojava registrovana i u savremenom hrvatskom jeziku (Škavić 1993).

[15] U nastavku, primeri iz Daničić 1925 biće predstavljeni kao D i broj strane na kojoj je izložen taj akcenatski tip.

: *kȓšīm*; *ȉći* : *ȉdem* (D18–19) d. *ići* i *îći* : *ȉdēm*; *mètnuti* : *mètnēm* (D34)[16] d. *mètnuti* : *mètnēm*; *trâmpiti* : *trâmpīm* (D51)[17] d. *tràmpiti* : *tràmpīm*; *šúriti* : *šûrīm* (D45) d. *šȕriti* : *šȕrīm*.

Dančićevi tipovi iz iste grupe *izbèzumiti* : *izbèzumīm* (D55) i *zadòvoljiti* : *zadòvoljīm* (D56) u RMS se navode s dubletima *izbezúmiti* : *izbèzumīm* i *zadovòljiti* : *zadòvoljīm*, dok je glagol *svjedòčiti* : *svjedòčīm* (D57) navede s dubletnim likom *svedòčiti* : *svèdočīm*.

Primeri iz iste Daničićeve grupe *kerèbečiti* : *kerèbečīm* (D59) i *odobròvoljiti* : *odobròvoljīm* (D59) u RMS dobijaju i dubletne oblike *kerebéčiti* : *kerèbēčīm* i *odobrovòljiti* : *odobròvoljīm*.

Pojedine primere iz Daničićeve grupe *gàziti* : *gàzīm* u RMS nalazimo navedene s dubletnim oblicima (koji pripadaju različitim akcenatskim tipovima): *zbòriti* : *zbòrīm* (D61) d. *zbòriti* : *zbòrīm*, *hȕliti* : *hȕlīm* (D62) d. *húliti* : *hûlīm* i *ùslišiti* : *ùslišīm* (D63) d. *uslíšiti* : *ùslīšīm*.

Najveći broj dubletnih oblika RMS daje pri navođenju primera iz Daničićeve grupe *brȁtimiti* : *brȁtimīm*, odnosno, kod složenih glagola *pòbratimiti* : *pòbratimīm*. Tako, izmene nalazimo kod primera: *žȕboriti* : *žȕborīm* (D63) d. *žubòriti* : *žubòrīm*[18], *mȉgoljiti se* : *mȉgoljīm se* (D63) d. *mîgoljiti se* : *mígoljīm se*, *mȓgoditi se* : *mȓgodīm se* (D63) d. *mȓgoditi se* : *mȓgodīm se*[19], *pȁkostiti* : *pȁkostīm* (D64) d. *pakòstiti* : *pakòstīm*, *ćȅlaviti* : *ćȅlavīm* (D64) d. *ćelâviti* : *ćȅlāvīm*, *ćòraviti* : *ćòravīm* (D64) d. *ćorâviti* : *ćòrāvīm*, *pòbuđaviti* : *pòbuđavīm* (D64) d. *pobuđâviti* : *pobùđāvīm*, *ògaraviti* : *ògaravīm* (D64) d. *ogarâviti* : *ogàrāvīm*, *pòjevtiniti* : *pòjevtinīm* (D64) d. *pojevtiniti* : *pojèvtīnīm*, *òkilaviti* : *òkilavīm* (D64) d. *okilâviti* : *okȉlāvīm* i *òmlitaviti* : *òmlitavīm* (D64) d. *omlitâviti* : *omlȉtāvīm*.

Primeri iz Daničićeve grupe *pîtati* : *pîtām*: *búsati se* : *bûsām se* (D66), *gízdati* : *gîzdām* (D66), *ćáskati* : *ćâskām* (D66) – u RMS navedeni su uz dubletne oblike: *bȕsati se* : *bȕsām se*, *gȉzdati* : *gȉzdām*, *ćȁskati* : *ćȁskām*.

Veći broj primera iz Daničićeve grupe *vjenčávati* : *vjènčāvām* u RMS navedeni su uz dubletne akcenatske likove: *vrludati* : *vȓlūdām* (D69) d. *vrlùdati* : *vrlùdām*, *kašljúcati* : *kàšljūcām* (D69) d. *kašljùcati* : *kašljùcām*, *moljákati* : *mòljākām* (D69) d. *moljàkati* : *moljàkām*, *pijúckati* : *pȉjūckām* (D69) d. *pijùckati* : *pijùckām*, kao i *zaborávljati* : *zabòrāvljām* (D70) d. *zabòravljati* : *zabòravljām*.

U ostalim akcenatskim grupama koje Daničić navodi našli smo pojedinačne primere glagola koji se u savremenom jeziku sreću u akcenatskom liku drugačijem od onog koji je Daničić propisao i ti su oblici u RMS navedeni kao dubletni: *jàukati* : *jàučēm* (D85) d. *jaúkati* : *jàūčēm*, *kòpati* : *kòpām* (D72) d. *kòpati* : *kòpām*, *ljùljuškati* : *ljùljuškām* (D75) d. *ljuljùškati* : *ljuljùškām*, *stàsati* : *stàsām* (D88) d. *stàsati* : *stàsām*, *vàljuškati* : *vàljuškām* (D75) d. *valjùškati* : *valjùškām*, *vrbòvati* : *vȓbujēm* (D97) d. *vȓbovati* : *vȓbujēm*, *zvižđúkati* : *zvȉždūćēm* (D83) d. *zvižđùkati* : *zvȉždućēm*.

5.3.4. RMS, nažalost, kod pojedinih glagola ne beleži odavno uobičajen izgovor, već one oblike koji su navedeni i kod Daničića. U tim slučajevima akcenatsku normu treba osavremeniti: *dlàkaviti* : *dlàkavīm* (D63) zameniti sa *dlakáviti* : *dlàkāvīm*, *krèsati* : *krȅšēm* (D84) sa *krȅsati* : *krȅšēm*, *kúglati* : *kûglām* (D66) sa *kȕglati* : *kȕglām*, a tako i *màtoriti* : *màtorīm* (D63) sa *matòriti* : *màtorīm*, *mȅškoljiti se* : *mȅškoljīm se* (D63) zameniti s *meškòljiti se* : *mèškoljīm se*, *pȁbīrčiti* : *pȁbirčīm* (D65) sa *pàbīrčiti* : *pàbirčīm*, *plândovati* : *plândujēm* (D96) sa *plandòvati* : *plàndujēm*, *čangrízati* : *čàngrīzām* (D70) sa *čangrȉzati* : *čangrȉzām*.

Ako ostavimo po strani nestandardne primere *pròčitati* : *pròčitam* od *čitati* : *čȉtām*, koji se javljaju samo u nekim novoštokavskim govorima (iako ni u njima nisu uopšteni na sve glagole iz tih akcenatskih grupa, već samo na one koji su najčešće u upotrebi), naša je analiza pokazala da su akcenti glagola u osnovnom obliku uglavnom u skladu s akcenatskim likovima koje je Daničić opisao. Nije došlo do toga da su pojedini glagoli zadržali akcenat osnovnog oblika, ali u konjugaciji imaju akcenatski lik glagola iz neke druge grupe. Kao što je to činjeno od samog početka, kada su pojedini Daničićevi i Vukovi oblici koji su bili usko vezani samo za određene narodne govore zamenjeni onim šire rasprostranjenim, tako i

[16] U Rječniku iz 1852. naveden je oblik: *mètnuti* : *mètnēm*.

[17] U Rječniku iz 1852. Vuk navodi da je ovaj oblik uobičajen u Bačkoj, dok se u Srbiji sreće *tràmpiti*.

[18] Ovaj je oblik, kao dubletni, naveden i u Rječniku iz 1852.

[19] Ovaj je oblik, kao dubletni, naveden i u Rječniku iz 1852.

danas one propisane, a zastarele oblike treba isključiti iz prozodijske norme – kako bi se ona rasteretila i učvrstila. Poželjnost onih oblika koji su široko zastupljeni u savremenom govoru, a koje važeći rečnici ne prepoznaju, treba testirati prilikom ispitivanja stavova obrazovanih govornika i zatim uvrstiti u normu. Mimo ovih, površinskih crta, kod glagola akcenatska je norma još uvek reprezentativna, jer je, u celini gledano, dobro postavljena.

6. AKCENATSKE ALTERNACIJE[20]

6.1. Akcenatske alternacije u promeni imenica

Istraživanja ruralnih i urbanih govora na novoštokavskoj teritoriji pokazala su da akcenatske alternacije, karakteristične za pojedine tipove imenica, najčešće izostaju, dok se akcenat imenice (najčešće) u nominativu jednine uopštava kroz celu paradigmu (Sredojević 2007). Promene obuhvataju imenice koje pripadaju Daničićevim grupama: imenice m. roda – *brêg* : *brêga* (Lsg. *na bré́gu*, Gpl. *bregó́vā*, DILpl. *bregòvima*), *nôs* : *nó́sa* (Lsg. *na nòsu*), *ràt* : *ràta* (Lsg. *u ràtu*), *àmbār* : *àmbāra* (Lsg. *u ambáru*), *gòvōr* : *gòvora* (Lsg. *u govòru*), *ȍbičāj* : *ȍbičāja* (Lsg. *u običáju*); imenice s. roda – *vréme* : *vrȅmena* (Gpl. *vreménā*); imenice ženskog roda na *-a* – *gláva* : *glávē* (Dsg. *glâvi*, Asg. *glâvu*, Vsg. *glâvo*), *vòda* : *vòdē* (Dsg. *vȍdi*, Asg. *vȍdu*, Vsg. *vȍdo*, Gpl. *vódā*), *planȉna* : *planȉnē* (Asg. *plànինu*, Vsg. *plànino*, Gpl. *planínā*); imenice ž. roda na konsonant – *vlâst* : *vlâsti* (Lsg. *na vlásti*), *kôst* : *kòsti* (Lsg. *u kòsti*), *vȓlēt* : *vȓlēti* (Lsg. *na vrléti*), *bȍlēst* : *bȍlesti* (Lsg. *u bolèsti*). Osim onih oblika koji su široko rasprostranjeni (Asg. *vȍdu*, *dȅcu*, *plànինu* i sl.)[21], ovakve alternacije u savremenom jeziku ostaju još jedino u ustaljenim izrazima, na primer, *u stvári*, *na paméti*.

7. ZAKLJUČAK

Sudeći po podacima iz relevantne fonološke, fonetske i dijalektološke literature, prozodijski sistem od šest distinktivnih jedinica, predložen Vuk–Daničićevom akcenatskom normom, i danas je važeći u govorima na teritoriji novoštokavskih dijalekata. Rezultati fonetskih ispitivanja nekih govora s navedenih teritorija pokazuju da su akustičke razlike između svih prozodema jasno očuvane. Kada je u pitanju distribucija ovih prozodema, u celini gledano, one imaju distribuciju predviđenu normom. Ipak, i u ruralnim i u urbanim govorima, u nekolikim akcenatskim tipovima imenica, koje u savremenom jeziku imaju veliki broj primera, ustaljeni su oblici koji nisu saglasni normi. I pored toga, ovakvo nestandardno naglašavanje ne širi se na druge reči, građene po istom tvorbenom principu, izvedene istim sufiksima. I u nestandardno naglašenim oblicima postoji izvesna logičnost, budući da su takvi likovi izvedeni analogijom s oblicima koji su, može se reći, prototipični za naš prozodijski sistem. U novijim rečima stranog prekla, takođe se beleže odstupanja od pravila da jedna reč ima samo jedan naglasak. Međutim, akcenatski likovi svake od sastavnica u novijim složenicama stranog porekla uvek odgovaraju nekom od Daničićevih akcenatskih tipova, tako da i ovakvi primeri, u izvesnom smislu, podupiru postojeći sistem. Izmene akcenta reči u osnovnom obliku, ali i redukcije nekacentovanog kvaniteta i gubljenje specifičnih akcenatskih alternacija u imeničkoj promeni jesu pojave koje donekle menjaju izgled propisane akcenatske norme. Ove fenomene, koji se, u nejadnakom obimu, javljaju i u ruralnim i u urbanim govorima treba tačno opisati, kako bi restandardizovana norma bila što preciznija.

---

[20] Obim rada nam ne dopušta da se bavimo i akcenatskim alternacijama kod prideva. To je i opravdano, jer kako nalazi Berislav Nikolić: „U slovenskim jezicima pridevi su uopšte pretrpeli mnogo veća ujednačavanja u morfologiji. To je stvorilo i specifične akcenatske odnose kod prideva koji ne dopuštaju da ova vrsta reči bude široko zahvaćena savremenim akcenatskim alternacijama. Isti je slučaj i sa pridevskim zamenicama." (Nikolić 1961–9162: 185).

[21] Naravno, ako se ovakvi oblici ne javljaju zbog toga što su imenice već prišle nekom drugom akcenatskom tipu (na primer: *vȍda* : *vȍdē*, *dȅca* : *dȅcē*, *plànina* : *plànинē*).

Ipak, u odnosu na dosad uvrežena gledanja na akcenatsku normu, krupne iskorake treba učiniti u dvama pravcima. Kao prvo, jasno treba napustiti ideju o kompetentnosti govornika iz ruralnih govora za utvrđivanje akcenatske norme (Ivić M. 1990: 89). S obzirom na to da se pojam standarda uvek povezuje s najvišim nivoom obrazovanja i najvišim društvenim statusom (Honey 1989 prema Kišiček 2012: 150; Coupland – Bishop 2007: 81; Kišiček 2012: 164), prilikom restandardizacije odlučujuću ulogu treba dati govoru najobrazovanijih stanovnika naših gradova s novoštokavske teritorije. Naravno, kriterijumi za standardnost izgovora nisu ni na koji način uslovljeni nekim karakteristikama akustičkog signala, već u potpunosti zavise od procene izvornih govornika govorne zajednice (Bakran 1996: 227). Zbog toga, restandardizacija se mora bazirati i na proceni prihvatljivosti izgovora oblika dobijenih od strane najobrazovanijih govornika, kao i oblika propisanih aktuelnom normom, budući da „prestižne obrasce izgovornih varijanti određuju sami govornici u svom simboličkom izvanjezičnom univerzumu" (Granić 2010: 13).

Rezultati ovde predstavljenog istraživanja, zajedno s rezultatima do kojih će se doći prilikom ispitivanja izgovora u većim kulturnim centrima na novoštkavskoj teritoriji i rezultatima istraživanja stavova najobrazovanijih govornika prema akcenatskim oblicima reči treba da pruže pouzdanu osnovu za nimalo lak i jednostavan posao restandardizacije dva veka stare akcenatske norme.

Literatura

Bakran, Juraj. *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika, 1996.

Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika. *Hrvatska gramatika* [4. izdanje]. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Batas 2014 – Батас, Ана. *Фонетска и акценатска променљивост речи у континуалном говору*. Београд: Филолошки факултет, 2016. [докторска дисертација].

Belić 1999 – Белић, Александар. *Историја српског језика: фонетика, речи са деклинацијом, речи са конјугацијом*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

Bošnjaković – Regodić 2007 – Бошњаковић, Жарко, Небојша Регодић. О неким прозодијским карактеристикама језика новосадских медија. *Прилози проучавању језика* 38 (2007): 263–315.

Buzina, Tanja. Ortoepska odstupanja u televizijskim dnevnicima. *Govor*. Zagreb. IV/2 (1987): 153–162.

Coupland, Nikolas, Hywel Bishop. Ideologised Values for British Accents. *Journal of Sociolinguistics* 11/1 (2007): 74–93.

Dalmacija 1997 – Далмација, Стево. *Ијекавски говори Поткозарја*. Бањалука: Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић", 1997.

Daničić 1925 – Даничић, Ђуро. *Српски акценти*. Београд: Српска краљевска академија, 1925.

Dešić 1975 – Дешић, Милорад. Западнобосански ијекасвски говори. *Српски дијалектолошки зборник* XXI (1975): 1–316.

Dešić 1992 – Дешић, Милорад. *Српски акценат с лакоћом*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1992.

Dragin 2005 – Драгин, Гордана. Прозодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVIII/1–2 (2005): 277–282.

Dragičević 2007 – Драгичевић, Милан. О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине). *Српски дијалектолошки зборник* LIV (2007): 323–401.

Godjevac, Svetlana. Intonation, Word Order, and Focus Projection in Srbo-Croatian. [Dissertation]. The Ohio State University, 2000.

Granić, Jagoda. Sociofonetika: prestižne izgovorne varijante. *Govor* XXVII/1 (2010): 3–15.

Honey, John. *Does Accent Matter?* London-Boston: The Pygmalion Factor, Faber&Faber, 1989.

Ivić M. 1990 – Ивић, Милка. О језику Вуковом и вуковском. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сад, 1990.

Ivić P. 1971 – Ивић, Павле. Српски народ и његов језик. Београд: Српска књижевна задруга.

Ivić P. 1998 – Ивић, Павле. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998.

Ivić P. 2001 – Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.

Ivić i dr. 1994 – Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Књ. 1, Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник* XL (1994).

Ivić – Lehiste 1996 – Ивић, Павле, Илсе Лехисте. *Прозодија речи и реченице у српскохрватском језику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1996.

Ivić – Lehiste 2002 – Ивић, Павле, Илсе Лехисте. *О српскохрватским акцентима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2002.

Jelaska, Zrinka. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004.

Jokanović-Mihajlov 1983 – Јокановић-Михајлов, Јелица. Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима. *Српски дијалектолошки зборник* XXIX (1983): 295–338.

Jokanović-Mihajlov 2007 – Јокановић-Михајлов, Јелица. *Акценат и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.

Karadžić 1814 – Караџић, Вук Стафановић. Писменица сербскога језика. Беч: Штампарија Јована Шнирера, 1814.

Karadžić 1818 – Караџић, Вук Стефановић. *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима / скупио га и на свијет издао Вук Стефановић = Wolf Stephansohn□s Serbisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch = Lupi Stephani F. Lexicon Serbico-Germanico-Latinum*. Беч (Wien, Viennae): 1818.

Karadžić 1852 – Караџић, Вук Стефановић. *Srpski rječnik : istumačen njemačkijem i latinskijem riječima / skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. Lexicon serbico-germanico-latinum*. У Бечу: у штампарији Јерменскога намастира, 1852.

Kašić, Zorka. Govor Konavala. *Српски дијалектолошки зборник* XLI (1995): 241–396.

Kišiček, Gabrijela. Stavovi prema gradskim varijetetima hrvatskoga jezika. *Govor* XXIX/2 (2012): 149–167.

Klajn 2003 – Клајн, Иван. Творба речи у савременом српском језику. Део 2, Суфиксација и конверзија. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства : институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска, 2003.

Lončar Raičević 2016a – Лончар Раичевић, Александра. *Прозодија речи у говору ужичког краја*. Бања Лука: Филолошки факултет, 2016. [докторска дисертација].

Lončar Raičević 2016b – Лончар Раичевић, Александра. Прилог проучавању природе акцената у српском језику. *Српски језик* XXI (2016): 627–639.

Marković 2011 – Марковић, Славољуб З. Говор ужичке Црне Горе. *Српски дијалектолошки зборник* LVIII (2011): 337–672.

Masing, Leonhard. *Die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accents: nebst einleitenden Bemerkungen zur Accentlehre insbesondere des Griechischen und des Sanskrit: Inauguraldissertation, zur Erlangung des philosophischen Doktorgrades verfasst und der hohen philosophischen Facultät an der Universität zu Leipzig eingereicht von Leonhard Masing*. Mémoires de l□Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg. Ser. 7 ; T. 23, N° 5, 1876. [doktorska disertacija].

Mrazović, Pavica, Zora Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance* [drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje]. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

Nedeljkov 1984 – Недељков, Љиљана. Прозодијске особине говора села Каћа. *Српски дијалектолошки зборник* XXX (1984): 267–356.

Nikolić 1961–9162 – Николић, Берислав М. Акценатске алтернације у савременом српскохрватском књижевном језику. *Јужнословенски филолог* XXV (1961–1962): 185–196.

Nikolić 1991 – Николић, Мирослав. Говори србијанског Полимља. *Српски дијалектолошки зборник* XXXVII (1991): 1–548.

Ohala, John J. Production of Tone. V. A. Fromkin (Ed.). *Tone: A linguistic Survey.* New York, San Francisco, London: Acadcmic Press, 1978, 5–39.

Pecо 1970 – Пецо, Асим. Вук–Даничићеви акценатски принципи и наша стандардна прозодијска норма. *Наш језик*. XVIII/1–2 (1970): 93–102.

Pecо 1979 – Пецо, Асим. Неки проблеми савремене језичке културе. *Наш језик*. Београд. XXIV/1–2 (1979): 63–66.

Petrović 1973 – Петровић, Драгољуб. О говору Змијања. *Зборник за филологију и лингвистику* XIV/1–2 и XV/1–2 (1973): 1–189.

Petrović 1996 – Петровић, Драгољуб. Фонетика. Милорад Радовановић, Бранислав Брборић, Иван Клајн, Драгољуб Петровић, Живојин Станојчић, Милош Луковић, Драго Ћупић, Митар Пешикан. *Српски језик на крају века* (ред. Милорад Радовановић). Београд: Институт за рспски језик САНУ : Службени гласник, 1996, 87–110.

Petrović 1998 – Петровић, Драгољуб. Куда су се запутили српски акценти?. *Језик данас* 6 (1998): 4–8.

Petrović, Dragoljub, Ljiljana Subotić. Fonetske karakteristike. *Komunikacijske i govorno-jezičke karakteristike TV Dnevnika Televizije Novi Sad na srpskohrvatskom jeziku*. Novi Sad : Odeljenje za istraživanje programa i auditorijuma Radio-televizije Novi Sad, 1982, 69–93.

Petrović – Gudurić 2010 – Петровић, Драгољуб, Снежана Гудурић. *Фонологија српкога језика*. Београд – Нови Сад: САНУ, Институт за српски језик – Београдска књига – Матица српска, 2010.

Pešikan 1976 – Пешикан, Митар. О утицају радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу. *Наш језик*. XXII/1–2 (1976): 69–76.

Pešikan 2007 – Пешикан, Митар. Акценат и друга питања правилног изговора. Ивић, Павле, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић. *Српски језички приручник* [четврто издање]. Београд: Београдска књига, 2007.

Pešikan i dr. 2010 – Пешикан, Митар, Јован Јерковић, Мато Пижурица. Правопис српскога језика. Измењено и допуњено екавско издање. Нови Сад: Матица српска, 2010.

Piper – Klajn 2013 – Пипер, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

Pletikos, Elenmari. Akustički opis hrvatskih standardnih naglasaka. *Govor* XX/1–2 (2003): 221–245.

Pletikos, Elenmari. *Akustički opis hrvatske prozodije riječi (Prozodija riječi u suvremenom općem naddijalektalnom govoru)*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2008. [doktorska disertacija].

Radovanović, Milorad. Sociolingvistika. [treće izdanje]. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2003.

Ramić 2012 – Рамић, Никола. Актуелна питања из српске ортотоније. *Хоризонти и предели на южнославянските езици*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски", 2012, 191−202.

RMS – *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Нови Сад – Загреб: Матица српска, Матица хрватска, 1967–1976. [коришћено фототипско издање из 1982. године].

Simić – Ostojić 1981 – Симић, Радоје, Бранислав Остојић. *Основи фонологије српскохрватскога књижевног језика*. Титоград: НИО Побједа, 1981.

Sredojević 2007 – Средојевић, Дејан. *Прозодијска норма у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица*. Нови Сад, 2007. Магистарски рад. Библиотека Филозофског факултета у Новом Саду.

Sredojević 2009a – Средојевић, Дејан. Акценат именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица. Жарко Бошњаковић (ур.). *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине***.** Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009, 215–234.

Sredojević 2009b – Средојевић, Дејан. Експериментално-фонетско испитивање краткоузлазног акцента у новосадском говору – тонска компонента. Жарко Бошњаковић (ур.). *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009, 159–191.

Sredojević 2011 – Средојевић, Дејан. *Експериментално-фонетско испитивање прозодијских карактеристика новосадског говора*. Нови Сад, 2011. Докторска дисертација. Библиотека Филозофског факултета у Новом Саду.

Sredojević, Dejan. Neakcentovane dužine i jezik medija. Vesna Krčmar (ur.). *Zbornik radova Akademije umetnosti* 1 (2013): 205–224.

Sredojević, Dejan. *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku – od specifičnog ka opštem.* Novi Sad: Filozofski fakultet, 2017.

Stanić 1982 – Станић, Милија. Ускочки акценат. *Српски дијалектолошки зборник* XXVIII (1982): 69–192.

Stevanović 1964a – Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (Граматички системи и књижевнојезичка норма). Увод. Фонетика. Морфологија*. Београд: Научно дело, 1964.

Stevanović 1964b – Стевановић, Михаило. Радио-телевизија и језик. *Наш језик*. Београд. XIV/2–3 (1964): 150–155.

Subotić, Ljiljana, Dejan Sredojević, Isidora Bjelaković. *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika* [Elektronski izvor]. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012.

Subotić, Ljiljana, Jaroslav Turčan. *O projektu Govor i jezik u emisijama Radio Novog Sada na srpskohrvatskom jeziku*. *Fonetske karakteristike*. Izveštaji i studije. Novi Sad: Služba za istraživanje programa i auditorijuma Radio-Televizije Novi Sad. 11 (1985): 6–20.

Tešić 1977 – Тешић, Милосав. Говор Љештанског. *Српски дијалектолошки зборник* XXII (1977): 159–328.

Škavić, Đurđa. Naglasne promjene prefigiranih glagola na -jeti, -ati, -iti. *Govor* X/1 (1993): 39–49.

Škarić, Ivo. Fonetika hrvatskoga književnog jezika. Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1991, 61–378.

Škarić, Ivo, Nikolaj Lazić. Vrijednosni sudovi o hrvatskim naglascima. *Govor* XIX/1 (2002): 5–34.

Vasić i dr. 2001 – Vasić, Vera, Tvrtko Prćić, Gordana Nejgebauer. *Rečnik novijih anglicizama. Du yu speak anglos-rpski?*. Novi Sad: Zmaj, 2001.

ON RESTANDARDISATION OF THE ACCENT NORM OF THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The accent norm of the Standard Serbian language, based on the state of affairs in certain speeches of East-Herzegovinian dialects, codified almost two centuries ago with the first edition of the Vuk`s Dictionary and finally established with the second edition of the Dictionary and accent studies of Daničić, is still presented in our grammar books and handbooks as quasi-reality. This research has been conducted with the aim to determine how much Vuk–Daničić accent type system is actually present today in the noun and pronoun-adjective declension and in conjugation by analysing an extensive corpus and to determine whether there is some regularity in the inconsistencies found so far. The suggested system of six prosodemes is still valid in the speeches in the territory of Neo-Štokavian dialects. The results of phonetic research of some speeches from the given areas show that the acoustic differences between all prosodemes are evidently preserved. Generally speaking, the prosodemes are distributed as predicted by the norm. When it comes to the nouns, non-standard accent distribution detected in many word samples is not spread to other words formed according to the same word formation principle or to the words derived with the same suffixes. In some recent words of foreign origin, there are exceptions from the rule that one word has only one accent. However, within foreign compound loanwords of recent origin, the stress of each root word corresponds to one of Daničić`s accent types. Accents of verbs in their basic form are mainly in compliance with the accent types Daničić described. Prescribed but outdated forms should be excluded from the prosodic norm – so that it could be unburdened and become more stable. The desirability of the forms widely distributed in contemporary speech and not recognised by modern dictionaries should be tested through the research of attitudes and pronunciation of educated speakers and then included into the norm. During the process of re-standardisation of the accent norm, it is clear that we should give up on the idea of the competence of speakers of rural speeches and give priority to the pronunciation of educated citizens of the urban varieties within the Neo-Štokavian territory.

Keywords: accent norm, unaccented lenghts, accent distribution, verbs, nouns.

Dejan Sredojević
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
dsredojevic@yahoo.com

УДК 811.163.41’374

Бојана Тодић – Ненад Крцић

ПРАГМАТИЧКИ АНТОНИМИ У *АСОЦИЈАТИВНОМ РЕЧНИКУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА*

У раду се анализирају прагматички антоними ексцерпирани из *Асоцијативног речника српскога језика*. Утврђује се који приступ највише одговара испитивању ове врсте антонимије и даје се подела према три критеријума: према типу контекста за који се везују, културној сфери коју репрезентују парови, те критеријуму опозитности. Такође, разматра се позиција и фреквенција прагматичког антонима у асоцијативном пољу лексеме, као и природа асоцијативне везе. За проверу одређених ставова спроведен је и асоцијативни тест. На основу броја асоцијација у пољу разликују се типичне од мање типичних прагматичких антонима.

Кључне речи: прагматичка антонимија, вербалне асоцијације, лексичка прагматика, лингвокултурологија, српски језик

1. УВОД

1.1. Циљеви и задаци рада

Циљ овог рада јесте да испита природу прагматичке антонимије у *Асоцијативном речнику српскога језика* (2005)[1]. Тачније, неки од кључних задатака рада јесу да истражи семантичке карактеристике и лингвокултуролошке импликације прагматичких антонима, те да установи природу асоцијативне везе између њих и одреди место прагматичког антонима у асоцијативном пољу лексеме, ако га она садржи. Такође, један од главних циљева рада јесте и да покуша да понуди класификацију прагматичких антонима и утврди који приступ највише одговара проучавању ове врсте лексичких парадигматских односа.

1.2. Прагматичка антонимија у литератури

Термин *прагматички антоними* у науку је увео руски лингвиста Новиков седамдесетих година 20. века, говорећи о лексемама у руском језику међу којима постоји „експресивни контраст“ (1973: 154). Прагматичка антонимија се у литератури обично дефинише као врста лексичке супротстављености која се не остварује примарно преко денотације, већ се заснива на „представама, асоцијацијама и традиционалним уверењима говорника“ једне језичке заједнице, тј. на колективној експресији (Драгићевић 2010а: 271). Такве „културно-историјске и асоцијативне наносе“, који се јављају у конотацији, као делу лексичког значења, Денисов назива *лексички фон*, а Маслова *културалном конотацијом* (исто). Д. Гортан-Премк (2004: 149) констатује да су то лексеме које именују симболе најразличитијих супротности: *Бог – ђаво*, *анђео – ђаво*, *земља – небо*, *рај – пакао*. Као типични примери наводе се и *ум – срце*, *рука – нога*, *мачка – миш*, *душа – тело* итд.

1.3. Вербалне асоцијације

Вербалне асоцијације представљају важан извор података за лингвокултуролошка истраживања (исп. у славистици Турунен, Харченкова 2000; Стернин 2002; у србистици

[1] У даљем тексту: АРСЈ.

Драгићевић 2010б, Пипер 2010). Оне представљају одраз поменутих уверења, традиционалних ставова говорника, у којима се очитују обичаји, историја, уопште култура једног језичког колектива. Такође, оне су најмеродавнији показатељи везе датих лексема у свести представника једне језичке заједнице. Стога се у овом раду антоними који се, како је већ речено, и супротстављају на основу тих уверења говорника, испитују кроз вербалне асоцијације у АРСЈ. У асоцијативном тесту за АРСЈ је осамсто испитаника, углавном студената, одговарало на 600 стимулуса. Истраживања показују да млади најчешће одговарају асоцијацијама по супротности (М. Кризманић, према Драгићевић 2010а: 115, фуснота 48), чиме смо се и ми водили при избору испитаникâ у асоцијативном тесту који смо спровели за ово истраживање.

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

2.1. Два приступа антонимији

Пре него што изложимо којим смо се критеријумима водили при издвајању прагматичких антонима из АРСЈ, објаснићемо за који смо се приступ антонимији одлучили у овом раду. Начелно, могу се разликовати два приступа антонимији у науци. То ћемо илустровати следећим ставом Р. Драгићевић (2010а: 287): „Лин Марфи иде чак толико далеко да и лична имена у одговарајућим контекстима сматра антонимима. Према сасвим неприхватљивом мишљењу ове ауторке, имена *Tom Jones* и *Engelbert Humperdinck* супротстављају се зато што симболизују екстреме на скали уобичајености и једноставности. […] Лексеме *црвено* и *зелено* представљају антониме када је из контекста јасно да је реч о светлима на семафору.“ Међутим, треба имати у виду да се овде ради о приступу антонимији са потпуно другог становишта. Док, с једне стране, Р. Драгићевић (као и многи други аутори) посматра антонимију из перспективе лексичког система и супротстављености значења која су у њему утемељена, и тако представљена у дескриптивним речницима (те их је могуће поделити на *праве* и *неправе*,[2] или у англосаксонској литератури, на *каноничке* и *неканоничке*[3]), Л. Марфи (и други аутори) прилази антонимима из перспективе језичког и ванјезичког (тј. културолошког, социјалног, ситуационог) контекста. Дакле, могли бисмо, попут Т. Прћића (2008: 92), разликовати *перспективу лексичке семантике* и *перспективу лексичке прагматике.* Оба ова приступа су легитимна и оправдана – из својих перспектива. Слично томе, и К. Расулић (2016: 192) помиње *structure-based perspective* и *usage-based perspective* као два засебна приступа антонимији. За нас ће бити значајан овај други приступ – из перспективе лексичке прагматике.

У складу са одабраним приступом, у раду ћемо говорити о типичним и мање типичним антонимима на основу броја асоцијација (в. даље). Фреквенцију реакција Р. Драгићевић (2010а: 271) узима као потврду поделе на праве и неправе антониме, сврставајући прагматичке антониме у неправе. У асоцијативном тесту који је ауторка спровела највећи број испитаника одговорило је на стимулус *лево* асоцијацијом *десно*, док је само 10,7% испитаника на *земља* одговорило са *небо*, док су много фреквентнији били одговори *вода*, *круг*, *трава*, *свемир*, *њива*, *поље*, *тло*, *хумус*, *глобус* итд. Међутим, разлог за овакве одговоре може се тражити у полисемичности именице *земља* – она подразумева и тле, и планету, и државу, и материју и нечију имовину, док прилог *лево* има сужен значењски опсег (једино секундарно значење овде је политички конотирано, али и оно има исти антоним). Такође, код неких стимулуса попут *рука*, *воће*, *ћирилица* и сл. међу најчешћим асоцијацијама су управо оне који би се убројале у прагматичке антониме. Верујемо да би први одговор на *рај* био *пакао*, а на *анђео – ђаво*, јер они спадају управо у поменуте, типичне антониме. У вези са тим, у овом раду изнећемо и закључак о односу врсте речи и прагматичке антонимије, пошто већину антонима овде ексцерпираних из АРСЈ чине именице, тек мањи део придеви, и то

[2] Неправа антонимија код Р. Драгићевић (2010а: 268) јесте употребна, контекстуална антонимија.

[3] Исп. о томе Расулић 2016: 163.

углавном изведени од именица, а обично се о антонимији говори као о односу који је типичан за придеве (исп. Fellbaum 1993, Murphy 2003, Драгићевић 2010a, Rasulić 2016).

2.2. Критеријуми за ексцерпирање грађе

Критеријуми којима смо се водили при издвајању прагматичких антонима из APCJ су следећи: узели смо у обзир само именске речи (у нашој грађи – именице, заменице, придеве),[4] и то оне које се не супротстављају у лексичком систему (дакле, не лексичке антониме) и које се, као што је напоменуто – у складу са одабраним приступом, супротстављају у оквиру одређеног језичког и ванјезичког контекста. При томе, под језичким контекстом не подразумевамо било који језички контекст – за разлику од Марфи – већ само онај који је културолошки маркиран: *идиоматског карактера* (фразеолошки и паремиолошки језички „слој“) или *прецедентног карактера* (усмене и писане текстове уметничког стваралаштва). Тиме разликујемо обичну контекстуалну од прагматичке антонимије, која подразумева контекст културолошког карактера. *Културни контекст* се, самим тим, јавља као основни оквир у који се смешта ова врста антонима. Такође, уколико се иста лексема јавља двапут као одредница, у основном и зависном облику, узимали смо у обзир само основни облик.[5] Нашу грађу у коначном броју чини 167 парова прагматичких антонима.

3. КЛАСИФИКАЦИЈА ПРАГМАТИЧКИХ АНТОНИМА

3.1. Тип контекста

Прагматичка антонимија се према типу језичког контекста у ком се јавља у нашим примерима може поделити на *идиоматску* и *прецедентну*, а према типу ванјезичког – на *симболичку*, *религијску*, *стереотипну* итд.

Шема 1. Прагматички антоними у језичком контексту[6]

[4] Узели смо у обзир и ретке именичке синтагме (нпр. *српски језик*).

[5] Такође, парове поновљене из супротних смерова (нпр. *квадрат – круг, круг – квадрат*) рачунали смо као један пар.

[6] *Вотка* и *ракија* се супротстављају у прецедентом тексту (опозитност *своје – туђе*), што је мотивација за реакцију испитаника у асоцијативном тесту. Такав контекст не постоји за сличне парове (нпр. *пиво – ракија* и сл.) у нашој култури.

Шема 2. Прагматички антоними у ванјезичком контексту

3.2. Културна сфера

Подела се може такође извршити и према врсти културне сфере коју лексеме репрезентују (исп. Барјактаревић 1984), па се тако разликује:

Материјална култура	*храна – пиће*, *кафа – чај*, *месо – поврће*, *месо – салата*, *ракија – вино*
Духовна култура	*песма – прича*, *црква – катедрала*, *црвени – плави*, *пинк – култура*, *врата – прозор, разуман – осећајан, живот – вечност*
Друштвена култура	*ташта – зет*, *латиница – ћирилица*, *Американци – Руси*, *Срби – Хрвати*, *муж – љубавник*, *паметан – полицајац*, *паметан – плавуша*, *православни – католички*, *војник – генерал*, *сељак – грађанин*, *пријатељ – познаник*, *родитељи – старатељи*, *цилиндар – качкет*

Очигледно је да се из сфере материјалне културе у нашим примерима по правилу јављају лексеме које припадају тематској области *храна и пиће*, махом из ванјезичког контекста. Ваља напоменути да се *кафа* и *чај* опонирају у контексту традиционалних напитака, што потврђује и асоцијативни тест спроведен за ово истраживање. Сфера духовне културе је богатија и разноврсније представљена кроз примере који би се тематски могли одредити као уметност, религија, симболи, емоције итд. Реакција *култура* на стимулус *пинк* показује да испитаници тај стимулус везују првенствено за телевизију, коју доживљавају као медиј некултуре (*шунд*, *тв кич*, *простаклук*, *сељацизам* итд.). Сем тога, различити називи за боје могу се опонирати у различитим културолошким, симболичким контекстима. *Живот* и *вечност* супротстављају се у оквиру религијске, пре свега хришћанске, сфере.

Највише примера јавља се у домену друштвене културе. На то, пре свега, утиче сама природа стимулуса из АРСЈ која такве реакције изазива. И ови се примери могу поделити у више група. Прву групу би чинили стереотипи који се везују за називе појединих родбинских односа (*ташта – зет*, *свекрва – снаха*). Занимљиво је да су то у српском парови који означавају однос између особе која удајом/женидбом улази у породицу и мајке у тој породици. Уочавамо још неке примере стереотипа, који показују асиметрију: на стимулус *паметан* јавиле су се реакције *полицајац* и *плавуша*, који очигледно имају супротстављено значење јер се њима упућује на стереотип о мањој интелигенцији полицајаца и плавокосих жена, на коме се заснивају вицеви као врста прецедент-

ног текста. Јавља се и група друштвених, међуљудских односа: оних код којих један члан пара не искључује постојање другог, већ се диференцирају према трећој особи (*пријатељ – познаник*, *муж – љубавник*), оних код којих један члан искључује постојање другог, а опет се диференцирају према трећој особи (*родитељи – старатељи*), затим супротстављених хијерархијски, где један члан заузима вишу позицију на скали (*генерал – војник*), те група код којих постоји институционална надмоћ једног над другим (*доктор – пацијент*, *професор – студент*). Посебну групу чине парови који означавају националне и верске односе, а који се супротстављају на основу историјског и политичког контекста: *Американци – Руси*, *Срби – Хрвати*, *православни – католички*. Нарочито је велики број парова у АРСЈ којима се означавају етнички, национални и слични односи (*Турци – Срби*, *Немачка – Русија*, *српски језик – енглески језик* итд.). Понеки примери представљају супротстављеност припадника одређених друштвених класа: *сељак – грађанин*, *цилиндар – качкет* („елитна“ према „уличној“ култури).

3.3. Критеријум опозитности

Такође, на основу реченог, јасно је да парове можемо поделити и према критеријуму опозитности. Представићемо најтипичније опозиције у нашој грађи:

горе – доле	*рука – нога*, *глава – нога*, *север – југ*
пожељно – непожељно	*Роми – Цигани*, *Афроамериканци – црнци*
своје – туђе	*српски – хрватски/енглески/руски*, *ја – ти*, *наш – њихов*, *ми – они, ћирилица – латиница*
неживо – живо	*аутомат – човек*, *робот – човек*, *бетон – трава*
надређено – подређено	*доктор – пацијент*, *професор – студент*, *генерал – војник*
емоционално – рационално	*срце – разум*, *срце – глава*, *душеван – разуман*
урбано – рурално	*грађанин – сељак*, *бетон – блато*, *бетон – земља*
иновативно – традиционално	*трактор – плуг*, *лифт – степеник*, *техника – штап и канап*

4. КУЛТУРНИ КОНТЕКСТИ НЕКИХ ПРАГМАТИЧКИХ АНТОНИМА

Резултати досада објављених радова на тему неких концепата и стереотипа у српском језику о којима се говори на основу анализе вербалних асоцијација послужиће нам као приказ културног контекста на основу ког се реализује прагматичка антонимија. У сегменту који следи, у ком ћемо сумирати те резултате, углавном је описан домен друштвене културе.

О *ћирилици* и *латиници* „у мрежи вербалних асоцијација“ писао је П. Пипер (2010: 180–188). Према овом аутору, неке асоцијације „показују статус латинице као писма које је у свести дела становника тешње повезано с католичком црквом […], са иностранством или глобализацијом“ (исто: 187). У асоцијативном пољу стимулуса *латиница* он уочава и „испољавање супротстављености ’свога’, српског, тј. ћирилице – латиници, као ’страном’ графијском систему, који је у данашњем облику дошао из хрватске културе“ (исто: 188).[7]

Када расправља о називима језика и српском „између великих и малих језика“, Пипер (исто: 250, 253) помиње изразито негативан став према хрватском и бошњачком, затим усмереност пре-

[7] Исп. и „Напоредна употреба ћирилице и латинице у српској култури током скоро једног века одвијала се у условима који нису имали одлике само контакта него и супарништва […]“ (2010: 182).

ма српском код ових стимулуса, као и истицање сличности тих језика српском или негирање њиховог постојања. Можемо додати да се и код енглеског, руског и других назива језика такође често уочава асоцијација *српски* (*језик*), што говори у прилог томе да је овде реч о опозитној категорији *своје – туђе*.[8]

О Истоку и Западу као концептима у српском језику писала је Р. Драгићевић (2015: 162–187). То што се *запад* јавља као први одговор у асоцијативном речнику на стимулус *исток*, ауторка објашњава тиме што се „појам Истока гради у саодношењу са појмом Запад". Ту врсту асоцијације она назива *културолошким антонимом*, те закључује да се, према асоцијацијама, Исток у свести говорника српског језика пре свега везује за Русију, а Запад за Америку. У *Речнику симбола* „исток [се] супротставља западу као што се спиритуалност супротставља материјализму, мудрост узбуђењу, контемплативни живот активном" (исто). Све наведено недвосмислено упућује на чињеницу да се у основи мотивације асоцирања истока са западом (и обратно) може издвојити не само дирекциона, просторна антонимија у оквиру циклуса (*исток – запад*, *север – југ*), већ и прагматичка (*Исток – Запад*). О лексемама *север* и *југ* могло би се говорити као о прагматичким антонимима у оквиру неколико различитих контекста – ређе, у оквиру историјског контекста у вези са грађанским ратом у САД (*Север – Југ*), затим политичког – када се говори о северном и јужном делу Косовске Митровице, којима се означавају делови у којима већински живе Срби, односно Албанци, те спортског – северној и јужној трибини на београдском фудбалском стадиону, којима се обележавају навијачки полигони супарничких фудбалских клубова Црвена Звезда и Партизан.

5. РЕЗУЛТАТИ АСОЦИЈАТИВНОГ ТЕСТА

Након што смо ексцерпирали грађу, спровели смо асоцијативни тест, како бисмо потврдили или одбацили неке од наших хипотеза. У питању је тест контролисаних асоцијација – у њему смо од испитаникâ тражили да одговоре првом речју супротног значења која им падне на памет. На тај начин желели смо проверити да ли ће се парови које смо извојили као потенцијалне прагматичке антониме из АРСЈ и овде јавити. Тест је спроведен на 104 испитаника, студента Филолошког факултета у Београду. Стимулусе је чинило око 130 стимулуса из АРСЈ, код којих смо првобитно уочили да ступају у однос прагматичке антонимије са неком од реакција. Упутство дато испитаницима, поред основног – да напишу прву лексему за коју сматрају да се супротставља наведеној – било је да остављају празно место уколико им одговор не падне одмах на памет. Два су разлога за то: први је ограничено време за попуњавање теста и бројност стимулуса, а други и важнији јесте што на тај начин добијамо информацију о томе који су прагматички антоними мање типични, тј. које су лексеме од наших стимулуса ређе заступљене у таквом односу.

Број празних места, тзв. омисија у спроведеном асоцијативном тесту није занемарљив. Омисије се углавном јављају код оних парова у асоцијативном тесту код којих је у АРСЈ фреквенција јављања реакције на стимулус била веома мала или су били у питању идиосинкратични одговори. Код таквих парова које смо издвојили као мање фреквентне, а самим тим и мање типичне прагматичке антониме, у спроведеном тесту се јавља, поред доста омисија, већа распршеност, дисперзија асоцијативног поља. Дисперзија асоцијативног поља у вези је са бројем појединачних одговора – што је већи број таквих одговора, поље је дисперзније. Овај податак који нуди асоцијативни тест значајан је и за доношење одређених закључака о семантичким својствима стимулуса. Што је више различитих асоцијација у асоцијативном пољу дате лексеме, може се претпоставити да је њена семантика шира, неодређенија, што омогућава и продуктивнију спојивост са другим лексемама. С друге стране, лексеме чије је асоцијативно поље мање рас-

[8] Занимљиво је запажање О. Н. Трубачова да је кључна реч прасловенског језика била заменица *свој*, а кључна дихотомија у прасловенској култури *свој – не свој*, на основу које се савремена подела на добро и лоше у својој дубинској структури може свести на поделу *свој – туђи* (према Драгићевић 2014: 71–72).

пршено вероватно имају ужу, одређенију, стабилнију семантику, те их карактерише и ређе синтагматско и(ли) парадигматско повезивање са другим лексемама (Драгићевић 2010б: 86). Све то указује на чињеницу да се дате лексеме-стимулуси не концептуализују уједначено.

Битан статистички податак јесте и фреквенција прве – самим тим и најчешће – асоцијације на стимулус, тзв. центра асоцијативног поља. Стимулуси чија се прва реакција одликује високом фреквенцијом обично имају мање распршена асоцијативна поља, како у асоцијативном тесту, тако у АРСЈ. Другим речима, што је већа фреквенција прве асоцијације, то је мања разуђеност асоцијативног поља, будући да је близина асоцијата центру асоцијативног поља обрнуто сразмерна лексичкој дисперзији асоцијата (Пипер 2005: 14). Овакви подаци могу послужити и за истраживање слике света једне лингвокултуралне заједнице – мањи број асоцијација подразумева већу фреквенцију постојећих асоцијација, а већа учесталост исте асоцијације сведочи о већој стереотипности тог појма (Драгићевић 2010б: 86).

Као пример везе фреквенције прве асоцијације и распршености асоцијативног поља дате лексеме могу послужити следећи стимулуси и њихове реакције у асоцијативном тесту:

аутомат	банкомат 4; човек 3; кафа, мануелно, механика, ручно, шалтер 2; банка, дезаутоматизовано, карта, кухиња, мануел, мануелни, мануфактура, механизам, плуг, продавница, програм, робот, рука, рукомет, ручна 1; (72 омисије)
ћирилица	латиница 99; (5 омисија)

Када је реч о умрежености лексема у лексички систем, могло би се претпоставити да мању дисперзију асоцијација имају лексеме које припадају основном лексичком фонду, које су фреквентне у комуникацији и које су се, због тога, усталиле у ужем кругу колокација и релација у које ступају. С друге стране, већа дисперзија асоцијативног поља стимулуса може сведочити о периферније статусу дате лексеме у односу на центар лексичког фонда, где је неретко реч о лексици која није изворно словенског порекла и која је, различитим културноисторијским, технолошким и др. утицајима, накнадно ушла у лексички систем.

Најзад, спроведени асоцијативни тест допунио је у извесном смислу грађу коју смо ексцерпирали из АРСЈ. Наиме, код одређених стимулуса смо у АРСЈ запазили изостанак реакције коју бисмо очекивали – оне која би са речју-дражи ступала у однос прагматичке антонимије, нпр. на стимулус *Тесла* јављају се (неантонимске) асоцијације *Њутн* и *Ајнштајн*, а изостаје асоцијација *Едисон,* на стимулус *црква,* што можда и највише изненађује, не јавља се реакција *џамија,* иако се јављају *катедрала* и *синагога.* Нема ни парова *режим – опозиција, Тито – Дража*[9] итд. Међутим, у асоцијативном тесту, у који смо укључили и поменуте стимулусе, ове реакције се јављају (и то као најучесталије): ***Тесла*** – *Едисон* (30), ***црква*** – *џамија* (27), ***Тито*** – *Дража* (10).

6. ПРИРОДА АСОЦИЈАТИВНЕ ВЕЗЕ ПРАГМАТИЧКИХ АНТОНИМА

Фреквенција и позиција реакције у асоцијативном пољу стимулуса могу пружити значајне информације и о вези те две лексеме, односно о природи њихове асоцијативне везе. Фреквенцијски су углавном доминантније реакције које представљају лексичке антониме одређених стимулуса (***висок*** – *низак* 243, ***десни*** – *леви* 276), али и број асоцијација код одређених прагматичких антонима може бити веома велик (***латиница*** – *ћирилица* 188).[10] Ако посматрамо учесталост реакција, и у

[9] Разлог за ово се може видети и у запажању да студенти Титово име данас углавном везују за наслов филма *Тито и ја*, што сведочи о улози временске дистанце у колективном сећању (Драгићевић 2010б: 97, фуснота 37).

[10] За примере су узети типични лексички (Тодић 2016: 95) и прагматички антоними, који се одликују највећом фреквенцијом.

оквирима прагматичке антонимије парови се могу нивелисати. У том смислу, висока фреквенција и уједначеност одговора сведочиће о тесној асоцијативној вези између стимулуса и реакције, као и о снажној културолошкој повезаности тих лексема у свести говорникâ једног језика. О таквим паровима говорићемо као о (*прото*)*типичним прагматичким антонимима*. С друге стране, уколико је веома ниска фреквенција асоцијације или је пак реч о идиосинкратичним одговорима, можемо претпоставити да је веза између датог стимулуса и реакције слаба и да њихова веза није дубоко утемељена у традиционалним уверењима говорника, те да се ради о *мање типичним прагматичким антонимима*.[11]

Према фреквенцији реакције, односно према јачини асоцијативне везе међу паровима које смо издвојили, парови у АРСЈ се међусобно доста разликују. Они се графички најпогодније могу представити у форми пирамиде, где би у врху били парови са највећом фреквенцијом, у средини би се налазили они релативно фреквентни, а у дну – најмање фреквентни.

Шема 3. Приказ прагматичких антонима према фреквенцији у АРСЈ

Можемо претпоставити да постоје извесни слојеви утемељености појмова означених овим лексемама у нашем менталном лексикону. Високофреквентно појављивање једног асоцијата на задати стимулус ће, осим што указује на повезаност тих речи у језику, сведочити и о дубокој утемељености њихове везе у свести говорника (Тодић 2016: 93). Ово сазнање веома је битно када је реч о прагматичким антонимима, будући да ће оне лексеме између којих постоји најдубље утемељена веза најчешће илустровати типичне прагматичке антониме у одређеној културолошкој заједници, односно појмове о којима постоји најизраженији и најуједначенији став говорникâ једног језика. Видимо да говорници српског језика културолошки најјасније супротстављају појмове именоване следећим лексемама: *ћирилица – латиница*, *њихов – наш*, *поврће – воће*, *тата – мама* и сл. Највише антонима је из сфере друштвене културе, коју илуструју првенствено високофреквентни парови (с изузетком *поврће – воће* 165, што спада у материјалну културу). Сви антоними са фреквенцијом преко 150 долазе из ванјезичког контекста. Парови из материјалне и духовне сфере одликују се нешто нижом фреквенцијом (неретко фреквенцијом 1). Опозиција из језичког контекста има мање и обично су нискофреквентне (највећу фреквенцију има пар *крв – вода* 44, док је код осталих фреквенција испод 10).

[11] Управо су такви стимулуси задали пуно мука нашим испитаницима, будући да доста њих није било сигурно да ли супротна лексема уопште постоји. И такав податак је значајан за ово истраживање, јер квалификује такве парове као нетипичне и мање типичне примере прагматичке антонимије.

С друге стране, природа асоцијативне везе не мора служити искључиво као полазиште за диференцијацију различитих парова прагматичких антонима по степену (лингвокултуролошке) повезаности. Ако посматрамо природу асоцијативне везе унутар сваког пара прагматичких антонима понаособ, испоставља се да и у том случају она може варирати (Тодић 2016: 98–101).[12] Другим речима, како је фреквенција реакције главни показатељ јачине асоцијативне везе између реакције и стимулуса, није незанимљива појава веће фреквенције једног члана датог пара као реакције на други члан тог истог пара него у обрнутом редоследу (нпр. ***нога*** – *рука* 146, ***рука*** – *нога* 73). Ово је могуће посматрати само у случајевима када се чланови антонимских парова јављају и као стимулуси и као реакције у АРСЈ, односно када се исти парови јављају двапут, само у обрнутом распореду. Испоставило се да има случајева када је та разлика у фреквенцијама знатна, па смо претпоставили да она може носити одређену информацију. Ова разлика говори нам из ког је смера асоцијативна веза јача, односно који је типичан распоред чланова ових парова у свести говорника. Потврду наше претпоставке налазимо и код Л. Марфи (2003: 187), која запажа да вербалне асоцијације показују да антонимске релације могу бити дирекционо 'ускладиштене' у менталном лексикону, илуструјући наведено примером везе између лексема *сто* и *столица*, где је, како асоцијативна истраживања енглеског језика показују, веза *сто – столица* јача од везе *столица – сто*. Поменута ауторка закључује и да наведено сведочи о њиховом неједнаком културолошком статусу.

Издвојићемо неке парове из АРСЈ: ***вода*** – *крв* 2, ***крв –*** *вода* 44; ***година*** – *дан* 38, ***дан*** – *година* 4; ***Јевреји*** – *Немци* 9, ***Немци*** – *Јевреји* 3; ***мама –*** *тата* 143, ***тата –*** *мама* 258; ***нога*** – *рука* 146, ***рука –*** *нога* 73; ***прст –*** *рука* 210, ***рука*** – *прст* 44; ***очи –*** *уши* 7, ***уши*** – *очи* 23 итд. Фреквенција реакција јасно показује из којег је смера веза између наведених лексема јача, односно који је распоред чланова ових парова типичнији. Један од разлога за то може бити устаљени распоред ових чланова у општепознатим изразима, као у примерима ***Крв*** *није вода*, *Даш му* ***прст****, тражи целу руку*,[13] што може условљавати и чешће повезивање одређених лексема из устаљеног правца. Ово је најчешће случај када се ради о идиоматским прагматичким антонимима. Други разлог може бити ширина асоцијативног поља и већа утемељеност неког појма у свести говорникâ. Када је реч о пару *Немци – Јевреји,* из домена друштвене културе, чешћи је одговор *Немци* на стимулус *Јевреји* него обрнуто. Узрок томе може бити разлика у концептуализацији ових појмова, о чему сведоче вербалне асоцијације. Тако у асоцијативном пољу прве лексеме наилазимо на асоцијате *Хитлер*, *нацисти*, *светски рат*, *фашизам*, *логор*, *холокауст*, *непријатељи*, *убице* и сл., који сведоче о негативној конотацији стимулуса. Наилазимо и на, малобројније у односу на прве, асоцијације типа *стандард*, *техника*, *цивилизација*, *индустрија*, *напредак*, *наука*, *посао*, *ред* итд., с изразито позитивном конотацијом. Испоставља се да говорници српског језика *Немце* двојако конципирају: прво и првобитно, из перспективе Другог светског рата – као нацисте, фашисте, српске непријатеље и сл.; и друго, са становишта цивилизацијског напретка – као модеран, богат, перспективан народ. Јевреји се углавном уже концептуализују, само из историјске перспективе холокауста, на шта указују асоцијације *логор*, *патња*, *прогон*, *холокауст*, *геноцид*, *Хитлер*, *смрт*, *етничко чишћење* и сл. Такође, у неким паровима један члан се јавља као прототипичан, па се други члан чвршће везује за њега. Ако погледамо фреквенцију асоцијативне везе лексема *рука* и *нога* из оба смера, видимо да је јача веза *нога – рука* него обрнуто. То се може објаснити већом деривационом и семантичком (па и фразеолошком) продуктивношћу лексеме *рука*[14], која зато ступа у колокације са већим бројем лексема. Све наведено потврђују и асоцијати у АРСЈ: *спас*, *руку мије*, *наруквице*, *партнерство*, *поверење*, *правда*, *рукопис*, *власт* и сл. С друге стране, реакције на стимулус *нога* понајвише упућују на њено основно значење, што је везује за *руку* као прототипичног носиоца значења „део тела, екстремитет код човека", о чему сведоче и асоцијације *прст*, *ход*,

[12] Р. Драгићевић (2015: 177) у већ поменутом раду запажа да се *Исток* чвршће везује за *Запад* него *Запад* за *Исток*.

[13] На овај распоред може утицати и семантика лексема (в. о пару *нога – рука*).

[14] Према СДР лексема *рука* има чак 289 деривата, а *нога* – 134.

тело, *корак*, *уд*, *трчати* итд. Исто се може претпоставити за пар *мама – тата*, где лексему *мама* као прототипичног родитеља шире концептуализујемо од лексеме *тата*, што условљава чвршћу везу из правца друге лексеме. Важно је на крају напоменути да се ова разлика у фреквенцијама забележена у АРСЈ доследно одражава и у спроведеном асоцијативном тесту, који потврђује типичан смер повезивања наведених прагматичких антонима (исп. у АРСЈ: ***Јевреји –*** *Немци* 38, ***Немци*** *– Јевреји* 12).

7. ЗАКЉУЧАК

Прагматичка антонимија, која подразумева контекст културолошког карактера, у овом раду посматра се уже од контекстуалне антонимије. *Културни контекст* се јавља као основни оквир у који се смешта ова врста антонима.

На основу спроведене анализе, а узимајући у обзир да је однос лексичке антонимије типичан за придеве, уочавамо условљеност типа супротстављености врстом речи, односно – на семантичком плану – врстом денотата: док се особине могу исказати у опозицијама у оквиру лексичког система (исп. *лепо – ружно*), појмови и предмети се чешће опонирају у оквиру ширег, културног система (исп. *поврће – воће*). Отуда, може се рећи да на континууму *лексичка антонимија – прагматичка антонимија* има више придева/прилога на левој, а именица на десној страни. Међупростор чинили би прелазни случајеви попут *паметан – плавуша/полицајац*, у ком се десни члан пара опонира јер садржи потенцијалну, стереотипно засновану, сему особине (+глупост).

Како ексцерпирана грађа показује, у АРСЈ најчешће се јављају прагматички антоними из ванјезичког контекста, из сфере друштвене културе, и то у оквиру опозиције *своје – туђе*.

Када је реч о спроведеном асоцијативном тесту, он је послужио као потврда односа прагматичке антонимије код парова ексцерпираних из АРСЈ. Дакле, асоцијативни тест нам је показао које су лексеме заиста супротстављене. Овакво асоцијативно истраживање, подржано подацима из АРСЈ, подстакло нас је на одређене закључке: прво, уопштено, што је већа фреквенција прве асоцијације, то је мањи број омисија међу реакцијама на дати стимулус и њено асоцијативно поље је мање дисперзно; друго, конкретно, што је већа фреквенција реакције која ступа у однос прагматичке антонимије са стимулусом, то је јача њихова културолошка повезаност, тј. утемељенији је и уједначенији став који говорници имају о тим лексемама и њиховој вези.

Најзад, ако посматрамо природу асоцијативне везе, можемо нивелисати парове прагматичких антонима према фреквенцији јављања асоцијата на стимулус, чиме долазимо до (прото)типичних прагматичких антонима. Такође, ако посматрамо природу асоцијативне везе унутар тих парова, запажамо да постоји типичан смер повезивања лексема, односно да је веза често јача из правца једног члана пара него обрнуто (нпр. јача је веза *крв – вода* него *вода – крв*), што може упућивати на тенденције њиховог повезивања у свести говорникâ српског језика.

Како се показује, проучавање вербалних асоцијација представља погодан метод за утврђивање културолошки условљених веза међу лексемама и спознају слике света једне језичке заједнице преко прагматичких антонима – лингвокултурема.

Извори

АРСЈ (2005). *Асоцијативни речник српскога језика*, П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић. Београд: Београдска књига, Службени гласник СЦГ, Филолошки факутет.

Литература

Барјактаревић, Мирко (1984). Нужност познавања традиционалне културе за лексичка истраживања. У: *Лексикографија и лексикологија*. Нови Сад – Београд: Матица српска, Институт за српскохрватски језик САНУ, 15–21.

Гортан-Премк, Даринка (2004). *Полисемија и организација лексичког система*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Драгићевић, Рајна (2010а). *Лексикологија српског језика*, друго издање. Београд: Завод за уџбенике.

Драгићевић, Рајна (2010б). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Драгићевић, Рајна (2014). О прасловенском слоју лексике савременог српског језика. У: *Leksika, gramatika, diskurs* (M. Alanović et al., ur.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 59–74.

Драгићевић, Рајна (2015). О концептима *Истока* и *Запада* у српском језику. У: *О вредностима у српском језику*: зборник етнолингвистичких радова (Д. Ајдачић, ур.). Београд: Алма, 162–187.

Murphy, Lynn, M. (2003). *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.

Новиков, Л. (1973). *Антонимия в русском языке* (семантический анализ пртивположности в лексике). Москва: Изд-во Московского университета.

Пипер, Предраг (2005). О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису. У: *Асоцијативни речник српског језика*, П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић. Београд: Београдска књига, Службени гласник СЦГ, Филолошки факултет, 7–23.

Пипер, Предраг (2010). *Српски између великих и малих језика*, треће, допуњено издање. Београд: Београдска књига.

Prćić, Tvrtko (2008). *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad: Zmaj.

Rasulić, Katarina (2016). *Exploring Semantic Relations*. Belgrade: Faculty of Philology.

СДР (2003). *Семантичко-деривациони речник*, свеска 1: Човек – делови тела, Д. Гортан-Премк, В. Васић, Љ. Недељков (ред.), Нови Сад: Филозофски факултет.

Тодић, Бојана (2016). Природа асоцијативне везе антонимâ. *Наш језик*, XLVII/3–4, 89–103.

PRAGMATICAL ANTONYMY IN *THE ASSOCIATIVE DICTIONARY OF SERBIAN LANGUAGE*

Summary

The aim of this paper is to analyze pragmatical antonyms from *The Associative Dictionary of Serbian Language.* We established the approach which is the most suitable for this kind of examination, and we presented a classification by three criterions. We also consider the position, frequency and nature of the pragmatical antonym in the associative field. The results show that the number of word associations in the field can distinguish typical and less typical pragmatical antonyms. We also carried out an associative test to investigate certain attitudes. Finally, we conclude that word classes often influence the comprehension of antonymy.

Keywords: pragmatical antonymy, word association, lexical pragmatics, linguoculturology, Serbian language

Бојана Тодић
Институт за српски језик САНУ, Србија
bojanatodic4@gmail.com

Ненад Крцић
Универзитет у Београду, Србија
Филолошки факултет
nenadkrcic@gmail.com

UDK 811.163.41’42:82.09
070:81’42

Ivan Trifunjagić

KOHERENCIJSKE RELACIJE I ARGUMENTACIJSKA STRUKTURA DISKURSA NOVINSKE KNJIŽEVNE KRITIKE

Cilj rada je da se na osnovu komparativne analize teksta *novinske književne kritike* (NKK)[1] ispita korelacija između argumentacijske i retoričke strukture, kako bi se razmotrila veza između diskursne tipologije NKK i ‘argumentativnih zona’ teksta. Za utvrđivanje argumentacijske strukture pošlo se od dijalektičko-logičkog modela i anotacijskih shema (Peldszus, Stede 2013), dok je retoričkoj strukturi pristupljeno na osnovu teorijsko-metodološke prakse *teorije retoričke strukture* (Mann and Thompson 1988). Komparativna analiza sprovedena je u četiri faze: 1) *segmentacija teksta* na eksplicitne retoričke jedinice (ERJ) i argumentacijske diskursne jedinice (ADJ); 2) *klasifikacija* ADJ na osnovu koje je determinisana uloga svake ADJ u argumentacijskoj strukturi teksta; 3) *identifikacije relacija* između zasebnih ADJ, kao i relacija između RJ na svim koherencijskim nivoima; 4) *kompletiranje argumentacijske i retoričke strukture,* što pretpostavlja da su se u 2. i 3. fazi postulirale implicitne ADJ i RJ.

Ključne reči: koherencija, argumentacijska struktura, retorička struktura, diskursni tip, diskursne funkcije, novinska književna kritika.

1. UVOD

U ovum radu će se argumentacijska struktura diskursa ispitati na osnovu konfiguracije semantičkih kategorija diskursnog tipa *argumentativa*, njihove prezentacije, kao i odnosa prema drugim diskursnim tipovima čije se kategorije takođe podvode pod identitetska obeležja žanra NKK. Ovako definisani istraživački okvir zahteva kraću konceptualnu diferencijaciju: koncept *žanra* smatra se eksternim aspektom jer se u postupku njegove primene klasifikacija tekstova odvija prema komunikacijskim ciljevima; s duge strane, *tipovima diskursa* ukazuje se na prepoznatljive obrasce (i varijacije) u organizaciji sadržaja teksta, što, opet, upućuje na to da su za ovaj konceptualni domen relevantne unutartekstualne karakteristike. Pored toga, budući da se isti diskursni tipovi pronalaze kod različitih žanrova, nameće se zaključak da su upravo oni osnova njihovog žanrovskog potencijala. Međutim, istraživanja su pokazala da se žanrovi retko realizuju na prototipski način (Zienkowski et al. 2011: 275), tj. naječešće su kombinacije formativnog i dopunskog diskursnog tipa. Naime, utvrđeno je da je diskursni tip argumentativa planska komponenta koja u semantičkoj ravni razvija ilokucionu snagu tekstova NKK (Trifunjagić 2016), ali da ona postaje diskursno operativna tek u domenu zadatih i očekivanih žanrovskih svrha koje legitimišu i konstituišu određeni tip diskursa (Swales 1990). Iz tih razloga argumentativ jeste osnovna identitetska komponenta diskursa NKK, koji ostvaruje i druge komunikacijske ciljeve, te se stoga može postaviti pitanje koliko su diskurs i žanr korelativni koncepti. Ali ukoliko bi se ovaj grubo skicirani diskursni poredak upotpunio adekvatnim metodološkim konceptom koji bi (metodološki) suspendovao prototipsku prirodu dominantnog diskursnog tipa argumentativa koja restriktivno deluje na semantičke kategorije dopunskih diskursnih tipova (ekspozicija), onda je premisa da bi se tada registrovala sva identitetska obeležja NKK, odnosno da bi se reflektovala semantičko-pragmatička korelacija diskursa i žanra.

Postavlja se pitanje kakvu analitičku perspektivu primeniti kako bi strukturna interpretacija teksta bila indiferentna prema diskursnim tipovima i funkcijama? Smatramo da kod ovako postavljenog

[1] Spisak skraćenica koje se koriste u tekstu dat je na kraju rada.

zadatka treba poći od konstitutivnog principa smislenog diskursa – *tekstualne koherencije*, a jedan od dominantnih pristupa koji obrađuju retorički vid koherencije jeste *teorija retoričke strukture* (Mann, Thompson 1988). S druge strane, bilo je neophodno opredeliti se za teorijsko-metodološki model kojim bi se pristupilo ispitivanju argumentacijske koherencije NKK, što je, opet, impliciralo izvesne kategorijalne specifičnosti argumentativa, tj. njegove operativne entitete i strukturne relacije. S obzirom na to da su tekstovi NKK monološkog karaktera i da razvijaju argumentaciju sa mogućnošću anticipacije prigovora, te da je *dijalektika rasprave* više proceduralne prirode (proponent i oponent; Marraud 2015), *dijalektiku argumenata* smatramo primerenijim konceptom. Konačno, prezentacija koherencije oglednog teksta NKK u njenom retoričkom i argumentacijskom modusu nije urađena sa ciljem ispitivanja korelacije između retoričkih i argumentacijskih relacija, niti između funkcionalnih propozicija obeju struktura (retoričkih i argumentacijskih diskursnih jedinica), jer je njihova korelacija već utvrđena (Peldszus and Stede 2013a; 2013b; 2014; 2015; Stede et al. 2016), nego da bi se ukazalo na ograničenja kod ispitivanja koja su metodološki prilagođena specifičnim diskursnim tipovima u okviru analize žanrova koji ispoljavaju identitetsku složenost.

2. ARGUMENTATIV: TEORIJSKA RAZMATRANJA

2.1. Tripartitna teorija argumentativa

Savremena teorija argumentacije zasniva se na Vencelovoj (Wenzel 1990) tripartitnoj teoriji koja razmatra tri perspektive ili principa – retorički, dijalektički i logički. Budući da se diskursni tipovi procenjuju u odnosu na prirodu komunikacijskog procesa, retorička paradigma argumentativa je ubeđivanje, odnosno persuazivni ilokucioni čin, ali je, s obzirom na to da se ovakva komunikacija odvija u interaktivom i dinamičkom vidu, i dijalektičke prirode, odnosno, sam proces rasprave vodi se na osnovu izvesnih pravila, tj. racionalne diskusije; na posletku, u procesu debatovanja stvaraju se tekstualni argumenti, koji kao produkti ili konstrukti imaju određenu, više ili manje impliciranu strukturu (logika). Nešto drugačiju karakterizaciju tripartitne teorije dao je Vega Renon (Vega Renon 2013: 107–108), izdvojivši šest argumentacijskih aspekata prema kojima su objašnjene Vencelove perspektive (predmet, fokus interesovanja, kategorije procene, paradigma, pojam pogrešnosti, predstava). Pošto se u našem radu razmatra međuzavisnost retoričkih resursa i strategija, pravila i oblika debatovanja, kao i uobličavanja argumenta, tj. strukture argumentacije, aspekti predmeta i fokusa interesovanja od ključnog su značaja.

Prema Maraudu (Marraud 2015: 6–8), dijalektika se konceptualno može razgraničiti na monološku i dijalošku. Dijaloška dijalektika ili dijalektika rasprave je proceduralna koncepcija koja razmatra uslove i pravila kojima se reguliše argumentativna razmena između proponenta i oponenta; to je pragma-dijalektički koncept kojim se definišu pravila i procedure za vođenje rasprave sa ciljem postizanja razumnog rešenja ili odluke, tj. konsenzusa stavova; konačno, dijalektika rasprave predstavlja i logičku evaluaciju koherentnosti argumenta, jer razmatra da li je tvrdnja prihvatljiva na osnovu premise (premisa → tvrdnja = argument). S druge strane, i argumentativni se diskurs u monološkom vidu može na dijalektički način analizirati, ali je tada reč o monološkoj dijalektici ili dijalektici argumenata. Ova vrsta analize rekonstruiše argumentativni diskurs kao kritičku raspravu u kojoj se anticipira mogući skeptični stav na određenu tezu ili zaključak, tj. mogući prigovor upućen od strane zamišljenog sagovornika. Ovo je kognitivna monološka metoda usmerena ka ispitivanju snage jednih argumenata naspram drugih i kao takva ona je deo neformalne logike (logička dijalektika) jer razmatra odnose zasebnih argumenata (mikrostrukture) kao produkte u okviru „kompleksnog argumenta" (makrostrukture).

Budući da je dijalektika konceptualizovana kao dijalektika argumenata koji se formalizuju u okviru monološkog teksta, ovu je semantičku jedinicu višeg reda (tekst) trebalo u sledećoj fazi prezentovati kao logičku implikaciju, a zasebne argumente u okviru celokupne argumentacijske strukture. U nastavku rada, međutim, pokazaćemo da se ovaj zahtev nije mogao odvojiti od postulata teorije argumentacije, iako napominjemo da je u fokusu formalno označavanje argumentacijskih kategorija.

2.2. Dijalektičko-logički model argumentacijske strukture

Predstavljajući dijagramske tehnike za prezentaciju argumentacijskih delova u okviru celokupnih tekstualnih struktura, Peldscus i Štede (Peldszus, Stede 2013) daju pregled diskusija novijeg datuma u kojima kritički razmatraju interpretativne modele. Međutim, za naše svrhe izdvojićemo tri ključna. Prvi model argumentacijske strukture koji je imao značajan uticaj na razvoj teorije argumentacije i dijagramskih tehnika bio je Tulminov model (Toulmin 1958). Tulmin je predložio argumentacijsku shemu sa šest funkcionalnih uloga: na osnove nekih dokaza (podaci) i, eventualno, implicitne generalizacije koja se može rekonstruisati (pravilo), izveden je zaključak. Zaključak, opet, može biti kvalifikovan od strane modalnog operatora, što ukazuje na snagu inferencijalne veze. Štaviše, pobijanje može specifikovati neko stanje izuzimanja koje bi podrivalo zaključak, ako ga sadrži. Na kraju, i pravilo može biti podržano u vidu semantičke kategorije podrška. Međutim, budući da se primena Tulminovog modela odnosila na tekst kao semantičku jedinicu višeg ranga, koja ustrojava makrostrukture semantičkih kategorija na nižim nivoima, Peldscus i Štede (2013: 3) smatraju da nije uvek bila jasna razlika između premise i pravila, a pošto su argumentativi dijalektičke prirode, time je onemogućena i rekurzivna primena argumentacijske sheme koja obuhvata premise „za" i „protiv".

Tulminov dijagram sa šest funkcionalnih uloga u argumentacijskog strukturi (Peldszus i Stede 2013)

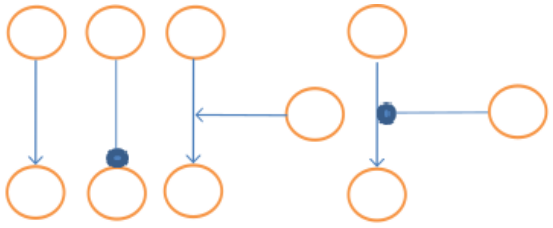

Grewendorfov dijagram odnosa "podrške" i "napada" (pobijanja i podrivanja) (Peldszus i Stede 2013)

Prema autorima ovog kritičkog pregleda, ključni je korak ka dijaloški orijentisanim dijagramima načinio Grevendorf (Grewendorf 1980), čije su anotacijske sheme omogućile interpretaciju i prezentaciju relacija kojima se ostvaruje multiplicirano podržavanje ili napadanje. Podrška je označena strelicama, a napad kružnim završetkom, čime se ne prikazuju samo propozicije u funkciji podrške i napada, već i relacijske funkcije. Ovde se zamera još jedino to što nije omogućen prikaz višestruke podrške serijskih argumentacijskih čvorova (Peldszus and Stede 2013: 4).

Frimanov model (Freeman 2011) spojio je argumentaciju kao proces (retorika) i argumente kao produkte (logika), omogućivši time rekurzivnost proceduralnog dijalektičkog odnosa i primenu modela na složenijim argumentativnim diskursima. Prema Peldscusu i Štedeu (2013: 5–6), Friman je intergrisao Tulminovu teoriju sa dijagramskom tehnikom predstavljanja argumentacijske strukture. Naime, iako je bio saglasan sa tim da je argumentacija proces, Friman je odbacio Tulminovo razlikovanje podataka i pravila, jer je smatrao da takvo razlikovanje nije pogodno za argumente kao produkte. U svom je modelu takođe preinačio semantičku kategoriju propozicija podrška pravilu u serijski povezani argumenti, a kvalifikator teorijski integrisao, objasnivši ga svojstvom inferencijalne veze između premisa i zaključka. Iako je Tulmin pobijanje smatrao mogućim izuzetkom od generalizacije koja je predstavljena pravilom, u monološkoj se raspravi (dijalektika argumenata) takvo shvatanje pobijanja napušta u korist mogućeg prigovora koji se anticipira da bi bio predupređen kontrapobijanjem. Međutim, i Frimanov model nedovoljno razlikuje pobijanje i podrivanje, jer je on u svojoj teoriji kontrarazmatranje tumačio

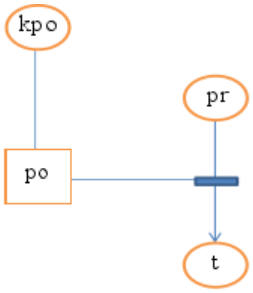

Proponent: Trebalo bi da srušimo zgradu.
Oponent: Zašto?
Proponent: Puna je azbesta.
Oponent: Zbog čega ste sigurni u svojoj proceni, s obzirom na to da je, u principu, moguće uklanjanje azbesta?
Proponent: Prema gradonačelniku, to bi bilo neprihvatljivo skupo.

Frimanova prezentacija pobijanja i kontrapobijanja i odgovarajuća dijalektička razmena (Peldszus i Stede 2013)

retoričkim dodatkom koji, logički, ne utiče na tvrdnju. Pored toga, ovaj model nedovoljno precizno prezentuje kompleksne konstelacije napada i kontranapada.

Ograničenja Frimanovog modela prevaziđena su dijalektičko-logičkim pristupom (Peldszus and Stede 2013a; 2013b; 2014; 2015; Stede et al. 2016) koji razvija anotacijske sheme dovoljno istančane interpretacione primene da se mogu prikazati složeniji argumentacijski nizovi („za" i „protiv"). Na osnovu principa da svaka nova anotacijska shema kombinuje neka eksplanativna preimućstva ranijih shema (Toulmin, Grewendorf, Freeman), stvoren je sintetički model koji pretpostavlja kategorije: dijalektičkog statusa (proponent i oponent), argumentacijske funkcije propozicije (premisa ili tvrdnja), funkcije ADJ (tvrdnja, podrška, napad, kontranapad), argumentacijske relacije (podržavanje, pobijanje, podrivanje, pridruživanje, povezivanje, primer), a primenu anotacijskih shema svodi na operacije: 1) segmentacije teksta na EDJ i identifikacije ADJ (odbacivanje irelevantnih EDJ); 2) klasifikacije ADJ (identifikacija centralne tvrdnje i sporednih tvrdnji, podržavajućih i osporavajućih premisa, i kontrapobijanja); 3) identifikacije i klasifikacije argumentacijskih relacija; 4) pridruživanja graničnih ADJ za fomiranje implicitnih ADJ (dijagram argumentacijske strukture).

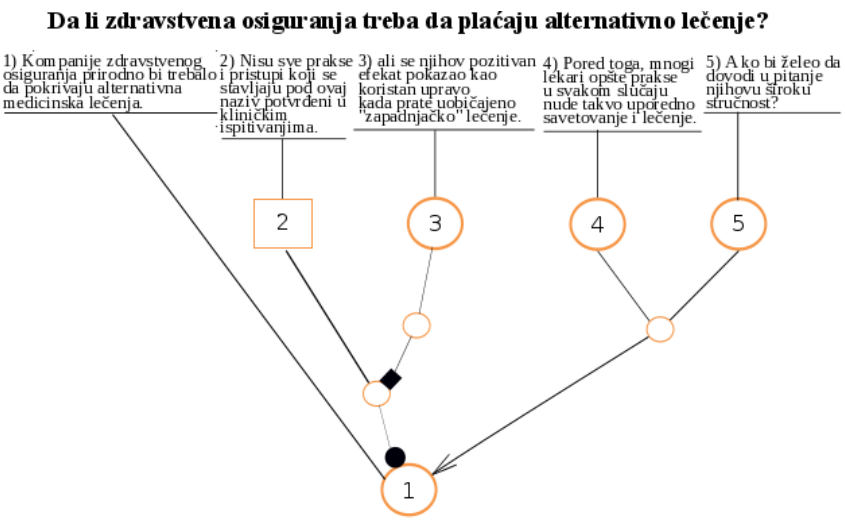

Argumentacijska struktura teksta (Stede et al. 2016)

2.3. Retorička perspektiva argumentativa

Dok je argumentacija, dijalektički posmatrano, racionalna diskusija koja pretpostavlja procedure interaktivne komunikacije za ukidanje suprotnosti, protivrečnosti i problema, argumentativ je za retoriku diskursna strategija u funkciji ubeđivanja. U kontekstu razmatranja diskursne tipologije NKK, međutim, ubeđivanje se ne realizuje samo argumentacijskim diskursom, već se tekstovi NKK mogu strukturirati i pomoću ekspresivne ili informativno-eksplanatorne komponente. A budući da je dijalektičko-logički pristup naznačen za ispitivanje argumentacijske strukture, smatramo da bi retorički model omogućio registrovanje dopunskih diskursnih tipova, „argumentativne diskursne razlike".

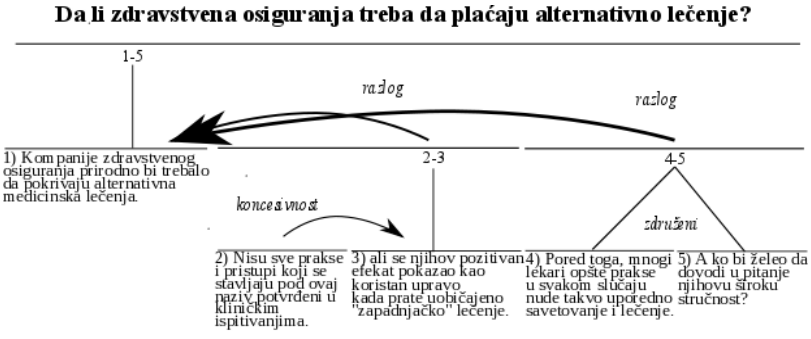

Retorička struktura teksta (Stede et al. 2016)

Jedan od aktuelnih retoričkih pristupa koji na osnovu koherencijskih odnosa razmatra osnovne namere govornika ili pisca jeste teorija retoričke strukture (Mann i Thompson 1988). Prema ovoj teoriji, RO su klasifikovani na tematske (elaboracija, uzrok, posledica…) i prezentacione (rezime, antiteza, koncesija…), čije su tekstualne propozicije (eksplicitne ili implicitne retoričke jedinice) u funkciji nukleusa i/ili satelita, i na multinukleusne odnose, koji sadrže dva ili više nukleusa (lista, združeni, sekvenca, kontrast...). Formiranje retoričke strukture teksta predviđa segmentaciju teksta u ERJ, a zatim

formiranje IRJ od susednih ERJ ili IRJ koje imaju neku od retoričkih funkcija u okviru istog RO. U poslednjoj fazi, IRJ su povezane u 'retoričko stablo' teksta (dijagram strukture).

Budući da TRS ima višestruku primenu u ispitivanju diskursnih tipova i karakterističnih koherencijskih obrazaca, ona se uz izvesna teorijsko-metodološka prilagođavanja (Stede et al. 2016: 1053) koristi i za ispitivanje argumentacijske strukture[2]. Međutim, koliko je TRS kao metoda kompatibilna za ispitivanje argumentativnog diskursnog tipa, pitanje je koje implicira da retorički i dijalektičko-logički pristupi pretpostavljaju različite vidove tekstualnog povezivanja – dva vida koherencije. Naime, komparativna analiza argumentacijske strukture (Stede et al. 2016) pokazala je određen stepen korelacije između argumentacijskih i retoričkih relacija, kao i korelaciju između dijalektičkih kategorija (argumentskih funkcija propozicija i funkcija ADJ) i operativnih entiteta TRS (ERJ i IRJ u funkciji nukleusa i satelita). S obzirom na to da je semantička ekvivalencija između RO u okviru TRS i argumentacijskih relacija dijalektičko-logičkog modela – kauzalnih i kontrastivnih relacija šireg značenja koje pokrivaju podršku, pobijanje i kontrapobijanje – posledica diferencijacije retoričke koherencije, koja unifikuje tekst dajući mu smisao (tema; žanr), i argumentacijske koherencije, koja semantički redukuje tekst prema logičkoj implikaciji „Ako A, onda T" ili „T, jer A" funkcionalizujući njegove delove[3], smatramo da je korelativna semantička kategorija argumentativa (ADJ) tipska interpretacija referentnih retoričkih struktura (ERJ i IRJ), što, opet, implicira na nepodudarnost između argumentativnog semantičkog znaka i diskursnog znaka žanra ukoliko tekst sadrži semantičke komponente drugačijih diskursnih tipova.

3. ISTRAŽIVAČKE PREMISE I ZADACI

Iako korelacija semantičkih odnosa i operativnih entiteta omogućava ispitivanje argumentativa na osnovu retoričkog modela, koherencijski vidovi aktuelnih diskursnih perspektiva ključni su teorijski aspekt metodološke specifičnosti prakse TRS i dijalektičko-logičkog modela. Budući da je retorička koherencija linearne prirode, u TRS jedino kontaktne propozicije mogu biti povezane (ne smeju postojati strukturni „džepovi"); s druge strane, dijelektičko-logički model omogućava nekontaktno povezivanje ADJ jer argumentacijska koherencija pretpostavlja funkcionalnu identitičnost ADJ u strukturi argumenta ili kontraargumenta (teza, podrška, pobijanje...). Stoga, prema Peldscusu i Štedeu (2013b: 17–19), koherencijski model TRS ne reflektuje argumente i kontraargumente rasute po tekstu, niti, na primer, funkcionalnu koherenciju (retoričkog) zaključka na kraju teksta koji često ponavlja ranije postavljenu glavnu argumentacijsku tezu ili tvrdnju. Drugo metodološko ograničenje TRS u vezi je sa mogućnošću da se argumentacijska relacija precizno prezentuje. Naime, česti su slučajevi kada je informacija o pobijanju ili kontrapobijanju izgubljena u dijagramu strukture TRS, što, opet, ukazuje na zaključak da je argumentacijska koherencija osnova za „dublju strukturnu konfiguraciju" (Peldszus i Stede 2013b: 19) od one koja je formirana na osnovu linearne ili retoričke koherencije.

Ovo kraće razmatranje dato je sa ciljem da se postavi teorijsko-metodološka premisa za diskursno ispitivanje: ukoliko dijalektičko-logički model reflektuje dominantni argumentacijski tip redukujući tekstualne segmente drugih diskursnih tipova, a retorička koherencija (TRS) unifikuje tekst obuhvatajući sve diskursne tipološke kategorije, onda se dopunska semantička komponeta pojavljuje u vidu „diskursne razlike" koja nije obuhvaćena argumentacijskom već retoričkom strukturom. S obzirom na to da je diskurs NKK paradigma argumentativa (monološki persuaziv) i (informacione) ekspozicije, te da njenu žanrovsku diskursnofunkcionalnu bazu čine DF informisanje, DF tumačenje značenja, DF značaj književnog dela i DF autoreprezentovanje (Trifunjagić 2016), u nastavku rada dajemo analizu tipološke strukture teksta NKK prema dijalektičko-logičkom i retoričkom modelu.

[2] Up. Stab i Gurevych (2016: 6) za osnovni pregled teorijsko-metodoloških praksi za ispitivanje strukture diskursa koje se koriste za utvrđivanje argumentacijskih struktura; Peldszus i Stede (2013b) za komparativnu analizu argumentacijske strukture na osnovu dijalektičko-logičkog modela i prakse SDRT [Segmented Discourse Representation Theory, Asher and Lascarides 2003] i RST [Rhetorical Structure Theory, Mann and Thompson 1988].

[3] U dosadašnjim žanrovskim istraživanjima, tekstualni segmenti koji nisu relevantni za argumentacijsku strukturu bili su isključivani iz analize (Reed et al. 2008: raznovrsni žanrovi; Stab and Gurevych 2014a: studentski eseji; Peldszus and Stede 2015: mikrotekstovi; Kirschner et. al. 2015: naučni članci).

4. DIJALEKTIČKO-LOGIČKI I RETORIČKI MODEL ANALIZE TEKSTA NKK

Kako pronaći izgubljeno **(Nataša Anđelković, „Večernje novosti")**[4]

1) Dušan Ristić, dramski pisac čiji se komadi igraju u beogradskim pozorištima i iz kojih nastaju scenariji za filmove, okrenuo se prozi. 2) U svom upravo objavljenom romanu „Ceremonija" on gradi priču sa dramski intoniranim odnosima među likovima koja ima filmsku raskoš.

3) Imajući u vidu strukturu romana i koncept zapleta, Ristićeva „Ceremonija" je napisana u tradiciji najboljih avanturističkih romana, kakvi se na domaćoj književnoj sceni retko javljaju poslednjih godina. 4) Dodatnu uzbudljivost samom žanru predstavlja i to što je naša sredina, tj. Beograd, samo okvir ili pre, polazište radnje, 5) dok se njen dalji tok, sa motivima putovanja u nepoznato, sleda tragova, tumačenja šifrovanih poruka, pronalaženja dragocenog predmeta koji otkriva tajnu, odvija u dalekim, egzotičnim predelima istočne Azije, u Hongkongu, u Tajlandu i na Filipinima.

6) Četrdesetogodišnji BeograĐanin Ivan, koji je u Ameriku izbegao devedesetih godina, otisnuo se u još dalji, nepoznati svet, 7) pošto je prispela šifrovana poruka s rukopisom njegovog najboljeg prijatelja, za koga se zvanično smatralo da je nestao u cunamiju. 8) Ivanova potraga za Urošem je mučna ne samo kao spasavanje čoveka koji je možda živ negde daleko, 9) već i kao potraga za prijateljem koji je i pre nego što je otputovao u, za njega, kobni kraj sveta, izgubljen u simboličkoj ravni. 10) Izgubljeno prijateljstvo i težnja da se ono ponovo uspostavi pokreće Ivana na putovanje, 11) ali polazna motivacija će se, preko niza napetih situacija, avantura u kojima će se naći i zbog osoba koje će na tom putu sresti, preoblikovati u potragu za sopstvenom sudbinom.

12) Balzamovana Magelanova šaka, vredna milione dolara, koju Ivan, sledeći Uroševa šifrovana uputstva, prenosi kroz tajlandsko-filipinski arhipelag, ima funkciju "tajnog blaga" koje pokreće radnju avanturističko-detektivskih romana, 13) a u simboličkoj ravni ona je ta "ruka prijateljstva" koja treba da se pruži između dvojice rastavljenih junaka. 14) Otuda to nije pravi avanturizam 15) već potraga za onim što je najvrednije.

16) Evropska istorija i lokalna predanja poslužila su piscu da oblikuje ideju o srećnom ishodištu nesrećnog evropskog čoveka na dalekom Pacifiku. 17) Uz uporedna poglavlja o Magelanovom otkrivanju Dalekog istoka i o američkom pilotu iz Drugog svetskog rata koji postaje počasni naslednik Magelanovog zaveta, ovaj roman postaje i road-melodrama 18) jer se sudbina glavnog junaka ukršta sa sudbinama „belih" prethodnika. 19) Pri tome postoji i susret sa mladom stonoteniserkom koja postaje njegova Beatriče i vodič kroz svet istočne Azije.

20) IzgraĐen iz tri narativna toka i vremenska plana, sa različitim jezičkim odlikama i karakterizacijama pripovedača, ovaj roman deluje moderno 21) i predstavlja svojevrsno osveženje na našoj savremenoj književnoj sceni.

4.1. Dijalektičko-logički model analize teksta NKK

Segmentacijom teksta na osnovu dijalektičko-logičkog modela anotirana je 21 elementarna diskursna jedinica. Međutim, budući da segmenti 1–2 i 6–7 nose semantička obeležja informativnog ekspozitiva, obuhvaćene propozicije nemaju argumentativni značaj, zbog čega nisu ni prezentovane kao ADJ. U sledećoj fazi, pridružene su ADJ 3, 20 i 21 na osnovu argumentacijske funkcije glavne tvrdnje, koja je kao semantičko obeležje dedukovano iz primarne funkcije žanra NKK – značaj književnog dela. Određivanje glavne tvrdnje, kao i formiranje argumentacijskih struktura od podržavajućih i osporavajućih premisa imalo bi sledeću eksplikaciju:

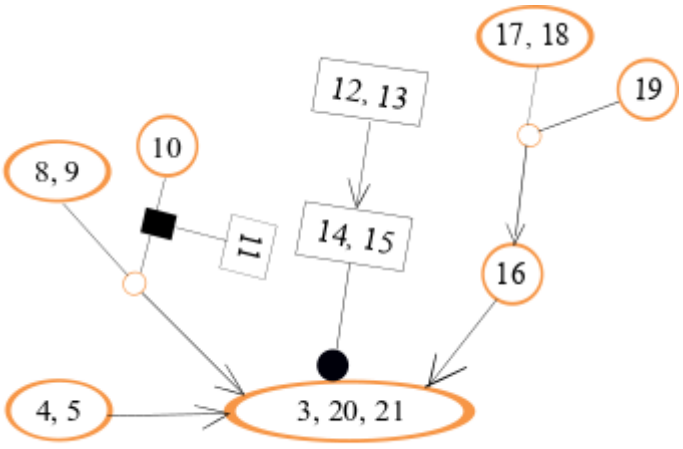

Dijalektičko-logički model argumentacijske strukture teksta NKK "Kako pronaći izgubljeno"

[4] Segmentacija teksta na elementarne retoričke jedinice; diskursne funkcije žanra NKK: crni font - *DF informisanje*, plavi font - *DF tumačenje značenja*, crveni font - *DF značaj književnog dela*; http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:443736-Knjizevna-kritika-Kako-pronaci-izgubljeno (pristupljeno 6.11.2017.)

- u ADJ 3 izneseni su pozitivni vrednosni sudovi o romanu, dok se ADJ 20 i 21, iako strukturno udaljene, semantički nadovezuju;
- ADJ 4 i 5 *pridružene* su argumentacijski praznom relacijom, te su kao objedinjene premise *argumentska podrška glavnoj tvrdnji* jer se u njima iznosi pojašnjenje kritičke evaluacije sadržane u pridruženim ADJ 3, 20 i 21;
- raspon teksta 8–11 složena je argumentacijska struktura koju formiraju ADJ identične žanrovske funkcije (*tumačenje značenja*), ali različitog dijalektičkog statusa (*podrška*:*napad*): *pridružene* ADJ 8 i 9 koherentne su sa ADJ 10 (interpretacija polazne motivacije) jer, na osnovu argumentacijske relacije *povezivanje*, obrazuju *podržavajući* argument *glavne tvrdnje*. Međutim, u ADJ 11 dolazi do reinterpretacije motiva 'portage', što se u dijalektičkom smislu tumači *napadom* na osnovu *podrivanja* argumentacijske relacije *povezivanje*, kojom je ADJ 10 objedinjena u argumentu sa ADJ 8 i 9: drugačijim *tumačenjem značenja* u ADJ 11 oslabljena je inferencijalna veza između ADJ 10 i ADJ 8 i 9 („potraga za prijateljem" postaje „potraga za sopstvenom sudbinom");
- u *pridruženim* ADJ 14 i 15 sadržana je reinterpretacija žanra (avanturistički roman) jer se 'potraga' kao osnovni sižejni motiv avanturističko-detektivskog romana simbolički preinačuje u egzistencijalno pitanje vrednosti života posle izgubljenog prijateljstva. U dijalektičkoj ravni, ADJ 14 i 15 predstavljaju argument kojim se *pobija glavna tvrdnja* (da je u pitanju uspeli avanturistički roman), pri čemu je ovaj (kontra)argument *podržan* dodatnim premisama, preponiranim *pridruženim* ADJ 12 i 13, što obrazuje *serijski argument*;
- finalna interpretacija, sadržana u ADJ 16, 17, 18 i 19, takođe je *serijski* formirana struktura argumenta. Budući da se u ADJ 16 iznosi idejni aspekt romana (o srećnom ishodištu nesrećnog evropskog čoveka na dalekom Pacifiku), ovaj segment teksta ima funkciju argumenta *podrške glavnoj tvrdnji*, ali i funkciju *teze* za argument koji formiraju *povezane premise – pridružene* ADJ 17 i 18, jer se u njima obrazlaže sižejni sklop (uporedna poglavlja o Magelanu i pilotu iz II sv. rata i o junaku romana) i pridodaje novi žanrovski kvalitet [road-melodrama], i ADJ 19, u kojoj se naznačava intertekstualna veza romana i Danteovog *Raja* i *Čistilišta* (stonoteniserka i Beatriče).

4.2. Retorički model analize teksta NKK

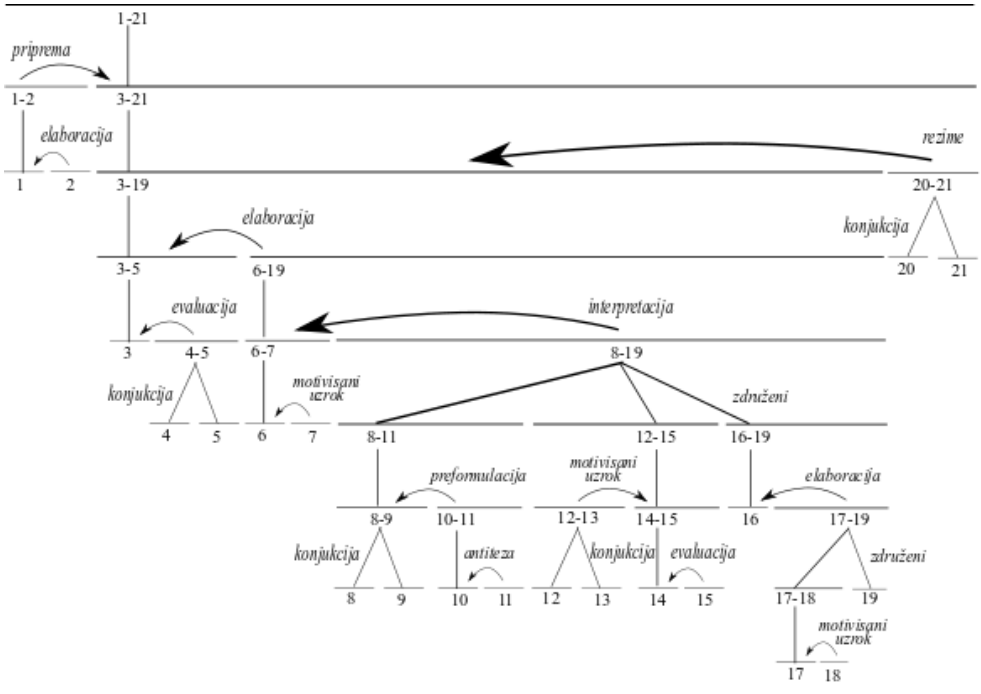

Dijagram retoričke strukture (TRS) teksta NKK "Kako pronaći izgubljeno"

Budući da retorička koherencija u odnosu na argumentacijsku povezuje sve segmente teksta, uključivanje ekspozitornih propozicija (IRJ 1–2 i IRJ 6–7) impliciraće strukturne promene:

- ERJ 1 i 2 ostvaruju inoaktivnu tekstualnu funkciju jer se u njima iznose osnovne informacije o autoru i romanu, te su stoga ovi *ekspozitorni* segmenti *retorička priprema* za evaluativne i interpretativne iskaze (argumentativne kategorije) koji slede;
- nekontaktni položaj retoričkog *zaključka* (IRJ 20–21) i centralnog segmenta retoričke strukture (ERJ 3, *nukleus* od najvećeg značaja); ove propozicije, relevantne za argumentacijsku *glavnu tvrdnju*, ne mogu se prezentovati pridružene jer ih razdvaja retorički *sateliti* IRJ 4–5 i IRJ 6–19, hijerarhijski strukturirana na osnovu tematskog *RO interpretacija* i multinukleusnog *RO združeni*;
- otvaranje koherencijskog nivoa preko *RO elaboracija* na kome se afirmiše retorički *satelit,* IRJ 6–19, formiran od *ekspozitornih* (IRJ 6–7; informacija o radnji romana) i *argumentativnih* diskursnih segmenata (IRJ 8–19; tumačenje 'potrage' kao osnovnog pripovednog motiva) sa intencijom obrazlaganja evaluativnih iskaza koji su u funkciji retoričkog *nukleusa* (IRJ 3–5: ERJ 3; arg. *glavna tvrdnja* ← IRJ 4–5; arg. *podržavajuće premise*);
- otvoranje prvog koherencijskog podnivoa IRJ 6–19 na kome su inicirane informativne propozicije 6–7 u funkciju retoričkog *nukleusa* i interpretativne propozicije 8–19 u funkciju retoričkog *satelita* u *RO interpretacija*;
- otvoranje drugog koherencijskog podnivoa IRJ 6–19, retoričkom unifikacijom 4 dijalektičke strukture u funkciji argumentacijske *podrške* (IRJ 8–10 i IRJ 16–19) i *napada* (ERJ 11 i IRJ 12–15) u multinukleusnom *RO združeni*; ovde je bitno napomenuti da bi *RO lista* i *RO konjukcija* mogli prezentovati višestruku *podršku* ili *pobijanje*, ali ne i njihovu kombinaciju, dok se preko *RO združeni* simultano može dati *podrška* i *pobijanje*, kao i preko *RO interpretacija*, koji takođe omogućava korišćenje različitih, pa i kontrastivnih zaključaka, odnosno dijalektički *potvrđujućih* i *osporavajućih premisa* u odnosu na *glavnu tvrdnju* (retorički su pridružene u pragmatičkoj interpretaciji); *RO združeni* i *RO interpretacija*, međutim, neće biti prikazani u skoru korelacije retoričkih i argumentacijskih relacija jer njihovo prisustvo uslovljava *ekspozitorni* segment.

4.3. Koherencijska korelacija

Premisa da retorička koherencija pretpostavlja propozicione (linearno strukturiranje), ali da isključuje propoziciono-relacione odnose, koji su karakteristični za argumentacijsku koherenciju (dijalektičko-logičko strukturiranje), osnova je za prvu korelacionu implikaciju: TRS ispoljava metodološko ograničenje pri prezentaciji argumentacijske relacije podrivanje, kojom je izvršen dijalektički napad na argumentacijsku vezu između propozicija 8–9 i 10, jer je retorička shema IRJ 8–11 zasnovana na antitetičkom RO, u kome je propozicija 10 nukleus, a propozicija 11 satelit. Dakle, kontrasna premisa 11, prema argumentacijskoj koherenciji, ne treba da se odnosi na interpretaciju koja je sadržana u propoziciji 10, već na inferencijalnu vezu između propozicije 8–9 i propozicije 10 – prema retoričkom modelu, u propoziciji 10 dolazi do preformulacije tumačenja sadržanog u propozicijama 8–9, dok se iz dijalektičke perspektive propozicija 10 povezuje sa pridruženim propozicijama 8–9, čime je formiran jedan argument (ADJ 8–10).

Drugi korelacioni aspekt koji smatramo relevantnim za retoričku i argumentacijsku koherenciju jeste semantička kategorija kauzaliteta i kontrasta. Naime, iako su klasifikacija (tematski, promocionalni, multinukleusni) i semantička specifikacija RO primarno intencionalno naznačene, sa ciljem stvaranja retoričkog efekata kod slušalaca ili čitalaca, TRS obezbeđuju širok semantički spektar kojim se mogu pokriti osnovne dijalektičke funkcije premisa – „za" i „protiv". U prilog ovoj metodološkoj premisi navodimo i tipove argumentacijskih relacija – podrška, pobijanje, podrivanje, pridruživanje, povezivanje, primer – koje ispoljavaju opštije kategorijalno svojstvo kauzaliteta i kontrasta od RO TRS.

Iako je komparativna metodološka analiza na osnovu dijalektičko-logičkog modela i TRS urađena na tekstu složenog diskursnog sastava (NKK), podaci o značenjskoj zastupljenosti argumentacijskih relacija poklapaju se sa onima koji su dobijeni nakon ispitivanja jednostavnijih argumentacijskih struktura – 112 mikrotekstova od 5 segmenata koji su za temu imali aktuelna pitanja (npr. „Da li svi moraju biti u obavezi da plaćaju naknade za javni radio i TV" ili „Da li zdravstvena osiguranja treba da plaćaju alternativno lečenje"; Stede et al. 2016: 1051):

podrška: elaboracija (1), motivisani uzrok (1), evaluacija (1)
pobijanje: elaboracija (1)
podrivanje: antiteza (1)
pridruživanje: konjukcija (4), evaluacija (1), motivisani uzrok (1), rezime (1)
povezivanje: združeni (1), preformulacija (1)
primer: 0

Ovaj korelacijski skor implicira da jednu argumentacijsku relaciju može zastupati više semantički specifikovanih RO, ali i da se jednim RO mogu iskazivati dijalektički i podržavajuće i suprotstavljajuće premise, što je znak drugačijeg naznačenja aktuelnih koherencija. Iz našeg primera, semantički kauzalitet u vidu podrške korelativan je sa RO elaboracija, RO uzrok i RO evaluacija, dok je RO elaboracija ekvivalentan i semantičkom kauzalitetu u vidu podrške i semantičkom kontrastu u vidu pobijanja.

4.4. Semantičko-pragmatičke implikacije

Tipska struktura diskursa posledica je koherencijskog ustrojstva teksta. Ukoliko je povezivanje strukturnih jedinica uslovljeno logičkom implikacijom argumentativa „Ako A, onda T" ili „T, jer A", onda se uspostavlja strukturna prototipičnost (premisa → tvrdnja = argument) koja kao organizaciono načelo diskursa deluje restriktivno na sve irelevantne semantičke kategorije teksta. Budući da je diskursna tipologija razmatrana na žanru NKK, u radu je pored dijalektičko-logičkog primenjen i retorički model strukturiranja (TRS), koji, zasnivajući se na linearnom povezivanju tekstualnih propozicija („nulta koherencija"), omogućava prezentaciju argumentativnih i ekspozitornih semantičkih kategorija. Na taj način argumentacijska struktura ekstrahovana je iz retoričke, a ekspozitorni segmenti su se pojavili kao „diskursno uslovljena razlika". Iz pragmatičke perspektive, semantičke kategorije argumentativa i ekspozicije obrazuju diskursnofunkcionalnu bazu žanra NKK – informisanje, tumačenje značenja, značaj književnog dela i, opciono, autoreprezentovanje, pri čemu, u analiziranom tekstu, informativni segmenti teksta imaju funkciju sintaksičkog diskursnog konektora od pragmatičkog značaja jer ukazuju na tipološki diskontinuitet, odnosno promenu na semantičko-pragmatičkom planu teksta: u prvom slučaju, završetak inoaktivnih propozicija, IRJ 1–2, početak je argumentacijskog zaključka, dok u drugom slučaju, početak ekspozitornog segmenta, IRJ 6–7, označava završetak glavne tvrdnje i neposrednih podržavajućih premisa, nakon čega sledi kritička rasprava (monološka dijalektika argumenata).

Izlažući fabularne elemente (semantički, fakta, ali pragmatički – informisanje) podražavanjem toka romana (temporalna sukcesija), ekspozitorni segment 6–7 postaje predmet interpretacije (metonimijska zamena: fabula romana zastupa avanturistički roman kao žanr) i na taj način povezuju interpretativne premise (DF tumačenje značenja) sa evaluativnim zaključcima (DF značaj književnog dela). Iz dijalektičke perspektive, interpretacija je podrška kritičkom zaključku.

Komparativna analiza teksta NKK ukazuje da je za određenje glavne tvrdnje, kao i podržavajućih i osporavajućih premisa, od značaja pragmatička komponenta žanra: ukoliko žanr NKK realizuju DF značaj književnog dela i DF tumačenje značenja, onda prva DF obrazuje semantičko polje za glavnu tvrdnju, a iz druge DF ishode podržavajuće, pobijajuće ili podrivajuće premise, jer je izricanje vrednosnog suda primarno žanrovsko obeležje. S druge strane, ako je NKK realizovana bez DF značaj književnog dela, onda propozicije sa DF tumačenje značenja preuzimaju argumentacijsku funkciju glavne

tvrdnje. Pored toga, registrovani su primeri (Trifunjagić 2016) kada NKK ispoljava samo žanrovsku komponentu značaj književnog dela, ali bez DF tumačenja značenja, i obratno, što bi iz dijalektičko-logičke perspektive značilo da tvrdnje nisu podržane ili osporene premisama. Međutim, u takvim slučajevima, funkciju argumenta podrške mogu da preuzmu premise sa informativnom DF, koje bi sa glavnom ili sporednom tvrdnjom bile povezane argumentacijskom relacijom (npr. navođenje stihova ili parafraziranje romanesknih delova u funkciji „dokaza" interpretacije ili vrednosnog suda).[5]

Budući da se u praksi retko susrećemo sa elementarnim oblicima persuaziva i ekspozicije, analiza tipološki složenih diskursa trebalo je da ukaže na eksplanativna ograničenja specijalizovanih teorijsko-metodoloških pristupa. Ali je ovakvim istraživanjem zapravo pokazano i to da se potpunija i tačnija analiza dobija upravo primenom dva metodološka pristupa, kao i da sama priroda diskursa uslovljava izbor analitičkih i funkcionalnih prosedea za njegovo ispitivanje. Polazeći od koherencije kao standardnog tekstualnog koncepta, primenom TRS i metodološke prakse teorije argumentacije prezentovana je koherencijska diversifikacija diskursa NKK (retorička i argumentacijska koherencija). S druge strane, pošto su značenja retoričkih i argumentacijskih formacija teksta analogijski interpretirana prema DF žanra, teorijsko-metodološki pristupi i konceptualni domen diskursne tipologije bili su neodvojivi od pragmatičkog aspekta analize, tj. onih informacija o diskursu koje upućuju na njegovu komunikacijsku strukturu (DF NKK). Iz tih razloga smatramo da TRS i teorija argumentacije formiraju validnu osnovu za ispitivanje koherencijskih osobenosti polifunkcionalnih žanrova sa stabilnom diskursnom strukturom, te da bi komparativna analiza primera NKK na srpskom i drugim jezicima nesumnjivo potvrdila metodološke prednosti jednog ovakvog sinkretičkog pristupa. Ono što takođe ostaje u perspektivi primene ovakve metodološke prakse jeste i dijahronijski uvid u diskursnu strukturu i žanrovska obeležja NKK, na primerima tekstova iz različitih perioda.

Skraćenice

ADJ – argumentacijska diskursna jedinica
DF – diskursna funkcija
ERJ – eksplicitna retorička jedinica
IRJ – implicitna retorička jedinica
RJ – retorička jedinica
RO – retorički odnos
TRS – teorija retoričke strukture

Literatura

Bhatia, Vijay K. (1998). Generic patterns in fundraising discourse. *New directions for philanthropic fundraising,* 22, 95–110.

Freeman, J. B. (2011). Argument structure: Representation and theory. *Argumentation Library,* 18. Dordrecht: Springer.

Grewendorf, G. (1980). Argumentation in der Sprachwissenschaft. *Zeitschrift fur Literaturwissenschaft und Linguistik*, 10 (38/39): 129–150.

Mann, W., Thompson, S. (1988). Rhetorical structure theory: Towards a functional theory of text organization. *Text,* 8, 243–281.

Marraud, H. (2015). Do Arguers Dream of Logical Standards? Arguers' dialectic vs. Arguments' dialectic. In: *Revista Iberoamericana de Argumentación,* RIA 10, 1–18.

Peldszus, A. (2014). Towards segment-based recognition of argumentation structure in short texts. In: *First Workshop on Argumentation Mining*, *ACL*, Baltimore, Maryland.

[5] O značaju 'sadržajnih zona', odnosno funkcija segmenata teksta u okviru konferencijskih radova za određivanje 'argumentativnih zona' – *glavne tvrdnje*, tj. *zaključaka* i *podržavajućih* i *pobijajućih* premisa: Peldszus and Stede (2013b: 21-22); o žanrovskoj pragmatičkoj matrici i tipovima realizacije tekstova NKK: Trifunjagić (2016).

Peldszus, A., Stede, M. (2013a). Ranking the annotators: An agreement study on argumentation structure. In: *The 7th Linguistic Annotation Workshop & Interoperability with Discourse, ACL*, Sofia, Bulgaria.
– (2013b). From Argument Diagrams to Argumentation Mining in Texts: A survey. In: *International Journal of Cognitive Informatics and Natural Intelligence (IJCINI),* 7 (1), 1–31.
– (2015). Joint prediction in MST-style discourse parsing for argumentation mining. In: *Proceedings of the 2015 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*, Portugal, Lisbon.
Stab, C., Gurevych, I. (2014). Identifying Argumentative Discourse Structures in Persuasive Essays. *EMNLP*, 46–56.
(2016). Parsing Argumentation Structures in Persuasive Essays. *CoRR abs/1604.07370*.
Stede, M. (2003). Surfaces and depths in text understanding: the case of newspaper commentary. In: *Proc. of the HLT/NAACL Workshop on Text Meaning,* Edmonton/AL.
Stede, M., Sauermann, A. (2008). Linearization of arguments in commentary text. In: *Proceedings of the Workshop on Multidisciplinary Approaches to Discourse (MAD)*, Oslo.
Stede, M., Afantenos, S., Peldszus, A., Asher, N., Perret. J. (2016). Parallel discourse annotations on a corpus of short texts. In: *Proc. of Language Resources and Evaluation Conference (LREC)*, Portoroz.
Stepanov, Strahinja (2014). Novinski komentar i argumentacija: odnos semantike i strukture teksta. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku,* 57 (2), 127–143.
Swales, John M. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings.* Cambridge: Cambridge University Press.
Toulmin, S. (1958). *The uses of argument. Cambridge.* UK: Cambridge University Press.
Trifunjagić, Ivan (2016). Retorička struktura diskursa novinske književne kritike u srpskom jeziku, *Edicija E-disertacija*, 6, Filozofski fakultet, Novi Sad, dostupno na http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/978-86-6065-350-7 (pristupljeno 20. maja 2017.).
Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R. (2004). *A systematic theory of argumentation. The pragma-dialectic approach*. Cambridge University Press.
Zienkowski, J., Östman, J-O., Verschueren, J. (2011). Discursive Pragmatics. *Handbook of Pragmatics Highlights,* 8, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
Vega Reñón, L. (2013). *La fauna de las falacias*. Madrid: Trotta.
Wenzel, J. (1979). Jürgen Habermas and the Dialectical Perspective on Argumentation. *Journal of the American Forensic Association* 16, 83–94. – (1990). Three Perspectives on Argument. Rhetoric, Dialectic, Logic. In Trapp, R. y Schuetz, J.H., *Perspectives on Argumentation: Essays in Honor of Wayne Brockriede*, 9–26.

THE COHERENCE RELATIONS AND THE ARGUMENTATION STRUCTURE OF THE DISCOURSE OF NEWSPAPER LITERARY CRITICISM

Summary

The paper aims to examine the correlation between the argumentation structure and the rhetorical structure based on the comparative analysis of a text of *newspaper literary criticism*, in order to study the relation between discourse typology of NLC and the 'argumentative zones' of the text. The starting point for determining the argumentation structure was the dialectic-logical model and the annotation schemes (Peldszus and Stede 2013) which were created according to the categories of basic dialectic situation featuring a proponent and an opponent – a *conclusion* (*thesis*), *support*, *attack* and *counterattack* – and the classification of the (explicit and implicit) coherence relations relevant to the argumentation analysis – causal relations, which are used to form argumentative *support*, contrastive relations in the function of *rebutting* or *undercutting*, and the relations which are used to form ADU of both semantic references – *joining*, *linking* and *example*. On the other hand, the approach to determining the coherence relations and the rhetorical structure was based on the theoretical and methodological practice of the Rhetorical Structure Theory (Mann and Thompson 1988). The comparative analysis was conducted in four stages: 1) *text segmentation* into explicit rhetorical units (ERU) and argumentation discourse units (ADU); 2) *ADU classification,* which was the basis for determining the role of each ADU in the argumentation structure of the text; 3) *identifying the relations* between separate ADU, as well as the relations between RU on all coherence levels; 4)

completing the argumentation structure and the rhetorical structure, which presupposes that implicit ADU and RU were postulated in stages 2 and 3.

Key words: argument, relations, argumentation structure, rhetorical structure, discourse type, newspaper literary criticism

Ivan Trifunjagić
Narodno pozorište „Toša Jovanović“
Zrenjanin, Srbija
trifun.ivan@gmail.com

УДК 811.161.2(497.11)’373.2

Михајло Фејса

ТРАНСЛИТЕРАЦИЈА РУСИНСКИХ ИМЕНА, ПРЕЗИМЕНА И ТОПОНИМА НА СРПСКИ ЈЕЗИК*

С обзиром да *Правопис русинског језика* Николе Н. Кочиша (1971) није посветио пажњу транскрипцији русинских имена, презимена и топонима на друге језике, овом приликом посвећујемо пажњу транскрипцији русинских имена, презимена и топонима на српски језик. У раду ћемо прво поредити ћириличне азбуке русинског и српског језика и успоставити транслитерационе односе међу њима а затим истражити случајеве у којима транслитерација слово за слово ипак није најбоље решење тј. када је одређено русинско име, презиме или назив топонима потребно пренети у измењеном облику а да, ипак, остане у јасном односу према изворном.

Кључне речи: транслитерација, транскрипција, русински језик, српски језик, имена, презимена, топоними, правопис.

1. УВОД

Русини су се у Бачку / Војводину углавном доселили из североисточних мађарских жупанија Земплин, Шариш, Абауј-Торна, Боршод, Саболч, Уж, Угоча, Марамарош и Гемер (Fejsa 2010: 11-12). После пораза и повлачења Отоманске империје из Бачке, Срема и Баната 1699. године, аустријским је властима било потребно више становништва на југу своје државе па су подстицале колонизацију Немаца, Мађара, Словака и других, као и Русина (Gavrilović 1977: 153). Уговор о насељавању на пустару Велики Крстур потписан је 1751. године, а у Куцуру 1763. године (Laboš 1979: 77).

Иако малобројни и без значајнијих веза са својим сународницима из Карпатског ареала, захваљујући томе што су после прикључења Војводине новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године, остваreном уз подршку и њихових заступника у Великој скупштини Војводине признати као мањина словенског порекла, очували своје историјско-културно наслеђе и развили се до онога што су данас – до препознатљивог културног и националног идентитета, културно развијенији (с обзиром на језик, писмо, начин живота итд.) од својих сународника у „старом крају” (Hornjak 2006: 26).

У таквим околностима Русини су осећали да је оснивање Русинског народног просветног друштва, званог Просвета, био први корак којим су они манифестовали своју тежњу према независном националном и културном животу. На оснивачкој седници, 2. јула 1919. године, у Новом Саду, русинска национална заједница решила је да издигне свој народни језик (не руски или украјински) на ниво књижевног језика. Прва културно-просветна организација донела је одлуку да се њен свакодневни говор користи у образовању, културном животу и штампи. Ова одлука била је базирана на чињеници да су књиге религиозног и књижевног карактера већ биле објављиване на том језику (Medješi 1993: 146). Од огромног значаја је што је прва русинска културна организација, поред низа објављених књига, објавила и најутицајнију књигу тог времена – прву русинску граматику Хавријила Костељника (Kosteljnik 1923).

* Рад је урађен у оквиру пројеката 178002 и 178017, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У нормирању бачко-сремске варијанте русинског језика посебно место заузима Никола Н. Кочиш. Он издаје другу *Граматику русинског језика* (Kočiš 1977), једини *Правопис русинског језика* (Kočiš 1971) и први речник *Приручни терминолошки речник српскохрватско-русинско-украјински* (Kočiš 1972). Овим је публикацијама стандардизација русинског језика бачко-сремских Русина заокружена.

Изузетно значајан догађај за развој русинистике је оснивање Лектората за русински језик 1972. године у Новом Саду, који је 1981. године прерастао у Катедру за русински језик и књижевност. За стандардизовање русинског језика у Србији од великог су значаја следеће публикације: *Српско-русински речник* (Ramač i dr. 1995; 1997) Јулијана Рамача са Хеленом Међеши и Михајлом Фејсом, трећа *Граматика русинског језика* Јулијана Рамача (Ramač 2002) и *Русинско-српски речник* (Ramač i dr. 2010) Јулијана Рамача са Хеленом Међеши, Оксаном Тимко-Ћитко и Михајлом Фејсом. Одсек за русинистику је у електронској форми објавио и нови *Правописни речник русинског језика* (Fejsa 2017), који у суштини представља прву фазу новог *Правописа русинског језика*. У нови *Правопис русинског језика* потребно је укључити и поглавље посвећено транслитерацији, и то првенствено за језике који врше утицај на савремени русински језик (пре свега за српски, језик окружења, и енглески, језик светске комуникације). Овај рад је посвећен транслитерацији русинских имена, презимена и географских назива на српски језик.

2. ФОНЕТСКИ РЕГИСТРИ РУСИНСКОГ И СРПСКОГ

Ако упоредимо азбуке русинског и српског језика срешћемо се са следећим односом. У русинском језику постоје 32 слова. Ниже наводимо ћириличну азбуку русинског језика и њихове ћириличне еквиваленте српског језика.

а а
б б
в в
г -
ґ г
д д
е е
є је
ж ж
з з
и и
ї ји
й ј
к к
л л
м м
н н
о о
п п
р р
с с
т т
у у
ф ф
х х
ц ц

ч ч
ш ш
щ шч
ю ју
я ја
ь -

Слово *г*, грлени сугласник, који не представља фонему у српском језику, најбоље би било транслитеровати са *х*. Јулијан Рамач примећује да је код изговарања русинског *х* сужење које стварају говорни органи уже, а шум јачи па је цела артикулација изражајнија. Код изговарања српског *х* сужење је шире, а шум слабији што је разлог да се у српским говорима који чине основу српског језика *х* чак и губи, нпр. *(х)ладан, у(х)ватити, (х)леб, (х)рен* итд. (Ramač 2002: 17).

Што се тиче меког знака (*ь*) он се у русинском пише одвојено од *н* и *л*, па комбинације *нь* и *ль* за еквиваленте имају слова *њ* и *љ*. Меки знак се пише одвојено и од *т* и од *д* па русинске комбинације *ть* и *дь* за еквиваленте у српском језику имају *ћ* и *ђ*. Русинска комбинација *дж* кореспондира са српским *џ*.

Русинско *ч* се, по Костељнику, артикулише негде између српских *ч* и *ћ* (Kosteljnik 1923), иако је у ствари реч само о нешто мекшем *ч* у русинском језику (поготово код говорника у Руском Крстуру). То је разлог што се српска презимена на *-ић* (нпр. *Петровић, Марковић, Јовичић*) у русинском језику транслитерују са *-ич* (нпр. *Петрович, Маркович, Йовичич*). С друге стране, русинска презимена на *-ич* у српском се језику транслитерују такође са *-ич* (отуд нпр. *Павлович, Духнович, Контратович* се у оба језика пишу на потпуно исти начин).

Што се тиче транслитерације специфичне русинске фонеме *дз*, коју српски језик не разликује као фонему, него као алофон, сматрамо да је треба транскрибовати као *дз*, како би били заступљени и елементи експлозивног *д* и фрикативног *з*. Реч је о фонеми која, иначе, представља звучни пар фонеме *ц*, па нпр. у изразу *конац дело краси* (Ramač 2002: 99) или у речи *Салцбург*, у којима се *ц* налази испред звучног сугласника *д*, односно звучног сугласника *б*, *ц* се артикулише као русинско *дз*.

Уколико фонеме у оба језика представимо међународним фонетским записом, латиничним писмом, сусрећемо се са следећим односима:

Рсн.	Срп.	
а	*a*	*a*
б	*b*	*b*
в	*v*	*v*
г	*h*	*ch*
ґ	*g*	*g*
д	*d*	*d*
е	*e*	*e*
є	*je*	*je*
ж	*ž*	*ž*
з	*z*	*z*
и	*i*	*i*
ї	*ji*	*ji*
й	*j*	*j*
к	*k*	*k*
л	*l*	*l*
м	*m*	*m*
н	*n*	*n*
о	*o*	*o*
п	*p*	*p*
р	*r*	*r*

с	*s*	*s*
т	*t*	*t*
у	*u*	*u*
ф	*f*	*f*
х	*ch*	*ch*
ц	*c*	*c*
ч	*č*	*č*
ш	*š*	*š*
щ	*šč*	*šč*
я	*ja*	*ja*
ь	`	`

Што се тиче транслитерације русинских диграфа, тј. парова слова, који представљају одређене фонеме, сусрећемо се са следећим односима:

	Рсн.	Срп.
дз	*dz*	*dz*
дж	*dž*	*dž*
дь	*d`*	*d`*
ть	*t`*	*t`*
нь	*n`*	*n`*
ль	*l`*	*l`*

3. РУСИНСКА ИМЕНА

Користећи досадашње резултате истраживања фреквенције женских имена, навешћемо само најчешћа женска имена и то у Руском Крстуру, Куцури и Ђурђеву, у местима у којима су припадници русинске националне мањине заступљени у значајнијем броју. Женска имена наводимо прво изворно, на русинском језику, а иза две тачке транслитеровано, на српски језик – на основу установљених односа у поглављу 2. У заградама је дата и процентуална заступљеност дотичних имена.

Соња Ђурко је дошла до следећих резултата за Руски Крстур (Djurko 2004: 193): Мария : Марија (25,89 %); Ана : Ана (21,99 %); Гелена : Хелена (9,54 %); Юлияна (Юла) : Јулијана (Јула) (5,50 %); Мелания : Меланија (4,77 %); Ирина : Ирина (4,08 %); Елизабета : Елизабета (2,38 %); Леона : Леона (1,94 %); Веруна : Веруна (1,80 %); Наталия : Наталија (1,56 %).

Снежана Шанта је истраживала фреквенцију женских имена у Куцури и дошла до следећих резултата (Hardi 1998: 301-302): Мария : Марија (20,70 %); Ана : Ана (13,7 %); Мелания : Меланија (8,01 %); Юлияна : Јулијана (7,5 %); Гелена : Хелена (6,65 %); Ирина : Ирина (4,84 %); Павлина : Павлина (3,6 %); Ксения (Сена, Сенка) : Ксенија (Сена, Сенка) (2,75 %); Наталия : Наталија (2,50 %); Катарина: Катарина (2,17 %).

Анита Говља је русинска женска лична имена у Шиду сагледала у периоду од 1811. до 2000. године (Govlja 2008: 116): Мария (Маря) : Марија (Марја) (23 %); Ана (Ганя) : Ана (Хања) (18,7 %); Гелена : Хелена (8,7 %); Юлияна (Юла) : Јулијана (Јула) (8,3 %); Катарина (Ката) : Катарина (Ката) (5,8 %); Мелания (Мелана) : Меланија (Мелана) (3,2 %); Олґа : Олга (2,3 %); Веруна : Веруна (2,1 %); Марта : Марта (2,1 %); Ирина: Ирина (1,7 %).

Док се код женских имена по фреквенцији издвајају имена Марија и Ана, код мушких имена се не издвајају нека имена за која бисмо могли рећи да су у доминантној употреби. У Шиду је следећа ситуација (Govlja 2008: 116-117): Янко : Јанко (14,70 %); Михал : Михал (13,20 %); Дюра : Ђура (10,40 %); Микола : Микола (5,80 %); Петро : Петро (5,10 %); Владимир : Владимир (4,40 %); Андри : Андри (4,20 %); Осиф : Осиф (3,90 %); Василь : Васиљ (3,60 %); Штефан : Штефан (2,40 %).

Најчешћа мушка имена у Куцури су (Hardi 1998: 298-302): Йовґен (Евґен) : Јовген (Евген) (13,98 %); Михал : Михал (11,90 %); Дюра (Георгий) : Ђура (Георгиј) (9,62 %); Микола (Микловш) : Микола (Миклош) (7,98 %); Янко (Йоан) : Јанко (Јоан) (4,80 %); Владимир (Владо) : Владимир (Владо) (4,75 %); Петро : Петро (4,43 %); Юлиян : Јулијан (3,81 %); Андри : Андри (3,13 %); Дионизий (Денчи) : Дионизиј (Денчи) (2,82 %).

Истраживање фреквенције мушких имена у Руском Крстуру обављено је само за период од 1945. до 1965. године. За ову прилику преузимамо заступљеност мушких имена 1955. године (Kiš i dr. 1978: 58): Владимир : Владимир (12 %); Дюра : Ђура (11,1 %); Юлиян : Јулијан (9,52 %); Йоаким : Јоаким (9,52 %); Янко : Јанко (6,35 %); Михайло : Михајло (6,35 %); Яким : Јаким (6,35 %); Мирон : Мирон (6,35 %).

У односу на установљене односе опажамо два одступања. Прво се тиче навођења да је за русинско *г* погоднија транслитерација са *х* (као у *Хелена* и *Хања*), а ипак смо се за сугласник *г* у *Георгий*, уместо *Хеорхиј*, што би било ближе изговору, одлучили за *Георгиј*. У овом случају грчка реч *Γεωργός* преноси име истог хришћанског свеца, које је у различитим традицијама адаптирано на различите начине. У русинској, источној традицији грчко *г* је прешло у грлено *г*, док се у српској задржало.

Сличан случај је и са именом кодификатора русинског језика, који је у русинистици познат као о. др *Хаврийил Костељник*, иако је он рођен за време Аустро-Угарске и у матичну књигу рођених записан као *Gabriel Kostelnik*. Нека своја дела Костељник / Костелник је потписивао народским именом *Габор*, па у Куцури постоји и улица Габра Костељника. Имајући на уму утицај традиције у једном језику, као у случају *Хеорхија* или *Георгија*, сада се сусрећемо са могућношћу транслитерације имена у српском језику као *Хаврийил* или *Габријел*. Није то усамљен случај. И *Штефан* би могао бити *Стеван*. Често смо у недоумици и код транслитерације имена аутора друге русинске граматике на српски језик, *Миколе М. Кочиша*. И аутор ових редака, када пише за српског читаоца, двоуми се око транслитерације, али да би име било ближе српском читаоцу преовладава транслитерација *Никола Н. Кочиш* (као и у сажетку овог рада). Хришћански празник посвећен истоименом свецу, *Миколая*, свакако треба српском читаоцу пренети као *Никољдан*, а не *Миколаја* или *Николаја*.

У вези с тим, занимљив је и случај две Хелене, лингвисткиње Мађеши и новинарке Корпаш. Док прва своје лингвистичке радове на русинском језику редовно потписује са *Гелена*, друга поменута своје ауторске ТВ прилоге на русинском језику редовно потписује са *Хелена*, аргументирајући да јој тако пише у личној карти. Овај и претходни примери указују на потребу издавања извода из матичне књиге рођених и на службеном језику и на матерњем језику. У том случају оваквих недоумица не би било.

Друго одступање се тиче записивања русинског имена *Дюра* као *Ђура* а не *Дјура*, како би се дало закључити из реченог у поглављу 2. Разлог томе је што смо код претходно успостављеног еквивалентског односа за писање *я, є, ї, ю* узели у обзир само комбинацију сугласника *й* са самогласницима *а, е, и, у* (тј. *й+а* > *я*; *й+е* > *є*; *й+и* > *ї*; *й+у* > *ю*), а испред наведених самогласника могу се наћи и меки сугласници *д, т, л, н*, тј. *д`, т`, л`, н`*. То значи да се комбинације *д/т/л/н+ь+а, д/т/л/н+ь+е, д/т/л/н+ь+и, д/т/л/н+ь+у* у русинском језику пишу *дя/тя/ля/ня, дє/тє/лє/нє/, дї/тї/лї/нї, дю/тю/лю/ню*; њихови еквиваленти у српском језику су: *ђа/ћа/ља/ња, ђе/ће/ље/ње, ђи/ћи/љи/њи, ђу/ћу/љу/њу*. При транслитерацији, дакле, треба имати на уму да слова *я, є, ї, ю* покривају две фонолошке комбинације:

я – 1. й+а; 2. `+а
є – 1. й+е; 2. `+е
ї – 1. й+и; 2. `+и
ю – 1. й+у; 2. `+у

4. РУСИНСКА ПРЕЗИМЕНА

Што се тиче фреквенције презимена она је статистички представљена само за Шид (Govlja 2008: 117): Канюх : Кањух (3,5 %); Горњак : Хорњак (2,9 %); Данчо : Данчо (2,7 %); Еделински : Еделински (2,1 %); Ждиняк : Ждињак (2,1 %); Крайцар (Ґрайцар) : Крајцар (Грајцар) (2 %); Загорянски : Захорјански (1,9 %); Лазор : Лазор (1,7 %); Миклош (Микловш) : Миклош (Микловш) (1,6 %); Торма : Торма (1,6 %).

На основу најпотпунијег списка официјелних породичних презимена, који је саставио Никола Кочиш (Kočiš 1978), најчешћа презимена у Руском Крстуру су: Надь : Нађ, Киш : Киш, Сивч : Сивч, Гарди : Харди, Пап : Пап, Чижмар : Чижмар, Рац : Рац, Михняк : Михњак, Дудаш : Дудаш, Мудри : Мудри, Микловш : Микловш, Сабадош : Сабадош, Югас : Јухас, Еделински : Еделински, Будински : Будински, Барна : Барна и др. Да су наведена презимена фреквентнија од осталих указује и појава да ова породична презимена имају и говорна породична презимена (надимке). Број таквих неофицијелних презимена / надимака креће се од 2 до 8 (Fejsa 2011). Наведена презимена имају од 4 до 8 породичних надимака. Тако се нпр. у оквиру породичног презимена *Надь* разликују породице *Андришко, Бандурик, Джамбас, Єва, Макаїчка, Надьмишка, Поштаров* и *Йонов* (срп. *Андришко, Бандурик, Џамбас, Јева, Макајичка, Нађмишка, Поштаров, Јонов*).

С обзиром да до данас није извршено ниједно истраживање које би указало на фреквенцију презимена у Куцури, за ову прилику послужили смо се *Телефонским именником Куцуре* објављеним 2004. године. Према телефонском именику најчешћа презимена у Куцури су: *Бесерминї, Буила, Фейса, Горняк, Хромиш, Иван, Макаї, Русковски, Сабо, Шанта* и *Варґа* (срп. *Бесермињи, Буила, Фејса, Хорњак, Хромиш, Иван, Макаји, Русковски, Сабо, Шанта, Варга*).

Нека презимена која се завршавају на одређене суфиксе изазивају недоумице у деклинацији. Тако нпр. русинска презимена типа *Макаї* (*Кашаї, Рагаї, Салонтаї, Колошняї, Бодваї, Рускаї, Паланчаї, Гаргаї, Папгаргаї, Арваї, Капаї, Толнаї*; срп. *Кашаји, Рагаји, Салонтаји, Колошњаји, Бодваји, Рускаји, Паланчаји, Хархаји, Папхархаји, Арваји, Капаји, Толнаји*) изазивају недоумицу у вези са обликом генитива једнине. Да ли „код Макаја" или „код Макаји(ј)а"? Да ли „од Бодваја" или „од Бодваји(ј)а"? Хелена Међеши тумачи да до грешке тј. до употребе облика *Макаји(ј)а* и *Бодваји(ј)а* долази због тога што се занемарује језички принцип да је "за нормативно опредељење пресуднији узус какав је створен у средини где је најживљи контакт са одређеним језиком" (Pešikan i dr. 1993: 222), а то у пракси значи да житељи Новог Сада и околине, Срби, међу собом говоре да иду на сервис аута "код *Рускаја*" (не: "код *Рускајија*"), да Куљани купују месо "код *Кашаја*" (не: "код *Кашајија*") итд. (Medješi 2012: 16-17). Хелена Међеши истиче да су и првобитни, стари облици русинских презимена које данас пишемо са наставком *-аї* пре досељења у Бачку средином 18. века највероватније гласили *Гаргай, Макай, Винай, Паланчай, Колошняй* (у Карпатском ареалу нпр. *Лучкай* и *Парошкай*). Нека презимена до данас задржавају карпатски облик са наставком *-й*, нпр. *др Мафтей Винай* (не: *Винаї*), *о. Михайло Макай* (не: *Макаї*), *о. Йоаким* и *о. Михаил Холошняй* (не: *Холошняї*) па у пракси у тим случајевима у српском језику нема недоумица и облик генитива гласи: *Винаја, Макаја, Холошњаја*. То значи да и сва остала презимена на *-ї* треба да у генитиву имају облик као нпр. и топоними *Хималаји – Хималаја, Пиринеји – Пиринеја* итд. (ibid.). Ауторка утврђује да код Русина постоји и једно презиме које се завршава на *-еї*, а које такође треба мењати при превођењу на српски језик као и презимена на *-аї.* То је презиме *Надьфеї*, на српском језику *Нађфеји – Нађфеја* (не: *Нађфејија*). Прављењу ове грешке, сматра Хелена Међеши, доприноси и аналогија са мађарским презименима (Firis 2009) која се завршавају на *-аи* и *-еи*, нпр. *Жолнаи, Будаи, Йокаи, Бочкаи, Синєи, Келчеи* итд., која у генитиву у српском језику гласе *Жолнаија, Будаија, Јокаија, Бочкаија, Сињеија, Келчеија* итд. Томе делимично може доприносити и аналогија са албанским презименима *Алєти, Власи, Мекули* итд. која у генитиву у српском језику гласе *Аљетија, Власија, Мекулија* итд. Мађарска и албанска презимена у генитиву имају облик као нпр. и топоними *Триполи – Триполија, Абу Даби – Абу Дабија, Дубаи –*

Дубаија, Најроби – Најробија итд. Аналогија, иначе, није одговарајућа јер се мађарска презимена завршавају на *-аи* и *-еи*, албанска на *-и*, а русинска на *-аї* (срп. *-аји*).

Код транслитерације на српски језик недоумице могу изазвати и презимена која се завршавају на *-ски* и *-цки*: *Виславски, Русковски, Копчански, Салонски, Будински, Ґаднянски, Бабянски, Бодваньски, Вадаски, Венчельовски, Ґарянски, Еделински, Кашовски, Загорянски, Страценски, Туински, Шепински; Кренїцки, Каменїцки, Пастовнїцки, Суботнїцки* (срп. *Виславски, Русковски, Копчански, Салонски, Будински, Гадњански, Бабјански, Бодвањски, Вадаски, Венчељовски, Гарјански, Еделински, Кашовски, Захорјански, Страценски, Туински, Шепински; Крењицки, Камењицки, Пастовњицки, Суботњицки*) итд. Ова презимена, иако имају придевски облик, у русинском језику могу имати и именичку и придевску деклинацију (нпр. *Виславски* – од *Виславския* / од *Виславского*; *Каменїцки* – од *Каменїцкия* / од *Каменїцкого*), а у српском језику имају само придевску деклинацију (Medješi 2012: 17): од *Виславског*, од *Страценског*, од *Еделинског*; од *Камењицког*, од *Пастовњицког* итд.

Што се тиче русинских презимена која означавају неку особину човека (нпр. *Красни, Мудри, Груби, Боси, Шути* итд.) она имају само придевску деклинацију: *Красни – Красного : Красног, Мудри – Мудрого : Мудрог, Груби – Грубого : Хрубог, Боси – Босого : Босог, Шути – Шутого : Шутог* (ибид.). Иако би могли *Красног* превести са *Лепог*, а *Хрубог* са *Дебелог*, сматрамо да презимена не треба преводити чак и у оним случајевима када је етимологија неспорна и значење препознатљиво. У вези с тим ваљда највише двоумљења има око транслитерације / превода русинског презимена *Чижмар*, које се у српски језик често преноси са *Чизмар*. Ми се, с једне стране, залажемо да, као што је то случај са страним презименима (која не преводимо иако препознајемо значења на основу којих су настала) презимена транскрибујемо на начин да буду што вернији и ближи оригиналу, а, с друге стране, да се недоумице ове врсте разреше издавањем двојезичких извода из матичне књиге рођених.

И у русинском и у српском језику женска презимена се не мењају по падежима („од Ксениї *Сабадош*” : „од Ксеније *Сабадош*”, од „Мариї *Сакач Фейса*” : „од Марије *Сакач Фејса*”). У русинском, међутим, постоје и двоструки облици женских презимена. Преовладавају облици на суфикс *-ова* (*Чаканова, Рамачова, Дудашова, Афичова; Малацкова, Шовшиова, Бучкова, Митьова*), а облике на суфикс *-ка* или *-аня* (*Чаканка, Рамачка, Дудашка, Афичка; Малацканя, Шовшаня, Бучканя, Митяня*) обично доживљавамо као особину фамилијарно-говорног језика, па чак и пејоративног и у стандардном језику се не препоручује њихова употреба (Medješi 2014: 94). У прошлости се обликом присвојног придева на *-ова* називало ћерку, а облицима на друга два суфикса називала се супруга, међутим, та се дистинкција данас не одржава. Отуд би код преузимања облика женских русинских презимена, уколико их не задржимо неизмењене, препоручили само облике на *-ова* (нпр. *Чаканова, Малацкова, Бучкова*) или *-ева* (нпр. *Рамачева, Дудашева, Мићева*).

5. ГЕОГРАФСКИ НАЗИВИ

Поуздани показатељ где Русини живе у значајнијем броју је ако се у насељу одржава редовна настава (сви предмети) на русинском језику од 1. до 8. разреда. Постоје три таква насеља: *Руски Керестур : Руски Крстур, Коцур : Куцура* и *Дюрдьов : Ђурђево*. У другим срединама где због малог броја ученика нема могућности организовања редовне наставе на русинском језику, организује се изучавање русинског језика са елементима националне културе: *Бачка Тополя : Бачка Топола, Ґосподїнци : Госпођинци, Кула : Кула, Нови Сад : Нови Сад, Нове Орахово : Ново Орахово, Петроварадин : Петроварадин, Савине Село : Савино Село, Сримска Каменїца : Сремска Каменица, Сримска Митровица : Сремска Митровица, Суботица / Соботица : Суботица, Ветерник : Ветерник, Вербас : Врбас, Шид : Шид* (одељења *Бачинци : Бачинци, Беркасово : Беркасово, Бикич Дол : Бикић До*). Примећујемо да се атрибути у називима насеља углавном преводе (*Ново – Нове*, *Савино – Савине*, *Сремски – Сримски*), а због тога што је атрибут *Руски* остао у

српском језику непреведен говорници српског језика могу да закључе да у *Руском Крстуру* живе Руси а не Русини. Именице се углавном не мењају па нпр. *Село* није промењено на *Валал*, али је *До* промењен на *Дол*. *Суботица* има и назив *Соботица*, у коме је присутан утицај мађарског језика. Додајмо и да у русинском нема вокалског *р* па отуд поред *Врбас : Вербас* и *Вршац : Вершец*, *Брчко: Берчка*; међутим, то правило код топонима није доследно примењено па је вокалско *р* задржано нпр. у *Врњачка Бања : Врнячка Баня*, *Грмеч : Грмеч*, *Србобран : Србобран* и др.

Према правилу да именице којима се основе завршавају на *-к* придеве граде додавањем суфикса *-ски*, који се онда пише *-цки*, понашају се и именице које означавају топониме. Отуд од *Буджак, Когиляк, Оджак, Ердевик, Илок* придеви ће гласити: *буджацки, когиляцки, оджацки, ердевицки, илоцки*. У српском језику суфикс *-ски* гласи *-чки* (*буџачки, кохиљачки, оџачки, ердевички, илочки*). Само у речима новијег порекла и мање познатим речима на *-к* код којих би се основа много променила не долази до промене финалног сугласника основе и суфикса *-ски*. Отуд од *Инсбрук > инсбрукски*, а од *Ню Йорк > нујоркски*.

Додајмо и да апостроф (`) у русинском језику има двоструку улогу. У раду смо се сусретали са случајевима када је апостроф означавао мекоћу одређеног сугласника, односно када је замењивао меки знак (ь). Апостроф се, међутим, у русинском језику користи и при писању ради прецизног читања. Уколико га нпр. не би ставили у речи *Тат`яна* и *Сут`єска*, оне би се могле читати /*таćана*/ и /*сућеска*/; са апострофом се читају /*tatjana/* и /*sutjeska/*. Апостроф се у овој функцији не преноси у српски језик и наведене речи се пишу *Татјана* и *Сутјеска*.

6. ЗАКЉУЧАК

Русинска ћирилична слова се у српску ћирилицу транслитерују на следећи начин: *а – а, б – б, в – в, г – х, ґ – г, д – д, е – е, є – је, ж – ж, з – з, и – и, ї – ји, й – ј, к – к, л – л, м – м, н – н, о – о, п – п, р – р, с – с, т – т, у – у, ф – ф, х – х, ц – ц, ч – ч, ш – ш, щ – шч, ю – ју, я – ја, ь – -*. Поред тога што се са *я, є, ї, ю* записује комбинација сугласника *й* са самогласницима *а, е, и, у* (отуд *ја, је, ји, ју*), иста слова се пишу и ако се испред наведених самогласника нађу меки сугласници *д, т, л, н,* тј. *д`, т`, л`, н`* (отуд *ђа/ћа/ља/ња, ђе/ће/ље/ње, ђи/ћи/љи/њи, ђу/ћу/љу/њу*). Русински диграфи, који нису у азбуци, транслитерују се на следећи начин: *дз – дз, џ – џ, дь – ђ, ть – ћ, нь – њ, ль – љ.*

Имена, презимена и топоними се углавном транслитерују према наведеним односима, али нека имена грчког порекла (нпр. *Георгий : Георгије*) и неки називи топонима преузимају се прилагођено у складу са традицијом (нпр. *Руски Керестур : Руски Крстур*).

Literatura

Hardi, S. (1998). Vlasni chlopski i ženski mena u Kocure. *Studia Ruthenica, 6*, 293-304. (ćir.)

Djurko, S. (2004). Vlasni ženski mena u Ruskim Kerestur. *Studia Ruthenica, 9,* 189-204. (ćir.)

Fejsa, M. (2010). *Nova Srbija i njena rusinska manjina / Nova Serbija i jej ruska menšina* / *The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Novi Sad: Izdavačka kuća Prometej, Kulturno-prosvetno društvo DOK

Fejsa, M. (2011). Mena, prezviska i nazviska u ruskej nacionalnej zajednjici / Imena, prezimena i nadimci u rusinskoj nacionalnoj zajednici. Iz multijezičke Vojvodine*: Zbornik Pedagoškog zavoda Vojvodine*, 7, 104-124. (ćir.)

Fejsa, M. (2017). *Pravopisni slovnjik ruskoho jazika*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzeljenje za rusinistiku. Postavene 25. 05. 2017. http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1 (ćir.)

Firis, H. (2009). Prezviska madjarskoho pohodzenja pri bačvansko-srimskih Rusnacoch. U: *Rusini / Rusnaci / Ruthenians (1745-2005)*, II (M. Fejsa, ured.). Novi Sad: Izdavačka kuća Prometej, Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, Kulturno-prosvetno društvo DOK, 210-228. (ćir.)

Gavrilović, S. (1977). Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka. *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, 153-215.

Govlja, A. (2008). Mena i prezviska u Šidze. *Studia Ruthenica*, 13, 102-125. (ćir.)

Hornjak, M. (2006). Bačko-sremski Rusini. U: *Rusini / Rusnaci / Ruthenians (1745-2005), I* (M. Fejsa, ured.). Novi Sad: Izdavačka kuća Prometej, Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, Kulturno-prosvetno društvo DOK, 23-73. (ćir.)

Kiš, H., Skuban, H., Sakač, M., Fejsa, M. (1978). Sučasni osobni mena u Ruskim Keresture i Kocure, *Tvorčosc*, 53-59. (ćir.)

Kosteljnik, H. (1923). *Gramatika bačvanjsko-ruskej bešedi*. Ruski Kerestur: Ruske narodne prosvitne družtvo. (ćir.)

Kočiš, M. M. (1971). *Pravopis ruskoho jazika*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za vidavanje učebnjikoch. (ćir.)

Kočiš, M. M. (1972). *Priručni terminologijni slovnjik serbskohorvatsko-rusko-ukrajinski*. Novi Sad: Ruske slovo. (ćir.)

Kočiš, M. M. (1977). *Gramatika ruskoho jazika: Fonetika – morfologija – leksika, I*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za vidavanje učebnjikoch. (ćir.)

Kočiš, M. M. (1978). Familijni prezviska i nazviska Rusnacoch u Juhoslaviji. U: *Lingvistični roboti* (M. M. Kočiš). Novi Sad: Ruske slovo, 187-218. (ćir.)

Laboš, F. (1979). *Istorija Rusinoch Bačkej, Srimu i Slavoniji 1745-1918*. Vukovar: Sojuz Rusinoch i Ukrajincoch. (ćir.)

Medješi, Lj. (1993). The Problem of Cultural Borders In the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns. In: *The Persistence of Regional Cultures: Rusyns And Ukrainians In Their Carpathian Homeland And Abroad* (P. R. Magocsi, ed.). New York: Carpatho-Rusyn Research Center, 139-162.

Medješi, H. (2012). *Z červenim podcahnute*. Novi Sad: Družtvo za ruski jazik, literaturu i kulturu. (ćir.)

Medješi, H. (2014). *Z červenim vipravene*. Novi Sad: Družtvo za ruski jazik, literaturu i kulturu. (ćir.)

Pešikan, M., Jerković, J., Pižurica, M. (1993). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska. (ćir.)

Ramač, Ju. (2002). *Gramatika ruskoho jazika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (ćir.)

Ramač, Ju., Fejsa, M., Medješi, H. (1995). *Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik, I, A-Nj*. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Družtvo za ruski jazik i literaturu. (ćir.)

Ramač, Ju., Fejsa, M., Medješi, H. (1997). *Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik, II, O-Š*. Beograd: Zavod za učebnjiki i nastavni sredstva, Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Družtvo za ruski jazik i literaturu. (ćir.)

Ramač, Ju., Timko-Djitko, O., Medješi, H., Fejsa, M. (2010). *Rusko-serbski slovnjik / Rusinsko-srpski rečnik*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Zavod za kulturu vojvodjanskich Rusnacoch. (ćir.)

TRANSLITERATION OF THE RUTHENIAN NAMES, SURNAMES AND TOPONYMS INTO THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

Ruthenian Cyrillic letters are transliterated into Serbian Cyrillic in the following way: *а – а, б – б, в – в, г – х, ґ – г, д – д, е – е, є – је, ж – ж, з – з, и – и, ї – ји, й – ј, к – к, л – л, м – м, н – н, о – о, п – п, р – р, с – с, т – т, у – у, ф – ф, х – х, ц – ц, ч – ч, ш – ш, щ – шч, ю – ју, я – ја, ь – -*. The letters *я, є, ї, ю* are written instead of the combination of the consonant *й* with the vowels *а, е, и, у* (hence *ја, је, ји, ју*) and also when the mentioned vowels are preceded by soft consonants *д, т, л, н,* that is *д`, т`, л`, н`* (hence *ђа/ћа/ља/ња, ђе/ће/ље/ње, ђи/ћи/љи/њи, ђу/ћу/љу/њу*). Ruthenian digraphs, which are not included in the alphabet, are transliterated in the following way: *дз – дз, дж – џ, дь – ђ, ть – ћ, нь – њ, ль – љ*. Names, surnames and toponyms are generally transliterated according to the above relations, but some names of Greek origin (for example *Георгий : Георгије*) and a significant number of toponyms are transcribed according to tradition (for example *Руски Керестур : Руски Крстур*).

Key words: transliteration, transcription, Ruthenian language, Serbian language, names, surnames, toponyms, orthography.

Михајло Фејса
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет
Одсек за русинистику
fejsam@gmail.com

II

КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА

UDK 811.511.141'373.7:811.163.41'373.7

Edita Andrić

FRAZEOLOŠKE JEDINICE SA MERONIMIMA IMENICA *LÁB/NOGA* U MAĐARSKOM I SRPSKOM JEZIKU[1]

Proučavajući somatizme, uočila sam da frazeološkim jedinicama vezanim za neki deo tela u jednom jeziku često u drugom jeziku odgovaraju izrazi koji kao odrednicu, odnosno ključnu reč, sadrže meronime te imenice. Budući da sam se u dva koautorska rada već bavila proučavanjem izraza koji sadrže lekseme *láb* u mađarskom i *noga* u srpskom jeziku[2], gde se navedena pojava mogla takođe zapaziti, odlučila sam da podrobnije analiziram frazeološke jedinice koje sadrže njihove meronime. U radu će biti analizirani izrazi sa odrednicama *talp/taban*, *térd/koleno*, *sarok/peta* i *boka* (za srpske ekvivalente ove lekseme – gležanj, skočni zglob, članak – nisam našla izraze u frazeološkim rečnicima srpskog i hrvatskog jezika).

Ključne reči: somatizmi, *láb/noga, talp/taban, térd/koleno, sarok/peta, boka*, mađarski jezik, srpski jezik.

1. UVOD

Prilikom kontrastivnih analiza, zapažamo da postoje samo delimična poklapanja u pogledu leksičkih komponenta unutar frazeologizama u dva tipološki različita jezika kao što su mađarski i srpski, tako da frazeologizmi sa određenim imenskim komponenata, bar kada je reč o somatizmima, često umesto lekseme *láb,* odnosno njoj ekvivalentne lekseme *noga* u srpskom jeziku, sadrže imenice kojima su denotirani i sastavni delovi noge. Zadatak ovoga rada jeste upravo taj da se izvrši uporedna analiza izraza sa meronimima imenica *láb/noga* u mađarskom i srpskom jeziku, onih u kojima se pojavljuju imeničke komponente: *talp/taban*, *térd/koleno*, *sarok/peta* i *boka*/*gležanj*.

Zašto sam se opredelila baš za analizu pomenutih izraza sa ovim leksičkim komponentama pod kojima se ti izrazi uvrštavaju u rečnike? Prvenstveno zbog toga što su to glavni delovi jednog od čovekovih udova, a zatim i što su, uslovno rečeno, za čoveka značajniji, naspram recimo *butine*, *nokta*, pa i *prsta*, koji označavaju periferne organe, minornijeg značaja. Osim toga, frazeologizmi indukovani pomoću dve poslednje navedene imenice (*nokat*, *prst*) vezani su prevashodno za delove ruku.

Imenicu *stopalo* kao odrednicu nisam uzimala u razmatranje, pošto u mađarskom jeziku ne postoji nemotivisana reč za označavanje ovog dela noge, već se ono izražava složenicom: *lábfej* 'glava noge'. Drugi razlog je taj što ni u srpskim ni u mađarskim frazeološkim rečnicima ne postoje odrednice sa ovim somatizmom, pa se može zaključiti da nema ni frazema sa leksičkom komponentiom *stopalo/lábfej*.

Mađarski korpus nastao je na osnovu mađarskih frazeoloških rečnika (Bárdosi, 2012; Bárdosi, 2013; Forgács, 2003; Litovkina, 2010; O. Nagy, 1966), a primere iz srpskog jezika ekscerpirala sam iz rečnika SANU, RSJ i iz Matešićevog Frazeološkog rječnika (Matešić, 1982).

[1] Rad je nastao u okviru projekta br. 178002 *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

[2] Halupka-Rešetar – Andrić 2016. i Andrić – Halupka-Rešetar 2017.

2. SEMANTIČKA STRUKTURA MERONIMA

Budući da su lekseme koje označavaju meronime jednog od ljudskih udova kako u mađarskom tako i u srpskom jeziku ponekad i same polisemantičke, prvo ćemo dati pregled njihovih značenja.[3]

2.1. Talp / Taban

TALP – n **1.** Donja površina noge. Taban. [...] **2.** Đon obuće. | Deo čarape koji pokriva stopalo. **3.** Postolje nekih predmeta. [...] **4.** Deo točka koji u kružnom luku povezuje žbice, naplatak. **5.** *arh* Splav. **6.** *rud* Unutrašnji pod rudarskog okna. **7.** *mat arh* Osnovica geometrijskih figura ravnih površina.[4]

ТАБАН – м *мур*. доња страна стопала. [...]

Iz rečničkih definicija mađarske reči vidi se da se, osim osnovnog značenja kao anatomskog termina, *talp* upotrebljava i za denotiranje delova odevnih predmeta koji prekrivaju ovaj deo tela (kao na primer đon obuće ili stopalo čarapa), gde dolazi do metonimijskog prenosa imena, ali su prisutna i značenja nastala na osnovu metaforičkog povezivanja sa delovima konkretnih predmeta, kao npr. noga od čaše, naplatak itd. Posebno se izdvaja sema donje površine kod poda u tunelima rudnika. Osim navedenih, postoje još dva zastarela značenja – jedno se koristilo u matematičkoj terminologiji, a drugo kao naziv za splav. Na osnovu korpusa ustanovila sam da su frazeološke jedinice sa odrednicom *talp* indukovane isključivo na osnovu prvobitnog značenja ove lekseme.

Nasuprot mađarskoj leksemi imenica *taban* jednoznačna je i semantički je ekvivalentna osnovnom značenju imenice *talp*.

2.2. Térd / Koleno

TÉRD – n **1.** Zglob koji spaja potkolenicu i butinu. [...] **2**. Deo butine iznad tog zgloba (u sedećem položaju). [...] **3.** Deo pantalona koji prekriva taj zglob.[5]

КОЛЕНО – с **1.а**. *анат*. зглоб који спаја доњи део бутне кости с горњим крајем цеванице, део ноге око тога зглоба, одговарајући зглоб ноге у животиња **б**. део ноге изнад тога зглоба код човека (у седећем положају). [...] **2**. место где нешто мења правац, кривина, завој, завинути комад цеви којим се два дела угаоно повезују[6] [...] **3**. *бот*. задебљали део на стабљици биљака одакле се наставља растење грана, листова.[7] **4.а.** људи који живе у једном временском периоду, поколење, генерација, нараштај[8] [...] **б**. сродник који с другима чини исти степен сродства, један наследни ред[9] [...] **5.а**. породица, продична лоза, род, генеалошко потомство[10] **б.** порекло, друштвени положај с обзиром на порекло[11] [...] **в**. потомак изданак породичне лозе [...] **6**. биолошки тип, скупина[12] [...]

---

[3] U daljem tekstu će se rečničke odrednice navoditi u prevodu, a u fusnoti će se citirati originalni tekst.

[4] TALP – fn **1.** A láb alsó felülete. [...] **2.** Lábbelinek bőrből, gumiból stb. készült alja. | Talpbőr. | Harisnyának a talpunkat fedő része. **3.** Némely tárgynak kiszélesedő alsó része. [...] **4.** Kocsikeréknek a küllőkhöz körívben csatlakozó része. **5.** *elav* Tutaj. **6.** *bánya* Táró belső térségének talaja. **7.** *mat elav* Síkidom alapvonala. [...]

[5] TÉRD – fn **1.** A comb és az alsó lábszár közötti ízület. [...] **2**. Ülő ember combjának e fölötti része . [...] **3.** Nadrágon a térdet fedő rész.

[6] To je u mađarskom : *könyök*, *hajlat*, *kanyar* (*könyökcső, folyókanyar/hajlat*).

[7] 'Bütyök, csomó'.

[8] 'Származás, eredet, nemzedék, ivadék'.

[9] 'Íz, nemzedék, rokonsági fok'.

[10] 'Család, nemzetség'.

[11] 'Származás, számazásból eredő társadalmi státus'.

[12] 'Család, csoport'.

Za razliku od prethodnog para ekvivalenata u slučaju imenica *térd*/*koleno* imamo obrnutu situaciju: u srpskom jeziku postoji neuporedivo više semantičkih nijansi. Ono što je zajedničko dvema leksemama je značenje samog zgloba, i dela butine iznad tog zgloba u sedećem položaju. Sva ostala obeležja (ukupno još šest samostalnih i unutar njih još pet podznačenja) su svojstvena samo srpskom jeziku. Štasni naglašava da su podznačenja kao što su deo noge oko tog zgloba, deo noge iznad tog zgloba i deo odeće koji pokriva taj zglob indukovane metonimijskim prenosom značenja, dok je semantika odgovarajući deo noge u životinja motivisana similisemantičnim prenosom (Štasni, 2014: 94). Sve ostalo spada u sekundarna značenja indukovana oblikom, opštom funkcijom kao i vezivnom funkcijom lekseme koleno (ovo poslednje se ispoljava kod značenja 4, 5. i 6) (Štasni, 2014: 95).

Analizirajući srpski korpus, zaključujemo da je većina frazeologizama motivisana prvobitnim značenjem, ali ima i onih kod kojih je vezivna funkcija dominantna, a posebno u značenju ’pokolenje’, ’generacija’, ’naraštaj’.

2.3. Sarok / Peta

> SAROK – n **1.** Zadnji deo stopala ispod skočnog zgloba **2.** Deo đona na obući ispod pete, potpetica. ⎪ Deo čarapa koji pokriva petu. **3.** Deo površine, unutrašnji prostor koji je ograničen linijama koje se tu spajaju: ugao, kut, ćošak. ⎪ Izbočina nekog predmeta: ćošak, kut. **4.** Gvozdeni okov na nekom predmetu, šarka. **5**. Pogrešno: pol (od sark – sarok) [...] **6.** *nar arh* pravac, strana sveta. **7.** *el* pozitivno ili negativno naelektrisan kraj nekog izvora struje.[13]
> ПЕТА – ж **1.а**. *анат*. задњи део стопала. **б**. одговарајући део чарапе. **2.** задњи, доњи обично узвишени део обуће, потпетица. [...]

Kad je u pitanju imenica za obeležavanje zadnjeg dela stopala u mađarskom jeziku, osim ovog prvobitnog i značenja potpetice, koje poseduje i srpski ekvivalent, razuđeniji je semantički sadržaj ove imenice. U pitanju su spacijalni pojmovi (sa unutrašnjim ili spoljnim obeležjima: kao što su ‘ćošak’, ‘ugao’, ‘kut’), ali i dijalekatski oblik (severnog ili južnog) pola Zemlje, zatim arhaičan naziv za ’strane sveta’, kao i pozitivni ili negativni kraj strujnog kola. Ono što je interesantno ovde navesti je značenje pod brojem četiri (gvozdeni okov) koji se u srpskom koristi kao hungarizam u obliku *šarka*.

Što se tiče frazeologizama sa ovom odrednicom u oba slučaja preovladavaju prvobitna značenja. Tek u nekoliko mađarskih primera nalazimo sekundarno značenje pod brojem 3.

2.4. Boka / gležanj

> BOKA – n **1**. Izbočina sa obe strane pri dnu potkolenice. **2**. Zglob koji povezuje potkolenicu i stopalo. **3**. *zoo* kod sisara zglob na nozi.[14]
> ГЛЕЖАЊ – м *анат*. **а.** скочни зглоб, који спаја стопало с потколеничном кости, чланак, једна од две избочине на томе зглобу [...]. **б**. (обично са одредбом „ручни“) зглоб изнад шаке, избочина на зглобу изнад шаке.[15]

---

[13] SAROK – fn **1.** Lábfejnek a boka alatti hátsó része. [...] **2.** Lábbeli talpának a lábfej sarka felőli, alatta lévő része. ⎪ Harisnya fejének hátsó része. **3.** Felületnek, térnek összefutó vonalak, lapok által határolt (belső) része. [...] ⎪ Vmely tárgy élei, lapjai által alkotott (külső) szöglet, csúcs**.** [...] **4.** Vmely tárgy, alkatrész forg(at)ási tengelye, ill. ehhez közeli széle. [...] **5**. <Pontatlan szóhasználat> sark. [...] **6.** *nép, rég* Irány, (világ)táj. [...] **7.** *vill* Áramforrásnak, vezetőnek vmelyik (pozitív, ill. negatív feszültségű) vége. [...]

[14] BOKA – fn **1**. Lábszárunk alsó végén mindkét oldalon levő kidudorodás, ill. ennek környéke. [...] ⎪ Bokacsont. **2**. A lábszárat és a lábfejet összekapcsoló ízület. [...] **3**. *áll* Emlősöknek a csánk alatti ízülete. [...]

[15] *Csukló.*

Dok je značenje imenice za označavanje skočnog zgloba u mađarskom jeziku razbijeno u tri posebne tačke (pod brojem jedan se nalaze izbočine skočnog zgloba sa obe strane, pod dva je sam zglob, i pod tri odgovarajući zglob kod životinja), u srpskom nalazimo samo dva podznačenja: prvi sadrži sve elemente mađarskog značenja, a drugi služi za označavanje zgloba šake.

Napominjemo da imenica *gležanj,* ali ni *zglob* niti *članak,* nisu poslužile za stvaranje frazema u srpskom jeziku.

3. ANALIZA FRAZEOLOŠKIH JEDINICA SA MERONIMIMA KAO ODREDNICAMA

3.1. Talp / Taban

U mađarskom korpusu je zabeleženo 39 frazema sa odrednicom *talp*, dok u srpskom imenicu *taban* nalazimo u 10 frazeoloških jedinica. U 11 slučajeva mađarskom izrazu u srpskom odgovara forma sa holonimom *noga*. U nekim od njih kao varijanta može da stoji i *peta*. Od ostalih delova tela javljaju se još *leđa*, *guzica/stražnjica, peta*. Ima i značenja koja se izražavaju sasvim drugačijim leksičkim sklopom.

U nekoliko mađarskih primera *tabani* se javljaju u službi subjekta.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
buta mint a csípőm talpa[16]	glup kao tabani od kukova/bokova	jako/vrlo glup	*glup kao guzica/ stražnjica*
Ha szekered nincsen, talpad készen legyen.	Ako nemaš kola neka ti tabani budu spremni.	ići peške, ko nema neko prevozno sredstvo, mora pešačiti	*ići/putovati tabanovićevim kolima*
alig éri a talpa a földet	jedva nekom tabani dotiču zemlju	gordo, ponosito hodati	*jedva doticati tlo pod nogama, parati nosom nebo/oblake*
viszket a talpa	svrbe koga tabani	rado bi plesao	*svrbe koga tabani*[17]

U nekim strukturama imenica se nalazi u funkciji objekta, radnja je usmerena na tabane:

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
*vki talp**át** nyalja*	lizati nečije tabane	besprincipijelno se ulagivati	*lizati kome tabane/pete*
*csak a talp**át** nyalja, mint a medve*	samo liže tabane, kao medved	lenčariti, ne raditi ništa, dangubiti	*krasti bogu dane*
*egy talp**at** cserzenek*	štave iste tabane	baviti se istim nečasnim stvarima, biti saučesnik udružiti se s kim (obično s lošom osobom)	*duvati u istu/jednu tikvu, saditi s kim tikve*
*feldobja a talp**át***	baca uvis tabane	umreti	*otegnuti papke, baciti kašiku*
*kicsi lábnak nagy talp**at** kerít*	malim nogama pridati velike tabane	od sitnica stvoriti veliki problem, preuveličati što	*od komarca praviti magarca*

[16] Reč je o eufemizmu, jer se guzica, stražnjica opisuje kao „tabani kukova/bokova“, tj. deo tela gde se kukovi završavaju.

[17] Identičan izraz u srpskom znači da bi neko rado putovao.

*megkente a talp**át***	podmazanih tabana	neku razdaljinu prelaziti sa neobičnom brzinom	*ugrejati tabane*

Pozicionirano nagore izrazi sa imenicom *tabani* označavaju nepoželjno ponašanje kao na primer lenčarenje, nečasne radnje, ali i smrt.

U većini primera tabani imaju unutar izraza prilošku funkciju, ukazujući na kakav mesni odnos i to superesiv ili sublativ. Superesivni odnos (srpski ekvivalent je *na+lokativ*) znači da se nešto nalazi na tabanima, što u srpskom imamo samo u jednom slučaju.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
*ember/legény a talpá**n***	čovek/momak na tabanima	čovek koji u teškim situacijama uspe da opstane, snalažljiv, pametan, spretan, vredan, hrabar čovek	*čovek/momak i po, čovek na mestu*
*Ember legyen a talpá**n**, aki...*	Neka je čovek na tabanima onaj, koji....	treba biti veoma spretan i postići ono što se traži	deder, da vas vidim...
*talp**on** áll az ördög*	vrag stoji na tabanima	1. biti zao, zloban, svađalica, 2. biti vragolan, spadalo, obešenjak	1. *zao kao vrag* 2. *živi/pravi vrag*
*talp**on** van*	biti na tabanima	1. ustati, biti na nogama, probuditi se 2. raditi što hodajući tamo-amo, kretati se, biti u pokretu	*biti na nogama*[18]
*úgy hazudik, mint a talp**on** égett ördög*	lagati kao đavo koji gori na tabanima	puno lagati	*lagati kao pas/pseto*

Sublativni odnos (u srpskom *na+akuzativ*) je zastupljeniji u oba jezika, a izražava usmerenost radnje na površinu datog imenskog pojma.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
*a fejéről a talpá**ra** állít*	postaviti sa glave na tabane	posmatrati stvari logično, ispravno, prikazati, predstaviti nešto onako kako jeste	*postaviti stvari na svoje mesto*
*talp**ra** ugrik*	skočiti na tabane	naglo ustati	*skočiti na noge (lagane)*
*mindig talp**ra** esik/áll (mint a macska)*	uvek pasti/stati na tabane (kao mačka)	dobro se snalaziti u svim situacijama, nikad ne stradati	*dočekati se na noge (kao mačka)*

[18] Osim već nabrojanih značenja u mađarskom jeziku ovaj izraz znači još: 3. biti uznemiren/pripravan za neku akciju, 4. biti zdrav.

*talp**ra** áll*	stati na tabane	1. ustati, 2. ozdraviti, prikupiti snagu 3. biti ponovo sposoban za rad 4. dospeti u bolje materijalno stanje	*stati/osoviti se na noge*[19]
*talp**ra** állít*	postaviti na tabane	1. pomoći kome da ustane, 2 izlečiti koga, 3. odgojiti dovesti do samostalnosti, osposobiti koga za život/ rad, 4. pripremiti tim ili vojnu jedinicu za borbu, učiniti koga borbenim, uznemiriti, uzrujati	*dići koga na noge postaviti koga na noge*[20]
*Talp**ra** magyar, hí a haza*!	Na tabane Mađari, otadžbina zove!	za izražavanje rodoljublja, ili podstrekivanje, na noge junaci otadžbina zove	*ustajati na noge*
*útifüvet köt a talp**ára***	vezati bokvicu na tabane	pobeći	*dati vatru tabanima, zapeti tabanima o ledinu, ugrejati tabane*
*útilaput köt a talp**ára**/ talpa alá*	vezati bokvicu ispod čijih tabana	otpustiti, najuriti koga	*potprašiti kome tabane*

Talp samo u dva primera poseduje elativni nastavak (srpski ekvivalent *iz+gen*).

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
*vki talpá**ból** a magáéba veszi a tüskét*	preuzeti trn iz nečijih tabana u svoje	osloboditi koga nevolja preuzimajući opasnost/teret/brigu odgovornost	*podmetnuti leđa*[21]
*kihúzza / kiveszi a szálkát szeget/ a talpá**ból***	izvući trn/ekser iz čijih tabana	pomoći kome	*izvaditi trn iz pete*

Jedan broj mađarskih frazema sadrži konstrukciju sa postpozicijom ‘ispod’, da bi se izrazilo kako se radnja odvija pod tabanima. U zavisnosti od usmerenosti radnje prisutne su postpozicije *alatt* [± aprox], *alá* [+ aprox] i *alól* [– aprox].

[19] Izraz, za razliku od mađarskog, znači samo ojačati, osamostaliti se, postati nezavisan.

[20] Srpski izraz se koristi samo u značenju pod brojem 3: odgojiti/osposobiti koga za samostalan život.

[21] Može nam se učiniti da je mađarski izraz srodan onom u srpskom *zabadati trn u zdravu nogu.* Međutim nije tako, jer ovaj znači 1. stvarati bez potrebe poteškoću, nepotrebne neprilike, 2. kvariti što bez potrebe.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
elfúj a szél a talpa ***alatt***	duva vetar ispod čijih tabana	obesiti koga	*ohladiti/otegnuti pete*[22]
inog a talaj a talpa ***alatt***	trese se tlo pod čijim tabanima	gubiti oslonac, podršku, sigurnost, biti u opasnosti, propadati	*drma/trese se kome tlo pod nogama*
kicsúszik a föld a talpa ***alól***	isklizne zemlja ispod čijih tabana	pasti, materijalno propasti, nečiji položaj postaje nesiguran	*izmiče/klizi kome tlo ispod nogu*
talp ***alá*** *való zene*	muzika za pod tabane	muzika na koju se pleše	muzika za ples
talpa ***alá*** *rakja az eszét*	staviti mozak ispod tabana	biti nesmotren, ne razmišljati, ne koristiti mozak	*nemati daske/mozga/sve šarafe u glavi*

Terminativni nastavak *-ig*, koji inače ima funkciju da označava granicu u vremenu i prostoru do koje se neka radnja vrši, uz imenicu *talp* znači da je svojstvo ili stanje prisutno u najvećoj meri iliti u potpunosti.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
*talp***ig** *becsületes*	biti pošten do tabana	izuzetno pošten	*pošten do srži*
*talp***ig** *úriember*	gospodin do tabana	biti poštena, pouzdana osoba	*pravi gospodin, gospodin čovek*
*talp***ig** *férfi*	muškarac do tabana	veoma muževna pojava	*pravi muškarac*
*talp***ig** *mell*	grudi do tabana	čovek sa velikim stomakom	biti sav u stomaku
*talp***ig** *vasban*	u gvožđu do tabana	1. biti potpuno naoružan, u oklopu, 2. biti u okovima	*naoružan do zuba*
*tetőtől talp***ig**	od krova do tabana	u potpunosti, sasvim	*od glave do pete*

Tabani se prvenstveno konceptualizuju kao potpora, oslonac tela, uporište uspravnog položaja, sigurnost, ali i kao postojanost, tako se u mađarskom javljaju frazeologizmi koji služe za karakterizaciju ljudi i njihovih postupaka u tom smislu: *ember/legény a talpán – čovek na mestu; a fejéről a talpára állít* – postaviti stvari na svoje mesto; *talpra áll* – stati na noge. Isto tako i gubitak tog oslonca takođe se očituje u nekim frazemama: *inog a talaj a talpa alatt – drma/trese se kome tlo pod nogama; kicsúszik a föld a talpa alól – izmiče/klizi kome tlo ispod nogu.* Opasnost, pa čak i smrt, javljaju se kao koncepti u pojedinim izrazima: *feldobja a talpát – otegnuti papke, baciti kašiku*; *elfúj a szél a talpa alatt – ohladiti/otegnuti pete.*

Često se leksema *talp* javlja uz glagole kretanja (bilo da se radi o trajnim ili početnim glagolima, odnosno kauzativnim), kao i onim statičnog tipa: *talpon van, talpra áll/állít*, *talpra ugrik*. Isto tako to može biti simbol završetka tela, kao suprotnost glavi, koja se smatra početkom, to se posebno ističe u priloškom značenju *talpig* (u zavisnosti od konkretnog slučaja u srpskom jeziku se javlja *peta*, *zub*, *srž*...)

U nekim slučajevima izrazi sa tom imenicom služe za psihološku karakterizaciju čoveka, odnosno isticanje njegovih osobina koje mogu biti stalne ili privremene. U pitanju su pretežno negativne osobine:

[22] U srpskom znači samo ‘umreti’, a ne i da je smrt usledila vešanjem.

- nepromišljenost: pomoću spacijalnog koncepta ‘dole’ – *talpa **alá** rakja az eszét – nemati daske/mozga/sve šarafe u glavi*;
- glupost: *buta mint a csipőm talpa – glup kao guzica/stražnjica*;
- oholost, gordost: *alig éri a talpa a földet – parati nosem nebo*;
- besprincipijelno poltronstvo: *vki talp**át** nyalja – lizati kome tabane/pete*;
- lenjosti: *csak a talpát nyalja, mint a medve – krasti bogu dane*;
- biti zao ili nestašan: *talpon áll az ördög – zao kao vrag, živi/pravi vrag*;
- lažljivost: *úgy hazudik, mint a talpon égett ördög – lagati kao pas/pseto*;
- poštenje: *talpig becsületes – pošten do srži*;
- požrtvovanost, spremnost da se pomogne: *vki talpából a magáéba veszi a tüskét – podmetnuti leđa*; *kihúzza/kiveszi a szálkát szeget/a talpából – izvaditi trn iz pete izvući/vaditi koga iz škripca*.

3.2. Térd / Koleno

Sa imenicom *térd* u mađarskom korpusu nalazimo ukupno 21 frazeološku jedinicu, a u srpskom *koleno* se javlja u 28 primera. Među ekvivalentima 13 mađarskih izraza u srpskom se takođe nalazi ovaj deo tela. U dva slučaja prisutan je holonim *noga*, u jednom *nos,* dok se u ostalim koristi sasvim drugi leksički sklop. Što se tiče mađarskih ekvivalenata primera iz srpskog korpusa, u 12 ne nalazimo ‘koleno’; od delova tela samo se ‘mali prst’ pojavljuje dva puta.

U iznimnim slučajevima ‘koleno’ se javlja u subjekatskoj funkciji: *remeg a térde* „biti u velikom strahu”. U srpskom jeziku postoji više odgovarajućih oblika sa ovim značenjem *dršću/tresu se/podsekoše se kome kolena*, iako se u ovom značenju može upotrebiti i izraz *klecaju kome kolena*, s tim što on ima šire značenje, te osim straha može da znači i „biti vrlo umoran, iscrpljen”.

Najveći broj primera u oba jezika potiče od iste slike položaja tela čoveka, odnosno pozicije ili radnje koja se sprovodi na kolenima, što u zavisnosti od glagola sa kojima se spaja ima različita značenja. Ukoliko je koleno objekat na koji je usmerena radnja, nalazimo identičan leksički sklop ali se značenja samo delimično poklapaju. Semantika izraza *meghajtja a térdét*, odnosno *térdet/fejet hajt vki előtt* je dvostruka. Izraz najpre izražava poštovanje, uvažavanje, odavanje počasti nekoj osobi, a tek na drugom mestu se nalazi značenje „priznati čiju prednost, pokoriti se, povinovati se kome”. U srpskom jeziku izraz *saviti koleno/glavu pred kim* upotrebljava se samo u ovom drugom značenju.

U većini primera međutim, koleno stoji sa nekim od lokativnih odnosnih nastavaka za izražavanje spoljne spacijalnosti (u srpskom to je lokativ sa predlogom *na* ili neka druga predloška konstrukcija sa mesnim značenjem). Položaj tela pri tom je statičan ili se izražava kretanje, obično aproksimacija, koja može biti voljna ili kauzativna.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
*a térdé**b**e száll az esze*	pamet je kome sletela u koleno	duhovno, umno onemoćati (od starosti)	izlapeti*, napustila ga pamet, ostati bez pameti*[23]
*térd**en** állva könyörög*	moli stojeći na kolenima	očajno, vrlo ponizno moliti šta	*moliti na kolenima*
*térd**en** csúszik vki előtt*	puzati na kolenima pred kim	poniziti se pred kim, ulagivati se	*puzati na kolenima pred kim*,[24] *puzati kao pas*

[23] U srpskom jeziku ovi izrazi se ne odnose samo na senilnost.

[24] Iako ovaj izraz nisam našla u rečnicima, informanti su mi potvrdili da se koristi u svakodnevnom jeziku.

*térd**re** borul vki előtt*	srušiti se na kolena	1. pokoriti se kome, potčiniti se, moliti od koga kakvu milost ili pomoć, preklinjati koga 2. poniziti se pred kim	*pasti na kolena, baciti se na kolena*[25]
*térd**re** ereszkedik*	spustiti se na kolena	polako kleknuti	*spustiti se na kolena*[26]
*térd**re** esik/hull*	pasti na kolena	1. naglo kleknuti, pokoriti se kome, potčiniti se, moliti od koga kakvu milost ili pomoć, preklinjati koga, 2. poniziti se pred kim	*pasti na kolena*[27]
*térd**re** kényszerít vkit*	prisiliti koga na kolena	fizički ili mentalno pobediti koga (tako da on prizna nadmoć pobednika)	*baciti/postaviti/staviti koga na kolena*
*térd**re** omlik/rogy/ roskad*	pasti na kolena	od umora, iscrpljenosti	*pasti s nogu*
*úgy kért, majd lement a bőr a térdé**ről***	toliko je molio da je ogulio koleno	moliti, preklinjati	*moliti što na kolenima*

Nekim izrazima u ovoj tabeli konotirano je fizičko ili emocionalno stanje čoveka kao što je:

– duhovnu onemoćalost: *a térdébe száll az esze*
– iscrpljenost, umor: *térdre omlik/rogy/roskad*.

Napominjemo da odabir glagola ima veoma značajnu ulogu u strukturisanju fraze. Iako su glagoli *esik* i *hull* sinonimni glagolima *omlik*, *rogyik*, *roskad*, te prema tome obe fraze u potpunosti odgovaraju leksičkom sklopu srpskog izraza *pasti na kolena*, u prvom slučaju označava „pokoriti/potčiniti se, moliti za milost ili pomoć, odnosno poniziti se pred kim", a u drugom znači „srušiti se od umora, iznemoglosti", pa tako u potonjem slučaju ne možemo kao ekvivalent upotrebiti srpski doslovni prevod, već ćemo se poslužiti frazemom *pasti s nogu*.

U korpusu sam zabeležila i jedan primer sa superesivnim nastavkom, za koji ne postoji ekvivalentan izraz u srpskom. *Vkinek a retek is megteremne a térdén.* doslovno znači „i rotkve bi kome mogle da niknu na kolenima" a označava spoljnu karakterizaciju vrlo neuredne, prljave osobe.

Primeri sa terminativnim padežnim nastavkom izražavaju meru do koje se neka radnja vrši, a ona je obično negativno markirana. To značenje intenziteta radnje u srpskim ekvivalentima retko nalazimo, a u takvim slučajevima imamo predlošku konstrukciju u genitivu (*do kolena*).

[25] U srpskom jeziku se prema frazeološkim rečnicima ova frazeološka jedinica upotrebljava samo u prvom značenju koje je navedeno za mađarski primer.

[26] Ovaj izraz takođe nisam našla u srpskim izvorima.

[27] Srpski izraz umesto drugog značenja koje je navedeno u odnosu na mađarski primer poseduje još i sledeća značenja: 2. biti pokoren, pokleknuti, predati se, 3. ispoljavati pokornost, snishodljivost.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
*mindjárt leengedi a térdé**ig** az ajakát*	odmah spustiti usne do kolena	1. pokunjiti se, snužditi se, biti jako neraspoložen, 2. naljutiti se	*obesiti nos*
*térd**ig** földbe jár a lába*	noga mu do kolena hoda u zemlji	teško, tromo, polako hodati	*vući noge, imati noge kao olovo*[28]
*térd**ig** gázol a vérben*	gaziti do kolena u krvi	učestvovati u masakru, u krvoločnoj borbi	*krvi do kolena*
*térd**ig** kopik a lába*	noge su se kome istrošile do kolena	puno hodati za kim/ čim, ne moći se kretati od umora	*pregorele kome noge do kolena*
*térd**ig** koptatja/járatja a lábát*	do kolena istroši noge hodajući, čini da mu se noge do kolena istroše	puno hodati tragajući za čim	*pasti s nogu*

Pomenimo i izraz *do kolena* u srpskom sa značenjem „imati nešto u izobilju" što mađarski gramatički ekvivalent ne pokriva.

Treba tu navesti još dva veoma interesantna mađarska primera sa šaljivim, sarkastičnim prizvukom. Ukoliko želimo da izrazimo grubo protivljenje, odbijanje, odvraćanje da nemamo nameru udovoljiti kome u nečemu, tada kažemo: *az ángyod/keresztanyád térde kalácsa,* ili *a térded kalácsa*. To doslovno znači „čašica kolena tvoje tetke/kume" ili „čašica tvog kolena". U srpskom jeziku bi to bilo *ne dolazi u obzir*. Posebno skrećem pažnju da se čašica kolena na mađarskom izražava složenicom, gde je 'koleno' prvi član, a drugi čini imenica 'kolač': *térd\kalács*. Ovaj momenat je poslužio kao motiv za stvaranje našeg sledećeg primera, gde je zapravo prisutna igra reči: *kevés mint térdkalácsban a mazsola* što doslovno znači "vrlo malo, koliko u čašici kolena (tj. kolaču kolena) ima suvog grožđa".

Da pogledamo sada i primere u srpskom korpusu za koje nismo našli izraze sa identičnim ili sličnim leksičkim sklopom. Tu spadaju prvenstveno frazeološke jedinice motivisane semantikom kolena koje u mađarskom jeziku *térd* ne poseduje. To značenje je indukovano vezivnom funkcijom (Štasni, 2014: 95) 'поколење, генерација, нараштај', ali i 'порекло, друштвени положај'. Prema tome za njih smo nastojali da nađemo adekvatno rešenje sasvim drugog leksičkog sastava sa približnom semantikom.

srpski frazeologizam	značenje	doslovni prevod mađarskog ekvivalenta	mađarski ekvivalent
adamsko koleno	osoba plemenitog roda	čovek plemić	*nemesember*
psovati kome koren i koleno	psovati kome rod i porod/pretke i potomke	-	-
rođak u sedmom (devetom) kolenu	vrlo dalek ili nikakav rođak	-	-
s/iz kolena na koleno/ od kolena do koleno	po nasledstvu, od oca na decu, od naraštaja do naraštaja	sa generacije na generaciju	nemzedékről nemzedékre

[28] Značenje u srpskom precizira i urok („osećati težinu u nogama kao posledicu straha, napora, bolesti, ne biti sposoban za hodanje") dok ta tromost u mađarskom jeziku nije eksplicitno obrazložena.

šljivarsko koleno	seljačkog porekla	plemić sa sedam stabala šljiva	*hétszilvafás nemes*

Rođak u sedmom ili *devetom kolenu* znači zapravo „ne biti sa nekim u srodstvu". Za ovaj frazeologizam nisam našla adekvatni rešenje u mađarskom (sem da se prevede opisno), ali me pomenuti izraz asocira na jedan izraz *hetediziglen*, sa priloškim značenjem u smislu da se nešto dešava u porodici unazad sedam generacija. Ta brojka od sedam vezano za pokolenja očigledno ima dublju zajedničku konotaciju u oba jezika.

Veoma interesantan primer predstavlja i izraz *biti uz koleno/sedeti kome uz koleno* u značenju 'biti u čijoj milosti, biti kome mio, biti prvi do nekoga' što se tiče vlasti, položaja. U mađarskom jeziku imamo frazeologizam *valaki jobbján ül/foglal helyet,* što doslovno znači „sedeti uz desnu stranu nekom, sedeti pored nekog sa njegove desne strane". S obzirom na to da znamo da podela na desnu i levu stranu tela ima pozitivnu, odnosno negativnu konotaciju, onaj ko sedi sa desne strane predstavlja značajnu osobu (uopšte ili samo za dotičnu osobu).

Ostali izrazi uglavnom služe za psihološku (ređe fizičku), i to pretežno negativnu karakterizaciju pojedinih osoba.

srpski frazeologizam	značenje	doslovni prevod mađarskog ekvivalenta	mađarski ekvivalent
ćelav/go kao koleno	potpuno ćelav	ćelav kao bundeva	*kopasz mint a tök*
biti kome do kolena	biti mali, neznatan, male vrednosti u odnosu na koga	nečiji mali prst više vredi od koga	*vkinek a kisujja is többet ér*
ne biti ni do kolena nekome	biti mali, nedorastao nekom	ne dosezati nekom ni do malog prsta	*még a kisujjáig sem ér*
pogansko koleno	nečastan čovek	tisztességtelen ember	-
vera na kolenu	vera/reč koja se lako krši (dvolična osoba)	-	-
more je do kolena	lakomislen čovek	-	-

Nečija neznatna vrednost u smislu da se ne može uporediti sa drugom osobom kao što vidimo umesto dosezanja do kolena, kako je to u srpskom, u mađarskom jeziku se izražava drugačije, pa se to poredi sa malim prstom (ruke). Istini za volju i u srpskom jeziku postoji frazem *ne biti kome ni za mali prst* ili *ne biti vredan čijeg malog prsta*.

I na kraju da pomenemo frazelogizme sa komponentom *koleno* kojima se označava kako se nešto radi, na koji način se sprovodi kakva radnja: na brzinu, ishitreno, nevoljno. Tu je predloška konstrukcija sa imenicom *koleno* motivisala takvo značenje.

Srpski frazeologizam	značenje	doslovni prevod mađarskog ekvivalenta	mađarski ekvivalent
lomiti/prelomiti/ prekršiti/raditi preko kolena	rešiti što na prečac, naglo, olako, površno	váratlanul, gyorsan dönt vmiben	hirtelen/könnyelmű döntés
raditi preko kolena	bezvoljno raditi	-	-
uraditi/učiniti što na kolenu	na brzinu	hamarjában, sebteben	-

preko kolena će nekoga	istući, izbiti	isprašiti nekog	*elnáspágol vkit*

Frazeološkim jedinicama sa odrednicom *térd/koleno* konceptualizovana je pre svega autoritativnost, društvena moć, a na drugoj strani pokornost, poniznost, te nestabilnost. U srpskom jeziku zapažamo da je prisutan i koncept izobilja, ali i brzine, površnosti.

3.3. Sarok / Peta

U mađarskom smo pod odrednicom *sarok* pronašli 18 frazeoloških jedinica, dok u srpskom beležimo 20 frazema. Gotovo sve su motivisane prvim, izvornim značenjem datog imenskog pojma.

Postoji samo jedan izraz koji se u svim elementima poklapa u dva jezika. To je internacionalni izraz *Achilles sarka Ahilova peta* kao „nečija slaba, osetljiva, ranjiva tačka". Skalarnost razlika između ostalih primera se kreće od minimalne do maksimalne, pa za neke od njih i ne nalazimo ekvivalente u drugom jeziku. Komponenta *peta* kao ekvivalent javlja se samo u pet primera na srpskom jeziku.

Samo u pogledu gramatičke strukture razlikuju se oni kod kojih se spacijalni odnos ili sintaksička funkcija realizuju na različite načine.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
vkinek a sarkában jár/ van	ići/biti nekom u peti	1. uporno pratiti, proganjati, 2. držati koga pod nadzorom	*biti/nalaziti se kome za petama*
sarkon fordul	okrenuti se na peti	naglo otići	*okrenuti pete*
a seggébe verte a sarkát	udarati petu u guzicu	okrenuti se i brzo otići	*udarati petom u guzicu*

Umesto komponente *peta* u srpskim frazeološkim izrazima nalazimo neki drugi deo tela kao npr.: *noga*, *prst*, *šija*, *leđa*.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
vkinek a sarkában jár, mint az árnyéka	ići nekom uz petu kao senka	pratiti koga bez prestanka	*pratiti koga u stopu*
farához kötötték a sarkát	vezali kome pete uz guzu	strogo kazniti nekog	*dati kome po repu*
hátrakötöm a sarkad	vezaću ti pete unazad	kao pretnja deci, da će ih istući	*zavrnuću ti šiju*
a sarka alá hajt vkit	saterati koga ispod peta	držati koga u podređenom, zavisnom položaju, gaziti/ potlačiti /pokoriti koga, šta	*držati koga/šta pod petama metati/staviti koga/šta pod noge*
sarka legyen erre	neka kome pete budu okrenute na ovu stranu	kao želja da neko zauvek što pre ode	*videti kome leđa*

a sarkára hág vkinek	zgaziti kome petu	pričiniti kome nevolju, nesreću	*stati kome na prste*[29] *stati kome na nogu/na kurje oko /žulj*[30]

Skoro identičan leksički sklop može da znači i nešto drugo. Tako primer *vkinek sarkára hágott a fekete tehén* doslovno „crna krava je kome stala na petu" (u značenju da su ga zadesile mnoge nesreće) asocira na srpski izraz *derati se kao da mu je krava stala na nogu* 'bezrazložno plakati'. Na ovakve primere potrebno je posebno ukazati, jer neki prevodioci ponekad zanemare značenje glagola, pa pomenuti izraz prevode „kao da mu je krava stala na nogu", što u srpskom ne postoji u značenju koji ima mađarski frazem.

Ukoliko se neko energično suprotstavi kome, negoduje, tada se u mađarskom kaže a *sarkára áll*, doslovno „staje na petu". Ovom izrazu u srpskom jeziku odgovara izraz *dizati/dići/podići glas*. A ukoliko neko utiče na drugu osobu u smislu da ga pokoleba u odluci ili nagna da promeni svoj stav, upotrebljava se izraz *kivet vkit a sarkából* „izbaciti koga iz peta", gde peta simbolizuje čvrst stav, ravnotežu.

Da je sreća varljiva, prevrtljiva svedoči i izraz na mađarskom *Síkos sarka vagyon a szerencsének*, gde je diskutabilno u kom značenju se nalazi imenica *sarok*. Može se naime tumačiti da sreća ima klizavu petu, što nas upućuje na personifikaciju sreće, ali s druge strane možemo prepoznati i značenje 'ćošak, kut, ugao', te u tom slučaju bi sreća predstavljala objekat sa ćoškovima, koji je klizav, te se lako izmigolji iz ruku. Sličnu nedoumicu nam stvara i izraz *sarkon ér vkit* sa nedvosmislenim značenjem 'uhvatiti koga na delu', ali ukoliko želimo doslovno da prevedemo frazemu naći ćemo se u problemu „sustići nekog na peti ili na ćošku".

Inače postoje izrazi sa komponentom *sarok* u značenju 'ćošak, ugao':

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
sarokba szorít vkit	saterati koga u ćošak	dovesti koga u položaj iz kojeg nema izlaza	*doterati koga do duvara, naterati koga u škripac*
kiáll a sarokra	stati na ćošak	baviti se prostitucijom	*devojka sa ulice*
a szeme sarkából néz/ lát/figyel	posmatrati iz ugla očiju	ovlaš, krišom postmatrati, ispod oka	*posmatrati/gledati krajičkom oka*

Iako u srpskom ne postoji izreka *vaditi trn iz čijih peta* u smislu pomoći, olakšati nekom tešku situaciju u kojoj se našao (kao ekvivalnet mađarskom *kihúzza a szálkát a talpából*), u korpusu smo našli primer za *biti trn u peti*, „biti kome na velikoj smetnji" za koji ne postoji trag u mađarskim rečnicima. Međutim, kako vidimo, u izrazu *vaditi trn iz stopala* ili *peta* upravo trn egzistira u tom delu noge.

U srpskom postoji niz izraza sa konceptom bežanja, brzog napuštanja nekog određenog mesta: *brusiti/podbrusiti/okrenuti/potprašiti/izmaknuti pete* ili *dati krila/vetra/vatru petama* gde je akcenat na kakvoj obradi (brušenje) ili na promeni položaja pete (okretanje, izmicanje), odnosno na pridavanju nekih elemenata kao pomoćnih sredstava za ubrzavanje odlaska (krila, vetar, vatra). U mađarskom ekvivalentu nalazimo holonim: *kereket old a lába* „noga je razrešila točak", eventualno se kaže još „vezati bokvicu na tabane" *útifüvet köt a talpára* (igra reči: bokvica se na mađarskom kaže „(us)putna trava").

Izraz *imati što u petama* u značenju da neko dobro poznaje neki kraj, predeo budući da ga često obilazi, da tuda pešači, u mađarskom jeziku ne postoji. Dok frazem *devete pete zveketalo,* koji označava

[29] Ovaj izraz prvenstveno znači 'doskočiti kome', 'sprečiti čije namere'.

[30] Ni značenje ovih izraza u potpunosti ne pokriva semantiku mađarskog primera, jer je tumačenje sledeće: 'uvrediti, povrediti koga', 'pogoditi koga u osetljivo mesto'.

nekakvu stvar bez ikakve upotrebne vrednosti, može da se prevede sa *ott porosodik a sarokban*, gde nalazimo 3. značenje imenice *sarok*, doslovno: „skupljati prašinu u ćošku".

Da nekom nešto *nije ni na kraj pameti*, u srpskom se može izraziti i sledećim izrazom, u kojem je komponenta *peta*: *ne biti ni u peti* kome, što u mađarskom jeziku nije slučaj, te možemo reći samo *esze ágában sincs*.Izražavanje velikog straha je takođe prisutno u srpskom izrazu sa istom komponentom *sišlo/pada kome srce u pete*, dok se u mađarskom isto to izražava slikom „hrabrosti koja silazi, odnosno sleće u čiju tetivu" *inába szállt a bátorság*.

Vidimo da je peta, odnosno sarok, uglavnom konceptualizovana kao tačka ravnoteže, stabilnost, te kao glavno sredstvo za izbavljenje pomoću bega, ali i kao osetljiva tačka nekog bića.

Prema verovanju nekih naroda u trenutku smrti duša napušta telo kroz petu, ustupajući mesto smrti (Chevalier – Gheerbrant, 1983: 500), ali peta predstavlja i temelj čoveka.

3.4. Boka / Gležanj

Interesantno je da u srpskom jeziku ovaj meronim noge (pa čak ni *zglob* ili *članak* koji bi mogli da zamene imenicu gležanj) nije poslužio kao motivacija za stvaranje frazeoloških jedinica. U mađarskom jeziku pronašla sam 14 izraza. Većina je obeležena u negativnom smislu kao nešto tvrdo, koščato, neprijatno, ali i osetljivo. U polovini primera čak nalazimo glagol *udarati* (*üt*, *ver*, *összever*), što pojačava to negativno iskustvo stvaranja bola prilikom udaranja o kost, a značenje im je višestruko, kao što je na primer 'stvoriti sebi nevolje', 'imati neugodnosti zbog manje greške ili prestupa', 'nespretno hodati', ali se čak javlja i kao pretnja. Pojedini primeri mogu da označe i podrugljivo odbijanje ili drsko negiranje stida. Na primer, sa glagolom „crveneti se" koji podrazumeva osecanje stida, postoje čak dva izraza sasvim suprotnog značenja: *Csak úgy pirul a bokám, még a könyököm is* se koristi za odričan odgovor na pitanje 'zar te nije stid?' (doslovno znači „gležanj mi se zacrveneo, pa čak i lakat"), dok *pirul a bokája* „crveni se kome gležanj" izražava da neko pleše.[31]

Zanimljiv je primer i *összeverte a bokáját* „udarati gležnjem o gležanj", a koristi se kada želimo da kažemo da se ukiselilo mleko ili da su se rezanci u supi slepili tokom kuvanja. Da će nešto trajati zauvek, Mađari kažu *sokáig, míg a Duna vize nem ér bokáig* („dugo, sve dok voda u Dunavu ne opadne do gležnjeva"). Tu je prisutna i rima što bi, ako i prevedemo, stvorilo entropiju. I ovde je prisutan terminativni nastavak –ig za izražavanje kvantifikacije.

mađarski frazeologizam	doslovni prevod	značenje	srpski ekvivalent
Abba(n) biceg/fityeg /lóg a bokám.	gležanj mi visi u tome	podrugljivo odbijanje nekakve molbe	*ne pada mi na pamet*
Csak úgy pirul a bokám, még a könyököm is.	gležanj mi se zacrveneo, čak i lakat	odrični odgovor na pitanje: zar te nije stid?	*sav/sva sam se zacrveneo/la*
csont a boka	gležanj je kost	nekoga je nešto neprijatno iznenadilo	*pogoditi koga u Ahilovu petu*
csonttal ütötte a bokáját	kostima je udarao zglob	stvoriti sebi nevolju	*skočiti sam sebi u stomak*

[31] Ovo je drugi primer u korpusu koji se vezuje za ples. Drugi sadrži odrednicu *talp*: *viszket a talpa*, u značenju 'rado bi zaplesao/la, cupka'. Interesantno je da identični leksicki sklop *svrbe koga tabani* u srpskom znači da se nekom putuje.

megüti a bokáját	udariti gležanj	imati problema, neugodnosti zbog manje greške ili prestupa	*udariti petu*
mintha tűz volna bokájában	kao da ima vatru u gležnju	ne nalaziti mesta, ne moći skrasiti se (obično zbog ljubavi)	*biti kao na žeravici*
nem fenékig[32] *tejfel, csak bokái*g	nije do dna kajmak, već samo do gležnja	sreća je samo prividna, nije potpuna	*sreća je varljiva*
ott veri a bokáját	tamo udara svoje gležnjeve	nešto se nalazi negde bez upotrebne vrednosti	*tamo negde skuplja prašinu*
összeveri a bokáját, mint a sovány disznó	udarati gležnjeve jedne u drugu kao mršava svinja	dodirivati/udarati gležnjeve prilikom hoda	-
összeverte a bokáját	udara gležanj o gležanj	ukiselilo se mleko, slepili se rezanci u supi	-
pirul a bokája	crveni se kome gležanj	pleše	-
sokáig, míg a Duna vize nem ér bokáig	dugo, sve dok voda u Dunavu ne opadne do gležnjeva	zauvek	-
a szél üsse/verje össze a bokáját	neka kome vetar udara u gležnjeve	kao pretnja: neka se obesi	-
tűz ég a bokájában	gori kome vatra u gležnjevima	ne može da se skrasi	*ne nalazi mira, žeravica je kome pod petama*

4. ZAKLJUČAK

Uporednom analizom frazeologizama mađarskog i srpskog jezika u čijem su sastavu meronimi imenica *láb/noga*, došli smo do zaključka da postoje izvesne sličnosti u pogledu strukture i semantike, ali su prisutne i velike razlike, i to pre svega u leksičkom sklopu. Tako se umesto ključnih reči u mađarskom jeziku u srpskom ekvivalentu često javlja holonim (*noga*) ili imenica nekog drugog dela tela (*prst*, *šija*, *leđa*...) odnosno imenica koja označava drugi deo iste celine (kohiponimija: umesto tabana *pete*) ali se dešava da je koncept izražen na potpuno drugačiji način.

Kod polisemantičkih odrednica u indukovanju frazeologizama u oba jezika gotovo uvek učestvuje osnovno značenje reči. Ako se javlja još poneka sema, to je u neuporedivo manjoj meri zastupljeno od osnovnog značenja (kao npr. u srpskom značenje ‘pokoljenje, generacija’ imenice *koleno*, odnosno sekundarno značenje imenice *sarok* (‘ćošak, ugao, kut’) u mađarskom.

Svaki od pomenutih meronima ima svoje određene semantičke komponente i konceptualna polja koje su zastupljene u većoj meri, ali postoje i konceptualne podudarnosti, zajednička metaforička i metonimijska značenja (najčešće kod internacionalih izraza i onih koji proističu iz zajedničkog kulturnog miljea). Koncepti mađarskih somatizama u velikoj meri proističu iz položaja koje meronimi imaju u

[32] Igra reči *fenék* znači i ‘dno’ ali i ‘guzicu’.

odnosu na ljudsko telo u celini. Ukoliko u srpskom ne postoji potpuni formalni i značenjski ekvivalent koncept se ispoljava potpuno različitom frazeološkom jedinicom.

Dešava se i da pojedine lekseme u nekom od jezika koji su predmet naše analize imaju različita prenesena i kontekstualna značenja, te i kulturološki konteksti u velikoj meri doprinose razuđenosti upotrebe istih u frazeologizmima.

Iz donje tabele se može zaključiti kolika je ta podudarnost u mađarskom i srpskom jeziku zastupljena kod svakog meronima posebno. Tako npr. od 39 somatizama u mađarskom jeziku sa ključnom reči *talp* (*taban*) u srpskom korpusu se ovaj prevodni ekvivalent javlja u 9 primera, dok se u 18 slučajeva javlja drugi deo tela (*noga* ili *peta*). Za razliku od pomenutih brojki u srpskom korpusu postoji 10 primera sa odrednicom *taban*, kojima u mađarskom jeziku u 90 % slučajeva odgovara upravo mađarski ekvivalent *talp*.

Dalje se može zaključiti da su u mađarskom jeziku najzastupljeniji upravo somatizmi sa odrednicom *talp*, dok u srpskom u stvaranju somatizama od meronima najčešće učestvuje imenica *koleno* (28 primera).

mađarski korpus				*srpski korpus*			
mađarski somatizam u korpusu	*koliko puta se javlja*	*koji somatizam mu odgovara u srpskom*	*u koliko primera se javlja*	*srpski somatizam u korpusu*	*koliko puta se javlja*	*koji somatizam mu odgovara u mađarskom*	*u koliko primera se javlja*
talp	39	taban	9 (23,07 %)	taban	10	talp	9 (90 %)
		noga	13 (33,33%)			láb	-
		peta	5 (12,825)			sarok	-
		koleno	-			térd	-
térd	21	koleno	14 (66,66%)	koleno	28	térd	9 (42,85%)
		noga	4 (19,04%)			talp	1 (3,57%)
		peta	-			láb	-
		taban	-			sarok	-
sarok	18	peta	5 (27,77%)	peta	20	sarok	7 (35%)
		noga	3 (16,66%)			talp	7 (35%)
		taban	-			láb	2 (10 %)
		koleno	-			térd	-
boka	14	peta	2 (14,28%)	gležanj	-		
		noga	-				
		koleno	-				
		taban	-				

Literatura

Andrić, Edit – Halupka-Rešetar, Szabina (2017). A magyar *láb* és a szerb *noga* vezérszavú frazémák kontrasztív vizsgálata. *Hungarológiai Közlemények*, 2017/1. szám, Újvidék: Hungarológia Tanszék,102–124.

Bárdosi, Vilmos (2012). *A magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri szómutatóval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Bárdosi, Vilmos (2013). *Lassan a testtel! Emberi testrészek a magyar szólásokban, közmondásokban*. Budapest: Tinta Kiadó.

Chevalier, J. – Gheerbrant, A. (1983). *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

Forgács, Tamás (2003). *Magyar szólások és közmondások szótára.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Halupka-Rešetar, Szabina – Andrić, Edit (2016). Somatisms with the Lexemes Láb in Hungarian, Noga in Serbian, and Leg/Foot in English. *Acta Universitatis Sapientiae Philologica*, Vol. 8, No. 2, 21–34.

Litovkina, Anna T. (2010). *Magyar közmondások nagyszótára.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

MÉK – *Magyar értelmező kéziszótár* (2003). Budapest: Akadémiai Kiadó.

O. Nagy, Gábor (1966). *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat.

RSJ – *Rečnik srpskoga jezika* (2007). (Ur. Nikolić, M.) Novi Sad: Matica srpska.

Štasni, Gordana (2014). *Semantičko-derivacioni potencijal i leksička spojivost lekseme koleno*. In: Leksika, gramatika, diskurs. Zbornik u čast Veri Vasić. (Ur. Milivoj Alanović–Jasmina Dražić–Gordana Štasni–Gordana Štrbac) Novi Sad: Filozofski fakultet

PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING MERONYMS OF THE NOUNS *LÁB* IN HUNGARIAN AND *NOGA* IN SERBIAN

Summary

Crosslinguistic research into somatisms reveals that phraseological units with a particular body part in one language often correspond to units containing a meronym of that body part in another language. Based on previous analyses of phraseological units containing the lexemes *láb* in Hungarian and *noga* in Serbian (Halupka-Rešetar & Andrić 2016, Andrić & Halupka-Rešetar 2017), in which this phenomenon was noted with reference to Hungarian and Serbian, the present paper offers a systematic investigation into phraseological units which contain meronyms of these lexemes. The head words included in this analysis are *talp/taban* (‘sole’), *térd/koleno* (‘knee’), *sarok/peta* (‘heel’) and *boka* (Hungarian for ‘ankle’; its Serbian counterparts, *gležanj, skočni zglob, članak*, do not occur in any dictionaries of phraseologisms in Serbian or Croatian). The aim of the paper is to show the similarities and differences between the two languages in terms of the body parts featured in somatisms and also to attempt at providing an explanation for why these languages employ different body parts for expressing similar meanings.

Key words: somatisms, body parts, *láb/noga*, *talp/taban*, *térd/koleno*, *sarok/peta*, *boka*, Hungarian, Serbian.

Edita Andrić
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
andrice@ff.uns.ac.rs

UDK 811.512.161’366.543
811.163.41’366.543

Ksenija Aykut

KARAKTERISTIKE TURSKOG GENITIVA I NJEGOVI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU

Iako su turski i srpski jezik genetski i strukturalno različiti, njihovi padežni sistemi pokazuju izvesne sličnosti, posebno kad je reč o njihovom broju i osnovnim značenjima.
Padež koji najviše odstupa od ovog zaključka jeste genitiv sa svojim posesivnim značenjima iskazanim pomoću konstrukcije nazvane „genitivna veza“, koji na taj način odgovara srpskom posesivnom genitivu.
Posmatrane sličnosti između padeža dvaju jezika počinju se diferencirati prilikom deklinacije turskih imenskih reči koje nisu izvorno prave imenice, već to postaju u postupku supstantiviranja kada se sve vrste reči, iskaza i rečenica mogu poimeničiti i ponašati kao prave imenice.
Tada se ove forme u prevodu pojavljuju kao brojevi, prilozi, predlozi, veznici, glagoli, zavisnosložene rečenice. Time se značajno menja semantika padeža u mnogim segmentima. Cilj rada je utvrđivanje načina za pravilno razumevanje i prevođenje turskog genitiva koji se ispoljava drugačije u odnosu na indoevropske jezike.

Ključne reči: turski jezik, genitiv, genitivna veza, kontrastiranje, supstantiviranje

1. UVOD

Prilikom kontrastiranja padežnih sistema turskog i srpskog jezika, pažljivom analizom se može utvrditi da su po osnovnim funkcijama i značenjima oni u mnogome slični, možda čak u većoj meri nego što bi se očekivalo kad se ima u vidu različita genetska i strukturalna pripadnost dvaju jezika.

Ako se izuzme instrumental koji u turskom ne postoji kao poseban padež već se javlja u formi postpozicije *ile* „sa“ uz imenicu koja pri tom ne menja svoj oblik, kao i nepostojanje nastavaka za vokativ, za preostale srpske padeže bi se moglo reći da manje-više imaju svoje terminološke i semantičke korespondente u turskom jeziku.

Izuzetak od ovog opšteg zaključka predstavlja genitiv koji nosi uža i specifičnija značenja od srpskog genitiva i ima drugačiju upotrebu.

Da bi se srpski i turski genitiv mogli kontrastirati, treba naglasiti da ablativ u turskom jeziku postoji kao poseban padež, što ukazuje na potrebu da se značenje srpskog ablativnog genitiva isključi prilikom objašnjenja turskog genitiva. Turski genitiv je po značenju najbliži srpskom posesivnom genitivu, odnosno subjekatskom i objekatskom genitivu jer služi isključivo za izražavanje pripadnosti. Sličnost u osnovi ovog padeža u oba jezika može se tražiti u istorijskom razvoju u smislu postojanja subjektivnog i objektivnog genitiva u staroindijskom jeziku (Belić 1998: 163, 164) i njegovih modifikovanih značenja u ostalim indoevropskim jezicima, pa i u srpskom. Ovo njegovo značenje korespondira sa današnjim turskim genitivom.

U ovom radu koji ima za cilj da ukaže na sličnosti i razlike ovog padeža u turskom i srpskom jeziku, kao ilustracije naveli smo svoje primere, nastale iz bogatog turskog govornog i književnog leksičkog fonda.

2. GENITIVNA VEZA

U skladu sa preciznom i transparentnom sufiksacijom, kao i aglutinativnom strukturom turskog jezika, genitiv se gradi dodavanjem nastavaka za genitiv na imenske reči. Nastavci za genitiv imenica

su: *-(n)ın, -(n)in, -(n)un, -(n)ün.* Fonema *n* se dodaje ukoliko se osnova reči završava vokalom. Specifičnost turskog genitiva ogleda se u postojanju posesivne konstrukcije nazvane „genitivna veza". Prema tradicionalnim stranim gramatikama postoje tri genitivne veze, od kojih svaka na svoj način iskazuje odnos pripadnosti kao vezu dve imenice. To su određena, neodređena i besufiksna genitivna veza koje se spominju i pod drugim različitim nazivima zavisno od autora.

Međutim, samo u određenoj genitivnoj vezi genitiv je stvarno i zastupljen. Određena ili prva genitivna veza predstavlja vezu dve imenske reči od kojih je prva, determinans, u genitivu, a druga, determinatum, u nominativu sa prisvojnim sufiksom trećeg lica jednine. Kategorija pripadnosti u turskom jeziku se izražava tzv. prisvojnim sufiksima (iyelik ekleri) koji se dodaju na imenice za svako lice posebno. Po značenju odgovaraju srpskim prisvojnim zamenicama. Prisvojni sufiks dodat na drugi član genitivne veze nema uvek značenje pripadnosti, već služi za građenje ove specifične konstrukcije.

Kao i kod ostalih gramatičkih kategorija, i ovde se mogu sresti različiti termini kojima se ova veza označava. Kod turkologa sa srpsko-hrvatskog govornog područja može se primetiti upotreba arhaičnog termina *određeni izafet* (Đinđić 1989: 86), ali i najnovijih naziva poput *prva genitivna veza* (Čaušević 1996: 111). Kad je reč o turskim gramatičarima, kao najčešće korišćen termin izdvaja se *belirli isim tamlaması* (Ergin 1986: 383), ali se beleže i sasvim novi nazivi kao, na primer *birinci tür ad takımı* (Gencan 2001: 184).

U strukturi određene genitivne veze prvi član je pomoćni element, a drugi je osnovni i određuje se prvim. Određenom genitivnom vezom se iskazuje konkretan odnos pripadnosti. Na primer:

yolun genişliği
širina puta

evin kapısı
vrata kuće

okulun bahçesi
dvorište škole

Za izražavanje kategorijalnog značenja koriste se neodređena i besufiksna genitivna veza u kojima determinans ne prima nastavak za genitiv: *ev kapısı* „kućna vrata", *okul bahçesi* „školsko dvorište", *komşu ülke* „susedna zemlja".

Radi lakšeg razumevanja ove strukture, posmatrajući istorijski razvoj sintagmi i njihovih padežnih oblika još jedanput treba istaći izvanredno zapažanje Aleksandra Belića da „u indiskom jeziku imamo još donekle ono stanje koje smo mogli konstatovati u altajskim jezicima da se odnos r e c t u m –a (ovde genitiva, zavisnog dela sintagme) prema r e g e n s- u (upravnoj reči sintagme) može shvatiti u značenju svih padeža." (Belić 1998: 163)[1] Iako se u indoevropskim jezicima, pa samim tim i u srpskom, ovo značenje dosta modifikovalo, ovakvo objašnjenje pomaže da se savlada današnje značenje i upotreba turskog genitiva.

Morfološki, način izražavanja posesivnosti u turskoj genitivnoj vezi ima obrnut red od onog u srpskom jeziku, s obzirom na to da je imenica koja se deklinira, determinatum, određen determinansom koji je uvek nepromenljiva reč.

U prevodu genitivne veze na srpskom je nekada moguće zadržati formu posesivnog genitiva:

Ağaçların yüksekliği nasıl ölçülür?
Kako se meri visina drveća?

Denizin derinliği ne kadardır?
Kolika je dubina mora?

[1] Pored shvatanja da turski pripada altajskoj jezičkoj porodici postoje i stavovi koji ga svrstavaju u grupu turkijskih jezika. Vidi u: R. Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku,* str. 47, Beograd, 1991; E. Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika,* str. XI, Zagreb, 1996.

Ipak, imajući u vidu da determinans na poziciji ispred determinatuma može vršiti i ulogu atributa imenice, on se često mora prevesti prisvojnim pridevom. Na primer:

Emine'nin gölgesi, görüş alanıma girip çıkıyordu.
Eminina senka je promicala kroz moje vidno polje.

Amcanın yardımı hepimiz için çok önemliydi.
Stričeva pomoć je za sve nas bila veoma važna.

Iako genitiv u određenoj genitivnoj vezi najčešće upućuje na prevod u formi srpskog posesivnog genitiva, on se može prevesti i zamenički ili sa odgovarajućim predlozima ili prilozima zavisno od konteksta, odnosno stilskih i estetskih razloga:
Kadının sesi odayı doldurdu.
Ženin glas je ispunio prostoriju.

Bu şahane bir beste. Mütevazılığın yeri yok.
To je predivna kompozicija, tu nema mesta za skromnost.

Sabahın dördü herhalde uygun bir zaman değildi.
Četiri sata ujutru svakako nije bilo pogodno vreme.

Kako u određenu genitivnu vezu stupaju imenske reči, prirodno je da oba člana mogu primiti prisvojne i pluralne sufikse, dok druge padežne nastavke može primiti samo determinatum. Tada se između prisvojnog sufiksa i padežnog nastavka ubacuje tzv. *pronominalno „n":*
Oğlunuzun başarısını kutladık.
Proslavili smo uspeh vašeg sina.
U navedenom primeru imenica *oğul* „sin" primila je prisvojni sufiks za drugo lice množine u značenju „vaš", a zatim i nastavak za genitiv. Na imenicu *başarı* „uspeh" koja je, kao drugi član određene genitivne veze prvo primila prisvojni sufiks trećeg lica jednine, dodat je nastavak za akuzativ.
Genitivna veza se može deklinirati u svim padežima:
Hastanın odasından çıktılar.
Izašli su iz bolesnikove sobe.

Uçağın kabinine girdiler.
Ušli su u kabinu aviona.

S obzirom na različitu semantičku strukturu turskog jezika, u prevodu se pluralni sufiks ne prenosi uvek:
Seksenlerin sonlarıydı.
Bio je kraj osamdesetih (godina).
U ovom primeru drugi član genitivne veze *son* „kraj" u turskoj rečenici je u množini, dok je na srpskom u jednini, imajući u vidu da turski pluralni sufiks ima i aproksimativno značenje kada se može prevoditi i kao: „oko, otprilike, negde".
Između determinansa i determinatuma mogu se ubaciti različiti odreditelji determinatuma kao elementi koji ga bliže određuju najčešće u atributskoj funkciji, kao i dopune glagolskim imenicama i ostalim imenskim formama, koje uvek idu ispred imenske reči na koju se odnose. Prevod na srpski u tim slučajevima se menja zavisno od zastupljene kategorije, njene prirode i funkcije:
O anda balkonun öteki kapısı açıldı.
U tom trenutku su se otvorila druga vrata balkona.

Ali'nin bu mahalleye ikinci gelişiydi.
Ovo je bio drugi Alijev dolazak u ovaj kraj.

Genitivna veza može imati više od dva člana, kada se formira složena genitivna veza. Broj članova složene genitivne veze nije ograničen. Ovakva veza može biti kombinacija sve tri vrste genitivne veze.

Međutim, kod složene određene genitivne veze pojaviće se onoliko genitiva koliko ima genitivnih veza u rečenici:

Bu adamın soyadının ilk harfı B mi?
Da li je prvo slovo prezimena ovog čoveka B?

Bu olay, geçen yılın Mayıs ayının dokuzuncu günü meydana geldi.
Ovaj događaj se odigrao devetog dana maja meseca prošle godine.

2.1. Druge imenske reči na mestu determinansa genitivne veze

Na mestu determinansa određene genitivne veze može stajati bilo koja imenska reč[2]. Ona će, u skladu sa svojom prirodom prave imenice, glagolske imenice ili supstantiviranih oblika participa, proparticipa[3] ili pak drugih imenskih reči, u velikoj meri uticati na različite načine njihovog prevođenja na srpski.

Opšta imenica na *–lık* kao determinans, na srpski će se prevoditi opštom imenicom iako imenice sa ovim nastavkom imaju nešto šire značenje od srpskih opštih imenica:

Bu olay, onun gibi ayrıcalıklı bir insanla tanışmışlığın vesilesiydi.
Ovaj događaj je bio povod za poznanstvo sa posebnim čovekom poput njega.

Kalabalığın korkusundan başka yoldan gitti.
U strahu od gomile otišao je drugim putem.

Skraćeni infinitiv[4] u genitivu, na mestu determinansa genitivne veze bez sufiksa pripadnosti, prevodi se bezlično:

Şimdi de yola çıkmanın zamanı geldi.
A sada je došlo vreme da se pođe na put. (doslovno: vreme polaska)

Yemek yapmanın usulü tartışıldı.
Raspravljalo se o tome kako se priprema jelo. (doslovno: način pravljenja)

Nekada je potrebno, i u situacijama kada skraćeni infinitiv nije primio prisvojni sufiks, u prevodu izraziti vršioca radnje o kojem saznajemo iz finitnog glagola ili nekog drugog člana rečenice, s obzirom na to da ova kategorija gotovo uvek izražava srpsku zavisnu rečenicu:

Kendisini kötü hissetmenin nedeni hep bu anılardı.
Ove uspomene su uvek bile razlog što se loše osećao. (doslovno: razlog osećanja)

Particip na mestu determinansa čuva svoje imensko značenje i na srpski se prevodi odnosnom rečenicom. Particip, kao i proparticip, može imati pridevsko i imensko značenje. Upotrebljen kao ime-

[2] Jedna od karakteristika turskog jezika jeste veoma izražena pojava supstantiviranja koja omogućuje da se sve vrste reči koje pored participskih formi uključuju i rečce, uzvike, glagolske sintagme, pa i čitave rečenice mogu poimeničiti i u svemu se ponašati kao imenice. Stoga je umesto termina *imenica* veoma često u upotrebi termin *imenska reč*, koji obuhvata sve poimeničene forme bez obzira od kojih vrsta reči su nastale.

[3] Proparticipi predstavljaju specifičnu vrstu participa, kojima turski jezik obiluje. Mogu imati pridevsku funkciju ili se sasvim supstantivirati, kada se u potpunosti ponašaju kao imenice. Na srpskom izražavaju odnosne rečenice koje zavisno od svoje službe mogu biti atributske ili subjekatske odnosno objekatske.

[4] Skraćeni infinitiv ili glagolska imenica na *–ma, -me* na srpskom se može izraziti odnosnom i izričnom rečenicom.

nica može stupiti u genitivnu vezu, primiti prisvojne sufikse, deklinirati se i u potpunosti se ponašati kao imenica. Na srpski se prevodi zavisnim odnosnim rečenicama:

Müzeye gelenlerin isteği yeni bir şey öğrenmekti.
Želja onih koji su došli u muzej bila je da nauče nešto novo.

Bunu okuyanların düşüncesi herkesi çok şaşırttı.
Mišljenje onih koji su ovo pročitali sve je veoma iznenadilo.

Proparticip na mestu determinansa genitivne veze najčešće se prevodi zavisnim složenim rečenicama:

Oraya gittiğimizin ikinci günüydü.
Bio je to drugi dan otkako smo otišli tamo. (doslovno: drugi dan našeg odlaska.)

Yaşadıklarımızın mutlaka bir nedeni vardır.
Sigurno postoji razlog svemu onome što preživljavamo.

Supstantivirani broj može biti determinans određene genitivne veze. U zavisnosti od zameničke relacije, nekada je za pravilan prevod ovog genitiva potrebno koristiti neki od srpskih predloga:

Halbuki, ikisinin de temeli bu insanlarda yoktu.
Međutim, ovi ljudi nisu posedovali osnov ni za jedno od ta dva. (doslovno: Kod ovih ljudi nije postojao osnov nijedne od te dve stvari.)

U određenim situacijama, usled različite semantičke strukture, neophodno je izvršiti potpunu transformaciju rečenice:

Üçünün de gözü kördür: talihin, ölümün, aşkın.
Sve ove tri stvari su slepe: sreća, smrt, ljubav. (doslovno: oči ove tri stvari)

2.2. Druge imenske reči na mestu determinatuma genitivne veze

Na mestu determinatuma određene genitivne veze takođe može stajati bilo koja imenska reč koja će u zavisnosti od svoje funkcije uticati na način njenog prevođenja na srpski.

Kako skraćeni infinitiv u funkciji glagolske imenice najčešće služi za izražavanje srpskih izričnih rečenica, on to svojstvo zadržava i u genitivnoj vezi, pa će se genitivna veza sa skraćenim infinitivom kao determinatumom prevoditi izričnom rečenicom:

Dostum, evlilik hayatında bu tür şeylerin yaşanması normaldir.
Prijatelju, normalno je da se u braku događaju takve stvari. (doslovno: preživljavanje stvari).

Slična je situacija i kada ova genitivna veza primi padežne nastavke. Sve imenske forme se deklniraju u skladu sa padežnom rekcijom finitnog glagola:

İnsanların burada yaşamalarına inanamadım.
Nisam mogao da verujem da ljudi žive ovde. (doslovno: u življenje ljudi)

Skraćeni infinitiv na mestu determinatuma se može prevoditi glagolskom imenicom ili pravom imenicom:

Osman'ın gelmesi iyi bir bahane oldu.
Osmanov dolazak se pokazao kao dobar izgovor. (doslovno: Osmanovo dolaženje; činjenica da dolazi, to što dolazi).

Međutim, ukoliko se iz navedene rečenice izostavi imenica *izgovor*, značenje će se potpuno promeniti i zahtevati obavezno uvođenje zavisne rečenice:

Osman'ın gelmesi iyi oldu.
To što je (činjenica da je) Osman došao, ispalo je dobro.

Ista situacija se sreće i kod skraćenog infinitiva izvedenog od drugih glagola:
Şefin toplantıya katılması şirketimiz için faydalı oldu.
To što je šef prisustvovao sastanku, bilo je korisno za naše preduzeće.

Tanıkların doğruyu söylemesi iyi olacak.
Biće dobro da svedoci kažu istinu.

Budući da skraćeni infinitiv u sebi nosi značenje radnje glagola od kojeg je nastao, najčešće je to potrebno izraziti u prevodu. Posebno kod glagola govorenja neophodno je precizirati da li se insistira na činjenici da se radnja odigrala ili na značenju glagolske imenice.

Müdürün konuşması tüm problemleri çözdü.
Činjenica da je direktor govorio razrešila je sve probleme,
nasuprot prevodu: Direktorov govor je rešio sve probleme.

Oba prevoda su moguća s obzirom da skraćeni infinitiv glagola *konuşmak* „govoriti, pričati“ glasi *konuşma* i može imati značenje prave imenice „govor“. Za pravilno razumevanje i prevođenje ove forme potrebno je imati uvid u kontekst.

U tom smislu semantika skraćenog infinitiva i genitivne veze koju gradi sa drugim imenicama može predstavljati teškoću prilikom prevođenja budući da zahteva dodatnu pažnju i veštinu.

Particip na mestu determinatuma može biti u ukalupljenoj formi kada ne čuva svoje osnovno značenje odnosne rečenice, već se prevodi pravim imenicama. Naime, sve navedene imenske forme nastale od glagola osim što mogu biti glagolske imenice i imati funkciju koja odgovara zavisnim rečenicama u našem jeziku, mogu se sasvim supstantivirati u obliku ukalupljenih formi i dobiti karakteristiku pravih imenica. Na primer:

Şirketin giderleri geçen yıla göre fazlalaşmıştı.
Rashodi preduzeća su se povećali u odnosu na prošlu godinu.

Ülkemizin geçmişi geleceğinin garantisidir.
Prošlost naše zemlje je garancija njene budućnosti.

Navedeni primer se sastoji od dve genitivne veze ukalupljenih participskih formi, od kojih je jedna na mestu subjekta, a druga je deo imenskog predikata.

Kada se proparticip nalazi na mestu determinatuma određene genitivne veze, ona će se prevoditi na više načina, zavisno od značenja i prirode upotrebljenog proparticipa, kao i padeža u kojem se nalazi genitivna veza, najčešće izričnim rečenicama:

Yazarın her sayfada ilaveler yaptığı görülür.
Primećuje se da je autor na svakoj stranici vršio dodavanja.

Toplantının uzun süreceği belliydi.
Bilo je jasno da će sastanak dugo trajati. (doslovno: trajanje sastanka)

Genitivna veza sa proparticipom, u akuzativu uvek se prevodi izričnom rečenicom:
Ayşe'nin tiyatroya gittiğini duydum.
Čula sam da je Ajše otišla u pozorište. (doslovno: Ajšino odlaženje)

S obzirom na to da proparticip na *–(y)acak* može izražavati želju, mogućnost i nameru, u nekim ustaljenim formama genitivne veze sa proparticipom to značenje će se sačuvati:

Yağışların duracağı yoktu.

Nije izgledalo kao da će padavine prestati. (doslovno: Namera prestajanja padavina nije postojala.)

Supstantivirani broj takođe može stajati na mestu determinatuma genitivne veze:
Romanların üçü de çok ilginçtir.
Sva tri romana su veoma zanimljiva. (doslovno: tri od romana)

2.3. Genitiv imenica sa sufiksom *-ki*

Na genitiv imenice može se dodati sufiks *ki*. Jedna od karakteristika turskog jezika je nepostojanje odnosnih reči. U turskom se one izražavaju pomoću participa i proparticipa. Uprkos tome, u upotrebi se zadržala i zamenica *ki* koja na izvestan način pojednostavljuje složenu strukturu turskog jezika, zbog čega je više prisutna u vokabularu govornika indoevropskih jezika. Pored funkcija koje ima kao partikula i subordinator, *ki* može biti sufiks i tada se dodaje na genitiv imenica i zamenica obrazujući prisvojne prideve odnosno prisvojne zamenice koje se tada mogu samostalno upotrebiti. Ovako izvedeni pridevi i zamenice mogu da se dekliniraju i da primaju nastavak za množinu. Primeri kada se sufiks *ki* dodaje na imenicu imaju sledeća značenja:

Necla'nın elbisesi güzel fakat Aylin'ninki daha güzeldir.
Nedžlina haljina je lepa, ali je Ajlinina još lepša.

Senin otomobilin parkta abiminki ise garajdadır.
Tvoj auto je na parkingu, a onaj mog brata u garaži.

Prilikom deklinacije ove konstrukcije obavezno se pre padežnog nastavka umeće *pronominalno „n":*
Senin çantanı değil, kardeşiminkini aldım.
Nisam uzela tvoju tašnu već sestrinu (onu moje sestre).

2.4. Genitiv zamenica

Genitiv ličnih zamenica se unekoliko razlikuje od genitiva ostalih imenskih reči. Nastavci za genitiv ličnih zamenica modifikovani su u prvom licu gde poslednja fonema nije „n" kako bi se prema pravilima očekivalo, već „m": u formi *benim* (moj) odnosno, *bizim* (naš). Genitiv turskih zamenica odgovara prisvojnim zamenicama u srpskom jeziku:

Bizim öğretmen çok serttir.
Naš učitelj je veoma strog.

Ahmet onların arkadaşıdır.
Ahmet je njihov prijatelj.

Postpozicije, kao najbliži ekvivalenti srpskih predloga, u turskom jeziku ne stoje uz genitiv imenica.[5] Grupa postpozicija koje idu iza imenica u nominativu u isto vreme se koriste kao dopuna zamenicama koje moraju biti u genitivu, tako da su zamenice jedina vrsta reči u genitivu iza koje prave postpozicije[6] mogu stajati. U grupu postpozicija koje idu sa genitivom zamenica spadaju: *ile* „s, sa", *için* „za, radi, zbog", *gibi* „kao, poput", *kadar* „koliko i, isto toliko", *üzere* „na".

[5] Postpozicije su značajno zastupljene u turskom jeziku. Ima ih preko 150, nalaze se iza imenskih reči i izražavaju različite odnose između imenskih reči i drugih delova rečenice. Odgovaraju srpskim predlozima i predloškim konstrukcijama, kao i veznicima i vezničkim konstrukcijama. Više o tome vidi u: K. Aykut, *Turske postpozicije-reči bez značenja*, str. 138-139, Beograd, 2007.

[6] Postpozicije se dele na prave (uz odgovarajući padež), kvazipostpozicije i kvazipostpozicije sa ograničenom deklinabilnošću.

Hayat bizim için yeni başlıyordu.
Za nas je život počinjao ispočetka.

Ama benim gibi birini hemen bulamazsın.
Ali, nećeš moći odmah da nađeš nekog kao ja.

Sizin kadar iddialı değilim.
Nisam ambiciozan koliko vi.

Postpozicija *ile* se može pisati spojeno sa zamenicom na koju se odnosi:
Kiminle konuştuğunu öğrenemedim.
Nisam uspeo da saznam s kim je razgovarala.

Ukoliko se na mestu imenske reči nađe proparticip, on će nositi značenje srpske zavisne rečenice iako se po formi neće razlikovati od ostalih imenskih reči:
Onun yaptığı hiç te hoş bir şey değildi.
To što je on uradio nije bilo nimalo lepo.

Kada se ovakva genitivna veza deklinira, prevodi se različitim, najčešće izričnim zavisnim rečenicama:
Senin güzel şarkı söylediğini duydum.
Čuo sam da lepo pevaš. (doslovno: tvoje pevanje)

2.5. Genitiv zamenica sa sufiksom *-ki*

I na genitiv zamenica se, kao što je to bio slučaj kod imenica, može dodati sufiks *-ki* koji služi za izražavanje samostalnih prisvojnih zamenica:

Bak, sizinki geliyor!
Vidi, dolazi ovaj vaš !

Gözleri onunkiler gibi parlıyordu.
Oči su mu sijale, baš kao i njene.

Rečenice sa imenskim predikativima *var* (postoji) i *yok* (ne postoji) zahtevaju da subjekat bude u nominativu. Zamenica u genitivu formira čvrstu vezu sa imenicom i pojačava svojstvo pripadnosti. Različite sintaksičko-semantičke strukture dvaju jezika katkada dovode do neophodnosti transformacije prilikom prevođenja takvih iskaza:

Benim ona değil, onun bana ihtiyacı var.
Nije on potreban meni, nego ja njemu. (doslovno: Ne postoji moja potreba za njim, već njegova potreba za mnom).

Genitiv zamenica ima istu morfologiju bilo da je reč o ličnim zamenicama *ben (ja), sen (ti), o (on,ona,ono), biz (mi), siz (vi), onlar (oni, one, ona),* pokaznim zamenicama *bu, şu, o (ovaj, taj, onaj),* neodređenim *kimse, biri, bazı, kimi (neko, niko),* upitnim zamenicama *ne, kim, hangi (šta, ko, koji)* u imeničkoj funkciji, opštim zamenicama *herkes, hep (svako, sve)* koje i inače imaju samo imeničku upotrebu, prisvojno refleksivnoj zamenici *kendi (sam, sebe),* kao i zamenicama *başka, öbür, diğer, öteki (drugi)*.

Ako se ima u vidu imeničko značenje nabrojanih zamenica, jasno je da će njihov prevod na srpski biti drugačiji od pretpostavljenih zameničkih konstrukcija indoevropskog tipa.

Estetski doteran i transformisan prevod rečenice:
Bu kalabalık neyin nesi?

glasiće:

Kakva li je to gužva?

Ovde je u prevodu genitivne veze *neyin nesi* (doslovno: šta od čega) upotrebljena upitno-odnosna zamenica *kakav*, čime se ipak uspešno zadržalo zameničko značenje. Genitivnom vezom u kojoj oba člana predstavljaju zamenicu *ne* „šta", insistira se na izražavanju čuđenja.

Međutim, u primeru:

Bunun nesi güzel?

čiji bi prevodni ekvivalent mogao biti:

„Šta je u tome lepo?" ili „Šta je na njemu (njoj) lepo?" moralo je doći do potpune transformacije genitivne veze *bunun nesi* čiji doslovan prevod glasi „šta od ovoga?, šta njegovo, njeno?".

Prevod imenički upotrebljenih zamenica mnogo je lakši jer postoji njihov srpski ekvivalent u istoj formi:

Kimsenin iradesi satın alınamaz.

Ničija volja se ne može kupiti.

Güzel çiçekler hepimizin mutluluğu için var.

Lepo cveće postoji za sreću svih nas.

Skraćeni infinitiv na mestu determinatuma genitivne veze čiji je determinans zamenica, ponovo će usloviti prevod srpskom izričnom zavisnom rečenicom:

O anda birinin bana onu söylemesi gerekiyordu.

U tom trenutku je trebalo da mi to neko kaže.

Toplantıda kimsenin konuşmaması beni şaşırttı.

Činjenica da niko nije govorio na sastanku me je iznenadila.

Kako je proparticipska konstrukcija[7] morfološki uglavnom genitivna veza, a proparticipi izražavaju različite vrste zavisnih rečenica u srpskom jeziku, prevođenje kombinacija njihove upotrebe sa zamenicom na mestu determinansa zahteva preciznost prilikom savlađivanja ovih nešto složenijih gramatičkih formi.

Bir yıl önce hiç kimsenin yapamadıkları, gerçekleşti.

Sve ono što niko nije mogao da učini pre godinu dana, postalo je stvarnost.

Birinin bu terkedilmiş binaya taşınabileceğine hiç inanmamıştım.

Nisam bio verovao da se neko može doseliti u ovu napuštenu zgradu. (doslovno: u nečije useljenje)

Prisvojno-refleksivna zamenica *kendi* u načelu odgovara srpskoj povratnoj zamenici *sebe, se:*

Diğerleri gibi, kendisinin de sorunu var.

I on, kao i ostali, ima svoj problem.

Međutim, iz stilskih razloga ova zamenica se u prevodu ponekad izjednačava sa ličnom zamenicom:

Kendisinin sermayesi güzel sesiydi.

Njen kapital je bio njen lep glas.

[7] Imenički upotrebljen proparticip formira genitivnu vezu u kojoj je determinans imenica ili zamenica koja označava vršioca radnje zavisne rečenice koju proparticipska konstrukcija formira u prevodu na srpski, dok je proparticip na mestu determinatuma.

Ove supstantivirane zamenice, prirodno, mogu biti i na mestu determinansa i determinatuma genitivne veze.

Biri/ hiçbiri kao drugi član genitivne veze prevodiće se neodređenom zamenicom *jedan, neki* odnosno *nijedan, niko* iako postoje slučajevi gde se u prevodu ne oseća potreba za posebnim naglašavanjem njenog postojanja:

Onların hiçbiri on beş yaşından büyük değildi.
Nijedno (od njih) nije bilo starije od petnaest godina.

2.6. Neke specifične upotrebe genitivne veze

Određena genitivna veza se koristi za izražavanje glagola „imati" odnosno „nemati", koji u turskom jeziku u glagolskoj formi ne postoji. On se izražava predikativima *var* (postoji) i *yok* (ne postoji) i genitivnom vezom kao subjektom rečenice:

Gülün dikeni var.
Ruža ima trnje. (doslovno: Trnje ruže postoji.)

Her öğrencinin kitabı yok mu?
Zar svaki student nema knjigu? (doslovno: Zar ne postoji knjiga svakog studenta?)

Takođe, određena genitivna veza se koristi i za izražavanje glagola „zvati se":

Çocuğunuzun adı ne?
Kako se vaše dete zove? (doslovno: Šta je ime vašeg deteta?)

Određena genitivna veza kao izuzetno frekventna kategorija u turskom jeziku, koristi se za formiranje velikog broja fraza i ustaljenih izraza, koji će se na srpski prevoditi u duhu jezika prevoda, uvođenjem neophodnih prevodilačkih transformacija.

Kadın bu kanunun yabancısı değildi, ama işini yürütmek için elinden geleni yapıyordu.
Ženi ovaj zakon nije bio stran (nepoznat), ali je činila sve što može kako bi obavila svoj posao. (doslovno: Žena nije bila stranac ovog zakona).

Genitivna veza *kanunun yabancısı* u ovoj rečenici mora se prevesti opisno, s obzirom da se radi o izrazu kojim se označava da li je nekom strana činjenica sadržana u determinansu genitivne veze, odnosno da li je on stranac u odnosu na neku situaciju ili mesto. U skladu sa ovime, gore naveden izraz *kanunun yabancısı değildi* u prevodu može glasiti i „bila je svesna zakona, znala je za njega", ili se pak izraziti na neki drugi stilski prihvatljiv način. Ovo pokazuje koliko su brojne semantičke i sintaksičke funkcije genitivne veze u turskom jeziku. Kontrastiranje sa srpskim u ovom segmentu ukazuje na veliki broj mogućih ekvivalenata u prevodu, što je pojava koja se uočava i kod drugih kategorija koje u istoj formi ne postoje u srpskom jeziku.

Veoma frekventan izraz *Biz buranın yabancısıyız* na srpski će biti preveden kao: „Mi nismo odavde." Njegov doslovan prevod bi bio: „Mi smo stranci ovog mesta".

Treba naglasiti da su lekseme *bura* „ovo mesto", *ora* „ono mesto", u turskom jeziku imenice, dok se njihove forme u lokativu prevode kao prilozi *ovde, tamo.*

Slično je i u frazeološkom primeru:
İşin kötüsü, biz de ona inandık.
Što je najgore, i mi smo mu poverovali,
gde je formirana genitivna veza od imenskih reči *iş* (situacija) i *kötü* (ono što je loše).

3. ZAKLJUČAK

Prilikom kontrastiranja turskog i srpskog genitiva, najpre se uočava izdvajanje ablativa u turskom kao posebnog padeža, koji najčešće odgovara srpskom genitivu. Ovde se ne radi samo o izdvajanju ablativnih značenja iz korpusa ostalih padeža u terminološkom smislu, nasuprot stapanju ablativa sa genitivom u srpskom, već i o specifičnim značenjima ovog padeža u turskom. Najuočljivija razlika jeste u značenjima turskog genitiva koje je posesivno, pa stoga, između ostalog, odgovara srpskom posesivnom genitivu, ali i iskazuje odnose pripadnosti koji se na srpskom moraju izraziti različitim, drugim sredstvima.

S druge strane, osnovno značenje turskog ablativa jeste poticanje, odvajanje, pa on u ovom smislu takođe korespondira srpskom ablativnom genitivu.

Morfološki posmatrano, turski genitiv, kao i ostali padeži, lako se usvaja i pamti s obzirom na transparentnost sufiksacije koja je uvek u skladu sa precizno utvrđenim pravilima, prema istoj šemi bez izuzetaka, nasuprot flektivnoj prirodi srpskog jezika i izražavanju padežnih odnosa pomoću većeg broja predloga. Među pravila koja površinski još više pojednostavljuju tvorbu padeža u odnosu na srpski, spada i činjenica da turski jezik ne poznaje gramatički rod, da se dvovarijantni pluralni sufiks, poput svih ostalih nastavaka, lepi na osnovu na koju se zatim dodaju padežni nastavci, ne proizvodeći nove padežne nastavke. Ako se ima u vidu i podatak da su pridevi u turskom jeziku nepromenljive reči, jasno je da se broj morfoloških oblika koje treba savladati, veoma sužava. Međutim, ono što je na morfološkom planu jednostavno, usložnjava se na semantičko- sintaksičkom planu.

Analizirajući odnose genitiva dvaju jezika, ali i padežnih sistema uopšte, generalno se možemo složiti sa konstatacijom A. Belića koji, upoređujući deklinaciju flektivnih i aglutinativnih jezika konstatuje da su predlozi nosioci specifičnih padežnih značenja u flektivnim jezicima, sadržani u padežnim oblicima reči aglutinativnih jezika, ali i da neki padeži aglutinativnih jezika mogu sadržavati neke elemente karakteristika padeža flektivnih jezika. (Belić 1998: 159) Ipak, kada se ovo opšte zapažanje svede na kontrastiranje padežnih sistema turskog i srpskog, neophodno je skrenuti pažnju na postojanje značajnog ograničenja ovog zaključka u smislu da se ovo viđenje najčešće mora zadržati na morfološkom i semantičkom nivou pravih i nepravih imenica kako ih Belić naziva[8], kao i nekih zamenica. Ova konstatacija se radikalno menja kada se sa pravih imenica pređe na deklinaciju ostalih imenskih formi u turskom jeziku. Kao što se iz navedenih primera i situacija može videti, zajedničke i slične najopštije karakteristike padeža dvaju jezika počinju se sve više diferencirati prilikom analize deklinacije turskih imenskih reči koje nisu prave imenice, već zamenjuju imenicu posedujući sve njene odlike. Tada se ove forme u prevodu na srpski pojavljuju u najrazličitijim oblicima i vrstama reči, kao što su brojevi, prilozi, predlozi, veznici, glagoli i čitave različite zavisnosložene rečenice. Ovo je posledica supstantiviranja kao pojave karakteristične za tursku gramatiku gde se sve vrste reči, iskaza i rečenica mogu poimeničiti i ponašati kao prave imenice. Tada je svakako prihvatljiviji Belićev terminološki izbor u smislu da je padežni sistem aglutinativnih jezika „horizontalan“, a flektivnih jezika „vertikalan“, čime je on želeo da istakne njihov suprotan odnos. (Belić 1998: 150) Naime, kada se detaljno sagledaju padežni sistemi dvaju jezika, može se zaključiti da čak i oni padeži za koje smo skloni da tvrdimo da imaju istu ili približno istu funkciju u oba jezika, poseduju različitu semantiku u mnogim svojim segmentima, koju treba naknadno savladati i usvojiti kako bi se, uz poštovanje tih razlika, iznašli pravi načini za njihovo prevođenje na srpski. Ovo se posebno ističe prilikom analize značenja i upotrebe genitiva.

Literatura

Aykut, Ksenija (2007). *Turske postpozicije-reči bez značenja*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
Aykut, Ksenija (2011). *Kontrastiranje turskog i srpskog jezika.* Lapovo: Kolor Pres.

[8] Prema Beliću prave imenice su neproduktivne ili leksičke, a neprave su nesamostalne reči u samostalnoj upotrebi, najčešće one koje su primile derivacione sufikse. Međutim, turske imenske reči uveliko prevazilaze ove kategorije uključujući u svoj korpus više drugih supstantiviranih oblika poput infinitiva, skraćenog infinitiva, participa i proparticipa.

Belić, Aleksandar (1998). *Opšta lingvistika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
Bugarski, Ranko (1991). *Uvod u opštu lingvistiku,* Beograd-Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Zavod za izdavanje udžbenika.
Čaušević, Ekrem (1996). *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
Đinđić, Slavoljub (1989). *Udžbenik turskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
Ergin, Muharrem (1986). *Türk Dil Bilgisi*. Istanbul: Boğaziçi Yayınları.
Gencan, Tahir Nejat (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
Stefanović, Mihailo (1998). *Gramatika srpskoga jezika za srednje škole.* Beograd. Zavetno Slovo.

CHARACTERISTICS OF THE TURKISH GENITIVE CASE AND ITS EQUIVALENTS IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

Despite the different genetic and structural affiliations of Turkish and Serbian languages, it is possible to observe certain similarities in their case systems, primarily when it comes to their grammatical number and basic meanings. However, the genitive case deviates the most from this conclusion; its possessive meanings are expressed through a construct called "the genitive construction," which corresponds to the Serbian possessive genitive case. On the other hand, the Turkish ablative case, which exists as a distinct case, signifies stimulation and separation, and corresponds to the Serbian ablative genitive case.

The contrast method helps establish that the generally observed similarities between the case systems of the two languages begin to differentiate during the declination of Turkish nominal phrases that are not originally real nouns but become real nouns by receiving all the characteristics of Turkish nominal phrases. These forms then appear in Serbian language as different parts of speech such as numbers, adverbs, prepositions, conjunctions, verbs and dependent clauses. This is a consequence of substantivization, a phenomenon that is very common in Turkish grammar, where all parts of speech, statements, and sentences act as real nouns.

The conclusion reached through the analysis of the case systems in Serbian and Turkish languages points to the fact that even those cases that appear to have the same or similar function in both languages have different semantics in many of its segments, which is something that needs to be additionally surmounted. The aim of this paper is to determine a method that would help to correctly understand the Turkish genitive case, which differentiates in relation to Indo-European languages and to find a procedure that will enable its correct translation into Serbian language, while having in mind the meanings and uses that the genitive case has in Turkish language.

Key words: Turkish language, genitive case, genitive construction, contrast, substantivization

Ksenija Aykut
Univerzitet u Beogradu, Srbija
Filološki fakultet
ksenija.aykut@fil.bg.ac.rs

UDK 811.131.1’367.628
821.131.1.09 Constantini L.

Nermina Čengić

O UPOTREBI UZVIKA U ITALIJANSKOM JEZIKU NA PRIMJERU PREVODA LIONELA KOSTANTINIJA

Uzvik je nepromjenljiva vrsta riječi koja se u italijanskom jeziku koristi za izražavanje raznih vrsta duševnog stanja (radost, bol, ljutnja, strah, gađenje, divljenje i mnoge druge). Osim ove vrste upotrebe, uzvicima se mogu iskazati i razne vrste naređenja, pozdrava, poziva i sl. U većini priručnika uzvici se u italijanskom jeziku dijele u sljedeće tri grupe: primarni uzvici, sekundarni uzvici i uzvični izrazi. Oblici svake od navedenih vrsta uzvika su veoma raznovrsni i višefunkcionalni, te su zbog takvih osobina zanimljivi za nešto detaljniju analizu. U ovom ćemo radu analizirati oblike i upotrebnu vrijednost uzvika i uzvičnih izraza. Naime, kontrastivnom analizom romana Ive Andrića *Prokleta avlija* i interpretacije Andrićevog romana na italijanski jezik, uočavaju se sličnosti i razlike u upotrebi uzvika u italijanskom i bosanskom jeziku.

Ključne riječi: uzvici (primarni i sekundarni), uzvični izrazi

1. UZVICI I UZVIČNI IZRAZI

Iako je u priručnicima i gramatikama italijanskog jezika za kategoriju uzvika rezerviran minimalan prostor[1], u italijanskom jeziku se često upotrebljava veliki broj raznovrsnih uzvika. Budući da se u samo jednom kratkom uzviku ili uzvičnom izrazu mogu sažeti reakcija i opis različitih duševnih stanja, ova se vrsta riječi naročito upotrebljava u usmenoj razmjeni mišljenja i stavova, gdje se, za razliku od izražavanja u pisanoj formi, modulacijom glasa obogaćuje ekspresivnost, te stilska i semantička vrijednost iskaza. Raznovrsni oblici, višefunkcionalna upotreba i brojne semantičke vrijednosti čine ovu gramatičku kategoriju veoma zanimljvom. To nas je navelo da istražimo i malo detaljnije opišemo i analiziramo upotrebu nekih uzvika u italijanskom jeziku. Naime, posmatrali smo upotrebu uzvika u prevodu na italijanski jezik romana Ive Andrića *Prokleta avlija* (ital. *La corte del diavolo*)[2]. Kontrastivnom analizom originalnog iskaza i interpretacije na italijanski jezik, uočavali smo sličnosti i razlike morfoloških i aplikativnih vrijednosti pojedinih oblika uzvika u italijanskom i bosanskom (odnosno srpskohrvatskom[3]) jeziku. Zbog jednostavnijeg prepoznavanja i poređenja sličnosti i razlika u upotrebi uzvika u italijanskom i bosanskom jeziku, za sve smo analizirane primjere ponudili verziju na italijanskom jeziku i originalnu verziju (na srpskohrvatskom jeziku).

Uzvik (ital. *interiezione, esclamazione*) je nepromjenljiva vrsta riječi koja se u italijanskom jeziku koristi za izražavanje raznih vrsta živog i iznenadnog stanja duševne uzbuđenosti (radost, bol, ljutnja, iznenađenje, strah, olakšanje, divljenje, nestrpljenje, bijes, dosada, sumnja, gađenje, žaljenje, ironija i još mnoge druge). Osim toga, ova se vrsta riječi često koristi za izricanje naređenja, pozdrava, poziva, čime se na mnogo jednostavniji način privlači pažnja sagovornika[4]. Zanimljivo je istaknuti da uzvik može imati

[1] To bi se moglo objasniti činjenicom da su, prema nekim istraživanjima, uzvici sve do petog vijeka bili svrstavani u kategoriju priloga, te su i analizirani kao ta vrsta riječi. Osim toga, u većini je priručnika uglavnom ponuđen pregled oblika uzvika i uzvičnih izraza u italijanskom jeziku, a veoma se rijetko navode specifičnosti njihove upotrebne vrijednosti.

[2] Prevod je uradio Lionelo Kostantini (Lionello Costantini).

[3] Kategorija uzvika ima istu upotrebnu vrijednost u bosanskom i srpskohrvatskom jeziku, na kojem je Andrić napisao *Prokletu avliju*.

[4] Uzvici mogu imati fatičku funkciju kojom se održava ili prekida kontakt između pošiljaoca i primaoca poruke, što je posebno karakteristično za razgovorni jezik.

osobine i funkciju cijelog rečeničnog iskaza i može se samostalno koristiti. Ne postoji nikakav sintaksički odnos između uzvika i ostalih elemenata rečenice. Mjesto uzvika u iskazu nije strogo određeno, ali je najčešće na samom početku kako bi poruka pošiljaoca imala što veću stilsku i semantičku vrijednost.

U italijanskom jezičkom sistemu uzvici su podijeljeni u sljedeće tri grupe[5]:

a) primarni uzvici (*interiezioni proprie*)
b) sekundarni uzvici (*interiezioni improprie*)
c) uzvični izrazi (*locuzioni interiettive*)

U nastavku ćemo opisati oblike i upotrebu uzvika koje je koristio Lionelo Kostantini u interpretaciji na italijanski jezik Andrićevog romana *Prokleta avlija*. Kako bi bilo lakše uočiti i uporediti oblike uzvikâ i njihovu upotrebu, primjere zanimljive za analizu predstavit ćemo kako u originalnoj verziji (na srpskohrvatskom jeziku)[6], tako i njihov prevod na italijanski jezik[7].

2. O UPOTREBI PRIMARNIH UZVIKA

Primarni uzvici su riječi koje mogu imati samo osobine i funkciju uzvika, pa ih upravo zbog toga u nekim pregledima morfoloških kategorija italijanskog jezičkog sistema definiraju i kao „prave“ uzvike. Ako se posmatra značenje ove vrste uzvika, može se zaključiti da neki od njih imaju veoma preciznu semantičku vrijednost, kojom se ističe posebna vrsta emocionalnog stanja i raspoloženja kao što su bol (ital. *ahi,* bos. *jao*; ital. *ahimè*, bos. *avaj*), sumnja (ital. *boh*, bos. *pa možda*), gađenje (ital. *puh*, bos. *uh;* ital. *puah*, bos. *fuj*), dosada i/ili nestrpljenje (ital. *uffa*, bos. *uh*) i sl. Ima, međutim, uzvika čija je semantička vrijednost općenita i zavisi od ostalih elemenata iskaza, konteksta kao i visine glasa i načina na koji je uzvik izgovoren. Tako se, naprimjer, uzvicima *oh* i *ah*[8] u italijanskom jeziku može izraziti divljenje, radost ali i neka vrsta želje, žaljenje, bol i sl.

Zajednička karakteristika većine primarnih uzvika u italijanskom jeziku je prisustvo grafema *h* u pisanoj formi[9], koji služi da se u grafičkom prikazu napravi razlika između uzvika i nekih vrsta riječi (veznici, prijedlozi)[10]. Grafem *h* uglavnom nema glasovnu vrijednost u italijanskom jeziku, što je, međutim, slučaj sa bosanskim (srpskohrvatskim) jezikom. Osim toga, upotrebom ovog grafema u italijanskom se jeziku naglašava intonativna vrijednost uzvika, što utječe na posebnost izražavanja različitih vrsta osjećanja.

Zanimljivo je istaknuti da u razgovornom jeziku jedan isti uzvik nerijetko može imati različite semantičke vrijednosti, što zavisi i od vrste intonacije prilikom izgovaranja.

U nastavku ćemo se osvrnuti na oblike i upotrebu nekih primarnih uzvika u italijanskom jeziku, koje je koristio Lionelo Kostantini u interpretaciji na italijanski jezik Andrićevog romana.

2.1. Uzvici *ah* i *eh*

Budući da uzvici *ah* i *eh* u italijanskom jeziku mogu imati raznovrsne semantičke i stilske vrijednosti, te je, općenito, njihova upotreba veoma česta, ova se dva uzvika najčešće upotrebljavaju u prevodu na italijanski jezik analiziranog Andrićevog romana, što se može vidjeti i u primjerima koji slijede i koje ćemo komentirati.

---

[5] Ovakva je podjela ponuđena u većini literature koju smo konsultirali prilikom pripreme ovog rada, a koja je navedena u popisu korištene literature.

[6] Ovim će primjerima prethoditi skraćenica *PA*, koja se odnosi na naslov romana Ive Andrića *Prokleta avlija*, čije neke jezičke elemente analiziramo u ovom radu.

[7] Ovim će primjerima prethoditi skraćenica *CDD*, koja se odnosi na naslov Andrićevog romana *Prokleta avlija* (*La corte del diavolo*) u verziji na italijanskom jeziku, koju je uradio prevodilac Lionelo Kostantini, a koju razmatramo u ovom radu.

[8] Grafički prikaz i semantička vrijednost ova dva uzvika su isti i u bosanskom jeziku.

[9] Ovaj je grafem najčešće na samom kraju, ali može biti i u središnjem dijelu riječi.

[10] To su, naprimjer, uzvik *ah* i prosti prijedlog *a*, uzvik *ahi* i padežni prijedlog *ai*, uzvik *oh* i veznik *o*.

1 CDD: *E concludeva ogni suo racconto con strane esclamazioni, quasi di esultanza: „Eh? **Ah**!“, che dovevano significare all'incirca: „Ecco che gente c'è al mondo!“* (p. 1328)[11]

PA: *A svako takvo pričanje završavao je čudnim povicima, gotovo kliktanjem: „E? **A**!“, što je trebalo da znači otprilike: „Eto kakvih sve ima!“* (str. 43)[12]

U uzviku *ah* je sažeto izražavanje stanja iznenađenja i čuđenja koje je kod fra Petra izazvalo Haimovo pričanje o važnim ljudima i događajima.

2 CDD: *„Eh? **Ah**!“ Haim interrupe per un attimo il suo racconto, non lasciandosi sfuggire l'occasione di sottolineare che specie di città fosse Smirne, che aveva calunniato non solo lui, Haim, cacciandolo in quella prigione, ma, ecco, anche persone ragguardevoli e irreprensibili come appunto Ćamil-efendi.* (p. 1333)

PA: *E? **A**! – Prekinuo je Haim svoje kazivanje za trenutak, ne propuštajući da istakne kakva je ta varoš Smirna koja nije samo njega, Haima, oklevetala i doterala u ovaj zatvor nego, eto, i takve ugledne i neporočne ljude kao što je ovaj Ćamil efendija.* (str. 48)

Uzvikom *ah* Haim je prekidao svoje pripovijedanje kako bi sagovorniku skrenuo pažnju na važnost sadržaja kazivanja i tako izrazio svoje iznenađenje i čuđenje i osjećaj nezadovoljstva jer su drugi odgovorni za stanje u varoši i njegov boravak u zatvoru.

Zanimljivo je da se u oba slučaja Lionelo Kostantini odlučio za uzvik *ah* kao ekvivalent originalnom *a*, što, svakako, nije narušilo semantičku i stilsku vrijednost iskaza.

3 CDD: *„**Ah**, è buono, buono Karagöz.“ Io mi meraviglio: „Come buono, bella bontà davvero!“* (p. 1380)

PA: *„**Ah**, dobar je, dobar Karađoz.“ Ja se čudim: „Kako dobar, jadna mu dobrota!“* (str. 83)

U ovom je primjeru cijeli iskaz obojen ironijom. Naime, uzvik *ah* prethodi isticanju pozitivnih svojstava Karađoza, čime se sagovornik, zapravo, poziva da, kroz takav opis, pažljivije analizira i sagleda pravo stanje u državi.

4 CDD: ***Ah, ah**! E com'è andata?* (p. 1301)

PA: ***Ah, ah**! Pa šta bi?* (str. 23)

Prema pravilu, uzastopnim izgovaranjem uzvika *ah* obično se izražava reakcija na nešto šaljivo. U ovom je primjeru, međutim, izraženo stanje zapanjenosti izazvano izjavom sagovornika. Ovako upotrijebljen uzvik prethodi pitanju i time se sagovornik dodatno ohrabruje da što prije nastavi sa iznošenjem važnih i zanimljivih informacija.

U ova je dva slučaja uzvik *ah* upotrijebljen na isti način u originalnom iskazu i u interpretaciji na italijanski jezik, što navodi na konstataciju da je prevodilac potpuno prepoznao upotrebnu vrijednost uzvika.

U primjerima koji slijede uzvik ***eh*** se koristi kao reakcija na neki verbalni poticaj i služi da se izraze razne vrste raspoloženja kao što su:

- iznenađenje, ljutnja, nezadovoljstvo i neslaganje zbog opisanog postupka

[11] Za primjere koji se analiziraju navodit ćemo samo stranicu, a ostale reference o korištenom izvoru predstavljene su u popisu izvora. Za ovakav način navođenja odlučili smo se iz praktičnih i estetskih razloga.

[12] Vidjeti objašnjenje u prethodnoj fusnoti.

5 CDD: ***Eh**, caro il mio fuggiasco, ma perché non l'hai cacciata, quella peste, invece di scappare tu, con tutto quel ben di Dio che avevi!* (p. 1300)

PA: ***E**, moj bežanoviću, što ti nisi najurio tog svog otrova, nego ti da bežiš, pored tolikog svoga dobra!* (str. 23)

- negodovanje i žaljenje zbog onog što se desilo

6 CDD: - *E perché non ci sei rimasto?*
- ***Eh**, perché! Il diavolo mi ha spinto a prendere un'altra moglie.* (p. 1299)

PA: - *Pa što ne ostade tamo?*
-***Eh**, što! Đavo me nagovori te uzeh još jednu ženu.* (str. 22)

- izvođenje zaključaka na osnovu prethodnog iskaza sagovornika

7 CDD: ***Eh**, vuol dire che i libri non gli fanno bene.* (p. 1337)

PA: ***E**, znači, ne valjaju mu knjige.* (str. 50)

8 CDD: *Che dici, sei innocente? **Eh**, benissimo, ce ne serve proprio uno cosi!* (p. 1379)

PA: *Šta kažeš, ni kriv ni dužan nisi? **E**, to je dobro, baš takav nam jedan treba!* (str. 83)

- upotrebom uzvika *eh* moguće je dodatno istaknuti osjećaj neuvjerenosti u iskaz koji prethodi, što se jasno vidi u primjeru 9 u kojem je ovaj uzvik na samom početku rečenice kojom Haim iskazuje čuđenje i sumnju u ono što mu savjetuje sagovornik.

9 CDD: *„**Eh**, bene! Bene?" borbottava Haim incredulo /.../* (p. 1340)

PA: ***He**, dobro! Dobro? – šapuće Haim sa nevericom /.../* (str. 53)

U navedenim se primjerima vidi da je Lionelo Kostantini uzvik *eh* prepoznao kao ekvivalent uzvicima *e*, *eh* i *he*, kojima je Andrić istakao opisana raspoloženja.

10 CDD: *Ci siamo alzati presto e l'abbiamo fatta in barba all'alba, **eh**?* (p. 1375)

PA: *Uranio, zoru prevario!* (str. 80)

Iako u primjeru 10 u originalnom iskazu u uzvičnoj rečenici nije upotrijebljen nikakav uzvik, Kostantini je u interpretaciji na italijanski jezik, ipak, na kraju te rečenice upotrijebio uzvik *eh* praćen upitnikom. Na osnovu takve konstrukcije se može zaključiti da sagovornik traži potvrdu svoje pretpostavke da je Ćamil efendija izvršio aktivnost opisanu uzvikom (u originalnom iskazu), odnosno da sagovornik provjerava tačnost izgovorenog pitanja (u interpretaciji na italijanski jezik), što bi moglo odgovarati konstrukcijama *zar ne?* ili *je li tako?*.

2.2. Uzvik *ehi*

Uzvik ***ehi*** se koristi da bi se sagovorniku skrenula pažnja na temu razgovora i najčešće je u kombinaciji sa imenom osobe kojoj se obraća na taj način. Ekvivalent ovoj vrsti uzvika u bosanskom je jeziku uzvik *hej*.

11 CDD: *S'è fatto giorno, Ćamil-efendi.* ***Ehi****!* (p. 1375)

PA: *Svanulo, Ćamil efendija.* ***Hej****!* (str. 80)

2.3. Uzvik *ih*

12 CDD: *„**Ih**!" ribatte l'uomo con la voce roca di basso. „**Ih, ih**, come siete, voialtri! Non sapete parlare d'altro che di baldracche da osteria! E solo di cose schifose! Ih!"* (p. 1369)

PA: ***Ih** – buni se promukli bas.* ***Ih, ih**, kakvi ste! Samo o tim kafanskim droljama umete da govorite! I samo o gadnim stvarima! Ih!* (str. 75)

13 CDD: ***Ih**, peccato, un pezzo di donna così /.../* (p. 1369)

PA: ***Ih**, šteta, onakva žena/.../* (str. 75)

U navedenim je primjerima uzvik ***ih*** na početku iskazâ koji čine dio dijaloške situacije. Ovakvom se upotrebom izražava istovremeno čuđenje, razočarenje, žaljenje i nezadovoljstvo zbog načina na koji se daje opis žene i odnosa prema njoj. Uzastopnom upotrebom uzvika *ih* pojačava se stilska vrijednost iskaza (kako u originalnoj verziji tako i u interpretaciji na italijanski jezik) i njegova je upotrebna vrijednost ista u obje verzije.

2.4. Uzvik *uh*

14 CDD: *„**Uh**, fratello! Che guaio!" fa uno, compassionevole.* (p. 1300)

PA: ***Ih**, brate! Šteta! – kaže neko zabrinuto.* (str. 23)

Analizom navedenog primjera se vidi da uzvik *uh* ima istu vrijednost kao i uzvik *ih*, upotrijebljen u prethodno analiziranim primjerima. Iako je u originalnom iskazu za ovaj slučaj upotrijebljen uzvik *ih*, Lionelo Kostantini je uzvikom *uh* iskazao iznenađenje i zatečenost sagovornika zbog opisanog postupka (što, svakako, odgovara ideji autora originalnog iskaza).

2.5. Uzvik *be'*

15 CDD: *Che c'è? Stai ancora qui a poltrire? Fii!* ***Be'****, coraggio, com'è andata?* (p. 1309)

PA: *Šta je? Ti još ovde čmaviš? Phi!* ***Nego*** *dede, kako je ono bilo?* (str. 30)

16 CDD: ***Be'****, Haim, caro il mio scacciapensieri, che c'è di nuovo?* (p. 1377)

PA: ***Šta je****, Hajmo, razbibrigo moja, šta ima novo?* (str. 81)

Uzvik ***be'*** nastao je procesom elizije priloga *bene*, a u oba se primjera nalazi na početku upitne rečenice. Ovaj je oblik karakterističan za dijaloške situacije, a služi da se izrazi odobravanje i podsticanje sagovornika da nastavi sa izlaganjem započete priče ili kazivanjem novih zanimljivosti. U originalnom iskazu Andrić u dijalogu koristi česticu *nego* (u primjeru 15) i kratku upitnu formu *šta je* (u primjeru 16) kako bi naglasio odobravanje već izraženog stava, ali i ohrabrivanje sagovornika da ponudi još zanimljivih detalja o događaju koji prepričava.

2.6. Uzvici *ma* i *e*

17 CDD: *„**Ma** quante volte succede che uno sia accusato di ciò che non ha commesso!“ insistette ancora il cadì, tentando di difendere il giovane.* (p. 1337)

PA: ***Ama**, iznesu često na čoveka i što nije! – opet pokušava kadija da brani mladića.* (str. 51)

18 CDD: ***Ma** tu pensa bene e vedrai che andrà tutto bene, caro Haim.* (p. 1340)

PA: ***Ama**, misli dobro, pa će dobro biti, Hajmo brate.* (str. 53)

19 CDD: ***E** chi sarebbe? Quello lì biondo e alto?* (p. 1340)

PA: ***Ama**, koji? Je li onaj plavi, visoki?* (str. 53)

U sva tri primjera Andrić koristi česticu *ama* kako bi izrazio čuđenje ali i nestrpljenje koje kod govornika izaziva stav sagovornika. U interpretaciji ove vrste sintaksičke strukture Lionelo Kostantini koristi uzvik *ma* (u primjerima 17 i 18) ili veznik *e* (u primjeru 19), što potpuno odgovara sintaksičkoj strukturi i ne narušava stilsku i semantičku vrijednost iskaza. Osim toga, uzvik *ma* i veznik *e* često čine sastavni dio dijaloške situacije i služe za animiranje procesa komunikacije[13], a takvi se iskazi uglavnom grafički bilježe odgovarajućim interpunkcijskim znacima.

3. O UPOTREBI SEKUNDARNIH UZVIKA

Sekundarni ili „nepravi“ uzvici su riječi koje u italijanskom jeziku pripadaju drugim vrstama riječi (imenice, pridjevi, prilozi, glagoli), ali u određenim kontekstima imaju funkciju uzvika i služe za izražavanje različitih vrsta emocija, izricanje pozdrava, opomene, podsticanja i sl. Veliki je broj sekundarnih uzvika zbog toga što gotovo svaka vrsta riječi, ako se prilagodi kontekstu, može imati funkciju uzvika. Navest ćemo samo neke kategorije ove vrste uzvika:

- uzvici čijom se upotrebom utječe na sagovornika i privlači njegova pažnja kada se izgovara naredba (ital. *basta*, bos. *dosta*), ohrabrenje da se nešto uradi (ital. *coraggio*, bos. *samo hrabro, samo naprijed*), pohvala ili kuđenje i proklinjanje (ital. *bravo*, bos. *bravo, odlično*; ital. *vergogna*, bos. *sramota*; ital. *accidenti*, bos. *prokletstvo*)
- značajna je upotreba uzvika koji su karakteristični za razgovorni jezik, a služe za artikuliranje konverzacije i održavanje komunikativnog kontakta[14] (ital. *scusa*, bos. *izvini*; ital. *senti*, bos. *slušaj*; ital. *vedi*, bos. *vidi, slušaj*; ital. *pronto*, bos. *halo*; ital. *ecco*, bos. *eto*)
- veoma se često imena nekih životinja (ital. *cane*, bos. *pas*; ital. *oca*, bos. *guska*; ital. *gallina*, bos. *kokoš*) u dijaloškoj situaciji koriste kao epiteti i imaju negativnu konotaciju[15]

3.1. Uzvik *ecco*

20 CDD: *E concludeva ogni suo racconto con strane esclamazioni /.../ che dovevano significare all’incirca: „**Ecco** che gente c’è al mondo!“* (p. 1328)

PA: *A svako takvo pričanje završavao je čudnim povicima /.../ što je trebalo da znači otprilike: „**Eto** kakvih sve ima!“* (str. 43)

[13] Obično se neposredno nakon izgovaranja pravi stanka, čime se sagovorniku posebno skreće pažnja na osnovnu poruku dijaloške situacije.

[14] Fatička funkcija

[15] U korpusu nismo pronašli primjere za ovu kategoriju upotrebe sekundarnih uzvika.

21 CDD: ***Ecco**, dappertutto lo attendeva gente stranea, il muro vivente della sua prigione.* (p. 1359)

PA: ***Eto**, svuda ga dočekuju strani ljudi kao živi zid njegove tamnice.* (str. 68)

22 CDD: ***Ecco**, aveva preso da quella sua nonna la bellezza, il personale, gli occhi...* (p. 1370)

PA: ***Eto**, od te svoje babe nasledila je lepotu, stas, oči...* (str. 76)

23 CDD: *Ebbe così inizio il suo regno sulla Corte del diavolo. Che va avanti, **ecco**, ormai da vent'anni.* (p. 1306)

PA: *Tada je počela njegova vladavina u Prokletoj avliji. I traje, **evo**, već dvadesetu godinu.* (str. 27)

24 CDD: ***Ecco**, uno viene depredato, accusato e messo in prigione!* (p. 1326)

PA: ***Em** čoveka opljačkaju, em ga optuže i zatvore!* (str. 42)

U navedenim se primjerima vidi da je Lionelo Kostantini sekundarni uzvik ***ecco***[16] koristio kao ekvivalent za čestice *eto* (primjeri 20, 21 i 22), *evo* (primjer 23) i *em* (primjer 24). Ovim se uzvikom upućuje na temu razgovora i iznose zaključci o onome što je rečeno. Obično je na početku ili na samom kraju iskaza kako bi se komunikacija animirala i življe predstavio sadržaj upućen sagovorniku. Prilikom prenošenja informacija (dijalog), obično se nakon izgovaranja ovog uzvika napravi kratka stanka kako bi se sagovorniku skrenula pažnja na poruku i istakla njena semantička vrijednost.

3.2. Uzvici *coraggio*, *su*, *suvvia* i *forza*

Slijede primjeri u kojima se na zanimljiv način koriste čestice i uzvici u originalnom tekstu i u verziji na italijanskom jeziku.

25 CDD: *Be', **coraggio**, com'è andata?* (p. 1309)

PA: *Nego **dede**, kako je ono bilo?* (str. 30)

26 CDD: *Allora? **Coraggio**!* (p. 1364)

PA: *Dakle, **molim vas**!* (str. 71)

27 CDD: ***Su**, povero amico mio, non dire quello che non si deve e non commettere peccato.* (p. 1375)

PA: ***Ajde**, jadan, ne govori što ne treba i ne griješi duše.* (str. 80)

28 CDD: ***Su**, **forza**, parla!* (p. 1365)

PA: ***Ajde, ajde**, govori!* (str. 72)

29 CDD: ***Su**, sistemiamo la faccenda /.../* (p. 1316)

PA: *Nego **hajde** da to učinimo /.../* (str. 35)

[16] U rječnicima se najčešće prevodi kao *evo, eto, eno*.

30 CDD: ***Suvvia**, cerchiamo di trovare noi quattro una via d'uscita da questo pericoloso garbuglio.* (p. 1316)

PA: *Pa **hajde** da nas četvorica tražimo izlaz iz ove zapetljane i vrlo opasne gužve.* (str. 35)

Kao ekvivalent za čestice *dede*, *hajde* i *ajde* i uzvik *molim vas* (koji ima istu semantičku vrijednost kao i navedene čestice) Lionelo Kostantini koristi sekundarne uzvike ***coraggio*** (primjeri 25 i 26), ***su*** (primjeri 27, 28 i 29), ***suvvia*** (primjer 30) i ***forza*** (primjer 28). I u originalnom iskazu i u interpretaciji na italijanski jezik navedeni oblici čine dio razgovornog jezika i imaju funkciju ohrabrivanja sagovornika da izvrši neku aktivnost.

U primjerima 25, 26 i 27 uzvicima *coraggio* i *su* sagovornik se potiče da nastavi ili da završi prethodno započetu aktivnost kazivanja, odnosno saopćavanja informacija o događaju koje pobuđuju posebnu pažnju.

Primjer 28 je zanimljiv zbog upotrebe dva oblika iz kategorije sekundarnih uzvika čija je semantička vrijednost identična (*su* i *forza*,). Dok Andrić ponavlja upotrebu čestice *ajde*, Kostantini je upotrebom navedenih uzvika imao namjeru dodatno istaknuti stilsku vrijednost iskaza u kojem se sagovornik ohrabruje u izvršavanju aktivnosti.

U primjerima 29 i 30 uzvicima *su* i *suvvia* primalac poruke se poziva da učestvuje u izvršavanju aktivnosti sa pošiljaocem poruke. U oba slučaja Andrić je upotrijebio česticu *hajde*.

3.3. Uzvici *guaio* i *peccato*

U primjerima koji slijede uzvici *guaio* i *peccato* imaju istu semantičku vrijednost, a Kostantini ih je izabrao kao ekvivalente za česticu *šteta*. Na taj je način iskazano žaljenje zbog aktivnosti opisane u razgovoru.

31 CDD: *„Uh, fratello! Che **guaio**!" fa uno, compassionevole.* (p. 1300)

PA: *Ih, brate! **Šteta**! – kaže neko zabrinuto.* (str. 23)

32 CDD: *Ih, **peccato**, un pezzo di donna così /.../* (p. 1369)

PA: *Ih, **šteta**, onakva žena/.../* (str. 75)

3.4. Uzvik *perdio*

Uzvik *perdio* Lionelo Kostantini koristi kao ekvivalent za česticu *dabogme* (primjeri 33 i 34) i uzvik *dina mi i amana* (primjer 35). U sva tri primjera ovim se uzvikom pojačava intenzitet načina na koji se izražava i odobrava tema o kojoj se razmjenjuju mišljenja i stavovi, što je ponuđeno u originalnoj verziji.

33 CDD: *Tutti, **perdio**, dicono di essere innocenti /.../* (p. 1310)
PA: *Svaki, **dabogme**, kaže da nije kriv /.../* (str. 31)

34 CDD: *Certo, **perdio**, servono anche loro per vedere /.../* (p. 1370)

PA: *I ona, **dabogme**, gledaju /.../* (str. 76)

35 CDD: */.../ perché altrimenti, **perdio**, perderai tanta di questa tua carne /.../* (p. 1316)

PA: */.../ jer inače, **dina mi i amana**, spašće to meso sa tebe u mukama /.../* (str. 35)

3.5. Uzvik *meno male*

Za intepretaciju na italijanski jezik uzvika *sva je sreća* Lionelo Kostantini je ponudio sekundarni uzvik *meno male*, pomoću kojeg je izrazio govornikovo zadovoljstvo situacijom u kojoj se nalazi (fra Petar je sretan što niko ne može otkriti da pripada svećeničkom sloju jer nije odjenuo svećeničku odjeću).

36 CDD: ***Meno male** che sono in borghese e nessuno mi conosce!* (p. 1299)

PA: ***Sva je sreća** te sam u civilu i niko ne zna ko sam i šta sam!* (str. 22)

3.6. Uzvik *accidenti*

Uzvikom *accidenti* izražena je srdžba govornika i njegovo odbijanje da nastavi izvršavati aktivnost pripovijedanja koja mu se predlaže. U originalnom je iskazu upotrijebljena poštapalica *more*, karakteristična naročito za razgovorni jezik kako bi se sagovornik pozvao na pažljivo slušanje i primanje poruke.

37 CDD: *Mi fa schifo parlare, **accidenti**!* (p. 1370)

PA: *Mrzi me, **more**, da govorim.* (str. 76)

4. O UPOTREBI UZVIČNIH IZRAZA

Uzvični izrazi su grupe riječi ili čak cijele kraće rečenice (najčešće eliptične rečenice) koji u italijanskom jeziku imaju funkciju uzvika, odnosno izražavanja raznovrsnih stanja duševnog raspoloženja, izazivanja i privlačenja pažnje sagovornika. Tako se, naprimjer, konstrukcijom *Dio mio* (bos. *Moj Bože*) može iskazati čuđenje, nezadovoljstvo, preklinjanje, što zavisi od konteksta. *Poveri noi* (bos. *Jadni mi*) je izraz kojim se uglavnom iskazuje reakcija na neku negativnu situaciju koja je zadesila govornika/govornike. *Va' al diavolo* (bos. *Idi dođavola*) je uzvični izraz kojim se saopćava neugodna iznenađenost postupkom sagovornika. Uzvičnom konstrukcijom *Guai a te* (bos. *Jao tebi*) iskazuje se nezadovoljstvo i upućuje prijetnja sagovorniku.

Navest ćemo nekoliko primjera u kojima je bilo zanimljivo analizirati upotrebu uzvičnih izraza.

38 CDD: *Su, fumiamoci una sigaretta e scrolliamoci di dosso questo magone, **benedetto te**!* (p. 1376)

PA: *Ajde da zapalimo po jednu i da tresnemo rđom o zemlju, **majka mu stara**!* (str. 80)

39 CDD: *„Smettila con queste sciocchezze, Haim, **per l'anima tua**" diceva fra Petar, cominciando a perdere la pazienza.* (p. 1340)
PA: *Ostavi, Hajmo, **vere ti**, te besposlice – kaže fra Petar gubeći malko strpljenje.* (str. 53)

Uzvicima *majka mu stara* i *vere ti* (u originalnom iskazu) i *benedetto te* i *per l'anima tua* (u interpretaciji na italijanski jezik) izraženo je dodatno isticanje važnosti poziva sagovorniku da pristupi izvršavanju predloženih mu aktivnosti. Osim toga, upotreba ovih uzvika je i verbalna reakcija i proizvod stvarnog duševnog stanja govornika.

40 CDD*: Che dici, sei innocente? Fii, perché mi dici questo proprio adesso, **benedett'uomo**? Fii, fii, fiiii!* (p. 1310)

PA: *Šta veliš ni kriv ni dužan nisi? Ih, kud mi to kaza baš sada, **pobogu čoveče**. Phi, phi, phiii!* (str. 30)

41 CDD: *„Ah, è buono, buono Karagöz.“ Io mi meraviglio: „Come buono,* ***bella bontà*** *davvero!“* (p. 1380)

PA: *„Ah, dobar je, dobar Karađoz.“ Ja se čudim: „Kako dobar,* ***jadna mu dobrota****!“* (str. 83)

42 CDD: ***Povera gioventù****! Tutti così, voi giovani, freddolosi come signorinelle.* (p. 1293)

PA: ***Jadna ti mladost****! Svi ste vi mladi takvi, zimljivi kao hanumice.* (str. 17)

Da bi izrazio čuđenje i zaprepaštenje zbog onog što je sagovornik upravo saznao, Andrić koristi uzvike *pobogu čoveče*, *jadna mu dobrota* i *jadna ti mladost*, a Kostantini koristi uzvične izraze *benedett'uomo*, *bella bontà* i *povera gioventù*. U obje je verzije jasno istaknuto da sagovornik veoma teško prihvata vijest koja mu je saopćena, što ispoljava upravo uzvikivanjem specifičnih leksičkih konstrukcija.

43 CDD: ***Per l'anima mia****, ne hai visto tu il mondo, Zaimaga.* (p. 1299)

PA: ***Bogami*** *si ti video sveta, Zaimaga.* (str. 22)

44 CDD: *E se una testa si sporge oltre, io la taglierò,* ***sull'onor mio****, fosse quella del mio unico figlio.* (p. 1337)

PA: *A čija glava strči iznad toga, srubiću je,* ***carske mi službe****, pa da je mog jedinca sina.* (str. 51)

45 CDD: *Tutti matti,* ***parola mia****!* (p. 1378)

PA: *Sve sam ludak,* ***časti mi****!* (str. 81)

Uzvici *per l'anima mia* (*bogami*), *sull'onor mio* (*carske mi službe*) i *parola mia* (*časti mi*) imaju funkciju poštapalica kojima se, kako u originalnom tekstu, tako i u verziji na italijanskom jeziku, jednostavno dodatno ističe značenje iskaza, odnosno dokazivanje argumenta koji iznosi govornik.

46 CDD: *Confessa,* ***che ti prenda un accidente****! Confessa e salva la vita /.../* (p. 1312)

PA: *Priznaj,* ***jadi te ne znali****! Priznaj i spasi glavu /.../* (str. 32)

Uzvični izraz ***che ti prenda un accidente*** je interpretacija na italijanski jezik poštapalice *jadi te ne znali*, koja je vrsta kletve, a služi za izricanje želje da se sagovorniku desi/ne desi zlo ako prihvati/ne prihvati izvršavanje aktivnosti potvrđivanja istinitosti iskaza.

Osvrnut ćemo se na zanimljivost upotrebnih karakteristika leksičkih elemenata u još dva primjera:

47 CDD: *Ma* ***fammi il piacere****! /.../ io l'avrei cacciata /.../* (p. 1300)

PA: ***Ah, šta****! Najurio bih ja nju /.../* (str. 23)

48 CDD: *Ma* ***guarda un po'****!* (p. 1342)

PA: ***Eto kakav je****!* (str. 54)

U navedenim je primjerima uzvičnim izrazima ***fammi il piacere*** i ***guarda un po'***, kojima prethodi uzvik *ma*, Kostantini izrazio razočarenje i iznenađenje koje je kod sagovornika izazvao stav govornika o temi razgovora. Iako se ne radi o doslovnom prevodu originalnih uzvika (*Ah šta!* i *Eto kakav je!*),

prevodilac je odabirom ovih uzvičnih izraza apsolutno interpretirao osnovnu poruku obojenu posebnim emocijama (iznenađenje, razočarenje).

5. ZAKLJUČAK

U analizi prevoda Andrićevog romana *Prokleta avlija* na italijanski jezik naročito smo se osvrnuli na specifičnosti raznovrsnih oblika uzvika i uzvičnih izraza i načine na koje ih prevodilac koristi u svojoj interpretaciji. Kontrastivnom analizom originalnog djela i prevoda na italijanski jezik, nastojali smo uočiti oblike navedene gramatičke kategorije, čija je upotreba karakteristična naročito za razgovorni jezik, te analizirati sličnosti i razlike u upotrebi ove kategorije u oba jezička sistema.

Osnovna tema analiziranog književnog djela jeste prikaz ljudskih sudbina na primjeru zatvorskog sistema. Andrić je opisao veliki broj likova od kojih svaki priča o svojoj sudbini, o onom što je vidio, što je doživio. U dijaloškim formama Andrić koristi elemente govorne leksike i česta je upotreba leksičkih elemenata iz narodnog govora. Veliki je broj dijaloških situacija u kojima je cilj govornika i/ili sagovornika da na poseban način istaknu važnost izgovorenog, zbog čega je veoma česta upotreba uzvika, odnosno, riječi koje se obično izgovaraju glasnije nego ostale riječi koje su dio iskaza a s ciljem da se izraze emocionalna stanja i na poseban način privuče pažnja sagovornika.

Rezultati analize navedenih primjera upotrebe raznih vrsta oblika uzvika i uzvičnih izraza u italijanskom jeziku pokazuju da je prevodilac Lionelo Kostantini u svojoj interpretaciji na italijanski jezik najčešće koristio primarne i sekundarne uzvike, ali i nekoliko oblika uzvičnih izraza. Na osnovu morfoloških i aplikativnih karakteristika uzvika u interpretaciji na italijanski jezik u odnosu na originalni iskaz, zaključuje se da je odabirom riječi i izraza u funkciji uzvika prevodilac izrazio sljedeće:

- posebno emocionalno stanje: zadovoljstvo, iznenađenje, čuđenje, ljutnju, negodovanje, žaljenje, razočarenje i brojna druga (koristio je primarne uzvike *ah, eh, ih, uh, be', ma*; sekundarne uzvike *peccato, meno male, accidenti*; uzvične izraze *benedett'uomo, bella bontà, povera gioventù, fammi il piacere, guarda un po'*)
- odobravanje i podsticanje sagovornika da učestvuje u činu komunikacije, usmjeravanje pažnje na važnost teme razgovora (koristio je primarne uzvike *ah, eh, ehi, be'*; sekundarne uzvike *ecco, su, suvvia, forza, perdio*; uzvične izraze *parola mia, che ti prenda un accidente*)
- artikuliranje konverzacije i održavanje komunikativnog kontakta (koristio je primarne uzvike *ehi, be'*; sekundarne uzvike *ecco, su, forza*; uzvične izraze *parola mia, guarda un po'*)
- posebno isticanje semantičke vrijednosti iskaza (koristio je uzvične izraze *per l'anima mia, sull'onor mio, parola mia*)

U korpusu smo pronašli i nekoliko slučajeva upotrebe nekih vrsta uzvika i uzvičnih izraza u interpretaciji na italijanski jezik, iako ova vrsta riječi nije upotrijebljena u originalnom iskazu. Ovakvu bismo upotrebu mogli objasniti namjerom prevodioca da dodatno naglasi semantičke i stilske karakteristike interpretacije na italijanski jezik.

Izvori

Andrić, I. (2001). *Romanzi e racconti* (prevod romana *Prokleta avilja*, ital. *La corte del diavolo*, uradio Lionello Costantini). Milano: Mondadori.

Andrić, I. (1985). *Prokleta avlija. Most na Žepi*. Sarajevo: Svjetlost.

Literatura

Barić, E. et al. (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Benincà, P. et al. (1993). *Introduzione all'italiano contemporaneo (Le strutture a cura di A.A Sobrero)*. Bari: Editori Laterza.

Berruto, G. (1991). *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
Dardano, M., Trifone, P. (2014). *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
Džindo, J. (2010). *Jedan roman, dva prijevoda*. Trst: Mediterranea.
Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I. (2004). *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
Moderc, S. (2006). *Gramatika italijanskog jezika*. Beograd: Foto futura.
Moretti, M., Consonni, D. (1979). *Nuova grammatica italiana (con esercizi e inserti semilogici a cura di R. Eynard)*. Torino: Società editrice internazionale.
Patota, G. (2003). *Grammatica di riferimento della lingua italiana per stranieri*. Firenze: Le Monnier.
Pichiassi, M., Zaganelli, G. (2003). *Contesti italiani*. Perugia: Guerra Edizioni.
Sensini, M. (2009). *La lingua e i testi. La riflessione sulla lingua*. Milano: Arnoldo Mondadori Scuola.
Serianni, L. con la collaborazione di Castelvecchi, A. (1997). *Italiano (grammatica, sintassi, dubbi)*. Milano: Redazioni Garzanti.
Sofia, V. et al. (1994). *Pensare la lingua. Grammatica, testi e abilità linguistiche*. Firenze: La Nuova Italia Editrice.
S. Stanojčić, Ž. (1967). *Jezik i stil Iva Andrića*. Beograd: Novi Dani.
Trifone, P., Palermo, M. (2014). *Grammatica italiana di base*. Bologna: Zanichelli.

Rječnici

Deanović, M., Jernej, J. (1987). *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
Deanović, M., Jernej, J. (1989). *Hrvatsko ili srpsko talijanski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
Halilović, S., Palić, I., Šehović, A. (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
de Mauro, T. (2000). *Grande dizionario italiano dell'uso*. Torino: UTET.
Zingarelli, N. (2001). *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

SULL'USO DELLE INTERIEZIONI NELLA LINGUA ITALIANA CON GLI ESEMPI DELLA TRADUZIONE FATTA DA LIONELLO COSTANTINI

Rezime

L'interiezione è la parte invariabile del discorso con la quale si possono esprimere vari tipi dello stato d'animo (gioia, dolore, sdegno, paura, sorpresa e tante altre). Oltre a questo valore, le interiezioni vengono usate per esprimere un ordine, un saluto o un richiamo. Nelle descrizioni degli elementi grammaticali le interiezioni sono generalmente divise in tre categorie principali (a seconda della loro forma): interiezioni proprie, interiezioni improprie e locuzioni interiettive. Le forme di ognuna di queste categorie sono abbastanza numerose ed hanno molte funzioni e proprio per queste caratteristiche è stato interessante osservare ed analizzare le forme delle interiezioni ed il loro uso nel romanzo *Prokleta avlija* (*La corte del diavolo*) di Ivo Andrić. Confrontando l'originale e la traduzione in italiano, abbiamo cercato di individuare le somiglianze e le differenze tra la versione originale e quella tradotta in italiano per quanto riguarda le forme delle interiezioni e locuzioni interiettive e i loro valori semantici ed applicativi in italiano ed in bosniaco.
Per il fatto che l'uso delle interiezioni è un argomento che non è trattato in modo sufficiente nei manuali grammaticali e linguistici, i risultati di questa ricerca potrebbero servire come base per alcune altre ricerche in questo campo linguistico.

Parole chiavi: lingua italiana, semantica, interiezioni (proprie, improprie), locuzioni interiettive

Nermina Čengić
Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hrecegovina
Filozofski fakultet Sarajevo
nermina.cengic@ff.unsa.ba

UDK 811.131.1’367.625
811.163.41?367.625

Nataša Janićijević

OBELEŽAVANJE BUDUĆNOSTI PROŠLIM GLAGOLSKIM VREMENIMA U ITALIJANSKOM I SRPSKOM JEZIKU

U radu se razmatraju italijanska i srpska prošla vremena, koja se izvan svojih osnovnih značenja prošle radnje, u odgovarajućem kontekstu mogu upotrebiti i za iskazivanje budućih radnji. Cilj rada je da se opišu i uporede sintaksičko-semantičke vrednosti italijanskih i srpskih prošlih vremena u funkciji obeležavanja budućnosti, da se utvrde njihove međusobne sličnosti i razlike, kao i da se ustanove njihovi odgovarajući prevodni ekvivalenti. Kontrastivna analiza prošlih glagolskih vremena kao alternativnih markera za buduću radnju u italijanskom i srpskom jeziku pokazuje da se između ova dva jezika javljaju kako apsolutna i delimična poklapanja, tako i razlike. Ove tri vrste odnosa manifestuju se i na formalno-gramatičkom i na semantičkom planu.

Ključne reči: italijanski, srpski, kontrastivna analiza, budućnost, prošla vremena.

1. UVOD

Pored futurskih oblika (prost futur i anteriorni futur u italijanskom jeziku, futur I i futur II u srpskom jeziku), kojima je iskazivanje budućih radnji osnovna funkcija, za obeležavanje budućnosti, i u italijanskom i u srpskom, mogu se upotrebiti i drugi vremenski oblici kojima buduće vreme nije osnovno značenje.[1] U glagolska vremena podložna vremenskom transponovanju u budućnost spadaju pre svega prezent (*Domani vado al mare* ‘Sutra idem na more’), u oba jezika, a pod određenim okolnostima, i prošla vremena, i to složeni perfekat u italijanskom[2] (*Domani ho finito il lavoro, prometto* ‘Sutra ću završiti posao, obećavam’), perfekat i aorist u srpskom (*Uskoro smo stigli*; *Ćao, odoh*!). U svojoj modalnoj upotrebi i italijanski imperfekat može označavati radnje koje se odnose na budućnost, s tim što se on razlikuje od ostalih kako italijanskih, tako i srpskih transponovanih vremena, po tome što buduću radnju fiktivno izmešta u prošlost (*Che facevi domani*? ‘Šta radiš sutra?’).

U ovom radu pažnja se posvećuje upravo italijanskim i srpskim prošlim vremenima, koja se, izvan svojih osnovnih značenja prošle radnje, u odgovarajućem kontekstu mogu upotrebiti i za iskazivanje budućih radnji. U skladu sa tim, osnovni cilj rada jeste da se opišu i uporede sintaksičko-semantičke vrednosti italijanskih i srpskih prošlih vremena u funkciji iskazivanja budućih radnji, kao i da se njihovim međusobnim poređenjem stekne uvid u kontrastivne odnose i ustanovi u kojoj meri italijanski i srpski jezik ispoljavaju sličnosti i razlike u upotrebi prošlih vremena kao alternativnih sredstava za obeležavanje budućnosti u dvama jezicima. Još jedan od ciljeva rada jeste da se utvrde odgovarajući srpski ekvivalenti italijanskih prošlih vremena u funkciji markera za budućnost i, obrnuto, odgovarajući italijanski ekvivalenti srpskih prošlih vremena kao markera za buduću radnju.

Jezički uzorak na kome je vršeno istraživanje sastoji se od primera preuzetih iz gramatika italijanskog i srpskog jezika, kao i iz druge stručne literature. Uz to, pojedini primeri preuzeti su s televizije i iz usmene komunikacije.[3]

---

[1] Sveobuhvatna analiza glagolskih oblika i konstrukcija za iskazivanje budućnosti u italijanskom i srpskom jeziku prikazana je u Janićijević (2016)

[2] U italijanskom jeziku postoje dva perfekta: prost perfekat (*passato remoto*) i složeni perfekat (*passato prossimo*). Osim što se razlikuju po morfološkom sastavu, prost perfekat je prostog oblika, dok se složeni perfekat gradi od pomoćnih glagola *avere* (‘imati’) ili *essere* (‘biti’) i participa prošlog, ova dva glagolska oblika imaju i različita značenja i funkcije.

[3] Uz primere preuzete iz usmene komunikacije sa izvornim govornicima stoji skraćenica Razg. (Razgovor).

Kao što se u radu može videti, u pojedinim slučajevima određeni italijanski odnosno srpski glagolski oblik može imati više različitih ekvivalenata. Svi odgovarajući ekvivalenti navedeni su jedan ispod drugog, a da bi se istakla razlika između njih, označeni su kao (a), (b), (c) itd. U tekstu se nadalje komentariše svaki od utvrđenih ekvivalenata i ukazuje na stepen podudarnosti.

2. OBELEŽAVANJE BUDUĆNOSTI SLOŽENIM PERFEKTOM U ITALIJANSKOM JEZIKU

Kako je u uvodnom delu rečeno, složeni perfekat se u italijanskom jeziku može upotrebiti izvan svog osnovnog značenja prošle radnje da označi radnju koja pripada budućnosti. Sledeći primeri ilustruju takvu njegovu upotrebu:

(1) Tra poco siamo arrivati. (Razg.)
'Uskoro smo stigli.'

(2) Vedrai: tempo tre mesi hai trovato lavoro! (Berretta 1992: 140)
(2a) 'Videćeš: za tri meseca i našao si posao!'
(2b) 'Videćeš: za tri meseca i naći ćeš posao!'

(3) Alle due ho finito e possiamo uscire. (Salvi & Vanelli 2004: 115)
(3a) 'Do dva ću završiti i možemo da izađemo.'
(3b) 'U dva ću biti gotov i možemo da izađemo.'

(4) Ti posso chiamare alle 10.30? (Razg.)
Sì, alle 10.30 sono (sicuramente) già arrivato a casa da parecchio tempo.
(4a) 'Je l' mogu da te zovem u 10.30?'
'Da, do 10.30 ću (sigurno) već uveliko stići kući.'
(4b) 'Da, u 10.30 ću (sigurno) već uveliko biti kod kuće.'

(5) La settimana prossima ho finito il lavoro, prometto! (Treccani)
(5a) 'Sledeće nedelje ću završiti posao, obećavam!'
(5b) 'Sledeće nedelje završavam posao, obećavam!'

Kako navodi Bertineto (Bertinetto 1986: 425), kod ovakve upotrebe složenog perfekta javlja se neka vrsta vremenske metafore pomoću koje se radnja, koja tek treba da se izvrši, predstavlja kao već ostvarena.

Kao oznaka za buduću radnju složeni perfekat se javlja u nezavisnim rečenicama i uvek je praćen nekom vremenskom odredbom koja upućuje na budućnost ili se značenje budućnosti razaznaje iz konteksta. Odredbe uz koje se javlja mogu biti kako punktualne poput *a x tempo* 'u x vreme', *fra x tempo* 'za / kroz x vreme' i sl., tako durativne *domani* 'sutra', *entro x tempo* 'do x vremena' i dr.

Kod transponovanja složenog perfekta u budućnost javljaju se izvesne restrikcije vezane pre svega za akcionalna obeležja glagola odnosno njegove leksičko-semantičke vrednosti. Naime, u složenom perfektu za budućnost dolaze u obzir samo transformativni glagoli (Bertinetto 1986: 426).[4]

Složeni perfekat s futurskim značenjem sreće se uglavnom u govornom jeziku i neformalnom registru. Premda se može zameniti prostim futurom, on se u ovoj transponovanoj upotrebi nalazi zapravo u funkciji anteriornog futura, s kojim se može zameniti i u svim navedenim primerima. Kao i anteriorni

[4] Bertinetova (Bertinetto 1986) klasifikacija italijanskih glagola prema njihovim akcionalnim značenjima predstavlja donekle modifikovanu verziju poznate Vendlerove (Vendler 1967) klasifikacije i sastoji se od pet akcionalnih klasa, pošto su Vendlerovi glagoli dostignuća podeljeni na transformativne i punktualne (trenutne) glagole.

futur, i složeni perfekat je svršeno vreme sa komponentom rezultativnosti, te i on stavlja naglasak na završenost buduće radnje, kao i na rezultat koji iz nje proističe, odnosno na stanje nastalo njenim izvršenjem. Složenim perfektom, kao uostalom i anteriornim futurom, kazuje se da će radnja o kojoj je reč, biti završena do kraja vremenskog intervala označenog priloškom odredbom za vreme. U završnoj tački datog vremenskog intervala i po njegovom isteku aktuelne su posledice radnje koju označava. Tako u primeru (4) upotrebom složenog perfekta govornik stavlja naglasak na činjenicu da će do 10.30 stići kući odnosno da će u 10.30 već uveliko biti kod kuće. I u svim ostalim primerima (1), (2), (3) i (5) njime se potencira završenost radnje do isteka datog vremenskog perioda kada važe posledice, odnosno rezultat radnje označene složenim perfektom. Međutim, za razliku od anteriornog futura koji ima samo takvo aspektualno značenje, složeni perfekat je obeležen i jakom modalnom komponentom. Njegovom upotrebom govornik izražava pre svega čvrstu nameru da izvrši radnju, kao i jaku uverenost da će se buduća radnja ostvariti, pa je unapred prikazuje kao već realizovanu. Drugim rečima, radnja označena složenim perfektom predstavlja se i doživljava kao dosta izvesnija od radnje označene anteriornim futurom. Kako navode Stanojević i Ašić (2008: 62) u vezi sa istim ovakvim odnosom između francuskog anteriornog futura i složenog perfekta, „razlog tome leži u činjenici da je perfekat prošlo vreme, dakle vreme koje govori o realnim događajima koji su se već dogodili, dok se buduća vremena odnose na nešto neaktualizovano i samim tim daleko manje verovatno.“ Za razliku od anteriornog futura, složeni perfekat ima i posebne stilske efekte i doprinosi većoj ekspresivnosti i slikovitosti iskaza.

Odgovarajući srpski ekvivalenti ovako upotrebljenog složenog perfekta jesu perfekat u primerima (1) i (2) i futur I u primerima (3), (4) i (5). Osim perfekta, koji zahteva da govornik i svojom intonacijom istakne čvrstu uverenost u ostvarenje buduće radnje, u primeru (2) ekvivalent može biti i futur I, a u primeru (5) osim futura I – prezent. Da bi se na srpskom jeziku označilo da će se radnja završiti do kraja datog vremenskog perioda, ponegde dolazi do promene u uobičajenim ekvivalentima italijanskih vremenskih odredbi. U ovom slučaju to se odnosi na primere (3) i (4) u kojima je upotrebljena predloška konstrukcija uvedena predlogom *a* ‘u’. Umesto uobičajenog prevoda ‘u dva sata’ u primeru (3) on će biti ‘do dva sata’, a u primeru (4) umesto ‘u 10.30’ – ‘do 10.30’. U srpskom jeziku potrebno je, naime, upotrebiti prilošku odredbu za vreme sa terminativnim značenjem kako bi se označila vremenska granica do koje će se data radnja izvršiti. Premda se u primerima (3) i (4) s futurom I i odgovarajućim temporalnim adverbijalom realizuje značenje završenosti radnje do isteka datog vremenskog intervala, njegova značenjska ekvivalentnost sa složenim perfektom je ipak samo delimična, budući da futur I ne može u potpunosti da prenese i rezultativno značenje koje se javlja kao prateće. S obzirom na rezultativno značenje složenog perfekta, ponekad u prevodu na srpski akcenat ne mora biti na samoj radnji koju on izražava, već na posledicama nastalim njenim izvršenjem, što se može videti iz prevoda (3b) i (4b).

Iako izlazi iz okvira ovog izlaganja jer nije u pitanju transponovana, već relativna upotreba, valja napomenuti da se složeni perfekat često javlja u vremenskoj rečenici kao zamena za anteriorni futur. On se tu upotrebljava najpre u kombinaciji s prezentom za budućnost, ali i s prostim futurom i imperativom u glavnoj, i služi da označi radnju koja je anteriorna u odnosu na drugu buduću radnju. Takva njegova upotreba svojstvena je prvenstveno govornom jeziku i uklapa se u tendenciju savremenog italijanskog jezika ka pojednostavljenju i resistematizaciji svog složenog glagolskog sistema indikativa.

(6) Chiamami, appena sei tornato! (Razg.)
‘Zovi me, čim se vratiš / se budeš vratio!’

(7) Dopo che sono passate le feste, mi metto a dieta. (Razg.)
‘Kad prođu / budu prošli praznici, krećem na dijetu.’

U srpskom jeziku se u ovoj funkciji upotrebljavaju futur II i perfektivni prezent, tako da oni predstavljaju odgovarajuće ekvivalente datog složenog perfekta. Budući da je perfektivni prezent učestaliji u govoru od futura II, on je svakako bliži registru u kome se beleži ovakva upotreba složenog perfekta u italijanskom jeziku.

3. OBELEŽAVANJE BUDUĆNOSTI PERFEKTOM U SRPSKOM JEZIKU

Pored svoje osnovne funkcije upućivanja na prošlost, i srpski perfekat može biti upotrebljen za iskazivanje radnje koja pripada sferi budućnosti. Ovakvu njegovu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

(8) Gol! Pobedili smo! (pre kraja utakmice) (Piper & Klajn 2013: 396)
'Goal! Abbiamo vinto!'

(9) Brže, zakasnili smo! (Ibid)
'Sbrigati che facciamo tardi!'

(10) Ako ne položi taj ispit, izgubio je stipendiju. (Ibid)
'Se non supera quell'esame, ha perso la borsa di studio.'

(11) Ako danas ne pobedimo, izgubili smo mesto prvaka. (Tanasić 2005: 410)
'Se oggi non vinciamo, abbiamo perso il titolo dei campioni.'

(12) Ako nas uhvate, propali smo! (Razg.)
'Se ci beccano, siamo rovinati!'

Kao i italijanski složeni perfekat za budućnost, tako i srpski *futurski perfekat* (Minović 1987, Tanasić 2005, Piper & Klajn 2013) ima izraženo modalno značenje želje, sigurnosti i uverenosti da će se radnja koju iskazuje ostvariti.[5] Za ovakvu upotrebu perfekta, kao i aorista, Klikovac (2009: 69) navodi da se „govornik, nošen snažnom silom uverenosti da će se nešto desiti, iz TG seli u BT[6] i situaciju posmatra kao već ostvarenu." Može se, stoga, konstatovati da se u ovoj vremenskoj funkciji srpski perfekat ponaša isto kao i italijanski složeni perfekat. Upotrebom oba glagolska oblika govornik iz perspektive budućeg trenutka radnju koja tek treba da se ostvari posmatra kao prošlu. I sintaksička distribucija ova dva glagolska oblika je ista. Kao markeri za buduću radnju oba perfekta se upotrebljavaju u nezavisnoj rečenici. Treba takođe napomenuti da se u srpskom jeziku ova vrsta perfekta vrlo često javlja u upravnoj klauzi zavisnosloženih rečenica, najčešće uslovnih, u kojima se ukazuje da je ostvarenje radnje iskazane perfektom moguće tek po ostvarenju neke druge, i to najčešće pretpostavljene radnje (Vojvodić 2008: 225), što je ovde ilustrovano u primerima (10)-(12). Iz prevoda primera (10 i (11) vidi se da se i italijanski složeni perfekat može ostvariti u upravnom delu uslovnih rečenica.

Odgovarajući italijanski ekvivalenti datog perfekta su složeni perfekat, u primerima (8), (10) i (11) i prezent u primerima (9) i (12). Za razliku od italijanskog složenog perfekta čije se značenje u datim primerima potpuno poklapa sa značenjem srpskog perfekta, prezent mu je samo delimično ekvivalentan. Iako se i njime iskazuje uverenost u izvršenje buduće radnje, on ipak ima za nijansu neutralnije značenje od perfekta jer nije u stanju da buduću radnju predstavi kao već ostvarenu. I italijanski složeni perfekat i srpski perfekat su ekspresivniji od prezenta. Čini se, ipak, da je značenje prezenta u primeru (12) bliže značenju srpskog perfekta jer se on nalazi uz pridev *rovinato* 'propao' poreklom od participa prošlog, koji karakteriše svršeno značenje i komponenta rezultativnosti (v. Bertinetto 1986: 223).

[5] Ova upotreba perfekta, kao i ostalih srpskih glagolskih vremena o kojima se ovde govori, različito se tumači u literaturi. Tanasić (2005), Piper & Klajn (2013) smatraju je transponovanom, za razliku od relativne koja je svojstvena zavisnim rečenicama. Klikovac (2009, 2010) je, pak, tumači kao relativnu sa jakom modalnom komponentom. Zbog prisutnih modalnih značenja Belić (1939), Sladojević (1966), Stevanović (1974) i Stanojčić & Popović (1989) poriču vremensko značenje perfektu, kao i aoristu i smatraju da su oni tu modalno upotrebljeni.

[6] TG – trenutak govora; BT – budući trenutak.

4. OBELEŽAVANJE BUDUĆNOSTI AORISTOM U SRPSKOM JEZIKU

U srpskom jeziku i aorist može imati vremensku referencu na budućnost. Ovakvu njegovu upotrebu ilustruju sledeći primeri:

(13) Ako ne ćutiš, odoh ja! (Mrazović & Vukadinović 2009: 150)
'Se non stai zitto, io (me ne) vado!'

(14) Daj mi vode, crkoh od žeđi. (Tanasić 2005: 429)
(14a) 'Dammi dell'acqua, sono morto di sete.'
(14b) 'Dammi dell'acqua, sto morendo di sete.'

(15) Još dva ispita i završih fakultet. (Ašić 2008: 115)
'Altri due esami e mi sono laureato.'

(16) Ako ne potrčiš, ode ti voz! (Ibid: 124)
(16a) 'Se non ti metti a correre, perdi il treno!'
(16b) 'Se non ti metti a correre, perderai il treno!'
(16c) 'Se non ti metti a correre, il treno l'hai perso!'

(17) Bežite, izgibosmo! (Stanojčić & Popović 1989: 396)
'Via di qua! Stiamo per morire!'

U ovoj upotrebi *futurski aorist* (Minović 1987, Tanasić 2005, Piper & Klajn 2013) se ponaša slično kao i *futurski perfekat*. Kako navodi Ašić (2008: 115) „govornik se fiktivno premešta u budućnost i iz nove perspektive posmatra kao već ostvareno ono što namerava da uradi ili ono za šta veruje da će se sigurno dogoditi."

Ovakav aorist se najčešće javlja u nezavisnim rečenicama,[7] a kao i perfekat, i on poseduje jaku modalnu komponentu. Njime govornik izražava veliku uverenost da će se radnja ubrzo ostvariti, kao i nameru da je izvrši, što ilustruju primeri (13) i (15). Kako se u literaturi ističe (Tanasić 2005, Klikovac 2009, 2010), aorist je, u skladu sa svojom uobičajenom upotrebom odnosno sa osobinama dinamičnosti i doživljenosti, i u funkciji označavanja buduće radnje ekspresivniji od perfekta: *Brzo mi daj vode, umreh od žeđi – Brzo mi daj vode, umro sam od žeđi* (Klikovac 2009: 69). Aorist ima posebne stilske efekte i u odnosu na perfekat on buduću radnju opisuje mnogo življe i slikovitije.

Ovako upotrebljen aorist može imati više italijanskih ekvivalenata. U primeru (13) njegov ekvivalent je prezent, a u primerima (14) i (15) složeni perfekat. Osim perfekta, u primeru (14) odgovarajući ekvivalent aorista može biti i perifrastična konstrukcija *stare* + gerund. U primeru (16) aorist se može prevesti prezentom ili futurom, a u odgovarajućem kontekstu i složenim perfektom uz nešto jači modalni stav i odgovarajuću intonaciju. U primeru (17) aoristu odgovara perifrastična konstrukcija *stare per* + infinitiv. Međutim, bez obzira na različitost datih ekvivalenata, nijedan od njih ne može na italijanski jezik u potpunosti da prenese značenje aorista i da radnju prikaže tako živo i slikovito.

5. OBELEŽAVANJE BUDUĆNOSTI IMPERFEKTOM U ITALIJANSKOM JEZIKU

Italijanski imperfekat je relativno glagolsko vreme kome je svojstvena veoma složena semantika. Od svih glagolskih vremena indikativa on poseduje najraznovrsnija značenja i najširi spektar upotreba

[7] Upotreba aorista u zavisnim rečenicama poput „Ako pođoh, nagledah se jada" (Stevanović 1974: 650) nije uobičajena u savremenom srpskom jeziku i doživljava se kao dosta arhaična.

(Bertinetto 1986, Bazzanella 1987, 1990, 1994, Frattegiani Tinca 1989, Berretta 1992, Mazzoleni 1992, Lo Duca 1993, Moderc 2002).

Imperfekat je inače tipično aspekatsko vreme koje označava: a) nesvršenu radnju u prošlosti, b) radnju koja se ponavljala, c) radnju koja je istovremena sa drugom prošlom radnjom, a ima i deskriptivnu funkciju kada služi za opisivanje neke situacije u prošlosti ili za stvaranje pozadine radnje.

Pored ovih osnovnih vremenskih upotreba, on poseduje i brojne modalne upotrebe. Kako se na više mesta u literaturi navodi, imperfekat je veoma podložan modalnoj transpoziciji u sferu irealnog, zamišljenog, željenog i sl., upravo zahvaljujući svom nesvršenom aspektu, tj. svojevrsnoj „neodređenosti" i nemogućnosti da precizno definiše kraj radnje. U većini svojih modalnih upotreba imperfekat označava radnju koja se odnosi na dimenziju prošlosti, ali u pojedinim on može da označi i radnju koja ima referencu na sadašnjost ili na budućnost. Na modalnu upotrebu imperfekta s referencom na budućnost prva je u literaturi skrenula pažnju K. Bacanela (Bazzanella 1990) i označila terminom *imperfetto di pianificazione* 'imperfekat za planiranu radnju'. Takav imperfekat je svojstven pre svega govornom jeziku, a njime govornik izražava buduću radnju koju namerava odnosno planira da izvrši, ali koja je podložna promenama.

(18) A: Non puoi farlo domani?
B: No, domani andavo in biblioteca. (Bazzanella 1990: 446, 1994: 102)
A: 'Zar ne možeš to da uradiš sutra?'
B: a) 'Ne, sutra sam planirao da idem u biblioteku.' / b) 'Ne, sutra idem u biblioteku'

(19) Che facevi domani? (Razg.)
a) 'Šta radiš sutra?' / b) 'Šta si planirao za sutra?'

(20) A: Vieni alla festa domani? (Razg.)
B: Uffa, domani avevo un appuntamento con una ragazza.
A: E dai, l'appuntamento puoi sempre rimandarlo, no?
A: 'Je l' dolaziš sutra na žurku?'
B: a) 'Uf, sutra sam planirao da se vidim s jednom devojkom.' / b) 'Uf, sutra imam sastanak s jednom devojkom.'
A: 'E daj, uvek možeš da odložiš sastanak, zar ne?'

(21) A: Ma come mai ti è venuto in mente di fare un incidente proprio oggi?
B: No, è che domani avevo un altro impegno. (iz filma *Il 7 e l'8*)[8]
A: 'Ali kako ti je palo na pamet da baš danas napraviš sudar?'
B: a) 'Pa, za sutra sam planirala drugu obavezu.' / b) 'Pa, sutra imam drugu obavezu.'

(22) A: Non possiamo vederci stasera? (Razg.)
B: No, stasera andavo fuori a cena.
A: 'Zar ne možemo da se vidimo večeras?
B: a) 'Ne, večeras sam planirao da izađem na večeru.' / b) Ne, večeras izlazim na večeru.'

Za razliku od ostalih prošlih vremena, kojima se radnja transponuje u budućnost, imperfektom se ona fiktivno izmešta u prošlost, a kako navodi K. Bacanela (Bazzanella 1990, 1994), iz izmeštanja u prošlost, tj. u svet koji se ne poklapa sa aktuelnim, proističe mogućnost imperfekta da ublaži ilokutivnu snagu iskaza.[9] Drugim rečima, temporalna udaljenost postaje modalna udaljenost (Bazzanella 1994:

[8] Film *Il 7 e l'8* je snimljen 2007. godine, a režirali su ga S. Ficarra, V. Picone i G. Avellino.

[9] Bacanela (Bazzanella 1990, 1994) se u svoja dva rada poziva na koncept „Izmeštanja" (Randriamasimanana 1987) i koncept „Temporalne distance" (Fleischman 1989). Kao što je poznato, „izmeštanje" se javlja kad god se govornik seli iz okvira u kome se nalazi u trenutku govora. On to može da učini bilo unazad bilo unapred u vremenu. Kako navodi S. Flajšman

103). Upotrebljavajući imperfekat govornik kao da kazuje: „planirao sam nešto da uradim, još uvek planiram, ali mogu da promenim plan, ukoliko je neophodno“. K. Bacanela (Bazzanella 1990: 455) takođe navodi da se upotrebom imperfekta na neki način sagovorniku ostavlja poslednja reč, s jedne strane, zato što njegova aspektualna neodređenost ne prikazuje radnju kao ostvarenu ili kao radnju koju je govornik bez sumnje odlučio da izvrši, a s druge, zato što se njime vrši temporalno izmeštanje u prošlost, pa se sledstveno tome govornik distancira od sadržine iskaza, manje nameće i time u neku ruku sagovorniku daje dozvolu da o njegovim planovima pregovara. To se ovde može videti i po sagovornikovoj replici u primeru (20).

Ovakav imperfekat ne bi mogao da se zameni prezentom ili prostim futurom, a da se sačuva ista funkcija, već samo kondicionalom sadašnjim, i to delimično, ili modalnim glagolom *volere* ‘hteti’ i glagolskim izrazima poput *pensare di* ‘misliti’, ‘planirati’, *avere intenzione di* ‘nameravati’ i dr. u imperfektu (Bazzanella 1994: 102). Što se kondicionala sadašnjeg tiče, K. Bacanela (Bazzanella 1990: 452, 1994: 102) navodi da on nije potpuno adekvatna pragmatička zamena jer, iako se i kondicionalom sadašnjim iskazuju želja i namera i ostavlja mogućnost da dođe do promene plana, on ima za nijansu ublaženije značenje spremnosti i već donete odluke od samog imperfekta, a i radnju usmerava u budućnost, te na neki način predstavlja opoziciju imperfektu koji je „izmešta“ u prošlost.

S obzirom na to da se u ovako upotrebljenom imperfektu prepliću modalna komponenta namere i želje da se radnja izvrši, vremenska referenca na budućnost i pragmatički efekat ublažavanja iskaza, njegovo značenje se ne može najvernije preneti na srpski jezik. Ono bi moglo da se prenese opisno, upotrebom izraza poput: *mislio sam da..., planirao sam da...*, i dr. jer se i u italijanskom ovakvo značenje imperfekta slično može parafrazirati (*avevo intenzione di ...* ‘imao sam nameru da’, *pensavo di ...* ‘mislio sam da ...’, *volevo* ‘hteo sam da ...’). Njegov srpski ekvivalent bi mogao biti i prezent, s tim što se njihovo značenje samo delimično poklapa. Dok i prezent i imperfekat iskazuju nameru i/ili isplaniranu radnju, dotle prezent izražava veću spremnost, čvrsto donetu odluku i, za razliku od imperfekta, nema funkciju ublažavanja iskaza. On takođe buduću radnju prikazuje kao izvesnu, kao radnju koja će se sigurno dogoditi, dok imperfekat nema tako izraženu komponentu izvesnosti jer u njemu modalno značenje ipak dominira nad vremenskim. Međutim, registar u kome se beleži ovakva upotreba imperfekta u italijanskom jeziku blizak je registru u kome se u srpskom jeziku javlja prezent. Što se potencijala tiče, smatramo da on ne bi bio odgovarajući ekvivalent ovako upotrebljenog imperfekta, između ostalog i zbog toga što se razlikuje po formalnosti upotrebe.

6. ZAKLJUČAK

Istraživanje sprovedeno u ovom radu imalo je za cilj proučavanje, opis i poređenje italijanskih i srpskih prošlih vremena koja se, izvan svoje osnovne funkcije upućivanja na prošlost, u odgovarajućem kontekstu mogu upotrebiti i za označavanje budućnosti. Opšti zaključak do kog se došlo kontrastivnom analizom prošlih glagolskih vremena kao alternativnih markera za buduću radnju u italijanskom i srpskom jeziku jeste da se između ova dva jezika javljaju kako apsolutna i delimična poklapanja, tako i razlike. Ove tri vrste odnosa manifestuju se i na formalno-gramatičkom i na semantičkom planu.

Što se apsolutnih poklapanja tiče, da bi prošla vremena uopšte mogla da označavaju buduću radnju, kako u italijanskom tako i u srpskom jeziku, ona moraju biti praćena odgovarajućom vremenskom odredbom koja upućuje na budućnost ili se buduće vremensko značenje mora inferirati na osnovu konteksta. Apsolutna poklapanja se na formalnom planu ispoljavaju i kod njihove sintaksičke distribucije. Naime, kao oznake za buduću radnju sva prošla vremena se javljaju u nezavisnoj rečenici. Na formalnom planu apsolutna poklapanja između dva jezika ogledaju se i u postojanju nekih istih sredstava za

(Fleischman 1989), temporalno distanciranje od govornikove sadašnjosti funkcioniše međujezički kao metaforičko sredstvo za uspostavljanje socijalne/interpersonalne distance i za postizanje učtivosti. Kako ova autorka zapaža, mnogi jezici koriste prošla vremena za ublažavanje iskaza i zahteva i za unošenje komponente učtivosti. Ovakav pragmatički efekat ima i italijanski *imperfetto di cortesia* ‘imperfekat učtivosti’: *Volevo chiederti un favore* ‘Hteo sam da te zamolim za uslugu.’ I u srpskom jeziku se može javiti perfekat u istom značenju.

obeležavanje budućnosti, tačnije složenog perfekta u italijanskom i perfekta u srpskom. Što se semantičkog plana tiče, u zajednička obeležja prošlih vremena kao futurskih markera spada činjenica da su njihova vremenska značenja često obeležena i modalnom komponentom, koja je negde izražena jače, a negde slabije. Drugim rečima, uz vremensku referencu na budućnost, neretko se paralelno javljaju i različite modalne nijanse i značenja poput želje, namere i uverenosti u izvršenje buduće radnje. Jedini izuzetak u tom pogledu predstavlja italijanski imperfekat jer on ne izražava tako visok stepen uverenosti u realizaciju buduće radnje.

Delimična poklapanja tiču se formalno istih sredstava – složenog perfekta i perfekta. Njihovo futursko značenje i funkcija su veoma slični jer oba vremena predstavljaju buduću radnju kao već ostvarenu, s tim što se u futurskoj upotrebi često ne javljaju isti glagoli u oba jezika. Upravo zbog toga ekvivalent italijanskog složenog perfekta s vrednošću futura nije uvek srpski futurski perfekat i obrnuto. U italijanskom jeziku, upotreba određenog glagola u složenom perfektu za budućnost uslovljena je njegovim akcionalnim značenjima odnosno leksičko-semantičkim osobinama jer se, kako smo istakli, u futurskoj upotrebi mogu javiti samo transformativni glagoli. Mišljenja smo da i u srpskom jeziku mogućnost upotrebe određenog glagola u *futurskom perfektu* ima veze sa njegovim akcionalnim obeležjima, ali je to pitanje koje svakako zahteva dodatnu analizu i ostaje otvorena tema za dalja proučavanja.

I najzad, razlike između italijanskog i srpskog jezika ogledaju se u činjenici da se formalno slična sredstva razlikuju na planu značenja, u tom smislu što u jednom jeziku mogu označavati buduću radnju, a u drugom ne. Tako srpski aorist može imati funkciju markera za budućnost, dok italijanski prost perfekat kao njegov formalni ekvivalent ne može. Isto tako, italijanski imperfekat može biti upotrebljen s referencom na budućnost, dok srpski impefekat ne može imati futursko značenje.

Rezimirajući sve što je rečeno o futurskoj upotrebi italijanskih i srpskih prošlih vremena, može se još jednom konstatovati da se između ova dva jezika javljaju kako brojne sličnosti tako i razlike, budući da oba poseduju neke svoje specifičnosti u pogledu transponovanja prošlih vremena u sferu budućnosti.

Literatura:

Ašić, T. (2008). Deiktička komponenta u značenju glagola i aorist: slučaj glagola *otići*. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 37/1: 113-126.

Bazzanella, C. (1987). I modi dell'imperfetto. *Italiano e oltre* 2/1: 18-22.

Bazzanella, C. (1990). 'Modal' uses of the Italian *indicativo imperfetto* in a pragmatic perspective. *Journal of Pragmatics* 14/3: 439-457.

Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare*. Firenze: La Nuova Italia.

Belić, A. (1939). Prilozi učenju o upotrebi vremena u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 27: 179-189.

Berretta, M. (1992). Sul sistema di tempo, aspetto e modo nell'italiano contemporaneo. In: B. Moretti, D. Petrini & S. Bianconi (eds.), *SLI 25. Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*. Roma: Bulzoni Editore, 135-153.

Bertinetto, P. M. (1986). *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Firenze: Accademia della Crusca.

Enciclopedia Treccani - htpp://www.treccani.it

Fleischman, S. (1989). Temporal distance: a basic linguistic metaphor. *Studies in Language* 13/1: 1-50.

Frattegiani Tinca, M. T. (1989). Valori, usi e sfumature dell'imperfetto indicativo nella lingua italiana contemporanea. *Annali dell'Università per Stranieri di Perugia* 12: 83-104.

Janićijević, N. (2016). *Iskazivanje budućnosti glagolskim oblicima i konstrukcijama u italijanskom i srpskom jeziku.* Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.

Klikovac, D. (2009). O prezentu nevršenih glagola za označavanje budućih situacija. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 38/1: 57-70.

Klikovac, D. (2010). *Skripta za predmet Sintaksa srpskog jezika*. Beograd (neobjavljeni materijal).

Lo Duca, M. G. (1993). Tempo imperfetto. *Italiano e Oltre* 8/4: 248-250.

Mazzoleni, M. (1992). "Se lo sapevo non ci venivo": l'imperfetto indicativo ipotetico nell'italiano contemporaneo. In: B. Moretti, D. Petrini & S. Bianconi (eds.), *SLI 25. Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*. Roma: Bulzoni Editore 171-189.

Minović, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika za više škole (Rečenica, padeži, glagolski oblici).* Sarajevo: Svjetlost.
Moderc, S. (2002). *Relativna vremena u italijanskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
Mrazović, P. & Z. Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
Piper, P. & I. Klajn (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
Randriamasimanana, C. (1987). Tense/Aspect and the concept of Displacement. *Journal of Pragmatics* 11/2: 193-220.
Salvi, G. & L. Vanelli (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: Il Mulino.
Sladojević, P. (1966). *O osnovnim vremenskim kategorijama upotrebe glagolskih oblika u srpskohrvatskome jeziku*. Beograd: Naučna knjiga.
Stanojčić, Ž & Lj. Popović (1989). *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole.* Beograd: Zavod za udžbenike.
Stanojević, V. & T. Ašić (2008). *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku.* Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
Stevanović, M. (1974). *Savremeni srpskohrvatski jezik II. Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga.
Tanasić, S. (2005). Sintaksa glagola. U: P. Piper et al., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska, 345-476.
Vendler, Z. (1967). *Verbs and times. Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
Vojvodić, D. (2008). O nemorfologizovanim sredstvima za izražavanje futuralne semantike u srpskom i drugim slovenskim jezicima. U: M. Radovanović & P. Piper (eds.), *Semantička proučavanja srpskog jezika* 2. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 221-256.

L'ESPRESSIONE DEL FUTURO CON I TEMPI VERBALI DEL PASSATO IN ITALIANO E SERBO

Riassunto

Il contributo si propone di analizzare da un punto di vista contrastivo i tempi verbali del passato italiani e serbi i quali, al di fuori della loro funzione primaria di indicare un evento passato, in determinati contesti possono essere usati anche per fare riferimento ad eventi futuri. Lo scopo del contributo è di descrivere e paragonare i diversi valori sintattico-semantici dei tempi del passato adoperati nelle due lingue come marche del futuro, di determinarne le differenze e le somiglianze nonché di individuarne i rispettivi equivalenti traduttivi. In base ai risultati dell'analisi presentati in questo lavoro, si può concludere che l'italiano e il serbo mostrano tanto le somiglianze quanto le differenze nell'uso dei tempi del passato per il riferimento all'avvenire. Le differenze e le somiglianze tra le due lingue si manifestano sia a livello morfosintattico che a quello semantico.

Parole chiave: italiano, serbo, analisi contrastiva, futuro, tempi del passato.

Nataša Janićijević
Univerzitet u Beogradu, Srbija
Filološki fakultet
natasa.janicijevic@fil.bg.ac.rs

UDK 811.111/163.41’373.612.2:611.84

Бојана Комароми – Биљана Радић-Бојанић

КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП РАЗУМЕВАЊУ СИНЕСТЕЗИЈСКИХ МЕТАФОРА У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ НА ПРИМЕРУ ЧУЛА ДОДИРА[1]

Један од најчешћих облика метафоричког преноса у свим језицима је синестезијска метафора, као посебан облик метафоре код које је изворни домен утисак примљен преко једног чула, а циљни домен утисак примљен преко другог чула (нпр. *нежан глас, тежак мирис, дречаве боје*). Као предмет овог истраживања узет је домен чула додира, који је према принципу утеловљеног искуства, као конкретнији и доступнији чулни домен, подобан да буде изворни домен којим би се структурисала значења у другим чулним доменима. Рад истражује тенденције синестезијских пресликавања из домена чула додира на друге чулне домене у енглеском и српском језику, при чему се посебна пажња посвећује разумевању когнитивне заснованости синестезијских метафора. Резултати истраживања указују на сличности између два језика на нивоу општих тенденција синестезијских преноса, док су разлике очекиване на нивоу конкретних концептуализација, пре свега у случајевима идиоматизованих израза и метафоричког и метонимијског уланчавања.

Кључне речи: когнитивна лингвистика, синестезијска метафора, чула, чуло додира, контрастивна анализа.

1. УВОД

1.1. Синестезијска метафора

Истраживање које је средином прошлог века покренуло интересовање за анализу синестезијске метафоре представљено је у књизи *The Principles of Semantics* Стивена Улмана (Ullmann 1957). У поменутој књизи аутор је представио своја запажања везана за природу синестезијских преноса значења код придева и поставио прву генерализацију везану за смерове преноса ослањајући се на хијерархију чула коју је поставио Аристотел у свом делу *De Anima* (додир, укус, мирис, звук, вид). Улман је указао на чињеницу да се нека чула (пре свега чуло додира) јављају чешће као изворни домени, а нека чула (пре свега звук) чешће као циљни домени у синестезијским метафорама. У раду Џозефа М. Вилијамса *Synaesthetic Adjectives: A Possible Law of Semantic Change* (Williams 1976) синестезијске метафоре се први пут изучавају на дијахроном плану. Анализирајући више од сто синестезијских придева кроз историју енглеског језика, Вилијамс закључује да су се сензорне речи у енглеском преносиле и да се преносе са чулног модалитета који је физиолошки најмање диференцирајући и еволуционо гледано најпримитивнији на сензорни модалитет који је највише диференцирајући и најнапреднији, односно да важе следећи смерови метафоричког преноса:

[1] Рад је написан у оквиру научног пројекта *Језици и културе у времену и простору* (број пројекта 178002) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

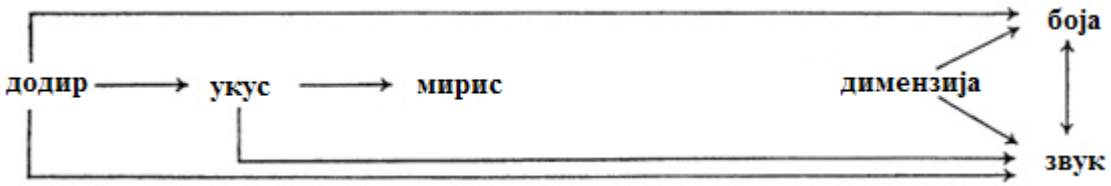

Слика 1: Смерови метафоричких преноса према Вилијамсу (Williams 1976)

Имајући у виду чињеницу да нам дијахрона проширивања значења дају основу за разумевање синхроне полисемије јер се темеље на истим когнитивним принципима (Грковић-Мејџор 2013, Sweetser 1990), Вилијамсови закључци су били од великог значаја за изучавање синестезијске метафоре у савременим језицима. Даља истраживања указала су на врло сличне тенденције синестезијских преноса чак и међу просторно удаљеним језицима обликованим различитим културама, као и у различитим дискурсима.

Аспект проучавања синестезијских израза актуелан у лингвистичким истраживањима новијег датума (са почетка овог века) односи се на разумевање синестезијских метафора, тј. проналажење одговора на питање како је могуће разумети један чулни модалитет помоћу другог (нпр. како је могуће да за тон кажемо да је висок или низак иако нема просторно постојање). Когнитивна лингвистика, ослањајући се на сазнања из других научних поља, пре свега поља психологије, психолингвистике, па чак и неурологије, као и етнологије, пружила је нов приступ разумевању синестезијске метафоре. У окриљу когнитивне лингвистике синестезијску метафору видимо као својеврсно садејство перцепције, когниције, културе и језика. Наиме, иако и данас постоје различита, па чак и опречна гледишта о томе како приступити разумевању синестезијске метафоре, генерално подржавано гледиште је да су ове метафоре засноване на способности сваког човека да проналази сличности између различитих облика перцепције, а да те сличности које препознајемо на перцептивном нивоу затим служе као основа за когнитивне механизме у нашем уму којима се стварају синестезијске метафоре у језику (Marks 2011; Cacciari 2008). С друге стране, култура у којој живимо и другачије физичко окружење утичу на наше поимање света и на значај који придајемо појединим чулима у сазнавању света (Classen 1993, Kövecses 2005), услед чега се, између осталог, јављају међујезичке варијације.

1.2. Чуло додира

Чула се, у складу са културом у којој живимо, деле на додир, укус, мирис, звук и вид.[2] Истраживање у овом раду бави се придевима чула додира, који су даље разврстани према специфичнијем значењу на поддомене, те имамо придеве којима описујемо надражаје везане за чврстоћу (нпр. *крут, мек*), текстуру (нпр. *гладак, храпав*), оштрину (нпр. *оштар, туп*), температуру (нпр. *топао, врео*) итд.

Претходно истраживање (Комароми 2016) које је обухватило анализу придева из свих сензорних домена у енглеском и српском језику показало је да је група синестезијских придева који имају примарно значење у тактилном домену најмногобројнија: око трећина синестезијских придева и у енглеском и у српском су тактилни придеви. Ови резултати у складу су са принципом утеловљеног искуства (Johnson 1987) јер је кроз тактилну перцепцију контакт између тела и објекта перцепције директан, објекат осећамо својим телом, а сам објекат перцепције мора имати просторно постојање да би био перцепиран (Yu 2003, Shen 1997, Shen & Eisenman

[2] Услед чињенице да путем чула вида примамо велики број врло различитих информација о спољном свету, визуелни придеви су у овом раду, а у складу са горепоменутим Вилијамсовим истраживањем (Williams 1976), подељени на придеве којима се описују боје (при чему су овде пре свега обухваћени придеви који се односе на јачину светлости) и на придеве којима се описују просторне димензије.

1998). Утеловљеност искуства је већа самим тим што тактилне надражаје доживљавамо и као део сопствених телесних осећаја. Попова (Popova 2005) такође указује на значај додира за структурисање значења, сматрајући да је додир суштински за стварање слике о спољном свету и концептуализацију просторних појмова. Ауторка такође истиче да је додир једино чуло код ког постоји јасна разлика између активне и пасивне перцепције: додир је пасиван код субјективног осећаја бола или, рецимо, када осећамо топлоту или хладноћу; с друге стране, може бити активан као резултат наменског покрета руком.

2. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживачка грађа прикупљена је из различитих речничких извора: једнојезичних речника, лексикона, речника синонима и фразеолошких речника, речника идиома, метафора и пословица, као и делова речника посвећених семантичким пољима чула. Речници за енглески језик укључују: *Collins English Dictionary Online* (CED), *Longman Dictionary of Contemporary English Online* (LD), *Oxford Dictionaries Online* (OOED), *Random House Kernerman Webster's College Dictionary* (RHD). Речници коришћени за српски језик су *Речник српскохрватскога књижевног језика* (РКЈ), *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ) и *Речник српског језика* (РСЈ). Поред речничких извора, коришћени су и електронски корпуси за илустрације употребе синестезијских придева кроз додатне примере: *British National Corpus* (BNC) за енглески језик и *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду* (КССЈ) за српски језик.

Истраживачку грађу сачињавају само они придеви код којих постоје значења у више од једног чулног домена. Да би придев био синестезијски, међутим, није довољно да придев има значења у више чулних домена, већ је потребно утврдити да се ради о чулном, а не неутралном придеву.[3] Примарно чулно значење придева утврђује се на основу одредница у речнику, док етимологија овде није кључна и узима се у обзир само у случајевима када се на основу одредница у различитим речницима не може јасно закључити које чуло је примарни домен.

Резултати су обрађени дескриптивном и контрастивном методом.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

3.1. Чуло додира као изворни домен у енглеском језику

У енглеском језику пронађено је 28 синестезијских придева којима се примарно описују утисци добијени путем чула додира. Придеви су током анализе, у зависности од начина на који добијамо дате тактилне утиске, категорисани на: надражаје добијене руком, надражаје добијене преко коже и осећаје тела (Popova 2005). При томе, синестезијски придеви којима описујемо надражаје добијене руком у енглеском језику укључују придеве који се односе на перцепцију чврстоће (нпр. *firm, hard, soft*), текстуре (нпр. *coarse, rough, smooth*) и оштрине (нпр. *sharp, dull, keen*), док су придеви којима се описују надражаји добијени преко коже у енглеском језику подељени на придеве који се односе на температуру (нпр. *cold, hot, mild*), влажност (*dry*) и бол (за описивање бола користе се придеви чије је основно значење везано за другачију врсту тактилног надражаја, као што су придеви *harsh, acute, sharp*). Синестезијски тактилни придеви којима се

[3] Придев *благ,* на пример, има значења у више чулних домена, те имамо примере попут *благи сунчеви зраци, благе боје, благи звуци, благ ајвар* (РСЈ), али његово примарно речничко значење је 'који је добре, питоме нарави, доброћудан', нпр. *Благ човек* (РСЈ), док су чулна значења дата на петом или шестом месту. У складу са тим, сматраћемо да придев *благ* не мора нужно бити везан за једно чуло, или уопште за чула, већ се према значењима датим у речнику може закључити да се придев односи уопште на 'умерене', 'пријатне' или 'угодне' квалитете.

описују осећаји тела нису подељени у подгрупе (нпр. *heavy, light*, *tight*). Треба имати у виду, међутим, да често може доћи до преклапања, те рецимо бол и притисак можемо осетити и путем коже и као осећај тела.

Анализом истраживачке грађе показано је да тактилни синестезијски придеви у енглеском најчешће имају значења у неколико сензорних домена. Придев *hard,* на пример, има примарно тактилно значење које се односи на чвстоћу и температуру, као у примерима:

− *After months without rain, the ground was too hard to plough.* (LD)

− *a hard winter/frost* (LD)

Hard се, такође, користи за описивање утисака које примамо помоћу чула укуса, вида и звука:

− *A hard wine has not aged enough to achieve a proper balance.* (OOED)

− *the hard light of morning* (OOED).

− *We drive for a while and suddenly there is a loud, hard noise* […]. (OOED).

Пример тактилног придева који се употребљава за описивање утисака добијених путем свих чула је придев *hot*. Његово значење у примерном тактилном домену односи се на температуру, као у примеру:

− *a hot day in July* (LD)

Поред тога, овај придев налазимо и у домену укуса, мириса, звука и вида:

− *a very hot dish cooked with green chilli* (OOED).

− *In a moment they raised a loud clamor, announcing that the scent was hot.* (OOED)

− *hot jazz* (RHD)

− *hot pink* (RHD)

Много ређи су примери придева у енглеском који се користе у само још једном сензорном домену, као што је придев *brittle*, који осим значења у тактилном домену (чврстоћа) има значење и у домену звука, као у примерима:

− *The branches were dry and brittle.* (LD)

− *a brittle laugh* (OOED)

3.2. Чуло додира као изворни домен у српском језику

У истраживачкој грађи у српском језику идентификовано је 20 синестезијских придева код којих је домен чула додира примарни сензорни домен. Као и у енглеском језику, придеви су подељени на категорије (надражаје добијене руком, надражаје добијене преко коже и осећаје тела).

Пример придева који се јавља у више сензорних домена је придев *тежак* (користи се за осећаје тела у тактилном домену), који се јавља и у доменима мириса, вида и звука:

− *тежак камен* (РСЈ)

− *Осећао се тежак и мучан мирис крављег млека.* (РКЈ)

− *Последња јесен је прошла воћњаком мојим и пролила тешке и зреле боје по воћу.* (РКЈ)

− *Зачу се … с прага тежак и мумлав глас.* (РКЈ)

Тактилни придеви који се јављају у само још једном сензорном домену у српском језику су, на пример, придеви *гладак* и *храпав* (придеви којима се описује текстура), које налазимо само још у аудитивном домену:

−*Тела, којима је површина глатка, одбијају многе топлотне зраке.* (РСАНУ)

−*Није њега заводио глатки шапат, који чујеш на плочнику великог града.* (РСАНУ)

− *храпава даска* (РСЈ),

− *Чуо се из тамна кута храпав, изморен глас.* (РКЈ)

3.3. Смерови пресликавања синестезијских метафора код домена додира као изворног домена

Резултати истраживања показују да су тактилни синестезијски придеви генерално склони вишеструким синестезијским преносима те велики број ових придева има значења у више чулних домена, при чему је ова тенденција више присутна у енглеском језику. У Табели 1. дати су упоредни резултати о пресликавањима тактилних придева са процентима:

	додир	укус	мирис	димензија	боја	звук
енглески	28 →	14 (50%)	7 (25%)	3 (11%)	14 (50%)	24 (86%)
српски	20 →	2 (10%)	5 (25%)	2 (10%)	10 (50%)	16 (80%)

Табела 1: Пресликавања тактилних придева на остале чулне домене у енглеском и српском језику са процентима

Видимо да у оба језика постоје примери пресликавања на све остале чулне домене, што није случај код осталих чула као изворних домена (Комароми 2016), док је најчешћи циљни домен звук. Резултати сведоче о томе да у два језика постоје врло сличне тенденције, осим код домена укуса: у енглеском се половина тактилних синестезијских придева пресликава на домен укуса, док у српском језику у домену укуса налазимо само два придева (10%). Овакав резултат за српски језик је изненађујући имајући у виду тенденције које су предложили Вилијамс (Williams 1976) и Улман (Ullmann 1957), односно повезаност домена додира и укуса и значај тактилних осећаја у перцепцији укуса: док једемо и пијемо доживљавамо мноштво осећаја, не само из домена укуса, већ и мириса и додира, укључујући температуру, а некада и осећај бола у устима и носу. Очекивано је да ће се ова повезаност одражавати и на језик. Тако можемо видети да се у неким дефиницијама које се односе на укус пре указује на тактилни осећај у устима (и носу) него на сам укус: на пример, тактилни придев *hot* је дефинисан као 'causing a burning sensation on the tongue' (CED), док је густативни придев *pungent,* који етимолошки потиче из тактилног домена, објашњен као 'sharply affecting the organs of taste or smell, as if by a penetrating power; biting; acrid' (RHD). Поред придева *pungent*, значајан број других густативних придева у енглеском води порекло од тактилних значења (пре свега оштрине), на пример *bitter, tangy, piquant, tart, acid, acrid*. Класен (Classen 1993: 52) истиче да је и сама реч *taste* некада значила *touch,* и да у западњачкој цивилизацији додир служи као модел за укус. Једно од могућих објашњења за мали број пронађених тактилних српских придева са густативним значењем су оскуднији постојећи истраживачки извори за српски језик, јер у речничким изворима у српском не налазимо употребу тактилних придева као што су *оштар* или *нежан* у домену укуса иако нама (као изворним говорницима српског језика) изрази као што су рецимо *оштар укус* или *нежан укус* звуче прихватљиво.

Пресликавања из домена додира на мирис нису очекивана према Вилијамсу (1976), иако резултати истраживања сведоче о употреби тактилних придева у олфакторном домену (25% тактилних придева и у енглеском и у српском језику). Физиолошки гледано, повезаност додира и укуса с једне стране, и укуса и мириса с друге стране је неоспорна услед интеракције између сензорних рецептора додира и укуса, и укуса и мириса у устима и носу, али осећаје додира и мириса је најчешће лако раздвојити као засебне надражаје и засебна чула (Lehrer 1978). Други неочекивани смер пресликавања је ДОДИР → ДИМЕНЗИЈА (11% у енглеском и 10% у српском), при чему се сва значења у домену димензије у оба језика односе искључиво на углове (*sharp angle / оштар угао* и сл.). Претпостављамо да се овај пренос значења заснива на изгледу оштрог угла који личи на нож или неко друго сечиво, па отуд веза између придева додира и придева димензије.

У истраживању су анализиране и употребе тактилних придева у колокацијама, идиомима и пословицама у непримарним сензорним доменима. Показало се да су примери оваквих употре-

ба врло чести у енглеском језику. Колокације налазимо у доменима мириса (*heavy scent*, *heavy perfume*), боје (*dull glow; cold / cool colours*) и домену звука (*dull thud; harsh voice, harsh laugh*, *harsh tone; heavy silence*). У домену укуса тактилни придеви се користе у поређењима: *keen as mustard; sharp as vinegar, sharp as bottled porridge.* Идиоматизоване изразе налазимо у доменима мириса (*somebody's scent is cold / hot*), боје (*in the cold light of day; let the dry light into him*) и звука (*dull roar*). У истраживачком материјалу је и једна пословица код које је тактилни придев употребљен за описивање укуса: *Sweetest wine makes sharpest vinegar.* С друге стране, у непримарним сензорним доменима у српском језику јављају се само два устаљена израза: *хладне боје* и *тупа уга,* док нису уочене употребе ових придева у идиомима или пословицама. Оно што доприноси овако очигледним разликама у употреби синестезијских придева могу опет бити оскуднији речнички извори који постоје за српски језик као и уопште различита лексикографска пракса да се у енглеским речницима потенцира истицање колокација и идиоматизованих израза у већој мери него у српском језику.

3.4. Когнитивна основа синестезијских метафора са доменом додира као изворним доменом

Иако је когнитивна лингвистика пружила одговоре на многа питања о когнитивним процесима везаним за језик, литература сведочи о томе да је питање когнитивних механизама на којима се заснива синестезијска метафора и даље тема бројних научних дискусија у којима најчешће налазимо супротстављена гледишта. Ради се о врло различитим објашњењима, почев од објашњења да су синестезијски изрази (као и синестезија као неуролошка појава) искључиво резултат интеракције нерава задужених за обраду сензорних информација, да су чулни придеви амодални и моносемични у чулним доменима, па до објашњења заснованих на принципима когнитивне лингвистике о комплексним когнитивним механизмима (сликовних схема, метафора, метономија итд.) помоћу којих се надражај добијен путем једног чула може користити за описивање надражаја из другог чула. Интересантно је да већина аутора који су се бавили когнитивним аспектима синестезијских израза долази до закључка да се синестезијске метафоре не могу објаснити само једним правилом или једним когнитивним механизмом који би се могао применити на све примере синестезијских израза.

Приступ примењен у овом раду темељи се на примарном принципу когнитивне лингвистике о утеловљености, где наше перцептивно и телесно искуство има централну улогу у когнитивним процесима којима настају језички изрази – у овом случају синестезијске метафоре. На основу овог принципа неки чулни домени схваћени су као конкретни и доступни, док су други апстрактнији и мање приступачни, и метафоричко пресликавање врши се од конкретнијих ка апстрактнијим чулним доменима. Чињеница је да објашњења која су у складу са принципом утеловљеног искуства заиста одговарају постојећим општим синестезијским тенденцијама у енглеском и српском језику добијеним у резултатима истраживања. Међутим, потребно је заћи и дубље у структуру преноса, односно пружити објашњење како се тачно надражај из циљног домена објашњава помоћу придева из изворног домена.

Разумевање испитиваних синестезијских метафора заснива се на следећој идеји: не само да се синестезијске метафоре групно гледано могу објаснити помоћу више од једног когнитивног механизма (објашњавајући неке изразе на један, а остале на други начин, као код већине горенаведених гледишта), већ се и појединачни синестезијски изрази могу сагледати кроз вишеструке мотивације. Другим речима, један синестезијски израз у својој основи најчешће има више метафоричких и/или метономијских механизама помоћу којих се из изворног домена у циљни домен преносе различити аспекти значења.

Примери објашњења когнитивних мотивација синестезијских израза дати су у Табели 2. и Табели 3. у наставку текста. За оба примера пресликавања (ДОДИР/ТЕЖИНА → ЗВУК и ДОДИР/ТЕМПЕ-

РАТУРА → ЗВУК) дати су типови когнитивних механизама (метафора или метонимија),[4] објашњена је потенцијална метафоричка или метонимијска мотивација и дати су примери синестезијских израза у оба језика у којима је уочена дата метафора или метонимија. Примери су приказани са назнаком да ли је дата метафора или метонимија заступљена само у једном од језика (ознака Е за енглески или С за српски) или оба језика (ознака Е/С), а после анализираног примера су у загради дати још неки примери на које се објашњени механизам може применити. Последња колона табеле остављена је за случајеве могућег метафоричког или метонимијског уланчавања.

СМЕР ПРЕСЛИКАВАЊА	метафора / метонимија	ПОТЕНЦИЈАЛНА МЕТАФОРИЧКА / МЕТОНИМИЈСКА МОТИВАЦИЈА	примери	потенцијална метафоричка / метонимијска уланчавања
ДОДИР (тежина) →ЗВУК	метафора	СКАЛА ДОДИРА ЈЕ СКАЛА ЗВУКА	*light tap / лак шум:* (Е/С) слаб интензитет притиска повезујемо са слабим интензитетом звука (тихим звуком)	
	метонимија	УЗРОК ЗА ПОСЛЕДИЦУ	*heavy thud /тежак глас:* (Е/С) тежина за звук који производи тежак предмет када падне или удари (дубок, гласан звук) (*light tap, лак шум*) *heavy silence:* (Е) тежина за емотивно стање које изазива јак притисак на тело (осећај непријатности, беса, туге) *tight voice:* (Е) теснођа за емотивно стање које изазива такав притисак на тело (непријатност, љутња, забринутост)	(метафора) ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ / ТУЖНО ЈЕ ДОЛЕ: притисак на тело тешким предметом има за последицу нижи положај тела, што повезујемо са лошим ситуацијама и тужним осећањима

Табела 2: Примери потенцијалних когнитивних мотивација синестезијских придева из домена додира (поддомен тежине) као изворног домена

СМЕР ПРЕСЛИКАВАЊА	метафора / метонимија	ПОТЕНЦИЈАЛНА МЕТАФОРИЧКА / МЕТОНИМИЈСКА МОТИВАЦИЈА	примери	потенцијална метафоричка / метонимијска уланчавања
ДОДИР (температура)→ЗВУК	метафора	утисак који на чуло додира оставља топлота или хладноћа повезујемо са утиском који на чуло слуха оставља звук	*cold voice:* (Е/С) непријатност хладноће повезујемо са непријатношћу звука (*frigid tone, млак глас*)	

[4] При утврђивању метафоричких мотивација израза консултована је и *Главна листа метафора* (*Master Metaphor List*) Лејкофа и сарадника (Lakoff et al. 1991).

			hot music: (E) јачину и интензивност додира врелог предмета повезујемо са интензивношћу и пуноћом звука музике	
	метонимија	УЗРОК ЗА ПОСЛЕДИЦУ	*warm tones / топао глас:* (E/C) топлота за емотивно стање које изазива топлота (осећај пријатности, угодности, опуштености) (*cold voice, млак глас*)	
	метонимија	ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК	*hot music:* (E) врелина за емотивно стање које изазива врелину тела (интензивне, снажне емоције или агресивност)	

Табела 3: Примери потенцијалних когнитивних мотивација синестезијских придева из домена додира (поддомен температуре) као изворног домена

На основу анализе синестезијских преноса из тактилног домена у истраживачкој грађи, у синестезијским метафорама у оба језика препознајемо следеће основне когнитивне мотивације:

1. метафора: УТИСАК КОЈИ ПРИМАМО ПОМОЋУ ЈЕДНОГ ЧУЛА ПОВЕЗУЈЕМО СА УТИСКОМ КОЈИ ПРИМАМО ПОМОЋУ ДРУГОГ ЧУЛА (на основу различитих аспеката чулних утисака, као што су пријатност, непријатност, компактност, уједначеност и сл.);
2. метафора:СКАЛА ОСЕЋАЈА ЈЕДНОГ ЧУЛА ЈЕ СКАЛА ОСЕЋАЈА ДРУГОГ ЧУЛА;
3. метонимија: УЗРОК ЗА ПОСЛЕДИЦУ;
4. метонимија: ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК.

За разумевање когнитивне основе синестезијске метафоре, дакле, потребно је сагледати вишеструке метафоричке и/или метонимијске мотивације ових израза као и потенцијална метафоричка и метонимијска уланчавања, што сведочи о врло комплексним механизмима чије разумевање су омогућила сазнања из когнитивне лингвистике.

Када је реч о самом домену чула додира, запажамо да код преноса из тактилног домена постоје разноврсније когнитивне мотивације него код других чула (према Комароми 2016). Интересантно је такође да се из тактилног домена кроз метонимију УЗРОК ЗА ПОСЛЕДИЦУ преносе и емоције (што није случај код преноса из „виших“ чулних домена попут звука или вида), те се у изразима *warm tones / топао глас* или *нежан гласак* преносе и пријатна осећања која топлота или нежност изазивају. Овај пренос може се, осим метонимијом, објаснити и метафорама ТОПЛОТА ЈЕ ЉУБАВ / ПРИВРЖЕНОСТ И ЕМОТИВНА ИНТИМНОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА БЛИСКОСТ, што сведочи о прожимању метафоре и метонимије (Radden 2000). Значајно је поменути и употребу придева *dry / сув,* који у оба језика и у домену боје и у домену звука (нпр. *dry voice / сув глас,* као и изразу *the dry light of reason*) означавају одсуство емоција те долази и до метафоричког уланчавања кроз метафору ВОДА КАО ИЗВОР ЖИВОТА.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Као принцип разматрања когнитивне заснованости синестезијских преноса у овом истраживању узет је принцип утеловљености, тј. поимање чула и чулних надражаја као конкрет-

них или апстрактних у зависности од тога да ли надражаји имају просторно постојање, да ли постоји директан контакт између тела и објекта перцепције и сл. Показано је да се резултати истраживања могу објаснити овим принципом. Генералне подударности код контрастивне анализе су очекиване с обзиром на то да је реч о сродним језицима из породице индоевропских језика и да су током историје постојали контакти. Најјасније варијације, с друге стране, видљиве су код употребе придева у пренесеним значењима, идиомима, колокацијама и пословицама у непримарним чулним доменима, јер у истраживачком материјалу готово да нису пронађене подударности.

На основу анализе метафоричких и метонимијских мотивација испитиваних синестезијских израза, показано је да синестезијски изрази најчешће имају вишеструке мотивације, и да се помоћу ових метафоричких и/или метономијских механизама из изворног домена у циљни домен преносе различити аспекти значења. Реч је о метафорама УТИСАК КОЈИ ПРИМАМО ПОМОЋУ ЈЕДНОГ ЧУЛА ПОВЕЗУЈЕМО СА УТИСКОМ КОЈИ ПРИМАМО ПОМОЋУ ДРУГОГ ЧУЛА и СКАЛА ОСЕЋАЈА ЈЕДНОГ ЧУЛА ЈЕ СКАЛА ОСЕЋАЈА ДРУГОГ ЧУЛА, као и метонимијама УЗРОК ЗА ПОСЛЕДИЦУ и ПОСЛЕДИЦА ЗА УЗРОК. Наведене метафоре и метонимије су понекад засноване на другим метафорама и метонимијама, те долази до метафоричког и метонимијског уланчавања. Разумевањем ове комплексне когнитивне основе синестезијских израза могуће је објаснити и изразе код којих повезаност између домена и значења није очигледна и остаје нејасна докле год се покушава објаснити помоћу само једног когнитивног механизма.

Литература

Cacciari, Cristina (2008). Crossing the Senses in Metaphorical Language. In: *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought* (R. W. Gibbs, ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 425–443.

Classen, Constance (1993). *Worlds of sense: Exploring the senses in history and across cultures.* London-New York: Routledge.

Грковић-Мејџор, Јасмина (2013). *Историјска лингвистика: когнитивно-типолошке студије.* Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind. The bodily basis of reason and imagination.* Chicago: University of Chicago Press.

Комароми, Бојана (2016). *Синестезијска метафора у придевима у енглеском и српском језику: когнитивнолингвистички приступ.* Необјављена докторска дисертација. Филозофски факултет, Нови Сад.

Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation.* Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Lakoff et al. (1991). *Master Metaphor List. http://araw.mede.uic.edu/~alansz/metaphor/METAPHORLIST.pdf* април 2013.

Lehrer, A. (1978*).* Structures of the lexicon, and transfer of meaning. *Lingua,* 45, 95–123.

Marks, L.E. (2011). Synesthesia: Then and now. *Intellectica,* 55, 47–80.

Popova, Yanna (2005). Image schemas and verbal synaesthesia. In: *From Perception to Meaning Image Schemas in Cognitive Linguistics* (B. Hampe. ed.). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 295–419.

Radden, G. (2000). How metonymic are metaphors? In: *Metaphor and Metonymy at the Crossroads* (A. Barcelona, ed.). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 93–108.

Shen, Y. (1997). Cognitive Constraints on Poetic Figures. *Cognitive Linguistics* 8/1, 33–71.

Shen, Y., & Eisenamn, R. (2008).'Heard melodies are sweet, but those unheard are sweeter': Synaesthesia and cognition. *Language and Literature,* 17/2, 101–121.

Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ullmann, S. (1957). *The principles of semantics.* Oxford: Blackwell.

Williams, J. M. (1976). Synaesthetic Adjectives: A Possible Law of Semantic Change. *Language* 52/2, 461–478.

Yu, N. (2003). Synesthetic metaphor: A cognitive perspective. *Journal of literary semantics* 32/1, 19–34.

Скраћенице извора истраживачке грађе

BNC: *British National Corpus.* <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> април 2015.
CED: *Collins English Dictionary Online*. <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> март–април 2013.
LD: *Longman Dictionary of Contemporary English Online*. <http://www.ldoceonline.com> март–април 2013.
OOED: *Oxford Dictionaries Online*. <http://oxforddictionaries.com> март–април 2013.
RHD: *Random House Kernerman Webster's College Dictionary*. < www.thefreedictionary.com> март–април 2013.

KCCJ: *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду.* <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs> април 2015.
RKJ: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI. (1969–1976). М. Стевановић (ур.). Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска
PCJ: *Речник српског језика.* (2007). М. Николић (ур.). Нови Сад: Матица српска.
РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика,* I–. (1959–). А. Белић и др. (ур.). Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик.
PCJ: *Речник српског језика.* (2007). М. Николић (ур.). Нови Сад: Матица српска.

COGNTIVE LINGUISTIC APPROACH TO UNDERSTANDING SYNAESTHETIC METAPHORS IN THE ENGLISH AND SERBIAN LANGUAGE: A CASE OF THE MODALITY OF TOUCH

Summary

Synaesthetic metaphor is one of the most common types of methaphoric transfers in all languages. It is a special case of methaphor in which the source domain is a sensation perceived by one sensory modality, while the target domain is a sensation perceived by another sensory modality (e.g. *soft voice, loud colours, dark voice*). This study focuses on the modality of touch. According to the principle of embodied experience, touch is the most concrete and most accessible sense modality and is thus suitable to be a source domain used for structuring meanings in other sense modalities. The aim of this study was to examine synaesthetic transfers from the domain of touch to other sense domains in English and Serbian, while special attention was devoted to understanding the cognitive basis of synaesthetic methaphors. The study results point to the similarities between the two languages at the level of general tendencies of synaesthetic transfers, while differences are found at the level of specific conceptualisations, primarily in cases of idiomatic expressions and metaphorical and metonymic chains. An important contribution of this study is the identification of multiple metaphorical and metonymic motivations of synaesthetic expressions.

Keywords: cognitive linguistics, synaesthetıc metaphor, sense modalities, modality of touch, contrastive analysis.

Бојана Комароми
Универзитет у Новом Саду, Србија
Пољопривредни факултет
bojana.komaromi@gmail.com

Биљана Радић-Бојанић
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет
radic.bojanic@gmail.com

UDK 811.161.1:811.163.41:811.111]’367.625
81’255

Милорад Миљаковић

ГЛАГОЛСКЕ ЛЕКСЕМЕ СА ПРЕФИКСОМ *РАЗ-* У РУСКОМ ЈЕЗИКУ У ПОРЕЂЕЊУ СА ЊИХОВИМ СРПСКИМ И ЕНГЛЕСКИМ ПРЕВОДНИМ ЕКВИВАЛЕНТИМА

Разуђеност руског творбеног система се не огледа само у великом броју афикса који се користе приликом грађења нових речи већ и у њиховим многобројним елементима смисла, које они уносе у новонастале лексеме, као што је случај и са префиксом *раз-*. У раду су анализиране руске глаголске лексеме са префиксом *раз-*, међу којима су и оне са постфиксом *-ся*, као и њихови преводни еквиваленти у српском и енглеском језику. Корпус рада обухватају оригинална и преводна дела руске, српске и енглеске књижевности, али и материјал на руском језику прикупљен у комуникацији на интернету, чиме су показане савремене тенденције у коришћењу префикса *раз-*.

Кључне речи: префикс *раз-*, деривација глагола, руски језик, српски, језик, енглески језик

1. УВОД

1.1. Циљ истраживања

Префиксална и суфиксална творба глаголских лексема је жив и активан процес у руском језику. Разуђеност руског творбеног система се не огледа само у великом броју афикса који се користе приликом грађења нових речи већ и у њиховим многобројним елементима смисла, које они уносе у новонастале лексеме, као што је случај и са префиксом *раз-*.

У раду ће бити анализиране глаголске лексеме са префиксом *раз-* у руском језику (међу којима су и оне са постфиксом *-ся*) и њихови преводни еквиваленти у српском језику (као припаднику исте, словенске језичке групе) и енглеском језику (као припаднику германске групе). Истраживање ћемо започети од различитих значења које префикс *раз-* може да унесе у руске глаголе, а затим пратити којим језичким средствима су те елементе смисла преводиоци мање или више успешно преносили у српски и енглески језик.

1.2. Корпус истраживања

У основни корпус рада улазе примери из романа *Мајстор и Маргарита* Михаила Афанасјевича Булгакова и преводни еквиваленти на српски и енглески језик, али део примера је преузет из преводних текстова и оригиналних текстова романа *Хари Потер и камен мудрости* Џоан К. Роулинг и романа *На Дрини ћуприја* Иве Андрића. У посебном делу истраживања бавили смо се глаголима који су настали у комуникацији на интернету, тако да подкорпус руских примера представљају примери прикупљени на интернету.

1.3. Методи истраживања

Као *tertium comparationis* изабрана су значења глагола насталих префиксацијом уз помоћ префикса *раз-* у руском језику: почетно-интензивно, мултиакционално, резултативно, центрифугално, тотално-објекатско и анулативно значење. Планирана је и анализа интензивног значења, али у датом корпусу нисмо наишли на примере, који би одговарали овом значењу. У раду ће бити обављена контрастивна анализа преводних еквивалента у српском и енглеском језику.

2. ПРЕФИКСАЦИЈА ГЛАГОЛА ПРЕФИКСОМ РАЗ- У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом одељку приказују се и коментаришу извори из славистичке литературе о префиксацији глагола префиксом *раз-*.

2.1. Префиксација глагола префиксом раз- у руском језику

Глаголи са префиксом *раз-* су у делу *Русская грамматика* у одељку који се бави морфологијом и творбом глагола представљени у пет група: (1) глаголи са значењем упућивања на различите стране, раздвајања уз помоћ радње основног глагола (*разослать*), (2) глаголи са значењем анулирања резултата радње, која је у основи глагола. У граматици се наводи да су многи глаголи овог типа настали од глагола свршеног вида образованих префиксацијом (нпр. да је глагол *разминировать*, настао од глагола *заминировать*), (3) глаголи са значењем интензификације радње основног глагола (*разобидеть*, *растолстеть*), (4) глаголи са значењем извршавања радње основног глагола до потанкости (*разглядеть*), (5) глаголи са значењем извршења радње, тј. довођења до резултата (*разбудить*) (РГ–1980: 370).

Потребно је напоменути да се у посебном делу издвајају глаголи настали уз помоћ префикса *раз-* и постфикса *-ся*, где се издвајају два подтипа: (1) глаголи са значењем упућивања на различите стране и раздвајањем (*разбежаться*), који има исто значење као и први подтип код глагола насталих само префиксацијом уз помоћ префикса *раз-* и (2) глаголи са значењем започињања радње и њене интензификације (*разговориться*, *размечтаться*), које можемо сврстати у шесту групу (6) (РГ–1980: 388).

Шељакин (Шелякин 2008: 106–113) сматра да у руском језику не постоје формални префикси који имају чисто аспектуално значење, тако да видске парове са префиксом *раз-* он допуњује значењима: (1) радње усмерене на уситњавање, рушење, уништавање предмета и његово повећавање, те (2) интензивност извршене радње.

2.2. Префиксација глагола префиском раз- у српском језику

Важно је напоменути да су српски лингвисти у својим радовима такође обрађивали префикс *раз-* у српском језику.

Клајн је добро приметио да је Д. Кликовац у свом раду *О значењу глаголског префикса раз* дошла до закључка да се значење префикса *раз-* може довести у везу с „прототипским" значењем (Клајн 2002: 247–248), које ауторка (Кликовац 1998: 174–175) назива као центрифугално кретање, кретање од центра ка периферији. Разноврсност типова ентитета који се крећу, разједињују или распростиру основним значењем датих глагола разгранао је и семантички опис овог префикса у раду Д. Кликовац, а проширивању семантичког описа је допринела и развијена метафоричност овог префикса. Клајн ову разгранату схему своди на шест значења датог префикса: (1) дељење, разбијање неког предмета или растурање неког скупа (*раздати*), кретање у разним правцима

(*разаслати*); (2) повећање обима или површине предмета, као последица кретања у две или три димензије (*развити*, *размотати*); (3) промене у чврстини или агрегатном стању (*растопити*); (4) анулирање радњи које иду у смислу градње, везивања или веће компактности (*разградити*); (5) ингресивно и фактитивно значење (*развеселити*); (6) перфективизација, премда Клајн истиче да нема сигурних примера за глаголе где би дати префикс био искључиво знак перфективизације (*расхладити*).

Љ. Поповић у делу *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе* (2008: 236–242) налази шест значења овог префикса у српском језику: почетно-интензивно (*разљутити се*), мултиакционално (*распитивати се*), резултативно (*разбити*), дистрибутивно (*распродати*), тотално-објекатско (*размотрити*) и анулативно (*распаковати*).

Б. Тошовић у монографији *Способы глагольного действия в сербском, хорватском и бошняцком языках* (2009а: 173-175) издваја следеће начине вршења глаголске радње глагола образованих помоћу префикса *раз*-: еволутивни (*разбрбљати се*), интензивни (*развеселити се*), прекомерно-интензивни (*разлијенити се*), аугментативни (*распјевати се*) и дистрибутивни (*распоклањати*). У делу *Трансакционал русского и сербского / хорватского / бошняцкого языков* Б. Тошовић (2009б) анализира афиксе коришћене приликом изражавања различитих начина вршења глаголске радње у руском и њихове еквиваленте у бошњачком, хрватском и српском језику, међу којима је анализиран и префикс *раз*-.

Матичин *Речник српскога језика* (2011) нуди следећа значења за овај префикс:

„раз- (понекад раза- испред групе сугласника; испред безвучних сугласника рас-; испред предњонепчаних сугласника ђ, џ, ћ и ч – раж-, раш-) префикс у сложеним глаголима (и њиховим изведеницама) којима се означава: 1. а. дељење, одвајање, међусобно удаљавање јединки, делова неког скупа, односно целине; ломљење, распадање, расипање нечега: *разагнати*, *разаслати*, *разбацати*, *раздвојити*, *разделити*, *развести се*, *разложити*, *разломити*, *разбити*, *растерати*, *растурити*, *расути*, *разашиљати*, *раздеоба* итд. б. радња супротна радњи означеној основним глаголом: *размрсити, разоружати*, *разочарати* и сл. 2. а. ширење нечега, повећавање обима, опсега, размера нечега: *разрасти се, раширити се*, *разлити се*, *распростр(е)ти се*, *размахати се* и сл. б. достизање високог степена интензитета неког процеса, стања: *разбуктати се*, *разгорети се*, *распалити се*, *ражестити се*, *распричати се*, *ражџилитати се* и сл. 3. настанак неког стања: *разболети се*, *разнежити се*, *раздражити се*, *разљутити се*, *разбеснети се*. 4. а. лишење нечега, одузимање одређеног својства, права, чина и сл.: *распопити*, *разбаштинити*, *рашчинити*, *расцарити* и сл. б. ублажавање интензитета нечега; прекидање или завршешак неког стања; уношење промене у неку средину, односно настанак неке промене: *разводнити*, *разблажити*; *разбудити*, *разведрити се*, *разданити се*, *разбистрити се*.“ (РСЈ: 1086)

3. АНАЛИЗА ПРИМЕРА ГЛАГОЛСКИХ ЛЕКСЕМА СА ПРЕФИКСОМ *РАЗ*- У РУСКОМ И ЊИХОВИХ ПРЕВОДНИХ ЕКВИВАЛЕНАТА У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Приликом проучавања руског корпуса и његових преводних еквивалената примећено је да преводни еквиваленти не одговарају увек у потпуности у свим деловима значења. Овом приликом ћемо приказати само неке од њих.

3.1. Почетно-интензивно значење

Почетно-интензивно значење срећемо код глаголских лексема са префиксом *раз*- и постфиксом *-ся* које означавају почетак радње и њену интензификацију.

Размотримо следеће примере:

1) а) – *Левий Матвей*, *– охотно объяснил арестант*, *– он был сборщиком податей*, *и я с ним встретился впервые на дороге в Виффагии*, *там*, *где углом выходит фиговый сад*, *и* ***разговорился*** *с ним.*

б) Леви Матеј – брзо је објаснио ухапшеник – он је био скупљач пореза и први пут сам га срео на цести у Бетфагеји, тамо гдје на углу завршава смоквињак, и **разговарао** с њим.

в) '*Matthew the Levite*,' *said the prisoner eagerly.* '*He was a tax-collector. I first met him on the road to Bethlehem at the corner where the road skirts a fig orchard and I* ***started talking*** *to him.*

2) а) *А вы загляните к нему внутрь – что он там думает… вы ахнете*! *– и Иван Николаевич зловеще* ***рассмеялся***.

б) Погледајте у његову нутрину, што он тамо мисли... ви ћете јаукнути! – и Иван Николајевич **се** злокобно **насмијао**.

в) *If you could look inside him and see what he's thinking you'd be sickened*! '*And Ivan Nikolayich* ***gave a hoot of*** *malicious* ***laughter***.

3) а) *Он даже* ***рассмеялся*** *во сне от счастья*, *до того всё сложилось прекрасно и неповторимо на прозрачной голубой дороге.*

б) Он **се** чак у сну **насмијао** од среће, тако је све било лијепо и непоновљиво на прозирном плавом путу.

в) *In his sleep he even* ***laughed*** *from happiness at the unique beauty of that transparent blue pathway.*

4) а) *Фонтан совсем ожил и* ***распелся*** *во всю мочь*, *голуби выбрались на песок*, *гулькали*, *перепрыгивали через сломанные сучья*, *клевали что-то в мокром песке.*

б) Водоскок је сасвим оживио и **распјевао се** из све снаге, голубови су се спустили на пијесак, гукали, скакали преко сломљених гранчица, кљуцали у мокром пијеску.

в) *The fountain* ***was*** *now* ***playing again at full strength****, pigeons had landed on the terrace, cooing and hopping between the broken twigs and pecking at the sand.*

5) а) *– Впрочем*, *мы* ***размечтались***, *– воскликнул хозяин*, *– к делу.*

б) – Уосталом, ми **сањаримо** – ускликнуо је домаћин. – На посао!

в) '*But we'****re daydreaming***,' *exclaimed the host.* '*To business*!

Почетно-интензивно значење глагола у српском језику морфолошки се може изразити префиксацијом глагола уз помоћ префикса *раз-* и повратном речцом *се*. Ипак, не могу све глаголске основе да формирају лексеме са оваквим значењем.

У примеру (1) превод на српски језик нема почетно-интензивно значење с обзиром на то да лексема *разговарати* нема нити почетно, нити значење интензификације. То нам потврђује и *Речник српскога језика*:

'*разговарати*, *-оварам несвр. 1. а. обраћати се речима један другоме*, *говорити с неким*, *причати*; *расправљати о нечем*: *~ пријатељски*; *~ о филму*.' (РСЈ: 1088)

У овом примеру одговарајући преводни еквивалент за руски глагол *разговориться* био би српски глагол *распричати се.*

'*распричати*, *распричам свр. разнети причањем*, *разгласити. – Жене су о њему све распричале по селу. ~ се* ***ударити у причање***' (РСЈ: 1114)

Такав превод нуди и *Руско-српски речник* (2008) у редакцији Богољуба Станковића.

'*разговориться*, *-юсь*, *-ишься*, *-ятся свршн. разг. 1. ступити у разговор 2.* ***распричати се***' (РСР: 708)

У енглеском преводном тексту сусрећемо катенативну конструкцију са фазним глаголом *started talking*, која успешно преноси почетак глаголске ситуације, али није пренето значење интензификације значења радње.

У примерима (2) и (3) руски глагол *рассмеяться* има почетно-интензивно значење, што потврђује и *Словарь русского языка* (2008*)*:

'*рассмеяться*, *-еюсь*, *еёшься*; *сов.* ***начать сильно смеяться***, *ответить смехом. Р. в ответ на легкомысленный вопрос.*' (СРЯ: 653)

У делу *Русская грамматика* (1980) су код глагола са почетно-интензивним значењем навођени глаголи који су настали префиксацијом и постфиксацијом, али се посебно не издвајају повратни глаголи, који су префиксирани префиксом *раз-*, као што је глагол *рассмеяться*.

У српском преводу (3б) руски глагол *рассмеяться* преведен је лексемом *насмијати се*.

'*насмејати јек. насмијати*, *-јем свр. шаљивим*, *смешним речима*, *поступцима и сл. учинити да се неко почне смејати*, *навести некога на смех*, *засмејати* .• ~ *се 1. а.* ***ударити у смех***, *огласити се смехом. б. одразити смех*, *показати веселост* (*о очима*). *2. издовољити се смејући се*, *исмејати се*: *сит се -. 3.* (*некоме*) *подсмехнути се.*' (РСЈ: 779)

Префикс *на-* се у српским глаголима среће када означава већу или обилну меру извршења неке радње, извршење радње основног глагола, извршење једног чина, једног елемента радње коју значи основни глагол или делимично обухватање објекта радњом, непотпуно извршење радње основог глагола; мању меру, слабији степен или интензитет радње основног глагола (РСЈ: 734). У овом случају префикс *на-* може да има два супротна значења 'већа или обилна мера извршења неке радње' и 'делимично обухватање објекта радњом, непотпуно извршење радње основног глагола'. Управо због ових супротних значења превод *насмијати се* може се протумачити на два начина. Клајн говори о значењу јаче сативности само код глагола, који уз додатак префикса *на-* постају повратни, као код глагола *наспавати се.* Код глагола *насмејати се* Клајн сматра да префикс *на-* има функцију перфективизације (2002: 258). У преводном речнику као еквивалент глаголу *рассмеяться* нуди се глагол з*асмејати се* (РСР: 730). Клајн (2002: 253) глагол *засмејати се* издваја у групу глагола којима префикс *за-* даје ингресивно значење, тј. значење почетка радње. Интензитет извршене радње у овом случају могао би се изразити уз помоћ прилога.

У енглеском преводу (2в) срећемо описну конструкцију *to give a hoot of laughter*. Овакве конструкције 'глагол + објекат' примећује Novakov (2005: 90) приликом превођења српских глагола са префиксом *за-*, који означавају почетак ситуације. На интензивност радње у енглеском преводном тексту указује семантика конструкције *a hoot of laughter.* Овај превод можемо сматрати исправним, зато што су у преводном тексту пренесена значења почетка и интензитета радње, док у (3в) превод не преноси почетно-интензивно значење.

У примеру (4) у руском и у српском језику срећемо идентична средства изражавања почетно-интензивног значења, тј. глаголе са префиском *раз-* (у руском са постфиксом *-ся*, а у српском са повратном речцом *се*). У енглеском преводном тексту дата глаголска ситуација преведена је вишечланом синтагмом *was playing again at the full strenght*, којом је успешно пренесено значење почетка и интензитета радње.

У примеру (5) руски глагол је глагол свршеног вида у прошлом времену. Глагол *размечтались* обележава радњу која је започета и интензификује се, тј. глагол има интензивно-резултативни тип глаголске радње. У српском преводном тексту дат је глагол несвршеног вида у садашњем времену *сањаримо*, а у енглеском преводном примеру – садашње трајно време *are daydreaming*. У преводним примерима на српски и енглески језик немамо пренесено значење интензивно-резултативног типа глаголске радње. Исправан преводни еквивалент, који би могао да пренесе интензивно-резултативни тип глаголске радње у српском језику, био би глагол *занети се*.

Обратимо пажњу и на следеће примере:

6) а) *Тогда* ***раздался*** *сорванный*, *хрипловатый голос прокуратора*, *по-латыни сказавшего.*
   б) Тада **се зачуо** раздрти, промукли прокуратов глас који је рекао латински.
   в) *Then the hoarse*, *broken voice of the Procurator* ***barked out*** *in Latin*.

Глагол *раздаться* поседује компоненту почетно-интензивног значења. У српском преводу је искоришћен тренутни перфективни глагол *зачути се*, који има ингресивно значење. У енглеском преводном тексту је искоришћен фразни глагол *bark out* са партикулом *out*, која даје значење

интензитета, али може и да означава теличност и на промену типа глаголске ситуације из активности у достигнућа (Brinton 1985).

7) а) – *На свете не было*, *нет и не будет никогда более великой и прекрасной для людей власти*, *чем власть императора Тиверия*! – *сорванный и больной голос Пилата* ***разросся***.

б) – На свијету није било, нема и никада неће бити веће и љепше власти за људе него што је власт императора Тиберија! – Пилатов препукли и болни глас **је бујао**.

в) '*There never has been*, *nor yet shall be a greater and more perfect government in this world than the rule of the emperor Tiberius*!' *Pilate's voice* ***rang out*** *harshly and painfully.*

Глагол *разрастись* у примеру (7) поред прототипског просторног центрифугалног значења поседује и почетно-интензивно значење. Овај пример иде у прилог констатацији Д. Кликовац (2004: 175) да одговарајућа метафора гласи „интензитет је величина", тј. да се апстрактно значење почетка интензивне активности надовезује на просторно значење повећања запремине. Потребно је обратити пажњу да је употребљен перфективни глагол те да је тип глаголске ситуације у датом примеру достигнуће, док је у српском преводном тексту употребљен глагол *бујати* који на свом лексичком нивоу изражава просторно и значење повећања интензитета, а по типу глаголске ситуације се сврстава у активности. У енглеском преводу је искоришћен фразни глагол *ring out*, са партикулом *out* која има значење интензитета (*to sound loudly*), али код већине фразних глагола означава теличност, тј. указује на достизање унутрашњег циља (Brinton 1988: 168). Партикула *out* утицала је на промену типа глаголске ситуације основних глагола *ring* и *bark* из активности у достигнућа. Коришћење партикуле *out* у овом случају се може објаснити и концептуализацијом да је човек садржатељ посредством појмовне метафоре 'речи су предмети који излазе из грла', а специфично значење *to ring out* је резултат појмовних метонимија 'звук за догађај који га проузрокује'(Milošević 2016: 163). У примеру (7) енглески преводни еквивалент по типу глаголске ситуације више одговара оригиналном тексту у односу на српски превод.

3.2. Мултиакционално значење

Мултиакционално значење глагола са префиксом *раз-* се у горенаведеној русистичкој литератури на спомиње, док га у србистичкој литератури везано за глаголе у српском језику спомиње само Људмила Поповић (2008: 236–242).

Размотримо следећи пример:

8) а) *А между тем меня силою задержали здесь*, *тычут в глаза лампой*, *в ванне купают*, *про дядю Федю чего-то* ***расспрашивают***!

б) Међутим, мене су овдје силом задржали, свијетле ми лампом у очи, купају у кади, **распитују се** о стрицу Фећи!

в) *And meanwhile I'm being kept here by force while they flash lamps at me*, *bath me and* ***ask*** *me idiotic* ***questions*** *about uncle Fyodor!*

У једнојезичном речнику глагол *расспрашивать* је дат у свршеном виду и има следеће значење:

'*расспросить*, *-ошу*, *-осишь*; *-ошенный*; *сов. задать кому-н.* ***вопросы*** *с целью узнать*, *выяснить что-н.*' (СРЯ: 730)

У преводном речнику дати су еквиваленти *распитати се*, *запитати се*. (РСР: 730)

'*распитати*, *распитам свр. 1. (некога) поставити некоме* ***више питања***, *дознати питајући. – Распита дечка о другим стварима. 2. в. распитати се. – Распитај за наше*, *како живе. _ - се питајући сазнати*, *обавестити се. – Распитао се да дозна праву истину.*' (РСЈ: 1112)

Веома је важно напоменути да је значење и руског и српског глагола мултиакционално, на шта нам у речничким дефиницијама указују именице *вопросы*, тј. именица *питања* у множини. Руски и српски глагол имају ознаку унутрашње плуралности радње, тј. подразумевају понављање више истих микрорадњи. Мултиакционалност глагола *распрашивать* је у енглеском преводном тексту изражена уз помоћ именице *question* употребљене у множини (*questions*).

3.3. Резултативно значење

Резултативно значење глагола са префиском *раз-* може се довести у везу и са значењем перфективизације, уколико се видски пар формира префиксацијом глагола несвршеног вида префиксом *раз-*. Префиксирани глагол у том случају неће имати никакво додатно значење, осим значења достизање циља, иако Шељакин (Шелякин 2008) сматра да не постоје формални афикси који имају чисто аспектуално значење.

Размотримо следећи пример:

9) а) *Степан Богданович так крепко спит*, *что* ***разбудить*** *его она не берётся.*
б) Стјепан Богданович тако дубоко спава, да га она неће моћи **пробудити**.
в) *Stepan Bogdanovich had been sleeping so soundly that she had been unable* ***to wake*** *him.*

У примеру (9) глагол у руском језику *разбудить* има чисто резултативно значење и представља видски пар глаголу *будить*, што потврђује и *Словарь русского языка* (СРЯ: 630). Такву потврду имамо и у преводу на српски језик *пробудити* према *будити*.

Занимљиво је да је и у српском језику изузетно мали број примера, где би се могло говорити о правој перфективизацији (*хладити*/*расхладити*). Енглески превод семантички и темпорално-аспектуално одговара оригиналном тексту.

3.4. Центрифугално значење

Глаголско значење упућивања на различите стране и раздвајања ентитета, као и ширење неког ентитета имају заједничко прототипско центрифугално кретање, тј. кретање или распростирање од центра ка периферији, те смо ову подгрупу глаголског значења назвали центрифугално значење, без обзира на то што се уз помоћ овог прототипског кретања могу описати и друга значења глагола насталих префиксацијом помоћу префикса *раз-*. Значења анализирана у овом одељку одговарају првом и другом значењу са свим њиховим подзначењима представљеним у раду Д. Кликовац (2004: 171–188).

Почнимо следећим примером:

10) а) *Во все города были* ***разосланы*** *телеграммы с запросами о Лиходееве*, *и из Ялты был получен ответ*, *что Лиходеев был в Ялте*, *но вылетел на аэроплане в Москву.*
б) У све градове **разаслани су** телеграми с питањем о Лиходејеву, и из Јалте је стигао одговор да се Лиходејев налазио у Јалти, али је одлетио авионом у Москву.
в) ***Telegrams*** *asking for information on Likhodeyev* ***had been sent*** *to every town and a reply came from Yalta that Likhodeyev was there but about to leave for Moscow by aeroplane.*

У овом случају предмети збијени у групу крећу се центрифугално. Језичка средства у српском и руском језику се поклапају. И у руском и у српском језику за изражавање центрифугалног значења искоришћен је префикс *раз-*. У енглеском језику центрифугално значење је изражено на нивоу семантике синтагме *had been sent to every town*.

Размотримо следећи пример у којем имамо ентитет, који се разбија на више делова:

11) а) *Его воля как будто* ***раскололась***, *и он почувствовал*, *что слаб, что нуждается в совете.*

б) Његова воља као да **се расцијепила** и он је осјетио да је слаб и да му је потребан савјет.
в) *His will-power seemed **to crumple**. He felt himself weak and in need of advice.*

У примеру (11), као и у претходном, српски и руски глагол имају изражено центрифугално значење уз помоћ префикса *раз-*, док је у енглеском језику ово значење изражено на лексичком нивоу.

Размотримо следећи пример у којем се говори о центрифугалном кретању звука:

12) а) *Высокий тенор Берлиоза **разносился** в пустынной аллее.*
б) Високи Берлиозов тенор **разлијегао се** пустом алејом.
в) *Berlioz's high tenor **resounded** along the empty avenue.*

Глагол *разноситься* у примеру (12) има типично просторно центрифугално значење, српски превод преноси центрифугално значење уз помоћ глагола са префиксом *раз-* и повратном речцом *се*, док је у енглеском преводном тексту употребљен глагол *resound*, који означава попуњавање простора звуком, а предлог *along* указује на центрифугално распростирање звука.

13) а) *площадь, с которой перед прокуратором **развернулся** весь ненавистный ему Ершалаим с висячими мостами...*
б) терасу с које **се** пред прокуратором **простирао** цијели, њему толико мрзак, Јершалајим, с његовим висећим мостовима...
в) *the terrace from which the whole of Pilate's detested city of Jerusalem **lay spread out** before the Procurator with its suspension bridges...*

У примеру (13) српски глагол *распростирати се* боље би пренео центрифугално значење из руског језика, тј. пружање из једне тачке у више праваца, док је у енглеском језику помоћу партикуле *out* успешно пренесено значење простирања и дистрибуције (Глоћовић 2014: 132). У руском језику употребљен је глагол перфективног вида, док је у српском језику употребљен имперфективан глагол, који је и нетеличан.

3.5. Тотално-објекатско значење

Тотално-објекатско значење подразумева интензивно извршавање радње основног глагола до потанкости ради бољег спознавања и сагледавања.

Узмимо у обзир следеће примере:

14) а) *Пока иностранец совал их редактору, поэт успел **разглядеть** на карточке напечатанное иностранными буквами слово "профессор" и начальную букву фамилии – двойное "В".*
б) Док их је странац пружао уреднику, пјеснику је успјело **разабрати** на посјетници ријеч »професор«, тискану латиницом, и прво слово презимена – двоструко »V« – »W«.
в) *Whilst the stranger was offering them to the editor, the poet managed **to catch sight of** the visiting card. On it in foreign lettering was the word 'Professor' and the initial letter of a surname which began with a 'W'.*

У примеру (14) у преводу на српски језик употребљен је глагол *разабрати*, чије лексичко значење одговара глаголу *разглядеть*. Речничка дефиниција глагола *разглядеть* гласи '*всматриваясь, распознать, осмотреть*' (СРЯ: 653). У преводу на енглески текст искоришћена фраза *to catch sight of* са значењем 'успети нешто видети или приметити, брзо погледати' (COD: 1348). У руском језику овај глагол упућује на то да је радња извршена услед дугог и пажљивог гледања, док је у енглеском уз овакав превод могуће протумачити да је радња брзо извршена. По типу глаголске ситуације и руски и српски глаголи су остварења, док је енглески глагол достигнуће.

15) а) *Только сейчас он был уже не воздушный*, *а обыкновенный*, *плотский*, *и в начинающихся сумерках Берлиоз отчётливо* ***разглядел***, *что усишки у него*, *как куриные перья*, *глазки маленькие*, *иронические и полупьяные*, *а брючки клетчатые*, *подтянутые настолько*, *что видны грязные белые носки.*

б) Али сада више није био прозиран, него обичан и тјелесни, и у сутону који се спуштао Берлиоз **је** јасно **видио** његове брчиће попут кокошјег перја, очице, ироничне и полупијане, коцкасте хлаче, толико подвинуте да су се виђеле прљаве бијеле чарапе.

в) *This time*, *however*, *he was not made of air but of flesh and blood. In the early twilight Berlioz could clearly* ***distinguish*** *his feathery little moustache*, *his little eyes*, *mocking and half drunk*, *his check trousers pulled up so tight that his dirty white socks were showing.*

У примеру (15) у српском преводу је искоришћен перфективни глагол *видети* уз прилог *јасно*, који заједно преносе значење синтагме *отчётливо разглядел.* У енглеском преводу су искоришћени прилог *clearly* и глагол *distinguish*, који преносе тотално-објекатско значење.

Глагол *разобрать* је у зависности од контекста различито превођен:

16) а) *Тут в государственной библиотеке обнаружены подлинные рукописи чернокнижника Герберта Аврилакского*, *десятого века*, *так вот требуется*, *чтобы я их* ***разобрал***.

б) У државној библиотеци пронађени су изворни рукописи црнорисца Херберта Аурилакијског, из десетог стољећа. Од мене се тражи да их **прочитам**.

в) *Apparently your National Library has unearthed some original manuscripts of the ninth-century necromancer Herbert Aurilachs. I have been asked* ***to decipher*** *them.*

17) а) *...игемон* ***разобрал*** *дело бродячего философа Иешуа по кличке Га-Ноцри*, *и состава преступления в нём не нашёл.*

б) ...хегемон **је размотрио** предмет лутајућег филозофа Јешуе, званог Ха-Ноцри, и чињенице о почињеном злочину у њему није пронашао.

в) *...the hegemon* ***had examined*** *the case of the vagrant philosopher Yeshua*, *surnamed Ha-Notsri*, *and could not substantiate* the criminal charge made against him.

У примеру (16) глагол је употребљен у значењу ‘*суметь прочесть что-либо неразборчиво или сложно написанное*’, тј. ‘успети прочитати нешто нечитко или тешко разумљиво’. У српском преводу ово значење боље би пренео глагол *растумачити*, док је у енглеском језику употребљен глагол *decipher*, чије лексичко значење успешно преноси значење руског глагола.

У примеру (17) руски глагол је употребљен у значењу ‘*исследуя*, *выяснить*, *определить*, *дать оценку чему-нибудь*’, тј. ‘истражујући, појаснити, одредити, дати оцену чему’, што српски и енглески превод потврђују.

Обратимо пажњу на следеће примере:

18) а) *Его быстро* ***разъяснят****!*

б) Њега **ће** тамо брзо **раскринкати**!

в) *...they'll come and* ***sort*** *it all* ***out*** *in no time.*

19) а) *Goodness*, *didn't you know*, ***I'd have found out*** *everything I could if it was me*,*" said Hermione.*

б) *– Господи, неужели ты не знаешь*, *я* ***бы*** *давным-давно все* ***разузнала***, *будь я на твоем месте*, *– сказала Гермиона.*

У претходна два примера (пример (19) је преузет из романа Џоан К. Роулинг *Хари Потер и камен мудрости*) партикула *out* утиче на семантичке промене лексичког глагола и даје значење проналажења информације. У примеру (18в) партикула *out* утиче и на промену типа глаголске ситуације из активности у остварења, док у примеру (19а) тип глаголске ситуације се са датом партикулом у енглеском језику не мења, тј. и фразни глагол и основни глагол се дефинишу као достигнућа. Тотално-објекатско значење и достизање циља потврђени су и у њиховим еквивалентима у руском језику *раз-*: *разузнать* и *разъяснить.* У примеру (18) превод на српски

језик гласи *раскринкати*, који је настао уз помоћ префикса *раз-* са значењем лишавања својства и речи *кринка* (маска). За глагол **кринкати* не постоји потврда у српском језику, тако да се он не може сматрати глаголом са анулативним значењем, али му је блиско, зато што означава губљење одређеног својства из основе глагола.

3.6. Анулативно значење

У овом одељку биће анализирани глаголи са значењем анулирања резултата радње, која је у основи глагола.

Размотримо следеће примере:

20) а) ***Развяжите*** *ему руки.*
б) **Одвежите** му руке.
в) ***Untie*** *his hands.*

21) а) *Я извиняюсь*, *здесь*, ***разоблачать*** *нечего*, *всё ясно.*
б) Опростите, ту се нема што **раскринкати**, све је јасно.
в) *I'm sorry*, *but there's nothing* ***to reveal****.*

22) а) *Ты* ***разлюбил*** *меня?*
б) Више ме **не волиш**?
в) ***Don't*** *you* ***love*** *me anymore?*

23) а) *Он постарался выяснить хотя бы последнее и для этого* ***разлепил*** *слипшиеся веки левого глаза.*
б) Покушао је дознати макар ово посљедње и ради тога **је одлијепио** слијепљене капке лијевог ока.
в) *In an effort to find out*, *he* ***unstuck*** *his gummed-up left eyelid.*

24) а) *У Дарсли было всё*, *чего ни пожелаешь, но кроме того, у них был секрет*, *и больше всего на свете они боялись*, *как бы кто-нибудь его не* ***раскрыл****.*
б) Дарслијеви су имали све што им треба али су имали и једну тајну и више од свега плашили су се да **ће** је неко кад тад **открити**.
в) *The Dursleys had everything they wanted*, *but they also had a secret*, *and their greatest fear was that somebody would* ***discover*** *it.*

25) а) *Из окон верхних этажей было видно*, *как Хагрид возился на участке и* ***размораживал*** *мётлы на поле для Квиддича...*
б) Са горњих прозора се могло видети како Хагрид **одмрзава** метле на квидичком вису...
в) *Hagrid could be seen from the upstairs windows* ***defrosting*** *broomsticks on the Quidditch field…*

26) а) *В одно из таких мгновений ему пришла в голову мысль*, *что он бы мог избавиться от страшной муки*, *навсегда* ***разделавшись*** *с паромом на далекой Дрине...*
б) У једном од таквих тренутака, он је дошао на мисао да би се ослободио те нелагодности кад **би збрисао** ону скелу на далекој Дрини...
в) *In one of those moments he thought that he might be able to free himself from this discomfort if he* ***could do away with*** *that ferry on the distant Drina...*

Већина руских глагола је настало префиксацијом уз помоћ префикса *раз-* већ постојећих глагола: *вязать – развязать*, *облачать – разоблачать, крыть – раскрыть, делаться – разделаться*, *любить – разлюбить*, *лепить – разлепить*, док је глагол *размораживать* настао од глагола *заморозить* секундарном имперфективизацијом, пошто глагол **мораживать* не постоји. Имперфективни глагол *замораживать* је у односу антонимије према глаголу *размораживать*. За неке од наведених примера се не може рећи да имају значење анулирања резултата радње која је у основи глагола. Ипак, уколико се изврше метафоричка померања значења радње у основи

глагола, новонастали глагол се може посматрати као глагол са анулативним значењем. Док глагол *облачать* има значење ‘облачити и покривати неког одећом (узвишено, иронично)’, глагол *разоблачать* нема значење скидања одеће, али зато има значење откривања нечег апстрактног. Метафорично *облачение* које прекрива неки ентитет се уклања и ентитет постаје јасан и видљив. Слична померања у значењу се одигравају и код глагола *раскрыть* и *разделаться.* Глаголи *развязать*, *разлюбить* и *размораживать* директно анулирају резултат радње глагола из основе. У српском језику се анулација резултата радње може извршити уз помоћ префикса *од-*: *одвезати*, *одмрзавати*, *открити*, *одлепити.* У енглеском језику анулација глагола врши се помоћу префикса *un* (*unstick, untie*), *de* (*defrost*), *dis* (*discover* ‘открити (асптраткно)’ наспрам *cover* ‘покрити (предметно)’), *re* (*reveal* ‘открити нпр. тајну (апстрактно)’ наспрам *enveil* ‘покрити велом (предметно)’). Сви претходни глаголи у поређеним језицима имају обележје достизања циља. Глагол *разлюбить* преведен је са негацијом испред глагола у српском *не волиш* и прилогом *више*, као и у енглеском *don’t love* и прилогом *anymore*. Тип глаголске ситуације у руском је достигнуће, док је у српском и енглеском тип глаголске ситуације стање.

3.7. Интензивно значење

Ова подгрупа одговара значењу појачавања интензитета, које Шељакин (Шелякин 1983: 185) дефинише као изражавање достизања високог степена у развоју интензивности радње. Као примере он наводи глаголе типа *растолстеть*, *разобидеть*, *разругать*, *разукрасить* и др. Међу примерима из анализираног корпуса нису пронађени глаголи, који имају чисто интензивно значење.

4. АНАЛИЗА НЕРЕГИСТРОВАНИХ ГЛАГОЛСКИХ ЛЕКСЕМА СА ПРЕФИКСОМ *РАЗ*- ПРИКУПЉЕНИХ НА ИНТЕРНЕТУ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом делу истраживања обрађен је подкорпус нерегистрованих глаголских лексема насталих у комуникацији на интернету са префиксом *раз-* у руском језику, које представљају позајмљенице из енглеског језика, а користе се за описивање радњи на компјутеру, интернету и на друштвеним мрежама. Овај део истраживања има за циљ да покаже да је префикс *раз-* у руском језику продуктиван творбени модел, који може да доведе чак и до појаве енантиосемије, као последице многозначности датог префикса.

Обратимо пажњу на следеће примере:

27) *Я максимально* ***расшерил*** *свой пост об этом действии*, *надеюсь кто-нибудь еще обязательно последует примеру.*

28) *Вот президент Медведев недавно своих министров не просто раскритиковал – он их ещё и* ***раствитил***.

У претходним примерима глаголи *расшерить* и *раствитить* настали су префиксацијом глагола *шерить* и *твитить*, насталих од енглеских глагола *to share* и *to tweet.* Префикс *раз-* овим глаголима даје центрифугално значење, тј. упућивање објава на друштвеним мрежама на различите стране.

Такође, веома је продуктиван и префикс *раз-* са анулативним значењем:

29) *Специально* ***разлайкала*** *пост*, *чтобы тут же ещё раз поставила лайк.*

30) *Юзеры Facebook смогут видеть*, *кто их* ***расфрендил***.

31) *Хотелось бы рассказать о том как можно легко и быстро закомментировать или* ***раскомментировать*** *много строк сразу.*

32) *Сотрудник департамента парков забыл* ***разлогиниться*** *из твиттера.*

Глаголи *разлайкать*, *расфрендить* и *раскоментировать* настали су калкирањем енглеских глагола *to dislike/to unlike*, *to unfriend* и *to uncomment*. Глагол *разлогиниться* настао је префиксацијом глагола *логиниться*, који је образован од енглеског глагола *to log in*. Његов преводни еквивалент био би *to log out.*

Овакав тип калкирања глагола са анулативним значењем помоћу префикса *раз-* довео је и до појаве односа енантиосемије међу новонасталим лексемама и већ регистрованим глаголским лексемама. Обратимо пажњу на следеће примере, који нису из сфере компјутерске лексике:

33) *Оборотистый расчёт*, *надо ж успеть*: *из походного положения – в боевое*, *зарядили*, *– успеть* ***развидеть*** *верхушку колокольни в первом же рассее*, *и бах*!

34) *Как это* ***развидеть***? *Я хочу* ***развидеть*** *это обратно*!

У примеру (33) из Солжењициновог текста *Жельбугские Выселки* из 1998. године глагол *развидеть* употребљен је у тотално-објекатском значењу, које имају и глаголи *разглядеть, рассмотреть*. У примеру (34) прикупљеном на интернету у савременој комуникацији глагол *развидеть* има анулативно значење и настао је калкирањем енглеског глагола *to unsee*. На тај начин ова два идентична облика имају супротна значења '*успети нешто добро видети*' и '*не видети нешто више*'.

Два супротна значења јављају се и у оквиру нерегистрованог облика *разгрустить*:

35) *Я не хотел тебя* ***разгрустить***!

36) *Давай*, *я тебя* ***разгрустить*** *попробую*?

У примеру (35) глагол *разгрустить* је транзитиван и има резултативно значење '*растужити*'. У примеру (36) овај глагол има анулативно значење. Овакав тип нерегистрованих глаголских лексема са анулативним значењем постоји и у енглеском језику *to unsad*.

5. ЗАКЉУЧАК

Многобројна значења префикса *раз-* у руском језику представљају изазов за преводиоце. Истраживање је показало да преводни еквиваленти у великом броју случајева нису били валидни, пре свега због занемаривања неког од значења које глаголи са префиксом *раз-* имају. Посебну пажњу потребно је обратити на начин превођења на српски и енглески језик руских глаголских лексема са префиксом *раз-* и постфиксом *-ся* са почетно-интензивним значењем, али и на тип и врсту глаголске ситуације датих глагола, како не би долазило до делимичног или невалидног преношења значења. У српском језику ингресивно значење се може пренети уз помоћ глагола са префиксом *за-*, док би се интензитет могао пренети уз помоћ прилога. Енглеске катенативне конструкције са фазним глаголом *to start + verb* могу да пренесу почетно значење. Уколико су глаголи имали обележје достизања циља, најчешће су на енглески језик превођени помоћу фразних глагола са партикулом *out.* У англистичкој литератури је у више наврата писано о партикули *out* у фразним глаголима и српским еквивалентима (Novakov 2006; Šobot 2011). Анулативно значење се у енглеском језику код великог броја глагола изражава уз помоћ глагола префиксираних префиксима *un-*, *dis-* и *de-*, а у српском језику префиксима *од-* и *раз-*. Преко позајмљеница из енглеског језика руски језик калкирањем проширује нестандардну лексику, а због различитих значења префикса *раз-* у неким случајевима долази и до појаве енантиосемије.

Литература

Глођовић, А. (2014). *Функција адвербијалних партикула у енглеским фразним глаголима и њихови српски преводни еквиваленти*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет: [текст докторске дисертације].

Клајн, И. (2002). *Творба речи у савременом српском језику.* Део 1: *Слагање и префиксација.* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик Сану; Нови Сад: Матица српска.
Кликовац, Д. (1998). О значењу српског глаглоског префикса *раз-* (когнитивнолингвистички приступ). *Наш језик* XXXII 3–4: 153–167.
Поповић, Љ. (2008). *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
Тошович, Б. (2009а). *Способы глагольного действия в сербском, хорватском и бошняцком языках*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
Тошович, Б. (2009б). *Трансакционал русского и сербского / хорватского / бошняцкого языков*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
Шелякин, М. А. (1983). *Категория вида и способы действия русского глагола* (*теоретические основы*). Талин: Валгус.
Шелякин, М. А. (2008). *Категория аспектуальности русского глагола.* Москва: ЛКИ.
Brinton, Laurel J. (1985). Verb particles in English: Aspect or aktionsart? *Studia Linguistica* 39, 157-168.
Brinton, Laurel J. (1988). *The development of English aspectual systems: aspectualizers and post-verbal particles*. Cambridge: Cambridge University Press.
Milošević, I. T. (2016). *Frazni glagoli sa partikulama in, out, on i off u engleskom jeziku: kognitivnolingvistička analiza.* Beograd: Filološki fakultet: [текст докторске дисертације].
Novakov, P. (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.
Novakov, P. (2006). Engleski frazni glagoli sa partikulom *out* i njihovi srpski ekvivalenti. *Примењена лингвистика данас*, бр. 7 / *Изабрани радови са II конгреса Друштва за примењену лингвистику Србије* (Филолошки факултет, Београд, 28–30. септембар 2006) (прир. Д. Точанац). Београд; Нови Сад: Друштво за примењену лингвистику Србије, 268–274.
Šobot, B. (2011). English Phrasal Verbs with the Particles Off and Out and Their Serbian Equivalents. *Примењена лингвистика данас*, бр. 12 / *Изабрани радови са III конгреса Друштва за примењену лингвистику Србије* (Филозофски факултет, Нови Сад, 31. септембар – 1. новембар 2009) (прир. Д. Точанац, М. Јовановић). Београд; Нови Сад: Друштво за примењену лингвистику Србије, 276–291.

Скраћенице

[РСЈ]= Вујанић, М., Николић, М. и др. (2011). *Речник српскога језика.* Нови Сад: Матица српска.
[СРЯ]= Ожегов, С.И. Скворцов, Л.И. (2008). Словарь русского языка: Ок. 60000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов. Москва: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство Мир и Образование».
[РСР] Станковић, Б. (2008). *Руско-српски речник/ у редакцији Богољуба Станковића*. *Допуњено издање.* Нови Сад: Прометеј.
[РГ–1980] = Шведова, Н.Ю. (1980). *Русская грамматика* . Т. 1. Москва: «Наука».
[COD]= Barber, K. (2001). *The Canadian Oxford dictionary*. Ontario: Oxford University Press.

Извори за корпус

Андрић, И. (2011). *На Дрини ћуприја.* <https://znakovi.files.wordpress.com/2011/05/ivo-andric-na-drini-cuprija.pdf>
Андрич, И. (1985). *Мост на Дрине*. Москва: Правда.
Булгаков, М. (1993). *Мајстор и Маргарита*. Ријека: Андромеда.
Роулинг, Дж. (1997). *Гарри Поттер и философский камень*. «Pottermore limited».Роулинг, Џ. (2000). *Хари Потер и камен мудрости*. Београд: Народна књига.
Bulgakov, M. (1967). *The Master and Margarita*. London: Collins and Harvill Press.
Rowling, J.K. (1998). *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. New York: Scholastic Corporation.
www.ruscorpora.ru

ГЛАГОЛЬНЫЕ ЛЕКСЕМЫ С ПРИСТАВКОЙ *РАЗ-* В РУССКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ПЕРЕВОДНЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ В СЕРБСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ В СОПОСТАВИТЕЛЬНОМ АСПЕКТЕ

Резюме

В данной работе рассматриваются глагольные лексемы с приставкой *раз-* в русском языке (среди которых анализируются и глагольные лексемы с постфиксом *-ся*), которые представлены семью типами значений, из которых проанализированы шесть (начинательно-интенсивное, мультипликативное, центрифугальное, тотально-объектное, результативное и анулятивное значения). Целью работы является сопоставительный анализ русских глагольных лексем и их сербских и английских переводных эквивалентов в сфере структурно-языкового значения, т.е. определение общности и различий способов глагольного действия, функционально-темпоральных и аспектуальных сем. В английских переводных эквивалентах встречаются фразовые глаголы с наречной частицей *out* (теличность +) или катенативные конструкции, конструкции *глагол+объект* (начинательно-интенсивное значение), приставки *un-, de-, dis-* (анулятивное значение). Среди сербских переводных эквивалентов встречаются глаголы с приставкой *раз-* и возвратной частицей *се*, а если нет возможности формирования глагольной лексемы с данными аффиксами, автором предалагаются ингресивные глаголы с приставкой *за-*, сопроваждаемые наречиями меры и степени, характеризирующими интенсивность проявления действия (начинательно-интенсивное значение). В анулятивном значении среди сербских глагольных лексем встречаются глаголы с приставками *од-*. В отдельной части исследования проанализированы русские нестандартные глагольные лексемы с приставкой *раз-*, использующиеся при неформальном общении в интернете и в описании действий на компьютере и в социальных сетях. Калькирование с английского языка привело к появлению энантиосемии, т.е. внутрисловной антонимии (нпр. *разгрустить*, *развидеть*).

Ключевые слова: приставка *раз-*, словообразование глаголов, русский язык, сербский язык, английский язык

Милорад Миљаковић
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет
darolim12@gmail.com

UDK 811.161.2(497.11):811.163.41]’367.625
811.161.2(497.11):811.111]’367.625

Александар Мудри

ГЛАГОЛИ ОРАЊА У РУСИНСКОМ, СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ – КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА*[1]

У раду се помоћу компоненцијалне анализе пореде глаголи орања у русинском, српском и енглеском језику. На овај начин покушава се истражити у којој мери језици показују евентуалне сличности или разлике. Глаголи су сакупљени теренским истраживањем и ексцерпцијом речника русинског језика. Може се закључити да русински, српски и енглески језик припадају блиском културном типу што је нешто очигледније у односу русинског и српског језика, с једне стране због припадности истој групи језика, а са друге, због језичких контаката који су веома активни од досељавања Русина у данашњу Србију.

Кључне речи: русински језик, српски језик, енглески језик, глаголи орања, контрастивна анализа.

1. УВОД

У раду се помоћу контрастивне анализе утврђују сличности и разлике између глагола из домена пољопривредне лексике у русинском, српском и енглеском језику. Тачније, контрастира се лексичко поље глагола са компонентом значења „правити бразду у земљи подрезујући је плугом” при чему се анализа усредсређује на семантички ниво са циљем да се утврди шта је у сакупљеном материјалу еквивалентно, идентично, слично, контрастно и различито (Ђорђевић 2000: 53).

Дакле, у раду ће се на основу компоненти значења поредити заједничке особине лексема као универзално језичко обележје, односно *tertium comparationis* (Ђорђевић 2000: 54, 166).

Први део анализе подразумева контрастирање значења у оквиру русинског језика да би се у следећем контрастирали глаголи три језика. Контрастивном анализом три језика жели се утврдити да ли су у изабраном лексичком пољу у овим језицима присутни формални кореспонденти, преводни еквиваленти или лексичке празнине и да ли су присутне дивергентне или конвергентне појаве.

Формални кореспонденти су они случајеви у којима се елементи два језика, у овом случају глаголи, подударају значењски и формално (Ђорђевић 2000: 58), а уколико се подударају само значењски, односно ако су елементи два језика међусобно заменљиви, онда је то пример преводних еквивалената (Ђорђевић 2000: 53-55, 164).

Тврtко Прћић формалне кореспонденте представља као речи у L2 (језик циљ, нпр. српски), које формом, функцијом и садржином одговарају речи са датим садржајем у L1 (језик извор, нпр. енглески) (Prćić 2005: 170). Лексичка празнина је непостојање, одсуство речи на одређеном одговарајућем месту у лексикону L2 што је условљено појмовном празнином, а ова лексичка празнина се попуњава утврђивањем функцијско-комуникативног еквивалента, односно функцијом и садржајем одговарајућих језичких средстава (Prćić 2005: 170).

* Рад је настао у оквиру пројекта бр. 178017 *Дискурси мањинских језика, књижевности и култура у југоисточној и средњој Европи* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

[1] Рад представља скраћену верзију семинарског рада из предмета *Контрастивна лексикологија* на докторским студијама Филозофског факултета у Новом Саду, уз менторску подршку професора др Тврtка Прћића.

Према Радмили Ђорђевић, конвергентне појаве представљају примери када се у језику А налазе два или више симбола у односу на језик Б у којем се за означавање истог појма налази један симбол (Đorđević 2000: 64). С друге стране, дивергентне појаве представљају супротан однос, односно присуство једног симбола у језику А насупрот више симбола у језику Б (Đorđević 2000: 65). Примери у којима у језику Б не постоји одговарајући знак за појмовну садржину присутну у језику А, представљају нулте односе (Đorđević 2000: 65).

Према Твртку Прћићу, лексичко поље представља групу лексема које су сродне према смислу, односно које имају макар једно заједничко дијагностичко обележје (Prćić 2016: 138). Термин лексичко поље, иначе карактеристичан за англосаксонску терминологију (Dragićević 2007: 234-237), изведен је према термину енглеског језика *lexical field* (Lipka 1992: 152). Леонард Липка поред лексичког поља разликује и лексичко микропоље и лексичко макропоље (Lipka 1992: 152). С обзиром на структуру, можемо разликовати хијерархијска и линеарна лексичка поља (Prćić 2016: 138, Lipka 1992: 152).

Под дијагностичким обележјем (DgO) подразумевају се типична, семантички релевантна својства одговарајућег ванјезичког ентитета која имају дијагностичку улогу при утврђивању смисла сваке лексеме (Prćić 2016: 52). Овај термин је формиран по узору на енглески термин *diagnostic component* који користи Јуџин Најда у студији *Componential Analysis of Meaning* (Nida 1975). Поред дијагностичких обележја постоје и оне компоненте или обележја значења која су нерелевантна, нефреквентна, редундантна па се називају недијагностичка обележја или neDgO (Prćić 2016: 52).

Ејдријен Лерер користи термин семантичко поље којим се означава група речи блиских према значењу, често подређена термину општег значења (Lehrer 1974: 1).

Рајна Драгићевић указује да је употреба термина лексичко поље карактеристично за англосаксонску, а семантичко поље за славистичку терминологију (Dragićević 2007: 234-237) што можемо видети и на примеру радова представника *новосадске лингвистичке школе* који употребљавају термин семантичко поље који је у вези са теоријом семантичких микрополја Никите И. Толстоја (1963: 29-45). Ова теорија је примењена у више студија које су рађене у оквиру Института за лингвистику, односно Одсека за српски језик и лингвистику. То су радови који се баве описом појединих тематских области у српском језику, односно српским говорима у Војводини: *Војвођанска коларска терминологија* (Vuković, Bošnjaković, Nedeljkov 1984), *Пастирска терминологија Срема* (Bošnjaković 1985), *Терминологија куће и покућства у Војводини* (Vuković 1988), Ратарска и повртарска лексика Шајкашке (Dragin 1991), *Архаична пчеларска лексика у Војводини* (Nedeljkov 2009a).

Проучавањем лексичког нивоа једног језика, односно културног идентитета испољеног кроз језик упознаје се и његова култура (Nedeljkov 2009b: 190). У вези са тим, Љиљана Недељков наводи и следеће: „*Сваки културни кôд испољава се у језику, а сваки језик припада одређеном типу културе. Познато је да исти тип културе долази до изражаја у различитим језицима, као што има примера и да се у истом језику срећу и прожимају различити типови култура*." (Nedeljkov 2009b: 190).

Ранко Бугарски, разматрајући однос културе и језика, између осталог наводи да културу чине *духовна и материјална добра једне заједнице, односно вредности, веровања, језици, науке и уметности, традиције, институције и начин живота којима се једна личност или група изражавају, остварују и развијају* (Bugarski 2005: 15). За наше истраживање је интересантан контекст традиционалне материјалне културе који се испољава у језику, а који се, у терминолошким системима материјалне и духовне културе, између осталог, може препознати уколико је присутна разгранатост система хипонима у оквиру неког хиперонима (Nedeljkov 2012: 109).

1.1. Контрастивна анализа у русинистици

Михајло Фејса у раду „Руско-англијска контрастивистика" прва контрастивна изучавања русинског језика повезује са радом Чарлса Бидвела „The Language of the Bačka Ruthenians in Yugoslavia" (Bidwell 1966), затим Хенрика Бирнбаума „Language Families, Linguistic Types, and the Position of the Rusin Microlanguage within Slavic" (Birnbaum 1983), и Јиржија Марвана „Vojvodina's Rusinian and its Ukrainian Constituent" (Fejsa 2006).

Међутим, прво значајније контрастивно проучавање русинског језика представља студија *Англијски елементи у руским језику*, Михајла Фејсе (Fejsa 1990). Аутор анализира енглеске елементе на фонолошком, морфолошком и семантичком нивоу што је у вези са начином анализе који примењује Рудолф Филиповић у књизи *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira* (Filipović 1983). На основу резултата анализе аутор закључује да је енглески утицај најочигледнији на семанатичком нивоу те да се на тај начин проширује лексички фонд русинског језика, а да се на фонолошком и морфолошком нивоу, енглески утицај своди на стимулисање одређених језичких појава са непредвидљивом перспективом (Fejsa 1990: 145).

У каснијим радовима се овај аутор бави контрастивним анализама глагола у русинском и енглеском језику *Време и вид у русинском и енглеском језику* (Fejsa 2005), анализом англицизама на фонолошком нивоу „Иновације на фонолошком нивоу у русинском језику" (Fejsa 2013), адаптацијом англицизама „Адаптация анґлийских елементох у єдиним руским часопису за младих" (Fejsa 2014а), реченичним конструкцијама *Виреченьово конструкциї англијского и рускога язика* (Fejsa 2014б; 2015).

Поред радова Михајла Фејсе, контрастивном анализом русинског и српског језика се бавила Хелена Међеши у раду „Русинско-српска спонтана контрастивна анализа на предшколском узрасту" (Međeši 1996: 135-138).

За упознавање са компонентном анализом и контрастивном анализом веома су били корисни радови *Componential Analysis of Meaning* (Nida 1975), *Semantic Fields and Lexical Structure* (Lehrer 1974), *Engleski u srpskom* (Prćić 2005), *Semantika i pragmatika reči* (Prćić 2016), *Uvod u kontrastiranje jezika* (Đorđević 2000), *Лексикологија српског језика* (Dragićević 2007).

Потребно је споменути и поједине радове који се баве контрастивном анализом српског и енглеског језика.

У првом реду, то је рад Биљане Радић-Бојанић „Kontrastivna analiza glagola kuvanja u engleskom i srpskom jeziku" (Radić-Bojanić 2005), у којем се контрастирају глаголи који спадају у лексичко поље *кувати*, односно који садрже компоненте значења „припремати храну за јело уз употребу топлоте".

Анализом глагола гледања у српском и енглеском језику се бави Соња Филиповић у раду, „Semantika glagola gledanja u engleskom i srpskom jeziku" (Filipović 2004).

Снежана М. Кљакић представља глаголе ходања у енглеском и српском језику у раду „Kontrastivna analiza glagola hodanja u engleskom i srpskom jeziku" (Kljakić 2013a).

Ови радови су служили и као примери за истраживање које ће бити представљено у овом раду, а анализа глагола орања је представљена табеларно (табела 1) по угледу на ове радове, и радове Ј. Најде (Nida 1975), и Е. Лерер (Lehrer 1974).

2. СТРУКТУРА КОРПУСА

Анализирани глаголи су део материјала који је сакупљен теренским истраживањем за потребе мастер рада *Польодїлска лексика Руснацох у Войводини* (Mudri 2014), односно интервјуисањем најстаријих аутохтоних говорника који су се целог живота бавили ратарством и повртарством у местима Руски Крстур и Куцура. У оба места је интервјуисано по 5 особа. Интервјуи су снимљени у звучном формату а затим су преписивани у текст. Теренским истраживањем сакупљено је 1.486

лексема које су подвргнуте лексичко-семантичкој анализи по угледу на рад Гордане Драгин *Ратарска и повртарска лексика Шајкашке* (Dragin 1991).

За овај рад је најпре издвојено 50 глагола русинског језика за које су у речницима потражени српски и енглески еквиваленти. Након тога је изабрано лексичко поље које ће бити анализирано. У лексичко поље *орац* „правити бразду у земљи подрезујући је плугом" спадају следећи глаголи:

1. орац /orac/ „правити бразду у земљи подрезујући је плугом";

1.1. парац /parac/ „орати шпартаћим плугом између редова кукуруза (сунцокрета, шећерне репе и др.)";

1.2. огартац /ohartac/ „помоћу плуга загртача подићи, превртнути земљу око стабла биљке";

1.3. складац /skladac/ = орац до складу /orac do skladu/ „орати од средине њиве према крајевима у смеру кретања казаљки на часовнику";

1.4. розорац /rozorac/ = орац на гајс /orac na hajs/ „орати од крајева њиве према средини у смеру супротном од кретања казаљки на часовнику";

1.5. виорац /viorac/ „изорати, извући бразду";

1.6. одорац /odorac/ „одорати бразду са туђе њиве";

1.7. заорац /zaorac/ „заорати ђубре, заорати туђу њиву";

1.8. зорац /zorac / = поорац /poorac/ „завршити са орањем одређене површине";

1.9. угориц /uhoric/ „узорати обрадиво земљиште и оставити извесно време незасејано (да би се одморило и постало плодније)";

1.10. подривац /podrivac/ „орати земљу како би се смањила збијеност земљишта";

1.11. преорац /preorac/ „завршити са орањем њиве или преорати већ посејану њиву".

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

У раду се изводи контрастивна анализа на семантичком нивоу при чему се користи поступак анализе компонената значења као универзално језичко обележје према коме се врши поређење језика, односно *tertium comparationis* (Đorđević 2000: 54, 166).

Од глагола лексичког поља *орац* најпре су формиране одреднице које садрже српске и енглеске еквиваленте са њиховим дефиницијама. Изабрани су русински глаголи са заједничком компонентом значења чији хипероним је глагол *орац* „орати". Затим су ови глаголи потврђивани у *Српско-русинском речнику* (Ramač 1995, 1997), и *Русинско-српском речнику* (Ramač 2010), где смо пронашли и дефиниције глагола на основу којих касније изводимо компоненте значења изабраних глагола. На пример, дефиниција глагола *орац* је „правити бразду у земљи подрезујући је плугом" коју можемо рашчланити на следеће компоненте: *правити бразду+у земљи+подрезујући плугом*. С обзиром на то да прикупљени глаголи имају све наведене компоненте значења, односно дијагностичка обележја, глагол *орац* представља хипероним осталим глаголима.

Следећи корак је био потврђивање ових глагола у *Речнику српског језика* (Nikolić 2007), *Речнику српскохрватског књижевног језика* (RKSJ I-VI 1990) и проналажење дефиниција српских глагола. На крају су помоћу *Енглеско-српског и српско-енглеског речника пољопривредних термина* (Veličkov 2001), затим речника *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik* (Filipović 1986), и енглеских једнојезичких речника *Cambridge Advanced Learners Dictionary* (2003), *Oxford Advanced Learners Dictionary* (2010), потврђивани енглески глаголи. У овим речницима смо тражили и дефиниције енглеских глагола на основу којих смо одредили компоненте значења.

Потребно је нагласити да не постоји русинско-енглески речник који би обезбедио поуздан материјал за анализу.

Знаком (=) означавамо синониме лексичког поља. Лексеме на русинском језику ће у раду бити писане различитим словним стиловима, русински глаголи у Times New Roman, српски Arial, а енглески глаголи словним стилом Arial + small caps.

4. АНАЛИЗА КОРПУСА

Анализом су обухваћени следећи русински глаголи лексичког поља *орати*: *орац*, *парац*, *огартац*, *складац=орац до складу*, *розорац=орац на гајс*, *виорац*, *одорац*, *заорац*, *зорац*, *преорац*, *поорац*, *угорић*, *подривац*.

Дефиниција глагола *орац* је „правити бразду у земљи подрезујући је плугом" а компоненте значења су према томе: правити бразду, подрезујући земљу, помоћу плуга. Овај глагол представља надређени глагол, односно хипероним глагола представљених нешто раније. Компоненте значења глагола орати заједничке су за све глаголе овог лексичког поља и у табели ће ове компоненте бити представљене у једној колони, а присутност компоненти ће бити означена знаком +. Поред ових, за све глаголе лексичког поља, заједничких компоненти значења, издвојили смо оне компоненте које их разликују једне од других, односно дијагностичка обележја на основу којих можемо одредити њихов смисао. То су следеће компоненте значења: *плитко орати*; *дубоко орати*; *орати од средине према крајевима*; *орати од крајева према средини*; *орати у смеру кретања казаљке на сату*; *орати у смеру супротном од кретања казаљке на сату*; *извући бразду*; *завршити са орањем*; *орати део туђе њиве*; *преврнути/огрнути земљу на биљку/око* биљке; *орати између редова посађене културе*; *орањем избацити плод из земље*; *орати разбацано по њиви стајско ђубриво*; *узорати обрадиво земљиште и оставити извесно време незасејано*.

За хипероним *орац* /orac/, у српском и енглеском језику присутни су формални кореспонденти: српско ***орати*** (Nikolić 2007: 884), (RKSJ IV 1990: 181-182) и енглеско ***PLOUGH*** / ***PLOW*** (Veličkov 2001: 172; 373; 234), (Filipović 1986: 818), (OALD).

Глагол *парац* /parac/ поред заједничких компоненти има следеће посебне компоненте значења: „плитко орати", „орати између редова посађене културе". Формални кореспондент у српском језику је ***парати=шпартати*** (Nikolić 2007: 1550), (Dragin 1991: 638). Одговарајућа лексема у енглеском језику није пронађена што сугерише да је реч о лексичкој празнини, нултом односу, односно неприсутности, непостојању лексеме на одговарајућем месту у структури лексичког поља (Prćić 2016: 57).

Компоненте значења „плитко орати, између редова посађене културе" садржи и глагол *огартац* /ohartac/ који се разликује од глагола *парац* и од других глагола овог лексичког поља по присутности компоненте значења „преврнути, огрнути земљу на биљку/око биљке". Формални кореспондент у српском језику је лексема ***огртати*** и њене варијанте ***загртати***, (***загрћати***) (Ramač 2010: 461), (Nikolić 2007: 389, 853). С друге стране, енглески формални кореспонденти су фразни глаголи ***HILL UP (HILLING)***, ***EARTH UP*** (Veličkov 2001: 371, 119, 83).

Следе глаголи којима се означавају два начина орања. Глаголска фраза *орац до складу* / orac do skladu/ која се у свакодневном говору јавља и у облику просте лексеме *складац* /skladac/ има две додатне компоненте значења „орати од средине према крајевима" и „у смеру кретања казаљки на сату" које уносе разлику у односу на глагол *розорац* / *орац на гајс* /rozorac / orac na hajs/ са додатним компонентама значења „орати од крајева према средини" и „у супротном смеру од кретања казаљки на сату". Формални кореспондент глагола *орац до складу* / *складац* у српском језику је ***орати на стуб*** / ***стуг*** (Ramač 2010: 711), (Dragin 1991: 638), а у енглеском језику ***GATHERING*** (ECO), (RKB).

Компоненте значења „орати од крајева према средини" и „у супротном смеру од кретања казаљки на сату" у српском језику има глагол ***орати на разор*** / ***на ајс*** (Рамач 2010: 678), (Dragin 1991: 638), а у енглеском ***CASTING*** (ECO), (RKB) па су стога ови глаголи формални кореспонденти русинског глагола ***розорац*** / ***орац на гајс***.

Русински глагол *виорац* /viorac/ садржи компоненту значења „изорати, извући бразду" која је присутна и у значењу српског глагола ***изорати*** (Рамач 2010: 107), (Nikolić 2007: 463), (RKSJ II 1990: 428), и енглеског фразног глагола ***PLOUGH UP*** (Veličkov 2001: 172), (Filipović 1986: 818), (OLAD) што указује да су ови глаголи у односу формалних кореспоната.

Глагол *одорај* /odorac/ поред заједничких компоненти значења садржи и компоненту „одорати бразду са туђе њиве". Формални кореспонденти, у српском језику, с обзиром на присуство идентичне компоненте значења, су глаголи ***заорати*** (Nikolić 2007: 463), и ***одорати*** (Ramač 2010: 473), (RKSJ IV 1990: 57), (Dragin 1991: 638). Није пронађен енглески глагол који би могао одговарати значењу русинског глагола *одорај* или српског глагола ***одорати***, односно материјал који је прикупљен сугерише да је присутна лексичка празнина у лексичком пољу на енглеском језику. Ову компоненту значења „одорати бразду са туђе њиве", има и глагол *заорај* /zaorac/ који се од претходног глагола разликује по још једној додатној компоненти значења „заорати стајско ђубриво". Српски формални кореспондент овог глагола, глагол ***заорати***, поред ове две компоненте значења садржи и значења „1. почети орати; 2. узорати, преорати; 3. орањем покрити, заорати. 4. оруђи захватити туђе земљиште, преорати. 5. фиг. прећи уобичајену меру" (Nikolić 2007: 406), (RKSJ II 1990: 177). Према доступним информацијама из речника, енглески фразни глагол ***PLOUGH UNDER*** (Veličkov 2001: 172) представља формални еквивалент српског глагола ***заорати***, односно русинског глагола *заорај*.

Лексеме *зорај* /zorac/ и *поорај* /poorac/ садрже и компоненту значења „завршити са орањем" која је присутна и код српског глагола ***поорати*** (Nikolić 2007: 972), (RKSJ IV 1990: 701), формалног кореспондента русинског глагола. У анализираним речницима није присутан одговарајући глагол у енглеском језику.

Глагол *преорај* /preorac/ има значења „завршити са орањем њиве" и „преорати већ посејану њиву", док српски глагол ***преорати*** има следећа значења „1. обавити орање, поорати (Nikolić 2007: 1019), 2. поново узорати, 3. захватити туђу њиву, 4. надмашити у орању" (RKSJ IV 1990: 965), што нам указује да је то формални кореспондент који међутим има више компонената значења од русинског глагола. У енглеском језику присутан је фразни глагол ***PLOUGH OUT*** са значењем „ископати, прекопати, преорати" (Veličkov 2001: 172), (Filipović 1986: 818) који према томе представља формални кореспондент, најпре, српског глагола.

Русински глагол *угорић* /uhoric/ чија дефиниција садржи специфичну компоненту значења „узорати обрадиво земљиште и оставити извесно време незасејано (да би се одморило и постало плодније)" има у српском језику свој формални кореспондент глагол ***угарити*** / ***заоравати стрњиште*** (Nikolić 2007: 1367), (RKSJ VI 1990: 406), а у енглеском глагол *FALLOW* (Veličkov 2001: 444; 91; 123), (Filipović 1986: 388).

Глагол *подривај* /podrivac/ са компонентом значења „орати земљу како би се смањила збијеност земљишта" има формални кореспондент у српском језику у форми глагола ***подривати*** (Nikolić 2007: 952), а у енглеском глагола ***SUBSOIL*** и глаголске фразе ***STIRRING UP (THE SUBSOIL)*** (Veličkov 2001: 387; 224). Оправдано је рећи да је глагол *подривај* адаптирана позајмљеница из српског језика, адаптирана променом инфинитивног суфикса -ти у -ц.

Лексичко поље		*орац* /orac/ „правити бразду у земљи подрезујући је плугом”																
		Компоненте значења	Правити бразду у земљи подрезујући је плугом	Плитко орати	Дубоко орати	Орати од средине према крајевима	У смеру супротном од кретања казаљки на сату	Орати од крајева према средини	У смеру кретања казаљки на сату	Извући бразду	Завршити са орањем	Орати део туђе њиве	Превртнути, огрнути земљу на биљку/око биљке	Орати између редова посађене културе	Орањем избацити плод из земље	Орати разбацано по њиви стајско ђубриво	Узорати обрадиво земљиште и оставити извесно време незасејано
1.	рсн.	орац	+															
	срп.	орати	+															
	енг.	PLOUGH / PLOW	+															
2.	рсн.	парац	+	+										+				
	срп.	парати, шпартати	+	+										+				
	енг.	ø																
3.	рсн.	огартац	+	+									+	+				
	срп.	огртати, загртати, (загрћати)	+	+									+	+				
	енг.	HILL UP (HILLING) = EARTH UP	+	+									+	+				
4.	рсн.	складац = орац до складу	+					+	+									
	срп.	орати на стуб / стуг	+					+	+									
	енг.	GATHER	+					+	+									
5.	рсн.	розорац =орац на гајс	+			+	+											
	срп.	орати на разор / на ајс	+			+	+											
	енг.	CAST	+			+	+											
6.	рсн.	виорац	+							+	+				+			
	срп.	изорати	+								+				+			
	енг.	PLOUGH UP	+								+				+			
7.	рсн.	одорац	+									+						
	срп.	одорати	+									+						
	енг.	ø																

8.	рсн.	заорац	+									+				+	
	срп.	заорати	+									+				+	
		подорати	+													+	
	енг.	PLOUGH UNDER	+													+	
9.	рсн.	зорац=поорац	+								+						
	срп.	поорати	+								+						
	енг.	ø															
10.	рсн.	преорац	+								+						
	срп.	преорати	+								+	+					
	енг.	PLOUGH OUT	+								+						
11.	рсн.	угориц	+														+
	срп.	угарити, заоравати стрњиште	+														+
	енг.	FALLOW	+														+
12.	рсн.	подривац	+		+												
	срп.	подривати	+		+												
	енг.	SUBSOIL; STIRRING UP THE SUBSOIL	+		+												

Табела 1: Компоненте значења глагола орања у русинском, српском и енглеском језику

5. ДИСКУСИЈА ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА

Контрастивна анализа је показала да су изабране лексеме лексичког поља *орати* најчешће у односу формалних кореспондената. У том односу су следећи глаголи сва три контрастирана језика:

русински	српски	енглески
орац	орати	PLOUGH, PLOW
огартац	огртати=загртати, (загрћати)	HILL UP =EARTH UP
складац=орац до складу	орати на стуб / стуг	GATHERING
розорац=орац на гајс	орати на разор / на ајс	CASTING
виорац	изорати	PLOUGH UP
преорац	преорати	PLOUGH OUT
угориц	угарити=заоравати стрњиште	FALLOW
подривац	подривати	STIRRING UP THE SUBSOIL=SUBSOILING
заорац	заорати=подорати	PLOUGH UNDER

Табела 2: Однос формалних коресподената русинских, српских и енглеских глагола

Следећа три глагола русинског и српског језика су такође у односу формалних кореспондената:

русински	српски
парац	парати=шпартати
одорац	одорати=заорати
заорац	заорати=подорати

Табела 3: Однос формалних коресподената русинских и српских глагола

На страни глагола српског језика нема лексичких празнина што се може објаснити попуњавањем ових места, некада лексичких празнина у русинском језику, позајмљеницама из српског језика, нпр, подривати, подорати, преорати. С друге стране, у енглеском језику, према материјалу који је сакупљен, постоје лексичке празнине у односу на русинске и српске глаголе: *парац* – ***парати=шпартати*** – ø, *одорац* – ***заорати=одорати*** – ø, зорац=поорац – поорати – ø.

У материјалу који је анализиран нису уочени примери преводних еквивалената.

Конвергентни однос илуструју следећи русински и српски глаголи према енглеским:

орац до складу=складац	орати на стуб=стуг	GATHERING
розорац=орац на гајс	орати на разор=на ајс	CASTING

Табела 4: Конвергентан однос (русински : српски : енглески)

Два примера илуструју конвергентан однос српске и енглеске лексеме.

угориц	угарити=заоравати стрњиште	FALLOW
заорац	заорати=подорати	PLOUGH UNDER

Табела 5: Конвергентан однос (српски : енглески)

Русински и српски глаголи према енглеским глаголима су у дивергентном односу у следећим примерима:

орац	орати	PLOUGH / PLOW
подривац	подривати	SUBSOIL=STIRRING UP THE SUBSOIL

Табела 6: Дивергентан однос (русински, српски : енглески)

Један пример показује дивергентну релацију између русинског глагола и српских и енглеских глагола.

огартац	огртати=загртати, (загрћати)	HILLING=EARTH UP

Табела 7: Дивергентан однос (русински : српски, енглески)

Дивергентан однос између русинског и српског глагола је присутан у три примера:

парац	парати=шпартати
одорац	заорати=одорати
заорац	заорати=подорати

Табела 8: Дивергентан однос (русински : српски)

На основу изнетог могу се извести закључци о томе шта је у материјалу који смо анализирали контраст, разлика, сличност, а шта еквивалент.

Контрасти су у представљеном материјалу, горе наведени примери конвергентних и дивергентних односа. Разлике су примери нултих односа, нпр. *парац* - *парати=шпартати* - ø; *одорац* - *заорати=одорати* - ø, а еквиваленти су примери формалних кореспондената.

6. ЗАКЉУЧЦИ

Глаголи орања у великој мери представљају лексеме које су с обзиром на исконске потребе човека за храном веома старе. Према томе, сличности које је показала анализа су разумљиве. Ово је посебно очигледно код глагола који означавају основне начине орања, попут глагола *орац до складу*, *орати на стуб*, *GATHERING*; *розорац=орац на гајс*, *орати на разор=на ајс*, *CASTING*.

Русински и српски глаголи најчешће имају идентичне компоненте значења што је могуће условљено језичким контактима. Разликују се у броју глагола који преносе компоненту значења *орати део туђе њиве* и непостојању глагола који преноси значење *извући бразду*.

На енглеској страни су забележене лексичке празнине за русинске глаголе *парац* и *зорац=поорац* „завршити са орањем”; *одорац* „орати део туђе њиве”.

Уколико постоји формални кореспондент русинског глагола, енглески глаголи најчешће имају једнак број компоненти са русинским глаголима. Један од изузетака представља глагол PLOUGH UNDER код којег је присутна само компонента значења *орати разбацано по њиви стајско ђубриво*, а компонента *орати део туђе њиве* није део значења овог енглеског глагола. Тачније, ниједан енглески глагол у прикупљеном материјалу нема компоненту значења *орати део туђе њиве*. Ову компоненту значења у русинском језику имају глаголи одорац и заорац, а у српском одорати, заорати, преорати.

Узимајући у обзир, на почетку рада изнесен став о испољавању културног кода у језику, може се закључити да русински, српски и енглески језик припадају блиском културном типу, односно да садрже информације које их могу повезати са пољопривредним културним типом. Ово је нешто очигледније у односу русинског и српског језика, с једне стране због припадности истој групи језика, а са друге, због језичких контаката који су веома активни од досељавања Русина у данашњу Србију.

Литература

Bidwell, C. E. (1966). The Language of the Bačka Ruthenians in Yugoslavia. *The Slavic and East Europian Journal* X, 1, 32-54.

Birnbaum, H. (1983). Language Families, Linguistic Types, and the Position of the Rusin Microlanguage within Slavic, *Die Welt der Slaven* 28, 2-23.

Bošnjaković, Ž. (1985). *Pastirska terminologija Srema*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Institut za južnoslovenske jezike. (ћир.)

Bugarski, P. (2005). *Kultura i jezik*. Beograd: XX vek.

Đorđević, R. (2000). *Uvod u kontrastiranje jezika*. 4. dopunjeno izdanje. Beograd: Filološki fakultet.

Dragićević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike. (ћир.)

Dragin, G. (1991). Ratarska i povrtarska terminologija Šajkaške. *Srpski dijalektološki zbornik XXXVI*: 621-708. (ћир.)

Fejsa, M. (1990). *Anglyjsky elementy u ruskym jazyku*. Novy Sad: Ruske slovo. (ћир.)

Fejsa, M. (2005). *Vreme i vid u rusinskom i engleskom jeziku*. Novi Sad: Prometej - Filozofski fakultet. (ћир.)

Fejsa, M. (2006). Rusko-anglyjska kontrastyvystyka. U: *Rusyny / Rusnacy / Ruthenians (1745-2005)* (Fejsa, M., ur.)., 1. tom, 239-247. (ћир.)

Fejsa, M. (2013). Inovacije na fonološkom nivou u rusinskom jeziku. U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/2* (Gudurić, S. ur.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 485-490. (ћир.)
Fejsa, M. (2014a). Adaptacyja anglyjskyx elementox u jedynym ruskym časopysu za mladyx. U: *Zbornik radova Susret kultura 7* (Živančević Sekeruš, I., Majstorović, N., ur.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 145-154. (ћир.)
Fejsa, M. (2014b). Vyrečen'ovo konstrukcyji anglyjskoho y ruskoho jazyka. U: Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi II (Dudok, M. ur.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 49-57. (ћир.)
Fejsa, M. (2015). *Vyrečen'ovo konstrukcyji u ruskym y anglyjskym jazyku*. Novy Sad: Fylozofsky fakultet – Prometej. (ћир.)
Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu*. *Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti - Školska knjiga.
Filipović, S. (2004). Semantika glagola gledanja u engleskom i srpskom jeziku. *Prilozi proučavanju jezika* 35, 217-230.
Kljakić, S. (2013a). Kontrastivna analiza glagola hodanja u engleskom i srpskom jeziku. *Prilozi proučavanju jezika* 44: 73-86.
Lehrer, A. (1974). *Semantic Fields and Lexical Structure*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
Lipka, L. (1992). *An Outline of English Lexicology*. *Lexical Structure, Word Semantics and Word Formation*. Second Edition. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
Međeši, H. (1996). Rusinsko-srpska spontana kontrastivna analiza na predškolskom uzrastu. U: *V Simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja* (Šević, R. i Tir, M., ur.), Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Društvo za primenjenu lingvistiku Vojvodine, 135-138. (ћир.)
Mudry, A. (2014). *Pol'odjilska leksyka Rusnacox u Vojvodyny*. Novy Sad: Zavod za kulturu vojvodjanskyx Rusnacox. (ћир.)
Nedeljkov, Lj. (2009a). *Arhaična pčelarska leksika u Vojvodini*. Novi Sad: Filozofski fakultet. (ћир.)
Nedeljkov, Lj. (2009b). Opšti principi istraživanja leksike tradicionalne materijalne kulture. *Glasnik Etnografskog instituta SANU LVI*, 189-200. (ћир.)
Nedeljkov, Lj. (2012). Tematska leksikografija kao svedočanstvo o kulturnom identitetu. U: *Filologija i univerzitet: tematski zbornik radova* (Dimitrijević, B. ur.). Niš: Filozofski fakultet, 105-120. (ћир.)
Nida, A. E. (1975). *Componential Analysis of Meaning*. The Hague, Paris: Mouton.
Prćić, T. (2005). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: ITP „Zmaj".
Prćić, T. (2016). *Semantika i pragmatika reči*. Treće, elektronsko, izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet. Dostupno na: http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/97 8-86-6065-356-9
Radić-Bojanić, B. (2005). Kontrastivna analiza glagola kuvanja u engleskom i srpskom jeziku. *Prilozi proučavanju jezika* 36: 119-124.
Tolstoj, N. I. (1963). *Iz opytov tipologičeskogo issledovanija slavjanskogo slovarnogo sostava*. *Voprosy jazykoznanija I*, 29-45. (ћир.)
Vuković, G, Bošnjaković Ž, Nedeljkov Lj. (1984). *Vojvođanska kolarska terminologija*. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike. (ћир.)
Vuković, G. (1988). *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*. Novi Sad: Filozofski fakultet - Institut za južnoslovenske jezike. (ћир.)

Речници

Nikolić, M. (ur.) (2007). *Rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska. (ћир.)
Ramač, JU. et al. (1995). *Srpsko-rusynsky rečnyk I A - Nj / Serbsko-rusky slovnjik I A - N'*. Novi Sad: Filozofski fakultet - Katedra za rusinski jezik i književnost - Društvo za rusinski jezik i književnost. (ћир.)
Ramač, JU. et al. (1997). *Srpsko-rusynsky rečnyk II O - Š / Serbsko-rusky slovnjik II O - Š*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Univerzitet u Novom Sadu - Filozofski fakultet - Katedra za rusinski jezik i književnost, Društvo za rusinski jezik i književnost. (ћир.)
Ramač, JU. (2010). *Rusko-serbsky slovnjik / Rusinsko-srpski rečnik*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, Zavod za kulturu vojvodjanskyx Rusnacox. (ћир.)
RKSJ: *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. I-VI. (1990). Novi Sad: Matica srpska, Zagreb: Matica hrvatska. (ћир.)

***

Cambridge Advanced Learner's Dictionary. (2003): Cambridge University Press, Cambridge.
Filipović, R., (ur.) (1986). *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: 12. izdanje. Školska knjiga i Grafički zavod Hrvatske.
Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. (2010). Oxford: Oxford University Press.
Oxford english-serbian Students Dictionary / englesko-srpski rečnik sa srpsko-engleskim indeksom. (2006). Oxford: Oxford University Press.
Veličkov, Lj. (2001). *Poljoprivredni rečnik : englesko-srpski, srpsko-engleski*. Beograd: Grmeč - Privredni pregled. (ћир.)
Oxford Advanced Learner's Dictionaries: http://www.oxfordadvancedlearnersdictionary.com/ (приступљено 25.05. 2017.)

ECO: http://ecoursesonline.iasri.res.in/mod/page/view.php?id=149468 (02.06.2017.).
RKB: http://www.knowledgebank.irri.org/ericeproduction/I.a_Plowing_patterns.htm (02.06.2017.).

VERBS OF PLOUGHING IN RUTHENIAN, SERBIAN AND ENGLISH – A CONTRASTIVE ANALYSIS

In this paper the author compares verbs of ploughing in Ruthenian, Serbian and English using the componential analysis. The research shows similarities and differences among the languages in the investigated type of culture. The verbs have been collected in field research and by excerption from Ruthenian dictionaries. It can be concluded that the Ruthenian, Serbian and English languages are a part of a close cultural type; this is more obvious as far as Ruthenian and Serbian are concerned, on one hand because they belong to Slavic languages and on the other hand because of the contacts that have been very active since the settlement of Ruthenians in Bačka (in the middle of the 18th century).

Key words: Ruthenian language, Serbian language, English language, verbs of ploughing, contrastive analysis.

Александар Мудри
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет, Нови Сад
mudrisasa@ff.uns.ac.rs

UDK 811.131.1’367
811.163.6’367

Mirjam Premrl

ALCUNI ASPETTI DELLA NON-DETERMINATEZZA IN ITALIANO E IN SLOVENO

Nel presente contributo viene affrontata l’espressione della non-determinatezza in italiano, una lingua dotata di articoli. Un ruolo altrettanto centrale è assegnato all’identificazione della non-determinatezza in sloveno, che di essi non dispone. Il termine *non-determinatezza* abbraccia sia l’indeterminatezza che la non-attualizzazione, di cui la prima si realizza in presenza di un’entità, mentre l’altra si riferisce a una non-entità. Ma la caratteristica che accomuna i due gruppi è l’assenza dell’articolo determinativo. Il metodo consiste nel paragonare le realizzazioni di non-determinatezza nei testi di partenza italiani con quelle dei testi di arrivo sloveni e viceversa. L’idea che sta alla base dell’analisi vede nella non-determinatezza una categoria semantico-pragmatica universale. Senonché la non-determinatezza è anche una categoria grammaticale con realizzazioni proprie in una determinata lingua. A livello semantico-pragmatico la non-determinatezza sta per non-identificabilità e non-unicità di un’entità, o per assenza dei tratti semantico-pragmatici in una non-entità. La comprensione del funzionamento della non-determinatezza nei testi italiani costituisce uno spunto per la ricerca di spie della non-determinatezza in quelli sloveni. In questo senso un’attenzione particolare va all’aspetto descrittivo del sintagma, come anche al ruolo dei quantificatori complessi e degli elementi pronominali nel testo sloveno.

Parole chiave: (non)determinatezza, articolo, pro-aggettivo, quantificatore complesso, sintagma descrittivo.

1. INTRODUZIONE

Con il presente contributo desidero esporre alcuni degli esiti di un’analisi assai più ampia, svolta nell’ambito del mio dottorato di ricerca (2016), che aveva come argomento l’espressione della determinatezza in italiano e in sloveno. Il motivo per cui decisi di cimentarmi in un’impresa così difficile derivava dalle difficoltà che nel campo della determinatezza i parlanti nativi dello sloveno, una lingua senza articoli, incontrano quando devono esprimersi in italiano. La scelta dell’argomento voleva in primo luogo porre un rimedio alle mie insicurezze, e successivamente a quelle dei miei studenti. Ad indirizzare il mio interesse è stata soprattutto la volontà di studiare approfonditamente i mezzi e i meccanismi di cui la lingua italiana dispone (la determinatezza intesa come categoria grammaticale), per poter successivamente accedere a quella che è la determinatezza semantico-pragmatica, i cui riflessi, in misura ed intensità diverse, si possono riconoscere in tutte le lingue, anche in sloveno. L’osservazione attenta dei testi sloveni e il continuo paragone con quelli italiani hanno contribuito a sviluppare in me una maggiore sensibilità per le spie di determinatezza in sloveno e una volta di più per i modi di esprimere la determinatezza in italiano. Il sapere acquisito durante le analisi si presta bene alle applicazioni nell’insegnamento dell’italiano a livello universitario, dove si desidera aiutare gli studenti a compiere gli stessi processi mentali per accrescere in loro la consapevolezza della realtà linguistica slovena ed italiana e per migliorare la loro competenza espressiva in italiano.

In questo articolo mi limito a presentare una parte ristretta del tema studiato che ha dato risultati particolarmente rilevanti, ovvero alcuni aspetti della non-determinatezza nelle due lingue.

2. DELIMITAZIONE CONCETTUALE E CARATTERISTICHE GRAMMATICALI E SEMANTICO-PRAGMATICHE DELLA NON-DETERMINATEZZA

2.1. Definizione della non-determinatezza in riferimento alle varietà scritte dell'italiano e sloveno standard

Prima ancora di cimentarci nella presentazione delle realizzazioni testuali della non-determinatezza è opportuno definire ciò che con essa si intende. La ***non-determinatezza*** fa parte di un fenomeno più ampio: quello di determinatezza in senso lato. Se con l'espressione ***determinatezza in senso lato*** ci si riferisce al termine ombrello che abbraccia, oltre alla ***determinatezza in senso stretto***, riconoscibile al livello del testo di superficie per gli usi dell'articolo determinativo, anche ***l'indeterminatezza*** e la ***non-attualizzazione***, caratterizzate, la prima, dagli usi dell'articolo indeterminativo, partitivo e zero, e la seconda, solamente dall'uso dell'articolo zero, allora è nostra intenzione riferirci, con il termine ***non-determinatezza***, **all'insieme di categorie di indeterminatezza e di non-attualizzazione** (Premrl 2016: 8, 19).

Una formula del genere può rivelarsi vincente quando si descrive l'italiano, una lingua in possesso di mezzi sistemici con i quali la determinatezza in senso lato, come anche la non-determinatezza, in quanto suo sottoinsieme, vengono marcate. Ma che cosa dire della **(non)determinatezza**[1] in sloveno, che di tali marche non dispone?

Se si prende spunto da autori come Lyons (1999: 276), che la considerano principalmente **una categoria grammaticale**, bisogna ammettere che, con riferimento allo sloveno, data l'assenza dell'articolo, non se ne può parlare se non in misura ristretta. La possibilità tuttavia esiste dal momento che gli articoli non sono gli unici segnali di (non)determinatezza: esistono, infatti, sia in italiano che in sloveno, diversi elementi morfo-lessicali con la stessa capacità: le varie classi di pro-aggettivi (dimostrativi, interrogativi, indefiniti), ma anche i numerali e quantificatori,[2] che però oltre ad esprimere i tratti caratteristici della (non)determinatezza (v. 2.2.), ne esprimono anche altri (quali la quantità, la distribuzione, la localizzazione ecc.) (Korzen 1996: 690).

Ma torniamo alla (non)determinatezza, intesa come categoria marcata dall'articolo:

> „It is generally the case that grammatical categories are not direct expressions of the semantic/pragmatic concepts which they can be said to be the grammaticalizations of. When a concept comes to be represented grammatically it takes on a new life, with the result that the grammatical category created is not limited to expressing that concept. The original concept is likely, however, to continue to be the prototypical value of the grammatical category, so that the category can still be seen as expressing that concept in its central uses." (Lyons 1999: 276)

Per la formazione di una categoria grammaticale Lyons (ibid.) presuppone la preesistenza di una categoria semantica/pragmatica. E se la (non)determinatezza viene concepita in questo modo, acquista un aspetto semantico-pragmatico universale. Di conseguenza anche lo sloveno si rivela una lingua adatta al suo studio. Alla (non)determinatezza semantica/pragmatica si riferiscono gli autori che nelle pro-

---

[1] Quando nel presente articolo si vuole far notare che l'uno o l'altro aspetto ascritto alla non-determinatezza è valido anche per la determinatezza in senso lato si usa il termine *(non)determinatezza.* Un approccio del genere ci pare sensato perché molte delle nozioni relative alla descrizione della non-determinatezza sono state prese dalle descrizioni della determinatezza in generale e successivamente adattate ai bisogni della trattazione della non-determinatezza.

[2] In questo contributo ci limitiamo a menzionare solo quegli elementi morfolessicali che possono fungere da determinanti/modificatori **del sintagma nominale (SN)**, cioè gli elementi con ruolo e posizione simili all'articolo. Eccone alcuni di quelli menzionati sopra:

(i) Prendi pure **qualche** libro se hai voglia di leggere. / Kar vzemi si **kakšno** knjigo, če ti je do branja.
(ii) **Quale** domanda ti sembra la più difficile? / **Katero** vprašanje se ti zdi najtežje?
(iii) La solitudine fa nascere **molte** paure. / Osamljenost poraja **veliko** strahov.

prie opere la definiscono una categoria del senso, una categoria extralinguistica, ovvero una categoria del discorso e dei mondi testuali ecc. (Trenkić 2004: 1402, Beaugrande/Dressler 1984: 169, Lyons 1999: 1-15, Renzi 1976: 6, Schlamberger Brezar 2004: 36-40). Una terza definizione (Coseriu 1955/56: 34-35) vede la determinatezza come un insieme di operazioni, quali l'attualizzazione, la discriminazione, la delimitazione e l'identificazione. Ci interesserà particolarmente **l'attualizzazione** (nonché l'opposto di essa), che nell'ambito della lingua come attività (*parole*) orienta un segno virtuale della lingua come sistema (*langue*), cioè orienta un concetto, verso la denotazione di una realtà concreta, ovvero un'entità.

Coseriu (1955/56: 37) fa inoltre osservare che, sia nelle lingue che hanno l'articolo che in quelle prive di esso, sono gli elementi di co- e contesto ossia le circostanze del parlare (nella terminologia di Coseriu *los entornos*) a contribuire alla piena realizzazione della determinatezza in un testo. Ciò significa che il contributo dell'articolo è (spesso) solo parziale, potenzialmente polisemico, e deve perciò essere coadiuvato da altri elementi di co- e contesto:

(1) **Un bambino** non deve essere considerato qualcuno a cui dare ordini. (uso generico) [3]
(2) Oggi **un bambino** mi ha chiesto indicazioni per andare allo zoo. (uso specifico, individuante)

L'affermazione di Coseriu non fa che ribadire la capacità delle lingue senza l'articolo di ottenere gli stessi effetti.

2.2. I tratti semantico-pragmatici della non-determinatezza

Per introdurre i principali tratti semantico-pragmatici della non-determinatezza si partirà dai tratti caratterizzanti della *determinatezza in senso stretto*: l'assenza di questi tratti sarà considerata una spia della non-determinatezza. I tratti semantico-pragmatici costituiscono quella base extralinguistica che in certe lingue ha portato allo sviluppo dell'apposita categoria grammaticale. I tratti caratteristici della *determinatezza in senso stretto* sono (cfr. Lyons 1999: 1-15): **l'identificabilità con il sottoinsieme della familiarità** e **l'inclusione con il sottoinsieme dell'unicità**. La familiarità (v. (3)) consiste nel considerare un'entità determinata perché nota a chi produce il messaggio e a chi lo recepisce. L'identificabilità (v. (4)) sta invece nella possibilità del destinatario di identificare l'entità menzionata dal mittente, anche se di essa non ha avuto alcuna preconoscenza: il ricevente è capace di farlo considerando la situazione in cui si svolge il discorso (cfr. Hawkins 1978). L'unicità (v. (5)) consiste nel percepire un'entità come determinata perché una sola; l'inclusione (v. (6)), invece, nel considerare più entità come determinate in quanto unico gruppo di entità di quel tipo in un dato contesto:

(3) Hai visto **il gatto?**
(4) Passami **il martello!**
(5) Sono stata a una festa di nozze. **La sposa** vestiva di arancione.
(6) Sono stata a una festa di nozze. **Le damigelle** vestivano tutte di arancione.

I due insiemi principali di tratti distintivi, **l'inclusione** con l'unicità e **l'identificabilità** con la familiarità, di norma convergono, ma ci sono anche situazioni in cui la determinatezza si riconosce solo grazie alla presenza di uno dei due: in (7) è così espressa l'unicità, ma non l'identificabilità perché l'identità del vincitore è ancora sconosciuta:

(7) **L'atleta** che per primo taglierà il filo del traguardo riceverà come premio una cospicua somma di denaro.

[3] Gli esempi illustrativi del capitolo 2. non sono citazioni, bensì si tratta di frasi costruite da me alla stregua dei modelli proposti negli studi esaminati.

Di conseguenza la non-determinatezza corrisponderà alla **non-identificabilità** e alla **non-inclusione**, tratti caratteristici dell'indeterminatezza:

(8) Passami **un bicchiere di vino**!
(9) Stamattina ho trovato **un topo** in uno dei miei stivali.

La non-determinatezza, in quanto iperonimo di non-attualizzazione, corrisponde inoltre all'espressione di non-entità/concetto:

(10) Sono stati loro per primi a **darne Ø notizia**.

2.3. La distinzione tra concetto ed entità

Per *entità* intendiamo i portatori di proprietà, caratterizzati da qualità come l'estensione e l'estensità:[4] oggetti, esseri viventi, stati, processi, azioni (es. *la/una/della pioggia*). In italiano la loro concretizzazione testuale è segnata da uno degli articoli (o altri determinanti): determinativo, indeterminativo, partitivo, oppure zero, quest'ultimo in quanto una variante plurale dell'articolo indeterminativo (Korzen 1996: 73, 76, 90, 689-691):

(11) **Il cane** è il miglior amico dell'uomo.
(12) **Il cane** riposava all'ombra.
(13) Sento **un cane**/**dei**/**Ø cani** abbaiare.
(14) Se vedo **un cane**, devo assolutamente accarezzarlo.

Dagli esempi citati si deduce che le entità possono essere realtà extralinguistiche generiche: una categoria (v. (11)), oppure parti di essa, "più precisamente un individuo (*il/un libro*), una massa delimitata (*dell'/l'acqua*) o un sottotipo particolare (*un vino/il vino [veneto]*)" (ibid. 690).[5] Dal punto di vista della determinatezza le entità non-categoriali sono: determinate specifiche (v. (12)), indeterminate specifiche (v. (13)), indeterminate non specifiche (v. (14)).

Dall'altro lato il concetto "viene spesso definito come una unità di pensiero […] che racchiude o riassume delle proprietà tipiche secondo cui un insieme di oggetti può essere categorizzato" (ibid.: 55). Detto in altri termini si tratta dell'insieme astratto delle proprietà di un'entità senza che essa effettiva-

[4] Rifacendosi ad altri autori, Korzen (1996: 691) presenta la distinzione tra *l'estensione* e *l'estensità* e il legame della prima con *l'intensione* (cioè con il concetto) con le seguenti parole: "Un nome comune denota in sé una categoria: il nome esprime una intensione (i tratti lessicali: una serie di proprietà astratte) e denota con ciò una **estensione** (le entità extralinguistiche che corrispondono a tali proprietà). La quantità dell'entità designata da (o interpretata in) un sintagma nominale in un dato testo, cioè il numero di individui o la quantità di massa, viene chiamata anche, con un termine che deriva dalla linguistica francese, **l'estensità** del SN [...] tale estensità può essere inferiore all'estensione denotata dalla testa nominale, cioè quantitativamente o qualitativamente delimitata: uno o più individui, una o più masse delimitate, uno o più sottotipi, oppure uguale all'estensione denotata dalla testa nominale: l'intera categoria. L'interpretazione dell'estensità di un SN [...] di un dato enunciato dipende interamente dal co-testo e/o dal contesto, non dal sintagma nominale in se stesso."
Per rendere più chiara la distinzione tra l'estensione e l'estensità prendiamo come esempio il nome *cane.* L'estensione consiste nell'intera classe dei cani a cui il lessema *cane* può essere applicato correttamente. Ma in un dato co(n)testo non necessariamente viene espressa tutta la categoria, bensì solo una parte di essa (v. gli es. (12), (13) e (14)). L'estensità è quindi la designazione solo di quei cani di cui si parla in quel dato enunciato. Quando l'estensione è uguale all'estensità ad essere designata è l'intera classe dei cani:
(i) Í cani hanno un cervello più sviluppato dei gatti.

[5] Vediamo alcune frasi costruite in base alla presentazione di Korzen (1996):
(i) Il libro che mi hai prestato è molto interessante. / Sto leggendo un libro molto interessante.
(ii) Ho sete. Mi passi l'acqua? (Il parlante si riferisce all'acqua della bottiglia o della brocca che si trova nelle vicinanze.) / Vorrei dell'acqua, per favore.
(iii) Ieri sera ho bevuto un eccellente vino francese. / Il vino veneto che abbiamo bevuto a cena era ottimo.

mente esista. I concetti vengono designati dalle parole prive di co(n)testo. Ma la non-attualizzazione può persistere anche all'interno di un testo:

(15) La sua è una **vita da Ø cani**. / Fa un freddo **Ø cane.**

L'indeterminatezza e **la non-attualizzazione** non rappresentano fenomeni simili: il legame che intercorre tra la determinatezza e l'indeterminatezza è molto più forte, dato che la presenza sia dell'una che dell'altra è correlata all'espressione delle entità, mentre nel caso di non-attualizzazione si tratta solo di esprimere concetti non attualizzati (cfr. Korzen 1996: 76). La decisione di unirle comunque sotto l'unico termine della **non-determinatezza** deriva dalle difficoltà che incontravo nel corso delle analisi sui testi sloveni quando mi trovavo di fronte a un elemento che giudicavo non-determinato (v. la descrizione del metodo di ricerca al punto 3). In tali casi spesso non mi era possibile prevedere se nel corrispondente testo italiano (testo parallelo) quello stesso contenuto sarebbe stato reso come indeterminato oppure come non-attualizzato. Questa difficoltà non è soggettiva, bensì deriva dalle specifiche possibilità che lo sloveno come sistema offre ai suoi parlanti.

3. IL METODO

Il metodo di ricerca, puramente qualitativo, aveva come scopo quello di identificare e descrivere i fenomeni, senza misurarli ulteriormente. Il corpus era costituito da testi paralleli[6] italiani e sloveni, letterari e non. **Leggendo il testo sloveno** si sono fatte delle ipotesi sullo status di (non)determinatezza di elementi extralinguistici resi mediante sintagmi nominali (SN) in base all'interpretazione degli elementi del co(n)testo, tra cui **le conoscenze extralinguistiche dei partecipanti al discorso**, **le caratteristiche oggettive delle entità verbalizzate**, **i loro tratti logico-pragmatici**, **l'ordine dei costituenti**, **il rinvio anaforico, la specificazione cataforica nonché la forma determinata e indeterminata dell'aggettivo sloveno** (Premrl 2016: 12). Si sono cercati inoltre i vari **elementi morfo-lessicali** (soprattutto i pro-aggettivi) che nei SN sloveni assumono il ruolo o di determinanti o di modificatori. Il testo italiano ha avuto soprattutto la funzione di testo di verifica delle ipotesi impostate.

Come si è constatato in precedenza, non si è potuto prescindere dal fatto che la (non)determinatezza è anche una categoria grammaticale con realizzazioni proprie in una determinata lingua, per cui lo status di (non)determinatezza extralinguistica attribuito a un elemento del testo sloveno non necessariamente corrisponderà allo status di (non)determinatezza del corrispettivo elemento nel testo italiano:

(16) **Ivje**, ki ga je natrosila noč, se je srebrilo po vejah. (M. To. S: 6)
La brina, disseminata dalla notte, era argento sui rami. (M. To. I: 20)

(17) Vsako jutro se je dolina lesketala **v slani** ... (M. To. S: 18)
Ogni mattina, la valle brillava **di Ø brina**... (M. To. I: 18)

Gli elementi *ivje* e *slana* vengono percepiti dai parlanti sloveni come un'entità unica in natura e di conseguenza determinata (cfr. Renzi 1976: 13). La realizzazione italiana in (16) propone anche un'entità determinata, in (17), invece, un concetto: l'uso dell'articolo zero è dovuto alla sottocategorizzazione dettata dal verbo *brillare*. Questi esempi sono un chiaro segno del vasto influsso che la sintassi e la stilistica esercitano sulle realizzazioni testuali.

Prima di passare in rassegna gli esempi e le relative spiegazioni bisogna affrontare un altro punto interrogativo: Come possiamo sapere che la nostra decisione a proposito dello status di (non)determinatezza di un dato elemento del testo sloveno non sia condizionata dalla nostra conoscenza dell'italiano?

[6] Si è scelto un certo numero di testi sloveni contemporanei che disponevano di una traduzione in italiano, e viceversa, un certo numero di testi italiani che disponevano di una traduzione slovena.

Una risposta definitiva non esiste. Certo è però che ritenere automaticamente che la (non)determinatezza di un'entità sia trasparente anche dal testo sloveno solo perché lo è nel testo italiano potrebbe essere sbagliato. Se quindi questo metodo non è del tutto efficace nel descrivere la determinatezza in sloveno, è almeno molto utile come approccio didattico, perché imita il processo che avviene nelle menti dei parlanti stranieri di una lingua, i quali quando ancora non la padroneggiano bene ricorrono all'ideazione di un primo messaggio nella propria, cercando successivamente di tradurlo nella lingua in questione (Ožbot 2009: 26).

4. SPIE DI NON-DETERMINATEZZA NEGLI ESEMPI TRATTI DAL CORPUS ITALO-SLOVENO

4.1. Introduzione ad alcuni tipi di costrutti sintattici e mezzi lessicali, spie di non-determinatezza

I fenomeni che nel testo sloveno fanno intuire la non-determinatezza possono essere suddivisi in due categorie. La prima abbraccia i mezzi morfo-lessicali, tra cui i pro-aggettivi indefiniti (nel presente contributo verranno presentati *neki* e *takšen*), alcuni modificatori aggettivali, i quantificatori complessi e gli aggettivi al comparativo in funzione di attributo. Il secondo gruppo riguarda l'aspetto descrittivo del SN non-determinato con funzione sintattica predicativa e non (complemento diretto/indiretto e avverbiale).

4.2. I pro-aggettivi indefiniti sloveni *neki* e *tak(šen)*

Nella sua *grammatica dello sloveno* Toporišič (2004: 276) considera la determinatezza in senso stretto come una caratteristica inerente del nome, che sarebbe quindi caratterizzato da una determinatezza primaria. L'indeterminatezza sarebbe marcata nel testo dall'introduzione del pro-aggettivo *neki/en* prima del nome (*fant/il ragazzo* vs. *en fant/un ragazzo*).

Senonché la realtà è diversa e un elemento può essere indeterminato anche se il nucleo del SN non è preceduto da un determinante:

(18) Pozneje, ko se je zunaj že stemnilo, je v klovna preoblečeni fant pogasil luči, posadil vse v krog in začel pripovedovati **grozljivko**. (Gi. S: 34)
Poi, quando fuori era già buio, il ragazzo vestito da pagliaccio spense le luci, fece sedere tutti in cerchio e attaccò a raccontare **una storia dell'orrore**. (Gi. I: 31)

Anche se la non-determinatezza in sloveno va spesso identificata non in base alla presenza di un pro-aggettivo, ma in base alle informazioni del co(n)testo (ad es. in base all'introduzione di un elemento nuovo o in base alla posizione finale del SN nella struttura frasale ecc.), esistono occorrenze in cui il ricorso all'uso del pro-aggettivo indefinito è obbligatorio. Infatti, in sua assenza si tenderebbe a interpretare il SN come determinato:

(19) Knjižnica je bila v stanju, v kakršnem je pač bilo vse v tej hiši. Police so bile prevržene, knjige po tleh, miza je bila plošča brez nog, pod nogami so hrskale črepinje bralne svetilke. O Mraku ne duha ne sluha. **Neki mrhovinar** je z naglimi kretnjami premetaval predale in si tlačil žepe s svinčniki, z vsem, kar je našel. (Ja. S: 42)
Anche la biblioteca si trovava nelle stesse condizioni di ogni altro spazio nell'edificio. Gli scaffali pieni di libri erano stati rovesciati, il tavolo era ormai solo un ripiano senza gambe, sotto le suole si sentivano scricchiolare i vetri rotti della lampada da tavolo andata in frantumi. Di Mrak però nessuna traccia. **Un avvoltoio** stava frugando fretto-

losamente nei cassetti riempiendosi le tasche di penne e di ogni altra cosa trovasse. (Ja. I: 43)

A contribuire alla necessità di marcare la non-determinatezza è la comparsa di un'informazione nuova e inaspettata in apertura della frase. Se il nucleo *mrhovinar* fosse modificato da un aggettivo qualitativo[7] (*čokat mrhovinar/avvoltoio corpulento*) o da un SN sottocategorizzato (*mrhovinar nizke rasti*/ *avvoltoio di statura bassa*), la presenza di *neki* non sarebbe più necessaria. Preme però precisare che in tali combinazioni l'aggettivo comparirebbe nella sua forma indeterminata (*čokat* e non *čokati*).

Nella *grammatica dello sloveno* (ibid.: 335) il pro-aggettivo *tak(šen)* è classificato come "pronome aggettivale dimostrativo qualitativo", e dal momento che parlando della classe di pro-aggettivi dimostrativi si pensa sempre alla determinatezza, scoprirlo con l'aiuto dell'italiano in co(n)testi indeterminati costituisce una rivelazione per uno sloveno. I suoi corrispondenti italiani sono soprattutto gli indefiniti *uno* e *tale*:[8]

(20) Njeni nerazločni kriki so prihajali **iz takšne samotnosti** in opustelosti, da je očeta vsakokrat spreletela groza. (Gi. S: 26)
I suoi gridolini disarticolati giungevano **da un posto così solitario** e deserto che papà rabbrividiva ogni volta. (Gi. I: 23)

(21) Meje med nekaterimi pojmi so precej jasne, med drugimi pa vlada določena nejasnost in neopredeljenost. Večkrat je treba **tako nejasnost** pripisati različnim družbeno-političnim okoliščinam... (Se. S: 18)
I confini tra alcuni concetti sono abbastanza chiari, tra altri invece regna tuttora una certa indeterminatezza e poca chiarezza. **Tale indeterminatezza** va spesso imputata alle diverse condizioni sociopolitiche… (Se. I: 18)

A inserire la forma *tak(šen)* tra i marcatori di non-determinatezza, seppur in relazione allo sloveno parlato, è stata M. Smolej (2006: 163). La sua classificazione trova conferma anche in Premrl (2016: 110-115) per lo scritto.

4.3. Alcuni modificatori aggettivali

Grazie al loro apporto semantico, gli aggettivi *različen*, *enak*, *podoben*, *določen*, *drugačen* in certi contesti si trovano a metà strada tra determinanti e modificatori (cfr. anche Korzen 1996: 201). Anche se possono far parte sia di sintagmi determinati che indeterminati, hanno una spiccata tendenza a comparire in sintagmi indeterminati perché introducono il paragone con un'entità diversa o ammettono più possibilità di manifestazione:

(22) **Enaka izhodišča** [...] lahko pripeljejo do **zelo različnih rezultatov.** (Li. S: 9)
Da premesse identiche [...] si passa **a risultati fortemente variabili**. (Li. I: 5-6)

Eccone alcuni altri esempi: *po **podobnem** težkem delu → dopo **un** lavoraccio **del genere*** (I. Ca. S 11/I 7), *vlada še **določena** nejasnost → regna tuttora **una certa** indeterminatezza e* (Se. S 18/I 18),

[7] Con l'espressione *qualitativo* vogliamo rendere il significato del termine sloveno *kakovostni*, che differisce dal termine italiano *qualificativo.* Se con l'aggettivo qualificativo si sottintendono tutti gli aggettivi ad esclusione di quelli determinativi, l'aggettivo qualitativo nella tradizione grammaticale slovena comprende una parte ancora più ristretta di quelli che in italiano sono classificati come aggettivi qualificativi. Si considerano aggettivi qualitativi aggettivi come *lep* (*bello*), *zelen* (*verde*), *zanimiv* (*interessante*), *velik* (*grande*), *spočit* (*riposato*).

[8] Si trovano anche traduzioni di *tak*(*šen*) con il pro-aggettivo *questo/quello,* il che però comporta una sfumatura di significato diversa nel testo italiano rispetto a quello sloveno (Premrl 2016: 219).

so rast […] *narekovali* ***drugačni*** *razlogi* → *una crescita* […] *alimentata* ***da Ø*** *ragioni* ***diverse*** (Li. S 8/ IT 4).

4.4. I quantificatori complessi

I quantificatori complessi sono sintagmi con il nucleo nominale a cui fa seguito un secondo nome (in italiano introdotto dall'articolo zero). Il loro uso presenta un forte parallelismo con i numerali cardinali e i quantificatori semplici (*molto*, *tanto*, *poco* ecc.) (cfr. Korzen 1996: 76-82):

numerale + testa nominale:	tre	+ pecore
quantificatore + testa nominale:	molte	+ pecore
quantificatore complesso + testa nominale:	un gregge di	+ pecore

La testa nominale di un quantificatore complesso designa una specie di unità di misura: *litro, chilo, bicchiere, tazza, sacco, montagna* (ibid.: 81). I quantificatori possono essere anche più astratti:

(23) Toda Saraceni niso zavojevali Pirenejskega polotoka v celoti; med razdrapanimi višavji Pirenejev in Kantabrijskega gorovja so se ohranjala **<u>žarišča</u> krščanskega odpora**. (F. Ca. S: 19)
Ma la conquista saracena della penisola iberica non era totale; fra le asperità dei Pirenei e dei Cantabrici sopravvivevano **<u>dei focolai di</u> resistenza cristiana**. (F. Ca. I: 17)

Riconoscere un quantificatore complesso è importante perché aiuta a predire gli usi dell'articolo dopo, ma a volte anche prima, del quantificatore: i quantificatori stessi, infatti, compaiono spesso in sintagmi indeterminati: *sled pobitih bilk* = ***una*** *coda di steli abbattuti* (Am. S 13/I 5), *pršec bele sline* = ***uno*** *spruzzo di saliva bianca* (Am. S 18/I 10), *roj metaliziranih muh* = ***un*** *nugolo di mosche metallizzate* (Am. S 27/I 20), *cela vrsta zapletenih podnebnih značilnosti* = ***una*** *serie complessa di caratteristiche climatiche* (Li. S 29/I 30). Tuttavia li si trova anche in contesti determinati:

(24) Prepričan sem bil, da sem se znebil tiste bedarije, […], namreč misli na nekaj, kar mi je sicer uhajalo, a je potiskalo spomin **<u>v krhelj</u> mladosti, ki sem ga prebil v Ljubljani**. (F. To. S: 16)
Avevo creduto di essermi sbarazzato di quell'idiozia, […] per qualcosa che mi sfuggiva ma che mi spingeva con la mente **<u>allo spicchio</u> di giovinezza vissuto a Lubiana**. (F. To. I:17)

Una tendenza presumibilmente maggiore a comparire in contesti indeterminati potrebbe essere paragonata agli usi del numerale *uno*: "Il significato del numerale UNO […] è presente anche nell'articolo, ma è presupposto, non asserito: asserita è l'indeterminatezza. Inversamente, in UNO numerale è asserita la quantità, mentre è presupposta l'indeterminatezza". (Renzi 2001: 386)

4.5. Gli aggettivi al comparativo in funzione di attributo

Sia in italiano che in sloveno un'entità è chiaramente percepita come non-determinata quando il nome che la denota è accompagnato dall'aggettivo al grado comparativo, la cui presenza prevede un'infinità di modi per caratterizzare quest'entità. Infatti, tra l'attuale stato di qualità e la qualità al grado massimo/minimo (resa con il superlativo) si interpone una miriade di punti intermedi (Premrl 2016: 149-152):

(25) Namen te knjige je, da pomaga razčistiti nekatere vidike fenomena koncentracijskih taborišč, ki se še vedno zdijo nejasni. Ima pa tudi **ambicioznejši cilj**, saj bi v njej rad odgovoril **na najbolj pereče vprašanje**, ki vznemirja vse… (Le. S: 14)
Questo libro intende contribuire a chiarire alcuni aspetti del fenomeno Lager che ancora appaiono oscuri. Si propone anche **un fine più ambizioso**; vorrebbe rispondere **alla domanda più urgente**, alla domanda che angoscia tutti… (Le. I: 11)

Il superlativo, dall'altro lato, segna la determinatezza. Tuttavia anche un aggettivo al comparativo può comparire in sintagmi determinati: ciò succede quando i termini di paragone sono soltanto due:

(26) Zanimiva je tudi definicija E. K. Francisa, ki asimilacijo opredeli kot proces, s katerim neka etnično definirana oseba pridobiva v vedno večji meri status pripadnika **širše družbe**, dokler se ne razlikuje več od tako imenovanih »ustanovnih članov«... (Se. S: 22-23)
E. K. Francis definisce l'assimilazione come un processo in cui un individuo etnicamente definito acquisisce in misura sempre maggiore lo status di appartenente **alla società più ampia**, finché non si differenzia più dai cosiddetti «membri fondatori»... (Se. I: 23)

4.6. L'aspetto descrittivo del sintagma nominale con funzione sintattica predicativa e non

Un sintagma nominale con funzione predicativa "non serve ad indicare, bensì a descrivere un'entità indicata da un altro SN […] in funzione sostantivale" (Korzen 1996: 104). I modi di descrivere, ovvero di attribuire a un'entità una proprietà, una qualità o un valore, sono due: nel caso della descrizione estensiva o classificante, il processo avviene per mezzo dell'articolo indeterminativo o partitivo (v. (27)), mentre nel caso della descrizione concettuale o qualificante, per mezzo dell'articolo zero (v. (28)). Se nel primo caso l'entità viene descritta come il membro di una classe, nel secondo è presentata solo la sua essenza (Korzen 1996: 104):

(27) Non è mica forte come il suono di una campana, disse un po' irritato, non sono **un campanile**. È più un ronzio... (Ja. I: 8)
Ne zvoni, je rekel nekoliko jezno, nisem **cerkveni zvonik**. Pač pa mi zveni… (Ja. S: 8)

(28) Scrivi, diceva, annota tutto, questa è Ø **storia**. (Ja. I: 5-6)
Piši, je rekel, vse zapiši, to je **zgodovina**. (Ja. S: 5)

Riconoscere il nome del predicato nell'elemento iniziale di una frase ellittica del verbo aiuta a interpretare il sintagma come non-determinato:

(29) Na začetku prejšnjega tisočletja je evropska celina od Atlantika do Urala imela nekaj 10 milijonov prebivalcev, ne manj kot 30 in ne več kot 50. **Skromno število** na približno 10 milijonov kvadratnih kilometrov obsežnem ozemlju, zvečine primernem za poselitev in kmetijstvo. (Li. S: 7)
All'inizio del millennio che sta per chiudersi, la popolazione del continente europeo – dall'Atlantico agli Urali – contava qualche decina di milioni di abitanti, non meno di trenta e non più di cinquanta. **Una popolazione modesta** in un vasto territorio di circa 10 milioni di chilometri quadrati, per buona parte propizio all'insediamento e all'agricoltura. (Li. I: 3)

L'assenza dell'articolo nei sintagmi introdotti da elementi come *in qualità di, quali/quale, al ruolo di, come* e altri si spiega con il loro ruolo di complementi predicativi:

(30) **… kot oseba brez imena** lahko privzame vsa imena in lahko zato predstavlja celotno skupnost. (Ac. S: 19-20).
…in qualità di Ø persona senza nome è in grado di assumere tutti i nomi, per questo è in grado di rappresentare la comunità nel suo insieme. (Ac. I: 17)

Tuttavia sarebbe errato sostenere che gli elementi designati dai sintagmi con funzione predicativa non possano essere determinati:

(31) Devica mati **ni nič drugega kot simbol prepovedi incesta za moške**. (Ac. S: 26)
La Vergine-Madre non **è altro che il simbolo del divieto d'incesto per gli uomini**. (Ac. I: 22)

Ma allo stesso modo sarebbe errato pensare che i sintagmi con funzione sostantivale non possano avere un valore descrittivo. Un sintagma di questo tipo è rappresentato in (29) dalla parte sottolineata (*in **un** vasto territorio…*), per mezzo della quale non avviene tanto un rinvio anaforico all'Europa, quanto piuttosto una descrizione di cos'era l'Europa in quell'epoca. Per uno sloveno il fenomeno è difficile da riconoscere, e dovendosi esprimere in italiano tenderebbe ad usare l'articolo determinativo. Vediamo un altro esempio:

(32) Nato sem pomislil, da je smrt strica Efrema dejansko odvzela sestričnama **Sidis** še zadnjega izmed staršev in da bosta odslej sami delno nosili naprej **družinski priimek, ki bo izumrl z njima.** (F. To. S: 9)
Poi pensai che con la morte dello zio Efrem le cugine **Sidis** erano di fatto rimaste senza un genitore, portavano avanti a metà **un nome di famiglia che si sarebbe estinto con loro**. (F. To. I: 9)

5. CONCLUSIONI

Se la non-determinatezza è considerata una categoria semantico-pragmatica universale, la sua trattazione è possibile anche in sloveno. Ma siccome non è esplicitata anche al livello del testo di superficie con un apposito mezzo sistemico, non si è soliti prenderla in considerazione. L'italiano si presta bene come mezzo attraverso cui studiarla per poterla successivamente individuare anche in sloveno. Ma, l'approccio può essere anche inverso: si parte dal testo sloveno e in base ai tratti semantico-pragmatici della non-determinatezza, quali la non-inclusione e la non identificabilità, nonché in base alla considerazione dei vari elementi di co- e contesto, si cerca di attribuire lo status di non-determinatezza agli elementi extralinguistici resi nel testo. In seguito si ricorre al testo italiano per una verifica di ipotesi. Le spie di non-determinatezza si dimostrano essere non solo implicite, cioè deducibili dal co- e contesto, ma anche esplicite, cioè sotto forma di specifici elementi morfo-lessicali.

Corpus

Accati, L. (1998). *Il mostro e la bella. Padre e madre nell'educazione cattolica dei sentimenti*. Milano: Cortina Raffaello. (Ac. I)
Accati, L. (2001). *Pošast in lepotica: oče in mati v katoliški vzgoji čustev.* Trad. I. Prosenc. Ljubljana: Studia humanitatis. (Ac. S)
Ammaniti, N. (2001). *Io non ho paura.* Torino: Einaudi. (Am. I)

Ammaniti, N. (2004). *Ni me strah.* Trad. N. Kos. Ljubljana: Študentska založba. (Am. S)
Calvino, I. (1990). *Lezioni americane. Sei proposte per il prossimo millennio.* Milano: Garzanti. (I. Ca. I)
Calvino, I. (1996). *Ameriška predavanja. Šest predlogov za naslednje tisočletje.* Trad. V. Simoniti.
Ljubljana: Družina. (I. Ca. S)
Cardini, F. (2001). *Europa e islam: storia di un malinteso.* Roma/Bari: Laterza. (F. Ca. I)
Cardini, F. (2003). *Evropa in islam: zgodovina nekega nesporazuma.* Trad. M. Bajt. Ljubljana: Založba *Cf. (F. Ca. S)
Giordano, P. (2008). *La solitudine dei numeri primi.* Milano: Mondadori. (Gi. I)
Giordano, P. (2011). *Samotnost praštevil.* Trad. A. Jadrič. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Gi. S)
Jančar, D. (1998). *Zvenenje v glavi.* Ljubljana: Mladinska knjiga. (Ja. S)
Jančar, D. (2007). *Il ronzio*. Trad. R. Dapit/M. Vidali. Udine: Forum. (Ja. I)
Levi, P. (1996). *Se questo è un uomo. La tregua.* Torino: Einaudi. (Le. I)
Levi, P. (2004). *Ali je to človek. Premirje*. Trad. S. Šlenc. Ljubljana: Cankarjeva založba. (Le. S)
Livi Bacci, M. (1998). *La popolazione nella storia d'Europa.* Roma/Bari: Laterza. (Li. I)
Livi Bacci, M. (2007). *Prebivalstvo v zgodovini Evrope.* Trad. V. Troha. Ljubljana: Založba *Cf. (Li. S)
Sedmak, D., Sussi, E. (1983). *Tiha asimilacija: psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja.* Trst: Založništvo tržaškega tiska. (Se. S)
Sedmak, D., Sussi, E. (1984). *L'assimilazione silenziosa: dinamica psicosociale dell'assimilazione etnica.*
Trieste: Editoriale Stampa Triestina. (Se. I)
Tomizza, F. (2000). *La visitatrice.* Milano: Mondadori. (F. To. I)
Tomizza, F. (2005). *Obiskovalka*. Trad. M. Košuta. Celovec: Mohorjeva družba. (F. To. S)
Tomšič, M. (1991). *Šavrinke.* Ljubljana: ČZP Kmečki glas. (M. To. S)
Tomšič, M. (1997). *Le saurine.* Trad. D. Fabjan Bajc. Koper/Capodistria: Zgodovinsko društvo za južno
Primorsko: Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije/Società storica del Litorale: Centro di ricerche scientifiche della Repubblica di Slovenia. (M. To. I)

Bibliografia

Coseriu, E. (1955/56). Determinación y Entorno. *Romanistisches Jahrbuch Sonderdruck.* VII Band. Hamburg:
De Gruyter & Co., 29-54.
De Beaugrande, R.-A.; Wolfgang U. D. (1994). *Introduzione alla linguistica testuale*. Nuova edizione. Bologna: il Mulino.
Hawkins, J. A. (1978). *Definiteness and Indefiniteness. A Study in Reference and Grammaticality Prediction.*
London: Croom Helm.
Korzen, I. (1996). *L'articolo italiano fra concetto ed entità: uno studio semantico-sintattico sugli articoli e sui sintagmi nominali italiani con e senza determinante – con un'indagine particolare sulla distribuzione del cosiddetto "articolo partitivo"*. København: Museum Tusculanum Press.
Lyons, C. (1999). *Definiteness.* Cambridge: Cambridge University Press.
Ožbot, M. (2009). Nekaj kontrastivnih beležk o italijanščini in slovenščini in nekaj opažanj o jezikovni produkciji pri govorcih slovenščine v Italiji. *Jezik in slovstvo* 54/1, 25-47.
Premrl, M. (2016). *Izražanje določnosti v italijanščini in slovenščini.* Doktorska disertacija. Ljubljana:
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
Renzi, L. (1976). Grammatica e storia dell'articolo italiano. *Studi di grammatica italiana* V, 5-42.
Renzi, L. (2001). L'articolo. In: *Grande grammatica italiana di consultazione* I. (a cura di: L. Renzi, G. Salvi, A. Cardinaletti), Bologna: il Mulino, 371-437.
Schlamberger Brezar, M. (2004). Diskurzivni pristop k problemu določnosti v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 49/5,35-44.
Smolej, M. (2006). *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru.* Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
Toporišič, J. (2004). *Slovenska slovnica.* Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
Trenkić, D. (2004). Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase. *Lingua* 114, 1401-1427.

ODREĐENI VIDICI NE-ODREĐENOSTI U TALIJANSKOM I SLOVENSKOM JEZIKU

Rezime

Ovaj rad se bavi izražavanjem ne-određenosti u talijanskom jeziku u kojem postoje na morfosintaktičkom području sistemska sredstva za označavanje te kategorije: neodređeni član i tzv. *nulti* član (*articolo zero*). Važnu ulogu u radu igra i rasprava o mogućnosti identificiranja ne-određenosti u slovenskom jeziku u kojem ne postoje takva sredstva. Termin *ne-određenost* podrazumijeva tako neodređenost kao i ne-aktualiziranost. Radi se o dva prilično različita fenomena: prvi se realizira u prisutnosti nekog entiteta, dok se drugi odnosi na ne-entitet. To što ujedinjuje te dvije grupe je odsutnost određenog člana. Primijenjena metoda u istraživanju se sastoji u usporedbi realizacije ne-određenosti u originalnim talijanskim tekstovima s tekstovima prijevoda na slovenskom jeziku i obratno. Osnovna ideja ove analize vidi u ne-određenosti opću semantičku kategoriju. Međutim, ne možemo zanemariti činjenicu da je ne-određenost i gramatička kategorija sa realizacijama koje su srodne određenom jeziku. Na semantičko/pragmatičkom nivou, ne-određenost temelji na ne-prepoznatljivosti i ne-jedinstvenosti nekog entiteta odnosno na odsutnosti svih semantičkih i pragmatičkih svojstava u nekom ne-entitetu. Razumijevanje djelovanja ne-određenosti u talijanskim tekstovima predstavlja pobudu za istraživanje znakova ne-određenosti u slovenskim tekstovima. U tom smislu se daje posebnu pažnju ne samo opisnom značaju sintagme, koji je tipičan za predikativne funkcije, nego i ulozi kompleksnih kvantifikatora i zamjeničkih elemenata u slovenskom tekstu.

Ključne riječi: ne-određenost, član, pridjevna zamjenica, kompleksni kvantifikatori, opisna sintagma.

Mirjam Premrl
Univerza v Ljubljani, Slovenija
Filozofska fakulteta
mirjam.premrl@ff.uni-lj.si

UDK 811.111’367.625
811.163.41’367.625

Predrag Novakov

ENGLESKI VIŠEČLANI GLAGOLI SA GLAGOLIMA KRETANJA *COME*, *FALL*, *WALK* I NJIHOVI SRPSKI EKVIVALENTI*

Engleski višečlani glagoli tipično sadrže dinamične leksičke glagole koji sa adverbijalnom ili predloškom partikulom čine leksičku celinu. Glagoli kretanja spadaju među najčešće glagole koji se u engleskom jeziku kombinuju sa partikulom, a značenje te kombinacije može zadržati osnovni koncept fizičkog kretanja, pri čemu partikula specifikuje pravac tog kretanja, ali može poprimiti i apstraktnija prenesena značenja. Stoga se u ovom istraživanju proučavaju engleski višečlani glagoli sa glagolom kretanja da bi se ustanovio njihov stepen idiomatizovanosti i da bi se proučilo metaforičko proširivanje značenja kako leksičkog glagola, tako i partikule koja ulazi u sastav višečlanog glagola. Pri tome se polazi od pojedinih postavki kognitivne lingvistike, posebno od pojmovne metafore. Proučavanje podrazumeva paralelni korpus sa primerima engleskih fraznih glagola sa glagolom kretanja i njihovim srpskim prevodnim ekvivalentima. Srpski prevodni ekvivalenti pomažu da se sagledaju sličnosti i razlike u konceptualizaciji transparentnih i idiomatizovanih značenja i kakva je pri tome funkcija glagolskih prefiksa.

Ključne reči: engleski, glagol kretanja, srpski, višečlani glagol.

1. UVOD

U obimnoj literaturi, engleski višečlani glagoli (engl. *multi-word verbs*) najčešće se definišu kao spoj leksičkog glagola i adverbijalne ili prepozicione partikule koji predstavlja leksičku jedinicu, odnosno fraznu leksemu (Prćić 2008: 164) sa semantičkom koherencijom. Ovi glagoli, koji se u novijoj literaturi nazivaju još i glagoli sa partikulom (engl. *particle verb,* up. Geld 2011) tradicionalno se dele na frazne, predloške i frazno-predloške glagole u zavisnosti od vrste i broja partikula: tako se frazni (engl. *phrasal*) glagoli sastoje od leksičkog glagola i adverbijalne partikule, predloški (engl. *prepositional*) od leksičkog glagola i prepozicione partikule, frazno-predloški (engl. *phrasal-prepositional*) od leksičkog glagola iza kojeg slede adverbijalna i predloška partikula. U ovom radu proučiće se dvočlane kombinacije (frazni i predloški glagoli) i za njih će se koristiti termin višečlani glagol.

Kada se radi o značenju elemenata koji ulaze u sastav višečlanih glagola, jedna grupa sadrži leksički glagol sa osnovnim značenjem fizičkog kretanja, a partikula označava pravac ili krajnju poziciju tog kretanja. Kao što je poznato, takvo osnovno značenje leksičkog glagola i partikule može se proširiti u apstraktnija značenja, pa ovaj rad proučava upravo takve promene u značenju u okvirima postavki kognitivne lingvistike, prvenstveno pojmovne metafore.

1.1. Ciljevi istraživanja i korpus

Osnovni cilj proučavanja u ovom radu je da se sagledaju promene značenja od osnovnih prostornih ka proširenim, apstraktnijim značenjima engleskog višečlanog glagola kao celine, ali i njihovih komponenti (leksičkih glagola i partikula). Teorijski okvir koji omogućava takvo izučavanje su postavke

* Rad je napisan u okviru naučnog projekta *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* (broj projekta 178002) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološko razvoja Republike Srbije.

o pojmovnoj metafori pomoću kojih se upravo objašnjavaju proširivanja značenja od osnovnih prostornih ka apstraktnijim. Uz to, srpski prevodni ekvivalenti engleskih primera omogućavaju da se analiziraju jezička sredstva koja se u srpskom jeziku koriste za izražavanje prostornih i prenesenih značenja, posebno glagolski prefiksi, što pruža priliku i za upoređivanje relevantnih engleskih partikula i srpskih prefiksa.

Proučavanje je zasnovano na paralelnom englesko-srpskom korpusu. Engleski primeri preuzeti su elektronskom pretragom iz savremenog britanskog romana *Wolf Hall* (2009) autorke Hilari Mantel (Mantel), a srpski prevodni ekvivalenti iz njegovog prevoda *Vučje leglo* (2013, prevod: Vladimir D. Janković). Engleski roman obuhvata 653 strane iz iz njega su preuzeti višečlani glagoli koji u sebi sadrže osnovne leksičke glagole kretanja bez prevoznog sredstva (dakle, ne i glagoli tipa *ride out*); zabeleženi su višečlani glagoli sa pet takvih leksičkih glagola: *come*, *fall*, *go, turn* i *walk*. Zbirni brojčani podaci o primerima iz engleskog dela korpusa prikazani su u Tabeli 1. Kao što ta tabela pokazuje, najbrojniji višečlani glagoli su oni sa leksičkim glagolom *come* (188 ili oko 40%), te oni sa glagolom *go* (124 ili oko 27%), dok je znatno manji broj primera zabeležen sa glagolima *turn*, *walk* i *fall* što je uglavnom i očekivano ako se uzme u obzir frekventnost tih glagola i njihovo učešće u formiranju višečlanih glagola. Uz to, primeri zabeleženi sa glagolom *come* velikom većinom (oko 79%) imaju doslovno značenje kretanja (ulaska, dolaska), a slično je i sa glagolom *go*: sa osnovnim značenjem kretanja zabeleženo je oko 75% primera. Glagoli *fall* i *walk* zabeleženi su gotovo samo u kombinacijama sa osnovnim značenjem, dok glagol *turn* zadržava značenje kretanja u oko 84% primera. Dakle, u korpusu preovlađuju višečlani glagoli sa osnovnim prostornim značenjem (81%), a postoji 19% višečlanih glagola sa prenesenim značenjem. Detaljniji podaci za svaki leksički glagol prikazuju se u centralnom delu rada. Korpus sadrži i isti broj srpskih prevodnih ekvivalenata.

Tabela 1: Zbirni brojčani podaci za engleski deo korpusa

Broj	Glagol	Osnovno značenje	Prošireno značenje	Ukupno
1	*come* + partikula	149 (79%)	39 (21%)	188 (40%)
2	*fall* + partikula	20 (84%)	4 (16%)	24 (5%)
3	*go* + partikula	93 (75%)	31 (25%)	124 (27%)
4	*turn*+ partikula	68 (84%)	14 (16%)	82 (18%)
5	*walk* + partikula	47 (98%)	2 (%)	48 (10%)
	UKUPNO	377 (81%)	89 (19%)	466 (100%)

Kada se radi o kriterijumima za podelu višečlanih glagola iz korpusa u grupe sa osnovnim i proširenim značenjem, na osnovu postavki D. Bolindžera (koje su prikazane u odeljku 2.1) u prvu grupu svrstani su oni višečlani glagoli kod kojih i glagol i partikula zadržavaju svoje prostorno značenje, a u grupu sa proširenim značenjem višečlani glagoli kod kojih su jedna komponenta (glagol ili partikula) ili obe komponente poprimile apstraktnije značenje.

U okviru propisanog obima rada nije moguće detaljnije analizirati svih pet engleskih glagola kretanja, pa će se prikazati analiza tri glagola - *come, fall* i *walk*, kao i njihovih srpskih prevodnih ekvivalenata.

2. TEORIJSKI OKVIR

U ovom odeljku biće prikazane tri celine relevantne za proučavanje u ovom radu: značenje engleskih višečlanih glagola, postavke o pojmovnoj metafori u okviru kognitivne lingvistike i postavke o glagolima kretanja uopšte.

2.1. Značenje engleskih višečlanih glagola u starijim izvorima

Već i starije studije višečlanih glagola konstatuju da ovi glagoli iskazuju kako osnovna, tako i proširena apstraktnija značenja. Tako Palmer (Palmer 1989: 224-237, prvo izdanje 1965. godine) piše da ovi glagoli obuhvataju neidiomatske i idiomatske spojeve, pri čemu kod fraznih leksema sa doslovnim značenjem postoji glagol kretanja, a partkula označava smer kretanja ili rezultirajuću poziciju (na primer, *run up a flag*). Uz to, partikula implicira i završenost, odnosno da je kretanje dovedeno do završne pozicije. Ipak, znatan broj višečlanih glagola nema doslovno ili transparentno značenje smera, ali sa doslovnim kombinacijama deli implikaciju konačnog rezultata (na primer, *break up*). Na kraju, ovaj autor konstatuje da nije uvek lako razgraničiti doslovne i idiomatične višečlane glagole, jer postoje stepeni značenja od doslovnih (implikacija smera) do najapstraktnijih.

Sledeća studija koju svakako treba pomenuti je monografija D. Bolindžera (Bolinger 1971: 96-102, 113), jer se u njoj značenja višečlanih glagola (konkretno fraznih glagola) razmatraju na način sličan kognitivnom pristupu. Takođe se navodi da partikula sadrži dve odlike – kretanje kroz lokaciju i krajnju tačku ili rezultat, pa je pojam rezultirajućeg stanja bitan za celokupno značenje višečlanih glagola. Sumirajući nivoe značenja ovih kombinacija, Bolindžer smatra da postoji osnovno direkciono značenje (Bolinger 1971: 98) koje se modifikuje u apstraktnije. Tako ovaj autor u slučaju partikule *up* konstatuje da se prvobitno značenje fizičkog kretanja ka gornjem nivou poistovećuje sa dovršenošću. Na osnovu toga, Bolindžer (1971: 99) razlikuje osnovno direkciono, doslovno značenje (engl. *primitive directional meaning*) i prošireno direkciono značenje (engl. *extended directional meaning*), na primer: ono što je *up* je vidljivo. Razmatrajući značenje još nekih partikula, Bolindžer navodi i sledeće: a) partikula *away* u osnovnom značenju implicira udaljenost od date pozicije, a u proširenom *izbeći, uskratiti, prikriti*; b) partikula *out* proširuje značenje povezivanjem stanja *spolja* sa izloženoću pogledu, sa određenim učinkom; c) partikule *on* i *along* označavaju horizontalnu dostupnost pogledu, što se proširuje u *ostajanje u vidokrugu, nastavljanje*. Sumirajući značenja višečlanih glagola, ovaj autor konstatuje da postoji semantička gradijentnost od konkretnih značenja smera i pozicije, do apstraktnih značenja, a da su ta dva pola povezana, jer postoji veza između pojmova aktivnosti, napredovanja, dovršavanja s jedne, i pojmova smera, pozicije s druge strane (Bolinger 1971: 110). U skladu s tim, uz osnovno značenje, kod višečlanih glagola postoje i metafore prvog nivoa (engl. *first-level metaphors*) kod kojih je prošireno značenje partikule, metafore drugog nivoa (engl. *second-level metaphors*) kod kojih višečlani glagol kao celina ima prošireno značenje i metafore trećeg nivoa (engl. *third-level metaphors*) kod kojih je ceo glagolski izraz fiksiran, idiomatizovan zajedno sa imeničkim izrazom u dopuni (na primer, *put on airs*).

2.2. Značenje višečlanih glagola i postavke kognitivne lingvistike

Kao što je poznato, kognitivna lingvistika sagledava konceptualizaciju, stvaranje pojmova kao proces koji se zasniva na metaforizaciji, odnosno na zapažanju sličnosti između konkretnih fizičkih i apstraktnijih koncepata u čovekovom okruženju. Pri tome se smatra da postoje dva osnovna domena – izvorni i ciljni: prvi je konkretniji, drugi apstraktniji, a apstraktniji se može objasniti pomoću prvog, konkretnijeg domena (Lakoff 1993:1-3). Instrument tog prenosa značenja je osnovna pojmovna metafora IZVORNI DOMEN JE CILJNI DOMEN iz koje se izvode druge, konkretnije pojmovne metafore. Tako se, na primer ljubav upoređuje sa putovanjem (pojmovna metafora LJUBAV JE PUTOVANJE), pa se o ljubavi govori uz pomoć znanja o putovanju (Lakoff 1993: 4). Ili, kako to formuliše D. Klikovac (Klikovac 2004: 169), iz bazičnih, konkretnih, prostornih značenja izvode se apstraktna značenja, najčešće pomoću mehanizma metafore, odnosno apstraktne oblasti (emocije, intelektualne aktivnosti i drugo) se predstavljaju kroz konkretne oblasti (prostor, kretanje i drugo). Na primer, jedna pojmovna metafora glasi NIŽE JE MANJE VREDNO (Klikovac 2004: 188).

Pojmovna metafora primenjuje se i u analizi engleskih višečlanih glagola, o čemu postoji i obimna literatura (up. Dirven 2001, Geld 2011, Geld i Maldonaldo 2011; Novakov 2017). Na primer, u svom članku R. Dirven (2001), polazeći od činjenice da višečlani glagoli (Dirven koristi termin frazni gla-

goli) pokazuju izvestan stepen idiomatizovanosti, razmatra njihova značenja kao metaforička pri čemu leksički glagol označava sadržatelj (engl. *container*), a partikula ima prostorno ili prošireno značenje; tako u fraznoj leksemi *pick out* i glagol i partikula imaju metaforičko značenje. Na primeru *figure out* Dirven detaljnije opisuje metaforizaciju: glagol *figure* u osnovnom značenju označava *računati, proračunavati,* a u apstraktnijem *naći rešenje razmišljajući*; partikula *out* doslovno implicira prostorni odnos *izvan sadržatelja,* a u proširenom značenju *dostupnost, rešivost*. Tako se pomoću pojmovnih metafora RAČUNANJE JE RAZMIŠLJANJE i PROBLEM JE (ZAKLJUČANI) SADRŽITELJ može izvesti metaforičko značenje višečlanog glagola *figure out*: naći rešenje problema razmišljanjem odnosno učiniti da se zatvoreni sadržatelj ospolji i postane rešiv. Na ovakav način pojmovne metafore primenjuju se u analizi primera iz korpusa.

2.3. Glagoli kretanja kao posebna leksička grupa

Glagoli kretanja, primarno ljudskog kretanja, predstavljaju jednu od osnovnih semantičkih grupa glagola. Oni tipično podrazumevaju glagole sa animatnim subjektom pri čemu taj animatni subjekat menja poziciju i pomera se od jedne do druge date tačke, horizontalno ili vertikalno, u odnosu na neki orijentir. Međutim, ,,Glagol kretanja može biti svaki onaj glagol koji opisuje prelazak iz jednog stanja u drugo, bilo da se radi o njegovoj fizičkoj ili apstraktnoj manifestaciji'' (Stamenković 2017: 19); dakle glagoli kretanja javljaju se i uz neanimatne entitete, na primer kada animatni subjekat pomera neanimatni objekat. Uz to, može se napraviti i razlika između glagola čije je osnovno distinktivno obeležje kretanje i glagola kod kojih je kretanje samo propratno, nedistinktivno obeležje, poput *raditi, crtati;* zatim, može se pokretati celo telo ili deo tela dok celo telo ostaje na istom mestu, a kretanje je moguće samostalno ili pomoću prevoznog sredstva (Stamenković 2017: 19).

Pomenimo još i semantičku klasifikaciju engleskih glagola koju je sačinila B. Levin (Levin 1993), a u kojoj glagoli kretanja čine jednu grupu sa nekoliko klasa; na primer, to su sledeće klase: a) inherentno usmereno kretanje (*climb, enter*), b) glagoli odlaska (*abandon, leave*), c) glagoli sa određenim načinom kretanja (*float, glide*), d) glagoli koji podrazumevaju prevozno sredstvo (*skate, raft*), e) glagoli plesanja (*dance, jive*) i f) glagoli pratnje (*accompany, guide*).

Uzimajući u obzir navedene postavke i kriterijume, u ovom radu se proučavaju engleski glagoli horizontalnog i vertikalnog kretanja sa animatnim i nenanimatnim subjektima, kao i glagoli koji podrazumevaju pomeranje neanimatnog objekta od strane animatnog subjekta. Nisu obuhvaćeni glagoli koji podrazumevaju prevozno sredstvo, jer bi se u tom slučaju u analizu moralo uključiti još jedno obeležje koje bi znatno proširilo korpus i zahtevalo dodatnu analizu.

3. ANALIZA KORPUSA SA GLAGOLIMA KRETANJA

Kao što je već pomenuto, u centralnom delu rada analiziraće se primeri iz paralelnog englesko-srpskog korpusa tako što će se pomoću pojmovne metafore razmotriti proširivanje doslovnog prostornog značenja engleskih višečlanih glagola. Raniji, tradicionalniji pristup nije povezivao različita (doslovna i apstraktna) značenja višečlanih glagola, već ih je samo nabrajao od osnovnih prema onim izvedenim – zbog toga je L. Janda taj pristup nazvala atomističkim (Janda 1985: 26). Tako, na primer, jednojezički englesko-engleski rečnik višečlanih glagola *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs* nabraja značenja za fraznu leksemu *come back*: a) značenje povratka subjekta na neku lokaciju, b) vraćanje određene prakse poput običaja ili mode, c) vraćanje sećanja itd. Prvo navedeno značenje je doslovno, sa odlikama fizičkog pokreta, a ona navedena kasnije već ulaze u područje metaforizacije i mogu se na taj način povezati sa prethodnim značenjima, što se u ovakvom pristupu ne čini. Kognitivni pristup omogućava da se različita značenja povežu i prikaže kako se apstraktnija izvode od doslovnih značenja, što je i jedan o ciljeva ovog proučavanja.

U uvodnom delu već je pomenuto da se analiziraju tri glagola kretanja koja u korpusu učestvuju u građenju fraznih leksema sa partikulama – to su glagoli *come*, *fall* i *walk*.

3.1. Višečlani glagoli sa glagolom *come* i njihovi srpski prevodni ekvivalenti

Engleski glagol kretanja *come* u prikupljenom korpusu gradi spojeve sa partikulom u 188 primera i najzastupljeniji je glagol kretanja u korpusu. U Tabeli broj 2 prikazne su sve frazne lekseme sa ovim glagolom i njihova frekventnost. Najfrekventniji višečlani glagoli su *come in* (24%) i *come back* (23%), a odmah iza njih su *come out* i *come down,* svi gotovo potpuno u osnovnom značenju kretanja, na šta je po svemu sudeći uticao narativni stil romana iz kojeg su preuzeti primeri. Tabela 2 takođe pokazuje da su zabeležene kombinacije sa čak 13 partikula (*about, after, away, by, back, down, in, round, off, on, out, over* i *up)*, što ukazuje na veliki kombinacioni potencijal glagola *come*. Od zabeleženih partikula, najveći potencijal za povezivanje sa leksičkim glagolom pokazuju partikule *in* (23%) i *back* (24%). Uz to, partikule *about*, *after*, *round*, *on* i *over* javljaju se samo u kombinacijama sa prenesenim, apstraktnijim značenjem.

Tabela 2: Višečlani glagoli sa glagolom *come* u korpusu

Broj	Višečlani glagol	Osnovno značenje	Prošireno značenje	Ukupno
1	come about	0	1	1
2	come after	0	2	2
3	come away	4	0	4
4	come by	1	0	1
5	come back	41	4	45
6	come down	20	8	28
7	come in	43	1	44
8	come round	0	1	1
9	come off	1	4	5
10	come on	0	8	8
11	come out	25	6	31
12	come over	0	1	1
13	come up	14	3	17
	UKUPNO	149 (79%)	39 (21%)	188

Konačno, u Tabeli 2 primeri su podeljeni i po značenju: znatno je veći broj osnovnih značenja (79%), a manji proširenih značenja (21%).

Kao što je već objašnjeno, primeri sa osnovnim značenjem, koji preovlađuju, podrazumevaju da i glagol i partikula zadržavaju svoje osnovno prostorno značenje. Navodimo nekoliko tipičnih primera i njihove prevode na srpski:

1) a) At the end of the summer, when the girls come back to London… (131)
   b) Devojčice se krajem leta vraćaju u London… (127)
2) a) Old John More – who must be eighty now – has come in for supper… (231)
   b) Stari Džon Mor, kome sad mora biti da je osamdeseta, došao je na večeru… (211)
3) a) Afterwards, when the queen has made her statement – a few men have been seen to cry – they come out into the sunshine. (144)

b) Kasnije, pošto je kraljica dala izjavu, - nekoliko njih u publici nije moglo da ne zaplače – njih dvojica izlaze napolje. (138)

U primerima (1a), (2a) i (3a) subjekat je animatan, svesni agens koji izvodi određeni pokret, a partikule preciziraju prostor u koji se ulazi (2b), iz kojeg se izlazi (3a) ili u koji se vraća (1a). Srpski prevodi (1b, 2b, 3b) sadrže glagole kretanja *vratiti se, doći, izaći* iza kojih slede priloške odredbe koje označavaju mesto (*u London* , 1b, *napolje,* 3c), ili svrhu (*na večeru*, 2b). Očekivano, i glagolski prefiks (*iz*-) takođe zadržava prostorno značenje koje odgovara značenju partikule *out.*

U grupu sa osnovnim značenjem svrstano je i nekoliko primera sa neanimatnim subjektom, na primer:

4) a) 'The sun to come out?' (19)
   b) – Da izađe sunce? (33)
5) a) … but the stories that come back are different. (238)
   b) … ali odande stižu drugačiji glasovi. (217)

Primeri poput (4a) i (5a) predstavljaju posebnu podvrstu u grupi sa osnovnim značenjem: u (4a) *sunce* nije voljni agens, ali po ljudskoj percepciji čini pokret i izlazi iza horizonta: glagol označava pokret, a partikula lokaciju. Primer (5a) je kompleksniji, jer subjekat (*stories*) ne omogućava fizičku percepciju pokreta, ali se pretpostavlja da te priče donose osobe koje se vraćaju na određenu početnu tačku, na šta upućuje prostorno značenje partikule *back*. Na takvo tumačenje upućuju i prevodi (4b) i (5b) glagolima kretanja *izaći* i *stići*.

Grupa koju čine višečlani glagoli sa prenesenim značenjem pruža priliku za primenu pojmovne metafore. Sledi nekoliko primera:

6) a) I am sure he will come over to my way of thinking. (101)
   b) Siguran sam da ću ga pridobiti za za svoj način mišljenja. (102)
7) a) Tyndale will not come out in favour of Henry's divorce… (303)
   b) Tindejl se neće založiti za Henrijev razvod… (270)
8) a) 'I am sorry the marriage with my nephew did not come off. (470)
   b) - Žao mi je što nije prošla ona ideja da se udaš za mog sestrića. (411)
9) a) 'Get me a divorce, Cromwell, will you? You and my lord archbishop, come up with some grounds. (548)
   b) Pomozi mi da se razvedem, Kromvele, je l' bi hteo? Ti i gospodin nadbiskup naći ćete već valjane razloge… (478)
10) a) 'I knew your father would come round, once he had seen her.' (650)
   b) Znao sam da će tvoj otac aminovati taj brak čim nju vidi. (563)

Kontekst ukazuje na metaforičko značenje frazne lekseme *come over* (6a), jer se kretanje u fizičkom prostoru zamenjuje kretanjem, odnosno promenom u mentalnom prostoru. Partikula *over* od prostornog značenja *preko, prostorno dalje* poprima značenje prelaska preko date razlike, ulaska u mentalni sadržatelj i prihvatanja stava, uz pojmovnu metaforu PRILAZAK JE SAGLAŠAVANJE. Srpski prevod *pridobiti* (6b) konceptualizuje upravo to značenje, bez komponenti koje ukazuju na kretanje. Primer (7a) ilustruje metaforizaciju prostornog značenja partikule *out*: ona implicira izlazak izvan datog prostora sadržatelja da bi se izneo stav (IZVAN JE VIDLJIVO/ČUJNO), na šta ukazuje i prevod *založiti se* (7b). I u preostalim engleskim primerima partikula prolazi kroz proces metaforizacije: *off* (8a) ima kompleksno prostorno značenje *odvojenost od sadržatelja,* pri čemu ostvarena odvojenost može da se shvati kao sprovedenost do kraja, dovršen proces; *up* (9a) podrazumeva izražavanje rezultata mentalnog procesa (VIŠE JE VIDLJIVO), a *round* (10a) pridruživanje u stavu (OKRET JE PRIDRUŽIVANJE).

Srpski prevodni ekvivalenti jasno ukazuju na apstraktnije značenje: *proći* (8b), *naći (razloge)* (9b) i *aminovati* (10b).

3.2. Višečlani glagoli sa glagolom *fall* i njihovi srpski prevodni ekvivalenti

Korpus sadrži relativno mali broj fraznih leksema sa glagolom *fall,* samo četiri od njih imaju proširenо značenje (16%), dok ostale kombinacije zadržavaju osnovno značenje kretanja. Tabela 3 pokazuje da je zabeleženo sedam partikula (*away, back, down, in, off*, *out* i *over),* od kojih samo partikule *back, in* i *out* učestvuju u fraznim leksemama sa proširenim značenjem. Ovi brojčani podaci ukazuju na manji kombinacioni potencijal glagola *fall* u korpusu, a posebno na tendenciju da se kombinacije odnose na domen fizičkog kretanja, bez proširivanja značenja u apstraktniji domen. Tabela 3 sadrži detaljne brojčane podatke:

Tabela 3: Višečlani glagoli sa glagolom *fall* u korpusu

Broj	Višečlani glagol	Osnovno značenje	Prošireno značenje	Ukupno
1	fall away	1	0	1
2	fall back	2	1	3
3	fall down	6	0	6
4	fall in	2	1	3
5	fall off	5	0	5
6	fall out	3	2	5
7	fall over	1	0	1
	UKUPNO	20 (84%)	4 (16%)	24

Spojevi sa osnovnim značenjem čine 84% primera:

11) a) ‘Sit down before you fall down.’ (5)
b) - Sedi tu dok nisi pao. (22)
12) a) … and the crowd shrieked and fell back, and then came on again… (354)
b) … a masa je cičala i uzmicala, pa opet kidisala.. (313)
13) a) …till someone saw that he was about to fall over: (550)
b) … ili dok, doslovce, nije pao. (479)
14) a) Do you see how her cheeks have fallen in? (302)
b) Jesi li video kako su joj obrazi upali? (269)

U dva navedena primera (11a, 13a) glagol *fall* je tipičan glagol kretanja sa animatnim subjektom (koji zbog semantike ovog glagola nije svesni agens, već pre iskusitelj ili pacijens), a partikule (*down, over*) pokazuju smer kretanja. U primeru (12a) glagol *fall* nema osnovno značanje prostornog pomeranja sa više na nižu tačku, već zajedno sa partikulom *back* ukazuje na pokret unazad, koncept koji prenosi srpski prevod *uzmicati*. Isto kao kod višečlanih glagola sa glagolom *come*, poslednji primer (14a) sadrži situaciju sa neanimatnim subjektom (*cheeks*), ali ostaje glagol kretanja, odnosno fizičkog pomeranja pri čemu partikula *in* izražava smer. Svi prevodi na srpski podrazumevaju kretanje (*pasti, zastati, upasti*), a prefiks *u-* (*upasti,* 14b) ima značenje predloga *u* (up. Klajn 2002:282).

Frazne lekseme sa proširenim značenjem su malobrojne, na primer:

15) a)… if only I fall in with their wishes, and put myself out of the estate of queen and wife.’ (290)

b) … jedino još ostaje da se ja povinujem njihovim željama i odreknem se statusa kraljice i supruge. (259)

16) a) He has fallen out with his brothers… (607)
b) Posvađao se s braćom… (527)

Primeri (15a) i (16a) pokazuju da partikule *in* i *out* i u proširenim značenjima impliciraju suprotne koncepte: UNUTRA JE BLISKO/SAGLASNO i IZVAN JE UDALJENO/NESAGLASNO; uz te partikule glagol *fall* označava mentalno približavanje, odnosno udaljavanje. Prevodni ekvivalenti (15b, 16b) ne sadrže glagole kretanja već označavaju mentalno stanje ili stav.

3.3. Višečlani glagoli sa glagolom *walk* i njihovi srpski prevodni ekvivalenti

Višečlani glagoli sa glagolom *walk* iz korpusa gotovo svi su upotrebljeni u osnovnom prostornom značenju (98%); zabeleženo je sedam različitih fraznih leksema sa partikulama *away, back, in, off, on, out* i *up*. Od zabeleženih partikula, najveći kombinacioni potencijal ima partikula *away* (50% primera iz korpusa), a jedino se ona javlja i u prenesenom značenju, i to samo u jednom primeru. Sve ostale partikule (njih šest) zabeležene su u fraznim leksemama sa prostornim značenjem, što pokazuje da leksički glagol *walk* u korpusu ne pokazuje tendenciju za promeranje značenja ka apstraktnijim domenima. Svi brojčani podaci upisani su u Tabelu 4:

Tabela 4: Višečlani glagoli sa glagolom *walk* u korpusu

Broj	Višečlani glagol	Osnovno značenje	Prošireno značenje	Ukupno
1	walk away	23	1	24
2	walk back	2	0	2
3	walk in	12	0	12
4	walk off	1	0	1
5	walk on	2	0	2
6	walk out	2	0	2
7	walk up	5	0	5
	UKUPNO	47 (98%)	1 (2%)	48

Navedimo prvo tipične primere sa prostornim značenjem:

17) a) As he walks away he thinks, that's a conversation I shouldn't have had. (171)
b) On odlazi i razmišlja: ovaj razgovor mi uopšte nije bio potreban. (161)

18) a) He walks up to the scarlet mound. (268)
b) Kromvel prilazi skreletnoj gomilici koja leži na patosu. (242)

19) a) Leaving Mass, against all advice he walks out among the crowds… (396)
b) Odlazeći s mise, oglušivši se o savete, on ušeta u svetinu… (348)

U navedenim primerima (17a, 18a, 19a) glagol *walk* zadržava svoje osnovno značenje, kao i partikule: udaljavanje (*away),* kretanje do određene tačke *(up)* i izlazak izvan datog sadržatelja (*out)*. Očekivano, srpski prevodni ekvivalenti takođe su glagoli kretanja: *odlaziti* (17b) sa ablativnim značenjem prefiksa *od-* dodatim na glagol kretanja (Klajn 2002: 264), *prilaziti* (18b) sa prefiksom *pri-* sa značenjem približavanja (Klajn 2002: 273) i *ušetati* (19b) sa prefiksom *u-* uz glagol kretanja *šetati* (Klajn 2002: 282) koji je direktni ekvivalent engleskog glagola *walk*. Ipak, engleski izraz u (19b) implicira izlazak na otvoreni prostor među ljude, a srpski ulazak u grupu ljudi.

Jedini primer sa proširenim značenjem sadrži partikulu *away*:

20) a) Today, because of his office, he walks away, but tomorrow, who knows? (352)
b) Danas, zbog položaja na kojem je, još može da se izvuče, ali sutra – ko zna? (311)

Kontekst (*his office/položaj*) implicira da se ne radi o prostornom značenju, odnosno doslovnom izlaženju iz određene lokacije; naime, i glagol *walk* i partikula *away* proširuju značenje: fizičko udaljavanje prerasta u izbavljenje iz nepovoljne situacije preko pojmovne metafore DALJE JE BEZBEDNO. Osnovno značenje glagola u srpskom prevodu (*izvući se*) je aktivnost koja podrazumeva pokret, a prefiks *iz-* ima prostorno značenje predloga *iz* (Klajn 2002: 254) koje se može povezati sa značenjem partikule *away*. Dakle, u oba jezika postoji situacija povezana sa kretanjem i lokativni prefiks, odnosno partikula, koji su proširili značenje ka apstraktnijem značenju izlaska iz nepovoljne situacije.

4. ZAKLJUČAK

Engleski višečlani glagoli često sadrže glagol kretanja i partikulu koja označava pravac tog kretanja, ali se to značenje fizičkog kretanja može proširiti metaforizacijom, pomoću pojmovne metafore. U ovom radu je zato proučen korpus sa engleskim višečlanim glagolima koji u osnovi imaju glagol kretanja (i to glagole *come, fall* i *walk*), kao i sa srpskim prevodnim ekvivalentima tih višečlanih glagola. Polazeći od postavki u stručnoj literaturi, u proširena značenja ubrojana su značenja kod kojih su glagol, partikula ili oba ta elementa poprimili apstraktnije značenje. Takva pomeranja u značenju povezivana su sa osnovnim značenjem pomoću pojmovne metafore. Naravno, svi zaključci odnose se na situaciju u korpusu i zapažene trendove trebalo bi proveriti na većem broju raznovrsnijih primera.

U ukupnom korpusu preovlađuju višečlani glagoli sa značenjem fizičkog kretanja (oko 81%), dok je kombinacija sa apstraktnijim značenjim bilo samo oko 19% - na to svakako utiče i narativnost istorijskog romana u kojem se frazne lekseme često koriste za opis kretanja likova. Kao što je već pomenuto u radu, u osnovna prostorna značenja ubrojana su i značenja pojedinih engleskih višečlanih glagola sa neanimatnim subjektom ukoliko njihov glagol i partikula podrazumevaju kretanje; ova podgrupa u okviru šire grupe fraznih leksema sa doslovnim značenjem svakako zaslužuje dodatno proučavanje sa većim uzorkom.

Od tri analizirana leksička glagola kretanja, glagol *come* se javlja u najvećem broju primera, a pokazuje i najveći potencijal za proširenje značenja, posebno sa partikulama *down, on* i *out*. Naime, sa prve dve partikule ponaosob povezuju se produktivne pojmovne metafore DOLE JE LOŠIJE, NAPOLJU JE VIDLJIVO/UPADLJIVO, a treća (*on*) ima prostorno značenje horizontalnog prisustva koje se asocira sa apstraktnijim značenjem nastavljanja/produžavanja (up. Bolinger 1971: 107).

Korpus sadrži znatno manje primera sa druga dva analizirana glagola (*fall* i *walk),* koji iskazuju i manji potencijal za proširenje značenja (naročito *walk*). U korpusu, glagol *fall* metaforična značenja gradi u spoju sa partikulama *back, in, out*: prostorno značenje *unutar* (*in*) povezuje se sa bliskošću i usaglašavanjem, a suprotno prostorno značenje *izvan* (*out*) sa nerazumevanjem i razmiricama. Sa glagolom *walk* zabeleženo je samo jedno prošireno značenje i to uz partikulu *away*: prostorno značenje udaljavanja preko pojmovne metafore prošireno je u značenje prevazilaženja teškoća ili nepovoljnih okolnosti.

Srpski prevodni ekvivalenti u korpusu očekivano obuhvataju dve grupe glagolskih leksema: engleske frazne lekseme sa osnovnim značenjem prevedene su glagolima kretanja, od kojih neki imaju i prefikse, takođe sa prostornim značenjem (*iz-*, *u-*); prostorna značenja tih prefiksa, osim u nekim specifičnim prevodilačkim rešenjima, uglavnom odgovaraju prostornom značenju engleskih partikula. Druga grupa obuhvata srpske glagolske lekseme sa apstraktnijim značenjima koja odgovaraju metaforizovanim značenjima engleskih fraznih leksema. Ti srpski prevodni ekvivalenti uglavnom ne spadaju u glagole kretanja (na primer, *pridobiti, založiti se, posvađati se*), ali u nekoliko slučajeva je i srpski glagol

sa komponentom kretanja (koji je odabrao prevodilac) proširio značenje poput engleske frazne lekseme (na primer, *izvući se – walk away*).

Literatura

Bolinger, Dwight (1971). *The Phrasal Verb in English*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs (1990). London: Collins.
Dirven, René (2001). The Metaphoric in recent Cognitive Approaches to English Phrasal Verbs. http://www.metaphorik.de/sites/www.metaphorik.de/files/journal-pdf/01_2001_dirven.pdf?origin=publication.
Geld, Renata (2011). Topological vs. Lexical Determination in English Particle Verbs. *Language Value* vol. 3, No. 1: 49-75.
Geld, Renata i Ricardo Maldonaldo (2011). Strategic Construal of *in* and *out* in English Particle Verbs. *Language Value* vol. 3, No. 1: 76-113.
Janda, Laura (1985). The Meaning of Russian Verbal Prefixes: Semantics and Grammar. In: *Scope of Slavic Aspect* (M. Flier and A. Timberlake, eds). Columbus, Ohio: Slavica Publishers: 26-40.
Klajn, Ivan (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 1*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva/ Institut za srpski jezik SANU/Novi Sad: Matica srpska.
Klikovac, Duška (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
Lakoff, George (1993). The Contemporary Theory of Metaphor. In: *Metaphor and Thought* (A. Ortony, ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
Levin, Beth (1993). *English Verb Classes and Alternations: a Preliminary Investigation*. Chicago: University of Chicago Press.
Novakov, Predrag (2017). Idiomatizovanost engleskih fraznih glagola i njihovih srpskih ekvivalenata. *Nauka i stvarnost* knjiga 11, tom 1. Pale: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
Palmer, Frank Robert (1989). *The English Verb*. London: Longman.
Prćić, Tvrtko (2008). *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad: Zmaj.
Stamenković, Dušan (2017). *Jezik i kretanje. Kognitivnosemantički ogledi*. Niš: Filozofski fakultet.

ENGLISH MULTI-WORD VERBS WITH THE VERBS OF MOTION *COME*, *FALL* AND *WALK* AND THEIR SERBIAN EQUIVALENTS

Summary

English multi-word verbs, phrasal lexemes consisting of a lexical verb and a particle, involve different levels of idiomaticity – from literal to fully idiomatic. Starting from the assumption from the relevant literature that some multi-word verbs in their literal meaning include verbs of motion and that the particle denotes a direction of that motion, this paper studies phrasal lexemes in which the lexical verb is a verb of motion in order to determine their level of idiomaticity. The research is based on an English-Serbian corpus compiled from a contemporary British novel and its Serbian translation; the excerpted English examples included three verbs of motion (*come, fall,* and *walk*) combined with a particle. The analysis showed that only a relatively small number of the English examples had an extended metaphorical meaning: 21% with the verb *come*, 16% with the verb *fall* and only 2% with the verb *walk*. These extended meanings were discussed within the cognitive approach and with the use of conceptual metaphors, which made it possible to relate the basic spatial meanings to the extended meanings. Serbian equivalents include verbs of motion in case of the literal meaning of English phrasal lexemes or other verbs reflecting the English abstract meanings.

Key words: English, conceptual metaphor, multi-word verbs, Serbian, verbs of motion.

Predrag Novakov
University of Novi Sad, Serbia
Faculty of Philosophy
predrag.novakov@ff.uns.ac.rs

UDK 811.111’367.623
811.163.41’367.623

Katarina Rasulić

AS SMART AS BAIT, BISTAR KAO BOZA: O IRONIČNIM PRIDEVSKIM POREDBAMA U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU

U radu se razmatraju strukturni i sadržinski aspekti ironičnih pridevskih poredbi u engleskom i srpskom jeziku, na teorijskoj podlozi kognitivne lingvistike. Za razliku od standardnih pridevskih poredbi, u kojima se, po obrascu AS ADJECTIVE AS (DET) NOUN/NOUN PHRASE u engleskom, odn. PRIDEV KAO IMENICA/IMENIČKA SINTAGMA u srpskom, značenje prideva pojačava tako što se pridevom iskazano svojstvo dovodi u vezu sa entitetom kod kojeg je dato svojstvo izrazito (E *as fast as lightning,* S *brz kao munja*), u ironičnim poredbama se po istom formalnom obrascu značenje prideva indirektno negira tako što se pridevom iskazano svojstvo dovodi u vezu sa entitetom za koji dato svojstvo nije karakteristično, odn. kod kojeg je izrazito suprotno svojstvo (E *as fast as a snail,* S *brz kao puž*). Analiza osvetljava konstrukciono uparivanje forme i značenja, pojmovno stapanje uz skalarno pomeranje okvira, i asimetrično obrtanje evaluativnog polariteta u ironičnim pridevskim poredbama u engleskom i srpskom jeziku.

Ključne reči: ironične pridevske poredbe, engleski, srpski, kognitivna lingvistika

1. UVOD

Pridevske poredbe na svojevrstan način objedinjuju jezičko i vanjezičko znanje i stoga su višestruko zanimljive za proučavanje iz lingvističke, kulturološke i kognitivne perspektive. U ovom radu ćemo, na materijalu engleskog i srpskog jezika i na teorijskoj podlozi kognitivne lingvistike, razmotriti jednu njihovu specifičnu potkategoriju – ironične pridevske poredbe.

Pod pridevskim poredbama podrazumevamo pridevske sintagme u kojima se pridevom iskazano svojstvo (osnov poređenja) putem poredbenog veznika dovodi u vezu sa određenim imeničkim entitetom (prenosnik), po strukturnom obrascu AS ADJECTIVE AS (DET) NOUN/NOUN PHRASE u engleskom, odn. PRIDEV KAO IMENICA/IMENIČKA SINTAGMA u srpskom jeziku.[1] U takvim spojevima uobičajeno je da se pridevom iskazano svojstvo dovodi u vezu sa entitetom kod kojeg je dato svojstvo izrazito i prepoznatljivo, tako da poredbe tipično imaju ulogu pojačavanja značenja prideva (npr. E *as fast as lightning/a deer/a cheetah,* S *brz kao munja/zec/metak*). One pritom u oba jezika ispoljavaju osetljivost na polisemiju prideva (E *as high as a mountain : as high as a kite;* S *bistar kao suza : bistar kao pčela*), različite stepene semantičke prozirnosti (E *as black as coal : as dead as a door-nail;* S *crn kao ugalj : glup kao ćuskija*) i kontinuum konvencionalizovanosti od ustaljenih (poredbene frazeme) do inovativnih kombinacija (E

[1] Termin *poredba* (v. Prćić 2016: 162) pogodan je da se istakne specifičnost posmatranih izraza u odnosu na širi pojam *poređenja* (E *simile* vs. *comparison*). Kako ističe Ortony (1979), nije svako poređenje poredba (v. i Bredin 1988): za razliku od simetričnih poređenja koja imaju korelativnu funkciju, odn. dovode u vezu dva entiteta uporediva po nekom svojstvu koje može biti izraženo u velikom ili malom stepenu (npr. E *a country as big as Malta,* S *zemlja velika kao Malta*), poredbe su asimetrične i uključuju prenosnik koji se bira po izraženosti datog svojstva, nezavisno od samog predmeta poređenja (npr. E *as big as a house/bus/elephant,* S *velik kao kuća/planina/slon*). Navedeni strukturni obrazac pridevskih poredbi u engleskom odn. srpskom jeziku odabran je kao najrasprostranjeniji, uz napomenu da se u oba jezika mogu javiti i varijacije na mestu prenosnika (npr. klauza, kao u E *as fast as if he were flying,* S *brz kao da mu je petnaest leta*).

as fast as lightning : as fast as Twitter; S *brz kao munja : brz kao Fanđo*), uz iznijansirano ekspresivno, evaluativno i stilsko značenje.

Pored preovlađujućih poredbi koje pojačavaju značenje prideva, a koje ćemo označiti kao standardne, u oba jezika se po istom strukturnom obrascu javljaju i poredbe koje su ironične – u njima se, naime, pridevom iskazano svojstvo dovodi u vezu sa entitetom za koji dato svojstvo nije karakteristično, odn. kod kojeg je izrazito suprotno svojstvo, čime se značenje prideva zapravo negira a posredno se pojačava njemu suprotno značenje, kao u primerima E *as smart as bait, as fast as a snail, as subtle as a sledgehammer* ili S *bistar kao boza, brz kao puž, osećajan kao panj.*

Ustaljene pridevske (i druge) poredbe, kao riznica podataka o lingvokulturološkom nasleđu, čest su predmet proučavanja u oblasti frazeologije (Matešić 1978; Melvinger 1984; Norrick 1986; Fink-Arsovski 2002; Omazić 2002; Moon 2008; Mršević-Radović 2008; Stamenković 2010; Lukić 2013; Marjanović 2014, 2017), gde se na ironične poredbe uglavnom ukazuje kao na sporadičnu pojavu, dok je težište, razumljivo, na leksičko-semantičkim, idiomatskim i kulturološkim aspektima preovlađujućih standardnih poredbi u službi pojačavanja značenja prideva. U novije vreme, pridevske poredbe, kako ustaljene tako i inovativne, privlače pažnju istraživača u oblasti računarske lingvistike i obrade prirodnog jezika (Veale & Hao 2007, 2008; Veale 2012, 2013, 2015; Hao & Veale 2010; Mitrović 2018), gde su prepoznate kao dragocen izvor znanja o svetu, jer iz njih računarski agens može da uči o svojstvima kategorija i da razvija sposobnost figurativne konceptualizacije, pri čemu se pored standardnih, posebna pažnja posvećuje i ironičnim poredbama.

Među rezultatima potonjih istraživanja izdvaja se obimna elektronska baza pridevskih poredbi u engleskom jeziku pod nazivom *Sardonicus*,[2] koja obuhvata 3769 prideva i 9286 imenica, a sačinjena je na osnovu analize podataka iz autentične jezičke upotrebe dobijenih pretragom interneta po obrascima AS ADJ AS * i AS * AS NOUN (Veale & Hao 2007). Pritom je utvrđeno, što autori posebno ističu, da čak 18% pridevskih poredbi zabeleženih u engleskom jeziku čine ironične poredbe, koje su uglavnom inovativne i čije razumevanje počiva kako na jezičkom tako i na vanjezičkom znanju i poznavanju kulturnih stereotipa – npr. *as tough as marshmallow, as tanned as an Irishman, as sober as a Kennedy.*[3]

Za srpski jezik nema uporedivih kvantitativnih podataka (takvo istraživanje svakako bi bilo korisno),[4] ali pri prikupljanju građe za potrebe ovog rada pokazalo se da se kvalitativno uporedive ironične pridevske poredbe spremno javljaju i u srpskom jeziku i kulturi – npr. *pouzdan kao prazna puška, popularan kao Dafina, pričljiv kao Milka Canić u „Slagalici"*.

Polazeći od navedenih preliminarnih uvida, usredsređujemo se na problematiku stvaranja i razumevanja značenja u ironičnim pridevskim poredbama u engleskom i srpskom jeziku iz kognitivnolingvističke perspektive, sa ciljem da odgovorimo na sledeća pitanja:

1. Kako se ironične pridevske poredbe strukturno i sadržinski izdvajaju od standardnih pridevskih poredbi?
2. U kakvom odnosu stoje forma i značenje ironičnih pridevskih poredbi spram forme i značenja standardnih pridevskih poredbi?
3. Koji pojmovni mehanizmi leže u osnovi stvaranja i razumevanja značenja ironičnih pridevskih poredbi?
4. Kakva je priroda evaluativnog značenja u ironičnim pridevskim poredbama?

[2] http://afflatus.ucd.ie/sardonicus/tree.jsp

[3] Veale, Hao & Li (2008) sproveli su sličnu analizu na materijalu kineskog jezika i ustanovili da se u kineskim poredbama ironija javlja u svega 3-4% slučajeva, naglašavajući pritom da je ironija ne samo pojmovno-jezički već i kulturno uslovljena pojava.

[4] Up. Milošević & Nenadić (2016), koji razvijaju početnu metodologiju za obrazovanje korpusa srpskih poredbi ekstrakcijom podataka sa veb stranica i predstavljaju tako sačinjen korpus od 852 (pridevske i glagolske) poredbe, dostupan na platformi http://www.ezbirka.starisloveni.com/.

2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

2.1. Ironične pridevske poredbe i pluralizam teorijskih pogleda na ironiju u jeziku i mišljenju

Interesovanje za ironiju, koje ima duboke korene u retorici, u proteklih nekoliko decenija vidljivo je u različitim disciplinama koje se bave kognitivnim aspektima figurativnog jezika, uključujući pragmatiku, psiholingvistiku, kognitivnu lingvistiku i dr. (za panoramski pregled temeljnih teorijskih i empirijskih istraživanja ironije u jeziku i mišljenju, v. Gibbs & Colston 2007; za pregled novijih interdisciplinarnih uvida u ironiju u jezičkoj upotrebi i komunikaciji, v. Athanasiadou & Colston 2017). Pri tome je uočljiv pluralizam teorija verbalne ironije. Tako se, da spomenemo nekoliko najuticajnijih, verbalna ironija tumači kao narušavanje načela kvaliteta u standardnom pragmatičkom modelu (Grice 1975), kao ehoično spominjanje (Sperber & Wilson 1981), kao pretvaranje (Clark & Gerrig 1984), kao indirektna negacija (Giora 1995), ili kao relevantna neprikladnost (Attardo 2000). Jedno od ključnih pitanja koje prožima različite teorijske pristupe jeste da li se verbalna ironija razume neposredno (v. npr. Gibbs 1986) ili posredstvom eksplicitnog značenja, i ako je ovo drugo slučaj, na koji način (v. npr. Giora 1995). Zanimljivo je, kako ističu Colston & Gibbs (2007: 4), da nijedna od ovih teorija nije preovladala, niti je ijedna potisnuta, što svedoči o složenoj i raznolikoj prirodi verbalne ironije kao porodice srodnih fenomena – pitanje za buduća istraživanja je da li se svi oni mogu objasniti jedinstvenim teorijskim pristupom ili naprosto zahtevaju različita teorijska objašnjenja.

Uopšte uzev, sve teorije verbalne ironije polaze od tradicionalnog tumačenja da se ironičnim iskazima izražava značenje suprotno izrečenom. U tom smislu, pridevske poredbe mogu biti ironične na dva načina: (a) standardne pridevske poredbe, u kojima se značenje prideva pojačava, mogu biti ironično upotrebljene, npr. kada se za nekoga ko je veoma spor kaže da je *brz kao munja*; (b) pridevske poredbe mogu biti inherentno ironične, sa lokusom ironije unutar semantike samog poredbenog izraza, kojim se značenje prideva ne pojačava već indirektno negira, npr. kada se za nekoga ko je veoma spor kaže da je *brz kao puž*.

Otuda se za tumačenje inherentno ironičnih pridevskih poredbi, koje su predmet ovog rada, kao najpogodnije polazište ispostavlja viđenje ironije kao indirektne negacije (Giora 1995). Po tom viđenju, ironija predstavlja naročiti vid negacije, bez eksplicitnog negacijskog markera, pri čemu se u kognitivnoj obradi istovremeno aktivira i eksplicitno i implicitno značenje, a razlika među njima se izračunava kao odstupanje između onoga što je rečeno i onoga što je podrazumevano, s tim da to odstupanje može biti iznijansiranije nego direktna suprotnost onoga što je rečeno. Sagledavanje ironije kao indirektne negacije u skladu je sa šire postavljenom hipotezom o stepenovanoj istaknutosti značenja (Giora 1997, 2003), koja postulira da se u kognitivnoj obradi uvek aktivira značenje koje je istaknuto, odn. ono značenje koje je pohranjeno u umu na osnovu prototipičnosti, učestalosti, konvencionalnosti itd., bilo da je doslovno ili figurativno.

Još jedan važan aspekt verbalne ironije tiče se evaluativnog značenja. Većina autora ističe da ironija pomoću eksplicitnog pozitivnog značenja iskazuje negativan stav (npr. kada se kaže *pravi lav* za nekoga ko je kukavica), ali u literaturi se pored ovakve uloge ironije (ironična pokuda) ukazuje i na obrnut slučaj (ironična pohvala), gde se pomoću eksplicitnog negativnog značenja iskazuje pozitivan stav (npr. kada se kaže *pravi baksuz* za nekoga ko je dobio na lutriji) (v. npr. Attardo 2000, Kreuz & Link 2002). Ironične pridevske poredbe predstavljaju pogodno tle za razmatranje evaluativnog aspekta verbalne ironije, budući da indirektno negiraju značenje prideva i time načelno otvaraju mogućnost i za ironičnu pokudu i za ironičnu pohvalu – s tim u vezi, u analizi će posebna pažnja biti posvećena antonimskim parovima prideva različitog evaluativnog značenja.

2.2. Kognitivnolingvističke koordinate za analizu ironičnih pridevskih poredbi

Teorijsku nadogradnju navedenog polazišta u tumačenju ironičnih pridevskih poredbi nalazimo u kognitivnolingvističkim teorijama konstrukcione gramatike i pojmovnog stapanja.

Konstrukciona gramatika (Goldberg 1995, 2006) naglašava konstrukciono uparivanje forme i značenja (odn. semantičke, pragmatičke i diskursne funkcije) na svim nivoima jezičke strukture, i postulira da se kao konstrukcije prepoznaju i skladište svi jezički obrasci čiji forma i značenje nisu predvidivi na osnovu sastavnih delova ili drugih prepoznatih konstrukcija, kao i oni obrasci koji jesu predvidivi ukoliko se javljaju dovoljno učestalo (Goldberg 2006: 5). Pri tome se naglašava kontinuum između leksikona i sintakse, i pokazuje se da i sintaksičke kao i leksičke konstrukcije ispoljavaju polisemiju, odn. da se ista konstrukciona forma može uparivati sa različitim, međusobno povezanim značenjima (Goldberg 1995: 31–39, Goldberg & Jackendoff 2004). Na toj osnovi, ispitivane ironične pridevske poredbe sagledaćemo u odnosu na standardne poredbe iz ugla konstrukcionog uparivanja forme i značenja.

Teorija pojmovnog stapanja (Fauconnier & Turner 1998, 2002), i njoj srodan teorijski konstrukt pomeranja okvira (Coulson 2001), nastoje da objasne dinamičko građenje značenja pomoću aktiviranja okvira pozadinskog znanja, suštinski se nadovezujući na Kestlerov pojam bisocijacije (Koestler 1964) kao saznajnog mehanizma na kome počiva kreativno mišljenje, a koji podrazumeva spajanje elemenata iz dveju prethodno nepovezanih misaonih matrica u novu matricu. Pojmovno stapanje odvija se kroz mrežu mentalnih prostora, tj. dinamičkih pojmovnih sklopova koji se za potrebe neposrednog razumevanja u svesti govornika/slušaoca stvaraju na osnovu okvira pozadinskog znanja, a koji su međusobno povezani tako što se elementi iz različitih ulaznih prostora selektivno preslikavaju i projektuju s jedne strane u generički prostor, koji sadrži apstrahovane elemente zajedničke ulaznim prostorima, a s druge strane u konkretan stopljeni prostor – pojmovni amalgam, koji sadrži novonastalu strukturu i odnose kojih nema u ulaznim prostorima. Pomeranje okvira podrazumeva semantičku reorganizaciju do koje dolazi kada se ulazna informacija ne uklapa u tumačenje koje predviđa prvobitno aktivirani okvir, pa se aktivira drugi okvir iz dugoročne memorije kako bi se ponovo protumačila informacija prisutna u radnoj memoriji.[5] Na toj osnovi, ispitivane ironične poredbe sagledaćemo kao svojevrsne pojmovne amalgame čije stvaranje i razumevanje uključuje skalarno pomeranje okvira.

2.3. Građa i pristup

Građa za analizu obuhvata po približno trista primera ironičnih pridevskih poredbi u engleskom (317) odn. srpskom (311) jeziku. Semantički raznovrsni primeri iz autentične jezičke upotrebe prikupljeni su putem pretrage interneta (pretraživač *Google*), po uzoru na model koji su primenili Veale & Hao (2007), po strukturnom obrascu AS ADJ AS * za engleski, odn. PRIDEV KAO * za srpski jezik. Okosnicu pretrage činili su odabrani antonimski parovi prideva koji se odnose na različite domene ljudskog iskustva, a uključuju i leksičke i derivacione antonime pozitivnog i negativnog evaluativnog značenja (E *fast/slow, sharp/blunt, clean/dirty, beautiful/ugly, smart/stupid, emotional/unemotional, decisive/indecisive, reliable/unreliable, popular/unpopular, useful/useless*; S *brz/spor, oštar/tup, čist/prljav, lep/ružan, pametan/glup, osećajan/bezosećajan, odlučan/neodlučan, pouzdan/nepouzdan, popularan/nepopularan, koristan/beskoristan*). Građa je zatim dopunjena dodatnim ilustrativnim primerima (sa navedenim ili drugim pridevima) koji su zabeleženi u literaturi, elektronskim izvorima (uklj. E bazu podataka pridevskih poredbi *Sardonicus* odn. S humoristički internet portal *Vukajlija*), kao i u razgovornom jeziku.

U analizi se razmatraju strukturni i sadržinski aspekti ironičnih poredbi, a, s obzirom na prirodu građe, nisu obuhvaćeni prozodijski aspekti, koji bi mogli biti zahvalan predmet posebnog proučavanja. Nalazi izvedeni na osnovu prikupljene građe dopunjeni su uvidima povezanog anketnog istraživanja koje se usredsređuje na konstrukcioni potencijal pridevskih poredbi u engleskom i srpskom jeziku. Ana-

[5] Up. i srodan pojam „preključivanja skripata“ iz opšte teorije verbalnog humora (Attardo & Raskin 1991). Za detaljniji pregled ovih teorijskih konstrukata u kontekstu proučavanja humora, v. Prodanović Stankić (2016).

liza je kvalitativna i deskriptivna, a sprovedena je naporedo na materijalu engleskog odn. srpskog jezika, bez direktnog kontrastiranja i ispitivanja problematike prevođenja posmatranih poredbenih izraza (što je predviđeno kao predmet dodatnog istraživanja).

3. NALAZI I DISKUSIJA

3.1. Strukturni i sadržinski aspekti ironičnih pridevskih poredbi: opšte odlike

I u engleskom i u srpskom jeziku postoje eksplicitni jezički signali koji mogu najaviti da je pridevska poredba ironična, odnosno da indirektno negira značenje prideva (za razliku od standardnih poredbi, koje pojačavaju značenje prideva). U engleskom je to, kako pokazuje Moon (2008), prilog *about,* koji prethodi poredbenom obrascu (ABOUT AS ADJECTIVE AS (DET) NOUN/NOUN PHRASE), kao u sledećim primerima iz naše građe: *about as smart as a stack of bricks / a box of hammers; about as useful as a bucket without a bottom / a fork in a sugar bowl.*

U srpskom takvu ulogu ima prilog *otprilike,* koji se javlja unutar poredbenog obrasca, posle prideva a pre poredbenog veznika (PRIDEV OTPRILIKE KAO IMENICA/IMENIČKA SINTAGMA), kao u sledećim primerima: *pametan otprilike kao morski krastavac / sijalica od 25 vati; koristan otprilike kao drvena furuna / kabanica usred tornada.*

Hao & Veale (2010) su na obimnom uzorku od preko 20.000 engleskih pridevskih poredbi sa markerom *about* utvrdili da su takve poredbe ironične u 76% slučajeva. To je veoma visok procenat, ali preostala četvrtina slučajeva svedoči da *about* ipak nije pouzdan pokazatelj, jer, nasuprot predviđanju koje navodi Moon (2008), ne signalizira uvek ironične poredbe.[6] Slično možemo zapaziti i u vezi sa srpskim. Naime, kao ni E *about*, ni S *otprilike* ne signalizira nužno ironične poredbe – i jedan i drugi mogu se javiti i uz standardne poredbe (E *The boy is very smart indeed, about as smart as Einstein,* S *To je naša pametnica, pametna otprilike kao sto pčelica*), kao i u korelativnim poređenjima (E *An adult dog is about as smart as a 2-year-old human,* S *Novi sistem veštačke inteligencije je pametan otprilike kao četvorogodišnje dete*).

Sa druge strane, ironične poredbe uobičajeno se javljaju bez ikakvih eksplicitnih signala. Pritom se i u engleskom i u srpskom jeziku ironične pridevske poredbe mogu, ali ne moraju, zasnivati na leksičko-sintaksičkim varijacijama konvencionalizovanih standardnih poredbi. Sumarni prikaz varijacija tog tipa koje smo zabeležili u analiziranoj građi dat je u Tabeli 1:

Tip varijacije	E / S	Standardna poredba	Ironična poredba
Supstitucija prideva koji čini osnovu poređenja pridevom suprotnog značenja	E	*as dirty as a pig*	*as clean as a pig*
	S	*ružan kao lopov*	*lep kao lopov*
Modifikacija imeničkog prenosnika	E	*as fast as a cheetah*	*as fast as a three-legged cheetah*
	S	*brz kao misao*	*brz kao plavušina misao*
Modifikacija čitave poredbe	E	*as pretty as a picture*	*as pretty as a picture, don't you want to hang her*
	S	*lep kao ikona*	*lepa kao ikona, svi se krste kad je vide*

Tabela 1: Ironične varijacije konvencionalizovanih standardnih poredbi u engleskom i srpskom jeziku

[6] Hao & Veale (2010) takođe utvrđuju da u engleskom jeziku pridevske poredbe sa *about* relativno često sadrže duže i sintaksički složenije imeničke sintagme (takva tendencija može se zapaziti i u srpskim primerima), kao i lična imena, ali da ti faktori nisu statistički dovoljno značajni da bi se na osnovu njih moglo predvideti da li je poredba ironična ili ne.

Međutim, za prirodu stvaranja i razumevanja značenja u ironičnim pridevskim poredbama posebno je značajno to što se one, i u engleskom i u srpskom jeziku, javljaju i bez eksplicitnih formalnih signala i potpuno nezavisno od leksičkog sadržaja standardnih poredbi, a po istom strukturnom obrascu kao standardne poredbe, kao u primerima pod (1) i (2):

(1) *as smart as bait*
as clear as mud
as funny as a crutch
as decisive as a child in a sweetshop
as charming as a boa constrictor
as emotional as a vacuum cleaner
as private as a shopping mall

(2) *bistar kao boza*
mlad kao rosa u podne
nevin kao francuska sobarica
osećajan kao grabulje
stabilan kao babini zubi
šarmantan kao betonska ograda
efikasan kao srpsko pravosuđe

Ovi primeri ujedno pokazuju da i u engleskom i u srpskom jeziku ironične pridevske poredbe, kao i standardne, mogu biti u većoj ili manjoj meri konvencionalizovane, odn. da ispoljavaju kontinuum od ustaljenih (npr. E *as clear as mud,* S *mlad kao rosa u podne*) do inovativnih kombinacija (E *as private as a shopping mall,* S *šarmantan kao betonska ograda*). Pritom, prema podacima iz naše građe, dominantan segment tog kontinuuma zauzimaju inovativne ironične poredbe (saglasno nalazima koje daju Veale & Hao 2007 za engleski jezik), što svedoči o kreativnom potencijalu ironičnih pridevskih poredbi u svakodnevnoj upotrebi kako u engleskom tako i u srpskom jeziku.

3.2. Ironične pridevske poredbe u svetlu konstrukcionog uparivanja forme i značenja

S obzirom na navedene deskriptivne nalaze, odnos između forme i značenja ironičnih pridevskih poredbi spram forme i značenja standardnih pridevskih poredbi podložan je razmatanju kroz prizmu kognitivnolingvističke teorije konstrukcione gramatike (Goldberg 1995, 2006), koja, da podsetimo, osvetljava konstrukciono uparivanje forme i značenja na svim nivoima jezičke strukture, kontinuum leksikona i sintakse, i konstrukcionu polisemiju.

Naime, standardne i ironične pridevske poredbe u engleskom odn. srpskom jeziku mogu se sagledati sa stanovišta konstrukcione polisemije, kao dva značenja pridevske poredbene konstrukcije, gde se forma i značenje uparuju na način prikazan u Tabeli 2 (sa oznakama ADJ = pridev, INT ADJ = pojačavanje značenja prideva, NEG ADJ = negiranje značenja prideva), pri čemu je konstrukciono značenje pojačavanja prideva, svojstveno standardnim poredbama, osnovno odn. prototipično.[7]

	Forma	Značenje 1 – standardna poredba	Značenje 2 – ironična poredba
E	AS ADJ AS X	INT ADJ	NEG ADJ
S	ADJ KAO X		

Tabela 2: Uparivanje forme i značenja u standardnim i ironičnim poredbama u engleskom odn. srpskom jeziku

[7] Dati prikaz fokusira se na značenje negiranja prideva u ironičnim poredbama u odnosu na prototipično značenje pojačavanja prideva u standardnim poredbama; šire posmatrano, u vezi sa polisemijom pridevskih poredbenih konstrukcija u engleskom i srpskom jeziku, korisno bi bilo ispitati i druga moguća značenja (npr. kvalifikativno i sl.) i prirodu njihove povezanosti sa prototipičnim značenjem intenzifikacije.

Pretpostavku da je konstrukcioni obrazac standardnih poredbi, sa prototipičnim značenjem pojačavanja prideva, u svesti govornika dominantan, te da bi kao takav trebalo da igra ulogu i u stvaranju i razumevanju značenja negiranja prideva u ironičnim poredbama, proverili smo anketnim ispitivanjem sprovedenim na uzorku od 80 ispitanika, studenata III i IV godine anglistike Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Tu se, između ostalog, pokazuje sledeće:

1. U zadatku dopunjavanja pridevskih poredbi u kojima je izostavljen imenički koncept (po 12 prideva za E odn. S), npr. E *as beautiful as ____, as ugly as ____,* odn. S *lep kao ____, ružan kao* ____ itd., ispitanici bez izuzetka navode imeničke koncepte koji pojačavaju značenje prideva, u skladu sa konstrukcionim obrascem standardnih pridevskih poredbi. Pri tome se odgovori kreću na kontinuumu različitih stepena konvencionalizovanosti, u rasponu od ustaljenih (npr. E *as beautiful as a rose / dawn,* S *lep kao slika / lutka*) do inovativnih kombinacija (npr. E *as beautiful as Sharon Stone / the sunset in Zanzibar,* S *lep kao Bred Pit / ajfon*).
2. U zadatku tumačenja pridevskih poredbi koje na mestu imeničkog koncepta sadrže nepoznatu ili nepostojeću reč (po 6 primera za E odn. S), npr. E *as brave as a thrine*, S *težak kao bonat* itd., ispitanici bez izuzetka tumače značenje poredbe u skladu sa konstrukcionim obrascem standardnih poredbi, kao pojačavanje značenja prideva. Drugim rečima, iako im nije poznato značenje elementa X u konstrukciji E AS ADJ AS X odn. S ADJ KAO X, značenje čitave konstrukcije tumače kao 'INT ADJ'.

Ovi nalazi svedoče da – nezavisno od leksičke ispunjenosti i stepena konvencionalizovanosti – u oba jezika konstrukciona forma pridevskih poredbi (E AS ADJ AS X odn. S ADJ KAO X) aktivira očekivanje da imenički koncept X predstavlja etalon za svojstvo ADJ, odn. aktivira prototipično konstrukciono značenje 'INT ADJ'. To govori u prilog hipotezi o stepenovanoj istaknutosti značenja (Giora 1997, 2003), prema kojoj se u kognitivnoj obradi uvek aktivira istaknuto značenje (odn. ono koje je pohranjeno u umu, bilo da je doslovno ili figurativno) – a dodatno pokazuju da istaknuto značenje u navedenom smislu ne mora biti samo leksičko, već može biti i konstrukciono značenje.

Shodno tome, konstrukciono značenje standardnih pridevskih poredbi 'INT ADJ' aktivira se i pri stvaranju i razumevanju značenja ironičnih pridevskih poredbi – uz dodatno aktiviranje pozadinskog znanja o imeničkom konceptu X, koje blokira očekivanu a aktivira neočekivanu, neskladnu pojmovnu vezu 'X nema svojstvo ADJ odn. ima suprotno svojstvo', što daje rezultujuće značenje 'NEG ADJ'. Ironične poredbe tako podrivaju slušaočeva očekivanja te uključuju efekat iznenađenja i humora (za detaljnije razmatranje u tom kontekstu, v. Veale 2015); stoga one ujedno predstavljaju pogodan poligon za proveru psiholingvističkih nalaza o optimalnoj inovaciji (Giora et al. 2004), po kojima je stimulus optimalno inovativan ako istovremeno aktivira i novo i pohranjeno značenje (što podrazumeva duže vreme kognitivne obrade, ali i viši stepen dopadljivosti i pamtljivosti).

3.3. Ironične pridevske poredbe kao svojevrsni pojmovni amalgami

Na planu podležnih pojmovnih mehanizama koji su relevantni za stvaranje značenja u ironičnim pridevskim poredbama, dinamička pojmovna povezanost između značenja negiranja prideva u ironičnim poredbama i prototipičnog konstrukcionog značenja pojačavanja prideva u standardnim poredbama dalje se može sagledati kao specifična interakcija kognitivnih operacija pojmovnog stapanja (Fauconnier & Turner 1998, 2002) i pomeranja okvira (Coulson 2001).

U svetlu ovih teorijskih konstrukata, ironične pridevske poredbe mogu se protumačiti kao svojevrsni pojmovni amalgami, na sledeći način. U mreži pojmovnog stapanja, kao okidač stvaranja mentalnih prostora i aktiviranja odgovarajućih okvira pozadinskog znanja služi ulazni prostor prototipične konstrukcione uparenosti forme i značenja pridevskih poredbi, koja podrazumeva očekivanje da se dato pridevom iskazano svojstvo (npr. E *as fast as... /* S *brz kao ...*) poveže sa imeničkim konceptom koji predstavlja etalon za to svojstvo, odnosno pripada kategoriji entiteta kod kojih je dato svojstvo izraženo u velikom stepenu (kao što je slučaj u standardnim poredbama različitih stepena konvencionalizova-

nosti, gde se na mestu imeničkog koncepta javljaju npr. E *lightning/a deer/a cheetah/a Ferrari*, odn. S *munja/zec/metak/vetar/Fanđo* itd.). Nasuprot tom očekivanju, u mrežu pojmovnog stapanja uključuje se ulazni mentalni prostor imeničkog koncepta koji ne pripada kategoriji entiteta kod kojih je dato svojstvo izraženo u velikom stepenu, odnosno pripada kategoriji entiteta kod kojih je izraženo suprotno svojstvo (npr. E *a snail/a turtle/pond water,* odn. S *puž/rak/kornjača* itd.). Pri tome dolazi do skalarnog pomeranja okvira, odn. semantičke reorganizacije sa gornjeg na donji deo pridevske skale, tako da se pridevom iskazano svojstvo umesto očekivanog značenja velikog stepena pobuđenog prvobitno aktiviranim okvirom tumači u suprotnom značenju malog stepena. Generički prostor sadrži apstrahovanu konstrukcionu formu E AS ADJ AS X / S ADJ KAO X, a pojmovni amalgam sadrži novonastalu stukturu sa rezultujućim značenjem 'NE DA NIJE INT ADJ, NEGO JE INT NEG ADJ'.

Opisana interakcija pojmovnog stapanja i skalarnog pomeranja okvira u građenju pojmovnih amalgama ironičnih pridevskih poredbi ilustrovana je na Slici 1, na primeru S *brz kao puž.*

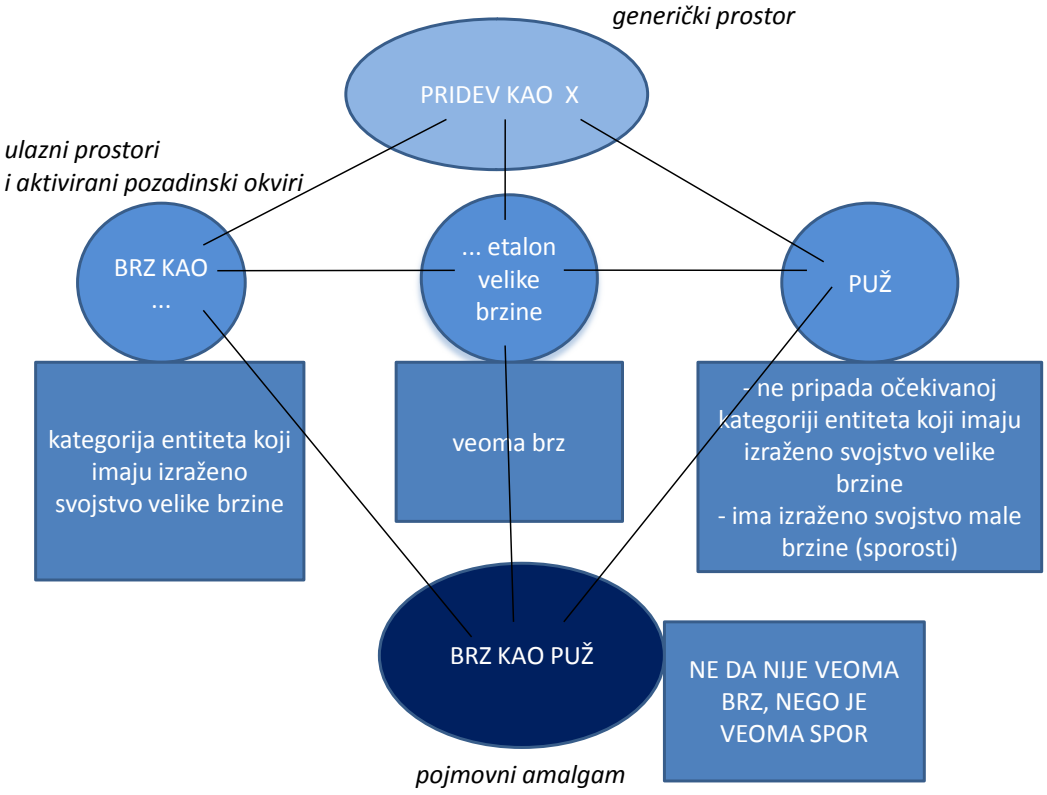

Slika 1: Pojmovno stapanje i skalarno pomeranje okvira na primeru pojmovnog amalgama ironične poredbe S *brz kao puž*

U vezi sa aktiviranjem okvira pozadinskog enciklopedijskog znanja, treba posebno istaći i ulogu kulturno-specifičnog znanja i poznavanja kulturnih stereotipa, koja je često presudna da bi se pridevska poredba razumela kao ironična a ne standardna, odnosno kao indirektna negacija a ne pojačavanje značenja prideva, kao u sledećim primerima:

(3) *as reliable as a Swiss clock* (INT ADJ^{reliable})
as reliable as a Nigerian bank account (NE DA NIJE INT ADJ^{reliable}, NEGO JE INT NEG ADJ^{reliable})

(4) *pouzdan kao RTS-ova večernja šema* (INT ADJ^{pouzdan})
pouzdan kao horoskop u Kuriru (NE DA NIJE INT ADJ^{pouzdan}, NEGO JE INT NEG ADJ^{pouzdan}).

Na širem teorijskom planu, u vezi sa uočenom interakcijom pojmovnog stapanja i skalarnog pomeranja okvira, uputno bi bilo ispitati druge eventualne pojavne oblike takvog konceptualnog objedinjavanja, naročito s obzirom na odnos intenzifikacije i negacije.

3.4. Ironične poredbe i evaluativno značenje

I u engleskom i u srpskom jeziku ironične pridevske poredbe dominantno imaju negativno evaluativno značenje. Ono se, pritom, stvara na specifičan način – obrtanjem evaluativnog polariteta od pozitivnog ka negativnom. Naime, kao što se može videti iz svih do sada navedenih primera, u oba jezika u ironičnim poredbama tipično učestvuju pridevi inherentno pozitivne evaluacije, a njima iskazana pozitivna svojstva se indirektno opovrgavaju tako što se porede sa imeničkim pojmovima koji aktiviraju suprotna svojstva.

Takav obrazac evaluativnog obrta ispoljava se u čitavoj analiziranoj građi, a dodatno se potvrđuje i nalazom da se kod posmatranih antonimskih parova prideva u ironičnim poredbama spremno javlja član koji nosi pozitivnu evaluaciju, a ne njegov negativni parnjak. Ilustracije radi, pogledajmo sledeće ispitivane antonimske parove iz različitih domena ljudskog iskustva: E *clean/dirty, smart/stupid, reliable/unreliable,* odn. S *čist/prljav, pametan/glup, pouzdan/nepouzdan*.

U standardnim poredbama, kojima se pridevsko značenje pojačava, u oba jezika ravnopravno se javljaju oba člana navedenih (kao i drugih posmatranih) antonimskih parova, u rasponu od ustaljenih do inovativnih kombinacija, kao u primerima pod (5) i (6):

(5) *as clean as a whistle / a (new) pin / a hospital*
as dirty as a pig / a pigsty / a dump
as smart as a whip / a fox / a computer / a brain surgeon
as stupid as a donkey /a goose / a doorknob / a brick
as reliable as a compass / an anvil / an oak tree
as unreliable as a weather forecast / a faulty bow

(6) *čist kao suza / sunce / anđeo / apoteka*
prljav kao svinja / prase / svinjac / Ciganin
pametan kao pčela / pčelica (Maja) / mrav / Tesla
glup kao noć / guska / točak / ćuskija / buzdovan
pouzdan kao smrt / izlazak sunca / Mercedes
nepouzdan kao vreme / vremenska prognoza / lutrija

Međutim, u ironičnim poredbama prvenstveno se javljaju pozitivni članovi antonimskih parova (uz rezultujuće negativno evaluativno značenje), kao u sledećim primerima:

(7) *as clean as a pig / a cesspool / a toilet / a butcher / a truck stop*
as smart as an ass / a goldfish / a cornflake / an eggplant / a brick / a doorknob / a fart
as reliable as a weather forecast / a tarot card / a crystal ball / a fortune teller / a politician

(8) *čist kao prase / svinjac/ blato / deponija / klozet na železničkoj stanici*
pametan kao guska / ameba / točak / buzdovan / plavuša
pouzdan kao lutrija / vremenska prognoza / pijačna vaga preprodavca / kineski kondom / Dinkićevo obećanje

Za negativne članove datih antonimskih parova ironične poredbe nisu uobičajene, mada su teorijski moguće. Naime, načelno je moguće i da se svojstvo izraženo pridevom koji nosi negativnu evaluaciju indirektno opovrgne poređenjem sa entitetom kod kojeg je izraženo suprotno (pozitivno) svojstvo, što bi rezultiralo opštom pozitivnom evaluacijom. Hipotetički primeri (konstruisani supstitucijom na osnovu potvrđenih primera poredbi suprotnog evaluativnog značenja) bili bi sledeći:

(9) *?as dirty as a hospital*
?as stupid as a fox
?as unreliable as a compass

(10) *?prljav kao sunce*
?glup kao pčela
?nepouzdan kao smrt

Takvi primeri, međutim, problematični su za razumevanje, jer indirektno negiranje negativnog svojstva sa rezultujućim pozitivnim značenjem zahteva znatno veći kognitivni napor nego indirektno negiranje pozitivnog svojstva sa rezultujućim negativnim značenjem, usled čega je i efekat ironije umanjen.[8] Otuda su takve ironične poredbe u stvarnoj upotrebi marginalne. U našoj građi takvih primera i nema, a kvantitativna analiza koju su na materijalu engleskog jezika sproveli Hao & Veale (2010) i Veale (2013) pokazuje da ironične poredbe imaju jasnu preferenciju ka prenošenju negativnog stava pod plaštom pozitivno konotiranog prideva: kod strukturno neobeleženih ironičnih poredbi, takva situacija je šest puta zastupljenija nego obrnuta, a kod ironičnih poredbi obeleženih markerom *about* javlja se čak devet puta češće nego obrnuta.

Dalje možemo zapaziti da se i u engleskom i u srpskom jeziku za prideve pozitivne evaluacije spremno obrazuju sadržinski raznovrsne i veoma ekspresivne ironične poredbe, što već pokazuju primeri pod (7) i (8), a dodatno možemo ilustrovati sledećim primerima s pridevima E *useful, subtle* odn. S *koristan, suptilan:*

(11) *as useful as a chocolate teapot / an inflatable dartboard / as a waterproof teabag / a knitted condom / a book on how to read / Donald Trump's hair stylist*

as subtle as a sledgehammer / a flying brick / a brick through the window / a baseball bat to the head / a bulldozer / a battleship / a sumo wrestler / an alarm clock / a fart in a library / a YouTube comment board / CAPS LOCK / an exclamation mark!

(12) *koristan kao bela drvena bojica / volan u lokomotivi / argument u svađi s curom / violina bez žice / telefonski imenik bez brojeva / kondom u manastiru*

suptilan kao toljaga / malj (u glavu) / prst u oko / pajser / kramp / motorna testera / bacač plamena / bomba na pikniku / traktor / buldožer / šleper bukovine / ruski tenk / Godzila / Dragan Marković Palma / reklama za cigarete

Šire uzev, ovako upadljiva asimetrija evaluativnog polariteta u ironičnim poredbama engleskog i srpskog jezika svedoči o naročitom načinu prožimanja saznajne i vrednosne dimenzije u figurativnom mišljenju i jeziku. U slučaju ironičnih poredbi, indirektna negacija deskriptivnog značenja neminovno uključuje i obrtanje evaluativnog polariteta, ali posebno je značajno to što evaluativni obrt dominantno ide u određenom smeru – od pozitivnog ka negativnom evaluativnom značenju. U tom smislu, ironične poredbe na specifičan način govore u prilog tendenciji favorizovanja negativnog u figurativnom jeziku i mišljenju.

Takva opšta tendencija uočena je u različitim oblastima lingvističkih proučavanja. Recimo, na planu poredbene frazeologije, pokazuje se da se u različitim jezicima poredbene frazeme negativne konotacije javljaju znatno češće nego one pozitivno obojene (Omazić 2002, Fink-Arsovski 2002, Marjanović 2017).[9] Na širem leksikološkom planu, Dragićević (2010) pokazuje da su u srpskom jeziku u različitim domenima lekseme sa negativnom konotacijom daleko brojnije nego one sa pozitivnom, uz konstataciju da "teši, a možda i još više deprimira okolnost što se ista osobenost zapaža i u leksičkim

[8] Usput možemo dodati da, na širem planu, slično važi i za druge slučajeve ironične pohvale, gde se pomoću eksplicitnog negativnog značenja iskazuje pozitivan stav (s tim u vezi, v. i Giora 1995).

[9] Reč je o opštoj tendenciji, uz napomenu da je precizna identifikacija i kvantifikacija konotativnih značenja višestruko složena; up. npr. Veale (2013), gde se na obimnom korpusu i po objektiviziranim kriterijumima analize za standardne pridevske poredbe u engleskom jeziku pokazuje da dvaput češće prenose pozitivan stav nego negativan, dok negativan stav dominira (kao šest puta zastupljeniji) tek u ironičnim pridevskim poredbama.

sistemima drugih jezika" (2010: 115). Na planu dinamike metaforičkog opojmljavanja u diskursu, Cameron (2013), na temelju nalaza iz engleskog jezika, uočava da učesnici u diskursu između različitih mogućih metaforičkih scenarija dominantnije biraju one negativne, te formuliše hipotezu da „metafora favorizuje negativno". Iz kognitivnolingvističke i kognitivnopsihološke perspektive, sklonost ka negativnom u jeziku osvetljava Jing-Schmidt (2007), na primeru dominacije intenzifikatora iz domena negativnih emocija u nemačkom, engleskom i kineskom jeziku,[10] uz tumačenje složene interakcije i različitih (bioloških nasuprot društvenih) motivacija sklonosti ka negativnom kao preovlađujućeg kognitivno-afektivnog obrasca s jedne strane i suprotstavljene sklonosti ka pozitivnom, odn. „hipoteze Poliana" (Boucher & Osgood 1969), po kojoj postoji univerzalna tendencija da se u različitim jezicima i kulturama reči pozitivne evaluacije koriste češće i raznovrsnije nego reči negativne evaluacije.

Predočeni nalazi o ironičnim pridevskim poredbama u engleskom i srpskom jeziku ukazuju na suptilan mehanizam isticanja negativnog pod plaštom pozitivnog u figurativnom jeziku i mišljenju – kako to Hao & Veale (2010: 635) slikovito formulišu, u pitanju je „ironična pesnica u plišanoj rukavici". Imajući to u vidu, u daljim proučavanjima evaluativnih tendencija u jeziku, diskursu i mišljenju, uputno bi bilo objediniti šire interdisciplinarne uvide, te podrobnije ispitati pojavne oblike i uzroke isticanja negativnog spram pozitivnog značenja na lingvističkom, diskursnom, sociokulturnom i kognitivnom planu.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Da rezimiramo. Ironične pridevske poredbe – u kojima se, za razliku od standardnih pridevskih poredbi, značenje prideva ne pojačava, nego indirektno negira – zastupljene su u pažnje vrednoj meri i u engleskom i u srpskom jeziku i, kao vid ironije uokviren prepoznatljivim strukturnim obrascem, zavređuju podrobnije proučavanje po više osnova. Sprovedena analiza pokazala je kako su one strukturno i sadržinski povezane sa standardnim pridevskim poredbama i kako se od njih razlikuju, i za to ponudila objašnjenje u svetlu konstrukcionog uparivanja forme i značenja i istaknutosti konstrukcionog značenja, te pojmovnog stapanja uz skalarno pomeranje okvira. Posebna pažnja posvećena je evaluativnom značenju ironičnih pridevskih poredbi, za koje je ustanovljeno da se dominantno stvara evaluativnim obrtom od pozitivnog ka negativnom i koje je sagledano u širem kontekstu tendencije favorizovanja negativnog u figurativnom jeziku i mišljenju.

Pored mogućnosti za dalja istraživanja koje su naznačene u diskusiji (kontrastiranje i prevođenje posmatranih ironičnih pridevskih poredbi, polisemija poredbenih konstrukcija, ironične poredbe i humor, pojmovno objedinjavanje intenzifikacije i negacije, ironične poredbe i evaluativni polaritet), možemo skrenuti pažnju na još neke. Na planu lingvističkog opisa, korisno bi bilo ispitati ironične poredbe s drugim vrstama reči (npr. E *to blush like a black dog,* S *slagati se kao rogovi u vreći*), kao i prozodijske aspekte ironičnih poredbi uopšte. Na međujezičkom planu, korisno bi bilo ispitati, kvalitativno i kvantitativno, ironične poredbe u većem broju različitih jezika, iz lingvističkog, kulturološkog i translatološkog ugla. Na kognitivnom planu, korisno bi bilo ispitati i produkciju i recepciju ironičnih poredbi, i sa kolektivnog i sa individualnog stanovišta, i u odnosu na druge vidove ispoljavanja ironije. Na diskursnom planu, korisno bi bilo ispitati diskursnu dinamiku i društvene funkcije ironičnih poredbi u različitim vidovima komunikacije. Pravci za dalja istraživanja su, dakle, brojni i raznovrsni; u tom smislu, nadamo se da nalazi predstavljeni u ovom radu mogu poslužiti kao koristan putokaz.

Literatura

Athanasiadou, A., Colston, H. L. (eds.). (2017). *Irony in Language Use and Communication*. Amsterdam: John Benjamins

[10] Takvi intenzifikatori, koji se koriste uz prideve različitog evaluativnog polariteta, prepoznatljivi su i u srpskom jeziku, npr. *strašno, užasno, jezivo, grozno, odvratno (čist/prljav, bogat/siromašan* itd.*)* i sl.

Attardo, S. (2000). Irony as relevant inappropriateness. *Journal of Pragmatics* 32, 793–826.
Attardo, S., Raskin, V. (1991). Script theory revis(it)ed: Joke similarity and joke representation model. *Humor: International Journal of Humor Research* 4(3/4), 293–347.
Boucher, J., Osgood, C. E. (1969). The Pollyanna hypothesis. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 8, 1–8.
Bredin, H. (1988). Comparisons and similes. *Lingua* 105, 67–78.
Cameron, L. (2013). The dynamics of metaphor and empathy. Paper presented at the Researching and Applying Metaphor Association seminar "Metaphor, Metonymy and Emotions", 2-4th May, Poznan, Poland.
Clark, H., Gerrig, R. (1984). On the pretense theory of irony. *Journal of Experimental Psychology: General* 113(1), 121–126.
Colston, H. L., Gibbs, R.W. (2007). A brief history of irony. In: *Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader* (R.W. Gibbs, Colston, H. L., eds), New York: Erlbaum, 3–21.
Coulson, S. (2001). *Semantic Leaps: Frame Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction.* Cambridge: Cambridge University Press.
Dragićević, R. (2010). *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu.* Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije. (ћир.)
Fauconnier, G., Turner, M. (1998). Conceptual integration networks. *Cognitive Science* 22: 2, 133–187.
Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and The Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
Fink-Arsovski, Ž. (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet.
Gibbs, R. W. (1986). On the psycholinguistics of sarcasm. *Journal of Experimental Psychology: General* 115(1): 3–15.
Gibbs, R.W., Colston, H. L. (eds) (2007). *Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader.* New York: Erlbaum.
Giora, R. (1995). On irony and negation. *Discourse Processes* 19(2), 239–264.
Giora, R. (1997). Understanding figurative and literal language: The graded salience hypothesis. *Cognitive Linguistics* 7: 183–206.
Giora, R. (2003). *On Our Mind: Salience, Context, and Figurative Language.* Oxford: Oxford University Press.
Giora, R., Fein, O., Kronrod, A., Elnatan, I., Shuval, N., Zur, A. (2004). Weapons of mass distraction: Optimal innovation and pleasure ratings. *Metaphor and Symbol* 19, 115–141.
Goldberg, A. (1995). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure.* Chicago: Chicago University Press.
Goldberg, A. (2006). *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language.* Oxford/New York: Oxford University Press.
Goldberg, A., Jackendoff, R. (2004). The English resultative as a family of constructions. *Language* 80, 532–68.
Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In: *Syntax and Semantics* (P. Cole, J. L. Morgan, eds), Vol. 3, New York: Academic Press, 41–58.
Hao, Y., Veale, T. (2010). An ironic fist in a velvet glove: Creative mis-representation in the construction of ironic similes. *Minds and Machines* 20(4), 635–650.
Jing-Schmidt, Z. (2007). Negativity bias in language: A cognitive-affective model of emotive intensifiers. Cognitive Linguistics 18(3), 417–443
Koestler, A. (1964). *The Act of Creation.* London: Hutchinson.
Kreuz R. J., Link K. E. (2002). Asymmetries in the use of verbal irony. *Journal of Language and Social Psychology* 21, 127–143.
Lukić, Z. (2013). Idiomi poređenja u engleskom i srpskom jeziku sa lingvokulturološkog stanovišta. U: *Susret kultura: zbornik radova sa Šestog međunarodnog interdisciplinarnog simpozijuma*, knjiga 1 (ur. I. Živančević Sekeruš), Novi Sad: Filozofski fakultet, 333–345.
Marjanović, S. (2014). Reč više o odlikama poredbenih frazema. *Filološki pregled* XLI/2, 93–104. (ћир.)
Marjanović, S. (2017). Značenjske odlike poredbenih frazema francuskoga i srpskog jezika. U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VI* (ur. S. Gudurić, B. Radić-Bojanić), Novi Sad: Filozofski fakultet, 147–162. (ћир.)
Matešić, J. (1978). O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku. *Filologija* VIII, 211–217.
Melvinger, J. (1984). Poredbeni frazemi. *Jezik* XXXI/5, 129–135.
Milošević, N., Nenadić, G. (2016). As cool as a cucumber: Towards a corpus of contemporary similes in Serbian. *ArXiv* a723bd68-7ffa-4145-899e-2e77b585ac46

Mitović, J. (2018). Elektronski jezički resursi i alati za obradu srpskog jezika i njihovo unapređivanje putem modela grupne raspodele rada. Doktorska disertacija, Filološki fakultet, Beograd.
Moon, R. (2008). Conventionalized as-similes in English: A problem case. *International Journal of Corpus Linguistics* 13(1), 3–37.
Mršević-Radović, D. (2008). *Frazeologija i nacionalna kultura.* Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije. (ћир.)
Norrick, N. (1986). Stock similes. *Journal of Literary Semantics* XV(1), 39–52.
Omazić, M. (2002). O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku. *Jezikoslovlje*, III/1–2, 99–129.
Ortony, A. (1979). The role of similarity in similes and metaphors. In: *Metaphor and Thought* (A. Ortony, ed.), Cambridge, MA: Cambridge University Press, 186–201 [2nd edition 1993, pp. 342–356].
Prćić, T. (2016). *Semantika i pragmatika reči* (treće, elektronsko, izdanje). Novi Sad: Filozofski fakultet.
Prodanović Stankić, D. (2016). *Verbalni humor u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet (E-disertacija).
Sperber, D., Wilson, D. (1981). Irony and the use-mention distinction. In: *Radical Pragmatics* (P. Cole, ed.), New York: Academic Press, 295–318.
Stamenković, D. (2010). Pridevske poredbe s nazivima životinja u engleskom i srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LIII/2, 169–189. (ћир.)
Veale, T. (2012). Detecting and generating ironic comparisons: An Application of Creative Information Retrieval. *AAAI Fall Symposium Series 2012, Artificial Intelligence of Humour, Technical Report FS-12-02,* 101–108.
Veale, T. (2013). Humorous similes. *Humor: International Journal of Humor Research* 21(1), 3–22.
Veale, T. (2015). The humour of exceptional cases: Jokes as Compressed Thought Experiments. In: *Cognitive Linguistics and Humour Research* (G. Brône, K.J. Feyaerts, T. Veale, eds), Berlin: Mouton de Gruyter, 69–90.
Veale, T., Hao, Y. (2007). Learning to understand figurative language: from similes to metaphors to irony. In: *Proceedings of the 29th Annual Meeting of the Cognitive Science Society (CogSci 2007)*, 683–688.
Veale, T., Hao, Y. (2008). Enriching WordNet with folk knowledge and stereotypes. In: *Proceedings of the 4th Global WordNet Conference (GWC2008*), 453–461.
Veale, T., Hao, Y., Li, G. (2008). Multilingual harvesting of cross-cultural stereotypes. In: *Proceedings of the 46th Annual Meeting of the Association of Computational Linguistics*, 523–531.

AS SMART AS BAİT; BISTAR KAO BOZA: ON İRONİC ADJECTİVAL SİMİLES İN ENGLİSH AND SERBİAN

Summary

This paper, set against the theoretical background of cognitive linguistics, explores ironic adjectival similes in English and in Serbian in view of their structure and content. Unlike standard adjectival similes, where, according to the formal pattern AS ADJECTIVE AS (DET) NOUN/NOUN PHRASE in English, i.e. ADJECTIVE KAO NOUN/NOUN PHRASE in Serbian, the meaning of the adjective is intensified insofar that the feature denoted by the adjective is linked to an entity in which that feature is salient (E *as fast as lightning,* S *brz kao munja*), in ironic similes the same formal pattern is used to indirectly negate the meaning of the adjective, insofar that the feature denoted by the adjective is linked to an entity of which that feature is not characteristic, i.e. in which the opposite feature is salient (E *as fast as a snail,* S *brz kao puž*). The analysis highlights the following aspects of ironic meaning construction in adjectival similes in the two languages: constructional form-meaning pairing, conceptual blending including scalar frame-shifting, and asymmetric evaluative polarity reversal.

Keywords: ironic adjectival similes, English, Serbian, cognitive linguistics

Katarina Rasulić
Univerzitet u Beogradu, Srbija
Filološki fakultet
ekv@eunet.rs

UDK 811.163.41’367.625:159.9
811.113.5’367.625:159.9

Nataša Ristivojević Rajković

SREDSTVO KAO AGENS U GLAGOLSKOM DOGAĐAJU UDARANJA

Rad ispituje karakteristike instrumentnog učesnika glagolskog događaja udaranja na poziciji vršioca radnje. Na osnovu građe koju čine glagoli udaranja srpskog i norveškog jezika analiziramo tip agentivnosti učesnika koji označava sredstvo i utvrđujemo restrikcije koje u okviru taksonomske klase instrumenata vladaju u pogledu agentivnog ostvarenja. Analiza pokazuje da se sredstvo može ostvariti kao vršilac radnje isključivo u situaciji kada je primarni agens na bilo koji način odsutan iz jezičke predstave događaja. Drugi važan zaključak istraživanja odnosi se na karakteristike instrumentnog učesnika koje mu omogućavaju ulogu vršioca radnje. Pokazalo se, naime, da izgled i funkcija oruđa, kao i stepen manipulacije od strane ljudskog bića samo posredno doprinose stepenu agentivnosti ovog učesnika, a da je u ovom smislu od presudnog značaja stepen umešanosti sredstva u radnju.

Ključne reči : sredstvo, agens, tematske uloge, kauzativnost, kognitivna lingvistika

1. UVOD

Predmet rada jeste ispitivanje mogućnosti pojavljivanja imenica sa značenjem sredstva na poziciji vršioca radnje u glagolskom događaju udaranja. Problematika tzv. „instrumentnog subjekta“ već dugo zaokuplja pažnju lingvista bez konačnog konsenzusa po pitanju njegovog statusa. Da li realizacija na mestu subjekta omogućava učesniku sa značenjem sredstva i pomeranje iz uloge *instrument* u ulogu *agens* ili se dešavanja na sintaksičkom planu ne odražavaju na argumentsku strukturu glagola? Budući da je rad smešten u širi teorijski okvir kognitivne lingvistike, zastupamo stav po kom uloge učesnika u glagolskom događaju nisu unapred određene, već predstavljaju konstrukt osetljiv na promene u međusobnoj interakciji učesnika, ali i u odnosu učesnika i događaja kao celine. Smatramo da je tip sintaksičke realizacije argumenta u korelaciji sa prirodom ovih odnosa, kao i da su promene u semantičkom i sintaksičkom kodiranju glagolskog događaja u tesnoj sprezi, što u praksi rezultuje stepenovanim učešćem pomenute klase imenica u različitim tematskim ulogama. I pored toga što se shvatanjem argumentske strukture glagola po Dautijevom modelu proto-uloga (Dowty 1991) prevazilazi problem agentivnosti neanimatnih entiteta, ostaje nekoliko nerazrešenih pitanja na koja ćemo pokušati da odgovorimo u radu. Prvo, da li se svi entiteti iz kategorije sredstva mogu konceptualizovati kao vršioci radnje u glagolskom događaju udaranja ili postoje određene restrikcije koje nekima od njih blokiraju tu mogućnost. Dalje, da li među imenicama sa značenjem sredstva postoji razlika u frekvenciji i prirodnosti vršenja funkcije subjekta u rečenicama koje iskazuju glagolski događaj udaranja. Ukoliko takva razlika postoji, od kojih faktora to zavisi, da li je težište na karakteristikama samog sredstva ili na semantičkom sadržaju glagola. Rad je koncipiran kao kontrastivna analiza između norveškog i srpskog jezika upravo sa ciljem da uočene međujezičke sličnosti i razlike u ponašanju klase instrumenata doprinesu rasvetljavanju nekih od ovih problema.

Građa za analizu prikupljena je iz elektronskih korpusa oba jezika, Korpusa savremenog srpskog jezika SrpKor2013 (http://www.korpus.matf.bg.ac.rs) i Norwegian Web as Corpus (NoWaC) (https://tekstlab.uio.no/glossa2/nowac_1_1), kao i sa interneta pretraživanjem domena Google.rs i Google.no. U prvoj fazi su ekscerpirane sve rečenice koje su sadržale imenicu sa značenjem sredstva bilo u ulozi vršioca radnje ili u ulozi instrumenta. Rečenice su ekscerpirane iz prvih hiljadu rezultata dobijenih pre-

tragom navedenih elektronskih korpusa, a pretraga je vršena po lemi jezgrenih glagola iz tematske grupe glagola udaranja, norveških glagola *slå* 'udariti' i *banke* 'lupiti/lupati' 'tući', odnosno glagola srpskog jezika *udariti/udarati, tući/istući* i *biti/prebiti.* Cilj ovakve pretrage bio je trojak: sastaviti što iscrpniji spisak entiteta koji se uopšte mogu pojaviti kao sredstvo u radnji udaranja, prikupiti što više podataka o tome koji se od njih mogu konceptualizovati kao vršilac radnje, kao i informacije o međujezičkim sličnostima i razlikama na ovom polju. U drugoj fazi je vršena ciljana pretraga imenica instrumentnog značenja dobijenih u prethodnoj fazi prikupljanja građe i to u ulozi vršioca radnje uz pomenute glagole. Na ovaj način smo izoštrili sliku o mogućnostima subjekatske realizacije pojedinih imenica iz ove grupe.

Napomenuli bismo da u radu posmatramo samo primarnu instancu glagolskog događaja udaranja, konkretan, fizički udarac u vidljivu površinu. S obzirom na ciljeve rada i činjenicu da se taksonomska klasa sredstava veoma retko javlja u primerima sa metaforički shvaćenom radnjom udaranja, taj deo građe nije ušao u korpus za analizu.

2. PROBLEMATIKA NEANIMATNIH ENTITETA NA POZICIJI SUBJEKTA I TEORIJA GLAGOLSKOG DOGAĐAJA

Pitanje statusa neživih entiteta na poziciji subjekta jedna je od kontroverznih lingvističkih tema o kojoj su mišljenje dali mnogi autori (Cruse 1973, Schlesinger 1989, DeLancey 1991, Alexiadou & Schaffer 2006, Wolff et al 2010 samo su neki od njih). Ishodište gotovo svim pomenutim radovima predstavljaju zaključci do kojih je došao Čarls Filmor istražujući karakteristike glagolskog događaja u teorijskom okviru padežne gramatike (C*ase Grammar*). Filmor, naime, insistira na postojanosti tematskih uloga (u Filmorovoj terminologiji „dubinskih padeža") bez obzira na različite pozicije koje argument glagola može zauzimati u sintaksičkoj strukturi rečenice. Tvrdi da samo subjekat iz primerâ 1) i 3) može stajati u agentivnom odnosu prema glagolu, dok imenica *hammer* 'čekić' zadržava ulogu *instrumenta* i na poziciji priloške odredbe u primeru 3), i na mestu subjekta u primeru 2) (Fillmore 1968:22):

(1) John broke the window.
(2) A hammer broke the window.
(3) John broke the window with the hammer.

Ovakvom formalističkom stavu su se među prvima suprotstavili Šlezinger i Delensi pripisujući ga „objektivističkoj grešci" (Schlesinger 1989, DeLancey 1991). Problematika o kojoj je ovde reč zadire u same temelje shvatanja odnosa učesnika u glagolskom događaju i čini suštinu debate o definisanju tematskih uloga koja se već dugo vodi u lingvistici. Jedna struja, kojoj pripada i Filmor, fokusira se na inherentne karakteristike entiteta koji predstavljaju učesnike glagolskog događaja i koristi elemente „znanja o svetu" pri određivanju prirode učesnika i definisanju njihovih uloga. U slučaju instrumentnog učesnika, to znači da svest govornika o tome da pripadnici taksonomske klase sredstava u krajnjoj instanci inicijalnu energiju dobijaju od animatnog entiteta bacanjem (sredstva tipa projektila), zamahivanjem (štap, budak i sl.) ili uključivanjem (mašine, vozila itd.), manje ili više blokira njihovo agentivno ostvarenje. Druga struja, pak, smatra da prednost treba dati relacionim karakteristikama učesnika i načinu na koji jezik u određenoj situaciji kodira događaje iz stvarnosti, dok odnosi među učesnicima u realnosti imaju tek posredan, sekundarni, uticaj na konstituisanje glagolskog događaja. Mišljenja su da tematske uloge ne predstavljaju skup primitiva, fiksnu datost, već se iznova konstituišu u svakoj novoj situaciji (Schlesinger 1989, DeLancey 1991, Alexiadou & Schäffer 2006, Næss 2007, Grimm 2013, Ježek & Varvara 2015). Prevladavanju relacione perspektive u diskusiji o glagolskom događaju i njegovim učesnicima naročito su doprinela istraživanja u okviru kognitivne lingvistike i srodnih pristupa, koja tematske uloge sagledavaju kao prototipno ustrojene kategorije difuznih granica.

2.1. Uzročna umešanost u radnju instrumentnog učesnika

I pored toga što je uvođenje relacione perspektive doprinelo shvatanju po kom se imenice sa značenjem sredstva na poziciji subjekta ne moraju podvesti pod tematsku ulogu *instrument*, i dalje nije postignuta saglasnost oko toga kojoj ulozi/kojim ulogama one zapravo pripadaju. Šlezinger i Delensi im nedvosmisleno dodeljuju agentivnu ulogu u skladu sa Dautijevom idejom o proto-agensu (Schlesinger 1989, DeLancey 1991), ali drugi autori imaju nešto uže shvatanje agentivnosti, te ulogu vršioca radnje razlažu na nekoliko manjih uloga. Aleksiadu i Šefer npr. smatraju da se na mestu subjekta mogu naći *agens* i *uzročnik* (Alexiadou & Schäffer 2006), dok Ježekova i Varvara ovim dvema ulogama pridružuju i ulogu *teme* (Ježek & Varvara 2015). Razlike između tematskih uloga pripisanih neanimatnim subjektima sa značenjem sredstva u grubim crtama se svode na prirodu umešanosti datog učesnika u sam glagolski događaj. Većina autora se slaže da je energija delanja (naročito kinetička) ovde od ključne važnosti i da je jedno od osnovnih svojstava agentivnosti posedovanje sopstvenog izvora energije i autonomno pokretanje aktivnosti. To se može podvesti pod širi pojam uzročnosti, te se može zaključiti da se instrumenti višeg stepena uzročnosti lakše konceptualizuju kao vršioci radnje. Neki autori nivo umešanosti instrumentnog učesnika u glagolski događaj izvode iz inherentnih karakteristika datog instrumenta, te se u literaturi na ovu temu sreće podela na instrumente sprovodničkog i pomoćnog tipa (*instrumenti-sprovodnici i instrumenti-omogućivači* u Ivić 2005, *intermediary instruments vs. facilitating/enabling instruments* up. Levin&Rappaport Hovav 2005:39, Koenig et al. 2008)[1]. U instrumente sprovodničkog tipa spadaju pre svega vozila i mašine, kao i razne vrste projektila, odnosno sva ona sredstva koja nisu nužno pod stalnom kontrolom ljudskog bića. Smatraju se konceptualno bližim tipičnom agensu zbog delimične samostalnosti u vršenju radnje. Pomoćni instrumenti su, pak, u kontinuiranoj vezi sa animatnim inicijatorom aktivnosti, koji im obezbeđuje stalni dotok energije neophodan za obavljanje radnje. U okviru ove grupe se izdvajaju dve podgrupe sredstava, od kojih je jedna neophodna za vršenje radnje (npr. nož u radnji sečenja), dok je zadatak druge grupe samo da poboljša kvalitet vršenja radnje (npr. kašika u radnji jedenja).[2] Što je uzročna umešanost u radnju manja, učesnik je sve dalje od centralnog prostora kategorije *agens*, pa se pomoćni instrumenti koji nisu neophodni za vršenje radnje nalaze na samoj periferiji ove kategorije. Ovim problematika nije u potpunosti iscrpljena jer je jedan isti instrument prihvatljiv kao subjekat uz neke glagole, dok uz druge nije, up. sledeći primer:

(4) The bullet killed/*murdered the president. (primer preuzet iz Schlesinger 1989:196)

Razlika u prihvatljivosti instrumentnog subjekta kod ova dva glagola objašnjava se njihovom leksičkom strukturom, što predstavlja drugu perspektivu istraživanja predvidljivosti pojavljivanja entiteta iz klase instrumenata na mestu subjekta. Glagol *murder* iz navedenog primera karakteriše viši stepen intencionalnosti, te on stoga zahteva animatnog vršioca radnje, a negramatičnost rečenice tipa *Kašika jede pristalice ove perspektive ne vide u činjenici da kašika spada u grupu pomoćnih instrumenata, koji nisu neophodni u obavljanju određene aktivnosti, već u zahtevu glagola *jesti* za subjektom koji trpi posledice vršenja radnje (Grimm 2013).

2.2. Glagolski događaj

Glagolski događaj posmatramo kao lančani prenos energije duž akcionog lanca u skladu sa kauzativnim modelom konceptualizacije događaja (Croft 1991, 1998, Talmy 1976, Langacker 1991). Prema Kroftu, svaki glagol profiliše određeni segment kauzalnog lanca (Croft 1991:173) ograničen subjektom i objektom, tj. **glavom** i **repom** datog segmenta (Langacker 1991:217), a u zavisnosti od toga šta je

[1] up. još i *instrument causers* vs. *pure instruments* u Kamp & Rossdeutscher 1994:144, i *instruments* vs. *implements* Van Valin & La Polla 1997:121

[2] Detaljnije o podeli unutar taksonomske klase instrumenata vidi u Ivić 2002 i Koenig 2008.

profilisano kao glava ili rep i da li su oni u neposrednom kontaktu ili između njih postoji još karika, dobijaju se kauzalni lanci različite dužine. Treba napomenuti da kognitivistička teza o konceptualnoj prirodi značenja i njegovoj zavisnosti od konteksta upućuje na zaključak o fluidnosti profilisanog dela i mogućnosti njegovog određivanja isključivo u konkretnoj jezičkoj situaciji.

U događaju udaranja izdvajaju se dva osnovna tipa učesnika: površina kojom se udara, **izvor udarca** (*energy source* Langacker 1991:217) i površina koja prima, upija energiju udarca, **primalac udarca** (*energy sink* Langacker 1991:221). Akcioni lanac se može proširiti dodatnim karikama – učesnicima događaja:

Miloš je palicom udario loptu prema drugom kraju terena.

izvor udarca sredstvo primalac udarca cilj

U oba navedena slučaja glava segmenta je *Miloš*, ljudsko biće koje deluje svesno i sa određenom namerom, tipični predstavnik kategorije *agens*. U narednom primeru glavu jezički kodiranog segmenta predstavlja učesnik sa značenjem sredstva, što se grafički može predstaviti na sledeći način:

Palica je udarila jednu gledateljku u glavu.

Iako je sada imenica *palica* zauzela mesto upravnog elementa segmenta, ideja o postojanju autonomnog inicijatora radnje, ljudskog bića koje tom palicom rukuje, nije u potpunosti izbrisana iz konceptualizacije događaja. Reč je samo o tome da je fokus pomeren sa prve na drugu kariku u kauzalnom lancu, odnosno sa autonomnog, primarnog, uzročnika na neposredni uzročnik vršenja radnje. Odsustvo animatnog vršioca radnje iz jezičke predstave događaja (bilo potpuno, bilo delimično, odn. stavljanje izvan fokusa) inače se u literaturi pominje kao jedan od uslova za promociju instrumentnog učesnika na mesto subjekta (Schlesinger 1989:190, Alanović 2005:169).

3. ANALIZA

Pri prvom pregledu građe uočavaju se velike razlike i na unutarjezičkom i na međujezičkom planu. Srpski glagol *udariti* i njegov vidski parnjak *udarati* u profilisani segment događaja uključuju sredstvo daleko češće u odnosu na druge ispitivane glagole udaranja, glagole srpskog jezika *tući/istući* i *biti/prebiti*, i norveške glagole *slå* i *banke*. Razlike u broju primera u kojima se pojavljuje sredstvo predstavljamo u sledećoj tabeli:

	udariti	***udarati***	***tući***	***istući***	***biti***	***prebiti***	***slå***	***banke***
instrumentni učesnik realizovan kao priloška odredba	200	294	62	9	25	12	58	61
instrumentni učesnik realizovan na mestu subjekta	59	93	5	2	4	3	9	0

Tabela 1: Pregled primera u kojima se učesnik sa značenjem sredstva pojavljuje realizovan na mestu priloške odredbe ili na mestu subjekta (primeri su ekscerpirani iz prvih hiljadu (ili maksimalnog broja ukoliko nije bilo hiljadu) rezultata dobijenih pretragom ispitivanih glagola u elektronskim korpusima srpskog i norveškog jezika)

Ove razlike su najverovatnije posledica širokog opsega značenja glagola *udariti* i njegovog vidskog parnjaka *udarati,* kojima se iskazuje najopštije udaranje, dok kod svih ostalih ispitivanih glagola dominira element namere, te se radnja najčešće ostvaruje u širem situacionom okviru nasilja i povređivanja[3]. Mogućnost povezivanja sa većim brojem situacionih okvira glagolu *udariti/udarati* pruža i raznovrsniji izbor sredstava kojima se radnja može vršiti. Zanimljivo je uporediti i frekvenciju upotrebe imenica sa značenjem sredstva između norveškog glagola *slå* i glagola *udariti/udarati* kao centralnih članova grupe glagola udaranja u norveškom i srpskom jeziku. Iako pomenuti glagoli imaju širi spektar upotrebe u odnosu na druge glagole u grupi i označavaju udaranje u opštijem smislu, poređenje građe dobijene pretragom ovih glagola u korpusima norveškog i srpskog jezika ukazuje na veći stepen intencije u semantičkoj strukturi glagola *slå* i njegovo češće pojavljivanje u kontekstu nasilja i povređivanja.

3.1. Instrumentni učesnik u događaju udaranja kodiran kao sredstvo

Analizom korpusa utvrdili smo da događaj udaranja tipično ne zahteva uvođenje eksternog sredstva, može se udariti rukom, nogom ili nekim drugim delom tela. Pitanje koje se ovde postavlja jeste da li imenice sa značenjem delova tela treba posmatrati kao sredstvo u ravni sa leksemama kao što su *motka, štap, grana* i sl. Vanjezičko iskustvo nam govori da su delovi tela neodvojivi od ljudskog bića koje ih svesno i s namerom pokreće da bi izvelo udarac:

(4) *Onda udarih **pesnicom** u pravcu odakle je dolazio glas.*
(5) *Som regel roterer man inn hoften slik at helen på bakfoten løftes når man slår **med bakre hånd**...*
'Po pravilu se kuk rotira na unutra tako da se peta noge koja je pozadi podiže kada udarimo **rukom otpozadi**...'

U srpskom jeziku se deo tela može realizovati kao priloška odredba sredstva i u situaciji kada se njime slučajno udara u površinu koja je kodirana kao primalac udarca:

(6) *... okliznuh se i udarih **grudima** o ugao neke stvari.*
(7) *Pri padu beše udario **slepoočnicom** o gvožđe....*
(8) *... slučajno udario **rukom** u staklenu čašu.*

U norveškom jeziku, zbog jake implikacije namere, delovi tela se ne kodiraju kao sredstva u ovom tipu situacije, već isključivo kao primaoci udarca, a ovakav tip realizacije imenica sa značenjem delova tela je uobičajen i u srpskom jeziku.

Način jezičkog kodiranja delova tela u glagolskom događaju udaranja i u norveškom i srpskom jeziku ukazuje na činjenicu da se oni, baš kao i sva ostala sredstva, konceptualizuju kao zastupnici ljudskog bića u vršenju radnje, te na osnovu shvatanja o primarnosti jezički uobličenog događaja nad inherentnim karakteristikama učesnika u vanjezičkoj stvarnosti, možemo zaključiti da nema razlike između delova tela i eksternih instrumenata u kontinuiranom kontaktu sa ljudskim agensom: i jedan i drugi tip sredstva (kao da) su srasli sa agensom i s njim čine jednu pojmovno-kompleksnu celinu. Ovakav stav se sreće i u relevantnoj literaturi, a detaljno ga obrazlaže Milka Ivić u svojoj studiji o značenjima srpskohrvatskog instrumentala: „To znači, prvo, da se odnosi između pojmova učesnika u vršenju radnje, iz lingvističke perspektive posmatrani, uzimaju ne samo onakvi kakvi inače izgledaju u stvarnosti, van trenutka vršenja radnje, nego prvenstveno onakvi kakvi izgledaju baš u trenutku samog vršenja. U trenutku vršenja, naime, vršilac i njegovo oruđe obrazuju relativno jedinstvo, pošto vršilac raspolaže svojim oruđem onako apsolutno i potpuno kao što raspolaže delom sebe (isp: *Marko vadi rukom kestenje* i *Marko vadi kašikom kestenje*). Prema tome, sasvim je logično što u značenjskom potencijalu glagolske reči pored pretstave organa-sprovodnika može da leži i pretstava o oruđu kao sprovodniku vršenja glagolske

[3] Glagol *tući/istući* značenje konkretnog, fizičkog udaranja ostvaruje i u okviru kulinarstva: tući/istući šlag, jaja....

radnje (nešto se, naprimer, može podići: rukom, nogom, polugom, štapom, žaračem) što se, dakle, u istoj sprovodničkoj situaciji odgovarajuća reč odnosi prema glagolskoj upravnoj reči na potpuno isti način, bilo da označava pojam-organ bilo pojam-predmet.“ (Ivić 2005:11-12).

Građa pokazuje da su delovi tela najfrekventniji tip sredstva u srpskom delu korpusa kada je reč o udaranju uopšte, tj. u primerima sa glagolima *udariti* i *udarati*, i to prvenstveno glava, noga, ruka i pesnica. U primerima sa glagolima *biti, prebiti, tući* i *istući,* delovi tela se javljaju kao sredstvo udarca, ali ipak dominiraju predmeti poput biča, korbača, štapa, šipke, motke i palice. Ovaj podatak ne iznenađuje pošto navedni glagoli ugalvnom iskazuju udaranje s ciljem kažnjavanja i povređivanja, a posredno impliciraju i jači intenzitet udaranja, što rezultuje potrebom za eksternim sredstvima udaranja, koja doprinose poboljšanju kvaliteta vršenja radnje. U norveškom delu korpusa delovi tela ne dominiraju u onolikoj meri kao u primerima na srpskom jeziku, više kod opštijeg glagola *slå* nego kod nešto specijalizovanijeg *banke*, ali im izražena intencionalnost radnje blokira mogućnost kodiranja na mestu sredstva u svim situacijama u kojima do udarca dolazi slučajno. U primerima na srpskom jeziku realizacija imenica sa značenjem dela tela na mestu sredstva sasvim je uobičajena u situacijama kada je udaranje slučajno.

Na osnovu instrumenata koji se u našem korpusu pojavljuju kao sredstvo pri vršenju radnje udaranja, može se zaključiti da je udaranje radnja koja ne zahteva nikakvo specifično sredstvo, za razliku od npr. sečenja, koje zahteva tvrdo i oštro oruđe. U korpusu se pojavljuju i potpuno neodređena sredstva poput *noe* ’nešto’*, noe hardt* ’nešto tvrdo’, *svačim što bi našla oko sebe, nečim teškim* i sl. Osim delova tela, tipična sredstva udaranja su oruđa kojima se zamahuje i zadaje udarac, kao npr. budak, motka, bič, mač, sablja, palica, štap, batina, čekić, kundak, šipka i sl. i to je zajednička karakteristika i srpskog i norveškog jezika. Moguće je, međutim, udariti i predmetima koje obično ne vezujemo za radnju udaranja: sandalom na nozi, peharom, fiokama, otpacima ormana, prstenom, krpama, cipelom, ofingerom...

(9) *Ona je nestrpljivo udarala,* ***sandalom na nozi****, po svojoj krinolini.*
(10) *I* ***fiokama*** *i* ***otpacima ormana****, i* ***daskama*** *još može da se udara po čoveku...*
(11) *... tukla ga* ***četkom za kosu*** *po tabanima kada roditelji ne bi bili u blizini.*
(12) *Jeg ble slått med* ***belter, sko, kleshengere*** *... you name it!* ’Udarali su me **kaiševima, cipelama, ofingerima**.... you name it!’

3.2. Instrumentni učesnik u glagolskom događaju udaranja kodiran kao vršilac radnje

U ovom delu rada najveća pažnja biće posvećena primerima sa glagolima *udariti*, *udarati* i *slå* s obzirom na to da se u primerima sa ostalim ispitivanim glagolima sredstvo kodirano kao vršilac radnje gotovo i ne pojavljuje. To ne znači da je u glagolskom događaju udaranja iskazanom ovim glagolima subjekat nužno animatan, već da ti neživi entiteti koji se pojavljuju kao vršioci radnje uz glagole *biti, prebiti, tući, istući* i *banke* ili ne pripadaju taksonomskoj klasi instrumenata (često su u pitanju prirodne sile uz glagole *biti* i *tući*: tuče/bije vrućina, hladnoća, smrad, biju munje i gromovi i sl.) ili im pripadaju, ali se pojavljuju u scenariju koji odstupa od bazičnog, fizičkog udaranja u neku površinu (bije krv u žilama, bije/tuče srce, hjertet banker ’srce bije/tuče’, blodet banker ’krv bije’ itd.).

Već u prvoj fazi prikupljanja građe pokazalo se da se najfrekventnija sredstva udaranja pojavljuju i na mestu subjekta:

(13) *Bio je naoružan , jer se čulo kako mu* ***mač*** *udara o mamuze .*
(14) *Začu se tresak o vrata praćen udarcem za udarcem.* ***Ovnovi*** *i* ***čekići*** *udarali su o njih.*
(15) *Vrti se sve brže i brže dok mu* ***noge*** *udaraju u tvrdo drvo brodskog poda.*
(16) *Nekakvo šuštanje, kao da su* ***krila*** *udarala o zidove...*
(17) *Ta ga je* ***ruka*** *udarila tako žestoko...*
(18) *Og det gnistret i metall når* ***øksen*** *slår mot begge Snorris sønner.*’I metal je zaiskrio kada je sekira udarila na oba Snorijeva sina.’

(19) ***Hammeren*** *slår takfast med musikk i bakgrunnen.*'Čekić udara u taktu sa muzikom iz pozadine.'
(20) ***Stokken*** *slo i den støvete asfalten for hvert skritt.* 'Štap je sa svakim korakom udarao u prašnjavi asfalt.'
(21) ***Hendene*** *slår på kroppsdelene når disse nevnes i sangen.*'Ruke udaraju delove tela kada ih pomenu u pesmi.'

Izdvojile su se, međutim, dve grupe sredstava koje su veoma slabo zastupljene u primerima gde je sredstvo kodirano kao priloška odredba. Prva grupa su vozila raznih vrsta:

(22) *Osetivši da ga je udario* ***čamac****, pomolio je glavu.*
(23) *Od velikog udarca* ***kola*** *su udarila u saobraćajni znak...*
(24) *Ako bi* ***čun*** *udario u kakvu stenu ili panj, on bi se prevrnuo sigurno.*

Ova grupa sredstava konceptualizovana kao vršilac radnje karakteristična je za građu srpskog jezika. Udar vozila u neku površinu se u norveškom jeziku iskazuje glagolom *treffe*, koji znači 'pogoditi' ili 'slučajno udariti' ili glagolom *støte* u značenju 'zabiti'.

Drugu grupu možemo nazvati projektilima u najširem smislu, a reč je o sredstvima koja inicijalnu energiju dobijaju od ljudskog bića, posredno ili neposredno, ali s njim nisu u kontinuiranoj vezi, već radnju obavljaju relativno samostalno. U ovu grupu spadaju: bombe, šrapneli, rakete, lopte, kamenje, meci i sl. Sredstva ovog tipa u norveškom jeziku nisu toliko frekventna na mestu subjekta uz glagol *slå* kao što su u srpskom uz glagol *udariti/udarati*, i često se kombinuju sa glagolom *treffe*. I ovo međujezičko odstupanje se može objasniti izraženijom intencionalnošću norveškog centralnog glagola udaranja.

Obe pomenute grupe sredstava konceptualizuju se kao bliže tipičnom agensu od ostalih tipova sredstava navedenih u radu jer im stalni kontakt sa inicijalnim uzročnikom radnje nije neophodan. U tom smislu ne iznenađuje njihovo frekventnije profilisanje kao glave jezičkog segmenta u odnosu na druge tipove sredstava. Ono što, međutim, razdvaja sredstva-projektile od vozila, a što ih približava ostalim tipovima instrumenata, jeste činjenica da je njihova umešanost u radnju gotovo uvek eksplicitno objašnjena. I pored relativne samostalnosti u obavljanju radnje, u konceptualizaciji projektila je još uvek manje ili više aktivna predstava autonomnog inicijatora koji predstavlja izvor energije neophodan za njihovo delanje. Pojam energije, naročito kinetičke, koji u modelovanju događaja možemo izjednačiti sa pojmom uzročnosti, ispostavlja se kao najvažniji faktor agentivnosti. Budući da udaranje kao jedna od osnovnih ljudskih radnji ne zahteva neko specifično sredstvo, gotovo se svaki neanimatni entitet može konceptualizovati kao vršilac radnje udaranja ukoliko se primarni uzročnik stavi van fokusa. Kauzalni lanac može biti predstavljen u potpunosti:

(25) *... ispustio iz ruku svoje klupče, kako se* ***klupče*** *otkotrljalo, i udarilo o vrata kabineta.*
ili delimično, bez direktnog ukazivanja na inicijatora radnje:

(26) *Već idućeg trenutka kiša kamenčića zafijukala je kroz prozor, i poneki* ***kamenčić*** *udario je pravo u lice*.

ili tek posredno, preko upućivanja na kretanje koje uzrokuje udarac. U nekim slučajevima (kao npr. u primerima 30 i 31) inicijalni uzrok je potpuno van fokusa i sredstvo na mestu subjekta se konceptualno približava silama zahvaljujući kinetičkoj energiji koja omogućava udarac. Nije neophodno da se kreće sâmo sredstvo koje u ovom slučaju funkcioniše kao izvor udarca, može da se kreće i druga površina, primalac udarca, dovoljno je da postoji kretanje na nivou glagolskog događaja bez obzira na to koji se od učesnika kreće (up. primer 32 i 33).

(27) *<u>Na svaki korak</u>, po butini bi ga udario* ***komad stakla*** *koji je nosio u džepu...*

(28) *Pavlos snudde seg og gikk.* ***Den spinkle, hvite stokken*** *slo mot bakken med raske slag.* 'Pavlos se okrenuo i krenuo. **Tanki, beli štap** je udarao o tlo brzim udarcima.'

(29) *Her slipper du at* ***køllene*** *slår inn i hverandre og skrangler mens du er ute og går på golfbanen.* 'Ovako ćete izbeći da vam **palice** udaraju jedna o drugu i da čangrljaju dok idete na teren za golf.'

(30) *Korpa je skliznula po krovu i udarila o neku gvozdenu kuku.*

(31) *Beskytt køllene under reise og unngå at* ***køllene*** *slår inn i hverandre og lager hakk og skader.*'Zaštitite palice tokom puta i izbegnite da **palice** udaraju jedna u drugu i stvaraju ulubljenja i oštećenja.'

(32) *... u trenutku kada je konj pod njim poklecnuo* ***jedna debela hrastova daska*** *ga je udarila.*

(33) *Hašašinova ruka je sevnula nagore, priteravši Lengdona uz ogradu. Kada ga je* ***ograda*** *udarila u zadnjicu...*

4. ZAKLJUČAK

U radu su ispitane mogućnost realizacije članova kategorije sredstva na mestu subjekta u rečenicama koje iskazuju radnju udaranja. Analiza je izvršena na građi srpskog i norveškog jezika. Pokazalo se da postoje izvesne unutarjezičke i međujezičke razlike po ovom pitanju, koje ukazuju na veći uticaj leksičke strukture glagola na konceptualizaciju sredstva kao vršioca radnje nego inherentnih svojstava samih instrumenata. Glagoli sa jačom implikacijom namere u svojoj značenjskoj strukturi imaju znatno manje mogućnosti da na poziciji subjekta realizuju instrumentnog učesnika jer visok stepen intencionalnosti ne dopušta stavljanje tipičnog agensa, inicijalnog pokretača radnje, van fokusa, što je osnovni uslov za sintaksičko „unapređenje" sredstva na poziciju subjekta. Po pitanju svojstava samih sredstava ne postoje nikakve restrikcije koje bi im blokirale mogućnost ostvarenja višeg stepena agentivnosti. S obzirom na to da sama priroda udaranja ne zahteva poseban tip sredstva, može se reći da svi entiteti iz kategorije sredstva imaju pristup mestu vršioca radnje u događaju udaranja. To mogu biti i sitni predmeti poput prstena, kamenčića, zrna na brojanicama, zatim meki, kao što je npr. krpa ili maramica ili tipična sredstva udaranja: palica, šipka, čekić, prut, štap itd. U srpskom jeziku se uočava daleko veća varijacija sredstava koja se mogu naći na mestu subjekta zbog širokog opsega značenja glagola *udariti* i *udarati*, koji označavaju udaranje uopšte. Jaka primesa namere u strukturi norveškog centralnog glagola udaranja sužava izbor mogućih instrumentnih učesnika na mestu subjekta na duguljaste, teške i tvrde predmete poput štapa, pruta, palice, čekića, šipke i sl. Ključni faktor u pomeranju instrumentnog učesnika na agentivnom kontinuumu predstavlja uzročni odnos, odnosno njegova uzročna umešanost u radnju.

Literatura

Alanović, Milivoj (2004). Prilog tipologiji agensa. *Prilozi proučavanju jezika*. Novi Sad. Odsek za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu br. 35, 193–204.

Alexiadou, Artemis & Florian Schäfer (2006). Instrument Subjects Are Agents or Causers. In: Donald Baumer, David Montero & Michael Scanlon (eds.), *Proceedings of the 25th West Coast Conference on Formal Linguistics* (pp. 40-48). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.

Croft, William (1991). *Syntactic Categories and Grammatical Relations: The Cognitive Organization of Information*. Chicago: University of Chicago Press.

Croft, William (1998). The structure of events and the structure of language. In Michael Tomasello (ed.), *The new psychology of language: cognitive and functional approaches to language structure vol. I* (pp. 67-92). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

DeLancey, Scott (1991). Event Construal and Case Role Assignment. In *Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on The Grammar of Event Structure*, 338–353.

Dowty, David (1991). Thematic Proto-Roles and Argument Selection. *Language* 67(3), 547–619.

Fillmore, Charles (1968). The Case for Case. U: Emmon Bach & R. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. Holt, Rinehart, and Winston

Grimm, Scott (2013). The Bounds of Subjecthood: Evidence from Instruments. *Proceedings of the 33rd Meeting of the Berkeley Linguistic Society*. Berkeley Linguistic Society.

Ivić, Milka (2002). O modifikatoru „uloge" agens. U *Red reči*. Beograd: Biblioteka XX vek, 45-50.

Ivić, M. (2002). O pojmu 'odgovornost' i 'agentivnoj' ulozi oruđa za vršenje radnje. U *Red reči*. Beograd: Biblioteka XX vek, 51-61.

Ивић, Милка (2005). *Значења српског инструментала и њихов развој. Синтаксичко-семантичка студија*. Фототипско издање, Београд: Београдска књига.

Kamp, Hans & Antje Rossdeutscher (1994). Remarks on lexical structure and DRS construction. *Theoretical linguistics*, 20, 97–164.

Koenig, Jean-Pierre, Gail Mauner, Breton Bienvenue & Kathy Conklin (2008). What with? The Anatomy of a (Proto)-Role. *Journal of Semantics 25 (2),* 175–220.

Langacker, Ronald (1991). *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Levin, Beth & Malka Rappaport Hovav (2005). *Argument Realization*, Research Surveys in Linguistics Series, Cambridge: Cambridge University Press.

Malt, Barbara & Phillip Wolff (2010). *Words and the Mind: How words capture human experience*. Oxford: Oxford University Press.

Næss, Åshild (2007). *Prototypical Transitivity*. Typological Studies in Language. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Ristivojević Rajković, Nataša (2017). Leksičko-semantička analiza glagola sa osnovnim značenjem 'udariti' u norveškom i srpskom jeziku: kontrastivna analiza. Neobjavljena doktorska disertacija odbranjena 27.11.2017. na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Schlesinger, Izchak (1989). Instruments as Agents: On the Nature of Semantic Relations. U: *Journal of Linguistics*, Vol. 25 (1): 189–210.

Talmy, Leonard (1976). Semantic causative types. In Masayoshi Shibatani (ed.). *Syntax and semantics* (vol 6) : *The grammar of causative constructions.* New York: Academic Press, 43– 116.

Van Valin, Robert & Randy La Polla (1997). *Syntax. Structure, meaning and function*. Cambridge: Cambridge University Press.

INSTRUMENT AS SUBJECT IN A HITTING EVENT

Summary

The paper examines the characteristics of the instrument participant in the hitting event realized as the subject in a sentence. Based on the corpus of the prototypical hitting verbs in Serbian and Norwegian, we analyze the type of agency of the instrument arguments, as well as the restrictions on which entities from the taxonomic class of instruments can appear as subjects. Our analysis shows that the instrument can be realized as a subject only in a situation where the primary cause (a human agent) is absent (completely absent or out of focus) from the linguistically encoded event: a) **He** hit the nail with the hammer. b) The **hammer** hit the nail. Another important conclusion is that characteristics of an instrument participant are not crucial when it comes to subject alternation. The appearance and function of the tools, as well as the level of manipulation by the human being, only indirectly contribute to the level of agentivity of these participants. Our study highlights the notion of causal involvement in the action as the key factor for the agentivisation of instruments.

Keywords: Instrument, Agent, thematic roles, causativity, Cognitive linguistics

Nataša Ristivojević Rajković
Univerzitet u Beogradu, Srbija,
Filološki fakultet
natasa.ristivojevic@fil.bg.ac.rs

UDK 811.133.1’367:811.163.41’367

Ružica Seder

SUR LES PROPOSITIONS CONCESSIVES PARTIELLES EN FRANÇAIS ET EN SERBE*

Le présent article traitera des propositions concessives dont un constituant devrait empêcher la réalisation de l’action de la principale (concessives partielles), par opposition aux concessives où l’obstacle potentiel (« cause concessive ») est représenté par la totalité de l’action de la subordonnée. Tout d’abord, nous nous proposons de définir ce type des propositions concessives, pour passer ensuite à l’analyse de leur forme en français et en serbe, en particulier de la structure des subordonnants qui les introduisent.

Mots clés: proposition concessive, subordonnant, français, serbe

1. REMARQUES GÉNÉRALES SUR LES PROPOSITIONS CONCESSIVES PARTIELLES

Les propositions concessives expriment le fait qui devrait empêcher la réalisation de l’action de la proposition principale, mais ne l’empêche pas (« cause concessive », Pavlović 2007). Cette cause concessive peut être représentée par la totalité de l’action de la subordonnée (*Bien qu’il soit courageux, il n’ose pas le lui dire*), ou par un des élements reliés au procès de la subordonnée (*Quel que soit son courage, il n’ose pas le lui dire*).

Marcel Cohen parle de ces concessives dans un chapitre intitulé: *Réserve avec évaluation*, parce que l’auteur y voit « [l]’expression de la réserve avec évaluation quantitative qui se fait avec des « locutions pronominales » à élément *que* (*qu*-) et le subjonctif ; type : *Quelque envie qu’il en eût, il s’abstenait de fumer sur le conseil de son médecin* [Koliko god da je to želeo, uzdržavao se od pušenja, prema savetu lekara] » (Cohen 1965 : 186).

En serbe, nous avons trouvé les termes *parcijalnokoncesivni model* (Milošević 1986[1]) ou *parcijalna koncesivnost* (Graovac 2009).

Mary-Annick Morel (Morel 2006) traite des concessives partielles dans le chaptre appelé *focalisation*, parce que ces propositions focalisent l’attention de l’interlocuteur (ou du lecteur) sur un certain élément à l’intérieur de la subordonnée concessive. Il est essentiel de souligner ici que l’identité de cet élément (quelle qu’elle puisse être) ne peut rien changer concernant la réaliasation de l’action de la principale, et c’est justement ce sur quoi repose la sémantique concessive de ce type de propositions.

* Cet article a été écrit dans le cadre du projet *Les langues et les littératures dans le temps et dans l’espace*, du Ministère de la Science et du Développement technologique de Serbie (N° 178002). Il s’appuie sur les résultats obtenus lors d’une recherche plus vaste, concernant l’expression de la concession en français, en italien et en serbe (thèse de doctorat).

[1] Ksenija Milošević fait une analyse plus détaillée de ces propositions, en y distinguant: *subjekatskokoncesivne* rečenice, *objekatskokoncesivne* rečenice, *kvalitativnokoncesivne* rečenice, *lokalnokoncesivne* rečenice, *temporalnokoncesivne* rečenice, *modalnokoncesivne* rečenice, *kvantitativnokoncesivne* rečenice, etc. (Milošević 1986 : 39-41)

2. LES SUBORDONNANTS

Dans les deux langues, les conjonctions introduisant ce type de concessives consistent en un élement « fixe » et des élements qui varient, en fonction du constituant de la subordonnée auquel la concession se rapporte. En français, l'élément fixe est la conjonction *que*[2], précédée d'un pronom, d'un adverbe, d'un adjectif ou d'une préposition (*quel...que, quoi...que, tout...que, pour...que*, etc.). Le verbe de ces subordonnées est, dans la plupart des cas, au subjonctif.

En serbe, l'élement fixe est la conjonction *da*, précédée d'un pronom ou d'un adverbe, avec l'emploi obligatoire des éléments *ma* ou *god*[3]. C'est justement cet élement (*ma* ou *god*) qui apporte le sens concessif (Graovac 2009 : 149, Pranjković 2001 : 51). Miloš Kovačević appelle ces mots *les particules*, y ajoutant la particule *bilo* (Kovačević 2008 : 74).

Par conséquent, la langue serbe dispose de trois groupes de locutions conjonctives :

1) structures avec la particule *ma* : *ma šta da, ma kakav da, ma gde da, ma kako da* etc.
2) structures avec la particule *god* : *ko god da, šta god da, kakav god da, gde god da, kada god da, koliko god da, kako god da* etc.
3) structures avec la particule *bilo* : *bilo ko, bilo šta/što, bilo koliko, bilo kad(a), bilo gde, bilo kud(a), bilo, koji, bilo kakav, bilo čiji* etc[4].

2.1. La concession porte sur un substantif

Si l'obstacle à la réalisation de la principale devrait être un fait exprimé par un nom, la subordonnée est le plus souvent introduite par les locutions *quel* (*quelle, quels, quelles*)[5] *que* et *quelque* (s)[6] *... que*, alors que son prédicat (le verbe *être*) est au subjonctif. Si elle est introduite par la locution *tout... que*, son verbe peut être aussi à l'indicatif.

1. Alors, l'écriture anonyme de J.L.B., ma foi, et **quel qu'en soit le résultat**, ça me paraît honorable. (Pennac : 114 -115)

1a. Zato mi Ž.L.V-ovo anonimno pisanje, **kakvo god bilo**, stvarno izgleda časno. (Penak : 93)

2. Non, **quelle que fût son amitié pour Malaussène**, Loussa ne laisserait pas sa Julie farcir son Isabelle. (Pennac : 226)

2a. Ne, **kakav god mu Malosen bio prijatelj**, Lusa neće dozvoliti njegovoj Juliji da napuni olovom njegovu Izabelu. (Penak : 187)

3. **Quel que fût l'aveuglement de Mme Verdurin à son égard**, elle avait fini, […], par être agacée... (MP : 238)

3a. **Ma kolika da je bila zaslepljenost g-đe Verdiren u njegovom pogledu**, njoj je na kraju [...], počelo da ide na živce ,… (MPŽ : 18)

4. Il entendit les plaisanteries que ferait Mme Verdurin après dîner, les plaisanteries qui, **quel que fût l'ennuyeux** qu'elles eussent pour cible, l'avaient toujours amusé,… (MP : 334)

4a. Kao da je slušao šale koje će praviti g-đa Verdiren posle večere, šale koje su ga, **ma protiv kojeg „gnjavatora"** da su bile uperene, uvek zabavljale, ... (MPŽ : 102)

5. **Quel que fût son courage**, les idées de congréganiste influent et de profonde et prudente scélératesse étaient tellement liées dans son esprit, qu'elle trembla en sonnant à la porte de l'évêché. (Stendhal : 198)

---

[2] Selon certains auteurs (Papić 1992, Riegel et al. 1994), il s'agit des constructions relatives et le mot *que* est « un pronom relatif dont l'antécédent a un sens neutre ou généralisé » (Papić 1992 : 225).

[3] L'élément *ma* est toujours antéposé, tandis que l'élement *god* est toujours postposé.

[4] Au lieu de la conjonction *da* + verbe conjugé, (« *da* rečenice »), il est possible de trouver les formes du participe passé - *radni glagolski pridev* (qui, dans ce cas, marquent le présent), très souvent avec l'inversion du sujet (Bilo da se trudiš, bilo da se ne trudiš, nećeš uspeti./Trudio se, ne trudio, nećeš uspeti.)

[5] Dans cette construction le mot *quel* est un adjectif, et il s'accorde avec le nom auquel il se rapporte: *quel* (*quelle, quels, quelles*) + *que* + *être* + nom.

[6] Dans cette construction le mot *quelque* est un adjectif, par conséquent il s'accorde avec le nom qu'il précède.

5a. **Ma koliko da je bila hrabra**, njene predstave o moćnom poglavaru kongregacije i duboko promišljenom nevaljalstvu toliko su se uvrežile u njenom duhu da je zadrhtala zazvonivši na vratima biskupije. (Stendal : 541)
6. Elle lui demandait de venir chez elle avant de rentrer, **quelque heure qu'il fût**. (MP : 276)
6a.Ona bi ga zamolila da joj dođe pre nego što ode kući, **ma u koje doba bilo**. (MPŽ : 52)
7. **Et avec quelque douleur qu'elle le vît partir**, un mois après son départ, songerait-elle à lui? (Stendhal : 171)
7a. **I ma koliki bio njen bol prilikom rastanka**, da li će mesec dana posle njegovog odlaska misliti još na njega? (Stendal : 503-504)

Les équivalents serbes des subordonnants *quel* (*quelle, quels, quelles*) *que* et *quelque* (s) ... *que* sont les subordonnants *kakav god /ma kakav, koliki god /ma koliki, koji god/ ma koji*, *koliko god*/*ma koliko*, en fonction du rôle qu'assume le substantif en question. Par contre, s'il s'agit du subordonnant *tout…que*, l'équivalent serbe est toujours *ma koliko* :

8. Le confesseur de Julien, **tout janséniste qu'il était**, ne fut point à l'abri d'une intrigue de jésuites, et, à son insu, devint leur instrument. (Stendhal : 231)
8a. Žilijenov ispovednik, **ma koliko da je bio jansenist**, nije mogao da se zaštiti od jedne spletke jezuita, pa je i nesvesno postao njihovo oruđe. (Stendal : 588)
9. Et le pharmacien, **tout bonhomme qu'il était**, lui devenait complètement insupportable. (Bovary : 81)
9a. A apotekar, **ma koliko da je bio dobar čovek**, postao mu je prosto nesnosan. (Bovari : 107)

Dans les derniers exemples, le verbe des propositions concessives est à l'indicatif [7]. Bien que le mode dominant de toutes les concessives en français soit le mode subjonctif, l'indicatif est admis aussi avec *tout...que* (Papić 1992 : 225, Riegel et al. 1994). D'autres (Točanac-Milivojev 1989, Grevisse 2003) affirment que l'indicatif devrait être de règle dans les concessives avec *tout...que* « parce que ce subordonnant introduit un fait admis » (Točanac-Milivojev 1989 : 132). Nous comparerons le mode dans les propositions contenant la structure *tout* + adjectif + *que*, et essaierons d'en tirer quelques conclusions.

2.2. La concession porte sur un pronom

Ces concessives sont introduites par les locutions suivantes : *qui que, quoi que, où que, d'où que.*[8]
10. **Qui que ce soit** qui la lui donne, il sera doublement populaire, car faire la guerre, c'est affamer les jésuites, pour parler comme le vulgaire. (Stendhal : 131)
10a. **Ko god** da joj ga donese, biće dvostruko popularan, jer ratovati znači, prosto rečeno, izgladneti jezuite. (Stendal : 450)

Cette construction est plutôt rare dans la langue française (Graovac 2009). Le pronom *qui* remplace une personne : *Qui que vous soyez, vous devez respecter la loi* [Ko god /ma ko da ste, morate poštovati zakon] (Delatour et al. 1995 : 279). Contrairement à ce que l'on attendrait, en français la construction *qui que* ne peut pas assumer la fonction du sujet, par différence du serbe où les subordonnants *ma ko da* et *ko god da* peuvent assumer cette fonction. Si la construction *qui que* apparaît dans une proposition où la concession porte sur la personne qui fait l'action, elle assume la fonction d'un *attribut*

[7] Tous les exemples avec *tout* + substantif + *que* que nous avons analysés dans notre recherche ont un verbe à l'indicatif. C'est à cause du cadre restreint de cet article que nous n'en présentons que deux.

[8] Le premier élément (*qui/quoi/où*) est interprêté comme un pronom indéfini, ayant pour rôle d'identifier une catégorie sémantique (animé/inanimé/lieu), tandis que le deuxième élément est « un relatif qui lui assure une place et une fonction dans la subordonnée de sens concessif » (Riegel et al. 1994 : 489).

du sujet, dans le cadre de la proposition *qui que* + *ce* + verbe *être*, et cet attribut du sujet sert d'antécédent à l'obligatoire relative déterminative qui la suit. Son équivalent serbe est le subordonnant *ko god*. C'est justement le cas dans l'exemple (10) que nous avons cité.

C'est le pronom *quoi* (la construction *quoi que*) qui peut assumer aussi la fonction de sujet, soit de sujet apparent (exemples 11 et 12), soit celle de sujet réel :

11. Mais enfin il y avait tout de même chez elle un fond de délicatesse, une loyauté dans les procédés qui l'auraient rendue, **quoi qu'il** arrivât, incapable d'une félonie… (MP : 336)

11a. Ali, najposle, u nje je bilo nešto duboko delikatno, ispravnost u postupcima koja bi je, **ma šta** se desilo, činila nesposobnom za kakvu podlost… (MPŽ : 103)

12. **Quoi qu'il** arrive au monde, la haute couture coudra toujours plus haut,… (Pennac : 253)

12a. **Šta god** se desilo u svetu, visoka moda će i dalje oblačiti visoke klase,... (Penak : 212)

13. Car à y regarder de près, **quoi qu'aient été le gouverneur et Benjamin**, à présent, ils n'étaient plus rien. (Pennac : 187)

13a. Jer, kad se pogleda izbliza, **šta god da su nekad bili guverner i Benžamen**, sada više nisu bili ništa. (Penak : 155)

Dans les exemples suivants, *quoi que* a la fonction de complément d'objet direct :

14. **Quoi qu'**il lise, ça prend comme une sauce. (Pennac : 132)

14a. **Šta god** da čita, to hvata kao piće. (Penak : 108)

15. Où que vous soyez, **quoi que** vous fassiez, on assassine à tout va, les cadavres pleuvent, la plupart dans des états abominables,... (Pennac : 93)

15a. Gde god se našli, **šta god** radili, oko vas se ubija na sve strane, leševi pljušte ko kiša, ... (Penak : 76)

16. **Quoi qu'**en dît la mère, il n'y avait plus grand-chose à faire. (Pennac : 202)

16a. **Šta god** majka govorila, nije se moglo mnogo učiniti. (Penak : 167)

Les exemples précédents ont montré que les équivalents serbes du subordonnant *quoi que* sont toujours les subordonnants synonymes *ma šta* et *šta god*, quelle que soit sa fonction dans la proposition concessive.

2.2.1. Expression *quoi qu'il en soit*

L'analyse du corpus a montré un emploi spécifique d'une proposition initialement concessive, *quoi qu'il en soit*, qui l'a réduite à une locution figée. Elle se trouve toujours au début de la phrase, et a un emploi adverbial, privé de la concession proprement dite. Mary-Annick Morel dit que cette « forme figée est très usitée [...] pour marquer qu'on ne veut pas discuter du bien fondé de ce qui vient d'être dit et que de toutes façons cela n'interfère pas sur ce qui va être dit ensuite » (Morel 1996 : 126).
C'est justement le cas dans les exemples suivants :

17. **Quoi qu'il en soit** […], le plaisir fut plus profond et devait exercer sur Swann une influence durable, (MP : 263)

17a.**Bilo kako bilo**, [...] uživanje je bilo dublje i trebalo je na Svana trajnije da dejstvuje,...(MPŽ : 40)

18. **Quoi qu'il en soit**, Ferrer sait aussitôt qu'il ne va pas la perdre de vue: bien sûr, dit-il, entrez. (Echenoz fr. : 29)

18a.**Bilo kako bilo**, Fereru je istog trenutka jasno da je neće izgubiti iz vida: naravno, kaže on, uđite. (Ešnoz : 20)

19. **Quoi qu'il en soit**, les choses ne s'étaient gâtées qu'à l'arrivée de l'inspecteur Bertholet,...(Pennac : 96)

19a.**Šta god bilo u pitanju**, stvar se pogoršala s dolaskom inspektora Bertolea, ...(Penak : 78)

Les traductions en serbe que nous avons consultées (il s'agit de trois romans différents, donc trois traducteurs différents) ont prouvé qu'il existe en serbe une expression figée équivalente – *bilo kako bilo* (deux exemples sur trois), qui est, elle aussi, d'origine concessive.

2.3. La concession porte sur un adverbe ou un adjectif

2.3.1. La concession porte sur un adverbe

La subordonnée est introduite par *où que* en français, et par *ma gde/gde god* en serbe :

20. **Où que vous soyez**, quoi que vous fassiez, on assassine à tout va, les cadavres pleuvent, la plupart dans des états abominables,... (Pennac : 93)

20a. **Gde god se našli**, šta god radili, oko vas se ubija na sve strane, leševi pljušte kao kiša,... (Penak : 76)

21. Le soleil la réveilla la première. **Où qu'elle se trouvât**, elle était toujours réveillée la première. (Besson fr. : 153)

21a. Sunce je prvu probudi. **Gde god da se nalazila**, uvek se budila prva. (Beson : 458)

Dans l'exemple qui suit, nous trouvons une construction atypique, que l'on ne mentionne pas dans la littérature en tant que marqueur concessif (*partout où*), mais qui introduit une proposition à sens concessif. Nous supposons que c'est justement l'emploi du mode verbal qui permet une telle interprétation :[9]

22. Le monde est cruel, Emma. **Partout où nous eussions été**, il nous aurait poursuivis. (Bovary : 240)

22a. Svet je svirep, Ema. **Ma gde bili**, on bi nas gonio. (Bovari : 181)

2.3.2. La concession porte sur un adjectif

La subordonnée est introduite par les locutions *si/aussi...que*, *pour...que, tout... que, quelque... que*.[10] Leur équivalent en serbe est toujours le subordonnant *ma koliko* (*da*) ili koliko god (*da*).

Ces quatre subordonnants sont synonymes[11]. Le choix entre ces subordonnants dépend uniquement du registre de langue – certains auteurs (Graovac 2009, Delatour et al. 1995) constatent que *quelque... que* et *pour... que* sont propres au style soutenu, tandis que le subordonnant *tout... que* appartient plutôt au style courant.[12] Certains auteurs trouvent l'emploi du subordonnant *pour...que* un peu archaïque (Riegel et al. 1994 : 513).

23. **Aussi absurde que cela me semblât** à mille milles de tous les endroits habités et en danger de mort, je sortis de ma poche une feuille de papier. (PP : 12)

23a. **Ma koliko mi se to činilo besmislenim** na hiljade milja daleko od svake naseljene oblasti i u smrtnoj opasnosti, izvadih iz džepa list hartije i naliv-pero. (MP sr: 17)

Le subordonnant *aussi...que* est très souvent réduit à *si...que* : [13]

---

[9] *Partout où* introduit d'habitude les propositions relatives dont le verbe est à l'indicatif ou au conditionnel, comme dans l'exemple suivant: Mon oncle conseilla à Swann de rester un peu sans voir Odette qui ne l'en aimerait que plus, et à Odette de laisser Swann la retrouver **partout où cela lui plairait**. (MP : 238) [Moj ujak posavetova Svana da neko vreme ne posećuje Odetu, koja će ga zato samo još više voleti, a Odeti da pusti Svana da se sreće s njom **gde god on zaželi**. (MPŽ : 127)].

[10] Nada Graovac (Graovac : 2009) leur attribue la fonction de « l'intensificateur d'un adjectif ou un adverbe ».

[11] Pour assurer l'uniformité de la terminologie, on gardera ici le terme de *subordonnants*, tout en précisant que les mots *tout, aussi, si* et *quelque* sont en fait termes corrélatifs qui se trouvent dans la principale.

[12] Les auteurs cités ci-haut ne donnent pas de remarques à propos de *aussi…que*. Nous ajouterons que l'on peut trouver ce subordonnant dans les deux registres.

[13] La conjonction *si*, sans la conjonction *que,* peut introduire une concessive partielle (assumant ainsi le rôle d''adverbe d'intensité), mais dans ce cas-là l'inversion du sujet est obligatoire: *La poésie involontaire, si banale, si imparfaite, si grossière soit-elle, est faite des rapports entre la vie et le monde*. (Eluard apud Béchade, apud: Točanac-Milivojev 1989 :127)). Cela est cependant très rare, ce qui est montré par le fait que nous ayons trouvé uniquement les exemples dans lesquels la conjonction *que* est conservée.

24. Il faut que ce jeune homme aime furieusement l'argent, pour ne pas planter là cette fille, **si riche qu'elle soit**! pensait Julien. (Stendhal : 78)
24a. „ Mora da taj mladić strašno voli novac kad neće da napusti ovu devojku, **pa ma koliko da je ona bogata** ! ", pomisli Žilijen. (Stendal : 377)
25. **Si rares qu'ils devinssent**, ces moments-là ne furent pas inutiles. (MP : 365)
25a. **Ma koliko da su postali retki**, ti trenuci nisu bili nekorisni. (MPŽ : 129)
26. **Quelque[14] dominé que fût Norbert**, les paroles de sa sœur étaient si claires, qu'il prit un air grave qui allait assez mal […] à sa physionomie souriante et bonne. (Stendhal : 74)
26a. **Ma koliko da je Norber bio pod uticajem svoje sestre**, njene reči su bile tako jasne da se on uozbiljio, što se nije slagalo […] sa njegovim veselim i dobroćudnim licem. (Stendal : 371)
27. **Mais quelque exalté qu'il fût**, Julien avait de l'honneur. (Stendhal : 110)
27a. **Ali ma koliko da je bio zanesen**, Žilijen je imao časti. (Stendal : 421)

Dans les exemples de *tout...que* où la concession porte sur un nom (exemples 8 et 9), le verbe est suivi de l'indicatif. Dans l'exemple qui suit, la concession porte sur un adjectif, et le verbe de la concessive est au subjonctif. Nous essaierons de l'expliquer par le fait que, quand il s'agit d'un adjectif, on peut parler d'une sorte de qualification, de quelque chose de subjectif, tandis que, quand il s'agit d'un substantif, il s'agit de *nommer* une profession, une situation sociale, appartenance à un groupe, etc.
28. Mais, **tout superficiels qu'ils fussent [**…], ses propos paraissaient ne pas ennuyer Hélène… (Echenoz : 165)[15]
28a. **Bez obzira** [sic!][16] **koliko je bio površan**, [...] ovaj razgovor kao da nije bio dosadan Elen,... (Ešnoz : 108)
/**Ma koliko da je bio površan, [...] ovaj razgovor kao da nije bio dosadan Elen,...**

Nous avons retrouvé un seul exemple avec le subordonnant *pour…que* :

29. Mais **pour pénible qu'il me fût d'entendre traiter si sommairement les sentiments** que les mots les plus purs et les plus doux me semblaient brutaliser encore, cela était dit sur un ton si simple et si cordial qu'il eût été stupide de s'en fâcher. (Gide : 72)
29a. Ali, **koliko god mi je bilo teško čuti da se ovako govori o osećanjima** koja su, činilo mi se, vređala čak i najčistije i najnježnije riječi, to je bilo izgovoreno tako jednostavno i srdačno da je bilo glupo ljutiti se zbog toga. (Žid : 51)

3. EMPLOIS PARTICULIERS DES CONCESSIVES PARTIELLES

L'analyse du corpus a démontré que dans certains exemples des propositions concessives partielles assument la valeur d'un pronom indéfini. Il s'agit des tournures *qui que ce soit* (*fût*), qui se rapproche de la signification du pronom *personne*, et *quoi que ce soit* qui devient proche de la signification du pronom indéfini *rien* :
30. Elle n'avait aucun compte à régler **avec qui que ce fût**, si ce n'était avec Monsieur l'Opium. (Pennac 2. : 281)
30a. Nije imala **ni sa kim** da izravnava račune, osim sa Njegovim visočanstvom opijumom. (Penak 2 : 286)

[14] Dans cet emploi *quelque* est adverbe, donc invariable.

[15] Ce subordonnant (employé avec adjectif) est très rare, ce qui explique pourquoi certaines grammaires ne le mentionnent même pas (p.e. Delatour et al. 1991), et ce que prouve le fait que dans les corpus entier (11 romans) nous n'en ayons trouvé qu'un seul exemple.

[16] Il faut dire: bez obzira *na to* koliko je bio površan...

Dans l'exemple suivant, la proposition concessive a la fonction d'un complément d'objet direct du verbe *reconnaître,* et il est possible de la remplacer par le pronom *personne* :

31. Quand Ferrer était arrivé, pas mal de monde se trouvait déjà là, sans qu'il reconnût **qui que ce fût**. (Echenoz : 64)

C'est justement le cas dans la traduction serbe :

31a. Kada je Ferer stigao, tu je već bilo mnogo ljudi od kojih baš **nikoga** nije poznavao. (Ešnoz : 43)

En plus, le traductieur a ajouté la particule *baš*, et a ainsi rendu la négation catégorique de l'original français.

Si nous comparons les phrases *Je ne recommande cette profession à personne* (Nikome ne preporučujem to zanimanje/To zanimanje ne preporučujem nikome) et *Je ne recommande pas cette profession à qui que ce soit.* (To zanimanje ne peporučujem baš nikome / Baš nikome ne preporučujem to zanimanje/ To zanimanje ne preporučujem nikome, ma ko to bio), nous pouvons conclure que les concessives dans cet emploi ne sont pas synonymes des pronoms *rien* et *personne*, mais en quelque sorte une variante « renforcée » de ces pronoms.

Mary-Annick Morel note aussi cet emploi des tournures concessives (y ajoutant aussi *où que ce soit* et *quelque* + nom + *que*), mais surtout si le contexte est négatif, interrogatif ou hypothétique (Morel 1996 : 131). Tout en admettant la pertinence de cette constatation, nous ajouterions qu'il y a des cas où même dans un contexte affirmatif (neutre) les tournures concessives peuvent fonctionner en tant que pronoms indéfinis (autres que *rien* et *personne*), avec une certaine modification, un certain renforcement ou une certaine atténuation. C'est justement le cas dans l'exemple suivant :

32. Difficile de se motiver pour **quoi que ce soit,** de trouver un sens à sa vie. (*Paris Match,*No. 3188, du 24 juin 2010)

/Difficile de se motiver pour [au moins] **quelque chose**, de trouver un sens à sa vie.

32a. Teško je motivisati se za bilo šta/[makar] nešto, pronaći neki smisao u životu. (Prevod autora)

Selon nous, on peut supposer que c'est justement la présence de l'adverbe *difficile* (sa signification suggérant un obstacle), qui crée ce contexte négatif indispensable pour l'emploi que nous venons de souligner.

Le fait que nous ayons trouvé ces exemples dans des œuvres récentes montre que cet emploi est propre plutôt à la langue française contemporaine.

4. CONCLUSIONS

L'analyse des exemples ci-dessus a montré que les subordonnants des concessives partielles en français et en serbe sont construits d'une manière très semblable: dans les deux langues il y a un élément fixe, et un élément qui dépend du constituant sur lequel la concession porte. En serbe, c'est justement cet élément fixe (*ma/god*) qui apporte la sémantique concessive, tandis qu'en français, vu la polyvalence de la conjonction *que*, c'est le mode verbal et le contexte annulant l'influence de l'élément « empêchant » qui le font.

La langue serbe possède pourtant un choix plus vaste des subordonnants, ayant en disposition trois séries synonymes de subordonnants.

Si la concession porte sur un nom, la langue française dispose de trois subordonnants (*quel* (*quelle, quels, quelles*) *que* , *quelque* (s)… *que, tout…que*, tandis que la langue serbe dispose de plusieurs subordonnants (*kakav god/ma kakav, koliki god/ma koliki,koji god/ma koji, koliko god/ma koliko* etc.).

Si la concession porte sur un pronom, c'est le subordonnant *quoi que* qui assume la fonction de sujet et celle de complément d'objet direct, tandis que le serbe dipose de deux subordonnants différents pour le sujet (*ko god/ma ko/bilo ko*) et pour le complément d'objet direct (*ma šta/šta god/bilo šta*). Si la concession porte sur un adjectif, la langue française dispose de quatre subordonnants (*si/aussi...que*, *pour...que, tout... que, quelque...que*) tandis que la langue serbe n'en possède qu'un seul (*ma koliko*/ *koliko god*).

Le subordonnant *tout...que* peut être employé si la concession porte sur un nom, mais également si elle porte sur un adjectif. Bien que les linguistes n'aient pas d'attitude unanime sur l'emploi du mode verbal dans ces concessives, les exemples du présent corpus ont montré que, si la concession porte sur un nom, le verbe de la proposition est à l'indicatif, tandis que si elle porte sur un adjectif, le verbe de la proposition est au subjonctif.

Finalement, le corpus a fourni les exemples de deux emplois particuliers des concessives partielles. Premièrement, il s'agit de la proposition concessive *quoi qu'il en soit*, devenue locution figée, et possédant son équivalent en serbe (*bilo kako bilo*). Ensuite, la langue française a la possibilité de « renforcer » la signification de certains pronoms indéfinis (surtout *rien* et *personne*), en utilisant, à leur place, les tournures concessives *qui/quoi que ce soit* (*fût*). La langue serbe contemporaine ne recourt pas à cette possibilité.

Littérature

Béchade, Hervé-D. (1993*). Syntaxe du français moderne et contemporain*, 3e édition revue et augmentée, Paris : PUF.

Chevalier, J.-C., Blanche-Benveniste, C., Arrivé, M., Peytard, J. (1964). *Grammaire Larousse du français contemporain,* Paris : Larousse.

Cohen, M. (1965). *Le Subjonctif en français contemporain*, Paris : SEDES.

Delatour, Y., Jennepin D., Léon – Dufour M., Mattlé—Yeganeh, A., Teyssier, B. (1991). *Grammaire du Français (Cours de civilisation française de la Sorbonne)*, Paris : Hachette.

Dubois, J., Lagane, R. (1993). *La Nouvelle Grammaire du français,* 2e édition, Paris : Larousse.

Graovac, N. (2009). *Međurečenični odnosi u francuskom i srpskom jeziku,* Doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.

Grevisse, M. (1969). *Le Bon Usage,* 9e édition revue, Gembloux : Editions J. Duculot, S.A.

Grevisse, M. (2003). *Le français correct,* 5e édition, Bruxelles : Editions J. Duculot.

Kovačević, M. (2008). Značaj intenzifikatora za koncesivnu interpretaciju zavisnih rečenica, In: *Srpski jezik u (kon)tekstu*, knjiga I, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet Kragujevac, Skupština grada Kragujevca, 65-83

Le Bidois, G., Le Bidois, R. (1971). *Syntaxe du français moderne (ses fondements historiques et psychologiques),* Tom II, Paris : Editions A. et J. Picard.

Mauger, G. (1968). *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui,* 4e édition, Paris : Hachette.

Milošević, K. (1986). Sintaksički postupci za iskazivanje koncesivnih relacija u složenoj rečenici u srpskohrvatskom jeziku i semantička struktura koja se pri tom ostvaruje, In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 15/1, Beograd, 33-45.

Morel, M.-A. (1996). *La concession en français*, Paris : Ophrys.

Mrazović, P. , Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*, 2. Prerađeno i dopunjeno izdanje, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Papić, M. (1992). *Gramatika francuskog jezika,* Treće izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Novi Sad : Zavod za izdavanje udžbenika.

Pavlović, S. (2007). Koncesivna klauza u starosrpskoj poslovnopravnoj pismenosti, In: *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga XXXII, Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 283-291.

Pranjković, I. (2001), Izražavanje dopusnosti, In: *Druga hrvatska skladnja –Sintaktičke rasprave*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 48-52.

Riegel, M., Pellat, J.C., Rioul, R. (1994). *Grammaire méthodique du français,* 3e édition Paris : P.U.F.

Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (1994). *Gramatika srpskoga jezika,* (udžbenik za I, II, II i IV razred srednje škole), Treće, prerađeno izdanje, Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Stevanović, M. (1974). *Savremeni srpskohrvatski jezik*, *II* (Sintaksa), Beograd : Naučna knjiga.

Točanac-Milivojev, D. (1989). *Propositions, phrase et texte,* Syntaxe de Phrase Française, Novi Sad : ISJK.

Corpus

(MP) Proust, M. (1954). *A la Recherche du Temps Perdu, Tome I : Du Côté de chez Swann, Deuxième partie: Un Amour de Swann,* Paris : Gallimard.
(ŽMP) Prust, M. (1967). *Jedna Svanova Ljubav,* Prevod: Živojin Živojinović. Novi Sad : Matica Srpska.
(PP) de Saint-Exupéry, A. (1996). *Le Petit Prince,* Paris : Gallimard.
(MP) de Sent-Egziperi, A. (2002). *Mali Princ,* Prevod : Mirjana Vukmirović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
(MP 2) de Sent-Egziperi, A. *Mali Princ,* Prevod : Faik Dizdarević. www.diogenpro.com (30.09.2013.)
(Bovary) Flaubert, G. (1972). *Mme Bovary*, Paris : Librairie Générale française.
(Bovari) Flober, G. (2006). *Gospođa Bovari*, Prevod: Dušan L. Đokić. Beograd: Izdavačka kuća „Draganić“,.
(Stendhal) http://abu.cnam.fr (25.05.2012.)
(Stendal) Stendal, A.-B. (1976). *Crveno i crno*, Prevod: dr Miloš Jovanović. Subotica – Beograd : Minerva.
(Gide) Gide, A. (1959). *La porte étroite*, Paris : Mercure de France.
(Žid) Žid, A. (1980). *Uska vrata, Imoralist*, Prevod : Ivo Klarić. Rijeka: Otokar Keršovani.
(Pennac) Pennac, D. (1989). *La petite marchande de prose,* Paris : Gallimard.
(Penak) Penak, D. (2001). *Mala prodavačica proze*, Prevod: Melita Logo Milutinović. Beograd : Plato.
(Besson) Besson, P. (1997). *La science du baiser*, Paris : Grasset.
(Beson) Beson, P. (2010). *Veština zavođenja* (*Najbolje od Patrika Besona*) Prevod: Tatjana Šotra. Beograd : Zepter book world.
(Makine) Makine, A. (1998). *Le crime d'Olga Arbelina,* Paris : Mercure de France.
(Makin) Makin, A. (1998). *Zločin Olge Arbeljine*, Prevod : Anđa Petrović. Beograd: Paidea.
(Echenoz) Echenoz, J. (1999). *Je m'en vais*, Paris : Les éditions de minuit.
(Ešnoz) Ešnoz, Ž. (2003). *Odlazim*, Prevod: Jelena Jelić. Beograd : Paidea.
(Pennac 2) Pennac, D. (1987). *La fée carabine*, Paris : Gallimard.
(Penak 2) Penak, D. (1999). *Vilinski karabin,* Prevod: Olivera Milićević. Beograd : Nolit.
Paris Match, n° 3188 du 24 juin 2010.

ABOUT ONE TYPE OF CONCESSIVE CLAUSES IN FRENCH AND SERBIAN

Summary

The paper analyses a special type of French concessive clauses, in which only one element of the concessive clause represents the potential obstacle to the realization of the main clause. After defining those clauses, a contrastive method is used to point out similarities and differences that exist in both languages, regarding its way of expression, particularly the structure of subordinating conjunctions. Finally, the analysis of the corpus showed that these clauses have developed a special use in French, in which they are close to indefinite pronouns, the use that is not possible in Serbian.

Keywords: concessive clause, subordinating conjunction, French, Serbian.

Ružica Seder
Unverzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
ruzica.seder@ff.uns.ac.rs

UDK 821.163.41.09 Stanković B.
811.163.41:811.133.1]’366.54

Станислав Станковић – Селена Станковић

ПОСЕСИВНИ БЕСПРЕДЛОШКИ ГЕНИТИВ У *НЕЧИСТОЈ КРВИ* БОРИСАВА СТАНКОВИЋА И ЊЕГОВИ ФРАНЦУСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ*

На материјалу из романа *Нечиста крв* Борисава Станковића у раду се разматра употреба посесивнога беспредлошког генитива у служби неконгруентног атрибута. Реч је о конструкцији која у српском језику представља учестали синтаксички облик за исказивање категоријалног значења посесивности који, у зависности од семантичкога садржаја лексема на позицији детермината/објекта припадања и детерминанта/субјекта припадања, обухвата различите значењске подврсте. Наша анализа ексцерпиране грађе подразумева (а) утврђивање синтаксичких модела супстантивних синтагми са беспредлошким посесивним генитивом као неконгруентним атрибутом и (б) одређивање семантичког типа релације припадања која се у наведеној синтагми успоставља између посесума и посесора. У контрастивном приступу на примерима из превода *Нечисте крви* на француски језик истражују се и одговарајући француски еквиваленти дате српске присвојне синтагме са беспредлошким генитивом, при чему се као њена најчешћа еквивалентна форма појављује конструкција са генитивним синтагматским склопом (N_1 + *de* + N_2) којом се у француском језику може исказати више врста односа припадања.

Кључне речи: посесивни беспредлошки генитив, синтакса, семантика, српски језик, француски језик, преводни еквиваленти.

1. УВОД

У синтаксичка средства за исказивање семантичке и логичке категорије посесивности у српском језику, између осталога, убраја се и конструкција са беспредлошким генитивом у функцији неконгруентног атрибута. Посесивни тип неконгруентне синтагме са беспредлошким генитивом – присвојни генитив – учестали је синтаксички облик за изражавање наведене релације у српском језику који, у зависности од семантичкога садржаја лексема на позицији детермината/објекта припадања и детерминанта/субјекта припадања, обухвата различите значењске подврсте.[1] Уопште узев, француски језик располаже читавим низом граматичких форми којима се исказује однос припадања, једна од њих јесте и посесивна генитивна веза са именичком управном речју и именичком допуном испред које стоји предлог *de* (N_1 + *de* + N_2). Овим синтагматским склопом, који је у француском језику веома комплексан на семантичком и синтаксичком плану, могу се изразити различите релације посесије.

На грађи из романа *Нечиста крв* Борисава Станковића у раду се разматра употреба беспредлошкога генитива у функцији неконгруентног атрибута са посесивним значењем, одн. употреба посесивнога беспредлошког генитива у српском језику. Дата синтаксичко-семантичка ана-

* Овај рад је настао у склопу два пројекта: *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе* (47016) и *Превод у систему компаративног изучавања српске и стране књижевности и културе* (178019) које у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

[1] Више о терминологији којом смо се у овом раду користили в. у: Ковачевић 2015.

лиза језичке грађе подразумева (а) утврђивање синтаксичких модела супстантивних синтагми са беспредлошким посесивним генитивом као неконгруентним атрибутом и (б) одређивање семантичкога типа односа припадања који се у наведеној синтагми успоставља између посесума и посесора. Применом методе контрастивне анализе на грађи из превода *Нечисте крви* на француски језик испитују се и одговарајући преводни еквиваленти српске супстантивне синтагме са беспредлошким присвојним генитивом у атрибутској служби, при чему се као најчешћа еквивалентна форма у функцији обележавања припадања појављује конструкција са генитивним синтагматским склопом (N_1 + *de* + N_2).

2. ПОСЕСИВНОСТ БЕСПРЕДЛОШКОГА ГЕНИТИВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Уз партитивно и аблативно значење, посесивност је једна од трију централних вредности у укупном семантичком потенцијалу генитива; оне су, заједно са својим значењским нијансама, произишле из тицања као главне карактеристике овога падежа (в. Белић 1998: 164–168; Стевановић 1979: 174–359). Иначе, у систему падежних односа поље семантичких релација обухваћено општим значењем тицања најширега је обима, отуда је и генитив „по своме значењу најсложенији, а по функцијама најмногообухватнији падеж“ (Стевановић 1979: 174). Однос посесивности генитив може исказати својим слободним морфолошким ликом, али и генитивном формом везаном предлогом и формом везаном обавезним детерминатором, тј. и беспредлошким и предлошким својим обликом. Међутим, у овом раду се испитује само присвојна употреба беспредлошке генитивне форме супстантивне речи која се на позицији подређеног члана/детерминанта и у функцији неконгруентног атрибута налази у склопу супстантивне синтагме чији је надређени члан/детерминат именица са конкретним, одн. са предметним значењем.

2.1. Супстантивна синтагма са посесивним генитивом

Како о томе пише М. Ковачевић (2015: 21–22), као најтипичније значење неконгруентног атрибута у синтагми са детерминатом конкретне семантичке вредности, независно од његовога модела, издваја се значење припадања. Само појединим врстама ових посесивних синтагми изражава се припадање отуђивог карактера, док се пак свим врстама исказује припадање неотуђивог карактера[2]. Посесивне синтагме са беспредлошким генитивом у атрибутској служби спадају у ред оних врста у којима се неконгруентним атрибутом обележавају и један и други семантички тип посесивности, од осталих оне се издвајају по томе што су „лексички најслободније и посесивно најразуђеније“ (Ковачевић 2015: 22).

Конструкције са посесивним генитивом у српском језику су учестало синтаксичко средство за изражавање релације припадања, при чему се генитив именица користи као конкурентни облик конгруентном атрибуту у виду посесивног придева. У датом синтаксичко-семантичком контексту генитивна и придевска форма – атрибутска служба и посесивно значење – налазе се „u odnosu kombinatoričnih varijanata“ (Ivić 1967: 262). Ипак, у постојећој сербокроатистичкој литератури, у тој комбинаторици, предност се даје присвојном придеву а не присвојном генитиву. За означавање припадности генитивна синтагма се користи у следећим случајевима: а) увек када према датој именици у својству посесора не постоји одговарајући присвојни придев са посесивним суфиксом; б) искључиво уколико уз именицу која означава субјект поседовања стоји нека одредба; в) обавезно када се име појма који означава посесора појављује у множини; г) углавном ако именица која означава посесора има генеричку вредност, тј. ако се њоме не казује припадање једном тачно одређеном лицу, већ било којем лицу; д) редовно уколико се изражава припадање

[2] Више о појму неотуђиве посесије в. у: Fillmore 2003, посебно поглавље *5. The Grammar of Inalienable Possession* (89–111). Још о томе в. и у: Herslund 1996.

предмету (детаљније о напоредној употреби двеју посесивних форми и могућностима избора у складу са одређеним условима в. у Стевановић 1939–1940: 5–43; 1979: 182–189; Ivić 1967; Фелешко 1995: 37–41; Maretić 1963: 565–566; Katičić 2002: 47, 416–417, 445–450; Павловић 1964–1965).

У граматикама српског/српскохрватског језика, као и у другој одговарајућој лингвистичкој литератури, постоје одређене разлике у тумачењу категорије посесивнога генитива, одн. у разврставању његових значењских нијанси. На пример, по А. Белићу (1965: 217–222), општи присвојни генитив, као тип генитивнога генитива, обухвата и општије значење припадања и припадање у ужем смислу, као и субјекатски и објекатски генитив; темпорални генитив је, како он истиче, у основи посесивног карактера, а *квалитетски генитив* се схвата као припадање одређеном роду или категорији. М. Стевановић (1979: 175–193; 1939–1940: 31–43), који се пак ослања на Белићево учење, каже да значење припадања појму означеном именском речју у генитиву представља општу вредност присвојног (посесивног) генитива у оквиру које се, према природи односа припадности, разликују бројне семантичке подврсте. Овај наш истакнути граматичар, осим „правог посесивног генитива", у ову категорију генитива убраја и субјекатски и објекатски генитив, временски (темпорални) генитив, квалитативни генитив, генитив порекла и материје. Исти принцип поделе присвојних поткатегорија примењује и Ж. Станојчић у својој граматици (2010: 327–328). Када говори о овом типу генитива, Т. Маретић (1963: 564–566) употребљава два термина: генитив припадања и посвојни генитив; при чему не спомиње нити њихове разликовне моменте нити њихову синонимност. У оквиру генитива припадања Маретић разматра и његов субјекатски и његов објекатски подтип, док у склопу поглавља о присвојном генитиву детаљно проговара о напоредној употреби именичке генитивне форме и присвојног придева. Генитивне облике којима се изражава својство нечега, материја, време вршења неке радње, као и генитив у заклетвама и чуђењу и генитив поређења, Т. Маретић сврстава у засебне значењске категорије предметнога падежа (Исто: 572–573). На вишезначност беспредлошкога генитива у функцији неконгруентног атрибута у својој граматици указује и Р. Катичић (2002: 448–465) и подвлачи да се тек на основу контекста или ситуације може утврдити семантичко одређење таквога атрибута. Различите релације општега значења припадања се, по њему, исказују посвојним или посесивним генитивом, генитивом целине, садржаја, објаснидбеним или експликативним генитивом, као и субјекатским, објекатским и генитивом својства (genitivus qualitatis).

Иначе, најдетаљнији опис значењских обележја те функцијскога понашања генитива у српскохрватскоме језику даје пољски лингвиста Казимјеж Фелешко у књизи *Значења и синтакса српскохрватског генитива* (1995). Она је на пољском језику објављена 1970. године (Kazimierz Feleszko, *Składnia genetiwu i wyrażeń przyimkowych z genetiwem w języku serbsko-chorwackim*) и представља вредан допринос расветљавању синтаксичко-семантичке природе српскога генитива, али и шире падежне проблематике у српском језику. К. Фелешко је уистину донео донекле другачију класификацију генитивних конструкција у односу на традиционалне поделе, и то нарочито када је реч о структурама са беспредлошком генитивном формом. У генитиву без предлога на адноминалној позицији и са својством конкретног падежа, поред адвербијалног, квалитативног и партитивног, он бележи и два генитива присвојнога типа – посесивни генитив и генитив припадања – који се међусобно разликују према садржинском обиму. Како то К. Фелешко основано тврди (1995: 36–42), посесивни генитив је падежни облик којим се обележава конкретна релација власништва између посесора и посесума и он свакако конкурише придевском образовању именице са значењем власника. По своме семантичком потенцијалу, то је ужа и прецизнија поткатегорија другог типа, тј. генитива припадања чије је значење шире и обухватније јер се простире на различите односе који се успостављају између два лица или два предмета или између лица и предмета (сродничке релације, однос дела према целини итд.). Даклем, њиме је могуће исказати различите нијансе посесивности.

У поглављу *Синтаксе савременога српског језика* посвећеном синтаксичко-семантичкој проблематици српскога генитива, значење припадања И. Антонић (Пипер и др. 2005: 144–146) везује за посесивни генитив који дефинише као посесивни детерминатор у служби одређивања

именичког појма према некој од могућих врста припадничко-поседничког односа (власништво, релација део–целина, сродство, пријатељство, сарадништво, ауторство). Имајући у виду типове посесивне релације, она разликује неколико синтаксичких образаца супстантивних синтагми са беспредлошком и предлошком генитивном формом супстантивне речи.

Анализирајући српскохрватски неконгруентни атрибут и његове форме, М. Ковачевић (2015: 21) истиче да централну семантичку вредност неконгруентног атрибута уз конкретне/предметне именице представља значење посесивности. Међу семантичким моделима посесивних супстантивних синтагми, овај аутор наводи и беспредлошку генитивну структуру у којој се генитивом обележава име власника појма уз чије име генитив стоји као одредба; по њему, таквим неконгруентним посесивним атрибутом може се изразити и отуђива и неотуђива (иманентна) посесија (Исто: 21–22).

Испитивање типова синтаксичких израза са беспредлошким посесивним генитивом у својству неконгруентног атрибута и одређивање семантизма посесије која се у таквој синтагми остварује на релацији објекат припадања – субјекат припадања у овоме раду се спроводи у складу са дефиницијама, класификацијама и обрасцима које су у вези са овом генитивном категоријом у српскоме језику поставили К. Фелешко (1995) и И. Антонић (Пипер и др. 2005). Притом, наше истраживање се ослања и на семантичку поделу неконгруентних атрибута у српскохрватском језику коју је пак извршио М. Ковачевић (2015).

3. ПОСЕСИВНА ГЕНИТИВНА СИНТАГМА У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Инвентар синтаксичких облика за изражавање релације припадања у француском језику подразумева и посесивну генитивну синтагму чији је главни члан именица, док је зависни члан њена допуна уведена предлогом *de*, тј. генитивна одредба: *именица* + *de* + *именица/заменица*. Истовремено, главна реч синтагме не може припадати класи девербативних именица а целовита синтагма се може трансформисати у реченичну конструкцију са глаголом типа *avoir*, *posséder*, *comporter* и сл. Посесивна конструкција оваквога структурног лика (N_1 + *de* + N_2) могућа је пре свега захваљујући синтаксичко-семантичком капацитету предлога *de* који је, како то појашњава А. Доза (1956: 354–357), током развоја француског језика преузео функције латинског генитива укључујући ту и једно од његових суштинских обележја – исказивање посесије. Док поједини лингвисти (нпр. в. Benveniste 1966: 145; Wagner, Pinchon 1962: 69; NPR: 536 s.v. *de*) подвлаче да се присвојним генитивним изразом исказује однос припадања (*une relation d'appartenance*), други пак наводе да се њиме означава и посесија (*la possession*), и то као једна од више вредности груписаних у значењу припадања (нпр. в.TLFi: s.v. *de*; Gardes Tamine 2012: 203). Међутим, како то М. Ригел (1984) у чланку о релацијама именованим као *припадање* (*l'appartenance*) и *поседовање* (*la possession*) истиче, овде је реч о истоветноме односу чији назив зависи једино од редоследа чланова дате везе, док се генитивним моделом предлошке конструкције свакако могу обележити све три врсте односа посесије: припадање дела целини (*l'appartenance partitive*), припадање елемента скупу (*l'appartenance ensembliste*) и припадање посесума посесору (*l'appartenance/possession*). У наведеноме раду аутор прецизира семантичко-логички статус три типа припадности при чему указује на карактеристике термина који су коришћени за њихово именовање и анализира особине структура којима се оне исказују. Слично М. Ригелу, С. Каролак (1996) у студији о појму припадања и француској супстантивној синтагми чији други елеменат има облик генитива (*de* + N) износи да термини *l'appartenance* и *la possession* припадају истој значењској категорији и да заправо показују какав је распоред именских израза којима се именују субјекат припадања и објекат припадања, тј. показују да ли је посесор, односно посесум, тема или рема у комуникативној реченичној структури.

У истраживању морфолошких и синтаксичких могућности за изражавање односа припадања у француском језику, В. Роглић (2001: 34–35) подвлачи да је на семантичкоме плану француски посесивни генитивни израз еквивалентан присвојном детерминативу, као и вербалној

синтагми са глаголом *avoir*, те да посесивну вредност ове супстантивне синтагме потврђују: а) трансформација именице са предлогом *de* у присвојни детерминатив[3] (*la maison de Pierre → sa maison*)[4] и б) транспозиција супстантивне групе у вербалну синтагму са глаголом *avoir* (*la maison de Pierre → Pierre a une maison.*).

На крају, наука о француском језику устврђује да се посесивним синтагматским обртом са одредбом генитивнога типа изражавају различите врсте посесивне релације: однос власништва, дела према целини, сродности, (не)пријатељства, сарадништва, службени и пословни однос, релација ауторства, и сл. (Roglić 2001: 34–40; TLFi: s.v. *de*; Chevalier et al. 1964: 187; Riegel et al. 2011: 644; Wilmet 2010: 453).

4. АНАЛИЗА ГРАЂЕ

У анализи ексцерпиранога језичког материјала утврђено је да се у роману *Нечиста крв* Борисава Станковића на позицији неконгруентнога атрибута присвојног значења у приближно седамдесет примера налази супстантивна синтагма са беспредлошким генитивом, тј. посесивни генитив. Унутар овога модела неконгруентног атрибута у функцијама детермината/посесума и детерминанта/посесора забележене су лексеме разноврсног семантичког потенцијала. Отуда је у испитаној грађи овим посесивним падежним структурама обележен широк значењски спектар посесивности који се креће у оквирима оба семантичка типа посесије. Тако је у склопу релације припадања у ширем смислу, тј. припадања неотуђивога карактера одређена соматска посесивност (*у прстима стиснутих руку*, *око крајева уста*, *са уплашеним изразом лица*, *врхове ногу* итд.), однос дела према целом предмету или апстрактном појму (*на прозорима горњег спрата*, *по крајевима минтана*, *рукави кошуље*, *речи тих песама* и сл.), релациона посесивност (*кћери Ташка самарџије*, *Софкине матере отац*, *поглавица највећег и најјачег фиса* и др.), однос ауторства (*дело њених руку*). У оквиру припадања у ужем смислу, односно отуђиве посесивности исказана је припадност по власништву са различитим појмовима у детерминату који означавају својину власника (*коњи пијаних сељака*, *кандило њихове куће*, *клопарање папуча ашчике* итд.).

4.1. Посесивни беспредлошки генитив: синтаксички модел конструкције и семантички тип посесивнога односа

Анализа ексцерпиране грађе показује да је у предметноме Станковићевом роману присутно неколико синтаксичких типова посесивних супстантивних структура са беспредлошким генитивом у функцији неконгруентнога атрибута. Сврставање ових падежних конструкција у одређене групе и дефинисање семантичке природе посесије која се у њима реализује између посесора и посесума у овоме раду су спроведени према обрасцу и теоријском тумачењу које су за речену граматичку категорију у српском језику предложили К. Фелешко (1995: 36–42) и И. Антонић (Пипер и др. 2005: 144–146), при чему се пак има у виду семантичка класификација неконгруентних атрибута (уз конкретне/предметне именице) коју је поставио М. Ковачевић (2015: 13–27). У складу са примењеном типологизацијом, језички израз *Нечисте крви* одликује се следећим синтаксичко-семантичким моделима супстантивне синтагме са посесивним беспредлошким генитивом:

---

[3] Алтернацију посесивнога детерминатива са именичком допуном типа *de* + *именица/номинална синтагма*, међусобни однос двеју форми за одређивање односа посесије, као и обележја именичке допуне са синтаксичкоаг и са семантичкога аспекта подробно је испитивала Д. Годар (1986) у студији *Les déterminants possessifs et les compléments de nom*. Још о томе в. и у: Kupferman 1996.

[4] О разлици између структуре типа N_1 + *de* + N_2 и синтагме са посесивом, двеју конструкција за обележавање релација припадања, тј. семантичког односа зависности између најмање два појма (*la relation d'interdépendance)*, посебно в. у: Charaudeau 1992: 191–194.

а) присвојна супстантивна синтагма којом се означава посесија у ужем смислу, тј. припадничко-поседничка релација или власништво. Централни члан синтагме (детерминат/посесум) јесте именица са значењем појма који, као својина, припада власнику. Зависну атрибутску позицију (детерминант/посесор) заузима генитив именице према чијој се форми разликују два подтипа конструкције посесије отуђиве природе. Први подтип подразумева беспредлошки генитив множинскога именичког облика[5]:

(1) Али највише се склањају и беже стрепећи да их не прегазе *коњи пијаних сељака* [...]. (НК62)

(2) И у томе је био једини *живот тих њихових мушких* [...]. (НК35)

Посесор другог подтипа граматички је уобличен као беспредлошки генитив везан обавезним детерминатором[6]:

(3) Али зато је онда морало *златно кандило њихове куће* пред распећем у цркви једнако да гори [...]. (НК30)

(4) [...] сигурно ј е то био *коњ онога купца* на коме ће он после вечере од њих одјахати [...]. (НК82)

(5) А *то богатство њиховог села и њихове куће* умножио је највише исти овај газда Марко [...]. (НК104)

(6) [...] одлазила је у цркву да тамо, *у столу њихове куће*, одмах испод владичиног стола, целу божју службу отстоји. (НК36)

(7) Њихово село било тамо у Турској, одмах *иза манастира Светог Оца*. (НК104)

У анализираном корпусу забележен је и пример у којему је посесивни генитив заједничке именице у служби посесора употребљен без одредбе:

(8) Једино што се чује ход по кујни, клопарање *папуча ашчике* [...]. (НК149)

Овде је реч о ситуацији у којој је могуће подједнако употребити и придевско и генитивно образовање именице са истом синтаксичком службом и идентичним значењем. Међутим, генитивом заједничке именице више се упућује на неодређеност појма означеног именицом, казује се, као и у наведеноме примеру, припадање било којем лицу означеном датом именицом. Присвојним придевом реферише се првенствено о одређености означенога лица. То је стога што је обележје генитива уопштеност и неодређеност, а карактеристика придева јесте конкретност и одређеност (више в. у: Стевановић 1939–1940: 5–43; 1979: 183–184; Фелешко 1995: 37–40).

б) посесивна падежна конструкција којом се изражава један вид посесивности у ширему смислу – однос дела према целини. На позицији подређенога члана синтагме (детерминант/посесор) налази се генитивна беспредлошка форма супстантивне речи којој, као целини, припада појам означен у надређеном члану синтагме (детерминат/посесум). Истовремено, појам у детерминату сам по себи представља неку целину. Код овога синтагматског склопа неотуђиве посесије разликују се две његове подврсте. Једна је конструкција са соматском посесијом којом се обележава припадање неког интегралног дела телу:

(9) [...] због чега јој је увек *око крајева уста* била као мала сенка. (НК51)

(10) И, да је не би умрљала, наслања је *о лакат руке* и њиме издиже и приноси устима [...]. (НК66)

(11) Али опет све занемело, све са тајанственим и *готово уплашеним изразом лица*. (НК90)

(12) Из амама опет допире стрина-Пасин грлени глас, *глас младе, мале, пуне жене* [...]. (НК113)

(13) И зато, са очима упртим у своја прса, колена и *врхове ногу*, пусти целу себе у игру. (НК123)

Друга јесте структура у којој је исказано припадање једнога дела материјалном предмету, објекту, конструкцији, апстрактном појму и сл.:

---

[5] Како се о томе говори у релевантној србистичкој литератури (Стевановић 1939–1940: 38–39; Ивић 1967: 261–262; Пипер и др. 2005: 144), у овом структурном лику посесор не може бити обележен именицом у једнини. Ако је у питању један посесор, при изражавању односа власништва користи се присвојни придев.

[6] Појам обавезнога детерминатора у лингвистичку теорију је увела М. Ивић. О томе в. у: Ивић 1959, Ивић 2008, као и у: Radovanović 1972, 1979, 1990: 75–113.

(14) Софка [...] виде како су само *крајеви колије и минтана његових* [...] били опшивени новом, скупоценом поставом [...]. (НК94)
(15) Њене нануле звечале су *по сухом доксату горњег боја*. (НК57)
(16) *Кроз прозоре тога сопчета* виде Софка како на бунару поје коње њини сватови сељаци. (НК140)
(17) *Из средине саме чаршије* јасно се назирало како по улицама, иза кућа, штрче пластови сена, сламе. (НК136)
(18) [...] као да су у селу, у планини, где треба чак преко брда *глас песме* да допре и разговетно да се чује. (НК142)

С обзиром на семантику оба члана генитивне синтагме, веза која се успоставља између субјекта припадања и објекта припадања у овом синтаксичком изразу може, према постојећим моделима (Фелешко 1995: 41–42), да се прикаже као тип *лице + ствар* и *ствар + ствар*. Конструкција за обележавање припадности дела својој целини представља најфреквентнији модел посесивнога синтагматског споја у анализираном језичком материјалу.

в) посесивна супстантивна синтагма којом се исказује релациона посесивност као врста посесије у ширему смислу – родбински однос, релација (не)пријатељâ, сарадникâ, другова, лицâ у службеном или пословном односу. Функцију неконгруентног атрибута (детерминант/посесор) обавља именица у беспредлошком генитиву са обавезним детерминатором уз именицу која је на позицији управнога члана синтагме (детерминат/посесум). Овај синтагматски тип припадања неотуђивога карактера симболише везу *лице + лице*:

(19) Тако исто, колико би пута гледала и оне *кћери Ташка самарџије* [...]. (НК52)
(20) Јер када је знала да никада неће бити *жена свога изабраника*, онога о коме целог живота сневала [...]. (НК95)
(21) Јер сутра, забога, треба да се покажу *сватовима новога пријатеља* [...]. (НК120)
(22) Марко и неки чувени Ахмет, Арнаутин, *поглавица највећег и најјачег фиса* [...]. (НК104)

г) присвојна падежна структура којом се одређује један вид посесивности у ширем смислу – припадност по ауторству. Централну позицију супстантивне синтагме (детерминат/посесум) заузима именица са значењем појма који, као дело, припада своме творцу. Зависни атрибутски елеменат синтагме (детерминант/посесор) има форму беспредлошкога генитива везаног обавезним детерминатором и семантичку функцију аутора дела:

(23) [...] њен Томча, као неко њено чедо, *дело њених руку*, као да га она родила [...]. (НК162)

Неконгруентна посесивна синтагма са овим моделом неотуђиве посесије најмање је заступљена у проматраноме корпусу, појављује се само у једном примеру. Однос посесора и посесума приказује се као спој *лице + ствар*.

4.2. Стилска обележеност конструкције са посесивним беспредлошким генитивом

Анализом супстантивне синтагме са посесивним беспредлошким генитивом на материјалу романа *Нечиста крв* Б. Станковића утврђена је и стилска употреба ове падежне конструкције у служби неконгруентнога атрибута. Наиме, неконгруентни атрибут, како то објашњава М. Ковачевић (2015: 16–17), „у основном семантичко-граматичком реду компонената по правилу долази у постпозицији у односу на супстантивну ријеч која му је детерминат [...] Постпозиција и контактни положај супстантивног детерминанта с детерминатом покаткад су једини показатељ његове атрибутске функције“. Даклем, сваки пут када се беспредлошки генитив посесивнога значења у зависној атрибутској служби нашао у препозицији у односу на главни члан синтагме, измењени ред речи постао је маркиран и обележен, те је довео до стилистичке обојености супстантивне синтагме. Ово илуструју наши следећи ексцерпирани примери:

(24) То је било њино, *њине куће и фамилије као право, одличје*. (НК135)
(25) *Софкине матере отац*, вечито болешљив, готово слеп [...]. (НК41)
(26) Па онда *Софкиног деде рођена сестра* „чал'к Наза“, како су је звали. (НК38)

4.3. Француски еквиваленти српскога посесивног беспредлошког генитива

Анализа одговарајуће грађе ексцерпиране из француског превода *Нечисте крви* Б. Станковића показује да се српски посесивни генитив без предлога са атрибутском функцијом у француском језику у већини случајева трансформише у еквивалентну француску синтаксичку форму: посесивну генитивну синтагму. Структуру овога комплексног граматичког споја карактерише предлог *de* којим се именичка допуна везује за главну супстантивну реч синтагме (N_1 + *de* + N_2), а њен семантички капацитет се одликује широким и разнородним спектром изражавања посесивности. Код готово две трећине ексцерпираних српских примера са посесивним беспредлошким генитивом као преводни француски еквивалент појављује се посесивна генитивна веза којом се изражава следећи значењски низ:

– припадност некога дела или елемента једној целини, било да се ради о соматскоме типу посесије:

(27) [...] са једнако кратким, поткресиваним брковима којим им никада нису прелазили *иза крајева уста*. (НК35) – [...] ils avaient tous la même petite moustache rognée court qui ne dépassait jamais *les coins de la bouche*. (SI17)

(28) Из амама опет допире стрина-Пасин грлени глас, *глас младе, мале, пуне жене* [...]. (НК113) – Du hammam, la voix gutturale de la tante Passa se fait entendre. C'est *la voix d'une femme menue et jeune* [...]. (SI145)

или пак о релацији припадања несоматскога карактера:

(29) [...] кроз *рукаве танке кошуље* блештала су јој обла рамена и једре, вреле мишице. (НК98) – [...] à travers *les manches de sa fine chemise si légère*, ses épaules rondes et ses jeunes muscles vibrants transparaissaient. (SI120)

(30) [...] испуњене женама, особито девојкама које су *из свију крајева вароши и махала* сишле. (НК132) – [...] des femmes, mais surtout des jeunes filles, venues tout exprès *de tous les coins de la ville et des environs* pour la voir. (SI179–180)

(31) Свекрва је, као увек, мирно и прибрано седела иза Софке горе, *до самих врата велике собе*. (НК156) – La belle-mère, tranquille et recueillie comme à son habitude, était assise derrière elle, *tout contre la porte de la grand-salle*. (SI223)

(32) [...] тако је исто и горе, *на прозорима горњег спрата*, што су гледали на улицу и варош [...]. (НК51) – [...] c'est aussi de la même façon qu'elle se postait *aux fenêtres de l'étage* sur la rue [...]. (SI43)

(33) Баш *на други дан Духова*, увече, одозго са „баждарнице" зачу се свирка грнета [...]. (НК81) – Juste *le deuxième jour de Pentecôte*, le soir, d'en haut, du côté de la Douane, une clarinette commença à moduler d'étranges mélodies [...]. (SI91)

– припадност по власништву:

(34) [...] беже стрепећи да их не прегазе *коњи пијаних сељака* [...]. (НК62) – [...] se garaient par peur d'être écrasées par *les chevaux des paysans ivres* [...]. (SI60)

(35) [...] издвојише се само они који су сигурно знали свирати. И почеше, и то не обичну песму, већ *песму њихове куће* [...]. (НК125) – [...] Les plus habiles d'entre eux exécutaient alors non pas un chant quelconque mais *celui de leur famille* [...]. (SI165)

(36) Кад би почела да се приближава *слава њихове куће*, Свети Ђурђиц [...]. (НК34) – Quand *la Slava de leur famille*, « la Saint Djourdjitch », approchait [...]. (SI15)

– родбинска веза, однос пријатеља, сарадника:

(37) Па онда *Софкиног деде рођена сестра* „чал'к Наза" [...]. (НК38) – Bien étrange aussi l'histoire de *la propre sœur du grand-père de Sofka*, Tchal'k Naza, [...]. (SI21)

(38) Јер сутра, забога, треба да се покажу *сватовима новога пријатеља* [...]. (НК120) – N'allait-il pas falloir, en effet, le lendemain, montrer *aux garçons d'honneur du nouvel ami* [...] ? (SI156)

(39) Марко и неки чувени Ахмет, Арнаутин, *поглавица највећег и најјачег фиса* [...]. (НК104) – Marko et un certain Albanais, Ahmet, *chef du clan le plus nombreux et le plus puissant* [...]. (SI131)

Уз присвојну генитивну синтагму у преводу српскога посесивног генитива на француски језик преводилац *Нечисте крви* употребљава још неколико обрта. Реч је о средствима синтаксичке, морфолошке и лексичке природе којима је у француском језику у одређеним граматичко-семантичким условима могуће исказати релацију припадања, у нашем материјалу она се често јављају у међусобним комбинаторичним варијантама:

а) посесивни детерминатив – морфолошки облик изражавања посесије који своју примарну семантичку вредност (припадност) остварује тако што показује да појам у именици уз коју стоји припада једном од три лица сингулара или плурала, што значи да своју службу обавља веома прецизно: варирањем форме према лицу и броју посесора, као и према броју и роду посесума (више о морфемама из затворене класе посесива в. у: Roglić 2001: 17–21)[7]:

(40) [...] изваљена тела и око њих или по њима већ *слепљени праменови влажних, дугих, црних коса*. (НК114–115) – [...] en des poses abandonnées, des corps sur lesquels de longues chevelures éparses plaquent *leurs sombres mèches humides*. (SI147)

Уочен је и пример у којему је српски присвојни генитив трансформисан у конструкцију слободнијега превода где је припадање најпре назначено посесивним детерминативом а потом истакнуто предлошком структуром која је типична за фамилијарни дискурс и која има афективну вредност: *предлог à + наглашена лична заменица* (в. Riegel et al. 2011: 290; NPR: 1 s.v. *à*). Реч је о примеру којим се исказује однос ауторства:

(41) [...] њен Томча, као неко њено чедо, *дело њених руку* [...]. (НК162) – [...] son Tomtcha, son petit, *son œuvre à elle* [...]. (SI232)

Уз то, у проматраноме француском корпусу наведена посесивна морфема појављује се и комбинована са слободнијим преводом српске неконгруентне посесивне синтагме:

(42) [...] *с врелим прстима руке*, осећала је како ноћ све јача, тамнија и усамљенија бива [...]. (НК68) – [...] *de ses doigts fiévreux*, il lui semble palper les ténèbres, de plus en plus épaisses et enveloppantes [...]. (SI69)

(43) [...] као да су у селу, у планини, где треба чак преко брда *глас песме* да допре и разговетно се чује. (НК141–142) – [...] comme si, en pleins champs, *leur mélopée* eût dû se faire entendre clairement jusqu'au-delà de la montagne. (SI196)

б) предлошка група формирана помоћу предлога *à* – синтагма која уз бројне друге семантичке вредности садржи и посесивно значење (Roglić 2001: 67–69; в. Riegel et al. 2011: 644; Wagner, Pinchon 1962: 457–458; NPR: 1 s.v. *à*; TLFi: s.v. *à*):

(44) То је било њино, *њине куће и фамилије као право, одличје*. (НК135) – C'était *un droit et une sorte de privilège spécial à ceux de leur maison et de leur lignée* [...]. (SI183)

в) реченична конструкција која представља слободнији превод:

(45) *Горњи спрат куће подигао*, окречио га [...]. (НК29) – *Il surélева la maison*, la fit crépir [...]. (SI8)

(46) Али опет све занемело, све *са тајанственим и готово уплашеним изразом лица*. (НК90) – Mais tout rentre de nouveau dans le silence, et *toutes les mines se font mystérieuses et presque effarées*. (SI107)

(47) [...] покоји неиспевани, неисказани уздах и *глас неке песме*. (НК55) – [...] le soupir qu'exale pour la première fois, *mélodie secrète enfin proférée, la voix de sa propre vie*. (SI48)

(48) [...] чизмама утапка, нарочито крајеве, око зидова, да не штрчи испод ћилимова *слама нових рогожа*. (НК102) – [...] il foula encore, de ses pieds bottés, les coins du tapis, vers le mur, pour que l'on ne pût pas apercevoir *les nouvelles nattes de jonc* placées en dessous [...]. (SI127)

[7] А. Зриби-Херц (1999) говори о трима серијама посесивнога израза (морфолошког типа) у француском језику, то су: а) детерминативни посесиви (*les possessifs déterminatifs*) који припадају реду *mon*, придевски посесиви (*les possessifs adjectivaux*) који су из врсте *mien* и в) дативски посесиви (*les possessifs datifs*) који се у виду наглашене личне заменице користе и у предикатској структури за обележавање припадања (*Cette boîte est devenue à lui.*) и у именском изразу посесивности (*J'ai retrouvé une/sa boîte à lui.*). Више о овим облицима, њиховим структурним карактеристикама и употребним вредностима, као и о могућностима комбиновања наведених посесивних форми в. у: Zribi-Hertz (1999).

(49) [...] само што је носила антерију и то скупоцену, свилену, али опет је испод ње вирио *крај њене дугачке, дебеле сељачке кошуље*. (НК107) – [...] c'était une coûteuse tunique de soie sous laquelle, il est vrai, dépassait toujours *une longue chemise paysanne très épaisse*. (SI135)

5. ЗАКЉУЧАК

Истраживање употребе посесивнога беспредлошког генитива у роману *Нечиста крв* Борисава Станковића показује следеће:

а) супстантивна синтагма са посесивним беспредлошким генитивом у служби неконгруентнога атрибута фреквентан је синтаксички облик у анализираној грађи, среће се у готово седамдесет примера;

б) у склопу конструкције са посесивним генитивом на позицијама детермината/посесума и детерминанта/посесора забележене су лексеме разноврснога семантичког потенцијала, овим посесивним структурама исказан је широк значењски спектар посесивности отуђивог и неотуђивог карактера;

в) забележени су следећи синтаксичко-семантички модели супстантивне синтагме са посесивним беспредлошким генитивом:

– синтагма којом се означава припадничко-поседничка релација, тј. власништво. Централни члан синтагме је именица са значењем појма који припада власнику. Зависну атрибутску позицију (посесор) заузима беспредлошки генитив множинскога именичког облика или беспредлошки генитив везан обавезним детерминатором;

– падежна конструкција којом се изражава однос дела према целини. На позицији посесора /детерминанта налази се генитивна беспредлошка форма супстантивне речи којој као целини припада појам означен у надређеноме члану синтагме (детерминат/посесум). Уочене су две подврсте ове конструкције: структура са исказаном соматском посесијом и структура у којој је изречено припадање једнога дела материјалном предмету, објекту, апстрактном појму и сл. Конструкција за обележавање припадности дела целини представља најфреквентнији модел анализираног синтагматског споја у језичкоме материјалу;

– супстантивна синтагма којом се исказује релациона посесивност: родбински однос, релација (не)пријатеља, сарадника, друга, лица у службеном или пословном односу. Детерминант/посесор је именица у беспредлошкоме генитиву са обавезним детерминатором;

– падежна структура којом се одређује припадност по ауторству. Детерминант/посесор има форму беспредлошкога генитива везаног обавезним детерминатором и семантичку функцију аутора дела. Овај модел посесивне генитивне везе најмање је заступљен у испитаном корпусу;

г) уочени су примери стилске употребе беспредлошкога присвојног генитива: измењени ред речи произвео је стилистичку обојеност супстантивне синтагме;

д) резултати контрастивне анализе показују да је у францускоме преводу Станковићеве *Нечисте крви* српски посесивни генитив без предлога најчешће трансформисан у посесивну генитивну синтагму, семантички веома разуђену – означава припадност дела целини, припадност по власништву, родбинску везу, однос пријатеља, сарадника. Као остали француски еквиваленти српскога присвојног беспредлошког генитива појављују се следећа језичка средства, неретко међусобно комбинована: посесивни детерминатив, предлошка група са предлогом *à*, реченична конструкција која представља слободнији превод.

Литература

Белић, А. (1965). *Историја српскохрватског језика*, Књ. II, св. 1: *Речи са деклинацијом* (Предавања др Александра Белића). 2. издање. Београд: Научна књига.

Белић, А. (1998). О језичкој природи и језичком развитку. У: *Изабрана дела, Први том: Општа лингвистика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ивић, М. (1959). Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, IV. Нови Сад, 151–163.

Ковачевић, М. (2015). *Кроз синтагме и реченице*. Београд: Јасен.

Павловић, М. (1964–1965). Посесивни генитив и присвојни придев. *Наш језик*, Нова серија, XIV. Београд, 235–238.

Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ., Тошовић, Б. (2005). *Синтакса савременога српског језика: Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.

Станојчић, Ж. (2010). *Граматика српског књижевног језика*. Београд: Креативни центар.

Стевановић, М. (1939–1940). Посесивне форме у српскохрватском језику. *Годишњак Скопског филозофског факултета*, IV/1. Скопље, 1–50.

Стевановић, М. (1979). *Савремени српскохрватски језик: Граматички системи и књижевнојезичка норма II, Синтакса*. Београд: Научна књига.

Фелешко, К. (1995). *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. С пољског превела Гордана Јовановић. Београд–Нови Сад: Вукова задужбина–Матица српска–Орфелин.

***

Benveniste, É. (1966). *Problèmes de linguistique générale I*. Paris, France: Éditions Gallimard.

Charaudeau, P. (1992). *Grammaire du Sens et de l'Expression*. Paris: Hachette.

Chevalier, J.-C., Blanche-Benveniste, C., Arrivé, M., Peytard J. (1964). *Grammaire Larousse du français contemporain*. Paris: Larousse.

Dauzat, A. (1956). *Grammaire raisonnée de la langue française*. 4e édition. Lyon: IAC.

Fillmore, C. J. (2003). *Form and Meaning in Language*. Volume 1. *Papers on Semantics Roles*. Stanford, CA: CSLI Publications, 21–119.

Gardes Tamine, J. (2012). *La Grammaire – Syntaxe*. Tome 2. 5e édition. Paris: Armand Colin.

Godard, D. (1986). Les déterminants possessifs et les compléments de nom. *Langue française* 72, 102–122.

Herslund, M. (1996). Partitivité et possession inaliénable. *Faits de langues* 7 (Mars 1996), *La relation d'appartenance*, 33–42.

Ivić, M. (1967). Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća pridevska obrazovanja sufiksom *-ov* (*-ev*, *-ovljev*, *-evljev*), *-in* u odnosu „kombinatiričnih varijanata". *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, X. Нови Сад, 257–262.

Ivić, M. (2008). Iz padežne problematike. U: *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Karolak, S. (1996). Considérations sur le concept d'appartenance. *Faits de langues* 7, 101–110.

Katičić, R. (2002). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus.

Kupferman, L. (1996). Les génitifs : gouvernement d'antécédent et gouvernement thématique. *Langue française* 109, 104–125.

Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Treće, nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Matica Hrvatska.

NPR: Robert, P. (1996). *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Nouvelle édition du Petit Robert de Paul Robert. Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey. Paris: Dictionnaires Le Robert.

Radovanović, M. (1972). Општелингвистички аспект категорије „обавезни детерминатор" у синтакси. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XV/1. Нови Сад, 211–240.

Radovanović, M. (1979). Gramatika neotuđive posesije: neki slučajevi s implicitnim obaveznim determinatorom u srpskohrvatskom jeziku. *Зборник за филологију и лингвистику*, XXII/1. Нови Сад, 17–23.

Radovanović, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.

Riegel, M. (1984). Pour une redéfinition linguistique des relations dites de "possession" et d'"appartenance". *L'Information Grammaticale* 23, 3–7.

Riegel, M., Pellat, J.-Ch., Rioul, R. (2011). *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.

Roglić, V. (2001). *Posesivne kategorije i konstrukcije u francuskom jeziku*. Beograd: Mrlješ.

TLFi: *Le Trésor de la langue française informatisé*. <http://www.atilf.fr/tlfi> 12. XI 2017, 16. XI 2017.

Wagner, R. L., Pinchon, J. (1962). *Grammaire du français classique et moderne*. Édition revue et corrigée. Paris: Librairie Hachette.
Wilmet, M. (2010). *Grammaire critique du français*. 5e édition entièrement revue. Louvain-la-Neuve: De Boeck / Duculot.
Zribi-Hertz, A. (1999). Le système des possessifs en français standard moderne. *Langue française* 122, 7–29.

Грађа

(НК) – Станковић, Б. (1981). *Нечиста крв. Коштана*. Београд: Просвета – Нолит – Завод за уџбенике и наставна средства.
(SI) – Stankovitch, B. (1949). *Le Sang impur*. Traduction par Marcelle Cheymol-Voukassovitch. Préfaces d'André Chamson et de Yves Chataigneau. Paris: Éditions du pavois. Collection étrangère.

LE GÉNITIF POSSESSIF NON PRÉPOSITIONNEL DANS *LE SANG IMPUR* DE BORISAV STANKOVIĆ ET SES ÉQUIVALENTS FRANÇAIS

Résumé

Dans le présent article, nous étudions l'emploi du génitif possessif non prépositionnel dans le roman *Le Sang impur* de Borisav Stanković. En langue serbe, la construction avec ce type sémantique de l'attribut non congruent représente une forme grammaticale souvent utilisée pour exprimer la signification catégorielle de possession. De plus, il s'agit de la structure qui comprend des différents sous-types sémantiques conformément au sens des lexèmes en position du déterminé/objet possédé et du déterminant/possesseur. L'analyse du génitif possessif non prépositionnel en fonction attributive dans notre matériel linguistique définit : a) les modèles syntaxiques des groupes substantivaux à génitif possessif suivant que le génitif a une forme libre ou qu'il s'emploie avec un déterminant obligatoire ; b) les types sémantiques de rapport de possession établi entre l'objet possédé et le possesseur (nous constatons de nombreuses relations de possession aliénable et inaliénable : la relation de partie à tout, le type le plus fréquent dans le corpus examiné, puis le rapport de propriété, la relation familiale, le rapport d'amitié, la relation sociale et officielle et enfin, le rapport entre l'auteur et son œuvre, le type de possession le moins fréquent). L'examen de la version française du roman à l'aide de l'analyse contrastive montre le suivant : a) le génitif possessif serbe est transformé, dans la plupart des cas, en syntagme génitival possessif (N_1 + *de* + N_2) désignant plusieurs sortes de possession (l'appartenance d'une partie à un tout, la relation de propriété, le rapport entre des membres de la famille ou entre des amis, la relation sociale) ; b) comme équivalents français du génitif serbe observé apparaissent, de même, d'autres moyens linguistiques, souvent combinés entre eux (le déterminant possessif, le groupe prépositionnel introduit par *à*, la construction propositionnelle qui représente la traduction plus libre).

Mots clefs : génitif possessif non prépositionnel, syntaxe, sémantique, serbe, français, équivalent.

Станислав Станковић
Универзитет у Приштини,
Косовска Митровица, Србија,
Филозофски факултет //
Институт за српски језик САНУ,
Београд, Србија
stanislav.luznjak@gmail.com

Селена Станковић
Универзитет у Нишу, Србија
Филозофски факултет
selena.stankovic@filfak.ni.ac.rs

III

КОНТАКТНА ЛИНГВИСТИКА

UDK 811.163.41’37:811.111’37

Sonja Filipović Kovačević

POSLEDICE KONTAKATA SRPSKOG JEZIKA SA ENGLESKIM NA SEMANTIČKOM NIVOU*

Predmet izučavanja u ovom radu su kontakti srpskog jezika sa engleskim kroz anglicizme. Sa jačanjem uticaja anglo-američke kulture na globalnom nivou, anglicizacija srpskog jezika uzela je velik zamah posebno u poslednje 2−3 decenije. Stoga, cilj ovog rada je da se sistematski konstatuju posledice pozajmljivanja iz engleskog jezika na semantičkom planu uz oslanjanje na pristup kognitivne lingvistike, koja reči posmatra kao indikatore pojmovnih struktura, u kojima se nalazi značenje. Posledice jezičkih kontakata zabeležene su kroz sledeće kategorije: (1) obogaćen pojmovni i leksički sistem srpskog jezika, (2) preciznije izražavanje, (3) razvijanje novih značenja kod domaćih ili odomaćenih reči, (4) neprozirnost značenja, (5) inercijska sinonimija, (6) smanjena motivisanost značenja. Svaka kategorija je objašnjena i ilustrovana primerima anglicizama koji su u upotrebi u svakodnevnom opštem jeziku, posebno mlađe populacije, kao i u medijima, te tako odražavaju opšte aktuelne teme i dominantan vokabular iz različitih oblasti, npr. politike, ekonomije, tehnologije, mode i kozmetike, popularne kulture, elektronske komunikacije i sl. (npr. *blog*, *fizibiliti studija*, *hajlajter*, *monitoring*, *rijaliti šou*, *smartfon*, ...)

Ključne reči: anglicizmi, engleski, srpski, pozajmljivanje, semantika, posledice.

1. UVOD

Fenomenom jezičkog pozajmljivanja, koji je poslednjih decenija veoma izučavan u lingvistici, posebno se, svaka iz svoje perspektive, bave leksikologija, kontaktna lingvistika i sociolingvistika. Danas se izučavanje jezičkih kontakata uglavnom usredsređuje na uticaj engleskog jezika i anglo-američke kulture na druge jezike sveta upravo zbog velikog ekonomskog, političkog i kulturološkog uticaja Amerike u globalnim razmerama.

Srpski jezik u ovom smislu ne razlikuje se od drugih jezika, te je uticaj engleskog jezika u stručnim registrima, ali i u svakodnevnom govoru izuzetno zastupljen. Anglicizmi u srpskom jeziku redovno se upotrebljavaju u različitim registrima, na primer u registru tehnoloških inovacija i računarstva: *smartfon*, *bloger*, *spam*; u registru ekonomije: *brendiranje*, *fizibiliti studija*, *merdžer*; u registru politike: *implementacija*, *monitoring*, *Bregzit*; u registru mode: *autfit*, *gliter*, *stajling*; u registru popularne kulture: *blokbaster*, *rijaliti šou*, *rejv*, i sl.

Ovom širokom temom u skorije vreme bavi se više autora iz različitih uglova, od kojih će ovde biti spomenuto nekoliko. Prćić (2011; 2013; 2014) uvodi oblast kontaktno-kontrastivne lingvistike, pojmove kao što su kontaktna jezička kultura, kontaktnojezička kompetencija, engleski kao odomaćeni strani jezik, anglosrpski, nemarni „funkcionalni stil”, pseudonorma, i daje klasifikaciju anglicizama po različitim kriterijumima – po obličkoj realizaciji, nastanku, opravdanosti i odomaćenosti. Ortografsko-fonološkom i morfološkom adaptacijom anglicizama bavi se Filipović (2003; 2005), dok se semantičkom adaptacijom bave Filipović (2006) i Milić (2013). Pragmatičkom analizom, koja je uvedena kao novina, bave se Mišić Ilić i Lopičić (2011), Mišić Ilić (2014; 2017) i Panić Kavgić (2006). Najzad, kognitivnolingvističku analizu anglicizama daju Rasulić (2008) i Filipović-Kovačević (2011).

* Rad je napisan u okviru projekta broj 178002 (*Jezici i kulture u vremenu i prostoru*), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Anglicizme u stručnim registrima izučavaju sledeći autori: Milić (2013) u sportskom registru, Mićić i Stojadinović (2013) u medicinskom registru i Silaški (2012) u ekonomskom registru.

Cilj ovog rada je da se sistematski zabeleže posledice jezičkog pozajmljivanja iz engleskog jezika na semantičkom planu, te obrazlože i ilustruju kroz primere anglicizacije srpskog jezika. Nastoji se pokazati koje su glavne tendencije u pogledu promene leksičkog sastava srpskog jezika, uz primenu kognitivnolingvističkog shvatanja o utemeljenosti jezika u pojmovnoj strukturi. Kao rezultat ovakvog pristupa anglicizmima predložena je klasifikacija koja konstatuje i ilustruje semantičke i pojmovne promene do kojih u srpskom jeziku dolazi prilikom pozajmljivanja. Konstatovane su sledeće kategorije: 1. obogaćen pojmovni i leksički sistem srpskog jezika kao jezika primaoca, 2. preciznije izražavanje, 3. razvijanje novih značenja kod domaćih/odomaćenih reči, 4. neprozirnost značenja, 5. inercijska sinonimija, i 6. smanjena motivisanost značenja. Zabeležene posledice pozajmljivanja biće predstavljene i objašnjene na primerima anglicizama koji su u upotrebi u svakodnevnom opštem jeziku, posebno mlađe populacije, kao i u medijima, te tako odražavaju opšte aktuelne teme i dominantan vokabular iz različitih oblasti, npr. politike, ekonomije, tehnologije, mode i kozmetike, popularne kulture, elektronske komunikacije i sl. (npr. *blog*, *fizibiliti studija*, *hajlajter*, *monitoring*, *rijaliti šou*, *smartfon*, ...)

2. TEORIJSKI OKVIR: KONTAKTNA LINGVISTIKA

Jezik je dinamičan i stalno se menja u skladu sa opštim kulturološkim trendovima, ali čini se da promene u srpskom jeziku danas nastaju brže nego u ranijim periodima razvoja ovog jezika. Razlog za ovu pojavu je ogroman uticaj anglo-američke kulture, koja je toliko dominantna da većina novih tekovina, tj. pojmova, posebno kulturoloških i tehnoloških, dolazi iz nje. Interesantno je da najranija izučavanja jezičkih kontakata ističu vezu između jezika i kulture, tj. u prvi plan čak stavljaju kulturološko pozajmljivanje (npr. Sapir (1921); Bloomfield (1933: 445); Weinreich (1953)). Pojava ogromnog uticaja engleskog jezika neminovno se odražava i na srpski, jer sa novim pojmovima dolaze i nove engleske reči koje ih imenuju, što Prćić (2011: 17) naziva jezičkom angloglobalizacijom. Zbog svoje međunarodne dominacije kao i poprimanja svojstava tipičnih za drugi i maternji jezik, Prćić (2011: 21) prepoznaje nov status engleskog jezika, *engleski kao odomaćeni strani jezik*, koji pokazuje da je „engleski jezik objektivno i subjektivno postao deo (mnogih) maternjih jezika i kultura u svetu, tako da su neka od njegovih svojstava stranog jezika oslabila." Kao takav, engleski danas u globalnim razmerama ima i novu *funkciju dopunskog jezika* „jer on dopunjava komunikativne potrebe date jezičke zajednice tako što popunjava stvarne i pretpostavljene leksičke i druge praznine u maternjem jeziku i na taj način doprinosi uobličavanju jednog više ili manje zaokruženog komunikacionog resursa, koji sačinjava maternji jezik obogaćen odabranim elementima engleskog jezika" (Prćić 2011: 18).

Matras (2009: 146−147) smatra da termin *pozajmljivanje* nije precizan budući da se lekseme ne vraćaju u jezik iz kog su preuzete; pored toga, ovaj termin suviše ističe pripadnost jednom jeziku umesto da se akcenat stavi na dinamički proces deljenja jezičkih struktura. Johanson (2002) predlaže termin *kopiranje* (eng. copying), čime naglašava kreativnu upotrebu reči u jeziku primaocu, a Matras (2009: 146) predlaže termin *replikacija* (eng. replication), čime naglašava kontekstualizovanu upotrebu reči u komunikativne svrhe. Čini se da bi adekvatan termin u srpskom jeziku mogao biti *preuzimanje*. Međutim, u nastavku će se koristiti uobičajen termin − pozajmljivanje.

Kako Filipović (2005: 10) ističe, dva su razloga za masovno jezičko pozajmljivanje: 1) komunikativni, jer gotovo sve novine dolaze iz anglofonog sveta, pa govornici nemaju reči kojima bi uputili na novi pojam, i 2) psihološki, jer je u modernom svetu nepisano pravilo da je znati engleski jezik pitanje društvenog statusa; ovu pojavu Prćić (2011: 149, 157) naziva statusnom upotrebom anglicizama. Pozajmljivanje iz komunikativnih razloga često se može smatrati opravdanim, dok se pozajmljivanje iz psiholoških razloga najčešće svodi na neopravdanu upotrebu, jer vodi ka uvođenju inercijskih sinonima (npr. *kul* naspram *odlično*, *sjajno*; *edukacija* naspram *obrazovanje*; o inercijskim sinonimima pišu Prćić (2011: 57, 147) i Milić (2013: 125−126)).

U vezi sa neophodnosti pozajmljivanja reči iz engleskog jezika Prćić (2011: 186−187) je razvio skalu opravdanosti, te razlikuje sledeće kategorije: 1) sasvim neopravdan anglicizam – ukoliko već postoji domaća ili odomaćena reč za dati strani sadržaj (npr. *implementacija* prema *sprovođenje*), 2) neopravdan anglicizam – ukoliko postoji mogućnost prevođenja stranog sadržaja na srpski; (npr. *kol-centar* prema *pozivni centar*), 3) uslovno opravdan anglicizam – ukoliko nudi mogućnost upadljivije kraćeg i ekonomičnijeg izražavanja novog ili postojećeg sadržaja od domaće ili odomaćene reči (npr. *horor film* prema *film strave i užasa*), 4) opravdan anglicizam – ukoliko uvodi novu nijansu značenja u sistem srpskog jezika (npr. *hamburger* prema *pljeskavica*), 5) sasvim opravdan anglicizam – ukoliko unosi sasvim novo značenje u sistem srpskog jezika i tako popunjava leksičku i/ili pojmovnu prazninu (npr. *milkšejk*).

Proces jezičkog pozajmljivanja, prema Filipoviću (1986: 38−39), podrazumeva jezik davalac i jezik primalac koji su u interferenciji, pri čemu je krajnji cilj ovog procesa integracija strane reči u jezik primalac kroz supstituciju ekvivalentnih elemenata. Pozajmljivanje se sprovodi kroz tri faze: 1. prebacivanje koda, kada bilingvalni govornik alternativno upotrebljava stranu reč – model; 2. interferencija, kada dolazi do preklapanja dva jezika i delimične adaptacije; tada nastaje kompromisna replika, i 3. integracija, kada se strani element uklopio u sastav jezika primaoca; to je replika. Filipović (1986) pokazuje da se anglicizmi mogu analizirati po dva glavna kriterijuma. Prvi je stepen integrisanosti u jezik primalac, ovde srpski jezik na fonološkom, morfološkom i semantičkom nivou, pri čemu stepene adaptacije označava terminima transfonemizacija (Filipović, 1986: 72−77), transmorfemizacija (Filipović, 1986: 119−125), i promene u semantičkoj ekstenziji, koja podrazumeva suženje i/ili proširenje u broju značenja i polju značenja (Filipović, 1986: 161−184). Drugi kriterijum se odnosi na primarnost i sekundarnost u adaptaciji na svim jezičkim nivoima, i to na osnovu kvaliteta promena (Filipović, 1986: 55−57). Primarne promene tipične su za dvojezičnost i nestalne su (npr. *marketing,* gde je engleski sufiks *-ing* samo transfonemiziran, a ne zamenjen ekvivalentnom srpskom morfemom). Sekundarne promene su tipične za jednojezičnost, stalne su i nepromenljive, a dešavaju se nakon što se pozajmljenica potpuno integrisala u sastav jezika primaoca (npr. *marketinški*, gde je na imenicu *marketing* dodat srpski sufiks za derivaciju prideva *-ški*, te je nastao pridev).

2.1. Kognitivna lingvistika i anglicizmi

Ovaj rad ima kognitivnolingvističku notu, te je jedan od zadataka i da predstavi anglicizme u ovom teorijskom okviru. Prema shvatanju u kognitivnoj lingvistici jezik je neodvojivi deo ukupne psihološke organizacije (Klikovac 2004: 9), te se jezičke pojave opisuju u sprezi sa drugim kognitivnim fenomenima. Smatra se da je semantička struktura pojmovna struktura (Evans i Green 2006: 158−160), tj. da značenje nije u samim rečima, već je ono na nivou pojmova, koji se obrazuju na osnovu čovekovog fizičkog, čulnog, emocionalnog i intelektualnog iskustva u svetu koji ga okružuje (Klikovac 2004: 9). Stoga, reči su samo indikatori ili signali za „otkrivanje" značenja, koje je enciklopedijske prirode, tj. sadrži i vanjezička znanja (Evans i Green 2006: 160−162; Klikovac 2004: 9). Drugim rečima, reči su signali za aktiviranje pojmova, u kojima je smešteno značenje, koje, kao encikolpedijsko, sadrži informacije i o našem iskustvu u vezi sa konkretnim pojmom, te je stoga donekle relativno i kulturološki specifično. U kontekstu jezičkog pozajmljivanja, situacija sa leksemama, tj. pozajmljenicama, a ovde anglicizmima, je specifična. U prototipskom pozajmljivanju, koje je motivisano komunikativnim razlozima, u jezik primalac prvo se uvodi nov pojam iz druge kulture, na primer 'fotografija samog sebe, koju ljudi tipično prave slikajući se pametnim telefonom ili veb-kamerom i dele je putem društvenih mreža',[1] zatim se konstatuje da u jeziku primaocu ne postoji reč za taj pojam, te se zajedno sa pojmom pozajmljuje i strana reč, npr. *selfi*, i to u obliku prilagođenom jeziku primaocu – fonološkom, ortografskom, morfološkom. Na kraju, nastaje anglicizam, kao specifična jezička struktura, tj. reč koja ima veze sa dva

[1] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/selfie

jezička koda budući unosi pojam iz engleskog jezika, a oblički se uklapa u srpski jezik. (O kognitivnom statusu anglicizama videti u Filipović-Kovačević 2011: 250–261).

Za potrebe analize anglicizama iz kognitivnolingvističke perspektive potrebno je pojasniti i prirodu pojmovnih predstava, kao i princip motivisanosti reči i struktura. Što se tiče pojmova, posebno je uvreženo shvatanje da se u osnovi čovekovog razmišljanja i organizacije iskustva nalaze pojmovne metafore i metonimije, što se odražava u strukturi jezika (Lakoff i Johnson 2003). Na primer, konvencionalna metafora SREĆA JE GORE je u osnovi izraza: *Bio je na sedmom nebu* i *To mu je podiglo raspoloženje*,[2] dok je konvencionalna metonimija AUTOR UMESTO DELA u osnovi izraza: *Čitamo Šekspira*.[3] Što se tiče značenja, ono je suštinski motivisano; iz ovoga proizlazi da su polisemija reči i značenja idioma motivisani i logički objašnjivi. prenesena značenja tipično motivisana (Lakoff 1987, Kövecses 2002: 233−247). Kövecses (2002: 201−210) ističe da motivacija može da se zasniva na tri kognitivna mehanizma: na pojmovnoj metafori, pojmovnoj metonimiji i konvencionalnom znanju. Na primer, uobičajenu kolokaciju *lokalni ogranak* organizacije, gde ogranak ima preneseno značenje: 'podružnica, filijala, sekcija'[4] razumemo zahvaljujući konvencionalnoj pojmovnoj metafori: DRUŠTVENE ORGANIZACIJE SU BILJKE. Polisemija je pravilnost u jeziku, a nedoslovna značenja najčešće su zasnovana upravo na pojmovnim metaforama i/ili metonimijama. To sve daje unutrašnju logiku jeziku i govori u korist opštoj motivisanosti značenja.

U nastavku, kroz analizu, biće pokazano kako anglicizmi kao produkt procesa jezičkog pozajmljivanja, utiču na promenu leksičkog sastava srpskog jezika, ali i pojmovne i semantičke strukture.

3. ANALIZA: POSLEDICE ANGLICIZACIJE SRPSKOG JEZIKA

Nadalje su predstavljene, objašnjene i ilustrovane posledice jezičkog pozajmljivanja iz engleskog jezika u srpski na semantičkom planu, kroz pomenute ustanovljene kategorije.

3.1. Obogaćen pojmovni i leksički sistem srpskog jezika

Sa novim rečima preuzetim iz jezika davaoca, u jeziku primaocu može doći do obogaćivanja kako leksičkog tako i pojmovnog sistema. U kontekstu jezičkih kontakata, kada se izvorni govornici srpskog jezika susretnu s novim pojmovima koje žele da izraze, a koji uglavnom potiču iz dominantne angloameričke kulture, oni posežu za postojećim engleskim rečima, koje fonološko-ortografski prilagođavaju srpskom jeziku; tako nastaju prototipski preoblikovani anglicizmi (Prćić 2011: 123−125). Ovakav postupak preuzimanja reči i pojmova je opravdan i racionalan kada su u pitanju kulturno specifične reči (npr. *kilt*), ali često i kada su u pitanju reči koje se globalno upotrebljavaju (npr. *vebsajt*). Danas je posebno izražena tendencija ka pozajmljivanju potonjih reči, koje odražavaju globalne trendove, a one uglavnom pripadaju sledećim tematskim oblastima: a) svetska politika i privreda (npr. *Bregzit*, *biogas*, *monitoring*, *spinovati*...); b) popularna kultura (npr. *lajfkouč*, *rijaliti šou*, *trening asertivnosti*...), c) moda i kozmetika (npr. *begi stil*, *fejslifting*, *gliter*, *hajlajter*, *prajmer*...), d) tehnologija (npr. *flet monitor*, *smartfon, slot*, *tablet*...), i posebno d) komunikacija putem Interneta i društvenih mreža (npr. *blog*, *izguglati*, *hešteg*, *hejtovati*, *lajkovati*, *vebinar*...), kao i e) kompjuterske igrice (npr. *čest*, *hilovati*, *raš*, *sejvovati*, *skin*...). Ovakve reči, kulturološki obeležene ili neobeležene, koje imaju tendenciju širenja u druge kulture Prćić (2011: 176) naziva kulturno ekspanzivnim rečima. Navedena pojava ovde će biti ilustrovana upravo ovakvim anglicizmima:[5]

[2] Klikovac (2004: 23).

[3] Kövecses i Radden (1997: 57).

[4] Značenje je dato prema RSJ.

[5] Zbog ograničenog prostora u radu svaka tematska oblast biće ilustrovana opisivanjem jednog anglicizma.

Kreditni rejting (im.) (eng. *credit rating*, im.) − 'stručna procena koju daje banka ili neka kompanija o tome da li je neka osoba ili preduzeće u stanju da vrati dug.'[6] Ovaj anglicizam je posebno postao aktuelan sa novim programima dobijanja i vraćanja pozajmice iz inostranstva na nivou države.

Rijaliti šou (im.) (eng. *reality show*, im.) − 'zabavni televizijski program u kome se snima ponašanje običnih ljudi u određenim režiranim situacijama.'[7] Ovo je nov tip programa, koji predstavlja žanr između dokumentarnog i igranog filma.

Hajlajter (im.) (eng. *highlighter*, im.) − 'kozmetički proizvod koji služi za isticanje određenih crta lica, npr. očiju ili jagodičnih kosti.'[8] To je nov pojam i nova reč; u srpskom jeziku postoje lekseme *rumenilo* i *senka*, koje se nanose na jagodične kosti, tj. kapke, prema redosledu navođenja, ali imaju drugačiju teksturu i postižu drugačiji efekat.

Blog (im.) (eng. *blog*, im.) − 'veb-sajt na kome korisnici postavljaju hronološke, aktuelne elektronske dnevnike u koji iznose svoje mišljenje na određene teme i gde drugi korisnici ostavljaju svoje komentare.'[9] *Blog* je rezultat jednog novog vida komunikacije, koji nije prethodno leksikalizovan u srpskom jeziku.

Helt (im.) (eng. *health*, im.) − 'zdravlje u prenesenom smislu; numerički izraženo svojstvo koje pokazuje koliko još štetnih uticaja lik iz kompjuterske igrice može da podnese'.[10]

3.2. Preciznije izražavanje

Druga posledica jezičkog pozajmljivanja na semantičkom planu je doprinos anglicizama preciznijem izražavanju. Misli se na situacije gde anglicizam postoji uz već ustanovljenu domaću/odomaćenu srpsku reč, ali sadrži dodatna semantička obeležja, koja ga čine značenjski bogatijim i preciznijim. U tom smislu Prćić (2011: 148) uvodi nov tip semantičkog odnosa, koji naziva hiposinonimija. Na primer, hiposinonimi su *sok* i *đus* 'sok, ali od narandže'. *Sok* i *đus* su sinonimi, jer imaju isto osnovno značenje, ali su i u odnosu hiponimije; anglicizam je vrsta domaće reči, tj. *đus* (hiponim) je vrsta *soka* (hiperonim). Ostali primeri hiposinonimije koje Prćić (2011: 148) navodi su: *hamburger* prema *pljeskavica*, *laptop* prema *računar*, *bejbisterka* prema *dadilja*, *dil* prema *dogovor*. U ovu kategoriju spadaju i sledeći zabeleženi noviji anglicizmi:

Tablet (im.) (eng. *tablet*, im.) prema *računar* (im.)/*laptop* (im.); *tablet* je vrsta *računara* i to: 'mali prenosni računar sa unosom podataka direktno preko ekrana, a ne prvenstveno preko tastature i miša'.[11]

Smartfon (im.) (eng. *smartphone*, im.) prema *mobilni telefon* (im.); *smartfon* je vrsta mobilnog telefona, i to: 'mobilni telefon koji obavlja mnoge kompjuterske funkcije; prototipski ima ekran osetljiv na dodir, pristup internetu i operativni sistem koji podržava preuzete aplikacije'.[12]

Sejvovati (gl.) (eng. *save*, gl.) prema *sačuvati* (*zapamtiti*) (gl.); *sejvovati* znači 'na kompjuteru ili konzoli memorisati nivo do kojeg se stiglo prilikom igranja igrica kako bi se sačuvali podaci'. Stoga, *sejvovati* ima suženo polje značenja u odnosu na *sačuvati*, jer se upotrebljava samo u domenu kompjuterskih igrica.

Pasvord (im.) (eng. *password*, im.) prema *lozinka* (im.), *šifra* (im.); *pasvord* je 'jedinstven niz znakova koje korisnik mora uneti da bi pristupio nekom kompjuterskom sistemu'.[13] S druge strane *lozinka* je 'šifra koju daje banci ulagač koji želi da ostane anoniman',[14] a *šifra* je 'tajno pismo, ili tajno

---

[6] Značenje je dato prema: https://www.ldoceonline.com/dictionary/credit-rating

[7] Značenje je dato prema: https://en.oxforddictionaries.com/definition/reality_show

[8] Značenje je dato prema: https://en.oxforddictionaries.com/definition/highlighter

[9] Značenje je dato prema: https://www.netlingo.com/word/blog.php

[10] Značenje je dato prema: https://en.wikipedia.org/wiki/Glossary_of_video_game_terms

[11] Značenje je dato prema: https://en.oxforddictionaries.com/definition/tablet

[12] Značenje je dato prema: https://en.oxforddictionaries.com/definition/smartphone

[13] Značenje je dato prema RNA.

[14] Značenje je dato prema *Rečniku srpskog jezika* (RSJ).

obeležavanje nečega, sistem znakova u kome slova, reči i brojke imaju izmenjenu vrednost i koji se mogu protumačiti samo pomoću utvrđenog, dogovorenog ključa'.[15] Stoga *pasvord* ima drugačije polje značenja u odnosu na *lozinku*, koja se odnosi na bankarstvo, a suženo polje značenja u odnosu na *šifru*.

3.3. Razvijanje novih značenja domaćih ili odomaćenih reči

Treći tip uticaja engleskog jezika na srpski jeste razvijanje novih značenja domaćih ili odomaćenih reči. Ovde je u pitanju skriveni uticaj engleskog jezika koji se dešava najčešće kao rezultat nepoznavanja formalnih i sadržinskih lažnih parova. Ukoliko šira jezička zajednica duže vreme i sistematski upotrebljava domaću ili odomaćenu reč u novom značenju preuzetom iz engleskog jezika, te se tako uz staro značenje razvija i novo, onda se ipak mora prihvatiti da je reč razvila novo značenje. Reč sa tim novim značenjem prošla je kroz fazu konsolidacije (Prćić 2008: 90). Reči koje služe kao ilustracija za ovo uglavnom su stranog porekla, grčkog, latinskog ili engleskog, koje su odomaćene, te su naknadno razvile dodatna značenja pod uticajem engleskog jezika:

Dijeta (im.) (eng. *diet*, im.) − poreklom je iz grčkog, a u srpskom jeziku znači: 'određeni način ishrane koji propisuje lekar radi lečenja ili očuvanja zdravlja: *dijabetička ˜*, *˜ za mršavljenje*'.[16] Takođe, *dijeta* znači i 'redukovan režim ishrane: *Ugojila sam se*; *moram na dijetu*.' Međutim, naknadno ova leksema razvila je još jedno, prošireno značenje pod uticajem engleskog jezika: 'vrsta hrane koju neko jede svaki dan (*izbalansirana dijeta*, *vegeterijanska dijeta*)', prema značenju modela *diet*.[17] U srpskom jeziku to značenje već ima reč *ishrana*.

Definitivno (pril.) (eng. *definitely*, pril.) − Ova reč ušla je u srpski jezik iz latinskog i ima značenje: 'odlučno, presudno, određeno, izrično, konačno, zaključeno'.[18] Pod uticajem engleskog jezika, poprimila je još jedno značenje, kao rezultat neprepoznavanja formalnog lažnog para (Prćić 2011: 82), tj. od engleske reči *definitely*, te znači i 'zasigurno': *Sutra definitivno dolazim na proslavu*. (Prćić 2011: 82)

Detektovati (gl.) (eng. *detect,* gl.) − U srpskom jeziku već odavno postoji reč *detekcija*, latinskog porekla, u značenju 'otkrivanje, obelodanjivanje, iznošenje na videlo', kao i njoj morfološki i semantički srodne reči detektiv, detektor, detektor laži'.[19] Međutim, u skorije vreme, pod uticajem engleskog jezika, nastao je glagol *detektovati* pod uticajem engleskog glagola *detect*, sa značenjem 'otkriti, zapaziti, uočiti nešto što nije lako primetiti': *Detektovan je radioaktivni oblak iznad Evrope*; *detektovati promene/bolest*.

Diler (im.) (eng. *dealer,* im.) − Ovu reč LSRI ne navodi. To je reč koja je iz engleskog jezika ušla u srpski, u sledećim značenjima: 1. 'osoba ili firma koja prodaje ili preprodaje robu, obično vredniju, krajnjem kupcu; prodavac; preprodavac' (*diler automobila*); 2. 'preprodavac droge'. Treće značenje: 'ulični preprodavac deviza'[20] nije iz engleskog jezika, tj. engleska reč *dealer* nema to značenje. Pretpostavka je da se razvilo od drugonavednog značenja, proširenjem polja značenja, tako da nelegalna prodaja obuhvata ne samo drogu, nego i razmenu valuta po nezvaničnom kursu.

Komentarisati (gl.) (eng. *comment,* gl.) − U srpskom znači 'da(va)ti komentar, objasniti, objašnjavati; izneti svoj stav, mišljenje i sl.: *˜ slučaj*, *˜ proceduru izbora*'.[21] Međutim, sada ova reč ima i suženo značenje, u hiposinonimskom odnosu prema navedenom, jer znači i 'iznositi sopstveni stav na društvenoj mreži, ili u tematskim blogovima, tj. u okviru novorazvijenog obrasca digitalne komunikacije'.

---

[15] Značenje je dato prema RSJ.

[16] Značenje je dato prema RSJ.

[17] Značenje je prema *Longman Dictionary of Contemporary English* (LDOCE): https://www.ldoceonline.com/

[18] Značenje je dato prema *Leksikonu stranih reči i izraza* (LSRI).

[19] Značenje je dato prema LSRI.

[20] Značenja reči *diler* navedena su prema RNA.

[21] Značenje je dato prema RSJ.

Locirati (gl.) (eng. *locate,* gl.). − U srpskom jeziku *locirati* je odomaćen glagol poreklom iz latinskog jezika i ima sledeća značenja: 'odrediti nečemu mesto (obično prema nekom planu); smestiti, postaviti (najčešće neki građevinski objekat)'.[22] U novije vreme ovaj glagol je počeo da se upotrebljava u još jednom značenju preuzetom iz engleskog jezika (eng. *locate*, gl.): 'odrediti mesto nečega u određenom kontekstu, ali ne u fizičkom smislu; ustanoviti, odrediti':[23] *locirati problem/istraživanje*.

Partner (im.) (eng. *partner,* im.) − U srpskom jeziku ova reč ima ustanovljeno značenje: 'učesnik, drug u plesu, igri karata i dr.'[24] Međutim, u skorije vreme razvila je još dva značenja. Jedno je 'saradnik u poslu: poslovni partner', a drugo je 'jedna od dve osobe u u ljubavnoj vezi' po analogiji sa jednim od značenja engleske imenice *partner*.[25] Na taj način se izbegava pružanje informacije o tipu ljubavne veze, kao i o polu osoba.

Profil (im.) (eng. *profile*, im.) − Poreklom je iz francuskog jezika, a u srpskom znači sledeće: '1. bočni izgled, lik (nekog predmeta, lica, i sl.), kao i 4. skup bitnih, tipičnih karakteristika kakve profesije: ~ inženjera.'[26] Međutim, najnovije značenje ove reči nije još zabeleženo u rečnicima, a preuzeto je iz engleskog jezika (eng. *profile*, im.): 'informacije o korisnicima ponaosob na društvenim mrežama (npr. ime, rodni grad, interesovanja, slike, i sl.)'.[27]

Status (im.) (eng. *status*, im.) − U srpskom jeziku ima značenje 'položaj, stanje'.[28] Pored ovoga, znači i 'povoljan, prestižan položaj u društvu', što nije zabeleženo ni u RSJ, ni u RNA, ni u LSRI. Međutim, u novije vreme, reč *status* je razvila još jedno značenje, koje se odnosi na nov vid digitalne komunikacije, konkretno društvenih mreža, i to pod uticajem jednog od značenja engleske reči *status* (im.) 'kratka informacija o sopstvenim razmišljanjima, osećanjima, o tome gde se nalaze i sl., koje objavljuju korisnici Fejsbuka'.[29]

3.4. Neprozirnost značenja

Kao četvrta posledica jezičkog pozajmljivanja na semantičkom nivou može se izdvojiti neprozirnost značenja anglicizama u srpskom jeziku. Ovde se prvenstveno misli na anglicizme čiji su modeli u engleskom jeziku morfološki složenije strukture (izvedenice, složenice i slivenice), te su im i značenja donekle predvidljiva. U srpskom jeziku, prototipski anglicizmi, koji su preoblikovani, tj. fonološko-ortografski prilagođeni srpskom jeziku (Prćić 2011: 124−125), jesu formalno neraščlanjivi i semantički neprozirni iz perspektive maternjeg govornika srpskog jezika. Kada se jave novi pojmovi, dominantan trend je bio korišćenje kreativnog, morfosintaksičkog i semantičkog, potencijala srpskog jezika kroz kalkiranje (tipa *neboder* prema *skyscraper*) ili funkcijsku aproksimaciju (tipa *vazdušna vreća* prema *air bag*). Danas se prevashodno poseže za pozajmljivanjem, čime se smanjuje transparentnost značenja leksičkog fonda srpskog jezika, uopšteno posmatrano. Ovu pojavu ilustruju sledeći anglicizmi:

Antiejdž (im.) (*krema*) – pridev *antiage* ima prozirnu semantiku u engleskom jeziku (*anti* (pref.) 'suprotno, protiv' + *age* 'starost').

Bronzer (im.) – imenica bronzer u engleskom jeziku ima sledeću strukturu: *bronze* (gl.) 'potamneti od izlaganja suncu' + -er (sufiks koji obrazuje imenice).

Lajfkouč (im.) – imenica *lifecoach* u englskom jeziku ima strukturu: *life* (im.) 'život' + *coach* (im.) 'lični učitelj ili savetnik'.

---

[22] Značenje je dato prema LSRI.

[23] Značenje je dato prema *Oxford English Living Dictionaries* (OELD): https://en.oxforddictionaries.com/definition/locate

[24] Značenje je dato prema LSRI.

[25] Značenja su data prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/partner

[26] Ostala značenja reči *profil* videti u RSJ.

[27] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/profile

[28] Značenje je dato prema RSJ.

[29] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/status

Onlajn (prid., pril.) – pridev ili prilog *online* ima prozirnu semantiku u engleskom jeziku (*on* (predl.) 'koji se prenosi putem radio, televizijskog kanala'+ *line* (im.) 'telefonska veza ili usluga').

Trendseter (im.) – imenica *trendsetter* u engleskom jeziku je prozirna i ima strukturu: *trend* (im.) 'opšti pravca u kome se nešto menja; moda'+ *set* (gl.) 'dati nekome primer koji bi drugi trebalo da prate' + *-er* (suf.) 'označava osobu koja vrši određenu radnju'

Navedeni anglicizmi su proste reči u srpskom jeziku, neraščlanjive strukture i semantički neprozirne. Strani pojmovi koje izražavaju mogli bi se izraziti korišćenjem morfosintaksičkih sredstava srpskog jezika na sledeći način: *antiejdž* (*krema*) – (*krema*) *protiv starenja*, *bronzer – puder za potamnjivnje/preplanulost lica*, *lajfkouč – životni savetnik*, *onlajn – internetski/na internet vezi*, *trendseter – onaj ko diktira trendove*. Važno je napomenuti da se ovde ne nameće i ne propagira upotreba prevedenih struktura, jer su preoblikovani anglicizmi već duboko ukorenjeni i prihvaćeni, nego se s jedne strane, želi ukazati na dominantan trend stvaranja preoblikovanih anglicizama prilikom jezičkih kontakata. Ovakav trend danas je dominantan u odnosu na prevođenje, koje je ranije bilo mnogo zastupljenije. Do ovakve situacije došlo je najvećim delom usled sve masovnije i brže globalizacije i uticaja angloameričke kulture, te i pojmova, pri čemu nema vremena za prevođenje i standardizaciju novih termina. S druge strane, želi sa ukazati na to da su prevedene strukture duže, što je u suprotnosti sa principom ekonomičnosti u jeziku. Prevođenje često dovodi do dugačkih i rogobatnih struktura, a brz način komuniciranja u današnje vreme podrazumeva što jezgrovitije prenošenje željenog sadržaja; o tome svedoči i elektronska komunikacija u u kojoj se izbegavaju čak i reči, te se radije koriste ilustrativne sličice i simboli. U svakom slučaju, bitno je istaći da je situacija danas takva da jezička ekonomija ima primat nad prozirnošću značenja.

3.5. Inercijska sinonimija

Još jedna uočena posledica pozajmljivanja je nagomilavanje sinonima. Do nje dolazi kada u srpskom jeziku već postoji domaća ili odomaćena reč kojom se upućuje na određeni pojam. Pod uticajem engleskog jezika za jedan isti pojam koriste se dve reči, domaća reč i anglicizam, čime se narušava princip ekonomičnosti u jeziku, a anglicizam je obeleženi član. Prćić (2011: 57, 147) i Milić (2013: 125−126) za ovu pojavu koriste termin inercijski sinonimi. Na primer: *edukacija – obrazovanje*; *implementacija – sprovođenje*; *krucijalan*, *esencijalan – suštinski*, *najbitniji*; *koučing – savetovanje*, *podučavanje*; *medikamenti – lekovi*; *monitoring – praćenje*, *kontrola*, *nadzor*; *mejkap – šminka*. Međutim, ova pojava može da dovede do dvosmislenosti, kao i do raslojavanja značenja, pri čemu značenja reči vremenom počinju da se razvijaju u drugačijim pravcima. Na primer, *menadžer* ima značenje slično značenju reči *direktor*, *šef*, *upravnik*, ali je u srpskom jeziku razvilo i dodatnu komponentu značenja [+ neuspešan], kroz ironičnu upotrebu kada označava nekoga ko nema pravo zanimanje; *personaliti* je u sinonimskom odnosu sa reči *ličnost*, ali ima i dodatno obeležje [+ poznat]; *džetset* je u sinonimskom odnosu sa reči *elita* 'odabrani sloj društva; manji broj ljudi koji se smatraju društveno, intelektualno ili profesionalno superiornim unutar neke društvene skupine';[30] međutim, *džetset* ima dodatnu komponentu značenja [+ bogat].

3.6. Smanjena motivisanost značenja

Prilikom pozajmljivanja leksema iz engleskog jezika i njihove integracije u srpski dolazi do opšteg smanjenja motivisanosti značenja, odnosno metaforičke i metonimijske konceptualizacije, uopšte u vokabularu srpskog jezika. Kako je u pododeljku 2.1. pokazano, prema shvatanju u kognitivnoj lingvistici, značenje je suštinski motivisano, a u osnovi polisemije je najčešće jedan od tri kognitivna mehanizma: pojmovna metafora, pojmovna metonimija ili konvencionalno znanje. Međutim, pošto je

[30] Značenje je dato prema RSJ.

sa stanovišta srpskog govornika koji koristi anglicizam struktura anglicizama neprozirna, onda je i njegovo značenje nemotivisano u slučaju kada je značenje engleskog modela motivisano. Ova pojava biće ilustrovana sledećim primerima:

Bregzit (im.) (eng. *Brexit*, im.) − 'povlačenje Britanije iz Evropske unije, koji je izglasan na referendumu u junu 2016.' Poreklo ovog anglicizma je engleska slivenica *Brexit*: *Britain* + *exit*, koja ima prozirnu morfološku i semantičku strukturu, i motivisano značenje. Naime, u osnovi reči *Brexit* je pojmovna metafora DRŽAVE SU SADRŽATELJI. EU sadržava Britaniju, a sada ona izlazi iz nje.

Četrum (im.) (eng. *chat room*, im.) − 'virtuelni prostor u kome se odvija komunikacija između najmanje dve osobe, koje naizmenično ispisuju poruke na tastaturi u realnom vremenu'.[31] Engleski model je složenica *chatroom*, nastala od *chat* (im.) (srp. *ćaskanje*) + *room* (im.) (srp. *soba*). U engleskom jeziku značenje je prozirno; u pitanju je soba za ćaskanje, pri čemu je u osnovi pojmovna metafora vezana za konceptualizaciju interneta: INTERNET JE PROSTOR, kojom se spontana pisana komunikacija putem interneta predstavlja kao neobavezan razgovor u sobi. Stoga, proziran i motivisan srpski ekvivalent bi bio *soba za ćaskanje* ili *ćaskaonica*.

Fišfinger (im.) (eng. *fish finger*, im.) − 'mala pohovana šnicla u obliku štapića od mlevenog ribljeg mesa'. Ovaj anglicizam nastao je od engleske složenice *fish* (im.) (srp. *riba*) + *finger* (im.) (srp. *prst;* metaforički: 'nešto što ima oblik prsta, tj. što je dugačko i usko'.[32] U osnovi motivisanog značenja u engleskom jeziku je metafora zasnovana na sličnosti oblika prsta i hrane. Kako bi se očuvala ovakva metaforička motivisanost u srpskom jeziku, predlaže se ekvivalent: *riblji prstići* ili *štapići*, po analogiji sa *riblja pljeskavica*, terminom koji se koristi umesto *fišburgera* (eng. *fish burger*).

Gosting (im.) (eng. *ghosting*, im.) − 'postupak raskidanja romantične veze iznenadnim prekidanjem komunikacije sa partnerom bez ikakvog objašnjenja.'[33] U engleskom jeziku, ovo preneseno značenje je motivisano, budući da je morfološki i semantički povezano sa reči *ghost* (im.) (srp. *duh*), a poznato je na osnovu enciklopedijskog znanja da se duhovi iznenada pojave i nestanu bez traga i najave, kao i da im se ne može ući u trag. Stoga, u osnovi značenja reči *ghosting* u engleskom jeziku jesu srodne pojmovne metafore POSTOJANJE JE VIDLJIVOST i POSTOJANJE JE IMANJE FORME.[34] Onaj ko ne dolazi, ne javlja se, tj. ne vidimo ga, on ni ne postoji.

Selfi (im.) (eng. *selfie*, im.) − 'fotografija samog sebe, koju ljudi tipično prave slikajući se pametnim telefonom ili veb-kamerom i dele je putem društvenih mreža'.[35] U srpskom jeziku ovaj anglicizam je neproziran i preuzima se kao monomorfemska, nemotivisana reč. Međutim, u engleskom jeziku ona je u morfološkoj i semantičkoj vezi sa reči *self* 'čovekova priroda ili ličnost; osobine koje jednu ličnost čine jedinstvenom'.[36] Ovde su zastupljena dva metonimijska prenosa, prvo FOTOGRAFIJA ČOVEKA UMESTO ČOVEKA, a zatim ČOVEKOV FIZIČKI IZGLED UMESTO ČOVEKOVE LIČNOSTI, što je konkretan slučaj konvencionalne metonimije DEO UMESTO CELINE.[37] Dakle, prikazivanjem svog izgleda na fotografiji u određenom maniru, čovek predstavlja sebe, tj. svoju osobnost.

Spinovati (gl.) (eng. *spin*, gl.) – 'predstaviti priču koja je neistinita ili poluistinita'.[38] Ovaj anglicizam potiče od engleskog glagola *spin*, čije je osnovno značenje 'okrenuti ili izazvati brzo okretanje nečega'.[39] Navedeno preneseno značenje engleskog glagola, koje je preuzeto u srpskom kroz anglicizam, u engleskom je motivisano metaforom generičkog nivoa PSIHOLOŠKE SILE SU FIZIČKE SILE, i njenim pojedinačnim konkretnijim oblicima MANIPULACIJA JE FIZIČKA MANIPULACIJA, PSIHOLOŠKI UTICAJ JE FIZIČKI

[31] Definicija je prilagođena prema RNA.

[32] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/finger

[33] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/ghosting

[34] Ove metafore u engleskom jeziku zabeležene su u Lakoff, Espenson i Schwartz (1991: 71).

[35] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/selfie

[36] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/self

[37] Ovu metonimiju beleže Kövecses i Radden (1998: 49−50).

[38] Značenje je dato prema CD: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/spin

[39] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/spin

UTICAJ.[40] Primenjeno na ovu situaciju, kada se predmet okrene, vidi se njegova druga strana, a po analogiji kada se „okrene" neka priča ili informacija, ona se predstavi na drugačiji način, što je povoljan mehanizam za manipulaciju. U srpskom jeziku anglicizam *spinovati* nema motivisano značenje. Ipak, može se konstatovati da je prošla kroz sekundarnu morfološku adaptaciju, jer se javljaju i oblici *spinovanje*, kao i *spin-doktor*.

Viralan (prid.) (eng. *viral*, prid.) – 'slike, video sadržaji, informacije koji se brzo šire internetom među korisnicima'.[41] Ovaj anglicizam nastao je od engleske reči *viral*, čije je osnovno značenje 'izazvan virusom ili u vezi sa virusom'. Preneseno značenje engleske reči, koje je preuzeto kroz anglicizam, motivisano je metaforom KOPIRANJE SEBE JE UMNOŽAVANJE VIRUSA,[42] i KOMPJUTERSKI VIRUS JE BIOLOŠKI VIRUS (Fauconnier i Turner 2002: 274−275), a poznato je da se virusi prenose sa čoveka na čoveka često velikom brzinom. Anglicizam *viralan* je delimično prozirne strukture, jer u srpskom jeziku postoji imenica *virus* i pridev *virusan*, a ne *viralan*.

Motivisanost značenja u vezi sa anglicizmima može se posmatrati i kao relativan fenomen budući da ona delom zavisi od toga koliko izvorni govornici srpskog jezika znaju engleski jezik. Tako,velika je verovatnoća da oni koji upotrebljavaju, na primer, reč *selfi*, a to su pripadnici mlađe populacije, znaju šta ta reč znači u engleskom jeziku, te su svesni i njene motivisanosti.

Umesto preoblikovanih anglicizama mogle bi se skovati odgovarajuće srpske zamene, i to zadržavajući motivaciju iz engleskog jezika; na primer: *gosting − isparavanje/iščezavanje (iz veze), selfi – svojko*, *spinovati – preokrenuti*/*zaokrenuti*/*iskriviti* (priču), *viralan – zarazan*. Međutim, na tome se ne može insistirati, jer je uticaj engleskog jezika ogroman, a upotreba i praksa diktiraju promene i pravac razvoja jednog jezika. Dragićević (2018: 294−295) upravo razmatra reč *selfi*, kao neologizam u srpskom, ali i engleskom jeziku, te ukazuje na istraživanje koje su sproveli hrvatski lingvisti Halonja i Hudeček (2014) u kome od studenata traže da smisle domaći ekvivalent. Kao najbolja rešenja ponuđene su reči *sebić* i *samoslika*. U srpskom jeziku postoje predlozi da *selfi* bude *svojko*. Međutim, *selfi* je „pobedio" u svakodnevnoj upotrebi. To najverovatnije ima veze sa činjenicom da korisnici ove reči uglavnom pripadaju mlađoj generaciji, koja dobro zna engleski jezik, te znaju šta ta reč znači na engleskom. Drugim rečima, oni razumeju da je na engleskom prozirna i razumeju njenu motivisanost, te je tako lakše, gotovo automatski i prihvataju.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovaj rad pruža uvid u posledice jezičkog pozajmljivanja na semantičkom planu na primeru anglicizama koji se upotrebljavaju u srpskom jeziku u svakodnevnom govoru, posebno među mlađom populacijom, kao i u medijima masovne komunikacije. Ako se razmatra razvoj leksičkog fonda srpskog jezika, danas na njega najsnažniji uticaj ima engleski jezik (Dragićević 2018: 248); pored toga, pozajmljivanje predstavlja jedan od tri produktivna načina za popunjavanje leksičkih praznina, od kojih su druga dva polisemija i tvorba reči (Dragićević 2018: 221). Stoga je veoma važno sagledati na koji način se upotrebljavaju anglicizmi, koja su im značenja i u kolikoj meri utiču na srpski jezik i obogaćuju ga. Kao rezultat ovakvog pristupa anglicizmima predložena je kategorizacija koja konstatuje i ilustruje semantičke i pojmovne promene do kojih u srpskom jeziku dolazi prilikom pozajmljivanja, a to su: 1. obogaćen pojmovni i leksički sistem srpskog jezika kao jezika primaoca, 2. preciznije izražavanje, 3. razvijanje novih značenja kod domaćih/odomaćenih reči, 4. neprozirnost značenja, 5. inercijska sinonimija, i 6. smanjena motivisanost značenja.

Ranije je do leksičkog pozajmljivanja dolazilo u mnogo manjoj meri, i to u slučajevima pojmovnih praznina, a čak i tada se često posezalo za prevođenjem (npr. *miš* (od eng. *mouse*), *štampač* (od eng. *printer*). Danas je situacija potpuno drugačija. Sada je tipično da se u slučaju pojmovnih praznina poseže

[40] Ove metafora u engleskom jeziku zabeležena je u Lakoff, Espenson i Schwartz (1991: 131).

[41] Značenje je dato prema OELD: https://en.oxforddictionaries.com/definition/viral

[42] Ove metafora u engleskom jeziku zabeležena je u Lakoff, Espenson i Schwartz (1991: 181).

za engleskim rečima, od kojih nastaju preoblikovani anglicizmi. Međutim, i u drugim situacijama, kada već postoje domaće reči za određene pojmove, opet se poseže za anglicizmima iz socio-psiholoških razloga, jer pokazati da znamo engleski jezik je stvar prestiža. S druge strane, brzina kojom se širi kulturološki uticaj Amerike putem globalizacije izuzetno je izražen i prožima gotovo sve oblasti života − politiku, ekonomiju, tehnologiju, ishranu, modu, ... Duboko uvreženo razmišljanje izvornih govornika srpskog jezika jeste da ukoliko žele da budu „in“, moraju pratiti najnovije trendove, a to će najbrže i najbolje pokazati upotrebom reči iz engleskog jezika. Pored ovoga, sve veći broj srpskih govornika sve bolje vlada engleskim jezikom, te mogu i da proniknu u strukturu engleskih reči, odnosno posredno i anglicizama nastalih od njih. Najzad, zastupljenost engleskog jezika u našem neposrednom okruženju je intenzivno, posebno kroz medije, i to televiziju, ali i internet, gde direktno dolazimo u dodir sa engleskim putem kanala sa programima na engleskom jeziku, ili još više, indirektno putem predstavnika masovnih medija, koji anglicizme koriste u velikoj meri pri obraćanju javnosti. Tako je engleski jezik velikim delom postao prirodno okruženje u zajednici u kojoj je srpski jezik maternji i stekao je status odomaćenog stranog jezika. Svi ovi faktori, i lični, koji se svode na samopromociju, i sredinski, stvaraju komunikacijsko okruženje koje je plodno za prodor uticaja engleskog jezika i masovnu upotrebu anglicizama, koji sada, u moderno doba govornicima srpskog jezika deluju prirodno i uobičajeno u srpskom jeziku.

Na osnovu nalaza u ovom radu, može se izvesti opšti zaključak da anglicizmi u komunikacijskom smislu odnose prevagu nad potencijalnim domaćim zamenama kako iz socio-psiholoških razloga, tako i zbog principa ekonomičnosti. Pokazalo se da je princip ekonomičnosti jači od prozirnosti i motivisanosti, što je u skladu sa modernom komunikacijom koja podrazmeva brzinu, tj. reći što više korišćenjem što manje jezičkih sredstava. Kako Prćić (2011: 149) konstatuje, u upotrebi prevagu odnose anglicizmi, kao noviji, zvučniji, kraći i pomodniji termini. Dragićević (2018: 294) zaključuje da je nemoguće sprečiti prodor novih kulturoloških fenomena, ali da je možda moguće uticati na leksiku kojom se ti fenomeni imenuju. Izvorni govornici srpskog jezika sami biraju reči koje odgovaraju njihovim komunikativnim potrebama, a s obzirom na ogroman uticaj anglo-američke kulture, pa shodno tome i engleskog jezika, oni posežu za najlakšim i najbržim rešenjem, postojećim engleskim rečima koje formalno prilagođavaju srpskom jeziku. Anglicizmi obogaćuju srpski jezik u slučaju pojmovnih praznina, ali ne i u slučaju inercijske sinonimije, na primer. Svakako bi najbolje rešenje bilo pozajmljivati one lekseme koje podržavaju principe ekonomičnosti, kreativnosti i motivisanosti, te doprinose bogaćenju srpskog leksičkog fonda. Značajan faktor na osnovu koga bi se moglo uticati na opravdano i umereno pozajmljivanje iz engleskog jezika bio bi podučavanje izvornih govornika srpskog jezika kontaktnoj jezičkoj kulturi, koja podrazumeva doslednu upotrebu elemenata iz stranih jezika u srpskom (Prćić 2011: 71). Ovo podučavanje trebalo bi sistematski sprovoditi u okviru nastave maternjeg jezika tokom školovanja, a izuzetno je važno sprovoditi ga među posebnim korisnicima jezika (Prćić 2011: 70), tj. onih koji utiču na formiranje jezičkih navika javnosti, kao što su novinari, voditelji, spikeri, urednici, itd. Javna upotreba jezika najviše utiče na jezičke navike pojedinaca.

LITERATURA

Bloomfield, L. (1933). *Language*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

CD – *Collins Dictionary* <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/>

Dragićević, R. (2018). *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska.

Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.

Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*. Zagreb: JAZU i Školska knjiga.

Filipović, S. (2003). Anglicizmi iz registra mode u srpskom jeziku: formalna analiza. *Prilozi proučavanju jezika* 34, 179−196.

Filipović, S. (2005*). Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku*. Beograd: Zadužbina Andrejević, Biblioteka Academia.

Filipović, S. (2006). Semantika anglicizama u srpskom jeziku u registru mode. *Philologia* 4, 57−65.
Filipović-Kovačević, S. (2011). Anglicizmi kao međujezički pojmovni amalgam. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 54 (1), 247−263.
Filipović-Kovačević, S. (2017). Conceptual integration in new English blends in the register of popular culture. U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VI* (S. Gudurić i B. Radić Bojanić, red.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 175−188.
Dostupno na: <http://www.digitalnabiblioteka.tk/digitalna-biblioteka-?task=view&id=98&catid=13>
Halonja, A., Hudeček, L. (2014). Pokloni mi svoj selfie. *Hrvatski jezik* I (2), 26−28.
Johanson, L. (2002). *Structural factors in Turkic language contacts*. Richmond: Curzon.
Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.
Kövecses, Z., Radden, G. (1998). Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive Linguistics* 9 (1), 47−77.
Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
Lakoff, G., Espenson, J. i Schwartz, A. (1991). *Master Metaphor List*. Second edition. Dostupno na: <http://araw.mede.uic.edu/~alansz/metaphor/METAPHORLIST.pdf>
Lakoff, G., Johnson , M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
LDOCE – *Longman Dictionary of Contemporary English*. < https://www.ldoceonline.com/>
LSRI – Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza.* Drugo izdanje. Beograd: Prosveta.
Matras, Y. (2009). *Language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
Mićić, S., Stojadinović, D. (2013). Anglicizmi u jeziku medicinske nauke i struke. U: *Aktuelne teme engleskog jezika nauke i struke u Srbiji*, (N. Silaški, N. i T. Đurović, red.). Beograd: CID Ekonomskog fakulteta, 93−107.
Milić, M. (2013). *Anglicizmi kao sinonimi u srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet. Dostupno: http://www.digitalnabiblioteka.tk/digitalna-biblioteka-?task=view&id=98&catid=13
Milić, M. (2013). The influence of English on Serbian sports terminology. *ESP Today* 1*(*1), 65−79. Dostupno: http://www.esptodayjournal.org/pdf/current_issue/8.12.2015/MIRA_MILIC-full%20text.pdf
Mišić Ilić, B. (2014). Is there Life in Serbia without Anglicisms? A Pragmatic View. U: *Engleski jezik i anglofone književnosti u teoriji i praksi*, (T. Prćić i M. Marković, red.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 337−351.
Mišić Ilić, B. (2017). Pragmatic borrowing from English into Serbian: Linguistic and sociocultural aspects. *Journal of Pragmatics* 113, 103−115.
Mišić Ilić, B., Lopičić, V. (2011). Pragmatički anglicizmi u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 54 (1), 261−273.
OELD − *Oxford English Living Dictionary*, <https://en.oxforddictionaries.com>
Panić Kavgić, O. (2006). *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad: Zmaj.
Prćić, T. (2011). *Engleski u srpskom*. Drugo izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet.
Prćić, T. (2013). Englesko-srpska kontaktnojezička kompetencija: od prakse preko teorije do prakse. U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II, knj. 2. Tematski zbornik* (S. Gudurić i M. Stefanović, red.). Novi Sad: Filozofski fakultet, 183−195.
Prćić, T. (2014). Building contact linguistic competence related to English as the nativized foreign language. *System* 42: 143−154.
Rasulić, K. (2008). Srpsko-engleske tvorenice u svetlu teorije pojmovne integracije. U: *Semantička proučavanja srpskog jezika* (M. Radovanović i P. Piper, red.). Beograd: SANU, Odeljenje jezika i književnosti, 269−289.
RNA − Vasić,V., Prćić, T. i Nejgebauer, G. *Rečnik novijih anglicizama. Do yu speak anglosrpski*?. Novi Sad: Zmaj, 2001.
RSJ − *Rečnik srpskoga jezika*. Izmenjeno i popravljeno izdanje. Novi Sad: Matica srpska, 2011.
Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace.
Silaški, N. (2012). *Srpski jezik u tranziciji – o anglicizmima u ekonomskom registru*. Beograd: CID Ekonomskog fakulteta.
Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact*. The Hague, Paris, New York: Mouton Publishers.

THE CONSEQUENCES OF LINGUISTIC CONTACTS OF SERBIAN WITH ENGLISH AT THE SEMANTIC LEVEL

Summary

The paper investigates the linguistic contacts of Serbian with English through anglicisms in everyday use, especially by the young, and in the mass media, which reflect up-to-date topics and dominating vocabulary. As the influence of Anglo-American culture is getting stronger globally, so the anglicization process of Serbian has been growing enormously especially in the last two to three decades. Thus, the aim of this paper is to systematically present the consequences of linguistic borrowing from English into Serbian at the semantic level, by relying on the cognitive linguistic approach, which sees semantic structure as part of the conceptual structure. The established categories are the following: 1. enriched conceptual and lexical system of Serbian, 2. more precise expression, 3. domestic/naturalized words developing new meanings, 4. reduced transparency of meaning, 5. inertial synonymy, and 6. reduced motivation of meaning. There is a huge influx of anglicisms in Serbian; the ideal situation would be to borrow the lexemes which are in compliance with the principles of linguistic economy, creativity and motivation of meaning. Such words enrich the Serbian lexical fund.

Key words: anglicisms, English, Serbian, lexical borrowing, semantics, consequences.

Sonja Filipović Kovačević
Univerzitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
sonjafk20@gmail.com

UDK 811.163.4’373.613:811.111

Марко Јанићијевић

ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ С ЕТИМОЛОШКИМ ПРЕФИКСИМА *EX-* И *IN-* У СРПСКО-ХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ У ОДНОСУ ПРЕМА ЕНГЛЕСКОМ: ТЕНДЕНЦИЈЕ ПОЗАЈМЉИВАЊА

Предмет рада су позајмљенице са етимолошки латинским префиксима *ex-* (‘из’) и *in-* (‘у’) из *Великог речника страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке из 2008. г., и то оне које не постоје у ранијим речницима српско-хрватског језика, а, с друге стране, и оне које изостају у Клајновом и Шипкином речнику у односу на раније речнике. Те позајмљенице посматране су у светлу њиховог односа са одговарајућим позајмљеницама у енглеском језику. Циљ је установити и објаснити тенденције улажења таквих позајмљеница у српско-хрватски лексикон, у погледу захваћених семантичких и употребних домена, затим извора, периода и учесталости употребе, врста и подврста позајмљених речи и значења.Само делимична подударност у значењима и фреквенцији употребе српско-хрватског и енглеског упућује на то да је објашњење позајмљивања и употребе лексема са латинским елементима сложеније него што је тумачење те појаве као последице глобалне англицизације.

Кључне речи: позајмљенице, латинизми, српски језик, хрватски језик, енглески језик, језички контакти, лексичко позајмљивање.

1. УВОД

1.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет рада су позајмљенице са елементима изворно латинског порекла из *Великогречника страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке (треће, допуњено издање из 2008. г.), и то оне које се не појављују у ранијим речницима српско-хрватског језика, а, с друге стране, и оне које изостају у Клајновом и Шипкином речнику у односу на раније речнике. Те позајмљенице посматране су у светлу њиховог односа са одговарајућим позајмљеницама у енглеском језику. Примењени приступље заснован на теорији језичких контаката, квантитативној и контрастивној анализи. Као грађа одабране су позајмљенице с етимолошки латинским префиксима *ex-* (‘из’) и *in-* (‘у’), који су интересантни због изворног просторног значења (садржавања) које је у етимологији било нарочито продуктивно за стварање нових значења (путем ‘метафора садржавања’, о чему в. Lakoff & Johnson 2003), а може бити и задржано у позајмљеницама. Циљ је установити и објаснити тенденције улажења таквих позајмљеница у српско-хрватски лексикон, у погледу захваћених семантичких и употребних домена, затим извора, периода и учесталости употребе, врста и подврста позајмљених речи и значења. Прилив таквих позајмљеница скорије је нарочито постао запажен са замахом глобалне информационе револуције, чији је медијум доминантно енглески језик.

Термин српско-хрватски језик (лексикон и сл.) у раду се користи у складу са напоменом из важећег Правописа српског језика (Пешикан и др. 2010: 86) да означи дијахронијско-синхронијски континуитет језика штокавског говорног подручјау лингвистичком и комуникацијском смислу. Званични називи српски и хрватски језик користе се за стандардизоване варијетете тог језика.

1.2. Језичко позајмљивање

Језичко позајмљивање (посуђивање; енгл. *linguistic borrowing*, према: Haugen 1950), иако непрецизан, метафорички, уобичајен је термин за копирање својстава, лексике и свих аспеката језичке структуре једног језика (А) у други (Б) од стране говорника тог другог језика који су у интеракцији са говорницима првог (Hickey 2010: 20; Matras 2009: 146). Дакле, језици ступају у контакт код билингвалних говорника језика примаоца, код којих долази до интерференције у употреби два језика (Weinreich 1953: 1–3). Језик из ког се преузима (А) означава се обично као давалац (донор), а онај у који се преноси (Б) као прималац (реципијент). Лексичко позајмљивање, којим се бавимо у овом раду, представља најчешћи резултат језичких контаката (Thomason 2001: 10). У случају повременог контакта позајмљују се само пуносмислене речи које не припадају основном вокабулару (Thomason 2001: 69–70). У ситуацији нешто интензивнијих додира позајмљују се и функцијске речи, као и фонолошка и синтаксичка својства, а код још интензивнијег контакта и речи из основног вокабулара и творбене морфеме, док се најређе позајмљује флективна морфологија (ibid.: 69–71). Према томе, међујезички контакти могу резултирати (а) само лексичким позајмљивањем – у ситуацији малог броја билингвалних говорника и/или када говорници језика примаоца не владају добро језиком даваоцем (ibid.: 70) – или (б) и лексичким и структурним (граматичким) позајмљивањем.

У процесу адаптације језику примаоцу, према Филиповићу (Filipović 1986: 56), позајмљенице пролазе две фазе, примарну и секундарну адаптацију, односно примарне и секундарне промене. Примарна адаптација се одвија у контакту између језика даваоца и језика примаоца и обухвата промене на фонолошком, морфолошком и семантичком плану кроз које страна реч пролази до тренутка интеграције у систем језика примаоца, док се секундарна адаптација односи на промене од тог тренутка надаље, које су без директне везе са језиком даваоцем (ibid.). У фази секундарне адаптације позајмљеница, већ сасвим одомаћена у језику примаоцу, постаје продуктивна у смислу морфолошке и семантичке деривације. На семантичком плану, примарној адаптацији припадају нулта семантичка екстензија (непромењено значење) и сужење значења (у броју и/или значењском пољу), а секундарној адаптацији проширење значења (ibid. 161–181).

Позајмљивање може бити непосредно, директним контактом говорника језика даваоца с говорницима језика примаоца, и посредно, тј. преко језика посредника или више њих, чији утицај се код манифестује на ортографском, фонолошком, морфолошком, семантичком и/или лексичком плану (Filipović 1986: 50–51; Muhvić-Dimanovski 1996).Немачки је, на пример, значајан посредник кад је реч о англицизмима у српском, а посебно у хрватском језику, што је уочљиво на свим наведеним плановима, на пример *кекс* ортографски, изговорно, морфолошки и семантички одговара нем. *Keks*, а не изворном енгл. *cake* (ibid.: 460).

Кад је реч о разлозима и мотивима за позајмљивање, у неким студијама оделито се разматрају језички од ванјезичких, или друштвених, фактора. У језичке факторе се убрајају фреквенција употребе израза у језику даваоцу и одговарајућег у примаоцу, затим економичност израза у даваоцу и еквивалентног у примаоцу, те структурна компатибилност између језика у контакту (в: Field 2002: 5; Wohlgemuth 2009: 13; Silaški 2012: 19–20).У нејезичке се најчешће убрајају културна доминација језика даваоца, његов друштвени престиж, наклоност према употреби страног израза или погодност у његовој употреби, национализам код говорника језика примаоца, степен модернизације и економског развоја друштва коме тај језик служи, а код језика у повлачењу попуњавање лексичких празнина и олакшавање разумевања младима (в.: Field 2002: 4; Kowner and Rosenhouse 2008: 12–17).

1.3. Латинизми у енглеском и српском језику

Енглески језик се у 21. веку сматра глобалном *lingua franca*, светским језиком, захваљујући првенствено политичкој и економској моћи, раније Велике Британије а скорије Сједињених Америчких Држава (уп., нпр., Crystal 2003: 59, 120–121). Такав статус енглеског језика учвршћен је са напретком дигиталних електронских технологија чији медијум је управо био енглески, па се о енглеском као *lingua franca* (ELF) говори и као о посебном варијетету, међу многим светским варијететима енглеског. Пре енглеског, у другој половини 19. века и све до пред Други светски рат доминантан међународни језик науке био је немачки, а језик дипломатије од 17. до друге половине 20. века био је француски (уп. Chew 2009: 103–104).

Како, рецимо, Кристал (Crystal 2003: 8) констатује, енглески је на лексичком плану више романски него германски језик. Латинизми су у енглески највише улазили у раном модерном (нововековном) периоду, од краја 15. века, у корак са ренесансом и замахом науке, па је у питању превасходно учена и стручна терминологија. Као главна поља која су попуњавали латинизми у енглеском језику истичу се медицина (*virus*), анатомија (*appendix*), биологија (*species*), физика (*vacuum*), математика (*radius*), те религија (*relapse*), граматика (*copula*), реторика (*caesura*), логика (*data*), филозофија (*transcendental*), ликовне уметности (*literati*), класична цивилизација (*toga*), јавни послови (*militia*) и географија (*peninsula*) (Davis 2010: 28).

У српски језик латинизми су интензивно улазили од краја 19. века, након смене славеносрпског језика као језичког стандарда народним (штокавским) језиком, потискујући црквенословенске елементе. Латинизми се највише појављују у научно-стручној терминологији, култури, а скорије и у масовним медијима, и то као процесне именице, с латинским (*апликација*) или домаћим суфиксима (*коректност*), затим као глаголи (*аплицирати*) и придеви (*коректан*), а ређе као именице (Кајић 2000). Последњих деценија улазили су највише посредством енглеског као доминантног светског језика.

Разумљиво, у последње време се у српско-хрватској литератури и шире највише говори о англицизмима (нпр. Filipović 1990; Prćić 2005; Silaški 2012), а кад је реч о латинизмима унеколико су индикативни резултати претраге међубиблиотечке базе података преко српског COBISS-а, који за реч латинизми у било ком падежу у наслову или кључним речима дају два чланка као резултате (са укупно 13 стр.) у последњих 50 година на српско-хрватском језику. То и поред чињенице да су латинизми махом интернационализми, који, уз грецизме, имају предност у односу на позајмљенице из других језика, те да су, као такви, од нарочитог цивилизацијског значаја, те и остављају дубоког и трајнијег трага (уп. Кајић 2000).

2. МЕТОДОЛОГИЈА АНАЛИЗЕ

Методологија спроведене анализе заснована је на поређењу речничких одредница које у етимологији имају латинске префиксе *ex-* (‘из’)и *in-* (‘у’) реализоване аломорфима /eks/ и /in/ (не и нпр. /egz/ или /im/), и латинске корене. Посматрана је, пре свега, разлика у таквим позајмљеницама између Клајновог и Шипкиног *Великог речника* (треће издање, 2008) и Вујаклијиног *Лексикона страних речи и израза* (у даљем тексту: *Лексикон*) из 1986. г. Основну грађу су сачињавале лексеме које има Клајнов и Шипкин речник, а нема Вујаклијин *Лексикон* из 1986. као ни електронски *Речник српског језика*.[1] Добијена лексичка грађа је, затим, претраживана у речницима хрватско(српско)г језика – са два издања Клаићевог речника, из 1966. и 1987. г., и са речничком базом на *Хрватском језичном порталу* (у даљем тексту и скраћено: ХЈП), који се у погледу позајмљеница ослања првенствено на речник В. Анића и И. Голдштајна из 1999. г. (друго издање

[1] *Речник српског језика*, са око 307.000 речи и преко 11.000.000 облика речи, сачињен је на основу 18 томова *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности и три последња тома *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске.

2000).[2] Уз то, грађа је проверавана и у употреби у формалнијим облицима јавног дискурса преко интернета, уз помоћ *Гугловог* (*Google*) претраживача веба, *Гугл књига* (*Google Books*), *Гугл вести* (*Google News*) и претраге сајта *Naslovi.net*, по потреби уз подешавање периода употребе (при провери учесталости употребе узета је у обзир растућа интензификација употребе интернета).

Спроведена је, надаље, квантитативна анализа позајмљеница према врстама речи и семантичким пољима којима припадају, као и контрастивна анализа српско-хрватских и енглеских позајмљеница, чији *tertium comparationis* конституише формална сличност тих позајмљеница, утемељена у заједничкој етимологији (Ivir 1991: 237–238).

3. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ

3.1. Позајмљенице изостављене у Клајновом и Шипкином речнику и њихова заступљеност у другим речницима и у употреби

Знатно је више посматраних позајмљеница које садржи Вујаклијин *Лексикон* а не садржи Клајнов и Шипкин речник него обратно (око двоструко више). Од 64 лексеме са изворним префиксом *екс-* које има Вујаклијин *Лексикон* из 1986. г., а не и Клајнов и Шипкин речник, ХЈП и Клаићев речник бележе по неколико, укључујући ту и кореспонденте са различитим суфиксима (нпр. са домаћим *-ност* уместо лат. *-итет*), каквих има и Клајнов и Шипкин речник. Од тих позајмљеница, 36 смо пронашли у употреби последњих година и раније, од чега 19 и у српском и у хрватском, 12 само у српском, а 5 само у хрватском (в. Табелу 1). У односу на део тих Вујаклијиних одредница, Клајн–Шипкин и Клаићев речник (1987), као и ХЈП, садрже деривационо и семантички повезане лексеме (дате у заградама у Табели 1).

Чињеница да поменутих Вујаклијиних одредница одредница нема у каснијим речницима српског језика могла би се, осим изостанком дела тих одредница у употреби, објаснити контролом уплива страних елемената, а донекле и сменом српскохрватског језичког стандарда српским (односно хрватским). Наиме, тенденција је – како у каснијим издањима Вујаклијиног *Лексикона*, тако и у Клајновом и Шипкином речнику – да изостају: (а) пре свега, неки глаголи са завршетком немачког порекла[3] *-ирати* (при чему нема ни еквивалената на *-овати*/*-исати*), а неретко остају процесне именице исте основе (недостају, нпр., *екскавирати*, *екскретирати*, *експирирати*, *ексхортирати*, *ексцелирати*, док остају одговарајуће именице *екскавација*, *екскреција*, *експирација*, *ексхортација*, *ексцеленција*), (б) именице са завршетком *-итет* (нпр. *ексклузивитет*, *екстензибилитет*, *ексцентрицитет*), при чему често постоје еквивалентне именице са домаћим суфиксом *-ост* (нпр. *ексклузивност*, *ексцентричност*), а понекад (у *Лексикону* из 2004. ређе) и (в) деривирани модални придеви (*експанзибилан*) (уп. Табелу 1). Од укупно 18 глагола на *-ирати* који недостају у каснијим речницима (ХЈП бележи *ексматрикулирати* и *експирирати*), у употреби у српском и хрватском није их пронађено 8, у српском је пронађено 7, а у хрватском 9 таквих глагола. Ти глаголи који се и даље употребљавају највише се користе као стручни изрази (*ексматрикулирати*, *екскретирати*, *ексфолирати*), као и неке лексеме дефинисане у *Лексикону* као општије (*експирирати*, *експримирати*), али неке и у употреби остају у таквом, општијем, смислу (*експертизирати*, *експектирати*, *ексцелирати*).

Табела 1. Заступљеност позајмљеница које нема Клајнов и Шипкин речник а има Вујаклијин *Лексикон*, у различитим издањима, затим у хрватском, и у употреби у српском/хрватском (С/Х, само С или само Х).

---

[2] Vladimir Anić i Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Novi liber.

[3] Суфикс *-ирати* је преузет у 17. веку из немачког (према *-ieren*, које је пореклом из старофранцуског, о чему в.: Skok 1955: 37; Клајн 2003: 352–353), па је генерално продуктивнији у хрватској варијанти.

Вујаклија 1986.	Вујаклија 2004.	Клаић 1987.	*Хрв. језп портал*	Веб
ексицирати	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
екскавирати	НЕ	(екскавација)	(екскавација)	С/Х
екскапитулација	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
екскапитулирати	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
екскарнација	ДА	НЕ	НЕ	С
ексквизиција	ДА	(ексквизитан)	(ексквизитан)	С
ексклавација	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
ексклузоран	НЕ	ексклузиван	ексклузиван	С
ексклузивитет	НЕ	ексклузивизам	ексклузивност	С/Х
екскретирати	НЕ	(екскрети)	(екскрет)	С/Х
екскресценца	ДА	НЕ	НЕ	С/Х
екскутирати	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
ексматрикулација	ДА	ДА	(ексматрикулирати)	С
ексматрикулирати	ДА	ДА	ДА	С/Х
ексмисија	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
експанзибилан	НЕ	(експанзиван)	(експанзиван)	С
експанзибилитет	ДА	(експанзија)	(експанзија)	С
експектант	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
експектирати	НЕ	НЕ	НЕ	Х
експензија	ДА	(експензар)	НЕ	НЕ
експензилација	ДА	НЕ	НЕ	С
експертизирати	НЕ	(експертиза)	(експертиза)	С
експилација	ДА	НЕ	НЕ	С
експилатор	ДА	НЕ	НЕ	С
експирирати	НЕ	(експирација)	експирирати	С/Х
експлемент	ДА	НЕ	НЕ	С
експолирати	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
експолитура	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
експримирати	НЕ	НЕ	НЕ	С/Х
експромисија	ДА	НЕ	НЕ	С/Х
експромитирати	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
експромисор	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
експромпт	ДА	ДА	ДА	С/Х
експулзива	ДА	(експулзија)	(експулзиван)	НЕ
експургација	ДА	НЕ	НЕ	Х
експургирати	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
ексрекс	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
ексротулација	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
екстензибилитет	НЕ	(екстензија)	(екстензија)	С/Х
екстензум	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
екстенуанције	ДА	НЕ	НЕ	НЕ

екстинктиван	ДА	(екстинкција)	(екстинкција)	С/Х
екстрахент	ДА	(екстрахирати)	(екстрахирати)	НЕ
екстуберација	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
екстумесценција	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
екстумесцирати	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
ексуцирати	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
ексфолијатив	ДА	(ексфолијација)	(ексфолијација)	С/Х
ексфолијативан	НЕ	(ексфолијација)	(ексфолијација)	С/Х
ексфолијација	ДА	ДА	ДА	С/Х
ексфолирати	ДА	(ексфолијација)	(ексфолијација)	С/Х
ексхаустија	ДА	(ексхаустор)	(ексхаустор)	С/Х
ексхибент	ДА	(ексхибиција)	(ексхибиција)	НЕ
ексхибит	ДА	ДА	(ексхибитни)	Х
ексхортирати	НЕ	(ексхортација)	(ексхортација)	Х
ексцедент	ДА	НЕ	НЕ	С/Х
ексцелзитет	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
ексцелирати	НЕ	ДА	(ексцелентан)	Х
ексцентрицитет	НЕ	ДА	(ексцентричност)	С/Х
ексцептиван	ДА	(ексцепција)	(ексцепција)	С/Х
ексциденција	ДА	НЕ	НЕ	НЕ
ексцизура	ДА	(ексцизија)	(ексцизија)	НЕ
ексцитабилитет	ДА	(ексцитација)	ексцитабилност	С
ексцитат	ДА	(ексцитативан)	(ексцитаторан)	НЕ

3.2. Нове позајмљенице у Клајновом и Шипкином речнику, њихова заступљеност у речницима хрватског и у употреби, и поређење са енглеским

У погледу свих анализираних позајмљеница, Клајнов и Шипкин речник највише сличности показује са *Хрватским језичним порталом* (тј. са Анићевим и Голдштајновим речником), који, практично, нема само две од анализираних позајмљеница Клајновог и Шипкиног речника (*инструмент-табла*, *ексцерпција*), с тим што за још две (*инволутиван*, *интубирати*) наводи само одговарајућу именицу (*инволуција*, *интубација*), мада се све оне налазе у употреби и у хрватском (в. Табелу 2).

Табела 2. Заступљеност анализираних позајмљеница из Клајновог и Шипкиног речника у речницима хрватског, у јавној употреби српског/хрватског (С/Х, С, Х, доминантно [дом.] С или Х), у енглеском језику, и у одговарајућим семантичким пољима.

КЛАЈН И ШИПКА	КЛАИЋ	*ХРВ. ЈЕЗ. ПОРТАЛ*	ВЕБ	ЕНГЛЕСКИ	СЕМАНТИЧКО ПОЉЕ
ексклаустрација	НЕ	ДА	Х	exclaustration	религија
екскулпација	1966	ДА	Х	exculpation	вредности
екскулпирати	1966	ДА	С/Х	exculpate	вредности
експлантат	(експлан-тација ’66)	ДА	С/Х	explant	тело

екстабулирати	(екстабулација ’66)	ДА	/	/	администрација
екстерминатор	1987	ДА	/	exterminator	постојање
екстерналије	(екстерни ’66)	ДА	С/Х	externals	просторни односи
екстеро(ре)цептор	НЕ	ДА	С/Х	exteroceptor	тело
екструдер	1987	ДА	С/Х	extruder	технологија
екструдиран	НЕ	ДА	С/Х	extruded	технологија
екструдирати	НЕ	ДА	С/Х	extrude	просторни односи
екструзија	НЕ	ДА	С/Х	extrusion	1. просторни односи 2. нежива природа
ексудација	(ексудат ’66)	ДА	С/Х	exudation	тело
ексулцерација	1966	ДА	Х	exulceration	тело
ексцеребрација	НЕ	ДА	Х	excerebration	тело
ексцерпција	НЕ	НЕ	С/Х	excerption	мишљење
инвертит	1966	ДА	С	/	тело
инволутиван	1966	(инволуција)	С/Х	(≠involutive)	1. просторни односи 2. тело
индоктринирати	(индоктринација ’87)	ДА	С/Х	indoctrinate	мишљење
инјект	1966	ДА	дом.С	injection	супстанце
инкамерација	1966	ДА	Х	incameration	религија
инкапсулација	НЕ	ДА	С/Х	incapsulation	тело
инкапсулиран	НЕ	ДА	С/Х	incapsulated	тело
инкултурација	НЕ	ДА	дом. Х	inculturation	1. религија 2. друштвени односи
инкунабулистика	(инкунабуле ’66)	ДА	Х	incunabulistics	мишљење
институционализација	НЕ	ДА	С/Х	institutionalization	друштвени односи
институционализирати	НЕ	ДА	С/Х	institutionalize	друштвени односи
инструментализација	НЕ	ДА	С/Х	instrumentalization	мишљење
инструментализирати	НЕ	ДА	С/Х	instrumentalize	мишљење
инструмент-табла	НЕ	НЕ	С/Х	instrument-panel	технологија
инсуларан	инзуларан ’66	инзуларан	С/Х	insular	1. нежива природа 2. просторни односи
интимизам	НЕ	ДА	С/Х	intimism	уметност
интимизација	НЕ	ДА	С/Х	intimization	интерперсонални односи
интимизирати	НЕ	интимизирати се	С/Х	intimize	интерперсонални односи
интригантан	НЕ	ДА	С/Х	/	мишљење

интубирати	(интуба-ција ’87)	(интуба-ција)	С/Х	intubate	тело
инфаркташ	1987	ДА	С/Х	/	тело
инференција	1987	ДА	С/Х	inference	мишљење
информатизација	НЕ	ДА	С/Х	informatization	технологија
информатизовати	НЕ	информа-тизирати	С/Х	informatize	технологија
информатичар	НЕ	ДА	С/Х	informatician	технологија
инцесија	НЕ	ДА	дом. Х	/	економија
инцинератор	(инцинера-ција ’66)	ДА	С/Х	incinerator	технологија
инцитација	1966	ДА	Х	incitation	мишљење

Како Табела 3 показује, у Клајновом и Шипкином речнику анализиране процесне именице углавном су концентрисане у семантичким пољима која се тичу човека (тело и мишљење) и друштва (пре свега, друштвени односи и религија). Ентитетске, типичне дакле, именице концентрисане су такође у семантичким пољима која се тичу човека, али и технологије. Глаголи су равномерније распоређени по семантичким пољима, а придеви се односе на физичке појмове, највише на тело, као и просторне односе.

Табела 3. Квантитативна заступљеност врста речи и семантичких поља анализираних позајмљеница из Клајновог и Шипкиног речника.

Поље ↓ / Врста →	Процесне именице	Ентитетске именице	Глаголи	Придеви	Укупно
Тело	4	4	1	2	11 (22%)
Мишљење	5	2	2	0	9 (18%)
Технологија	1	4	1	1	7 (14%)
Просторни односи	1	1	1	2	5 (10%)
Друштвени односи	2	0	1	0	3 (6%)
Религија	3	0	0	0	3 (6%)
Међуљудски односи	1	0	1	0	2 (4%)
Нежива природа	1	0	0	1	2 (4%)
Супстанце	0	1	0	0	1 (2%)
Вредности	1	0	1	0	2 (4%)
Економија	1	0	0	0	1 (2%)
Администрација	0	0	1	0	1 (2%)
Уметност	0	1	0	0	1 (2%)
Постојање	0	1	0	0	1 (2%)
Укупно	20 (40%)	14 (29%)	9 (18%)	6 (12%)	49

За неке примере Клајн и Шипка (2008) наводе немачки (*индоктринирати*, *интимизирати*, *инструмент-табла*), француски (*инвертит*, *интригантан*) или енглески (*екстероцептор*, *екструдер*) као језик порекла.

Језик религије и, у мањој мери, језици медицине и права домени су у којима латински, с обзиром на своју инструменталност, чак може бити и директан давалац. У случају религијских термина, који потичу из римокатолицизма (*ексклаустрација*, *инкамерација*, *инкултурација*), није вероватно да је енглески посредник, посебно јер се у том језику они ретко могу наћи у општим речницима, пре у специјализованим или историјским речницима (*incameration* је историзам, нпр.). Термин *инкултурација* новијег је датума и први га је употребио римокатолички теолог Жозеф Масон (*Joseph Masson*) 1962. г. на француском, а 1979. га је папа увео и у званичне црквене документе (нпр. Chupungco 1998: 337). Претрагом преко услуге *Гугл књиге* глагол *екскулпирати* (*exculpare<ex culpa*) се потврђује у употреби у правном хрватском бар од 1899,[4] у медицинским часописима се проналази процесна именица *ексудација* у хрватском 1916, а придев *инкапсулиран* у српском 1932. г.,[5] када енглески још увек није био доминантан у тим доменима. *Експлантат* има облик немачког израза (*Explantat*), а не енглеског (*explant*), док *инјект* одговара латинском *iniectum* (средњи род од *iniectus*).

Латинизам *инкунабула* (према лат.*incunabula*, мн. од *incunabulum*) који се односи на најстарије штампане књиге, у српско-хрватски је преузет, судећи по консултованим речницима а за разлику од енглеског, у изворном облику множине као једнина, тако да је у српско-хрватском множина *инкунабуле*. Назив за дисциплину која проучава *инкунабуле*, *инкунабулистика*, врло ретко се користи у енглеском, па није вероватно да је посредован енглеским. *Интимизам* као правац у сликарству прве половине 20. века поникао је у Француској, где је превасходно и практикован, а постојао је и истоимени књижевни правац у Словенији након Другог светског рата, па је и тај израз у вишедеценијској употреби у српско-хрватском.

Према консултованим речницима, српском облику придева *инсуларан* одговара хрватски *инзуларан*, за који се такође наводи порекло од лат. *insula* (‘острво’). Хрватски изговор *с* као *з* има немачко *insular*, па је немачки отуда вероватан посредник бар када је тај облик у питању. У хрватском паралелно у употреби налазимо и облик *инсуларан*, који се појављује пре него *инзуларан*, још у 19. в., а у смислу ‘изолован’ бар од 1904. г.[6] Метафорички смисао ‘ускогруд’, који (према консултованим речницима) нема српски синоним *острвски*, или хрв. *оточни*, потиче у енглеском од смисла ‘изолован од остатка света’, што је индикативно за положај Велике Британије (уп. одредницу *insular*y: Harper n. d.), у ком контексту се и појављује 1904. г.

Енглески суфикс *-er*, који формира агентивне и/или инструменталне именице, указује на посредовање енглеског у примеру *екструдер*, а и у случају са њим значењски повезаног придева *екструдиран*. Сродан је латински суфикс *-or*, у примерима као *екстеро(ре)цептор*, *екстерминатор* и *инцинератор*. ХЈП бележи само пун облик *екстерорецептор*, који је у односу на редукован облик *екстероцептор*, чешћи у немачком (*Exterorezeptor*), а ређи у енглеском (што се потврђује претрагом на интернету), па је за тај облик, посебно у хрватском, могуће посредовање немачког.

Такође, термин *инференција* највише су употребљавале филозофске школе енглеског говорног подручја (*inference*). Судећи по употреби на интернету, економски термин – новија сливеница *инцесија* (од *инфлација* и *рецесија*) – мада ређи него његова синонимска сливеница

[4] https://books.google.rs/books?id=j5IWAQAAIAAJ&q=ekskulpira&dq=ekskulpira&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwigs4uqq5vXAhVLaFAKHY-KBpA4ChDoAQhiMAk

[5] https://books.google.rs/books?id=B8xAAQAAMAAJ&q=eksudacija&dq=eksudacija&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwjU5oOfvpvXAhXHb1AKHS0uDsA4HhDoAQgwMAE; https://books.google.rs/books?id=VN0vAQAAMAAJ&q=inkapsuliran&dq=inkapsuliran&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwivxdqmppnXAhVDaVAKHcRzAuAQ6AEIVzAI

[6] https://books.google.rs/books?id=QB1mAAAAcAAJ&pg=PA151&dq=%22insularnim%22&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwjioon91cHXAhXCiRoKHbzQD30Q6AEIKDAA#v=onepage&q=%22insularnim%22&f=false
https://books.google.rs/books?id=ThbzAAAAMAAJ&q=%22insularni%22&dq=%22insularni%22&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwi86vGFzcHXAhUCBcAKHUD8DbEQ6AEITTAG

стагфлација (од *стагнација* и *инфлација*), потекао је отприлике у исто време са енглеског говорног подручја.[7]

Творенице са сложеним суфиксом *-(из)ација* сматрају се новијом и продуктивном тенденцијом у словенским језицима која са високом учесталошћу углавном карактерише журналистички и разговорни, а посебно интернетски, стил, што се објашњава американизацијом и глобализацијом језика (Horvat i Golub 2011: 14).

Инструментализација се у српско-хрватском употребљава бар од 1967. г.,[8] највише у колокацији *политичка инструментализација* и њој сродним, у идеолошком контексту. У том контексту се о инструментализацији нарочито говорило у оквиру критичких друштвених теорија од 60-их година 20. века. Тако, нпр., познат је навод из 1964. г. истакнутог представника Франкфуртске школе Х. Маркузеа, који се тих година налази и у преводима његових дела и другим стручним радовима на српско-хрватском језику: „ослободилачка снага технологије, инструментализација ствари, постаје оков ослобођења, инструментализација човека" (Marcuse 1968: 159). *Инструментализација* међу твореницама са завршетком *-изација*, а уз глагол *инструментализовати* и међу другим анализираним позајмљеницама, има највећу учесталост у дневним медијима на српском, а високу и у хрватском (што се установљава претрагом на сајту *Naslovi.net* и преко *Гугл вести*), са тенденцијом повећања фреквенције употребе у 2016. и, нарочито, 2017. г. Та чињеница у складу је са колокабилношћу и потенцијалом употребе деривата *инструментализација* и *инструментализовати* у политичкој сфери.

Термин *институционализација* се користи у стручним часописима на српско-хрватском бар од 1957,[9] када га региструјемо у контексту међународних односа. У том периоду француски је, уз енглески, и даље био водећи језик у сфери међународне дипломатије, тако да не мора бити да је енглески посредовао у случају тог термина, тим пре што глагол *институционализирати* налазимо у хрватском језику још 1932. г.[10]

Термин *информатизација* је поникао из француског (*informatisation*) касних 70-их, као превод јапанске речи *johoka* (нпр. Youichi 1994: 251 фн), користи се у енглеском, али се чешће користи *computerization*, који се такође употребљава у српско-хрватском, као *компјутеризација* (односно, у хрв. *компјуторизација*). Претрагом *Гугл вести* може се установити да је *информатизација* фреквентна у употреби у масовним медијима на хрватском језику (најфреквентнија од свих анализираних позајмљеница), а знатно мање у српском.

Судећи по употреби на интернету, *intimization*/*intimisation*и одговарајући глагол *intimize* ретко се користе у енглеском у смислу 'личног зближавања', који имају *интимизација* и *интимизирати* у српско-хрватском (Клајн и Шипка 2008: 534 наводе нем. глагол *intimisieren* као порекло глагола *интимизирати*). *Интимизација* и *интимизирати* у српско-хрватском у наведеном смислу чешће се користе последњих година, неретко као еуфемизми. Енгл. *intimization*/*intimisation* се може наћи само у стручним речницима, и то у смислу 'представљања јавног живота ближим публици'.

Употреба латинских елемената свакако се одликује престижом, те је погодна за естетизацију, односно еуфемизацију, која је, будући заснована на субјективности и двосмислености, блиска иронији (уп., нпр, Malyuga and Orlova 2018: 132). Тако,употреба суфикса-*изација*и одговарајућих

---

[7] Уп. https://books.google.rs/books?id=U5ouAAAAIAAJ&q=%22incession%22+%22inflation%22&dq=%22incession%22+%22inflation%22&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwjPwo3A76rXAhUSF-wKHbiMDg4Q6AEIQTAE

[8] https://www.google.com/search?gl=us&hl=en&pws=0&biw=1280&bih=615&tbs=cdr%3A1%2Ccd_min%3A1%2F1%2F1900%2Ccd_max%3A1970&tbm=bks&ei=-YIIWpTeKMuRkwXGj4GYAQ&q=instrumentalizaciju&oq=instrumentalizaciju&gs_l=psy-ab.3...5253.5612.0.5772.2.2.0.0.0.0.73.143.2.2.0....0...1.1.64.psy-ab..0.0.0....0.V1_q1GMg2kI

[9] https://books.google.rs/books?id=CTcrAQAAMAAJ&q=institucionalizacija&dq=institucionalizacija&hl=en&sa=X&redir_esc=y

[10] https://books.google.rs/books?id=HQ7zAAAAMAAJ&q=institucionalizirao&dq=institucionalizirao&hl=en&sa=X&redir_esc=y

глаголских суфикса, посебно са домаћим основама, може бити повезана са стварањем привида ‘учености’ (тако нпр. и *интимизирати* у смислу ‘зближавања’), а може имати и саркастични ефекат (опет, нпр., *интимизирати* у одговарајућем контексту). Деривати на *-изација* имају смисао ‘попримања карактера’ или ‘утицаја’ онога што означава мотивна реч (уп. Horvat i Golub 2011: 15), често нечег актуелног (нпр. *ријалитизација*, *трампизација*, и сл.), што је у сразмери са учесталошћу њихове употребе у данашњем периодуубрзаних промена и различитих видова друштвених утицаја.

Табела 4. Смисаони односи анализираних позајмљеница између српско-хрватског и енглеског језика: кл. – каснолатински; сл – средњовековни латински; нл. – новолатински; енгл. – енглески; нем. – немачки; франц. – француски; заст. – застарело; = – еквиваленција смисла; ≤ – шири смисао у енгл.; ≥ – ужи смисао у енгл.; ≠ – нулти однос (различитост смисла); / – непостојање поредивог израза у енгл.; + – смисао који има један језик а не и други.

ПОЗАЈМЉЕНИЦА	ЗНАЧЕЊЕ У СРПСКОМ/ХРВАТСКОМ	ОДНОС СА ЕНГЛЕСКИМ
ексклаустрација (сл. exclaustratio)	боравак монаха изван манастира	=
екскулпација (кл. exculpatio)	1. ослобађање од оптужбе 2. оправдање	1. = 2. =
екскулпирати (exculpare)	ослободити кривице	=
експлантат (< нл. explantare)	део ткива пресађен у нову средину	=
екстабулирати (нл. extabulare)	избрисати из земљишних књига	/
екстерминатор (кл. exterminator)	уништитељ	=
екстерналије (<сл. externalis)	спољашњост	=
екстеро(ре)цептор (< externus + receptor)	рецептор који прима надражаје споља	=
екструдер (енгл. <extrudere)	машина за екструдирање профила	= + асцент/десцент у типологији
екструдиран (< extrudere)	обрађен екструдером	≤ истиснут
екструдирати (extrudere)	потискивати, (из)терати	= + штрчати
екструзија (extrusio)	истискивање, истеривање	= + производ екструдирања
ексудација (нл. exsudatio)	истицање накупљене течности у телу	= + излучивање + ексудат
ексулцерација (exulceratio)	стварање чирева	= (заст.) + чир
ексцеребрација (нл. excerebratio)	одстрањивање мозга фетуса	≤ одстрањивање мозга (фетуса и уопште)
ексцерпција (excerptio)	исписивање грађе	= + сама грађа
инвертит (франц. < invertere)	хомосексуалац	/

инволутиван (нл. involutivus)	који се тиче заплетености, увијености	≠ који се тиче математичке функције која је сама себи инверзна
индоктринирати (нем. < in- + doctrina)	увођење у доктрину (у хрв. само са негативном конотацијом)	=
инјект (iniectum)	садржај убризган инјекцијом	=(injection) + инјекција
инкамерација (нл. incameratio)	припајање црквеном имању + убирање државних такси + подржављење	= (заст.)
инкапсулација (нл. incapsulatio)	стварање везивне капсуле око патолошког процеса	≤ (заст.) стварање чауре у телу + затварање у чауру
инкапсулиран (< in- +capsula)	зачаурен	≤ стављен у чауру + сажет
инкултурација (< in- + cultura)	прилагођавање (религије)	=
инкунабулистика (< incunabula)	проучавање инкунабула	= (ретко)
институционализација (< institutio)	1. стварање институционалних односа 2. стављање особе у одговарајућу установу	1. = 2. =
институционализирати (< institutio)	чинити нешто институционалним + (хрв.) утврдити неки пропис	= + ставити особу у одговарајућу установу
инструментализација(<сл. instrumentalis)	третирање некога/нечега као инструмента у туђим рукама	≤ третирање нечега као инструмента (без нужно негативне конотације)
инструментализирати(<сл. instrumentalis)	вршити инструментализацију	≤ третирати нешто као инструмент + значења из музичког домена
инструмент-табла (нем. < instrumentum + tabula)	табла за мерне уређаје	/
инсуларан/инзуларан (< кл. insularis)	1. острвски 2. острвског менталитета; незаинтересован за остатак света	1. = 2. = + који се односи на изоловано ткиво
интимизам (< intimus)	дочаравање интимне атмосфере (об. у уметности)	=
интимизација (< intimus)	успостављање блиских односа	= (ретко) + представљање јавног живота ближим публици
интимизирати (се) (нем. < intimus)	бити интиман с ким	= (ретко)
интригантан (франц. < intricare)	који подстиче на размишљање	/

интубирати (< in- + tuba)	увођење цеви у тело у медицинске сврхе	=
инфаркташ (<нл. infarctus)	онај који је преживео инфаркт	/
инференција (сл. inferentia)	закључивање	= + сам закључак
информатизација (< informatio)	увођење и ширење информационе технологије	=
информатизовати/ /информатизирати (< informatio)	уводити и ширити информационе технологије	= + претворити нешто у информацију
информатичар (< informatio)	стручњак за информатику	= informatician
инцесија (< inflatio + recessio)	инфлација и рецесија	= (ређе)
инцинератор (<сл. incineratus)	пећ за спаљивање отпадака	=
инцитација (incitatio)	навођење (у хрв. само са негативном конотацијом, ‘подбадање’)	= + нешто што врши инцитацију

Између одговарајућих позајмљеница српско-хрватског и енглеског 18 парова испољава потпуно поклапање у значењу (еквиваленцију), у исто толико случајева енглеске позајмљенице имају шири смисао или више смислова (семантичких реализација). У једном случају шири смисао има српско-хрватски парњак, у једном случају значење је различито, а за 5 српско-хрватских позајмљеница енглески нема (формално) одговарајуће изразе (Табела 4). Од случајева поклапања бар једног смисла, у некима је тај смисао у енглеском или застарео (нпр. *incameration*), или редак (нпр. *intimization*), односно други изрази се чешће користе (нпр. *computerize*уместо *informatize*). Отуда се такви примери ретко и налазе у општим речницима савременог енглеског језика, а има и оних који, бар у смислу који има српско-хрватски парњак, нису пронађени ни у консултованим специјализованим речницима, те им је значење установљено из контекста употребе (*incunabulistics*, *incession*, *intimize*, *intimization*).

Међу позајмљеницама највише је процесних именица са завршетком *-ација* (40%), што је иначе један од најпродуктивнијих страних суфикса уопште (Клајн 2003: 250). Процесне именице често накнадно добијају предметни или апстрактни именички смисао (ibid.: 250–251), али то засада није случај са анализиранима, којима недостаје такав смисао, а имају га неки од енглеских еквивалената. Обично је у питању резултативни смисао – резултат процеса (*extrusion*, *exudation*, *exulceration*, *excerption*, *inference*), који изостаје.

4. ЗАКЉУЧЦИ

Примењени метод анализе употребе позајмљеница, заснован на претраживању интернета путем *Гуглових* услуга, нарочито уз подешавање периода употребе, прилично је егзактан и учинковит у утврђивању извора, периода, учесталости и тенденција употребе речи, те незаобилазан за лексикографију. Тако, на пример, неке позајмљенице, најчешће термини, бивају изостављени из речника иако се (и даље) употребљавају, док је неке заступљене у речницима тешко уопште наћи у употреби (бар када је реч о српском језику).

Најчешћи и најочитији разлог позајмљивања у анализираној грађи јесте потреба за називима за нове научне и културне појмове након технолошке револуције од краја 19, а посебно након информационе револуције од 70-их година 20. века. Отуда, већина позајмљеница из Клајновог и Шипкиног речника које у ранијим речницима српског језика нису забележене само се користиу стручној сфери, па су углавном и неразумљиве ширем кругу људи. Углавном се у употреби појављују знатно раније, па их речници страних речи региструју након интензификације и систематизације њихове употребе, а у неким случајевима ни тада. До интензификације употребе може у новије време доћи под утицајем енглеског (уп. и Васић 2013), који не мора бити и првобитан језик давалац/посредник. Међутим, само делимична подударност у значењима и фреквенцији употребе српско-хрватског и енглеског упућује на то да је објашњење позајмљивања и употребе лексема са латинским елементима сложеније него што је тумачење те појаве као последице глобалне англицизације.

Деривати са завршетком *-изација*, о којима се у литератури говори као о новијој појави фреквентној у новинарском и разговорном стилу, у анализираној грађи новијег су датума употребе у смислу периода након Другог светског рата, а користе се у новинарству умереном до високом учесталошћу. У почетку карактеришу првенствено друштвенонаучне, па и хуманистичке жанрове, а касније се, по свему судећи, шире у жанрове све нижег степена формалности, посебно путем употребе од стране професионалаца у масовним медијима, са делимичним изузетком позајмљенице *интимизација* и одговарајућег глагола *интимизирати*, који су нашли употребу у основном вокабулару.

У (актуелној) употреби нису пронађене две позајмљенице (од посматраних 44) из Клајновог и Шипкиног речника, док је пронађено 36 од 64 позајмљенице које су изостављене у односу на Вујаклијин *Лексикон*. Позајмљенице пронађене у употреби раније (пре око 30–130 година) користе се и данас, што се делимично може објаснити континуираном потребом за одговарајућим терминима у различитим областима, а када је реч о позајмљеницама из *Лексикона* које Клајн и Шипка (2008) изостављају, и потребом економичнијег изражавања (нпр. глаголом творбено повезаним са позајмљеном именицом, уместо употребе две или више речи), а имајући у виду и паралелну употребу истозначних или блискозначних позајмљеница са различитим суфиксима, и чињеницу да *Лексикон* деценијама служи као узор говорницима у погледу употребе речи страног порекла.

Извори

Vujaklija, Milan (1986). *Leksikon stranih reči i izraza*. Treće, doštampano izdanje. Beograd: Prosveta.

Вујаклија, Милан (2004). *Лексикон страних речи и израза*. Седмо издање. Београд: Просвета.

Речник српског језика. (n. d.). *СРПСКИ ЈЕЗИК – речници и алати на вебу*. Приступљено на: http://www.srpskijezik.com.

Klaić, Bratoljub (1966). *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Zagreb: Zora.

Klaić, Bratoljub (1987). *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

Клајн, Иван, Шипка, Милан (2008). *Велики речник страних речи и израза*. Треће, допуњено и исправљено издање. Нови Сад: Прометеј.

Harper, Douglas (n. d.). *Online Etymology Dictionary*. Retrieved from http://www.etymonline.com.

Hrvatski jezični portal. (5. veljača 2015). Pristupljeno na:http://hjp.znanje.hr.

Литература

Васић, Вера М. (2013).Употреба англицизираних интернационализама у савременом српском језику: *мисија* и *камп*. У:*Зборник у част Марији Клеут* (С. Томин, Љ. Пешикан-Љуштановић и Н. Половина,ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 565–578.

Davies, Daniel R. (2010). Standardized English: the history of the earlier circles. In: *The Routledge Handbook of World Englishes* (A. Kirkpatrick, ed.). New York – Abingdon: Routledge, 17–36.

Ito, Youichi (1994). Information societies with strong and weak civil society traditions. In: *Information Society and Civil Society: Contemporary Perspectives on the Changing World Order* (S. Splichal, A. Calabrese and C. Sparks, eds.). West Lafayette, Indiana: Purdue Univesity Press, 233–253.
Ivir, Vladimir (1991). Contrastive methods in contact linguistics. In: *Languages in Contact nad Contrast* (V. Ivir and D. Kalogjera, eds.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 237–246.
Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику 2: Суфиксација и конверзија.* Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
Lakoff, George, Johnson, Mark (2003). *Metaphors We Live By*. 2nd Edition. Chicago: University of Chicago Press.
Malyuga, Elena N., Orlova, Svetlana N. (2018). *Linguistic Pragmatics of Intercultural Professional and Business Communication*. Cham: Springer International Publishing AG.
Marcuse, Herbert (1968). *Čovjek jedne dimenzije*. Sarajevo: Logos.
Matras, Yaron (2009). *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
Muhvić-Dimanovski, Vesna (1996). Njemački kao jezik posrednik pri posuđivanju iz engleskog u hrvatski. *Suvremena lingvistika* 41/42, 457–464.
Кајић, Борис (2000). Посредна латинизација српског језика. *Језик данас*12, 12–16.
Kowner, Rotem, Rosenhouse, Judith (2008). The hegemony of English and determinants of borrowing from its vocabulary. In: *Globally Speaking: Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages* (J. Rosenhouse and R. Kowner, eds.). Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, 4–18.
Пешикан, Митар, Јерковић, Јован, Пижурица, Мато (2010). *Правопис српскога језика*. Измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска.
Prćić, Tvrtko (2005). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
Silaški, Nadežda (2012). *Srpski jezik u tranziciji: O anglicizmima u ekonomskom registru*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
Skok, Petar (1955). O sufiksima -isati, -irati i –ovati. *Jezik* 4, 36–43.
Thomason, Sarah G. (2001). *Language Contact: An introduction*. Bodmin: Edinburgh University Press.
Field, Fredric W. (2002). *Linguistic Borrowing in Bilingual Contexts*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
Filipović, Rudolf (1986). *Teorija jezika u kontaktu*: *Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU.
Filipović, Rudolf (1990). *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo, razvoj, značenje*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga.
Haugen, Einar (1950). The analysis of linguistic borrowing. *Language* 26/2, 210–231.
Hickey, Raymond (2010). Language contact: reconsideration and reassessment. In: *The Handbook of Language Contact* (R. Hickey, ed.). Singapore: Wiley-Blackwell, 1–28.
Horvat, Marijana, Golub, Barbara Štebih (2011). Posljedice internacionalizacije u hrvatskome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1, 1–21.
Crystal, David (2003). *English as a Global Language*. 2nd Edition. New York: Cambridge University Press.
Chew, Phyllis Ghim Lian (2009). *Emergent Lingua Francas and World Orders: The Politics and Place of English as a World Language*. New York – Abingdon: Routledge.
Chupungco, Anscar J. (1998). Liturgy and inculturation. In: *Handbook for Liturgical Studies II: Fundamental liturgy* (A. J. Chupungco, Ed.). Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 337–376.
Weinreich, Uriel (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York.
Wohlgemuth, Jan (2009). *A Typology of Verbal Borrowings*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

LOANWORDS WITH ETYMOLOGICAL PREFIXES *EX*- AND *IN*- IN SERBO-CROATIAN IN RELATION TO ENGLISH: BORROWING TENDENCIES

Summary

The paper deals with loanwordsconsisting of originally Latin elements, exemplified by those with etymological prefixes *ex*- and *in*-, found in I. Klajn's and M. Šipka's *Comprehensive Dictionary of Foreign Words and Expressions* (*Veliki rečnik stranih reči i izraza*), namely those left out in earlier dictionaries of Serbo-Croatian, as well of those not found in the aforementioned dictionary. The loanwords are observed in light of their relationship to

the (non)corresponding loanwords in English.The goal is to establish and explain tendencies in the influx of these loanwords into the Serbo-Croatian lexicon, regarding semantic and use-related domains, sources, periods and frequencies of use, and grammatical and semantic (sub)classes of the loanwords.
Most of the analyzed loanwords are recorded to have been used decades or even a century earlier than in the dictionaries. The most numerous are process nouns ending in *-acija*, which, in contrast to the English correspondents, usually have not yet developed resultative/abstract senses. The ending *-izacija* is somewhat more recent and increasingly frequent, and seems to have spread from the register of social sciences. Only partial matching in loanword meanings and frequencies of their use between Serbo-Croatian and English indicates that an explanation of borrowing and use of loanwords consisting of Latin elements ismore complex thanan intepretation of this phenomenon as a consequence of global anglicization.

Keywords: loanwords, Latinisms, Serbian, Croatian, English, language contact, lexical borrowing.

Marko Janićijević
State University of Novi Pazar, Serbia
trupko@outlook.com

UDK 811.163.41’373.45:004.738.1

Марија Савић – Весна Савић

АНГЛИЦИЗМИ У ЈЕЗИКУ СТРУКЕ ГРАФИЧКОГ И ВЕБ ДИЗАЈНА: ПОТРЕБА ИЛИ ПОШТАПАЊЕ?

Англицизми се све чешће срећу у савременом језику технологије и рачунарских, информатичких, интернетских и дизајнерских струка. Стога рад анализира употребу англицизама у српском дискурсу струке веб и графичког дизајна, с изразима попут *pitch, framework, dashboard, prototyping, copywrajter, brushevi, web sajt, browser*, итд. Први део рада дефинише терминологију и дизајнерски социолект, и даје поделу англицизама. Други део рада анализира забележени корпус. Циљ прелиминарног истраживања, које може бити основа за неко опсежније истраживање у будућности, јесте да понуди илустрацију појаве да је енглески језик доминантан и да утиче на српски језик тако што доводи до англицизама у стручној терминологији. То је последица језичке инертности, нестручног превођења (уколико га има), погрешне транскрипције, неадекватне литературе на српском језику, приучености, недовољно стручног терцијарног образовања, или свега наведеног. Истраживање указује на чињеницу да је језик дизајнерске струке на незахвалном нивоу и да се, како би дошло до промена, мора увести стручно језичко оспособљавање будућих дизајнерских струка.

Кључне речи: англицизми, веб дизајн, графички дизајн, социолингвистика, стручна терминологија

1. УВОД

> „Овај, у суштини немам спремљен *елеватор пич*, па овај, рећи ћу то да тренутно радим у *Актив колаб*у, то кад кажем тренутно звучи јако привремено, али не планирам да одем ускоро. Дуго времена сам провео у *Сатурајзду*, где сам стекао велико *агенцијско искуство*. Поздрав за другаре из *Сатурајзда*! Овај, пре тога сам пуно *фриленсовао* и у међувремену сам радио са јако пуно *клијената*, *стартапа* и сво моје искуство се у суштини заснива на раду са *клијентима*.”
>
> „Али тренутно оно што радим је управо тај *прототајпинг*. Радим за једну сад већ велику фирму из Загреба, чији су оснивачи Србин и Хрват, веровали или не! Јако су успешни. Фирма се зове *Реверсинг лабс* и ту радим као *лид дизајнер*, *прототајпинг* и тако даље. И још неки пропратни *клијенти* су ту, и неки моји *пројекти* као што су, сад сам скоро радио Фестивал уличних свирача. Радио сам *дизајн*. Ето, толико о мени.”
>
> „Након тога, одселио сам се за Америку где сам радио у *Хјуџу агенцији*, што је онако једноставно мени заиста, заиста био један опет добар *буст* јер *клијенти* који су тамо су *мејн клијенти*, нису *микро-пројекти*, огромни су пројекти, пет-десет *спринтова* по пројекту, годину дана–две године, тако да је искуство заиста, заиста предивно.”
>
> (50. Дафед)

Иако делује неочекивано, ово је језик који људи у Србији свакодневно користе. То је језик графичких и веб дизајнера, по коме се можемо запитати да ли је то енглески, српски, англосрпски или неки други хибридни језик, као и то да ли људи који се овом језичком варијантом свакодневно служе могу да се споразумеју. Стога се у овом раду постављају питања попут следећих: како графички и веб дизајнери међусобно комуницирају и шта је довело до развоја таквог језика.

Енглески језик је постао средство за споразумевање у читавом свету, као ниједан језик пре њега, *lingua franca* савременог света. Пословање је само једна област у којој се тај утицај најбрже испољио, а следе га информационе технологије, рачунарство и дизајн. У потоње се убрајају веб и графички дизајн. Посматрачима који се не баве овом струком сусрет с таквим језичким појавама може деловати неразумљиво. Међутим, дизајнерима је то свакодневица која

је нас подстакла да се запитамо да ли су англицизми у језику струке веб и графичког дизајна у српском језику потреба или помодарство; да ли се значења и смисао који су дизајнерима потребни могу изразити постојећим језичким елементима у српском језику или речнику српског језика недостају одговарајући изрази, те да ли је у случају недостатка домаћих или одомаћених речи и израза исправно користити англицизме – и у којој мери. Управо су то питања којима желимо да илуструјемо употребу англицизама у свакодневном језику веб и графичких дизајнера.

2. ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА

2.1. Дефиниција дизајнерских струка

Џорџ Нелсон је дизајн дефинисао као „манифестациј[у] капацитета људског духа да превазиђе своје границе" (Марковић 2009: 1), док Марковић наводи да је то „интердисциплинарна делатност и јавља се као средство у различитим облицима визуелног комуницирања које има вишезначну функцију – културну, економску, естетску и, пре свега, хуману" (2009: 1). Пауел истиче да сви имају представу о томе шта је веб дизајн, али да га је тешко дефинисати (Powell 2002: 4). Он сматра да веб дизајн подразумева пет аспеката: садржај (облик и организацију садржаја на веб страници), визуелну представу (приказ сајта на екрану), технологије (веб технологије попут *HTML, CSS, JavaScript* итд), приказ (брзину и поузданост приказа сајта преко интернета), као и сврху (разлог за постојање сајта) (2002: 4).

Графички дизајн се може дефинисати као област дизајна која се бави комбинацијом слика (графика) и текста (типографије) који чине складну целину и шаљу неку поруку. У савременом свету, графички дизајн настаје у дигиталном облику, а захтева употребу нових технологија, као и програма за обраду слика као што су Адоубијев Фотошоп (*Adobe Photoshop*), Адоубијев Илустратор (*Adobe Illustrator*), Корел дроу (*Corel Draw*) и сл.

С друге стране, веб дизајн је проистекао из графичког дизајна, с тим што се односи на цртање вебсајтова (графичко и дигитално приказивање њиховог изгледа), а захтева и употребу посебних алата, попут Индизајна (*InDesign*), Фотошопа (*Photoshop*), Скеча (*Sketch*) итд.

2.2. Дизајнерска струка у терцијарном образовању

Наведене две велике области дизајна изучавају се на нивоу терцијарног образовања у Србији. У Новом Саду, на Факултету техничких наука на Катедри за графичко инжењерство и дизајн (ГРИД), на Вишој техничкој школи смерови Графички дизајн и Веб дизајн, а на Академији уметности смер Графички дизајн. Осим државних установа, постоје и ИТ академије које нуде образовање из датих области.

По подацима доступним на вебсајтовима државних образовних установа, и према плану и програму студија, на наведеним смеровима енглески се изучава као стручни језик, док матерњег језика као посебног наставног предмета нема (као и на већини високошколских установа у Републици Србији, што би додатно истраживање требало да утврди), иако дизајнери током каријере комуницирају на више језика. Примера ради, увид у уџбенике за предмет „Стручни енглески" на ГРИДу указује на то да обрада терминологије и текстова из области графичког и веб дизајна није заступљена уопште или не у довољној мери, већ је нагласак на обради инжењерских текстова.

2.3. Дефиниција и подела англицизама

Према Готлибу, англицизми су знак језика у контакту (Ендерман 2005: 161). То су речи англофоног порекла које говорници српског језика користе у свакодневном говору, али и у језику

струке – писаном или говорном, као посебни корисници језика (Прћић 2011: 32, 49, 70, 75, 107. и 226). Готлиб прави структурну поделу англицизама на две главне групе: активни и реактивни (Ендерман и Роџерс 2005: 164). Активни су скривени, очигледни, позајмљени, хибридни, псеудоанглицизми и морфосинтаксички калкови, док су реактивни семантичке позамљенице. Међутим, како у његовој подели има преклапања, најсвеобухватнију дефиницију и поделу англицизама у српском језику дао је Тврtко Прћић (2011).

Према његовој дефиницији, англицизми су „две врсте језичких јединица: у уобичајеном значењу термина, англицизам представља општу реч или везану морфему (тј. префикс или суфикс) из енглеског језика која се употребљава у српском (нпр. *бодибилдер*, *екс*-), с различитим степеном интегрисаности у његов систем. Али, у понешто неуобичајеном значењу термина, англицизам чини и реч, синтагма или реченица у српском језику чија употреба одражава и/или следи норму енглеског језика – ортографску, фонолошку, граматичку, семантичку или прагматичку (нпр. *кратка прича, подигнути санкције, Могу ли да вам помогнем?*). Међутим, називи производа, фирми и локала, те телевизијских и радио емисија и рубрика, публикација и манифестација, попут *Image Center*, *Irish Pub, Go Play: Around the City* или *Men's Health*, у чијем се саставу могу јавити не само опште речи него и лична, географска или друга имена из енглеског језика, имају статус између англицизама и англофоног или псеудоанглофоног властитог имена. Англицизмима се не сматрају једнократне или повремене интерполације из енглеског језика, као што су *by the way, Yes!!* или *best of*…, будући да оне (још) нису постале део система српског језика." (Прћић 2011: 59). Англицизми су подељени на скали од пет степенова оправданости: сасвим неоправдани, неоправдани, условно оправдани, оправдани и сасвим оправдани (Прћић 2011: 186-187).

Прћић дефинише и посебне кориснике језика као медијске посленике „који систематски утичу, или могу да утичу, на формирање језичких навика јавности, па стога носе посебну одговорност зза ваљаност изговорене и написане речи" (2011: 75). Осим језичких и лингвистичких стручњака, у њих спадају: учитељи, наставници и професори свих предмета и на свим нивоима, новинари, водитељи, спикери и уредници, графички и ликовни дизајнери[1], творци рекламних слогана, особе за односе с јавношћу и преводиоци свих врста текстова и са свих језика (Прћић 2011: 32, 49, 70, 107. и 226).

3. АНАЛИЗА

Истраживање се темељи на идеји проучавања употребе англицизама у језику струке графичких и веб дизајнера, доступних на интернету као месту на коме се најчешће могу пронаћи аутентични узорци који дају увид у савремени српски језик. Анализа укључује испитивање корпуса који се састоји из пет писаних текстова објављених на вебсајтовима Стартит (*Startit*) и Нетократија (*Netokracija*) који окупљају ИТ заједницу у Србији, али и региону, који се користе истим језиком, као и видео-снимка разговора на окупљању дизајнера одржаног у Новом Саду септембра 2017. године. Квалитативно-квантитативним методом побројани су англицизми и додељен им је статус према степену оправданости (Прћић 2011: 186-187).

3.1. Корпус

У овом раду покушале смо да илуструјемо како изгледа језик којим се дизајнери свакодневно служе. Покушале смо истражити да ли се такав језик намеће као последица савремене пословне комуникације или му дизајнери самостално теже. Управо се на томе заснива ово истраживање: на текстовима који се готово свакодневно објављују на сајтовима посвећенима веб и графичком дизајну, а чији је вокабулар у употреби на редовним дизајнерским окупљањима. То су Стартит и Нетократија, као и организација Дафед (*DaFED*). Истраживање је спроведено током 2017. године синхронијском анализом пет писаних текстова објављених на интернету током 2017. године на

[1] Прим. аут: подвукле М. С. и В. С.

српском говорном подручју и видео-снимка са 50. Дафеда одржаног у септембру 2017. године у студентском културном центру „Фабрика" у Новом Саду.

Англицизми из писаних текстова забележени су у изворном облику, латиничким писмом, док су англицизми из видео-снимка транскрибовани ћириличким писмом уколико су изречени са српским изговором, с навођењем изворног облика у загради, а латиничким писмом ако су изречени с енглеским изговором. У неким случајевима, у загради *()* је наведено више облика употребе или допуна која приближава смисао.

Примери су наведени редоследом бележења, без додатног разврставања осим груписања више сличних примера у једну ставку. Прво су наведени англицизми из говорног језика, а затим они из писаних извора.

Англицизми су разврставани према сопственом тумачењу поделе англицизама према степену оправданости, а обимније истраживање требало би да се посвети темељнијој анализи. Поједини примери су сврстани у одређену групу на основу контекста у коме су употребљени.

У доњој анализи наведени су сви англицизми који чине корпус овог рада како би се стекао увид у вокабулар и синтаксичке структуре које су део дизајнерског позива и социолекта у српском језику.

Међу забележеним англицизмима уочено је доста преклапања. Док је реч *менаџер* сасвим неоправдан англицизам јер за њено значење већ постоји реч *руководилац*, *пројект менаџер* спада у неоправдане англицизме јер је обе речи које чине дату синтагму могуће превести на српски као *руководилац пројеката.* Детаљнија морфосинтаксичка анализа забележеног корпуса свакако превазилази оквире овог рада, а дала би бољи увид у граматичку и прагматичку (не)примереност забележених англицизама.

3.2. Истраживање

У прегледаном корпусу састављеном од приближно 16.000 речи забележено је близу 350 англицизама, док је у неким сегментима говора англицизам свака друга или свака трећа реч, а велики број њих се понавља у већој или мањој мери. Међутим, како корпус чини велики број англицизама који знатно превазилази оквире рада, боља слика употребе англицизама могла би се приказати у подробнијем истраживању.

Знатан број англицизама забележених у корпусу јавља се не само у основном облику већ с деривационим или граматичким афиксима. По томе је уочљиво да су такве речи већ ушле у језик и да чине део свакодневног вокабулара оних који се њима служе, чак и када се ради о речима и језичким елементима за које Прћић указује да „(још) нису постале део система српског језика, попут *by the way, Yes!!* или *best of*". Стога се јавља питање да ли су такве једнократне интерполације већ постале делом језичког система ако нису нашле места у речницима тиме што су постале делом социолекта или говора одређене професије; међутим, одговор на ова и слична питања може дати неко ново истраживање.

3.3. Резултати

Резултати истраживања показали су следећи број англицизама који су се јавили у корпусу:

- сасвим неоправдани англицизми: 115,
- неоправдани англицизми: 133,
- условно оправдани англицизми: 34,
- оправдани англицизми: 8,
- сасвим оправдани англицизми: 56.

САСВИМ НЕОПРАВДАНИ АНГЛИЦИЗМИ

Како наводи Прћић 2011 (186-187), „англицизам је сасвим неоправдан уколико већ постоји домаћа или одомаћена реч или израз за дати страни садржај; нпр. *имплементација*, пошто се исто

значење већ изражава домаћим речима *спровођење* и *реализација*, или *менаџмент*, за коју стоје на располагању *пословодство*, *руководство* и *управа*."

У забележеном корпусу, у сасвим неоправдане англицизме спадају следеће речи и изрази: јеа, вреди да буде овде, датира из, *NGO* (срп. ен-џи-оу) пројекат, лид дизајнер (*lead* дизајнер), буст (*boost*), иза нечега да се потпишем, најбољи могући начин, девелопер, менаџери, добро за њега, маркет, *research*, да се узме, бизнис, искуство, *playground*, *launch*, *Volkswagen parking*, контрола лета, *wide* формат, *square* формат, *input, rocky road*, на крају дана, *workshop*-ове, *agenda*-у, одговорна особа, *development* тим, *reality check*, *stakeholder*, *provider*, у кору свега, *traffic, revenue, branding*-ом, *View medi, the final thing*, јузер (јузери, *user* групама, *user* бази, од јузера), *rant*, стриповао, на позицији, бизнис одлука, геџет (неки нови *gadget*), пекаџинг, едукација, едукујеш, тестирање, валидација, валидира (валидирамо), кечује око, *cheap*, *end product, big picture, one-shot* моменат, индустрија, *final* циљ, *best case*, мајндсет (*mindset*, мој *mindset* дизајна), *out of the box,* скил (добијете неки нови скил, поред тих различитих скилова, *skill*-ова), *skill set*-ова, *hover* (где је *hover* кључна ствар), Португал, *thumbs up*, *basic feature, impact*, мало о стејку, колаборација, принципал, то је доста *time-consuming*, фидбек (немам *feedback*), вау браво за нас, перспектива (из своје перспективе, из перспективе), комад времена да оптимизујеш, креирање персона, већу компанију не прави бољом, батн (ди води који *button*-он, *button*, *button*-и, свега пар батна), *subscribe button,* прототајпинг, мејн клијент (*main* клијенти), онда се скалирамо, деливер, *custom (custom*-изује, *custom*-изоваће), дистракција, акаунтинг (*accounting*), *accounting* менаџмент, *quiet time*-а (квајет тајма), у огромним корпосима[2] (sic!), суспензор, у *chunk*-овима 3 сата, на дневном нивоу, инчекирам, преферирам, *okay*, без да се много бринем, мултидисциплинарни, дизајнери – графички, веб, *interactive, whatever*, нејтив спикер (*native speaker*), *interaction* дизајнера, без да вас је неко вукао за руку, *Martina* (ће) *napraviti razliku*, *Osijek software city*, *IKEA webshop, web shop (*mogućnost Ikeinog *web shop*-a*), web* prodavnica (*web* prodavnicu), kupi na *webu*, *family* kartica (otvaranje IKEA *Family* kartice, takozvanu *Family* karticu), pristupiti plaćanju tj. *checkout*-u, kupovinu preferiraju na pametnim telefonima, irelevantan, akcenat treba staviti, tim koji stoji iza, ako posmatramo stvar na taj način, neuralna mreža.

НЕОПРАВДАНИ АНГЛИЦИЗМИ

Прћић (2011: 186-187) каже да су англицизми неоправдани „уколико постоји могућност превођења страног садржаја на српски; нпр. *билборд*, која се може превести као *рекламни пано*, или *спејс-шатл*, која се може превести као *свемирски авион*."[3]

Стога у неоправдане англицизме из анализираног корпуса спадају следеће речи и изрази: панел дискусија, ју-икс (ју-иксом, *UX*-ом, UX решење, *UX* процеси), *user experience*, *UI* дизајном, *UI* дизајера, брошура сајта, елевејтор пич (*elevator pitch*), агенцијско искуство, фриленс (фриленсовао, *freelance* причу), *freelancing* (фриленсинг), дизајнерски портфолио, евалуирам сајтове, *Huge* агенција, *Superawesome*, клијентски посао, *continuous integration, team building*-а, DAFED догађај, *Prototype, prototyping* (процеса *prototyping*-а, *prototyping* алат, *prototyping* компанија), *working prototypes*-и, кор (*core* тим, *core* бизнис), вертикални ритам, вибрантна *IT* сцена, *Dribbble meetup*-е, *head of design*, конкурс у дизајну, методологија рада, *onboard*-овао клијента, стејкхолдер интервју (*stakeholder interview*), администрирање (администрирање пројекта, администрирање клијента), бизнис, дизајн процес, информишеш се, креирање (креирање дизајна, креирање пројекта), дизајнери информационе архитектуре, информацијског архитекта, *information architects*, Airbus пројекат, web *launch, product* дизајнер, веб за *Bosch*, продукција производа, директор маркетинга, бренд менаџер, лансирање (дан лансирања), веб је вани, *design community*-ју, *developer*-ским *lingo*-м, *mobile apps*, *gold-driven*, *web apps, flow* вебсајта/апликације, итерирати (итерираш, итерирају), дизајн спринт, видео-материјал, најгрознији интерфејс икад, тим лидер (од *team leader*-а), канал комуникације,

[2] Прим. аут.: реч *корпос* у српском језику настала је елизијом средишњег елемента из енглеске речи *corporations*.

[3] Прим. аут: изворна наглашавања пренета су у свим цитатима.

функција *sales*-а, дизајн интеракцију, *design* галерији, *edgy* анимација, комуницирати (комуницира с њим, комуницирамо неку информацију, шта жели да искомуницира, комуницирам с публиком), тул (који *tool* користиш), *tooling*-у, више визуално, *grayscale protocol*, ситни чанкови који су тестабилни, кôд бејс (*code base*), *html css* прототип, респонсивно, мултиканално, њузлетр (*newsletter*), мултилевел навигацију, крафтом (*craft*-ом), прототип у Инвижну, feature (svaki *feature*, фичри (*feature*-и)), инпут (добијем *input*-е, на основу њихових *input*-а), скупо парче софтвера, сет знања да олакша, да имате пуно информација у својој глави, *domain knowledge, card sorting* технике, рисрч тим (*research team*), константног прихода, дизајнера за интеракцију који само црта *wire frame*-ове, перфектан *UI* дизајнер, комуницира преко хенгаута, ол раундер (*all round*-ер), који ви тајпист (*typist*) користите, процект менаџер, контент (*content,* контента добар контент, контент из кинг (*content is king*), између контент тима и дизајн тима), контент-оријентед решења (*content-oriented* решења), копирајтер, копиврајтинг (*copywriting*), *CEO CTO* (си-и-о си-ти-о) пишу копиврајтинг, лејаута копирајтеру (*layout*-а *copywriter*-у), копи (*copy*, ако имамо микро-копи), радити маркетинг сајт, да ли је некст или сејв ез експортед пе-де-еф (*next*, *save as exported pdf*), него на лејауту, *one-man show*, ту лепезу производа, да држиш корисника за руку и да га прошеташ до граунда, фино си ти то креирао, бејслајн (*base line*), индентација, кернинг (*kerning*), дропкеп (*drop cap*), пекеџингом, масивни *RPG* (ар-пи-џи), нови *smart tv* (смарт те-ве), *Technest* okupljanju, *Technest meetupa*, predavanja o *social media* marketingu, o predstojećem *meetupu*, *online* (iskustvo *online* kupovine, kupe *online*, putem *online* kupovine), na vašim *iOS* i *Android* uređajima, opciju „*Click & Collect*“ , plaćanja *Mastercard*, *Visa* ili nekom drugom platnom karticom, kako da kreiramo bolje *e-commerce* korisničko iskustvo, napravim balans, informacije biti prezentovane, dijalog oblačić, difoltni font, глобални феномен, масовно доступан, *Ban Comic Sans*, vladaju *Photoshop* alatkama, стил који је референциран из базе, стилске трансфере, просторну дисторзију.

УСЛОВНО ОПРАВДАНИ АНГЛИЦИЗМИ

Прћић (2011: 186-187) наводи да је „англицизам условно оправдан уколико нуди краће и економичније изражавање датог садржаја од домаће или одомаћене речи или израза; нпр. *афтершејв*, што је краће од домаћег *лосион после бријања*, или *банџиџампинг*, што је краће од преведеног *скакање с еластичним конопцем*.”

Тако су у анализираном корпусу забележена 34 условно оправдана англицизма, и то: *brief*, брифинг, *wireframe* (вајерфрејм, вајерфрејма), фрејмер (фрејмера, фрејмеру), *PR* (пи-ар), *high fidelity* (хај фиделити), провајдер, итерација, *IT* (ај-ти), *IT* стартап, дизајн у *IT*-ју, *IT* заједница, веб апликација, мобилна апликација, микроапликација, панелисти, стартап, стартап компаније, микро-пројекти, локални пројекат, бренд, веб типографија, интерактивни поступак, решење, *rebranding*, креативац, пословни циљеви, идејни концепт, интеракција (интеракције, интеракцију), мораш да оптимизујеш, апови *(app*-ови), у целом стеку (*stack*-у), у дев стеку и дизајн стеку (у *dev stack*-у и *design stack*-у), у *dev*-у и дизајну.

ОПРАВДАНИ АНГЛИЦИЗМИ

Према подели англицизама коју нуди Прћић (2011: 186-187), „англицизам је оправдан уколико уводи нову нијансу значења у српски језик; нпр. *хамбургер*, будући да се разликује од домаће *пљескавице*, или *бе(ј)биситер(ка),* будући да се разликује од домаће *дадиље*.”

Оправданих англицизама у анализираном корпусу постоји само 8, и то: алат, прототип, интерактиван прототип, клијент, искодираш, веб, веб презентацију, испрограмира.

САСВИМ ОПРАВДАНИ АНГЛИЦИЗМИ

Према подели англицизама по оправданости (Прћић 2011: 186-187), „англицизам је сасвим оправдан уколико уноси ново значење и попуњава лексичку и/или појмовну празнину у српском језику; нпр. *бестселер* или *камкордер*, пошто за њихове садржаје у српском не постоји одговарајућа реч или израз.”

Оправданих англицизама у анализираном корпусу има 56, и то су: дизајнер, дизајн, хеликоптер, спринтови, фронтенд програмер, боље од тебе знао фронтенд, софтвер, програмер, сајт, лаптоп, магазин, фонт, воцап, вајбер (али: вацап, вибер), типографија, нет, интерфејс, *Photoshop* (Фотошоп), *Sketch* (Скеч), *DAFED, DAFTER, Active collab, Saturized, Rendered text*, *Koolen days*, *Coba and associates, BGRB, Awwwards, Weebly awards, Reversing labs*, *IBM, Airbus*, *Semaphore*, *Degordian, Dell*, Епл (Епла, Еплу), Гугл (Гугла, Гуглу), веб (вебсајт), *Helvetica, Arial*, Дрибл, Фејзбук, *invision, JavaScript*-у, *Smashing Magazine*, urednik *Smashing Magazina, Comic Sans, Guardian, Microsoft, Microsoft Bob, Times New Roman, Windows 95, Twitter, Deep Photo Style Transfer, Adobe*, nalik, recimo, *Prisma*-i.

3.4. Дискусија

Графички приказ добијених резултата представљен је на графикону 1.

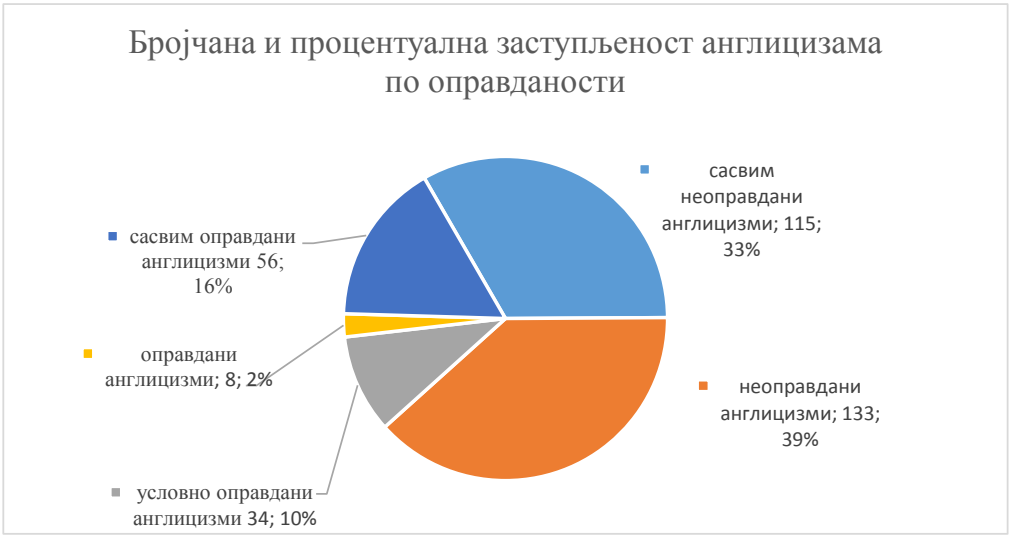

Графикон 1: Графички приказ бројчане и процентуалне заступљености англицизама по оправданости

Највећи део корпуса чине сасвим неоправдани и неоправдани англицизми – чак 71%, тј. 248 од 346. То су англицизми који се користе иако у српском језику већ постоје домаће или одомаћене речи или изрази, односно англицизми који опстају иако српски језик има могућност да их преведе. Стога је могућ закључак да дизајнери који се служе сасвим неоправданим англицизмима и неоправданим англицизмима не знају исправне преводе датих термина, или у недостатку контакта с истима, те услед изложености енглеским облицима, пре посежу за енглеским обликом који свакодневно срећу, што би неко будуће истраживање могло да испита.

Од 57 сасвим оправданих англицизама, 18 су речи или изрази који заиста попуњавају лексичку или појмовну празнину у српском језику, попут *фронтенд, софтвер, програмер, сајт, лаптоп, фонт, типографија, нет, интерфејс*. Преосталих 39 углавном су лична имена, називи фирми, рачунарских програма, вебсајтова, организација, итд. Иако Правопис српског језика налаже њихово транскрибовање, аутори анализираних текстова не показују оспособљеност за правописно и граматички исправну употребу језика струке, те задржавају изворне облике из енглеског језика.

Такође је могуће посматрати их и ван ове анализе, јер према дефиницији англицизама лична имена „имају статус између англицизама и англофоног или псеудоанглофоног властитог имена” (Прћић 2011: 59), те се не морају нужно посматрати као англицизми. Тада би бројчана и процентуална заступљеност забележених англицизама била другачија и указивала би на мањи удео сасвим оправданих англицизама. Тако би чак 80% анализираног корпуса чинили сасвим неоправдани и неоправдани англицизми, а тек 20% сасвим оправдани, оправдани и условно оправдани англицизми. Такав случај детаљно је приказан на графикону 2.

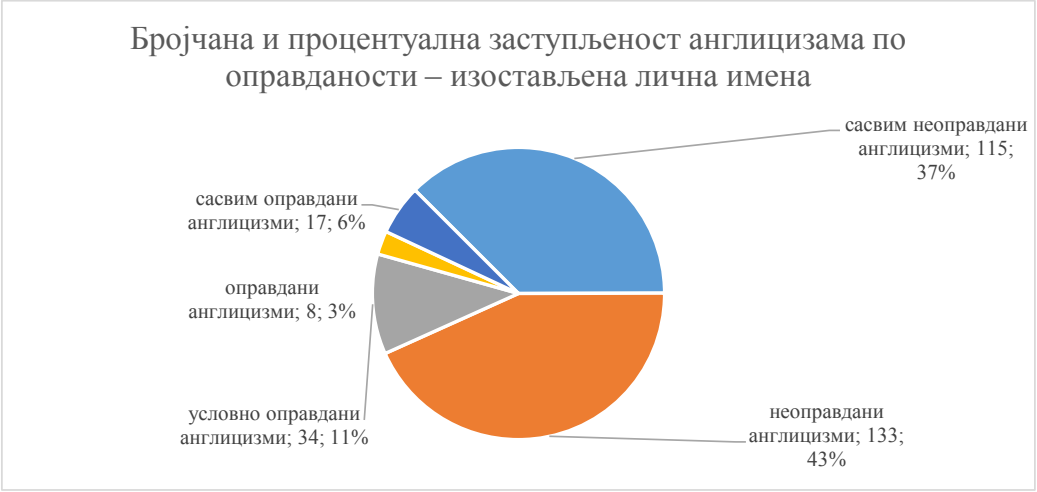

Графикон 2: Бројчана и процентуална заступљеност англицизама по оправданости уколико се изоставе лична имена

Трећи начин за анализу добијених података односи се на заступљеност стручних англицизама у укупном броју англицизама у забележеном корпусу. Од укупно 346 англицизама, сасвим неоправданих је 57 од 115, тј. 49,57%; неоправданих 90 од 133, тј. 67,67%; условно оправданих 28 од 34, тј. 82,35%; оправданих 8 од 8, тј. 100%; и сасвим оправданих 46/56, тј. 82,14%. Свеукупно, стручни англицизми чине 229 од 346 забележених, тј. 66,19%. Ти подаци представљени су на графикону 3.

Ово тумачење објашњава у којој су мери су англицизми део стручног идиолекта а колики је проценат део идиолекта појединца, односно колико ови корисници користе англицизме у свакодневној ситуацији. Из овога следи да корисници користе англицизме и ван језика струке, што би могло узроковати употребу англицизама у стручној комуникацији.

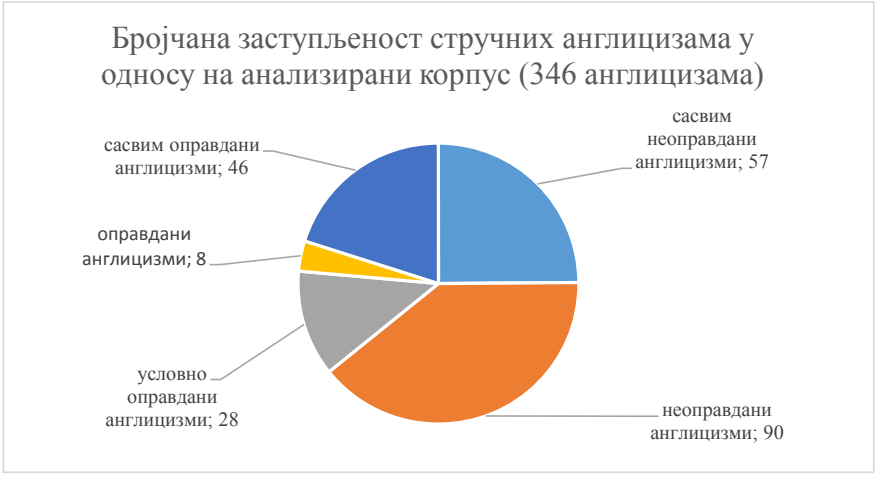

Графикон 3: Бројчана заступљеност стручних англицизама у односу на забележени корпус

На основу резултата прелиминарне анализе могуће је закључити да су забележени резултати највероватније последица:

- недовољног познавања матерњег и страног језика (нарочито долази до изражаја у нестручном превођењу или „превођењу”);
- непоштовања граматичких, морфосинтаксичких, семантичких и прагматичких правила матерњег и страног језика, што несумњиво доводи до мешања стручне терминологије;

- инертности – подражавају се лоше језичке праксе јер имају лажно позитиван страни призвук услед усвајања глобалне англокултуре (Прћић 2011: 144);
- помодарства – тзв. „језичке англоманије" (Прћић 2011: 62, 77, 207);
- наметања тржишта – инсистирања надређених, власника фирми који такође нису језички оспособљени; и
- страха – нико се не усуђује да постави питање: шта то значи?

4. ЗАКЉУЧЦИ

Истраживање је дало недовољно резултата на основу којих би се могло доћи до комплетних закључака, те се у будућности предлаже подробнија анализа проширеног корпуса и сарадња с испитаницима ради процене мотивације њихове употребе англицизама у речнику дизајнерске струке. Можда ће такво истраживање дати јасније резултате и створити могућност да се тренутно стање побољша.

Да би до позитивних промена у дизајнерској струци на језичком плану дошло, мора се увести стручно језичко оспособљавање будућих дизајнерских струка на нивоу терцијарног образовања (уз обавезно увођење матерњег језика с контрастивним приступом); затим стварање адекватних, савремених речника у електронском облику и константно увећавање базе термина како би се ишло у корак с променама, што би било омогућено и покретањем функционалног корпуса (српског језика); затим и стварање савремених уџбеника и локализација основних и специјализованих дизајнерских алата на српски језик, не би ли се на свим нивоима дизајнери упознали с адекватном терминологијом и правилном употребом матерњег језика. Такође је потребно детаљније анализирати корпус и на основу такве анализе понудити адекватнија решења и начине увођења новог вокабулара у свакодневну употребу, те речнике с терминима који се константно морају ажурирати и допуњавати.

Литература

Ендерман, Ганила, Роџерс, Маргарет. (2005). – Anderman, Gunilla & Rogers, Margaret.. (ed.). (2005). *In and Out of English: For Better, For Worse?*. Gottlieb, Henrik. *Chapter 11: Anglicisms and Translation*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd. (161-184).

Марковић, Драган *et al.* (2009). *Основи графичког дизајна: практикум*. Београд: Универзитет Сингидунум. (лат.)

Прћић, Твртко. (2011). *Енглески у српском.* Нови Сад: Филозофски факултет. (лат.)

Пауел, Томас. (2002) – Powell, Thomas. (2002). *Web design: The Complete Reference*. New York: McGraw-Hill/Osborne. Доступно на веб адреси: http://books.mhprofessional.com/downloads/products/0072224428/0072224428_ch01.pdf

Корпус

Стартит:

Ватић, Сања. (2017). *Како је настао фонт који сви (неправедно) волимо да мрзимо*. Стартит, Београд. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адреси: https://startit.rs/kako-je-nastao-font-koji-svi-volimo-da-nepravedno-mrzimo/

Ватић, Сања. (2017). *Рад у Photoshopu ће бити бржи уз вештачку интелигенцију Deep Photo Style Transfera*. Стартит, Београд. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адреси: https://startit.rs/rad-u-photoshopu-ce-biti-brzi-uz-vestacku-inteligenciju-deep-photo-style-transfera/

Нетократија:

Милисављевић, Бранислава. (2017). *Витали Фридман (Smashing Magazine): Дизајн је лични печат тима који ради на пројекту.* Нетократија, Београд. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адреси: http://www.netokracija.rs/vitali-fridman-intervju-129047

Црњански, Марко. (2017). *Како започети дизајнерску каријеру*. Нетократија, Београд. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адреси: http://www.netokracija.rs/technest-meetup-cacak-startapi-118426

Црњански, Марко. (2017). *Први смо завирили у ИКЕА webshop – ево шта вас очекује*. Нетокрација, Београд. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адреси: http://www.netokracija.rs/ikea-srbija-webshop-cene-135374

ДаФЕД. (2017). *Дафед #50 Панел дискусија*. Јутјуб. Приступљено 1.10.2017. Видео-снимак доступан на веб адреси: https://www.youtube.com/watch?v=wqpujHmfYw0

Виша техничка школа струковних студија, Нови Сад. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адресама: http://vtsns.edu.rs/, http://vtsns.edu.rs/wp-content/uploads/2016/12/OSS-Graf.-inz.-i-dizajn-modul-Graf.-dizajn-IP.pdf, http://vtsns.edu.rs/wp-content/uploads/2016/12/OSS-Dizajn-industrijskih-proizvoda-IP.pdf, http://vtsns.edu.rs/wp-content/uploads/2016/12/OSS-Veb-dizajn-IP.pdf, http://vtsns.edu.rs/wp-content/uploads/2017/03/SSS-Informacione-tehnologije-IP.pdf и http://vtsns.edu.rs/wp-content/uploads/2016/12/SSS-Dizajn-IP.pdf

Графичко инжењерство и дизајн, Факултет техничких наука, Универзитет у Новом Саду. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адреси: http://www.grid.uns.ac.rs/data/studije/grid_oas_srb.pdf

Академија уметности, Универзитет у Новом Саду. Приступљено 1.10.2017. Доступно на веб адресама: http://akademija.uns.ac.rs/, http://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2017/11/OAS-Graficki-dizajn-15.pdf, http://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2017/11/OAS-Ilustracija-15.pdf, http://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2017/11/OAS-Grafika-15.pdf, http://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2017/11/MAS-Primenjene-umetnosti.pdf и http://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2017/11/DAS-Primenjene-umetnosti.pdf.

ANGLICISMS IN THE LANGUAGE OF WEB AND GRAPHIC DESIGN PROFESSION: THE NEED OR FADDISM?

Summary

Anglicisms are nowadays becoming more common in the language of technology and have become the *lingua franca* of professions related to computing, information technology, design, and the Internet. The use of potentially unjustified professional slang from English is especially evident in web design, a niche under a rapid development. This paper analyses the usage of Anglicisms in the professional slang originating from English (L2) in Serbian (L1) discourse of design profession, where terms such as *pitch, framework, dashboard, prototyping, copywrajter, brushevi, web sajt, browser* etc. are common knowledge. In the first part, we give a brief theoretical background and define the terms and the designer sociolect. The second part of the paper analyses Anglicisms found in the corpus, further offering the analysis of their justification. The aim of the preliminary research, which could be further elaborated on in the future, is to illustrate the dominance of English and its influence on Serbian. The second aim of the research is to determine whether Anglicisms in the language of web and graphic design profession in Serbia are a need or faddism, whether they result from linguistic inertia, from unprofessional translation (if any), of wrong spelling or transcription, inadequate literature in Serbian, quasi-education, insufficiently professional tertiary education, or from a combination thereof. Results suggest that the current state in the language of design profession in Serbia is at a rather low level and that, in order to bring about any change, a sound linguistic education must become obligatory for all design professions.

Keywords: Anglicisms, web design, graphic design, sociolinguistics, professional slang.

Марија Савић
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет
marija.savic.sa@gmail.com

Весна Савић
Универзитет у Новом Саду, Србија
Филозофски факултет,
ansev.civas@gmail.com

IV

ИСТРАЖИВАЊА ДИСКУРСА

UDK 811.111’243
811.111:81’42

Sabina Halupka-Rešetar

EFL PRAGMATIC COMPETENCE: FOCUS ON SUGGESTIONS*

Although the field of interlanguage pragmatics is constantly expanding, the non-impositive directive speech act of suggesting in EFL is still far less explored in the existing literature than other speech acts. Suggestions are made in the best interest of the hearer, yet they are regarded as face threatening acts (Brown and Levinson 1987) since the speaker imposes on the hearer by affronting his/her negative face (Banerjee and Carrell 1988). It is this aspect of suggestions that makes them particularly interesting to study from a cross-cultural and interlanguage perspective, given that failure to pay sufficient attention to face can have serious consequences for the communication. This study investigates the conventions native speakers of Serbian and English, as well as Serbian L1 EFL learners follow in attending to their interlocutors’ face needs and their own face needs, in an attempt to pin down the differences and thereby shed light on what should be taught in the FL classroom and how, in order to help students when making suggestions in English.

Keywords : interlanguage pragmatics, speech acts, suggesting, politeness strategies, EFL.

1. INTRODUCTION

Learning any foreign language faces learnerc with two major obstacles: not only do they need to master the linguistic system of the target language, but they also have to be sensitized to using the language appropriately. This observation is not a new one - Hymes (1967, 1972) pointed out that a “competent speaker” should be able to use the target language appropriately in different contexts and this means taking into account (oftentimes rather sharp) cross-cultural differences. Surely, the learner can also make use of his L1 pragmatic competence, provided the same pragmatic feature is used in the two languages. But considerably more interesting and more important are cases of lack of L2/FL pragmatic competence between speakers who belong to different cultures, such as e.g. knowing the rules of politeness in the target language. Such cases may lead to pragmatic failure, resulting in potentially grave consequences for the communication (misunderstanding, being considered rude or even a complete breakdown of communication). And since “it is not the linguistic form alone which renders the speech act polite or impolite, but the linguistic form + the context of utterance + the relationship between the speaker and the hearer” (Thomas 1995: 157), L2/FL learners should be made aware of the importance of pragmatic competence in the target language and should be (explicitly) trained in it, using contextualised language.

Since Blum-Kulka et al.’s (1989) pioneering *Cross-Cultural Speech Acts Realization Patterns* (CCSARP) project, there has been abundant cross-cultural but also interlanguage pragmatic literature exploring the negative influence exerted by the learner’s L1 pragmatic competence, both at the level of sociopragmatics (i.e. the learners’ awareness of a particular speech act being appropriate to the context in which it is performed) and of pragmalinguistics (form-force mapping, i.e. the selection of the linguistic realization of a speech act). The speech act of suggesting, which could be defined as “an utterance that the speaker intends the hearer to perceive as a directive to do something that will be to the hearer’s benefit. Therefore, the speaker is doing the hearer a favour, because it is not obvious to both the speaker and the hearer that the hearer willdo the act without the suggestion being made” (Martínez-Flor 2005: 179) has received compara-

* The paper is the result of research conducted within Project No. 178002 *Languages and cultures in time and space* funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

tively little attention so far. However, it is a truly interesting speech act to study, given that on the one hand, the speaker believes that the suggestion is to the benefit of the hearer, but on the other hand, suggesting something also involves impinging on the hearer's personal space. Thus, issues related to politeness also have to be taken into account in research carried out in the field of interlanguage pragmatics.

In this paper, we adopt Brown and Levinson's (1987) view of politeness (based on Goffman's 1967, 1969 notion of face), as consisting of a person's feeling of self-worth or self-image, which needs to be enhanced, maintained or protected by using politeness. Some speech acts (e.g. suggestions) are intrinsically face threatening, and so the speaker may choose not to perform them at all or else to perform them but to try to reduce any possible offence (e.g. by using hints or positive/negative politeness strategies, see Table 6 below). And since the politeness strategies employed in different languages/cultures may differ significantly, one of the major goals of this research was to explore the extent to which the influence of L1 pragmatic competence can affect the production of suggestions in EFL.

2. PREVIOUS RESEARCH

The existing literature on the speech act of suggesting (whether referred to as suggesting or advice) has adopted either a cross-cultural perspective (i.e. contrasting pragmatics across cultures, e.g. Rintell 1979, Boatman 1987, Banerjee and Carrell 1988, Altman 1990, Hu and Groove 1991, Wierzbicka 1991, Hinkel 1994, 1997) or an interlanguage-pragmatic perspective (studying non-native speakers' pragmatic competence in a foreign language, e.g. Bardovi-Harlig and Hartford 1990, 1993, 1996, Koike 1994, 1996, Alcón 2001, Matsumura 2001, 2003, among others). Rintell (1979) explored Spanish students' communicative competence in producing requests and suggestions in Spanish and ESL. Banerjee and Carrell (1988) is the first study to focus on the production of suggestions only, among Malay and Chinese ESL students compared with NS of English. Hinkel (1994) used both NSs and non-native speakers (NNS) of English to judge the appropriateness of advice in 26 different situations. Bardovi-Harlig and Hartford (1990) compared the linguistic negotiation of status in suggestions by NSs and NNSs and found that despite being highly competent linguistically, NNSs "did not have the ability to employ the status preserving strategies in accordance with their status" (Martínez-Flor 2004: 65). In another study (1993), the same authors examined the change over time in the students' ability to improve their pragmatic competence. Alcón (2001) has shown that exposure to a language does not suffice for developing learners' pragmatic competence and that pedagogical intervention is necessary. Matsumura's (2001) research compared Japanese students' perception of social status in advice acts in an ESL and an EFL setting and concluded that the ESL setting has a positive impact on NNS development of pragmatic competence, while ESL students require pedagogical intervention. The amount of exposure to the target language is also identified as a potentially crucial factor in the development of learners' pragmatic competence in Matsumura (2003), while high level of proficiency in the target language does not necessarily correlate with a high level of pragmatic improvement in an ESL setting.

The most important findings of the studies on suggestions can be summarized as follows:

- ✓ ESL learners use the same basic speech act strategies as native speakers of English but with some differences, which might be the result of transfer of pragmatic rules from L1
- ✓ EFL learners' pragmatic competence often lags behind their linguistic competence
- ✓ being exposed to a language is not enough to develop EFL learners' pragmatic competence, pedagogical intervention is necessary.

Nelson (2002: 164) claims that it is difficult to know whether pragmatic failure results from L1 transfer or from another source unless the teacher or researcher knows the strategies of both the L1 and the L2. To the best of our knowledge, there have so far been no studies of the speech act of suggesting in Serbian or by Serbian L1 EFL learners other than Zečević (2016), who studied suggestions on a corpus of feature films. Therefore, this study is aimed at exploring the production of suggestions by EFL learners whose L1 is Serbian. By comparing the type of suggestions and the use of politeness strategies employed in advanced EFL learners

and NSs of Serbian as well as NSs of English, we seek to investigate whether the pragmatic competence of advanced EFL learners matches their linguistic competence and whether there is evidence of transfer from the learners' L1. Once these questions are answered, we hope to be able to suggest ways in which the learners' pragmatic competence in EFL might be developed by pedagogical intervention.

3. RESEARCH QUESTIONS

In line with the points made above, the research questions we aim to answer in this paper are the following:

(1) What are the suggestion strategies and politeness strategies typically used by NSs of Serbian?

(2) What are the suggestion strategies and politeness strategies typically used by NSs of English?

(3) What are the suggestion strategies and politeness strategies typically used by advanced EFL learners whose L1 is Serbian? What kind of pragmatic transfer (if any) can be detected in the production of suggestions by Serbian EFL learners in intercultural communication?

Given that Serbian is a language of the Balkan Sprachbund and that speakers of the Sprachbund have been found to be more direct than NSs of English, for example (cf. Perović 2009), the assumption underlying this research is that NSs of Serbian (henceforth NSS) will use more direct strategies and fewer hedges than NSs of English (henceforth NSE) (who, in turn, are more direct and use fewer hedges than e.g. NSs of Chinese, cf. Hinkel 1997).

4. METHODOLOGY

To answer the research questions listed above, we recruited three fairly balanced groups of participants:

- ✓ 25 native speakers of English (NSE), all of whom were students at University College London. There were 24 female respondents and only one male respondent, all aged 20-26.
- ✓ 31 native speakers of Serbian (NSS), all students at the Faculty of Philosophy in Novi Sad, Serbia. All of the respondents were female and aged 20-24.
- ✓ 28 advanced EFL learners whose L1 is Serbian. They were all in their 2nd or 3rd year of studies at the Department of English, Faculty of Philosophy in Novi Sad, 24 female respondents and 4 male respondents, all aged 20-25. All EFL learners were C1/C2 level of proficiency according to the Common European Framework of Reference (CEFR), had scored over 85% in their last exam in English language skills (continuous assessment of all 4 language skills) and had not spent extended periods of time (over 3 months) in and English speaking country.[1]

The research instrument used to elicit the required data was an anonymous discourse completion test (DCT) questionnaire. DCTs can elicit unrepresentative data mostly because they require subjects to produce written responses in lieu of speech acts (Hinkel 1997). Still, they are useful for gathering large amounts of data fairly easily and quickly.

The twelve situations included in the questionnaire were designed largely on the basis of situations in existing literature (Banarjee and Carrell 1988, Hinkel 1997, Martinez Flor 2005, Aufa 2014). Modifications were occasionally made in order for the situations to be more plausible in both Serbian and English cultures and some new situations were added where the existing situations were judged to be inadequate. Namely, the survey was conducted in such a way as to systematically vary power relations, social distance between the interlocutors, and degree of embarrassment to the addressee as three factors possibly influ-

[1] We disregarded a further 29 EFL subjects due to their level of proficiency (based on their exam results) and 3 subjects because they had spent 10 months each in the US as exchange students.

encing the frequency, directness and forms used in making a suggestion. In order to ensure that the NSS subjects understood what they were required to do in the DCT questionnaire, the questionnaire distributed to them was translated into Serbian. Back translation technique was employed to check the equivalence in the questionnaire translation and to reduce threat to the reliability and validity of the research. As for the EFL and the NSE groups, the instruction and the situations were exactly the same, the only difference between the two versions of the questionnaire lay in the general questions preceding the task itself (related to time spent in an English speaking country and the mark in the last examination in English language skills for the EFL participants as opposed to information regarding the first language for the NSE participants). Participants were required to write down the exact words they will use in response to each of the given situations. They were also allowed not to react linguistically, but this had to be marked (in order to tease such answers apart from situations which the participants skipped for some reason).

The data collected were analysed both quantitatively, in terms of frequency, directness and type of suggestion employed, and qualitatively, focusing on the use of politeness strategies and redressive forms when producing suggestions.

5. RESULTS AND DISCUSSION

The suggestions produced by the three groups of research participants were first classified according to the taxonomy of suggestion linguistic realization strategies proposed by Martínez-Flor (2005: 175) and illustrated in Table 1 below:

Table 1. Taxonomy of suggestion realization strategies

Type	Strategy	Example
Direct suggestions (any suggestion that included an indication of the desired or suggested action, for instance)	Performative Verb	I suggest that you … I advise you to… I recommend that you …
	Noun of Suggestions	My suggestion would be…
	Imperative	Try using …
	Negative Imperative	Don't try to…
Conventionalised forms (the hearer understands the speaker's intention behind the suggestion since the illocutionary indicator appears in the utterance only the suggestion is less direct)	Specific Formulae (Interrogative Form)	Why don't you…? How about …? What about…? Have you thought about …?
	Possibility/Probability	You can … You could … You may … You might …
	Should	You should …
	Need	You need to …
	Conditional (irrealis)	If I were you, I would …
Indirect suggestions (do not state the desired or suggested action, i.e. the speaker's true intentions. There is no indicator of the suggested force and the hearer has to infer that the speaker is making a suggestion)	Impersonal	One thing (that you can do) would be … Here's one possibility … There are a number of options that you … It would be helpful if you … It might be better to … A good idea would be … It would be nice if …
	Hints	I've heard that …

Since, to the best of our knowledge, the production of the speech act of suggesting has not yet been analysed in Serbian,[2] the first step in this research was to establish the strategies typically employed by NSS. In what follows, we assume that the types of suggestions hold crosslinguistically and also, that the taxonomy given above in Table 1 extends to other languages.

The results for the three groups of respondents are presented in Table 2:

Table 2. Suggestion strategies in the production of NSS, NSE and EFL participants

Type	Strategy	NSS	NSE	EFL
Direct	Performative Verb	1	0	9
	Noun of Suggestions	0	0	0
	Imperative	80	44	57
	Negative Imperative	42	20	18
Total direct strategies		123/153 (80.39%)	64/101 (63.37%)	84/181 (46.41%)
Conv. form	Specific Formulae (Interrogative Form)	11	18	7
	Possibility/Probability	5	1	10
	Should	7	7	60
	Need	0	1	1
	Conditional (irrealis)	3	9	15
Total conventionalized forms		26/153 (17%)	36/101 (35.64%)	93/181 (51.38%)
Indirect	Impersonal	1	1	3
	Hints	3	0	1
Total indirect strategies		4/153 (2.61%)	1/101 (0.99%)	4/181 (2.21%)
TOTAL SUGGESTIONS PRODUCED		**153/372 (41.13%)**	**101/300 (33.67%)**	**181/336 (53.87%)**

As can be seen in Table 2, NSS produced more suggestions than NSE, who produced much fewer suggestions than reported in Banerjee and Carrell (1988) (33.67% of the time, as opposed to 55.7%, respectively). The difference between the NSS and NSE groups is 7.46%. A chi-square test of the significance of this difference in proportions yielded χ^2= 1.0453, p=0.306584. Thus, the result is not significant at p< .05. Compared to these two groups of native speakers, EFL learners produced suggestions even more frequently, in over half of the cases (53.87%). The chi-square test of the difference between NSS and EFL proved not to be statistically significant (χ^2=3.3885, p=.065654), unlike the difference between NSE and EFL participants (χ^2=8.1169, p=.004385, respectively), which is a puzzling result. One would expect that NSs generally produce more suggestions due to greater confidence they have in using the language and in the different social situations described in the DCTs. The fact that EFL learners overachieved could be the result of their insecurity in using English and their awareness of cultural differences between their native language and English.

Focusing on the results of the NSS respondents, a significantly larger number of the suggestions produced by this group was realized by a direct strategy than by a conventionalized form or an indirect

[2] Based on a corpus of three recent feature films in Serbian (*Nebeska udica* (2000), *Ljubav i drugi zločini* (2008) and *Žena sa slomljenim nosem* (2010)), Zečević (2016) puts forward a classification of suggestion realization strategies for Serbian but due to the nature of the corpus, gives no quantitative data regarding the frequency of occurrence of these strategies. However, in order to be able to compare the production of the three groups of participants in this research, we shall adhere to Martínez-Flor 's (2005) taxonomy presented in Table 1 above.

strategy. This points to the rather direct way of communicating, typical of the Balkan languages (cf. Perović 2009 for apologies). Conventionalized forms (e.g. *Bolje ti je da...* 'You'd better...', *Hoćeš da...* 'Would you like to...', *Nećeš valjda...* 'You're not going to...' etc.) were employed fairly infrequently and indirect strategies (e.g. *Možda bi bilo bolje da...* 'It might be better to…') occurred in only four cases. Of all the strategies, imperatives and negative imperatives were used in nearly 80% of the NSS responses, supporting the claim that NSS are rather direct. Moving on to the results of the NSE group, we see that even though direct strategies are still most frequently employed (only the imperative and the negative imperative), their proportion is significantly lower than in the case of NSS (χ^2=7.0912, p=.007747), supporting the claim that NSE tend to be less direct in expressing suggestions. Additionally, over a third of the suggestions produced were realized by a conventionalized form - in fact, twice as many conventionalized forms occurred in the responses of NSE than in the responses of NSS, making this difference significant, too (χ^2=9.2671, p=.002333). The forms most often employed by NSE were specific (interrogative) formulae like *Why don't you...?* or *Have you thought about...?*. Indirect strategies occured only on one occasion.

As already pointed out, EFL learners produced far more suggestions than either the NSS or the NSE group. This alone is a very interesting finding, which is topped by the fact that over a half of these suggestions were realized by applying a conventionalized form, most frequently the modal *should*, in 33.15% of the total number of suggestions produced, as opposed to merely 6.93% in the case of NSE. A chi-square test of the significance of this difference in proportions yielded χ^2=21.125, p=.000004. The overall difference between the proportion of conventionalized forms employed by the EFL respondents as opposed to the NSE respondents proves significant (χ^2=4.5774, p=.032397), as well as in comparison with NSS (χ^2=25.7576, p=.00001).

Along with Banerjee and Carrell (1988), we assumed the respondents' willingness to make a suggestion to vary inversely with the degree of embarrassment caused by the situation to the hearer. Degree of embarrassment relates to the relative importance or rank of the situation or event in society. Thus, six of the DCTs involved a slightly embarrassing situation for the hearer, whereas in the other six situations the respondents were asked to react in a potentially embarrassing situation. Table 3 summarizes the distribution of suggestions produced by the respondents depending on the degree of embarrassment to the hearer.

Table 3. Degree of embarrassment as a factor influencing the distribution of suggestions

Degree of embarrassment	NSS	NSE	EFL
Slightly embarrassing	73 (47.71%)	63 (62.38%)	110 (60.77%)
Potentially embarrassing	80 (52.29%)	38 (37.62%)	71 (39.23%)

Participants in the NSS group proved to be slightly more willing to produce a suggestion in situations which are potentially embarrassing for the hearer. This is surprising, given that by doing so they threaten the hearer's face. While this result is somewhat unexpected, it turns out that EFL learners patterned with NSE in this respect (χ^2=0.0211, p>.05), given that there is no significant difference in the two groups' production of suggestions depending on the degree of embarrassment to the hearer - both groups produced more suggestions in situations which were only slightly embarrassing for the hearer, as expected. However, while the difference between the NSS and NSE group in this respect is significant (χ^2=3.9596, p=.046605), it is not significant between the NSS group and the EFL group (χ^2=3.4076, p=.064897).

Another hypothesis was that the potentially embarrassing situations would yield a lower proportion of direct suggestions, whereas the slightly embarrassing situations were expected to give a higher proportion of direct suggestions. However, our results show that NSS were virtually equally direct in the slightly embarrassing and the potentially embarrassing situations (81.25% vs 79.45%, χ^2=0.125, p=.723674, i.e. not significant), while in the case of NSE and EFL respondents, the expectations were borne out (NSE 74.6% vs. 44.74%, χ^2=18.75, p=.000015; EFL 56.36% vs. 30.99%, χ^2=12.7149,

p=.000363), with most suggestions in the potentially embarrassing situations being realized by a conventionalised form.

Finally, we also expected the production of the speech act of suggesting to be influenced by the power relations between the interlocutors. These were systematically varied in the DCTs, so that in four situations, the research participant was superior in power to the hearer (+P), in four the interlocutors were equal in power (=P) and in the remaining four situations the participants were inferior in power (-P). The analysis of the data is given in Table 4 below:

Table 4. Social power as a factor influencing the production of suggestions

Power relations	Strategy	NSS	NSE	EFL
+P	Direct	65 (88%)	31 (64.58%)	43 (51.19%)
	Conventionalized form	8 (10.67%)	17 (35.42%)	40 (47.62%)
	Indirect	1 (1.33%)	-	1 (1.19%)
=P	Direct	47 (83.93%)	25 (69.44%)	30 (57.7%)
	Conventionalized form	7 (12.5%)	11 (30.56%)	21 (40.38%)
	Indirect	2 (3.57%)	-	1 (1.92%)
-P	Direct	10 (45.45%)	8 (47.06%)	11 (24.44%)
	Conventionalized form	11 (50%)	8 (47.06%)	32 (71.12%)
	Indirect	1 (4.55%)	1 (5.88%)	2 (4.44%)

As shown in Table 4, in the situations where the respondents were superior in power, all three groups mostly used direct strategies, though the difference in the frequency of use is significant between any two groups (NSS vs. NSE p=.000125, EFL vs. NSE p=.044884, EFL vs. NSS p=.00001). The frequency of use of the indirect strategies is negligible. All three groups use direct suggestion strategies with interlocutors who are equal in power, too, but the difference between EFL and NSE is not significant (NSS vs. NSE p=.012365, EFL vs. NSE p=.106172, EFL vs. NSS p=.000051). EFL learners showed greater insecurity in choosing the right suggestion strategy in cases where they were socially inferior: the number of direct suggestions produced in this situation is significantly lower than in the case of either NSS or NSE (EFL vs. NSS p=.001786; ESL vs. NSE p=.000677). In the overwhelming majority of cases, EFL respondents resorted to using a conventionalised form (typically, *should* and conditionals, as pointed out above and in Table 2). This is presumably the result of the stereotype of speakers of English being very polite and indirect (the famous English understatement), which is proven to be wrong, like so many other stereotypes.

Based on the data presented so far, it seems that even advanced EFL learners whose mother tongue is Serbian need explicit instruction in order to attain NS pragmatic competence in performing the speech act of suggestion. Also worth pointing out here is that the performance of the EFL group seems not to be the result of L1 interference, given that their production systematically resembles NSE production more than NSS production. However, nearly in every aspect compared, there was a statistically significant difference in the results of the EFL group compared to the NSE group, which substantiates the claim that in spite of their grammatical proficiency, EFL learners need to be made more aware of the importance of using pragmatically appropriate language in L2/FL.

The other major issue under investigation here is the degree of politeness involved in making a suggestion. In studying politeness, we generally rely on Brown and Levinson (1987), who claim that redressive action, done by the speaker to reduce any possible face damage of the face threatening act, can happen either in the form of positive politeness (solidarity) or negative politeness (formality). Brown and Levinson (1987) suggest a taxonomy which contains four super-strategies for the speakers to choose when attempting to conduct FTAs, to increase or reduce the level of FTAs: (a) bald on record strategy

(no redressive action, e.g. *Close the window!*), (b) positive politeness strategy (FTA with redressive action directed to the interlocutor's positive face, e.g. *Close the window, mate!*),(c) negative politeness strategy (FTA with redressive action directed towards the interlocutor's negative face as in the form of conventionally indirect *Could you close the window?*) and (d) off record strategy (FTA that may have more than one meaning, allowing the speaker to avoid the responsibility for doing the act, as in the non-conventionally indirect form *It is really cold in here*). However, following Banerjee and Carrell (1988), we define a direct suggestion as any suggestion that includes an indication of the desired or suggested action (*It would be a good idea to close the window* as well as *Close the window, you moron!*), while an indirect suggestion does not include such an indication (e.g. *It is really cold in here*). Under this view, then, directness does not necessarily correlate with politeness (cf. Brown & Levinson 1987), as evidenced by the comparison of the following suggestions (e.g. in the situation when the hearer has opened the window on a winter day):

Table 5. Degree of politeness and level of directness

Direct suggestion	Degree of politeness	Indirect suggestion
It would be a good idea to close the window	>	*It is really cold in here.*
Close the window, you moron!	<	*I'm freezing, aren't you?*

A rather large proportion of suggestions (71.58% suggestions by NSS, 60.39% by the NSE group and 72.37% of the suggestions produced by the EFL participants) included some form of redress to the hearer's face that tended to soften the suggestion, such as the following forms, as listed in Banerjee and Carrell (1988):

Table 6. Banerjee and Carrell's (1988) classification of redressive action

Traditional politeness forms	Modals (past/present tense forms of modals)	Shall we go outside? Would you like to...?	
	Interrogatives	How about...?	
Positive politeness forms	Showing concern, noticing	Did you know/ realize/ notice/need/want/ like...?	
	Seeking opinion	Do you think...?/Don't you feel...?	
	Offering help	May I help?	
	Solidarity markers	Names (Proper/ In-group names)	Tom buddy, pal, dude Madam/Sir
		Inclusive "we"	Let's/we...
		Slang/Colloquial expressions/Profanity/ Exclamations/Ellipsis	Oh,God!/Oh, no! Nice hairdo.
		Seeking agreement/ Tags	Yeah/Sure/. . .or what?/ You know? It's quite windy, isn't it?
	Giving reasons		
	Changing focus from addressee to speaker	If I were you... Do you think I'm overdressed?	

Negative politeness forms	Hedges	I think/It seems/looks like/appears/is supposed to/sort of.../ or something.
	Apologies	No offense/Sorry/Excuse me/I'm afraid...
	Please	You might want to wear a slip; you can see right through your dress.
	Asking for reasons/explanations	Why don't you..?/ What happened?

The distribution of politeness forms, per strategy and group of respondents, is given in the table below:

Table 7. Distribution of politeness forms in the research

Strategy /respondent group			NSS	NSE	EFL
Traditional politeness forms	Modal		-	-	1
	Interrogative		-	1	-
	TOTAL		-	1 (0.36%)	1 (0.27%)
Positive politeness forms	Showing concern		25	29	13
	Seeking opinion		-	-	-
	Offering help		12	8	21
	Solidarity markers	Names	47	27	38
		"we"	3	1	2
		Exclamation/ ellipsis	2	19	2
		Seeking agreement	1	6	5
	Giving reasons		168	116	173
	Changing focus to speaker		9	23	29
	TOTAL		267/319 (83.227%)	229/275 (83.27%)	283/372 (76.08%)
Negative politeness forms	Hedges		25	36	49
	Apologies		22	6	30
	Please		2	0	3
	Asking for explanation		3	3	6
	TOTAL		52/319 (16.3%)	45/275 (16.36%)	88/372 (23.65%)

As the above table shows, the frequency of use and the type of redressive forms does not differ between the two groups of native speakers: positive polarity markers are used most frequently, in accordance with expectations, negative politeness forms are employed only occasionally and traditional politeness forms only occur at the level of chance. Looking at the various forms of redress, however, we note that NSE use names (including group names like *buddy, pal, dude* and address forms like *Professor*) less frequently than NSS (*profesore* 'teacher/professor'*, komšinice* 'neighbour'*, kolega* 'colleague'*, (h)e(j)* 'hey'*, bato* 'bro'*, brate* 'bro'*, debeli* 'fatso') and they also provide explanations less frequently. However, NSE tend to use exclamations (*o(o)h, hey, ah, uh, what!, Watch out!, sweetheart, NAME*) and ellipsis much more often than NSS and they also often resort to the redressive strategy of changing the focus to the speaker (*I don't like them; I didn't think they were so yummy; I've found that cheaper in another shop; I haven't had the best experience with it; I have noticed/seen that ...*). Among the nega-

tive politeness forms, hedges occur most frequently in the responses of the NSE group (*I'm not (so) sure; I think...; Just for you to know...; Maybe...; It appears that...; Just a quick tip...*) whereas NSS use hedges (*Mislim da..* 'I think'*; Samo da napomenem...* 'Let me just note that...'*; Iskreno da ti kažem...* 'To be honest...'*; Ne bih da budem bezobrazna...* 'I don't want to be rude but ...'*, Ne bih da pomisliš... ali...* 'I wouldn't like you to think that ... but ...'*, Čini mi se da...* 'It seems to me that ...') and apologies (*Izvini(te)...* 'sorry'*; izvinjavam se...* 'I apologize') with approximately equal frequency.

Regarding advanced EFL learners' production of suggestions, it is interesting to note that even though (due to the often low percentage of frequency) the chi-square test does not show this, there does seem to be a rather obvious difference between the EFL group and the two NS groups. The first difference concerns the overuse of redressive forms, compared to the other two groups. Another important difference lies in the frequent use of negative politeness forms, especially hedges (*I'm not sure...; I think...; It would be best ...; Maybe..., I believe that ...; It seems that...*) but also apologies (*Sorry; I'm sorry...; Excuse me*). In this latter respect, the production of the EFL group resembles closely the production of the NSS group and points to potential interference of L1 pragmatic competence. Concerning the positive politeness forms, the EFL learners who participated in this study proved to have attained near native--like pragmatic competence only in terms of changing focus to the speaker, a form very rarely used by NSS. In all other respects, however, their production resembles the production of NSS much more than the production of the NSE group, which supports the initial hypothesis that the level of EFL learners' pragmatic competence is almost as a rule far below their level of linguistic competence.

6. CONCLUDING REMARKS

The research reported on in this paper is based on a survey containing written discourse completion tasks (WDCTs) distributed to three groups of university students: a group of native speakers of Serbian, a group of native speakers of English and a group of advanced EFL students whose native language is Serbian. The aim of the research was to explore the suggestion strategies and the politeness strategies typically employed by the two groups of NS participants, as well as to establish whether the pragmatic competence of the advanced EFL group of participants is comparable to their grammatical competence in English, based on their production of suggestions. We were also interested in learning whether pragmatic errors are due to transfer from the learners' L1.

Following Banerjee and Carrell (1988), the survey was conducted in such a way as to systematically vary power relations, social distance between the interlocutors, and degree of embarrassment to the addressee as three factors possibly influencing the frequency, directness and forms used in making a suggestion. The data obtained were classified, analyzed and interpreted both quantitatively (frequency, directness and type of response) and qualitatively (politeness strategies). The results of the research show that EFL students' pragmatic competence is below their level of linguistic/grammatical competence, a conclusion which is in line with previous research on various speech acts (e.g. Bardovi-Harlig and Hartford 1990, 1993; cf. Hasbún 2001). The fact that in some respects (e.g. degree of embarrassment) the advanced EFL group's production resembles NSE but mostly it patterns with NSS production suggests that there might be some negative transfer from L1. However, one needs to be careful when drawing such conclusions, especially since there are many types of native speakers and pragmatic norms may change from community to community (Hasbún 2004: 277) so much so, that the pedagogic model based on the native speaker-based notion of communicative competence proves "to be utopian, unrealistic and constraining in relation to English as an international language" (Alptekin 2002: 57).

In addition to making students more aware that pragmatic functions exist in language, specifically in discourse, in order for them to become more aware of these functions as learners (as suggested in Bardovi-Harlig et al. 1991: 5), it seems that the pragmatic competence of EFL learners can be significantly improved if speech acts are explicitly taught (cf. Fernandez Guerra and Martínez-Flor 2005) in

contextualised language (Koike 1996). Longitudinal studies should be conducted to explore the effect of such intervention.

References

Alcón, E. (2001). Developing pragmatic competence in the academic setting: The case of suggestions in NS/NNS advising sessions. In *Methodology and new technologies in language for specific purposes* (S. Posteguillo, I. Fortanet and J. C. Palmer, eds.). Castellón: Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I, 79-86.

Alptekin, C. (2002). Towards intercultural communicative competence in ELT. *ELT Journal* 56 (1), 57-64.

Altman, R. (1990). Giving and taking advice without offence. In *Developing communicative competence in a second language* (R. Scarcella, E. Andersen and S. Krashen, eds.). New York: Newbury House, 95-99.

Aufa, F. (2014). The Use of Discourse Completion Task (DCT) as Explicit Instruction on Indonesian EFL Learners' Production of Suggestion Acts. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)* 2 (6), 1-10.

Banerjee, J., Carrell, P.L. (1988). Tuck in your shirt, you squid: Suggestions in ESL. *Language Learning* 38, 313–364.

Bardovi-Harlig, K., Hartford, B. (1990). Congruence in native and non-native conversations: Status balance in the academic advising session. *Language Learning* 40, 467-501.

Bardovi-Harlig, K. *et al.* (1991). Developing pragmatic awareness: Closing the conversation. *ELT Journal* 45 (1): 4-15.

Bardovi-Harlig, K., Hartford, B. (1993). Learning the rules of academic talk: A longitudinal study of pragmatic development. *Studies in Second Language Acquisition* 15, 279-304.

Bardovi-Harlig, K., Hartford, B. (1996). Input in an institutional setting. *Studies in Second Language Acquisition* 18, 171-188.

Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G. (1989). Investigating cross-cultural pragmatics: An introductory overview. In *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies* (S. Blum-Kulka, J. House, G. Kasper, eds.). Norwood, NJ: Ablex Publishing Corp, 1-34.

Boatman, D. (1987). A study of unsolicited advice. *Penn Working Papers in Educational Linguistics* 3 (1), 35-60.

Brown, P., Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Council of Europe (2011). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Council of Europe.

Fernández Guerra, A., Martinez-Flór, A. (2005). Is teaching how to suggest a good Suggestion? An empirical study based on EFL learners' accuracy and appropriateness when making suggestions. *Porta Linguarum* 5, 91-108.

Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays of face-to-face behaviour*. Garden City, NY: Anchor Books.

Goffman, E. (1969). *Where the action is*. *Three essays.* London: The Penguin Press.

Hasbún, L.(2001). Assessment of grammatical errors and pragmatic failure. *Filología y Lingüística* 27 (1), 249-263.

Hasbún, L.(2004). Linguistic and pragmatic competence: Development issues. *Filología y Lingüística* 30 (1), 263-278.

Hinkel, E. (1994). Appropriateness of advice as L2 solidarity strategy. *RELC Journal* 25, 71-93.

Hinkel, E. (1997). Appropriateness of Advice: DCT and Multiple Choice Data. *Applied Linguistics*, 18 (1), 1-26.

Hu, W., Groove, C. (1991). *Encountering the Chinese*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.

Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In *Sociolinguistics* (J. B. Pride and J. Holmes, eds.). Baltimore: Penguin Books, 269-293.

Koike, D. A. (1994). Negation in Spanish and English suggestions and requests: Mitigating effects? *Journal of Pragmatics* 21, 513-526.

Koike, D A. (1996). Transfer of pragmatic competence and suggestions in Spanish foreign language learning. In *Speech acts across cultures* (S. M. Gass and J. Neu, eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, 257-281.

Martinez-Flór, A. (2004). *The effect of instruction of the development of pragmatic competence in the English as a foreign language context: A study based on suggestions*. Doctoral dissertation, Universitat Jaume I.

Martinez-Flór, A., Uso, A., Fernández, A. (eds.) (2003). *Pragmatic competence and foreign language teaching*. Castellón: Servei de Publicacions de la Universitat Jaume.

Martinez-Flór, A. (2005). A Theoretical Review of the Speech Act of Suggesting: Towards a Taxonomy for its Use in FLT. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 18, 167-187.
Matsumura, S. (2001). Learning the rules for offering advice: A quantitative approach to second language socialization. *Language Learning* 51, 635-679.
Matsumura, S. (2003). Modelling the relationships among interlanguage pragmatic development, L2 proficiency, and exposure to L2. *Applied Linguistics* 24 (4), 465-491.
Nelson, G. *et al*. (2002). Cross-cultural pragmatics: Strategy use in Egyptian Arabic and American English refusal. *Applied Linguistics*. 23 (2), 163-189.
Perović, S. (2009). *Jezik u akciji*. Podgorica: CID i ISJ.
Rintell, E., 1979. Getting your speech act together: The pragmatic ability of second language learners. *Working Papers on Bilingualism* 17, 97–106.
Thomas, J. (1995). *Meaning in interaction. An introduction to pragmatics*. New York: Longman.
Zečević, D. (2016). *Govorni čin davanja predloga u odabranim dijalozima iz tri novija srpska i američka filma*. Unpublished MA paper, University of Novi Sad.
Wierzbicka, A. (1991). *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.

PRAGMATIČKA KOMPETENCIJA U ENGLESKOM JEZIKU KAO STRANOM: GOVORNI ČIN DAVANJA PREDLOGA

Rezime

U polju međujezičke pragmatike proučavanja govornog čina davanja predloga relativno su retka. Ono što čini ovaj govorni čin zanimljivim jeste činjenica da se radi o činu ugrožavanja lica jer uprkos tome što govornik predlaže nešto što je (ili bi trebalo da bude) u interesu slušaoca, on mu istovremeno i nameće svoju ideju i time ugrožava individualističko lice slušaoca. U ovom radu se govorni čin davanja predloga istražuje sa međukulturnog i međujezičkog aspekta s ciljem da se utvrdi koje se strategije za davanje predloga i koje strategije učtivosti tipično koriste u srpskom i u engleskom jeziku, kao i kojim strategijama pribegavaju studenti engleskog jezika kao stranog i da li je njihov izbor rezultat transfera pragmatičke kompetencije iz maternjeg jezika na strani.
Istraživanje je sprovedeno na trima relativno ujednačenim grupama ispitanika, izvornih govornika srpskog i engleskog jezika, te studenata Odseka za anglistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Istraživački instrument je bio upitnik sa nizom zadataka nadopunjavanja diskursa u kojima smo sistematski varirali vrednosti društvene moći sagovornika, bliskosti sagovornika i stepen neprijatnosti koju podrazumeva situacija u kojoj se daje predlog, kao tri faktora koji mogu uticati na frekventnost davanja predloga, na direktnost predloga, kao i na formu samog predloga. Rezultati istraživanja ukazuju na to da studenti engleskog jezika kao stranog znatno češće koriste kompenzaciona sredstva i strategije individualističke učtivosti poput diskursnih ograda i izvinjenja nego što to čine izvorni govornici engleskog jezika. U potonjem pogledu, ali i u raznim drugim pogledima, produkcija studenata engleskog jezika kao stranog vrlo je slična produkciji izvornih govornika srpskog jezika i može ukazati na mogućnost interferencije maternjeg jezika u upotrebi stranog. Ni u pogledu strategija integrativne učtivosti studenti engleskog jezika kao stranog nisu pokazali visok nivo pragmatičke kompetencije, što navodi na zaključak da je eksplicitno podučavanje u polju pragmatike stranog jezika (naročito govornih činova) itekako potrebno kako bi učenici razvili nivo pragmatičke kompetencije koji će im omogućiti da uspešno komuniciraju na stranom jeziku.

Ključne reči: međujezička pragmatika, govorni čin, davanje predloga, strategija učtivosti, engleski jezik kao strani.

Sabina Halupka-Rešetar
Univezitet u Novom Sadu, Srbija
Filozofski fakultet
halupka.resetar@ff.uns.ac.rs

UDK 811.111'42:32
811.163.41'42:32

Milica Radulović – Vladimir Ž. Jovanović

DISCOURSE SPACES IN THE POLITICAL RHETORIC OF ENGLISH AND SERBIAN INAUGURAL SPEECHES*

The paper examines the notion of *discourse spaces (DS)* in relation to political rhetoric. The initial point in the analysis is the Moulin model of context interpretation (Moulin, 1995), which includes agent-related and inference-related discourse spaces. The theoretical framework is also based on the works of Chilton (2004), Hart (2007) and Sperber (2000). We present a corpus-based analysis of the types and tokens of space builders in inference-related discourse spaces created by English and Serbian politicians in modern-day inaugural speeches. The two aims of the paper are to emphasize the politician's active role in generating discourse spaces, and to show that the notion of inference-related discourse spaces can give insight into the specificities of political discourse as a type of discourse relying on hypothetical reasoning. The starting assumption is that no significant differences should be expected in the types of space builders used by both Serbian-speaking and English-speaking politicians.

Keywords: political rhetoric, discourse space, inference-related discourse spaces, Serbian inaugural speeches, English inaugural speeches

1. INTRODUCTION

This research centers on the notion of *discourse spaces* (DS) with respect to the use of hypothetical representations in political rhetoric. Moulin (1995: 89–92) defines discourse space as a pragmatic form of context used to structure knowledge contained in a discourse. Discourse spaces are created by an agent who generates a discourse, a set of discourse spaces structuring the discourse content. This paper examines hypothetical discourse spaces as a type of inference-related discourse spaces by analyzing the type and frequency of hypothetical discourse space builders in English and Serbian modern-day inaugural speeches. As Recanati (2000: 346–354) puts it, if a situation is a set of facts it supports, it cannot be a contingent fact that a situation supports a certain fact. This is the reason why situations must be distinguished from the sets of facts they determine. Situations determine sets of facts *only relative to a world,* and an imaginary (or hypothetical) situation can be defined as a situation that is presented as supporting a certain fact *with respect to a world w different from the actual world* (Recanati 2000: 347). Specifically, in inaugural speeches, presidents and prime ministers announce their future actions, situations which are in the domain of possible worlds. As the future can never be fully predicted, a lack of committed action can be identified by analyzing whether and to what extent politicians resort to hypothetical reasoning, relative to imaginary situations and their own belief world, not necessarily the actual world.

The research has two aims. As the starting assumption is that no significant differences should be expected in the use of the types of the selected space builders by Serbian-speaking and English-speaking politicians, the research primarily aims to discover the specificities of political rhetoric in general, as a type of discourse relying on hypothetical reasoning. As the use of two types of hypothetical space builders is analyzed, the morpho-syntactic and the lexico-semantic types, the research determines which type

* The paper has been written as a part of the research project entitled "Languages and Cultures in Time and Space" funded by the Ministry of Science and Technological Development of the Republic of Serbia (Grant no. 178002).

is more frequent in the two sub-corpora. In this sense, another aim is to show that the politician has an active role in evoking and generating hypothetical discourse spaces by relying on specific types of space builders.

The corpus of more than 100.000 words consists of two sub-corpora, English and Serbian inaugural addresses. They are approximately the same size, 51,430 and 54,634 words, respectively. The Serbian sub-corpus consists of 11 inaugural speeches made by 11 politicians from Serbia and Bosnia and Herzegovina between 1998 and 2017, and the latter consists of 24 inaugural speeches made by 20 politicians from the United Kingdom, the United States, Canada and Australia between 1935 and 2017. Two types of space builders are analyzed, the morpho-syntactic and the lexico-semantic types. The absolute and relative token frequencies per word and per sentence counts are given for both types of sentence builders. The obtained results were compared along two lines. More specifically, the first step was to determine the total number of instances of the selected hypothetical space builders/types in the English and the Serbian sub-corpora, while the next step was to determine the number of instances of the selected hypothetical space builders/types for individual English and Serbian presidents and prime ministers. The comparison between the total number of space builders in the two sub-corpora and the comparison among the number of space builders in inaugural speeches taken separately give insight into the specificities of English and Serbian inaugural rhetoric.

2. THEORETICAL BACKGROUND

The research is conducted within the theoretical framework defined by Moulin's discourse spaces (section 2.1.), Sperber's account of metarepresentations (section 2.2.), and Chilton's model of discourse spaces (section 2.3.). The theoretical framework is followed by the framework of research methodology (section 3), which explains the approach and methods adopted to obtain and analyse the data.

2.1. Moulin: discourse spaces

In his account of discourse spaces, Moulin (1995) first draws attention to the notion of context as highly important for the precisification of meaning in commmunication. The author argues that contexts cannot be viewed only as logical constructs facilitating reasoning activities, losing sight of the cognitive dimension of context/contextual information presupposed and shared by interlocutors (Moulin 1995: 89). As further explained, the origin of the idea of context can be found in Peirce's (1931–1958/1994: 3226) system of existential graphs (EG), or "moving-pictures of Thought/portraitures of Thought".[1] Based on Peirce's existential graphs, Sowa (1984, 1993) developed the notion of the conceptual graph (CG); in this approach, context is viewed as a situation expressed by a proposition stated by a graph, and Sowa's conceptual graph includes concepts, conceptual relations, and the arguments of the relations. Moulin (ibid.) further builds on Sowa's (ibid.) interpretation of context to develop a cognitively-oriented approach to meaning interpretation.

Namely, Moulin (1995: 89–91) argues that structuring the contents of discourse is grounded in cognitive operations, and some of the main cognitive operations are the following: describing spatio-temporal situations, identifying spatial and temporal localizations, positioning oneself and spatio-temporal situations with respect to spatial and temporal localizations, describing the setting in which an agent experiences attitudes and/or performs speech acts, evoking hypothetical, counterfactual, conditional or generalized situations. Because of the dominance of spatial and temporal information in human cognitive experience, the author assumes that an agent's mental model is structured in terms of mental

[1] A graph is the propositional expression in the system of existential graphs of any possible state of the Universe; a Graphist expresses a proposition by means of existential graphs that an Interpreter interprets (Peirce 1931–1958/1994: 3476, 3484). The sheet where an existential graph is written represents one universe, real or fictive.

spaces (constructs that structure knowledge in an agent's mental model), which can represent the real or the imaginary world to which the agent has mental access. In addition to mental spaces, an agent evokes discourse spaces, so that the content of a discourse can be structured; discourse spaces are created by an agent for the purpose of structuring the information that will be transmitted when speech acts are performed.[2]

Moulin (1995: 91–103) proposes a classification of discourse spaces representing knowledge in discourses: basic discourse spaces (situations, definitional discourse spaces, focal discourse spaces, temporal localizations and temporal objects), agent-related discourse spaces (a narrator's perspective, an agent's perspective and attitude situations), and inference related discourse spaces (conditional, alternative, generalized, hypothetical and counterfactual discourse spaces).[3] In this research, we focus on the human ability to reason hypothetically, the ability to construct hypothetical discourse spaces. These discourse spaces are described as spaces contained within a belief discourse space that contains situations reflecting the agent's expectations if the hypotheses are realized; hypothesis have different degrees of certainty, and they can also be the result of certain types of speech acts such as promises (Moulin: 1995: 102).

2.2. Sperber: metarepresentations

The ability to create mental spaces is the ability to metarepresent representations, to situate and process propositions in spaces which represent real or imaginary worlds. According to Sperber (2000: 127–129), there are three types of representations: mental, public and abstract representations. This is the classification which includes both the metarepresentational ability to represent mental states (our own and other people's beliefs and desires, e.g. She believes that *x does y.*), and the metarepresentational ability to represent public representations (e.g. She says that *x does y*.) and representations considered in the abstract (e.g. It is impossible that *x does y*.) The first type, mental representations, occurs in one individual; these representations can be evaluated in psychological terms as well or badly reasoned, as imaginative or even delusional. The second type, public representations, denotes representations arising in communication between people, the addressor and his/her intended audience, and they are evaluated along the axes of sincerity/insincerity, intelligibility/unintelligibility, relevance/irrelevance. The third type, representations considered in the abstract, is evaluated according to the logico-semantic and the epistemic criteria, and these representations can be evaluated as true or false, plausible or implausible, self-contradictory or necessarily true. It is argued, though, that these three types of mental representations are not always easy to separate from one another. For example, a belief (a mental representation), or an utterance (a public representation) is true or false if the propositional content is true or false; on the other hand, public representations express mental representations; for example, an utterance can be evaluated as imaginative when the thought it conveys is imaginative.

Chilton (2004: 22) notices that the ability to metarepresent has an interesting aspect: it is the ability to detach representations of the world from any truth claim they may have. For example, propositional attitudes markers can distance the speaker from the claims for truth, reference and existence: for example, "P is the case" is not the same as the metarepresentation/source-tagging introduced with the space builder "*The politician believes* that P is the case". Source-tagging, as Cosmides and Tooby (2000: 70) argue, must have been important in the evolution of communication as it protects from deception, and metarepresentation itself can be treated as a kind of source-tagging. This is highly important in political rhetoric, which is liable to the evaluation of credibility of its embedded propositions.

---

[2] In his theory of mental spaces, Fauconnier's (1994: xxiii, 1997: 11) refers to a natural language sentence as a cognitively complex form which consists in information and instruction at different levels. Meaning depends on the mental space configuration (partial structures appearing when we talk and think) generated by earlier discourse and partitioning our discourse and knowledge structures.

[3] For a full explanation, see Moulin (1995: 91–102).

2.3. Chilton: discourse ontology

In his presentation of the three-dimensional model of discourse spaces applied to political discourse, Chilton (2004: 48–54) acknowledges that communicating requires knowledge not only of some abstract context-intedependent meaning schema, but of immediate and not so immediate contexts of use. Different contexts lead to different representations of events and entities, therefore different worlds, or different ontologies. Following this, his model is labelled as the model of *discourse worlds* or *discourse space ontology,* which is, as Hart (2007: 118) indicates, a formalized version of Werth's (1999) *text world theory;* mental spaces are conceptual structures that assist the discourse process, and a discourse space is "the text world", a representation of the narrative "constructed" in the dicourse. In his own analysis of the political rhetoric of a chapter from the 2005 general election manifesto of the British National Party, Hart (2007) applies two cognitive theories to highlight the role of conceptualization in the construction of discourses: conceptual blending theory (Fauconnier and Turner 2002) and discourse space theory (Chilton 2004).

Political discourse world/ontology is characterized by the use of competitive representations reflecting the politician's favoured world (Chilton 2004: 50), and these represented entities may be part of real or imaginary worlds (as proposed by Moulin and Sperber as well). Chilton (2004: 57–61) further explains that, all forms of text and talk, including political text and talk stimulate the reader/hearer to generate "backstage" cognitive structures we can call discourse ontologies, by means of which people make assumptions about the ontological status of the represented entities. People see themselves as the deictic centre (the Self, the speaker is at *here*) orienting other entities in their world relative to their own position, along at least three axes: 1) space/s, denoting positions close/closer to or far/farther from the Self, the farthest being Other; 2) time/t, where the Self is the origin of *now,* and time is conceptualized as movement through space, and 3) modality/m, where the Self is the origin of the epistemic *true* and the deontic *right,* also conceptualized in terms of remoteness. The epistemic range includes predictions between *true* (the modality of assertion) and *false* (the modality of negation). Following this, irreality belongs to the remote part of the modality scale. Finally, the deontic modality includes the range between command (*you must...*) and prohibition (*you are forbidden to...*). What is morally/legally wrong is conceptualized as far from the Self. The three coordinates, space, time and modality, are marked by linguistic expressions, known as space builders (or space-builders in Fauconnier's language), which can be explicit or inexplicit. These expressions establish a new space or refer back to one already introduced in the discourse, and these can be prepositional phrases, adverbs, connectives (including hypothetical space builders), subject-verb combinations such as *he believes...*, *he hopes...* , modals etc. (Fauconnier 1994: 17, 111).

The next section of the paper shows the results of the analysis of the use of hypothetical space builders in inaugural speeches delivered by English and Serbian politicians. The research started with the hypothesis that hypothetical space builders were expected to be found in both Serbian and English inaugural rhetoric since inaugural speeches in general contain propositions belonging to commitments pertaining to future worlds. In other words, they contain propositions belonging to "a metarepresented modality [...] processed in a space that is not asserted as holding true in the current reality of the current speaker, but in some future, possible, alleged, feared, etc... reality (Chilton 2004: 90–91)". The section devoted to the analysis of the research results is divided into two subsections: the presentation of the methods used in the analysis, and the presentation of the results obtained in the research.

3. RESEARCH METHODOLOGY

This section gives a detailed explanation of the procedures, techniques and software tools employed to analyse data and achieve comparability of results. As previously mentioned, this corpus-based

research includes the English sub-corpus consisting of 24 inaugural speeches made by 20 politicians, and the Serbian sub-corpus consisting of 11 inaugurals made by 11 politicians.

To begin with, the corpus was analysed by establishing two space builder types, the morpho-syntactic and the lexico-semantic types. Firstly, the morpho-syntactic group includes three space builder subtypes that function along two axes, time and modality: 1) *will*, *going to* and *would* [4] and their equivalents which express futurity and hypotheticallity in Serbian, *Futur I, Futur II* and *the Potential mood* [*Футур I, Футур II*, *потенцијал*];[5] 2) the translation equivalents in English and Serbian, *believe/hope* and *verovati/nadati se*, expressing beliefs and hopes about the future, and 3) the translation equivalents in English and Serbian *if* and *ako/ukoliko,* by means of which the speaker hypothesizes/expresses conditions under which something can happen in the present and the future. Secondly, the lexico-semantic group includes the following equivalent adverbs expressing epistemic evaluations in space building: *certainly/sigurno*, *probably/verovatno*, *likely/izgledno*, *possibly/moguće* and *perhaps/možda*.

The research determines and compares the frequency counts of the space builder types so as to identify and compare possible patterns of use of the space builder types. The numbers of occurrences of the selected space builder types and subtypes were determined for each particular inaugural speech by means of the AntConc corpus analysis toolkit for concordancing and text analysis. This was done by converting the inaugural speeches into text documents and importing them into the AntConc toolkit, which showed the number of hits of the key words in context. As the Serbian morphosyntax is rather complex (see footnotes 1 and 2), the Regex formulas (.?ću, .?ćemo, .?će) were also employed to support the search for the future forms. The words that had meanings other than those that were targeted were filtered out, for example, *najveću*/*the biggest* (Vučić: 2017). Also, the Serbian forms *hoću, hoćemo, hoće, neću, nećemo, neće* (*will/ want/would like, will not/ do not want/ would not like*) were excluded if they did not express futurity or potentiality, for example: *Hoću da kažem [...]/ I would like to say [...]* (Vučić 2017).

Two types of frequencies were determined, the absolute and relative frequencies: the absolute frequencies are given for each space builder. They are given in two groups: for the English sub-corpus, per word count and per sentence count, and for the Serbian sub-corpus, per word count and per sentence count (see Table 1). The inaugural speeches were converted into Word documents to count the

[4] The meaning of the given verbs expressing futurity will be discussed in more detail in Section 4, Results and discussion.

[5] The morphosyntax of the forms for Future I [Футур I], Future II [Футур II] and *the Potential mood* [потенцијал] is complex. According to Stanojčić, Popović: Станојчић, Поповић (2004: 120–122), these forms are made in the following ways:

1) Future I [Футур I] is made up in two ways: the first way is to use the forms of the present tense [*презент*] of the verb *want, be willing to [хтети],* which are, *ћу, ћеш, ће* (1st – 3rd persons Sg), and *ћемо ћете, ће* (1st – 3rd persons Pl) and combine them with the infinitive form of the verb that is used, for example: *ја ћу певати [I will sing], ти ћеш певати [you will sing], он/она/оно ће певати [he/she/it will sing], ми ћемо певати, ви ћете певати, они/оне/она ће певати*. The second way is to use the base form of the infinitive, eg. *пева-* and add *ћу, ћеш, ће* (1st – 3rd persons Sg), and *ћемо ћете, ће* (1st – 3rd persons Pl). In this way, the following forms are made: *певаћу, певаћеш, певаће,* (1st – 3rd persons Sg) and *певаћемо, певаћете, певаће* (1st – 3rd persons Pl).

2) Футур II [Future II] is made up of the present tense [*презент*] of the verb *бити* [to be], and these are *будем, будеш, буде* (1st – 3rd persons Sg), *будемо, будете, буду* (1st – 3rd persons Pl), and the form that is labelled in Serbian as *радни глаголски придев* of the verb used in the sentence/utterance: *будем певао, будеш певао, буде певао* (1st – 3rd persons Sg), *будемо певали, будете певали, буду певали* (1st – 3rd persons Pl). *Радни глаголски придев* has different forms for different genders (see Stanojčić, Popović: Станојчић, Поповић 2004: 121).

3) The potential mood [потенцијал] is made up of the verb *to be* [*бити*] used in the Serbian form *аорист* (*бих,би, би, бисмо, бисте, би*) and the form *радни глаголски придев* of the verb used in the sentence/utterance: *ја бих радио, ти би радио, он/она/оно би радио/ла/ло* (1st – 3rd persons Sg), and *ми бисмо радили, ви бисте радили, они/оне/она би радили/ле/ла.*

This is the basic information pertaining to the verb forms Future I [Футур I], Future II [Футур II] and *the Potential mood* [*потенцијал*], the verb forms identified in the Serbian corpus. For more detail on these three forms, see Simić: Симић (2002/1, 2002/2), Stanojčić: Станојчић (2010), Stanojčić, Popović: Станојчић, Поповић (2004), Stevanović: Стевановић (1986/1, 1986/2). For more details regarding the verb forms expressing futurity in the English language, see Huddleston and Pullum (2002), Jovanović (2012), Quirk, Greenbaum, Leech and Svartvik (1985), and to compare the Serbian and English tense systems, see Novakov (2005, 2008).

number of words by means of the Word Count, and the number of sentences was counted by means of the AntConc corpus toolkit and the Regex formula (?<!\w\.\w.)(?<![A-Z][a-z]\.)(?<=\.|\?)\s. There are 24 speeches in the English corpus made by 20 politicians, and 11 speeches in the Serbian corpus made by 11 politicians, which is why the relative frequencies are given for each type of space builder for each politician, per word count and per sentence count.

In addition, median and mode averages are given for two types of space builders, those where the largest discrepancies between the English and the Serbian sub-corpora were found: 1) ENG: *will*, *going to* and *would*, SRB: *Future I, Future II, the Potential mood,* and 2) ENG: *believe, hope,* SRB: *verovati, nadati se.* Finally, the results were compared in two ways: the results obtained for the Serbian and the English sub-corpora in general, and the results obtained for particular politicians within and between the two sub-corpora. To provide clarity, square brackets indicate translated words/glosses, both from English into Serbian, and from Serbian into English.

4. RESULTS AND DISCUSSION

4.1. Introduction

The research started with the hypothesis that no significant differences should be expected in the types of space builders used by English-speaking and Serbian-speaking politicians. The results show that in both sub-corpora, the morpho-syntactic types are not only more frequently used than the lexico-semantic types, but the numbers also show that the lexico-semantic types analysed in the research are hardly ever used (the highest number of instances is 13 for *moguće* [possibly] in the Serbian corpus) by politicians in inaugural rhetoric.

The results are presented in three tables. Table 1 shows the absolute frequencies of the space builders in the English (ENG) and Serbian sub-corpora (SRB), per sentence count (SC) and per word count (WDC):

Type	Morpho-syntactic			Lexico-semantic				
	will/would/ going to	if	believe/ hope	certainly	possibly	probably	likely	perhaps
	Future I/ Future II/ Potential mood	ako/ ukoliko	verovati/ nadati se	sigurno	moguće	verovatno	izgledno	možda
ENG SC:2851 WDC: 54634	346 SC: 0.12 WDC: 0.006	74 SC: 0.025 WDC: 0.001	69 SC: 0.024 WDC: 0.001	3 SC:0.001WDC: 0.00005	1 SC: 0.0003 WDC: 0.00001	3 SC:0.001 WDC: 0.00005	3 SC: 0.001 WDC: 0.00005	6 SC: 0.002 WDC: 0.0001
SRB SC:2517 WDC: 51430	1025 SC: 0. 41 WDC: 0.02	40 SC: 0.016 WDC: 0.0007	24 SC: 0.0095 WDC: 0.00046	2 SC: 0.0007 WDC: 0.00003	13 SC: 0.005 WDC: 0.0002	3 SC: 0.0011 WDC: 0.00005	0	7 SC: 0.002 WDC: 0.0001

Table 1: Absolute frequencies with decimals per sentence count and per word count for the English and Serbian sub-corpora.

Table 1 shows the number of instances of each particular space builder subtype identified in the two sub-corpora (ENG: 346, 74, 69, 3, 1, 3, 3, 6; SRB: 1025, 40. 24, 2, 13, 3, 0, 7) and the frequency per

sentence count (ENG: 2,851, SRB: 2,517) and per word count (ENG: 5,4634, SRB: 5,1430) expressed in decimals (for example, ENG, 346 instances, SC: 0.12, WDC: 0.006). The table shows that in both sub-corpora, the most frequent space builder per word count and per sentence count is the first morpho-syntactic type, *will/would/going to* (ENG) and *Future I/ Future II/ the Potential mood* (SRB). The table also shows that this type is more frequent in the Serbian sub-corpus than in the English sub-corpus per word count and per sentence count. The second and the third most frequent types are *if* and *believe/hope* in the English sub-corpus (almost exactly the same frequencies), and *ako* and *verovati/nadati se* in the Serbian sub-corpus (similar numbers). The largest discrepancies between the two sub-corpora can be seen in the frequencies found for *will/would/going to* and *Futur I/Futur II/potential mood*, and in the frequencies for *believe/hope* and *verovati/nadati se.*

In Tables 2 and 3, the relative frequencies of the space builders are given, i.e. the number of instances identified in the speeches made by each individual politician, per sentence count (SC) and per word count (WDC). Table 2 shows the results for the English sub-corpus and Table 3 shows the results for the Serbian sub-corpus.

4.2. The English sub-corpus

Table 2 shows the number of instances of each particular space builder subtype in the speeches made by individual politicians (for example, Bennett: 52, 22, 4, 0, 1, 1, 0, 0) and the frequency per sentence count and per word count (Bennett: SC 265; WDC: 4,299) expressed in decimals (Bennett, 52 instances, SC: 0.2; WDC: 0.01). The most frequent type, as already shown in Table 1, is the morpho-syntactic type, *will/would/going to*, with the number of instances between 0 (for SC: 17, WDC: 624) and 52 (for SC: 265, WDC: 4,299) (Pearson and Bennett respectively). The decimals show that the highest value was identified in Trump's inaugural address: SC: 0.36, WDC: 0.02. As far as the second and the third most frequent types in the English sub-corpus are concerned, no more than 10 instances of *if* were identified per each individual politician, except for Bennett, 22 instances, and Major, 10 instances, and the decimals show that the highest average was identified in Bennett's speech, SC: 0.08; WDC: 0.005. The highest number of instances of *believe/hope* was identified in Major's speech, 13, but the decimals show that the highest average was identified in Cameron's speech, SC: 0.16 WDC: 0.008. The lexico-semantic types, as already indicated in Table 1, are rarely used by politicians.

ENG	Morpho-syntactic			Lexico-semantic				
	will/would going to	if	believe /hope	certainly	possibly	probably	likely	perhaps
Bennett SC: 265 WDC: 4299	52 0.2 0.01	22 0.08 0.005	4 0.02 0.001	0	1	1	0	0
Blair SC: 141 WDC: 2358	10 0.07 0.004	1 0.007 0.0004	1 0.007 0.0004	0	0	0	0	0
Brown SC: 127 WDC: 3595	28 0.22 0.008	3 0.02 0.0008	4 0.03 0.001	0	0	0	0	0
Bush H.W. SC: 145 WDC: 2320	32 0.22 0.01	6 0.04 0.003	4 0.03 0.002	0	0	0	0	0

Bush SC: 191 WDC: 3664	11 0.06 0.003	5 0.03 0.001	2 0.01 0.0005	0	0	0	1	2
Cameron SC: 32 WDC: 636	3 0.1 0.005	0 /	5 0.16 0.008	0	0	0	0	0
Chretien SC: 81 WDC: 1907	10 0.12 0.005	1 0.01 0.0005	7 0.09 0.004	1	0	0	0	0
Clinton SC: 199 WDC: 3753	14 0.07 0.004	1 0.005 0.0002	1 0.005 0.0002	0	0	0	0	0
Gilliard SC: 180 WDC: 3626	14 0.08 0.004	6 0.03 0.002	7 0.04 0.002	0	0	1	0	0
Hawke SC: 168 WDC: 3854	15 0.09 0.004	7 0.04 0.002	0 /	0	0	0	0	0
Howard SC: 180 WDC: 4515	3 0.02 0.0007	0 /	7 0.04 0.002	0	0	1	0	1
Major SC: 464 WDC: 5418	47 0.1 0.009	10 0.02 0.002	13 0.03 0.002	1	0	0	0	3
May SC: 29 WDC: 628	8 0.28 0.01	0 /	2 0.07 0.003	0	0	0	2	0
Pearson SC: 17 WDC: 624	0 /	1 0.06 0.002	0 /	0	0	0	0	0
Obama SC: 210 WDC: 4505	25 0.12 0.006	2 0.01 0.0004	6 0.03 0.001	0	0	0	0	0
Thatcher SC: 112 WDC: 3586	27 0.24 0.008	1 0.009 0.0002	1 0.009 0.0002	1	0	0	0	0
Trudeau J. SC: 154 WDC: 2065	11 0.07 0.005	4 0.03 0.002	4 0.03 0.002	0	0	0	0	0
Trudeau SC: 50 WDC: 1195	3 0.06 0.002	3 0.06 0.003	1 0.02 0.0009	0	0	0	0	0

Trump SC: 78 WDC: 1433	28 0.36 0.02	0 /	0 /	0	0	0	0	0
Turnbull SC: 28 WDC: 653	5 0.18 0.008	1 0.04 0.002	0 /	0	0	0	0	0

Table 2: Relative frequencies with decimals per sentence count and per word count for the English sub-corpus.

What sets the most frequent morpho-syntactic type apart from the other two types is polysemy relative to these verbs. As Quirk et. al (1985: 213–215) neatly summarize it, *will* and *shall* are the closest approximations to a colourless, neutral future; however, they have a range of modal meanings, from prediction to volition (intention in making agreements, promises, threats/ willingness/ insistence). Also, even when no conditional clause is present, there can be an implication that a future event depends on certain conditions which may not be specified (which is why *will* is taken as a hypothetical space builder as well). The form *would* is used for predictions in the past, and it is also used as a modal verb in conditional sentences. *Going to* future is used for future fulfilments of present intentions, predicitons of future events or future results of present causes.

As discussed in Section 2.2., propositional attitude markers allow speakers to distance themselves from the claims for truth, reference and existence (Chilton 2004: 22), and the research does show that the metarepresentation introduced with *believe*, *hope/verovati*, *nadati se* is much less frequently used than the metarepresentation than can be evoked by means of the verbs *will/would/going to* and their Serbian morpho-syntactic counterparts. In addition to this overarching difference, the following subsections provide examples which show that politicians can resort to different combinations/clusters of space builders expressing different degrees of certainty regarding future events and different types of source-tagging:

4.2.1. PROMISE + WILL

In this example, the speaker/the Self refers to future events (on the time scale):

(1) I promise that I will begin, spend and end every day thinking about and working hard to solve your problems.
(Justin Trudeau, Speech by J. Trudeau upon accepting the Liberal Party Leadership, 2013)

The use of the verb *will* with the explicit commissive speech act *I promise* (the first person singular pronoun) gives a strong sense not only of the epistemic but also of deontic commitment (the modality scale). The speaker himself feels strongly obliged to stay true to his words, and in that way, the future, as a distant and unspecified point on the time scale becomes closer to both the Self and the audience.

4.2.2. WILL

Here, the speaker builds a hypothetical discourse space by combining the verb *will* and the social deixis *we* (not the first person singular pronoun *I*):

(2) While America rebuilds at home, we will not shrink from the challenges nor fail to seize the opportunities of this new world. Together with our friends and allies, we will work to shape change, lest it engulf us. When our vital interests are challenged [...], we will act, with peaceful diplomacy whenever possible, with force when necessary.
(William J. Clinton, The Inaugural Address as President of USA, 1993).

The repetition of the modal verb *will* reinforces volition and intention (the modality scale), and the social deixis *we* is used "to conceptualize group identity (Chilton 2004: 56)", or proximity/closeness between the speaker and his party or the audience, which signifies identifying/blurring the Self

in the first person plural pronoun *we* (the space scale). The speaker refers to action both with peaceful diplomacy and with force when necessary, so evoking a shared space implying shared responsibility is a performative which distances the speaker from individual responsibility. The following example shows that the verb *will* can be used in different subject-verb combinations, aside from the combinations with the pronouns *I* and *we*:

(3) And our reforms will carry that right through into the 1990s. So let me say now, once and for all, and without qualification - under this Government the National Health Service will continue to offer free hospital treatment to everyone. And so that no one can misunderstand the position - and I hope the whole country is listening - let me make it even clearer. There will be no charges for hospital treatment, no charges for visits to the doctor, no privatisation of health care, neither piecemeal, nor in part, nor as a whole.
(John Major, Leader's speech, 1991)

The Self discusses future actions in the name of agents other than himself. He is more or less close to other agents on the spatial scale by saying "our reforms", "under this Government", but he still blurs his identity in the collective identity. In other words, some representations about the future are evoked, but the Self does not clearly specify who exactly will be the agent to perform actions in the future.

4.2.3. IF + WILL

In the next example, the speaker combines the hypothetical space builder/connective *if* with the verb *will*:

(4) If people think we will achieve our goals in the future by retreating to failed approaches of the past, then they have not learned the lesson I have learned from the last ten years.
(Gordon Brown: Speech on becoming Leader of the UK Labour Party, 2007)

This is another example of the Self who identifies himself with the first person plural pronoun *we* (the social deixis implying the same position on the space scale). At the same time, the Self is at a distance from the people who think otherwise, from the Others (the farthest position in space from the Self), but only *if* they think otherwise. In this way, the Self carefully/politely distances himself from the assertion (that can carry the force of offense) that people actually think otherwise, he only hypothesizes that they might think otherwise.

4.2.4. IF + WOULD

Number (5) is an example of the Type II conditional sentence, which describes imaginary discourse worlds (distant in space and time):

(5) Take climate change, if we drifted to a future of environmental degradation, it would be those with the least means who suffered the worse consequences. That's why making polluters pay and generously assisting those who need help to adjust is the Labor way. Take the NBN. If we allowed drift, if we didn't seize and shape the future, then the digital divide would exacerbate unfairness as today's poor would become tomorrow's excluded.
(Julia Gillard, Speech to the Inaugural Whitlam Institute Gough Whitlam Oration, Sydney, 2011)

The Self sees herself as *we* (the social deixis implying the same position on the space scale), those who are responsible for the actions that can hypothetically, in the future (the time scale), affect another group, "those with the least means", and "today's poor".

4.2.5. GOING TO

Trump's statement is a *promise* of future fulfilments of present intentions:

(6) From this moment on, it's going to be America First.
(Trump, The Inaugural Address, 2017).

Here, the deictic centre is clearly identified, "from this moment on", so, in this sense, the future is now on the time scale.

4.2.6. BELIEVE

In this example, the Self expresses beliefs he holds now (on the time scale):

(7) Some seem to believe that our politics can afford to be petty because in a time of peace the stakes of our debates appear small. […] Americans are generous and strong and decent, not because we believe in ourselves but because we hold beliefs beyond ourselves.
(George W. Bush, The Inaugural Address as President of USA, 2001)

The speaker distances himself from "some" people's seeming beliefs (the Others on the space scale), and contrasts them with the beliefs held by the Self, who identifies with the first person plural *we* (the Self and we are in the same place on the space scale).

4.2.7. HOPE

The modalized use of the verb *hope* evokes another type of hypothetical discourse space:

(8) We cannot hope only to leave our children a bigger car, a bigger bank account. We must hope to give them a sense of what it means to be a loyal friend; a loving parent; a citizen who leaves his home, his neighborhood, and town better than he found it.
(George H. Bush, Inaugural Address, 1989)

As in the previous examples, the Self identifies with the first person plural pronoun (the same position on the space scale), and the expression of hope as a propositional attitude is blended with the deontic use of cannot/must (the modality scale).

4.3. The Serbian sub-corpus

Stanojčič and Popović (2004: 388-390, 395-398) summarize the use of Future I/ Future II/ the Potential mood in the Serbian language in the following way: Future I expresses actions, states or events that will happen in the future relative to the moment of speaking. This form also expresses actions, states and events following another point in time, not only relative to the moment of speaking, and it can also be used as a narrative tense. In addition to the time scale, Future I also expresses meanings on the modality scale, and these are wishes, commands, intentions, possibilities, conditions, concessions, willingness, certainty, uncertainty, assumption, and hope. The second future form indicates a condition under which another action can be realized, and this form also has a temporal meaning. The third form, the Potential mood, describes the speaker's attitude towards an unrealized state of affairs: it can express a possibility that something can happen, or it can express willingness, readiness or intention to make something happen.Table 3 shows the relative frequencies of the space builders identified in the speeches made by Serbian politicians, per sentence count (SC) and per word count (WDC):

SRB	Morpho-syntactic			Lexico-semantic				
	Future I/ Future/The Potential Mood	Ako/ ukoliko	verovati/ nadati se	sigurno	moguće	verovatno	izgledno	možda
Brnabić SC: 399 WDC: 7689	157 0.39 0.02	5 0.01 0.0006	5 0.01 0.0006	0	1	0	0	0
Cvetković SC: 140 WDC: 3478	80 0.57 0.02	0 /	0 /	0	1	0	0	0
Cvijanović SC: 460 WDC: 8634	167 0.36 0.02	2 0.004 0.0002	0 /	1	4	0	0	0
Dačić SC: 311 WDC: 6382	139 0.45 0.02	8 0.03 0.001	2 0.006 0.0003	0	0	0	0	1
Dodik SC: 159 WDC: 3462	46 0.29 0.01	3 0.02 0.0008	3 0.02 0.0008	0	1	0	0	0
Đinđić SC: 270 WDC: 5220	88 0.33 0.02	10 0.04 0.002	2 0.007 0.0004	1	3	1	0	2
Koštunica SC: 262 WC: 6112	151 0.58 0.02	5 0.02 0.0008	1 0.004 0.0002	0	3	0	0	0
Marjanović SC: 235 WC: 4405	75 0.32 0.02	2 0.009 0.0004	0 /	0	0	0	0	1
Nikolić SC: 20 WC: 476	27 1.35 0.06	0 /	1 0.05 0.002	0	0	0	0	0
Vučić SC: 139 WC: 3044	60 0.43 0.02	4 0.03 0.001	10 0.07 0.003	0	0	2	0	3
Živković SC: 122 WC: 2528	35 0.29 0.01	1 0.008 0.0004	0 /	0	0	0	0	0

Table 3: Relative frequencies with decimals per sentence count and per word count for the Serbian sub-corpus.

Table 3 shows the number of instances of each particular space builder subtype in the speeches made by individual politicians (for example, Brnabić: 157, 5, 5, 0, 1, 0, 0, 0) and the frequency per sentence count and per word count (for example, Brnabić: SC 399; WDC: 7,689) expressed in decimals (for example, Brnabić, 157 instances, SC: 0.39; WDC: 0.02). The most frequent type, as already shown in Table 1, is the morpho-syntactic type, *Future I/Future II/the Potential mood*, with the number of instances between 27 (for SC: 20. WDC: 476) and 167 (for SC: 460. WDC: 8634) (Nikolić and Cvijanović, respectively). The decimals show that the highest value was identified in Nikolić's speech: SC: 1.35, WDC: 0.06. As far as the second most frequent type in the Serbian sub-corpus appears, no more than 10 instances were identified per each individual politician; the highest number of instances, 10, was found in Đinđić's speech, and the decimals show that the highest value was also identified in Đinđić's speech, SC: 0.04; WDC: 0.002. The highest number, i.e. 10 tokens of the third most frequent type was identified in Vučić's speech, and the decimals show that the highest value was also identified in Vučić's speech, SC: 0.07 WDC: 0.003. Apparently, the lexico-semantic types are rarely used by politicians.

In the text to follow, the examples of different complexes/clusters of spaces are given for the Serbian sub-corpus. The quotations are followed by translations from Serbian into English:

4.3.1. FUTURE I

The first Serbian example shows that the Self as the deictic centre is also identified with a specific group/party/the Government to generate collective identites (on the space scale), which will perform future actions (on the time scale). The Government, not the Self per se, expresses obligation, willingness, intentions and duties (the modality scale):

(9) Ова Влада ће радити на промени постојеће парадигме и начина размишљања у сваком сегменту друштва.
(Ана Брнабић, Програм владе републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић: Резиме програма владе, 2017.)
[This Government will work to change the existing paradigm and the way of thinking in all segments of society.]
[Ana Brnabić, The Republic of Serbia Government's Programme by Ana Brnabić, Prime Minister-designate: Summary of the Government's programme, 2017]

In the following example, the means of action, not the Self, causes future actions (see example (3) above).

(10) Реализацијом планираних активности појачаће се и продубити позитивне тенденције на тржишту рада, започете у претходној години.
(Мирко Цветковић, Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића, 2008.)
[The realization of the planned activities will reinforce and develop positive tendencies in the job market which started last year.]
[Mirko Cvetković, Address by Mirko Cvetković, Prime Minister-designate for the members of the Government of the Republic of Serbia.]

The Self/the speaker does not specify the position relative to the future activities. The obligation is not explicitly formulated and attributed to the Self, so the bearer of commitment/obligation is not explicitly stated.

4.3.2. FUTURE II

In (11), the Self is identified with the first person plural pronoun (the social deixis implying the same position on the space axis):

(11) Дакле, ова Влада неће имати своје спин докторе који ће се бавити уређивањем медија. И где год то будемо могли, а да не угрозимо егзистенцију људи и опстанак тих медија, трудићемо се да изађемо из власничке структуре.
(Ивица Дачић, Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије, 2012.)
[So, this Government will not have its spin doctors for media editing. Wherever we can do it, without jeopardizing people's existence and the survival of those media, we will try to leave the ownership structure.]
[Ivica Dačić: Address by Ivica Dačić, Prime Minister-designate for the members of the Government of the Republic of Serbia, 2012]

As for the time and modality scales, the future II of the verb *moći* [to be able to] is used to make tentative commitments to future actions. This means that, on the modality scale, the Self is in a position

to acknowledge obligation, but he refrains from making full commitments, as future activities will be realized only when certain conditions are fullfilled (and if they are fullfilled).

4.3.3. THE POTENTIAL MOOD

As previously stated, the Potential mood describes the speaker's attitude towards an unrealized state of affairs. In that sense, the speaker/the Self is at a distance from a described state of affairs, both on the spatial and temporal axes:

(12) Тај губитак био би много већи него само губитак власти. То би био губитак части, то би био губитак историје.
(Зоран Ђинђић, Експозе Зорана Ђинђића, мандатара за састав Владе Србије, 2001.)
[The loss would be much greater than the loss of power. That would be the loss of honour, that would be the loss of history.]
[Zoran Đinđić, Address by Zoran Đinđić, Prime Minister-designate for the members of the Government of the Republic of Serbia, 2001]

The Self is at a distance from the possibility he mentions on the deontic scale as well, as he states that such a possibility would be the loss of honour and the loss of history, therefore, completely wrong.

4.3.4. IF

The *if* space builder in (13) can be contrasted with the example in (5) from the English sub-corpus:

(13) Ако се овакав тренд настави, за два до три века најдаље, Србија ће остати празна.
(Ивица Дачић, Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије, 2012.)
If this trend continues, in two or three centuries at most, Serbia will be empty.
[Ivica Dačić: Address by Ivica Dačić, Prime Minister-designate for the members of the Government of the Republic of Serbia, 2012]

Namely, (13) is an example of the Type I conditional sentence, which describes hypothetical worlds, distant in space and time, however, closer to the Self on all scales than the Type II exemplified with number (5). The possibility for the consequence to come closer to the Self (who is identified with Serbia on the space scale) can be realized if certain conditions are fullfilled.

4.3.5. BELIEVE AND HOPE

In the last given example, the Self, again, is represented as *we* (the social and space scales):

(14) Prestali smo da se nadamo da će nam neko nešto dati, počeli smo da verujemo da možemo da stvorimo.
(Aleksandar Vučić, Inauguracioni govor Predsednika Srbije, Aleksandra Vučića: Radiću za budućnost naše dece! 2017.)
[We stopped hoping for someone to give us something, we started believing that we can create.]
[Aleksandar Vučić, Inaugural speech by the President of Serbia, Aleksandar Vučić: I will work for our children's future! 2017]

The Self, who sees himself as the first person plural pronoun, generates the world of belief that we can create, therefore, the possibility and the obligation to create (the epistemic and the deontic scales respectively). Conversely, the absence of deontic dimension in the propositional attitude induced by "hoping for someone to give us something" is described as belonging to the past on the time scale.

4.4. Median and mode averages

In this section, the median and mode averages for the two sub-corpora are given. By means of these averages, additional readings of the research results are provided. The sections 4.4.1. and 4.4.2. show the median and mode averages for the morpho-syntactic types. The largest discrepancies between the two sub-corpora were identified 1) between *will/would/going to* (ENG) and *Futur I/Futur II/ Potential Mood* (SRB) and 2) between *believe/hope* (ENG) and *verovati/nadati se* (SRB) (see Table 1).

4.4.1. Will/would/going to (ENG) and Futur I/Futur II/ Potential Mood (SRB)

As for this morpho-syntactic type, the median and mode averages are lower in the English sub-corpus, as shown in Table 4:

	ENG	SRB
MEDIAN	SENTENCE COUNT: 0.1 (range 0–0.36) 0 (Pearson); 0.02 (Howard); 0.06 (Bush); 0.06 (Trudeau); 0.07 (Blair); 0.07 (Clinton); 0.07 (Trudeau J.); 0.08 (Giliard); 0.09 (Hawke); 0.1 (Cameron); 0.1 (Major); 0.12 (Chretien); 0.12 (Obama); 0.18 (Turnbull); 0.2 (Bennett); 0.22 (Brown); 0.22 (Bush H.W); 0.24 (Thatcher); 0.28 (May); 0.36 (Trump).	SENTENCE COUNT: 0.39 (range 0.29–1.35) 0.29 (Dodik); 0.29 (Živković); 0.32 (Marjanović); 0.33 (Đinđić); 0.36 (Cvijanović); 0.39 (Brnabić); 0.43 (Vučić); 0.45 (Dačić); 0.57 (Cvetković); 0.58 (Koštunica); 1.35 (Nikolić).
	WORD COUNT: 0.005 (range 0–0.02) 0 (Pearson); 0.0007 (Howard); 0.002 (Trudeau); 0.003 (Bush); 0.004 (Gilliard); 0.004 (Blair); 0.004 (Clinton); 0.004 (Hawke); 0.005 (Cameron); 0.005 (Chretien); 0.005 (Trudeau J.); 0.006 (Obama); 0.008 (Brown); 0.008 (Thatcher); 0.008 (Turnbull); 0.009 (Major); 0.01 (Bennett); 0.01 (Bush H.W); 0.01 (May); 0.02 (Trump).	WORD COUNT: 0.02 (range 0.01–0.06) 0.01 (Dodik); 0.01 (Živković); 0.02 (Brnabić); 0.02 (Cvetković); 0.02 (Dačić); 0.02 (Đinđić); 0.02 (Koštunica); 0.02 (Marjanović); 0.02 (Vučić); 0.02 (Cvijanović); 0.06 (Nikolić).
MODE	SENTENCE COUNT:	SENTENCE COUNT:
	0.07 (Blair); 0.07 (Clinton); 0.07 (Trudeau J.); 0.06 (Bush); 0.06 (Trudeau); 0.1 (Cameron); 0.1 (Major); 0.12 (Chretien); 0.12 (Obama); 0.22 (Brown); 0.22 (Bush H.W).	0.29 (Dodik); 0.29 (Živković); 0.32 (Marjanović); 0.33 (Đinđić); 0.43 (Vučić); 0.45 (Dačić).
	WORD COUNT: 0.004 (Gilliard); 0.004 (Blair); 0.004 (Clinton); 0.004 (Hawke); 0.005 (Cameron); 0.005 (Chretien); 0.005 (Trudeau J.); 0.008 (Brown); 0.008 (Thatcher); 0.008 (Turnbull); 0.01 (Bennett); 0.01 (Bush H.W); 0.01 (May).	WORD COUNT: 0.02 (Brnabić); 0.02 (Cvetković); 0.02 (Dačić); 0.02 (Đinđić);0.02 (Koštunica); 0.02 (Marjanović); 0.02 (Vučić); 0.02 (Cvijanović); 0.01 (Dodik); 0.01 (Živković).

Table 4: Median and mode averages: will/would/going to (ENG) and Futur I/Futur II/ Potential Mood (SRB)

The values in the table show that the median in the English sub-corpus is four times lower than the median in the Serbian sub-corpus, both per sentence count and per word count. As for the mode averages, the results show that within each particular sub-corpus, the same or almost the same averages for different politicians were identified. The mode averages show that there is consistency in the use of the most frequent morpho-syntactic type of space builders within the two sub-corpora.

4.4.2. Believe/hope (ENG) and verovati/nadati se (SRB)

In this sub-section, the median and mode averages are given for the morphosyntactic type *believe/hope* (ENG) and *verovati/nadati se* (SRB). The median and mode averages are higher in the English sub-corpus, as shown in Table 5:

	ENG	SRB
MEDIAN	SENTENCE COUNT: (0.02 + 0.03)/2 = 0.025 (range 0–0.16) 0 (Hawke); 0 (Pearson); 0 (Trump); 0 (Turnbull); 0.005 (Clinton); 0.007 (Blair); 0.009 (Thatcher); 0.01 (Bush); 0.02 (Bennett); 0.02 (Trudeau); 0.03 (Brown); 0.03 (Bush H.W); 0.03 (Major); 0.03 (Obama); 0.03 (Trudeau J.); 0.04 (Gilliard); 0.04 (Howard); 0.07 (May); 0.09 (Chretien); 0.16 (Cameron).	SENTENCE COUNT: 0.006 (range 0–0.07) 0 (Cvetković); 0 (Cvijanović): 0 (Marjanović); 0 (Živković); 0.004 (Koštunica); 0.006 (Dačić); 0.007 (Đinđić); 0.02 (Dodik); 0.01 (Brnabić); 0.05 (Nikolić); 0.07 (Vučić).
	WORD COUNT: 0.001 (range 0–0.008) 0 (Hawke); 0 (Pearson); 0 (Trump); 0 (Turnbull); 0.0002 (Clinton); 0.0002 (Thatcher); 0.0004 (Blair); 0.0005 (Bush); 0.0009 (Trudeau); 0.001 (Bennett); 0.001 (Brown); 0.001 (Obama); 0.002 (Bush H.W); 0.002 (Gilliard); 0.002 (Howard); 0.002 (Major); 0.002 (Trudeau J.); 0.003 (May); 0.004 (Chretien); 0.008 (Cameron).	WORD COUNT: 0.0003 (range 0–0.003) 0 (Cvetković); 0 (Cvijanović): 0 (Marjanović); 0 (Živković); 0.0002 (Koštunica); 0.0003 (Dačić); 0.0004 (Đinđić); 0.0006 (Brnabić); 0.0008 (Dodik); 0.002 (Nikolić); 0.003 (Vučić)
MODE	SENTENCE COUNT:	SENTENCE COUNT:
	0.03 (Brown); 0.03 (Bush H.W); 0.03 (Major); 0.03 (Obama); 0.03 (Trudeau J.); 0 (Hawke); 0 (Pearson); 0 (Trump); 0 (Turnbull); 0.02 (Bennett); 0.02 (Trudeau); 0.04 (Gilliard); 0.04 (Howard).	0 (Cvetković); 0 (Cvijanović): 0 (Marjanović); 0 (Živković);
	WORD COUNT: 0.002 (Gilliard); 0.002 (Howard); 0.002 (Major); 0.002 (Trudeau J.); 0 (Hawke); 0 (Pearson); 0 (Trump); 0 (Turnbull); 0.001 (Bennett); 0.001 (Brown); 0.001 (Obama); 0.0002 (Clinton); 0.0002 (Thatcher).	WORD COUNT: 0 (Cvetković); 0 (Cvijanović): 0 (Marjanović); 0 (Živković);

Table 5: Median and mode averages: believe/hope (ENG) and verovati/nadati se (SRB)

The median in the English sub-corpus is four times higher than the median in the Serbian sub-corpus both per sentence count and per word count. As for the mode averages, the results for *hope/ believe* and *nadati se/verovati* also show that within the English sub-corpus, the same or almost the same averages for different politicians were identified, whereas the most frequent value is 0 (four times). Similarly to the Serbian sub-corpus, the value 0 appears four times in the English sub-corpus. However, in the English sub-corpus, 0.03 is the mode average per sentence count (it appears five times), and both 0.002 and 0 are the mode averages per word count (they appear four times).

5. CONCLUSION

The main objective of this research was to establish whether the English-speaking and Serbian-speaking statesmen and politicians would resort to the same or similar discourse space builders in structuring their discourse when communicating through inaugural speeches. At this point, it may be concluded that the initial assumption that there would be no significant difference in the results obtained in analysing the English and the Serbian sub-corpora has been empirically confirmed. As the research results have shown, irrespective of certain marginal discrepancies and the relative limitedness of the samples, both groups of politicians exhibted a tendency to use the same space builder types with the same order of frequencies, implying that morpho-syntactic builders are more often used than lexico-semantic ones. Thus, the builders *will/would/going to*, *if* and *hope/believe* in the English political discourse and *Futur/ Futur II/ the Potential mood*, *ako/ukoliko* and *nadati se/verovati* proved to be the dominantly occuring builders, the first of the three types being the commonest in the entire corpus.

However, within the two sub-corpora, certain difference could still be registered, since there are evident differences in the number of tokens for the most frequent types of space builders in the corpus, namely the builders for creating future or hypothetical world reference. The English-speaking political elite inaugural speech samples contained almost three times fewer instances of the *will/would/going to* type, or in absolute frequences 0.006 WDC compared to their Serbian-speaking counterparts with 0.02 WDC. Also, the median averages showed that the English median was four times lower, 0.1 SC/ 0.005 WDC/ compared to the Serbian median 0.39 SC/0.02 WDC. On the other hand, the situation is reverse when it comes to the *hope/ believe* type ratio where the data speak in favour of the fact that the English-speaking politicians appear to have been using it nearly three times more often than their Serbian-speaking colleagues, 0.001 versus 0.00046. In addition, the median averages showed that the English median was four times higher, 0.025 SC/0.001 WDC compared to the Serbian median 0.006 SC/0.0003 WDC.

The mode averages identified for the two sub-corpora can give insight into some aspects of style regarding the individual politician's performance in terms of expressing propositional attitudes. It was noticed that in the English sub-corpus, in the previously mentioned two morpho-syntactic groups, the same, or almost the same averages appeared more than once, for example: for *will/would/going to,* ENG/SC: 0.07 (Blair); 0.07 (Clinton); 0.07 (Trudeau J.); 0.22 (Brown); 0.22 (Bush H.W); ENG/WDC : 0.004 (Gilliard); 0.004 (Blair); 0.004 (Clinton); 0.004 (Hawke); 0.01 (Bennett); 0.01 (Bush H.W); 0.01 (May), and, as for *believe/hope,* the following examples can be given: ENG/SC: 0.03 (Brown); 0.03 (Bush H.W); 0.03 (Major); 0.03 (Obama); 0 (Hawke); 0 (Pearson); 0 (Trump); 0 (Turnbull); ENG/ WDC: 0.002 (Gilliard); 0.002 (Howard); 0.002 (Major); 0.002 (Trudeau J.); 0 (Hawke); 0 (Pearson); 0 (Trump); 0 (Turnbull). In the Serbian sub-corpus, similar tendencies were identified. For example, for *will/would/going to,* the mode averages are: SRB/SC: 0.29 (Dodik); 0.29 (Živković); SRB/WDC: 0.02 (Brnabić); 0.02 (Cvetković); 0.02 (Dačić); 0.02 (Đinđić); 0.02 (Koštunica); 0.02 (Marjanović); 0.02 (Vučić); 0.02 (Cvijanović). The mode per word count is the most frequently repeated value, as the value 0.02 appears in eight out of ten speeches, and the number 0.01 appears in the two remaining speeches. As for *verovati/nadati se,* the mode is zero for both SC and WDC: 0 (Cvetković); 0 (Cvijanović): 0 (Marjanović); 0 (Živković). In the English sub-corpus, 0 also appears four times, both per word count

and per sentence count: 0 (Hawke); 0 (Pearson); 0 (Trump); 0 (Turnbull), but the mode, 0.03 appears five times: 0.03 (Brown); 0.03 (Bush H.W); 0.03 (Major); 0.03 (Obama); 0.03 (Trudeau J.).

These findings may point to the specificities of the particular sub-corpora, i.e. to the qualities in the political discourse space building of either language group. If the speaker is to be taken as the deictic center of a communicative act in terms of all the three axes of Discourse space structuring (Chilton, 2004), i.e. time (now), space (here) and modality (real, true, existent), the farthest points on the scale would be those farthest removed from the speaker, in time (future), space (there) or modality (unreal, false, non-existent). According to the analysis in the present research, it can be deduced that Serbian-speaking politicians when structuring discourse are much more inclined toward employing space builders that are removed from the deictic center, thus more impersonal and less committing, whereas the English-speaking presidents and premiers tend to use more of those builders which are closer to the speaker, and consequently more personal and committing during their inauguration or any important address they make. The first type of discourse space builders with its polyvalent meaning allows for less explicit propositional attitude and is thus less direct and commissive.

Sources

English inaugural speeches

Benett, Richard (1935). The Premier speaks to the people: the first address delivered from Ottawa. (accessed 22 October 2017) https://www.collectionscanada.gc.ca/primeministers/h4-4049-e.html

Blair, Tony (1997). First speech to the nation as Prime Minister of UK. (accessed 21 October 2017) http://edition.cnn.com/WORLD/9705/02/blair.speech/

Blair, Tony (2001). First speech to the nation as Prime Minister of UK. (accessed 21 October 2017) https://www.theguardian.com/politics/2001/may/08/election2001.uk5

Brown, Gordon (2007). Speech on becoming Leader of the UK Labour Party. (accessed 22 October 2017) https://en.wikisource.org/wiki/Gordon_Brown%27s_speech_on_becoming_Leader_of_the_UK_Labour_Party,_24_June_2007

Bush, George H. (1989). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 13 November 2017) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16610

Bush, George W. (2001). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 13 November 2017) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25853

Bush, George W. (2005). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 13 November 2017) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=58745

Cameron, David (2010). First speech to the nation as Prime Minister of UK. (accessed 21 October 2017) http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/election_2010/8676405.stm

Chretien, Jean (1995). Notes for a speech, Opening Ceremony of the Francophonie Summit, Cotonou, Benin. (accessed 22 October 2017) https://www.collectionscanada.gc.ca/primeministers/h4-4019-e.html

Clinton, William. J. (1993). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 13 November 2017) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=46366

Clinton, William. J. (1997). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 13 November 2017) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=54183

Gillard, Julia (2011). Speech to the Inaugural Whitlam Institute Gough Whitlam Oration. (accessed 22 October 2017) http://pmtranscripts.pmc.gov.au/release/transcript-17771

Hawke, Robert (1985). Inaugural Frank Forde Memorial Address Delivered by The Australian Prime Minister. (accessed 22 October 2017) http://pmtranscripts.pmc.gov.au/taxonomy/term/6?page=171

Howard, John (1997). The Inaugural Prime Minister's on Australian Prime Ministers Lecture. (accessed 22 October 2017) https://pmtranscripts.pmc.gov.au/release/transcript-10467

Major, John (1991). Leader's speech. (accessed 22 October 2017) http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=137

May, Theresa (2016). First speech to the nation as Prime Minister of UK. (accessed 21 October 2017) http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/theresa-mays-first-speech-to-the-nation-as-prime-minister-in-full-a7135301.html

Pearson, Lester (1965). Text of the address by the Right Honourable Lester B. Pearson, Prime Minister of Canada, on the occasion of the inauguration of the flag of Canada, Ottawa. (accessed 22 October 2017) https://www.collectionscanada.gc.ca/primeministers/h4-4028-e.html

Obama, Barrack (2009). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 4 October 2017) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44

Obama, Barrack (2013). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 13 November 2017) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=102827

Thatcher, Margaret (1990). George Thomas Society lecture, London 1990. (accessed 22 October 2017) http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=340

Trudeau, Justin (2013). Speech by Justin Trudeau upon accepting the Liberal Party Leadership, Ottawa. (accessed 22 October 2017) https://www.liberal.ca/speech-by-justin-trudeau-upon-accepting-the-liberal-party-leadership/

Trudeau, Pierre (1982). Remarks by the Prime Minister at the Proclamation Ceremony on April 17, 1982. Ottawa. (accessed 22 October 2017) https://www.collectionscanada.gc.ca/primeministers/h4-4024-e.html

Trump, Donald (2017). The Inaugural Address as President of USA. (accessed 4 October 2017) https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/the-inaugural-address/

Turnbull, Malcolm (2015). Australian Prime Minister's Election Victory Speech. (accessed 22 October 2017) https://www.pedestrian.tv/news/heres-pm-malcolm-turnbulls-stirring-victory-speech-in-full/

Serbian inaugural speeches

Brnabić: Брнабић, Ана (2017). Програм Владе републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић: Резиме програма Владе. [The Republic of Serbia Government's Programme by Ana Brnabić, Prime Minister-designate: Summary of the Government's programme]. (accessed 22 October 2017) http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspoze-mandatarke-ane-brnabic280617_cyr.pdf

Cvetković: Цветковић, Мирко (2008). Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића. [Address by Mirko Cvetković, Prime Minister-designate for the members of the Government of the Republic of Serbia.] (accessed 23 October 2017) http://www.srbija.gov.rs/pages/article.php?id=90297

Cvijanović: Цвијановић, Жељка (2014). Експозе мандатарке за састав Владе Републике Српске Жељке Цвијановић.[Address by Željka Cvijanović, Prime Minister-designate for the members of the Government of Republika Srpska.] (accessed 23 October 2017) http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Premijer/Media/Vijesti/Pages/ekspoze.aspx http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspoze-mandatarke-ane-brnabic280617_cyr.pdf

Dačić: Дачић, Ивица (2012). Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије. [Address by Ivica Dačić, Prime Minister-designate for the members of the Government of the Republic of Serbia]. (accessed 23 October 2017) http://www.srbija.gov.rs/pages/article.php?id=195230

Dodik: Додик, Милорад (2014). Inauguracioni govor Predsjednika Republike Srpske Milorada Dodika. [Inaugural speech by Milorad Dodik, President of Republika Srpska]. (accessed 23 October 2017) http://www.predsjednikrs.net/predsjednik/inauguracioni-govor/?lang=sr

Đinđić: Ђинђић, Зоран (2001). Експозе Зорана Ђинђића, мандатара за састав Владе Србије. [Address by Zoran Đinđić, Prime Minister-designate for the members of the Government of the Republic of Serbia]. (accessed 23 October 2017) http://static.170.106.9.176.clients.your-server.de/medija-centar/govori/10813-Ekspoze-Zorana-Djindjica-mandatara-za-sastav-Vlade-Srbije

Koštunica: Коштуница, Војислав (2004). Експозе председника Владе Републике Србије др Војислава Коштунице. [Address by dr Vojislav Koštunica, Prime Minister of the Republic of Serbia.] (accessed 23 October 2017) http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=4775

Marjanović: Марјановић, Мирко (1998). Ekspoze Mirka Marjanovića. [Address by Mirko Marjanović.] (accessed 28 October 2017) http://www.meravlade.rs/wp-content/uploads/2014/04/Mirko-Marjanovi%C4%87-2.pdf

Nikolić: Николић, Томислав (2012.) Говор председника Републике Србије на инаугурацији 2012. [The 2012 inaugural address by the President of the Republic of Serbia.] (accessed 26 October 2017) https://facebookreporter.org/2012/06/11/инаугурација-председника-србије/

Vučić: Вучић, Александар (2017). Inauguracioni govor Predsednika Srbije, Aleksandra Vučića: Radiću za budućnost naše dece! [Inaugural speech by the President of Serbia, Aleksandar Vučić : I will work for our children's future!] (accessed 22 October 2017) https://embargo.rs/inauguracioni-govor-predsednika-srbije-aleksandra-vucica-radicu-za-buducnost-nase-dece/

Živković: Живковић, Зоран (2003). Ekspoze Zorana Živkovića, mandatara za sastav nove Vlade Republike Srbije. [Address by Zoran Živković, Prime Minister-designate for the members of the new Government of the Republic of Serbia.] (accessed 23 October 2017) http://www.arhiva.srbija.gov.rs/cms/view.php?id=2055

References

Chilton, P. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and Practice.* London and New York: Routledge.

Cosmides, L., Tooby, J. (2000). Consider the Source: The Evolution of Adaptations for Decoupling and Metarepresentations. In: *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective* (D. Sperber, ed.). Oxford: Oxford University Press, 53–115.

Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language.* Cambridge: Cambride University Press.

Fauconnier, G. (1997). *Mappings in Thought and Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities.* New York: Basic Books.

Hart, C. (2007). Critical Discourse Analysis and Conceptualization: Mental Spaces, Blended Spaces and Discourse Spaces in the British National Party. In: *Cognitive Linguistics in Critical Discourse Analysis: Application and Theory* (C. Hart, and D. Lukeš, eds.). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 107–131.

Huddleston, R., Pullum, G.K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

Jovanović, V. Ž. (2012). *Lexical and Functional Categories in English.* Niš: Filozofski fakultet.

Moulin, B. (1995). Discourse Spaces: A Pragmatic Interpretation of Contexts. In: *Conceptual Structures: Applications, Implementation and Theory* (G. Ellis, R. Levinson, W. Rich and J.F. Sowa, eds). Berlin, Heidelberg, New York: Springer, 89–104.

Novakov, P. (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku.* Novi Sad: Futura publikacije.

Novakov, P. (2008). *A Guide to Time and Tense in English and Serbian.* Novi Sad: Futura publikacije.

Peirce, C. S. (1931-58/1994). *Collected Papers vol. I-VIII.* (Vols. I-VI, C. Hartshorne and P. Weiss, eds., Vols. VII-VIII, A.W.Burks, ed.), electronic edition: https://colorysemiotica.files.wordpress.com/2014/08/peirce-collectedpapers.pdf

Quirk, R., Greenbaum. S, Leech, G. and Svartvik. J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language.* London and New York : Longman.

Recanati, F. (2000). The Iconicity of Metarepresentations. In: *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective* (D. Sperber, ed.). Oxford, Oxford University Press, 311–360.

Simić, R. (2002/1). Симић, Р. *Српска граматика 1: Увод, фонологија, морфологија.* Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика; Јасен: Никшић.

Simić, R. (2002/2). Симић, Р. *Српска граматика 2:Синтакса.* Београд: Научно друштво за неговање и прочавање српског језика; Јасен: Никшић.

Sowa, J.F. (1984). *Conceptual Structures.* Reading Mas: Addison Wesley. *Journal of Experimental and Theoretical Artificial Intelligence.* Vol. 5 n.2, 237–261.

Sowa, J.F. (1993). Logical Foundations for Representing Object-oriented Systems.

Sperber, D. (2000). Metarepresentations in an Evolutionary Perspective. In: *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective* (D. Sperber, ed.). Oxford: Oxford University Press, 117–137.

Stanojčić, Ž.S. (2010). Станојчић, Ж. С. *Граматика српског књижевног језика.* Београд: Креативни центар.

Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (2004). Станојчић, Ж., Поповић, Љ. *Граматика српскога језика.* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Stevanović, M. (1986/1). Стевановић, М. *Савремени српскохрватски језик: (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. 1, Увод, фонетика, морфологија, пето издање. Београд: Научна књига.

Stevanović, M. (1986/2). Стевановић, М. *Савремени српскохрватски језик: (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. 2, Синтакса, четврто издање. Београд: Научна књига.

Werth, P. (1999). *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse.* London: Longman.

ПРОСТОРИ ДИСКУРСА У ПОЛИТИЧКОЈ РЕТОРИЦИ У ЕНГЛЕСКИМ И СРПСКИМ ИНАУГУРАЦИОНИМ ГОВОРИМА

Резиме

У раду се разматра однос између простора дискурса *(discourse spaces)* и политичке реторике. Полазно становиште у анализи представља Мулинов (Moulin) модел интерпретације контекста (Moulin, 1995) који подразумева просторе дискурса који се фокусирају на улогу неког агенса (*agent-related*) и оне настале на основу логичког закључивања (*inference-related*). Теоријски оквир рада заснива се на делима Чилтона (Chilton) (2004), Харта (Hart) (2007) и Спербера (Sperber) (2000). У раду су представљени резултати анализе корпуса од око 100 хиљада речи (два дела од око 50 хиљада) сачињеног за потребе конкретног истраживања из 24 инаугурациона говора двадесет политичких лидера са енглеског говорног подручја (Велика Британија, САД, Аустралија и Канада) и 11 говора на српском (Србија, Босна и Херцеговина). Примарни циљ је био упоредити два дела корпуса према врсти (типу) и броју (токенима) такозваних градивних елемената простора (*space builders*) у инференцијалним просторима дискурса у савременим инаугурационим говорима политичара који су изворни говорници српског, односно енглеског језика. На тај начин би се утврдиле специфичности и/или сличности политичког дискурса који се заснива на хипотетичком резоновању у два различита језика. Основна хипотеза проучавања је била да не треба очекивати значајније разлике у типу градивних елемената простора у инаугурационим говорима на српском и енглеском језику. Према резултатима анализе који се заснивају на прорачунавању апсолутне и релативне фреквенције градивних елемената простора према броју речи и реченица уз помоћ софтвера AntConc, утврђено је да претпоставка била исправна, уз нека карактеристична одступања. У оба дела корпуса доминирају морфо-синтаксички градивни елементи, за разлику од лексичко-семантичких, мада је у енглеском фреквенција употребе елемената као *believe* и *hope* готово троструко израженија него у српском, док је однос обрнут када је реч о морфо-синтаксичким елементима као што су Футур, Футур II и потенцијал. То указује на различито позиционирање говорног чина у односу на говорника као деиктички центар на оси времена и оси модалности, а тиме и на пропозициони став говорника.

Кључне речи: политичка реторика, простор дискурса, инференцијални простор дискурса, хипотетичко резоновање, српски инаугурациони говори, енглески инаугурациони говори.

Milica Radulović
University of Niš, Serbia
Faculty of Philosophy
mlcradulovic2@gmail.com

Vladimir Ž. Jovanović
University of Niš, Serbia
Faculty of Philosophy
vladimirz.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

UDK 811.111’243-057.87

Ervin Kovačević

THE RELATIONSHIP BETWEEN LEXICAL AND SYNTACTIC COMPLEXITY MEASURES IN A LEARNER CORPUS

This research project explores the relationship between lexical and syntactic complexity measures in the learner’s use of the language learned. Statistically significant positive correlations were predicted. The predictions were tested by analyzing an English learner corpus which comprises 152 essays written during in-class exams conducted at the International University of Sarajevo. The corpus was analyzed with the Lexical Complexity Analyzer (Ai & Lu, 2010; Lu, 2012) and the L2 Syntactic Complexity Analyzer (Lu, 2014; 2010). A correlation test between 25 measures of lexical complexity (LC) and 14 measures of syntactic complexity (SC) produced a large number of statistically significant positive and several statistically significant negative correlations. The overall findings show that lexical and syntactic complexity measures only partly account for each other and imply that automatic ratings of L2 proficiencies which utilize language complexity indices need to rely on both lexical and syntactic complexity measures.

Keywords : lexical, syntactic, complexity, correlation, L2 learning

1. INTRODUCTION

In second language acquisition studies language complexity may be considered as a descriptor of L2 proficiency that can be analyzed across syntactic, lexical, morphological, and phonological complexity measures (Boulté & Housen, 2015). It may be assumed that these four complexity groups are in relationships that are linear, curvilinear, or indirect, as language is a system that is made of subsystems that are made of further subsystems. These relationships may vary in nature and magnitude and thus may be both easy and difficult to capture statistically (Ai & Lu, 2013; Lu, 2012). The goal of this research is to describe the relationship between lexical and syntactic complexity measures by utilizing a learner corpus which comprises essays written during formal in-class exams. The university students who wrote the essays were motivated by formal requirements to pass an English composition task. Their grade-oriented motivation makes this sample corpus valid for exploring the ways in which different language complexity indices correlate in the essays which are written as proof of writing competences. If lexical and syntactic complexity measures are in rather weak or no significant correlation, it means that the L2 learner’s language proficiency may not be correctly represented by a single linguistic complexity subsystem (e.g. syntactic or lexical).

1.1. L2 complexity

Larsen-Freeman’s (1997) article “Chaos/Complexity Science and Second Language Acquisition” significantly inspired L2 complexity research design. This research design borrowed formulas from L1 complexity research and led to an account of dozens of language complexity measures (Lu, 2014). The formulas behind these measures were proposed, challenged and modified, but altogether they shaped the definition of language complexity; language complexity is a language feature that may be measured across several language subsystems and layers.

The concept of complexity may be evaluated as relative and empirically entrapping. Bowern (2009:1) states that Edmonds (1999) identified 48 distinct definitions of the term complexity in the natural and social sciences. For example, Csányi (1989: 15) distinguishes between ontological and semiotic complexity; ontological complexity may be interpreted as a result of infinite and immeasurable interactions within a matter, while semiotic complexity is a measurable self-complexity of the models used to represent the matter. In their L2 taxonomic model (Figure 1), Bulté and Housen (2015: 45-46) distinguish between relative and absolute complexities; relative complexity refers to "cost and difficulty of processing or learning, which could arise from both user/learner-related variables… but also from more objective factors such as a language feature's input saliency and frequency", and absolute complexity refers to "a manifestation of objective properties of linguistic units and (sub-)systems".

Therefore, if the linguistic output is analyzed in terms of complexity, the analysis needs to assume that the system is static, dynamic, relative, and absolute, which encrypts this research construct's role in L2 studies. Nevertheless, three conditions may be enough for a linguistic complexity analysis:

1) Linguistic complexity indices need to be derived from a contemporary linguistic knowledge;
2) A linguistic complexity analysis needs to be deliberately limited in terms of measures;
3) Research design and interpretation of its results need to be governed by the relative nature of the linguistic complexity phenomenon.

FIGURE 1: L2 complexity taxonomic model (Bulté & Housen, 2015; 2012)

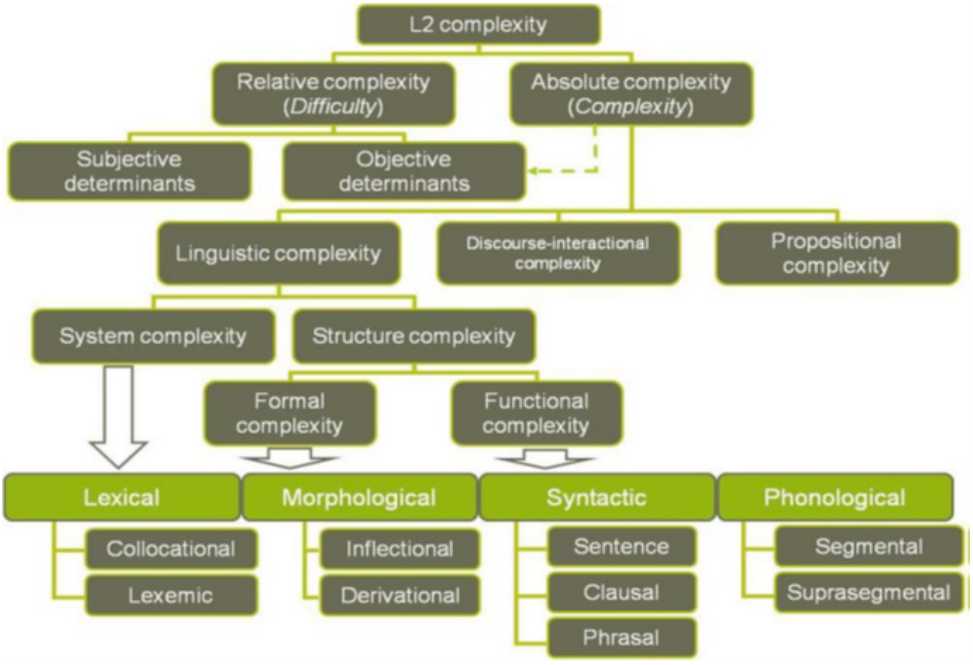

This research project examines the relationship between lexical and syntactic complexity measures for the purpose of unveiling specific links between linguistic complexity indices through a correlational research design which leaves morphological and phonological complexities out of the research equation.

1.2. LEXICAL COMPLEXITY MEASURES IN L2

Lexical complexity may be defined as "manifest in language (L2) use in terms of the sophistication and range of an L2 learner's productive vocabulary" (Wolfe-Quintero, Inagaki, Kim, 1998, as cited

in Lu, 2012: 190). Lu (2012) explains that lexical complexity or lexical richness is approached with numerous perspectives and these perspectives generally target aspects of lexical complexity that can be described with the notions of lexical density, lexical sophistication, and lexical variation. Lexical density is measured with one measure (LD), lexical sophistication with five measures (LS1-VS2), and lexical variation with twenty measures (NDW-ModV) (Table 1; D measure is not utilized in this study). Lexical density is the ratio of the number of lexical (as opposed to grammatical) words to the total number of words in a text (Lu, 2012: 191), lexical sophistication is a measure of the proportion of relatively unusual or advanced words in the learner's text (Read, 2000; as cited in Kim, 2014: 31), and lexical variation is the range of a learner's vocabulary as found in their language use (Kim, 2014: 31).

TABLE 1: Measures of lexical density, sophistication and variation utilized in Lu (2012)

Measure	Code	Formula
Lexical Density	LD	N_{lex}/N
Lexical Sophistication-I	LS1	N_{slex}/N_{lex}
Lexical Sophistication-II	LS2	T_s/T
Verb Sophistication-I	VS1	T_{sverb}/N_{verb}
Corrected VS1	CVS1	$T_{sverb}/\sqrt{2N_{verb}}$
Verb Sophistication-II	VS2	T^2_{sverb}/N_{verb}
Number of Different Words	NDW	T
NDW (first 50 words)	NDW-50	*T* in the first 50 words of sample
NDW (expected random 50)	NDW-ER50	Mean *T* of 10 random 50-word samples
NDW (expected sequence 50)	NDW-ES50	Mean *T* of 10 random 50-word sequences
Type-Token Ratio	TTR	T/N
Mean Segmental TTR (50)	MSTTR-50	Mean *TTR* of all 50-word segments
Corrected TTR	CTTR	$T/\sqrt{2N}$
Root TTR	RTTR	$T/\sqrt{N}$
Bilogarithmic TTR	LogTTR	$LogT\ /LogN$
Uber Index	Uber	$Log^2N/Log(N/T)$
D Measure	D	*D* (see Lu, 2012)
Lexical Word Variation	LV	T_{lex}/N_{lex}
Verb Variation-I	VV1	T_{verb}/N_{verb}
Squared VV1	SVV1	T^2_{verb}/N_{verb}
Corrected VV1	CVV1	$T_{verb}/\sqrt{2N_{verb}}$
Verb Variation-II	VV2	T_{verb}/N_{lex}
Noun Variation	NV	T_{noun}/N_{lex}
Adjective Variation	AdjV	T_{adj}/N_{lex}
Adverb Variation	AdvV	T_{adv}/N_{lex}
Modifier Variation	ModV	$(T_{adj}+T_{adv})/N_{lex}$

Lu (2012) utilized all three sets of lexical richness measures and explored the relationship between lexical richness and quality of ESL learners' oral narratives. His examination of the relationships between 408 test takers' oral narratives and the ratings that were provided by English teachers led him to conclude that these measures can be used "as indices of the quality of ESL learners' speaking task performance" (Lu, 2012: 90).

Kim (2014) analyzed lexical and syntactic complexity levels of 234 essays written by college-level English learners in Korea. She concludes that "more proficient writers produced longer texts, used more diverse vocabulary, and showed the ability to write more words per sentence and more complex nominalizations" (Kim, 2014: 27).

Bulté and Housen (2015) conducted "a study on the nature and extent of the development of English L2 writing proficiency of 45 adult ESL learners over the time of an intensive short-term EAP program" by utilizing syntactic and lexical complexity measures. They conclude that syntactic and lexical complexity measures "can indeed adequately and validly capture development in L2 writing in short-term ESL courses" (Bulté & Housen, 2015: 42).

1.3. Syntactic complexity measures in L2

Syntactic complexity may be defined as a measurable quality of sentence construction and its underlying principles (Kovačević, 2017). Drawing on Ortega (2003), Lu (2010) reports that measures for identifying syntactic complexity generally sought to quantify length of production units (such as clauses, sentences, and T-units); amount of embedding or subordination; amount of coordination; range of surface syntactic structures; and degree of sophistication of particular syntactic structures. Lu (2010) explains that syntactic complexity measures used in second language research differ from measures used in first language research with a certain overlapping percentage mainly in measurement of length in output units.

In automatic analyses of syntax, first language development researchers mostly utilized tools which provide frequency of syntactic patterns; for example, "Developmental Level (D-Level) (Covington et al. 2006, Rosenberg & Abbeduto 1987), Developmental Sentence Scoring (DSS) (Lee 1974), […] Index of Productive Syntax (IPSyn) (Scarborough 1990) [and] node-counting algorithms that count the number of nodes in the phrase markers of syntactic constructions" (Lu, 2010: 2). A comparison of measures used in first language development research reveals that mean length of utterance is the most straightforward measure, while other measures such as developmental sentence scoring, index of productive syntax, or developmental level scale are based on certain structural analysis approach (Lu, 2014).

Lu (2014) presents automatic syntactic annotation and analysis processes in *Computational Methods for Corpus Annotation and Analysis* (Lu, 2014: 95-145). The author describes the following:

a) syntactic parsing notion and tools;
b) the process of determining the syntactic structures of sentences;
c) the usefulness of syntactic parsing as a level of corpus annotation;
d) the installation and use of syntactic parsers;
e) the methods and technologies for querying and analyzing syntactically annotated corpora;
f) the ways of retrieving and quantifying phrases, clauses, and sentences that contain the structures of interest to the researcher;
g) a range of metrics that have been used in first and second language development research to gauge the syntactic complexity of spoken or written language samples;
h) and a number of tools that can be used to automate syntactic complexity analysis using such metrics.

TABLE 2: Syntactic complexity indices calculated by the L2 Syntactic Analyzer (L2SCA) (Lu, 2014; 2010)

Measure	Formula
Length of production unit	
Mean length of sentence	number of words/ number of sentences
Mean length of T-units	number of words/ number of T-units
Mean length of clause	number of words/ number of clauses
Sentence complexity	
Clauses per sentence	number of clauses/ number of sentences
Amount of Subordination	
Clauses per T-unit	number of clauses/ number of T-units
Complex T-units per T-unit	number of complex T-units/ number of T-units
Dependent clauses per clause	number of dependent clauses/ number of clauses
Dependent clauses per T-unit	number of dependent clauses/ number of T-units
Amount of coordination	
Coordinate phrases per clause	number of coordinate phrases/ number of clauses
Coordinate phrases per T-unit	number of coordinate phrase/ number of T-units
T-units per sentence	number of T-units/ number of sentences
Particular structures	
Complex nominals per clause	number of complex nominals/ number of clauses
Complex nominals per T-units	number of complex nominals/ number of T-units
Verb phrases per T-unit	number of verb phrases/ number of T-units

Kovačević (2017) analyzed the relationship between language learning beliefs of English proficient freshman university students and syntactic complexity indices calculated from the essays that the students provided. Statistically significant correlation coefficients were found between eight indices of syntactic complexity and two language learning beliefs scales. All of the statistically significant correlations were negative, which was interpreted as a possible outcome of the differences between experienced and less experienced L2 users. Although the study reveals very interesting results, the author implies that syntactic complexity indices may be enough as indicators of L2 proficiency levels.

The author's implications will be partly challenged with the results of this study; the statistically significant correlations diagnosed between lexical and syntactic complexity indices are mainly weak and rarely moderate, which leads to the conclusion that using only syntactic complexity indices may not be a fully reliable way of diagnosing the L2 user's linguistic complexity output. The conclusions may be more reliable if lexical and perhaps morphological complexity measures are included in the linguistic complexity diagnostics.

2. RESEARCH METHOD

This project investigates the relationship between lexical and syntactic complexity measures through the principles of correlational research design. The research sample was collected from 152 English proficient university students (B2-C2) who were tested with the institutional proficiency test at the International University of Sarajevo during the admission process for undergraduate students. The sample was also used for a study reported in Kovačević (2017). The participants wrote the essays during in-class exams held at the International University of Sarajevo. The essays were written on general knowledge topics, converted to an electronic format and automatically processed with the Web-based

Lexical Complexity Analyzer (LCA) (Lu, 2014; Lu, 2012; Ai & Lu, 2010) and the Web-based L2 Syntactic Complexity Analyzer (L2SCA) (Lu, 2014; Ai & Lu, 2013; Lu, 2010).

2.1. Research Questions

There are two questions that this research project answers:
RQ1: Do lexical and syntactic complexity measures account for each other?
RQ2: If yes, how strong are the correlations?

The answers to these questions give a direction in interpreting L2 proficiencies in linguistic complexity terms. Strong correlations would mean that diagnosing one set of linguistic complexity performance (either syntactic or lexical) would be enough for making reliable conclusions about the L2 proficiency measured. If the correlations are weak, this means that relying only on one of the linguistic complexity subscales when diagnosing L2 proficiency may lead to less reliable conclusions.

2.2. Participants

All of the participants (*N*=152) were Bosnian freshman undergraduate students at the International University of Sarajevo. Eighty-nine female (n=89) and sixty-three male (n=63) students participated in the study. Twenty-eight of them (n=28) studied at the Faculty of Arts and Social Sciences, twenty-five of them (n=25) studied at the Faculty of Business and Administration, and ninety-nine of them (n=99) studied at the Faculty of Engineering and Natural Sciences.

2.3. Data collection and analysis

Four instructors who are teaching academic writing and speaking skills in the English Language and Literature Program at the International University of Sarajevo integrated general knowledge-based essay topics into their in-class exams over a period of three academic semesters (Fall 2014-Fall 2015). The essays were converted to an electronic format and processed with the LCA and L2SCA. The LCA provides 25 lexical complexity measures (Table 1) and L2SCA provides 14 measures (Table 2). The data distribution was assessed and the results revealed that several data sets were not normally distributed. Therefore, the correlations between the measures were tested utilizing the Spearman's rank correlation coefficient (Dancey & Reidy, 2011).

3. RESULTS

The correlation test shows statistically significant correlations between 19 lexical complexity (LC) measures and 3 measures of length of production unit syntactic complexity (SC) (Table 3). The correlation coefficients vary between .164 and .478. Interestingly, the most consistent relationship was found between the mean length of clause and LC measures.

TABLE 3: Statistically significant Spearman correlation coefficients between Length of Production Unit SC indices and LC measures

LC Measures	Length of Production Unit SC Indices		
	Mean lenght of sentence	Mean lenght of T-clause	Mean lenght of clause
LD		r_s= .209 (p= .010)	r_s= .478 (p= .000)
LS1			r_s= .177 (p= .029)
LS2			r_s= .245 (p= .002)
VS1			r_s= .248 (p= .002)
VS2			r_s= .259 (p= .001)
CVS1			r_s= .260 (p= .001)
NDW		r_s= .164 (p= .043)	r_s= .237 (p= .003)
NDWER		r_s= .186 (p= .022)	r_s= .397 (p= .000)
NDWERZ		r_s= .208 (p= .010)	r_s= .350 (p= .000)
TTR			r_s= .215 (p= .008)
MSTTR		r_s= .229 (p= .004)	r_s= .442 (p= .000)
CTTR	r_s= .186 (p= .022)	r_s= .252 (p= .002)	r_s= .353 (p= .000)
RTTR	r_s= .185 (p= .022)	r_s= .251 (p= .002)	r_s= .353 (p= .000)
LOGTTR		r_s= .175 (p= .031)	r_s= .296 (p= .000)
UBER		r_s= .240 (p= .003)	r_s= .359 (p= .000)
LV			r_s= .230 (p= .004)
VV1			r_s= .193 (p= .017)
SVV1			r_s= .193 (p= .017)
ADJV		r_s= .224 (p= .006)	r_s= .185 (p= .023

Out of potential 25 statistically significant correlations, only two were found between the clause per sentence SC index and LC measures (Table 4). Another interesting finding is the negative type of the correlations; it appears that the higher the number of clauses per sentence is the lower the ratio of the number of lexical to the total number of words and the mean of the number of different words per random segment.

TABLE 4: Statistically significant Spearman correlation coefficients between Sentence Complexity SC index and LC measures

LC Measures	Sentence Complexity SC Index
	Clause per Sentence
LD	r_s= - .260 (p= .001)
MSTTR	r_s= - .168 (p= .039)

The correlation between the amount of subordination SC indices and LC measures reveals a consistent relationship between 4 SC indices and LD LC measure (Table 5); all four correlation coefficients are negative. It appears that more frequent utilization of clauses, particularly dependent ones, decreases the ratio of the number of lexical (as opposed to grammatical) words to the total number of words in a

text. However, out of potential 100 statistically significant correlation coefficients (4 SC x 25 LC measures), there were only 8 statistically significant correlations diagnosed.

TABLE 5: Statistically significant Spearman correlation coefficients between Amount of Subordination SC Indices and LC measures

LC Measures	Amount of Subordination SC Indices			
	Clause per T-unit	Complex T-unit ratio	Dependent clause ratio	Dependent clauses per T-unit
LD	r_s= -.209 (p= .006)	r_s= -.200 (p= .013)	r_s= -.167 (p= .040)	r_s= -.201 (p= .013)
CVV1		r_s= .185 (p= .022)		
VV2		r_s= .183 (p= .024)	r_s= .224 (p= .006)	
ADJV		r_s= .163 (p= .045)		

The relationship between the amount of coordination SC indices and LC measures is also statistically captured. 6 LC measures are in statistically significant relationship with the coordinate phrases per clause (Table 6). T-unites per sentence index is in statistically significant negative correlation with LD.

TABLE 6: Statistically significant Spearman correlation coefficients between Amount of Coordination SC Indices and LC measures

LC Measures	Length of Production Unit SC Indices		
	Coordinate phrases per T-unit	Coordinate phrases per clause	T-units per sentence
LD	r_s= .364 (p= .000)	r_s= .426 (p= .000)	r_s= -.178 (p= .029)
NDWER	r_s= .245 (p= .002)	r_s= .288 (p= .000)	
NDWERZ		r_s= .176 (p= .030)	
MSTTR	r_s= .176 (p= .030)	r_s= .222 (p= .006)	
LOGTTR	r_s= .171 (p= .035)	r_s= .195 (p= .016)	
UBER	r_s= .178 (p= .028)	r_s= .204 (p= .012)	

Table 7 presents a more solid relationship between LC and SC measures; there are 30 statistically significant correlations diagnosed between LC measures and the complex nominal per clause and complex nominals per T-unit SC indices. Verb phrases per T-unit is the only SC measure of the length of production unit SC index that appears to be in no statistically significant correlation with LC measures.

TABLE 7: Statistically significant Spearman correlation coefficients between Particular Structures SC indices and LC measures

LC Measures	Length of Production Unit SC Indices		
	Complex nominals per clause	Complex nominals per T-units	Verb phrases per T-unit
LD	r_s= .505 (p= .000)	r_s= .360 (p= .010)	
LS2	r_s= .244 (p= .002)	r_s= .172 (p= .034)	
VS1	r_s= .220 (p= .006)	r_s= .164 (p= .043)	
VS2	r_s= .220 (p= .007)		
CVS1	r_s= .221 (p= .006)		

NDW	r_s= .196 (p= .016)		
NDWER	r_s= .356 (p= .000)	r_s= .261 (p= .001)	
NDWERZ	r_s= .359 (p= .000)	r_s= .286 (p= .000)	
TTR	r_s= .234 (p= .004)	r_s= .220 (p= .006)	
MSTTR	r_s= .465 (p= .000)	r_s= .353 (p= .000)	
CTTR	r_s= .325 (p= .000)	r_s= .279 (p= .001)	
RTTR	r_s= .325 (p= .000)	r_s= .278 (p= .001)	
LOGTTR	r_s= .278 (p= .001)	r_s= .235 (p= .004)	
UBER	r_s= .339 (p= .000)	r_s= .299 (p= .000)	
LV	r_s= .243 (p= .003)	r_s= .198 (p= .014)	
VV2	r_s= -.188 (p= .020)		
ADJV	r_s= .265 (p= .001)	r_s= .273 (p= .001)	

4. ANALYSIS

The RQ1 asked whether LC and SC measures account for each other. The results show that they do. However, out of possible 350 statistically significant correlations, there were 83 correlation coefficients diagnosed. No correlations were found between ModV, AdvV, NV, and NDWZ (NDW-50) LC measures and SC indices, and no correlations were found between verb phrases per T-unit SC index and LC measures. The RQ2 asked how strong the statistically significant correlations are between LC and SC measures. It appears that they are not very strong. They range between .163 and .505. Only 5 of them are above .40, so they can be considered of moderate magnitude, and 78 of them are between .10 and .40 and can be considered as of weak magnitude.

It appears that authors such as Bulté and Housen (2015) and Kim (2014), who used both syntactic and lexical complexity measures to diagnose L2 progress and differences in L2 proficiency respectively, chose a well-grounded way when they decided to rely on both syntactic and lexical complexity measures. If the measures used in this study correlated strongly and consistently, one of their types would be enough to judge L2 complexity output and L2 proficiency. In contrast, the relationship is weak and inconsistent and it appears to be wrong to take either LC or SC measures as independent representatives of the L2 learner's proficiency or linguistic complexity output.

Kovačević (2017) questions the role of language learning beliefs in L2 performances and utilizes only SC indices in his research design. The conclusions presented in his paper may have to be validated by an additional examination of the link between language learning beliefs and LC measures. This remark should be interpreted as a suggestion for the research design that utilizes linguistic complexity measures as sets of indicators of the L2 learner's proficiency phenomenon. There is a growing trend of automatic text analysis, and the tools used seem to be highly reliable (Lu, 2014). Nevertheless, if the tools that measure linguistic complexity are limited to a certain type of indices, the results may be misleading.

It appears that LD is in the most consistent relationship with SC indices. It correlates with 12 SC indices. What is particularly interesting is that it is in negative correlation with 6 and in positive correlation with other 6 SC measures. The negative correlations are found with both the dependent clause and complex T-unit ratios. Since LD is a measure that diagnoses the ratio of the number of lexical words to the total number of words, it seems plausible to conclude that this measure may increase as a number of clauses per sentence decreases, and vice versa.

The strongest positive correlation (.505) was diagnosed between LD and the complex nominals per clause index (number of complex nominals per number of clauses). As complex nominals are "(1)

noun phrases with one or more of the following pre- or post-modifiers: adjective, possessive, prepositional phrase, adjective clause, participle, or appositive; (2) nominal clauses, and 3) gerunds and infinitives in subject position" (Cooper 1976, as cited in Ai & Lu, 2013: 255), it also seems plausible that the correlation between LD and complex nominals per clause index is high, if not strong in statistical terms.

Complex nominals per clause SC index is in statistically significant correlation with 17 LC, and the complex nominals per T-units is in a statistically significant correlation with 13 LC measures. Together with the mean length of clause, which is in statistically significant correlation with 19 LC measures, these SC indices reveal the most solid statistical relationship with overall LC measures. A close analysis of the three SC indices leads to an assumption that a linguistic complexity analysis that may need to be limited in the number of measures applied, for any reason, could rely on these three indices as limited but valid predictors of LC levels. It needs to be emphasized that the statistically significant correlations diagnosed between these 3 SC indices and LC measures are weak. However, only 9 of them are below .20, 4 of them are above .40, 24 of them are between .20 and .30, and 12 of them are between .30 and .40. When added up there are 49 statistically significant correlations between the complex nominals per clause, complex nominals per T-units, and mean length of clause SC indices and LC measures. That makes 59% of the statistically significant correlation coefficients found in this study, if it is noted that the results revealed overall 83 statistically significant correlations between all of the SC and LC measures.

5. CONCLUSION

The findings in this study show that any attempt to explain the L2 proficiency notion with only one type of linguistic complexity subscale (e.g. lexical or syntactic) may be partly misleading. Likewise, the combination of two or more subscales may lead to more reliable and conclusive results.

There is a need to anatomize L2 proficiencies when describing them or examining the factors behind them. This study shows that the lexical density, mean length of clause, complex nominals per clause, and complex nominals per T-units measures may be viewed as reliable linguistic complexity indices that can adequately describe L2 proficiencies when a linguistic complexity analysis needs to be limited in the number of measures applied.

The findings presented in this study partly challenge Kovačević's (2017) suggestion that syntactic complexity measures may be used as indicators of L2 proficiencies and Lu's (2012) conclusion that lexical complexity measures may be used to diagnose the quality of ESL learner's speaking task performance. The overall level of L2 complexity output goes beyond lexical and syntactic complexity measures. Automatic ratings of L2 performances have to rely on various sets of descriptors and formulas which should not be limited to a particular linguistic complexity subsystem.

It is recognized that further empirically grounded research is required to fully explore relationships between different types of L2 complexity measures across textual, syntactic, lexical, morphological and phonological systems. These research attempts will help us answer the questions of whether and how proficient L2 users rely on particular aspects of their linguistic complexity intelligence when asked to communicate their L2 competences.

References

Ai, H., Lu, X. (2010). A web-based system for automatic measurement of lexical complexity. Paper presented at the 27th Annual Symposium of the Computer-Assisted Language Instruction Consortium. Amherst, MA.

Ai, H., Lu, X. (2013). A corpus-based comparison of syntactic complexity in NNS and NS university students' writing. In: *Automatic treatment and analysis of learner corpus data* (A. Díaz-Negrillo, N. Ballier and P. Thompson, eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 249-264.

Bowern, C. (2009). Defining complexity: Historical reconstruction and Nyulnyulan subordination. *Rice Working Papers in Linguistics* 17 (1), 1-17.

Bulté, B., Housen, A. (2015). Evaluating short-term changes in L2 complexity development. *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación* 63, 42-76. Available from: http://revistas.ucm.es/index.php/CLAC, accessed 30 August, 2017.

Bulté, B., & Housen, A. (2012). Defining and operationalising L2 complexity. In: *Dimensions of L2 performance and proficiency - investigating complexity, accuracy and fluency in SLA* (A. Housen, F. Kuiken, and I. Vedder, eds.). Amsterdam: John Benjamins, 21-46.

Csányi, Vilmos (1989). *Evolutionary systems and society: A general theory of life, mind, and cultures*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

Dancey, C. P., Reidy, J. (2011). *Statistics without Maths for Psychology.* Harlow, England: Pearson Education Limited.

Kim, J. (2014). Predicting L2 writing proficiency using linguistic complexity measures: A corpus-based study. *English Teaching* 69 (4), 27-51.

Kovačević, E. (2017). The relationship between language learning beliefs and syntactic complexity. In: *Jezici i Kulture u Vremenu i Prostoru 6*. Novi Sad: University of Novi Sad, 455-464.

Larsen-Freeman, D. (1997). Chaos/complexity science and second language acquisition. *Applied Linguistics* 18 (2), 141-165.

Lu, Xiaofei. (2014). *Computational Methods for Corpus Annotation and Analysis*. Dordrecht: Springer.

Lu, X. (2012). The relationship of lexical richness to the quality of ESL learners' oral narratives. *The Modern Language Journal* 96 (2), 190-208.

Lu, X. (2010). Automatic analysis of syntactic complexity in second language writing. *International Journal of Corpus Linguistics* 15 (4), 474-496.

ODNOS IZMEĐU INDEKSA LEKSIČKE I SINTAKTIČKE SLOŽENOSTI U STUDENTSKOM KORPUSU

Rezime

Ovaj rad istražuje vezu između indeksa složenosti leksičkih i sintaktičkih oblika na engleskom jeziku kao stranom. Rezultati pokazuju statistički značajne, uglavnom slabe i pozitivne korelacije između 21 indeksa leksičke i 13 indeksa sintaktičke složenosti. Glavni zaključak koji se može izvesti iz činjenice da su ustanovljene korelacije uglavnom slabe jeste da je neophodno oslanjati se na različite subskale za mjerenje jezične složenosti ukoliko je namjera ustanoviti kvalitet vještine upotrebe stranog jezika. Uzorak za ovo istraživanje je prikupljen kroz pismene ispite održane na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu. Uzorak je konvertiran u elektronski format i automatski analiziran.

Ključne riječi: leksička složenost, sintaktička, indeks, engleski jezik, korpus.

Ervin Kovačević
Internacionalni univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Fakultet umjetnosti i društvenih nauka
ekovacevic@ius.edu.ba

V

ЛЕКСИКОГРАФСКЕ ТЕМЕ

UDK 811.131.1’374”1928/2015”
811.131.1’373.43

Maurizio Barbi – Saša Moderc

LA VOCE *MAFIA* NELLE EDIZIONI DELLO ZINGARELLI COMPRESE TRA IL 1928 E IL 2015

Il presente contributo si pone l’obiettivo di analizzare la dimensione lessicografica della voce *mafia* all’interno delle edizioni del vocabolario Zingarelli comprese tra il 1928 e il 2015. Lo scopo che si intende raggiungere è individuare le accezioni e le sfumature di significato che questa voce ha sviluppato nell’arco temporale compreso tra la IV edizione dello Zingarelli (1928) e quella del 2015, prendendo in esame la VII edizione del 1941, l’VIII edizione del 1963, la X del 1970, l’XI del 1983, la XII del 1994 (con le successive ristampe di quest’ultima edizione).
Il confronto delle definizioni lessicografiche presenti nelle edizioni citate dello Zingarelli e nelle loro ristampe mette in evidenza le revisioni di volta in volta apportate alla voce *mafia* e contribuisce a segnalare la nascita di varie nuove accezioni, interpretabili come veri e propri neologismi semantici. Questi neologismi (o, nella terminologia proposta da De Mauro, *neosemie*) costituiscono un fenomeno di ampliamento del lessico cui attualmente non viene prestata sufficiente attenzione, anche se essi sono un significativo esempio di vitalità linguistica. Nel presente contributo, oltre a seguire lo sviluppo microdiacronico della voce *mafia* all’interno dello Zingarelli, si coglie l’occasione per trattare, ove possibile, gli aspetti sociolinguistici e culturali legati a questa voce, i quali svolgono un ruolo importante nella formazione di neosemie.

Parole chiave: mafia, lessicologia, lessicografia, vocabolario, Zingarelli

1. INTRODUZIONE

Alle organizzazioni criminali è riservato notevole spazio nei mezzi d’informazione italiani. Questi ultimi ricorrono all’espressione *criminalità organizzata*[1], stabilizzatasi nella lingua italiana[2] ma derivante dall’inglese *organized crime*[3] (Longo 2014). Questa espressione è anche iperonimo e comprende diverse realtà (Canosa 1995: 269), quali *camorra*, *mafia*, *‘ndrangheta* e *Sacra Corona Unita*[4]. Queste ultime sono collegate rispettivamente con la Campania, la Sicilia, la Calabria e la Puglia, anche se queste organizzazioni hanno ormai esteso la loro influenza ben oltre i confini nazionali, come afferma Serenata (2014).

Il presente contributo ha l’obiettivo di esaminare il trattamento lessicografico del termine *mafia* all’interno di varie edizioni e ristampe del vocabolario Zingarelli (d’ora in avanti, Z.). Questa voce è stata analizzata seguendo le progressive attestazioni e revisioni presentate nelle seguenti edizioni dello

[1] Per approfondimenti v.: http://espresso.repubblica.it/attualita/2015/02/24/news/le-mafie-che-comandano-in-italia-1.200870; http://milano.corriere.it/notizie/cronaca/ 16_novembre_24/dallo-stocco-lea-garofalo-2259d50c-b217-11e6-b816-d363c3de2004.shtml.

[2] Nonostante l’espressione *criminalità organizzata* abbia fornito circa 610.000 risultati (ricerca Google, 26 gennaio 2017) per la lingua italiana, questa non è attestata nello Zingarelli 2015 né in quelli antecedenti, non solo tra le accezioni delle entrate *criminalità* e *organizzato*, ma nemmeno tra le sfumature di significato.

[3] Per approfondimenti v.: http://www.treccani.it/enciclopedia/criminalita-organizzata.

[4] Per approfondimenti v.: http://www.treccani.it/enciclopedia/criminalita-organizzata. Lo Zingarelli ricorre alle maiuscole solamente per *Sacra Corona Unita*.

Z.: la IV del 1928, la VII del 1941, l'VIII del 1963[5], la X del 1970, l'XI del 1983, la XII del 1994 e le sue ristampe (fino a quella del 2015[6]).

Nell'analisi abbiamo esteso l'osservazione anche agli aggettivi e sostantivi derivati dalla voce *mafia*. Questi non sempre mostrano attestazioni e descrizioni lessicografiche scontate e prevedibili.

2. MAFIA: ALCUNI SPUNTI ETIMOLOGICI

Prima di analizzare l'entrata *mafia* nelle edizioni dello Z., ricordiamo l'etimologia di questa voce. *Mafia*, secondo Alinei e Benozzo, «[...] risale alla variante dialettale (osco-umbra) *amafilis* dell'aggettivo lat. *amabilis*, connesso ad *amare*, 'amare', e *amicus*, 'amico': il significato si basa cioè sull'idea che la mafia aveva (e ha ancora oggi) di sé stessa nelle società pastorali [...] e cioè una *famiglia*, i cui membri vengono chiamati non a caso *amici* e, anticamente, anche *frati* (fratelli), e il cui capo è il *patri ranne* 'grande padre'» (Alinei e Benozzo 2015: 51). Questa interpretazione non è condivisa da Caserio (2011), secondo il quale l'entrata *mafia* potrebbe provenire dal siciliano *mafia*, 'braveria, millanteria', la quale a sua volta risalirebbe dall'arabo *mahias* 'millanteria', o dalla radice *maff-*, 'gonfio'. Secondo l'ipotesi di Nocentini, l'etimo di *mafia* corrisponderebbe al nome proprio *Maffio*, variante popolare di *Matteo*. Alla base di questa ipotesi vi sarebbe un riferimento al Vangelo di Luca (5,27-32), ovvero alla conversione dell'apostolo e al fastoso banchetto preparato per quell'occasione, che «dev'essere stato recepito dalla mentalità popolare come una manifestazione di lusso spocchioso» (Caserio 2011: 60). Questa interpretazione trova appoggi anche nel vocabolario etimologico di Devoto (1968; 1999), secondo il quale la voce *mafia* non presenta un'etimologia certa, come prova il suo inserimento: «forse dall'ar. *mahias*, 'millanteria'». A differenza del dizionario di Devoto, nel DELI si possono individuare molti riferimenti riguardanti la voce *mafia*. Il primo di questi circoscrive la realtà mafiosa alla Sicilia, come testimonia il prefetto di Palermo Gualterio (nel 1865): «In Sicilia, complesso di piccole associazioni, rette dalla legge della segretezza e dell'omertà, che tendono a sostituirsi ai pubblici poteri nell'attuazione di una forma primitiva di giustizia». La *mafia*, insieme alla voce *mafiosi*, come testimonia il DELI, ha varcato in pochi anni i confini del neonato Stato italiano, il che viene confermato dalla sua presenza nel supplemento del 1875 del *Dictionnaire de la langue française* di E. Littré, nonché nel *Times* del 9 giugno dello stesso anno, L'attestazione di *mafia* entro i confini nazionali è provata anche dal *Lessico dell'infima e corrotta italianità* di Fanfani e Arlìa nel 1881, dove l'entrata *mafia* è stata accolta come «Voce del dialetto siciliano che sventuratamente, è passata oramai, nella lingua comune». Inoltre, sempre nel DELI, si può notare come la voce *mafia* abbia acquisito, già nel 1878, il significato estensivo di «gruppo di persone unite per conseguire o conservare con ogni mezzo i propri interessi particolari, anche a danno di quelli pubblici». La stessa voce viene rappresentata nel DELI con diverse grafie: *maffia*, 1878 (G. Carducci), *mafia*, 1903 (G. Pascoli)[7]. Secondo Alinei e Benozzo «[...] La mafia, la camorra, la 'ndrangheta e la Sacra Corona erano insomma all'origine organizzazioni guidate da sempre nuove generazioni di Big Men, che non avrebbero mai riconosciuto le nuove forme di potere, politico, economico e commerciale, che di volta in volta si avvicendavano sul loro territorio, dall'età del ferro a Roma, al feudalesimo, fino all'occupazione straniera e al capitalismo. Una guerra che nel mondo moderno [...] è degenerata assumendo caratteri sempre più aspri e violenti trasformandosi in aperta criminalità organizzata, ma che era cominciata in altro modo, come una orgogliosa e caparbia sfida ai nuovi padroni, da parte di pastori-guerrieri-patriarchi, inventori di un'economia pastorale transumante»[8] (Alinei e Benozzo 2015: 50, 51). Questa interpretazione sulle antiche origini delle organizzazioni criminali pone un nuovo interrogativo sulle forme moderne di queste realtà. L'interpretazione sulle origini di queste organizzazioni andrebbe retrodatata di

[5] La IX edizione, del 1965, non è stata reperita.

[6] Tra le ristampe della XII edizione sono escluse quelle non reperite (del 1996, 1998, 2004, 2009).

[7] Il DELI non specifica da quali opere dei due poeti sono tratti gli esempi citati.

[8] I Big Men, secondo Alinei e Benozzo, sono uomini vissuti nel III-II millennio a.C. Per approfondimenti v.: http://www.continuitas.org/texts/alinei_camorra.pdf.

molto rispetto alla leggenda della setta degli *stuppagghieri* (Crisantino 2000) o alla più diffusa leggenda, risalente al Seicento, dei tre cavalieri, Osso, Mastrosso e Carcagnosso i quali, fuggiti dalla Spagna, approdarono in Sicilia e vi fondarono società segrete simili alla Garduña spagnola: «Osso, votandosi a San Giorgio, rimase in Sicilia e fondò la mafia; Mastrosso, devoto alla Madonna, si trasferì in Campania e organizzò la camorra; Carcagnosso, con l'aiuto di san Michele Arcangelo, andò in Calabria e dette vita alla 'ndrangheta». (Gratteri 2009: 27, 28).

3. LA VOCE *MAFIA* NEL VOCABOLARIO ZINGARELLI

L'entrata *mafia* risulta già inclusa nella IV edizione del 1928:

> **mafia,** f. Associazione di prepotenti e delinquenti in Sicilia. Prepotenza. | la – della campagna rende impossibile il godimento di luoghi saluberrimi e incantevoli. | tosc. (maffia), Miseria || **-oso,** ag. Appartenente alla mafia. Prepotente. Chi usa intimidazioni, minacce, cela i delitti, li favorisce e ne è favorito, impedisce in ogni modo l'opera della giustizia nella società (v. camorra). [Z. 1928]

Qui è messo in risalto il carattere associativo della mafia. È rilevante sottolineare il ricorso al presente nella descrizione di questa voce, evidente segno della sua vitalità nella società dell'epoca. Inoltre è presente una nuova sfumatura di significato, che lo Z. in tutte le edizioni osservate contrassegna con il simbolo "|", qui posto davanti a *maffia*, forma connotata come toscanismo. Questa nuova sfumatura di significato corrisponde ad una neosemia, ovvero un nuovo significato di una parola già esistente (De Mauro 2006). Le neosemie possono nascere anche all'interno delle sfumature di significato. In questo caso, infatti, la neosemia *maffia* è inclusa all'interno di un'accezione attraverso una sfumatura di significato che accoglie il limite d'uso "toscano" (tosc.). Questo particolare tipo di neosemia è "ottenuto attraverso una sfumatura di significato" (da qui in avanti: neosemia SS); lo stesso tipo di neosemia è riscontrabile in Adamo e Della Valle (2008: 96-99).

L'Enciclopedia Treccani del 1934 registra il fenomeno mafioso, localizzato e circoscritto alla Sicilia. Già nell'edizione in oggetto, cronologicamente vicina allo Z. del 1928, si afferma che «[...] Fino a qualche anno addietro, la mafia era più diffusa in Sicilia che altrove; più diffusa tra i poveri e ignoranti, che in altri ceti; più in frazioni della nobiltà di villaggio e di recente arricchita, che in quella antica, cittadina e colta; più in Siciliani viventi nell'isola, che in quelli a contatto con altri ambienti»[9].

Se invece si osserva la VII edizione dello Z. del 1941, si nota la reazione del regime fascista al fenomeno mafioso, percepibile anche all'interno del vocabolario in oggetto:

> **mafia,** f. Associazione di prepotenti e delinquenti un tempo infestante la Sicilia. Il regime fascista l'ha combattuta aspramente e sradicata. | Prepotenza. | tosc. (*maffia*) miseria. || **-oso,** ag. Appartenente alla mafia. | Prepotente. Chi usa intimidazioni, minacce, cela i delitti, li favorisce e ne è favorito, impedisce in ogni modo l'opera della giustizia nella società (v. camorra). [Z. 1941]

Nella VII edizione emerge una forte presenza propagandistica del regime fascista, assente nella IV edizione del 1928. La propaganda fascista colloca la mafia in un tempo remoto: «Associazione di prepotenti e delinquenti un tempo infestante la Sicilia. [...]», affermando perentoriamente: «Il regime fascista l'ha combattuta aspramente e sradicata». Una differenza riscontrabile è ivi rappresentata dalla neosemia SS *Prepotenza*, che è inclusa nel primo significato registrato nel vocabolario in oggetto. Inoltre, ci sono altre due osservazioni che riguardano la VII edizione: in primo luogo, scompare l'esempio fraseologico presente nella IV edizione («la – della campagna rende impossibile il godimento di luoghi saluberrimi e incantevoli»), in secondo, si segnala un'incongruenza: il vocabolario colloca questo fenomeno in tempi

[9] Per approfondimenti v.: http://www.treccani.it/enciclopedia/mafia_res-a3565b8f-8bb1-11dc-8e9d-0016357eee51_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

passati («Associazione […] un tempo infestante la Sicilia»), mentre fornisce una definizione dell'aggettivo derivante al tempo presente, identica a quella della IV edizione.

Nell'VIII edizione, del 1963, l'entrata *mafia* viene registrata come di seguito:

> **mafia,** f. *ar. MAEHFIL, adunanza. Associazione di prepotenti e delinquenti un tempo infestante la Sicilia. | Prepotenza. | tosc. (*maffia*) miseria. || **-oso**, ag. Appartenente alla mafia. | Prepotente. Chi usa intimidazioni, minacce, cela i delitti, li favorisce e ne è favorito, impedisce in ogni modo l'opera della giustizia nella società (v. camorra). [Z. 1963]

La voce *mafia*, seppur liberata dall'intervento della propaganda fascista, contiene ancora la descrizione proposta a suo tempo sotto gli influssi politici e linguistici del fascismo. Nell'edizione del 1963 resta la percezione che la mafia sia una realtà conclusa, un residuo di un passato ormai lontano. Anche in questo caso l'aggettivo *mafioso*, descritto al presente, è in contrasto con la definizione precedente.

Nella X edizione del 1970 la voce *mafia* viene precisata come di seguito:

> **Mafia** [ar. *mahjas* 'millanteria'] s. f. **1** Nella Sicilia del sec. XIX e, poi, nel secondo dopoguerra, complesso di piccole associazioni, rette dalla legge della segretezza e dell'omertà, che tendono a sostituirsi ai pubblici poteri nell'attuazione di una forma primitiva di giustizia, esercitata a servizio di interessi economici privati mediante l'intimidazione e l'estorsione. **2** est. Gruppo, categoria di persone unite per conseguire o conservare con ogni mezzo lecito e illecito, spec. maneggi e intrighi, i propri interessi particolari, anche a danno di quelli pubblici. [Z. 1970]

In questa edizione dello Z. si possono individuare alcune differenze rispetto alle edizioni precedenti. Una riguarda la collocazione di *mafia* in un preciso periodo storico, il XIX secolo, e la sua presenza nel periodo del secondo dopoguerra. Questo contrasta con quanto affermato nell'VIII edizione del 1963, dove si sosteneva che la mafia era una «Associazione di prepotenti e delinquenti un tempo infestante la Sicilia». Si nota tuttavia un collegamento tra la IV edizione e la X, dove la descrizione di *mafia* è nuovamente al presente, come in quella del 1928. Inoltre, a partire dalla X edizione la *mafia* è descritta come un'associazione basata sulla segretezza e sull'*omertà*, ricondotta etimologicamente ad *umiltà* (Lupo 2008: 14). Inoltre, viene aggiunta un'altra caratteristica della mafia, ovvero quella di tendere «[...] a sostituirsi ai pubblici poteri nell'attuazione di una forma primitiva di giustizia [...]». Questa caratteristica è confermata da Ciancimino e Licata (2010). La X edizione propone una seconda accezione, connotata dal nuovo limite d'uso estensivo (2 est.), assente nell'VIII edizione e corrispondente ad una neosemia.

Con la X edizione *mafioso* diventa un'entrata autonoma e mantiene i medesimi significati dell'VIII edizione (si perde solo il significato di *prepotente*: «Chi usa intimidazioni, minacce […]»); viene attestato, invece, l'uso di *mafioso* come sostantivo:

> **Mafioso A** agg. **1** Tipico o caratteristico della mafia: *metodi mafiosi*. 2 Che fa parte della mafia: un individuo – | est. Che è prepotente. **B** s. m. (f. -a) **1** Membro della mafia | est. Prepotente. **2** fam. scherz. Chi veste in modo vistoso. [Z. 1970]

Qui l'aggettivo *mafioso* estende il suo significato con la neosemia «Tipico o caratteristico della mafia: *metodi mafiosi*», mentre con l'uso sostantivale di *mafioso* (un'altra possibile neosemia) si registra anche una neosemia connotata dai limiti d'uso *familiare* (fam.) e *scherzoso* (scherz.). Questi segnali di ampliamento del lessico, che secondo De Mauro rappresentano la vitalità di una lingua (De Mauro 2006), sono un'altra prova che la realtà della mafia risulta tutt'altro che relegata al XIX secolo o ad un generico secondo dopoguerra, in base alle definizioni registrate dallo Z. fino all'VIII edizione del 1963.

All'interno dell'XI edizione, del 1983, la voce *mafia* viene specificata così:

Mafia [ar. *mahjas* 'millanteria'] s. f. **1** organizzazione criminosa, sorta in Sicilia nella prima metà del sec. XIX, che si regge sulla legge della segretezza e dell'omertà e che ricorre a intimidazioni, estorsioni, sequestri di persona e omicidi allo scopo di proteggere interessi economici privati o di procurarsi guadagni illeciti. **2** est. Gruppo, categoria di persone unite per conseguire o conservare con ogni mezzo lecito e illecito, spec. maneggi e intrighi, i propri interessi particolari, anche a danno di quelli pubblici. [Z. 1983]

La mafia ora non è più una realtà del passato: «organizzazione criminosa […] che *si regge* sulla legge della segretezza e dell'omertà e che *ricorre* a intimidazioni [...]». Inoltre, scompare il riferimento al secondo dopoguerra e alla volontà di «[...] sostituirsi ai pubblici poteri [...]»; si registra invece una descrizione più dettagliata delle attività della mafia. In aggiunta a quelle già presenti nello Z. del 1970, si menzionano il sequestro di persona e l'omicidio. La seconda accezione rimane immutata rispetto alla X edizione. Se in quest'ultima si è notata la trasformazione della voce *mafioso*, ora indipendente e portatrice di neosemie, con l'XI edizione essa resta immutata, mentre subentrano altre entrate derivate da *mafia*: *mafiologo* e *mafiosamente*, esposte di seguito:

Mafiologo [comp. di*mafia* e -*logo*]s. m. (f. -*a*; pl. m. -*gi*, pop. -*ghi*) ● studioso, esperto della mafia come fenomeno politico-sociale. [Z. 1983]
mafiosamente, avv. In modo mafioso, da mafioso. [Z. 1983]

La XII edizione dello Z., del 1994, inaugura la pubblicazione annuale del vocabolario Zingarelli. Ora l'entrata *mafia* viene descritta nella seguente maniera:

mafia (1) [ar. *mahjas* 'millanteria'], s.f. **1** Organizzazione criminosa sorta in Sicilia nella prima metà del sec. XIX, pretendendo di sostituirsi ai pubblici poteri nell'attuazione di una forma primitiva di giustizia, che si regge sulla legge della segretezza e dell'omertà e che ricorre a intimidazioni, estorsioni, sequestri di persona e omicidi allo scopo di proteggere interessi economici privati o di procurarsi guadagni illeciti. **2** (*est*.) Gruppo, categoria di persone unite per conseguire o conservare con ogni mezzo lecito e illecito, spec. maneggi e intrighi, i propri interessi particolari, anche a danno di quelli pubblici. **3** (*raro*) Prepotenza. **4** (*merid*., *scherz*.) Eleganza ostentata e volgare. [Z. 1994]

Si mantiene il riferimento al tempo presente, ma nella prima accezione si nota una precisa descrizione del modo di agire della mafia, che persegue i suoi obiettivi «[...] pretendendo di sostituirsi ai pubblici poteri [...]». Si riprende così la descrizione esposta sopra, all'interno dello Z. del 1970, ma le associazioni che nella X edizione «tendono a sostituirsi ai pubblici poteri [...]» ora *pretendono* di sostituirsi ai pubblici poteri, comunicando una maggiore coscienza della forza acquisita dalla mafia. La seconda accezione di *mafia* rimane la stessa di quella proposta dallo Z. del 1970.

Nello Z. del 1994 sono presenti le entrate *mafiologo* e *mafiosamente*, per la prima volta comparse nel 1983, e altre voci derivate:

mafiologia [comp. di*mafia* e -*logia*] **s. f.** ● Studio del fenomeno della mafia. [Z. 1994]
mafiosità s. f. 1inv. Condizione di chi, di ciò che è mafioso. **2** Atteggiamento, comportamento mafioso. [Z. 1994]

La seconda entrata presenta due accezioni, ma poiché queste compaiono contemporaneamente all'accoglimento del sostantivo *mafiosità*, non si possono considerare neosemie. La voce *mafioso* subisce alcune modifiche rispetto all'XI edizione. Nello Z. del 1994, infatti, *mafioso* viene registrato come di seguito:

mafioso A agg. 1 Tipico o caratteristico della mafia: *metodi mafiosi*; *associazione per delinquere di stampo m.* 2 Che fa parte della mafia: *un individuo* – | (*est.*) Che ha caratteristiche o usa sistemi simili a quelli della mafia. **B s. m.** (**f.**-*a*) **1** Membro della mafia | (*est.*) Chi usa sistemi simili a quelli della mafia. **2** (*fam.*, *scherz.*) Chi veste in modo vistoso. [Z. 1994]

Con questa edizione viene inserito un secondo esempio fraseologico: «associazione per delinquere di stampo m.», a conferma della vitalità di questa parola. Inoltre, si sostituisce la sfumatura di significato estensiva della prima accezione, *prepotente*, con una perifrasi precisa ed inequivocabile: «(est.) Che ha caratteristiche o usa sistemi simili a quelli della mafia», allo stesso modo di quanto accolto nel sostantivo *mafioso*, nel quale si sostituisce il significato estensivo di *prepotente* con una perifrasi: «(est.) Chi usa sistemi simili a quelli della mafia». Quindi, fino all'XI edizione era rimasta nell'uso l'accezione, più generica, di prepotenza, per connotare un mafioso, il che poteva creare qualche ambiguità. Questo pericolo viene fugato nella XII edizione: *prepotente* viene assegnato a una sfumatura di significato connotata con il limite d'uso *raro*.

La voce *mafia* rimane inalterata fino allo Z. del 1997. Nella prima ristampa successiva dello Z. a noi disponibile, quella del 1999, questa voce subisce alcune modifiche ed integrazioni, immutate fino allo Z. del 2015, l'ultimo tra i vocabolari Zingarelli presi in esame. Qui l'entrata *mafia* viene descritta come segue:

> **mafia** [arabo *mahjas* 'millanteria' ☼ 1865] **1** organizzazione criminosa sorta in Sicilia nella prima metà del sec. XIX e poi diffusasi anche all'estero, spec. negli Stati Uniti, che pretende di sostituirsi ai pubblici poteri nell'attuazione di una forma primitiva di giustizia fondata sulla legge della segretezza e dell'omertà; ricorre a intimidazioni, estorsioni, sequestri di persona e omicidi allo scopo di proteggere interessi economici privati o di procurarsi guadagni illeciti, spec. nel settore degli appalti, del narcotraffico ecc. | (*est*.) organizzazione criminosa simile alla mafia siciliana: la mafia russa; la mafia albanese **2** (est.) gruppo, categoria di persone unite per conseguire o conservare con ogni mezzo lecito e illecito, spec. maneggi e intrighi, i propri interessi particolari, anche a danno di quelli pubblici **3** (*raro*) prepotenza **4** (*merid*., *scherz*.) eleganza ostentata e volgare [Z. 2015]

Lo Z. del 1999 e le successive ristampe accolgono all'interno della prima accezione la data di attestazione della voce *mafia* e mostrano come l'«organizzazione criminosa sorta in Sicilia [...]» si sia evoluta ed abbia varcato i confini nazionali, diffondendosi «[...] anche all'estero, spec. negli Stati Uniti [...]», sottolineandone il carattere internazionale. Si menzionano anche i guadagni illeciti della mafia: «spec. nel settore degli appalti, del narcotraffico ecc.». Inoltre, la prima accezione sviluppa una neosemia SS, connotata dal limite d'uso estensivo, ovvero la definizione «(est.) organizzazione criminosa simile alla mafia siciliana: la mafia russa; la mafia albanese», il che conferma la diffusione della parola *mafia* in altre lingue. Le rimanenti accezioni rimangono invariate rispetto allo Z. del 1994. Sul piano della cultura popolare l'internazionalizzazione dei termini *mafia* e *Cosa Nostra* sembra dovuta anche ai film che presentano lo sviluppo della mafia negli Stati Uniti all'inizio del secolo scorso (Lupo 2008). Di conseguenza, a volte, all'estero i risultati degli insediamenti della mafia o semplicemente la conoscenza mediata, indiretta e parziale del fenomeno mafioso possono contribuire a creare un curioso (per la sensibilità italiana) alone di fascino e complicità, visibile nei nomi di diversi esercizi commerciali, come notato da Moderc (2012), con riferimento alla Serbia:

> «Un caso particolare è rappresentato dai nomi di aziende e locali ispirati alla criminalità organizzata italiana. Riteniamo che gli inizi di questa peculiare mitizzazione della mafia in Serbia risalgano ai tempi dei film "Il padrino" e "Il padrino 2" e a un'interpretazione locale di questo fenomeno malavitoso, visto come resistenza e opposizione allo Stato. L'idea fu ripresa in Serbia come espressione di dissidenza e di protesta contro il sistema socialista, che nell'ex Jugoslavia era comunque molto più liberale rispetto ai paesi dell'ex Patto di Varsavia. Una volta appreso questo contesto, non devono stupire il turista italiano locali chiamati "Padrino", "Toto Riina" (sic), "Omerta" […], "Padrone", "Boss" […], "Vendetta", "Gabbellotto", "Gambino", "Gotti"…».

Questa affermazione sembra confermare che il termine *mafia* sia iperonimo non solo delle altre realtà criminali italiane, ma anche di ogni sorta di attività illecita organizzata. Questo primato è dovuto a diversi fattori. Il primo potrebbe essere l'espansione di strutture mafiose negli USA all'inizio del XX secolo, primo segno di internazionalizzazione della criminalità organizzata italiana in un altro continente

(Lupo 2008). Risulta perciò discutibile la tardiva reazione lessicografica dello Z., il quale attesta questa internazionalizzazione solo alla fine degli anni Novanta. Un altro fattore importante è rappresentato dall'economia linguistica. Infatti, *mafia* è più breve di *camorra* e di *Sacra Corona Unita* (spesso citata nei quotidiani con la sigla SCU). Una conferma è riscontrabile nell'entrata *camorra* dello Z. del 2015, definita come «organizzazione di tipo mafioso attiva nel Napoletano». Qui il termine *mafioso* illustra concisamente il carattere di questa organizzazione. Inoltre, *mafia* è più semplice da pronunciare, specialmente se confrontata con l'organizzazione calabrese *'ndrangheta*.

Nello Z. del 2015 non si segnalano nuove voci correlate all'entrata *mafia*. Tuttavia, in un'accezione di *mafioso* si possono notare differenze nei limiti d'uso. Infatti, se nello Z. del 1994 la seconda accezione di *mafioso* prevedeva i limiti d'uso *familiare* e *scherzoso* (fam., scherz.) in riferimento a «Chi veste in modo vistoso», nell'edizione del 2015 i limiti d'uso per questo significato sono *figurato* e *disusato* (fig., disus.). Quasi a dire: dopo l'ironia, l'oblio. Le rimanenti accezioni della voce *mafioso* e soprattutto di *mafia* continuano a testimoniare la vitalità di questa voce. Forse nelle future edizioni si registrerà come neosemia SS anche il recente neologismo *Mafia Capitale*, titolo di un libro di Abbate e Lillo (2015), registrato da Treccani nel 2014, analogamente a neoformazioni meno recenti, quali *logo-mafia* (2008), *mafiologico* (2008), *mafiopoli* (2008)[10].

4. CONCLUSIONI

Nel presente contributo abbiamo osservato le modifiche apportate a questa voce tra la IV e la XII edizione del vocabolario Zingarelli. Queste edizioni rappresentano una preziosa testimonianza del silenzioso ma attento lavoro di revisione svolto dai lessicografi dello Zingarelli. Come si è visto, durante il fascismo la mafia veniva presentata come estirpata dal regime. Tuttavia, con la conclusione del Ventennio, la mafia, non solo è sopravvissuta ma si è rafforzata, estendendosi sia al resto dell'Italia che nel mondo, coinvolgendo nelle sue attività illecite organizzazioni e strutture di altri paesi, oppure trasferendo direttamente in questi paesi i propri affiliati. In quest'ultimo caso la parola ha mostrato la sua valenza di iperonimo, mentre in Italia ha mostrato una certa vitalità per quanto riguarda le accezioni di nostro interesse registrate dallo Zingarelli.

L'analisi svolta sul termine *mafia* può costituire, grazie a un'opera lessicografica come lo Zingarelli, in costante revisione e aggiornamento attraverso le edizioni annuali, un modello di analisi dello sviluppo di altre parole o concetti e può aiutare a riconoscere e segnalare indirettamente, da una parte, l'avvento di nuove realtà sociali e linguistiche e, dall'altra parte, il declino di realtà ormai anacronistiche. Non risulta comunque sufficiente limitarsi a seguire soltanto lo sviluppo di una parola, ma è necessario comprendere anche le voci che gravitano intorno al lemma analizzato, dal momento che queste costituiscono la prova cruciale della vitalità della voce in questione. L'approccio qui proposto potrebbe aprire futuri percorsi di ricerca e analisi di voci scaturite all'interno di un determinato arco temporale.

Bibliografia

Adamo, G.; Della Valle, V. (2008). *Le parole del lessico italiano.* Roma: Carocci.
Abbate, L.; Lillo, M. (2015). *I Re di Roma*. Milano: Chiarelettere.
Canosa, R. (1995). *Storia della criminalità in Italia dal 1946 a oggi*. Milano: Feltrinelli.
Caserio, L. (2011). Formazione e diffusione dell'italiano, in Serianni, L.; Antonelli, G., *Manuale di linguistica italiana*. Milano: Mondadori.
Ciancimino, M.; La Licata, F. (2010). *Don Vito*. Milano: Feltrinelli.
Crisantino, A. (2000). *Della segreta e operosa associazione*. Palermo: Sellerio editore.
D'Agostino, M. (2007). *Sociolinguistica dell'Italia contemporanea*. Bologna, il Mulino.

[10] Per approfondimenti v.: http://www.treccani.it/vocabolario/ricerca/mafia/.

Dardano, M. (1993). Lessico e semantica. In Sobrero, A. A., a cura di, *Introduzione all'italiano contemporaneo. Le strutture*. Roma-Bari: Laterza & Figli Spa.
Deaglio, E. (2010). *Il raccolto rosso 1982-2010*. Milano: il Saggiatore.
De Mauro, T. (2006a). *Dizionarietto di parole del futuro*. Roma-Bari: Laterza & Figli Spa.
Gratteri, N. (2009). *La malapianta*. Milano: Mondadori.
Longo, M. (2014). Mafia-Like Culture and Its Function in a Newly Formed Italian Criminal Organization. The Case of Sacra Corona Unita, in Serenata, N. *The 'Ndrangheta and Sacra Corona Unita* (pp. 117-131). Cham Heidelberg New York Dordrecht London: Springer International Publishing.
Lupo, S. (2008). *Quando la mafia trovò l'America*. Torino: Einaudi.
Moderc, S. (2012). La presenza dell'italiano nel paesaggio linguistico della Serbia. *Quaestiones Romanicae. Papers of the International Colloquim "Communication and Culture in Romance Europe"*. 15th-16th of June 2012. Timisoara 2012, pp. 229-234.
Moneglia, M. (2010). Il progetto RIDIRE.it. Un web corpus per l'accesso degli apprendenti L2 alla fraseologia italiana, in S. Ferreri (acd) atti del XLIV Congresso Internazionale di Studi della SLI, Linguistica educativa / Lessico e Lessicologia (27-29 settembre 2010, Università degli Studi della Tuscia).
Rigual, C. C. (2007). Panorama della lessicografia monolingue italiana attuale, in A. d'Angelis, L. Toppino (a cura di) *Tendenze attuali nella lingua e nella linguistica italiana in Europa*. Roma: Aracne.
Serianni, L. (2011). Alle radici dell'italiano, in Serianni, L.; Antonelli, G., *Manuale di linguistica italiana*. Milano: Mondadori.

Vocabolari consultati

Adamo, G.; Della Valle, V. (2008b). *Neologismi. Parole nuove dai giornali*. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani.
Alinei, M; Benozzo, F. (2015). *DESLI. Dizionario etimologico-semantico della lingua italiana*. Bologna: Pendragon.
Cortellazzo, M.; Cortellazzo, M. A. (2004). DELI l'etimologico minore. Bologna: Zanichelli.
Devoto, G. (1968/1999). *Dizionario etimologico*. Milano: CDE.
Zingarelli, N., *Vocabolario della lingua italiana* (Edizioni consultate: IV 1928, VII 1941, VIII 1963, X 1970, XI 1983, XII 1994, 1995, 1997, 1999, 2000; 2001; 2002, 2003; 2005; 2006; 2007; 2008; 2010; 2011; 2012; 2013; 2014; 2015)

Sitografia

Alinei, M. (2007). Origini pastorali e italiche della camorra, della mafia e della 'ndrangheta: un esperimento di Archeologia Etimologica. Sito Internet: www.continuitas.org/texts/alinei_ camorra.pdf.
Ciasca, R. (1934). Mafia. Sito Internet: http://www.treccani.it/enciclopedia/mafia_res-a3565b8f-8bb1-11dc-8e9d-0016357eee51_%28Enciclopedia-Italiana%29/.
Cannella, M.; Balboni, R. (2006). Come nasce e come cresce un vocabolario. Sito Internet: http://www.zanichelli.it/fileadmin/catalogo/assets/allegati/generici/lo%20zingarelli%202006.pdf.

THE WORD *MAFIA* IN ZINGARELLI DICTIONARIES (1928-2015)

Summary

The objective of this paper is an analysis of the word *mafia* in different editions of the Zingarelli Dictionary of Italian language (1928-2015). The aim we intend to reach is to identify the changes that the observed word have developed in the period stretching from 1928 to 2015, which comprehends the Seventh (1941), the Eighth (1963), the Tenth (1970), the Eleventh (1983), the Twelfth edition (1994 and most of the later issues of the Twelfth edition).

The comparison of lexicographic definitions of the word *mafia* reveals the new meanings and nuances in the connotation that emerged in the considered period; some of these changes may be interpreted as examples of semantic neologisms. These neologisms (or *neosemie*, as proposed by Tullio De Mauro) represent a phenomenon of lexical enlargement, which at present is not in the focus of linguistic research although, generally speaking, they are an important proof of linguistic vitality. In this paper, authors follow the micro diachronic development of the word *mafia* in the Zingarelli dictionary and, where possible, they try to connect these changes with sociolinguistic and cultural aspects that may have had a relevant role in the formation of these semantic neologisms.

Key words: lexicology, lexicography, mafia, dictionary, Zingarelli

Maurizio Barbi
Università di Belgrado, Serbia
Facoltà di Filologia
maurizio1973@yahoo.it

Saša Moderc
Università di Belgrado, Serbia
Facoltà di Filologia
moderc.sasa@gmail.com

UDK 811.111’374

Ana Halas Popović

SENSE DIFFERENTIATION IN ENGLISH LEXICOGRAPHIC PRACTICE*

Sense differentiation refers to the decomposition of a word’s semantic structure into clearly separated individual senses. This paper presents an analysis of sense differentiation practice in four monolingual general-purpose dictionaries of English. This analysis is focused on the use of two possible sense differentiation strategies: splitting and lumping. Its aim is to identify sense differentiation models used in the four dictionaries as well as to determine their similarities and differences and provide an insight into general characteristics of the given aspect of English lexicographic practice including potential disadvantages. The results of the analysis will provide the basis for the formulation of a proposal for a model of sense differentiation that is expected to ensure an efficient representation of a highly complex semantic structure in the form of a neat list of clearly separated senses within a dictionary entry.

Key words: lexicography, polysemy, sense differentiation, lumping, splitting.

1. INTRODUCTION

Sense differentiation is one of key problems that lexicographers are faced with in their treatment of polysemous words. This problem primarily arises from a variety of ways in which a word sense as a notion is perceived in both lexicological and lexicographic theory. Kilgarriff (2008: 29) points out that there is little agreement on how broad the scope of word senses should be and that there is not a definite answer to the question where one sense ends and another begins. There are authors, like Hanks (2008: 125), who question even the very existence of word senses claiming that, if they do exist, word senses are certainly not precisely and clearly separated uses, as they are represented in dictionary entries. This author (ibid.) underlines that uses of a word can overlap to a certain extent so that it is rather difficult to draw a sharp distinction between them. Moreover, in various contexts, different components of the same use can be pointed out. These observations, thus, prove not only the complexity of sense differentiation but also the fact that the representation of word senses within a dictionary entry crucially depends on a lexicographer’s decision.

The challenging nature of this task has motivated the analysis of sense differentiation practice followed in general-purpose dictionaries of English that is set forth in this paper. The focus of the analysis is on the level of granularity of sense differentiation in the selected dictionaries and the use of two possible approaches to this task: splitting and lumping. Since the full complexity of the task in question can be recognized in the treatment of a rich semantic structure, the sample for the analysis is a highly polysemous structure and its representation within an entry in four English general-purpose dictionaries. The aim of the analysis is to identify and describe sense differentiation models applied in the selected dictionaries and to compare them as well as to provide an insight into general tendencies present in the given aspect of English lexicographic practice. The potentially revealed disadvantages of the given practice resulting from the lack of systematicity, consistency or precision will lead to the formulation of a proposal for a model of sense differentiation that is expected to ensure an efficient representation of a

* This paper has been written within the project *Languages and Cultures in Time and Space* (178002) financed by The Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

highly complex semantic structure in the form of a neat list of clearly separated senses within a dictionary entry.

2. SENSE DIFFERENTIATION

Tailoring of a dictionary entry starts with word sense discrimination that involves the identification and differentiation of senses of the given headword. Describing the lexicographic procedure of sense identification and differentiation, Ayto (1986) explains that its first step is the determination of the word's main uses as clusters of closely related senses. However, these clusters have to be decomposed into individual senses that should be clearly and precisely separated and listed within a neatly organized dictionary entry. This is where sense differentiation comes into play. However, as Zgusta (1971: 64) notices, in the semantic structure of a word certain uses may overlap to a certain extent, thus, being borderline cases, which make this task of organizing various uses of a word into a list of clearly separated senses a real challenge.

Sense differentiation can be done at different levels of granularity. In general terms, there are two approaches that lexicographers can adopt while undertaking this challenging task: lumping and splitting. Lumping means the division of the given word's uses into a smaller number of general senses with a wider scope. On the other hand, splitting involves the division of the given word's uses into a larger number of more specific and precisely defined senses with a narrower scope. According to Geeraerts (2006: 150), lumping adheres to the principle of monosemy, while splitting obeys the principle of polysemy. Therefore, while differentiating among senses of the noun *bank*, for example, a lexicographer might be faced with the dilemma whether its uses *blood bank* and *data bank* should be treated as two different, individual senses (understood as 'a place where blood is kept' and 'a place where data is kept') or as two contextual variations of a single, more general sense (defined as 'a place where something is stored and ready for use') (Hanks 2008: 126). Similarly, Hlebec (1994: 33) tries to decide on one of the two approaches while differentiating senses of the Serbian noun *lopov* whose semantic structure could be decomposed into at least three senses, among which the first one refers to a person who steals, the second to a person that is to be despised as a villain and the third to a likeable person that is to be only scolded for having done something which is not quite right. However, as this author (ibid.) notices, all these three senses could be lumped together into a single sense more generally defined as 'a person that breaks norms of behaviour'. The mentioned lexicographers' dilemma boils down to the following questions posed by Stock (1983: 131): how fine-grained should sense differentiation be and when should one stop eliciting nuances of a word's use as potential individual senses in a dictionary.

In lexicographic theory, there could be found a variety of suggested solutions to the aforementioned problem. Atkins & Rundell (2008: 268) underline that the level of granularity of sense differentiation, among other factors, depends on the type of dictionary and its users' needs. These authors consider that, in the phase of compiling an inventory of a word's possible uses, it is recommendable to apply quite fine-grained splitting of senses since, in subsequent phases of forming a dictionary entry, it is simpler to group several closely related senses into a single one than to decompose an established sense into two or more specific senses.

Kilgarriff (2008: 144) points out that, in the process of sense discrimination, lexicographers have to try to clearly and explicitly define the criterion on the basis of which they group related uses of a word. Actually, there should be firmly established criteria not only for lumping word uses together but also for splitting them into individual senses. These criteria are primarily based on the given word's syntactic behavior, collocational features, selectional restrictions, typical referents, etc. Thus, Braasch (2006: 135) explains that if closely related uses of a word share the same syntactic features, this could indicate that they are instances of the same sense. On the other hand, the syntactic behavior of a word can also be used as a criterion on the basis of which its particular use can be split into two individual senses. For example, one of the uses of the verb *drop* is related to the act of falling. However, in this

use, *drop* can be used both transitively and intransitively (e.g. *He slipped and dropped to the ground*. vs. *He dropped the plate to the ground*.). Therefore, on the basis of the criterion related to the change in transitivity, these two instances of the given use can be justifiably treated as two distinct senses in a dictionary entry. Furthermore, another use of the same verb is related to the act of reducing something which, on the basis of the criterion related to typical referents, can be split into at least two individual senses illustrated by the following examples: *Drop your voice* and *The wind dropped*.

In conclusion, the choice of sense differentiation strategy has a key role in lexicographic treatment of polysemy since it determines whether an entry will present only the main senses of a word or it will allow subtler sense distinctions.

3. THE ANALYSIS OF SENSE DIFFERENTIATION IN ENGLISH LEXICOGRAPHIC PRACTICE

The sample for this analysis includes the entry for a highly polysemous word in four renowned monolingual, general-purpose dictionaries of English, selected as representatives of English lexicographic practice. For the purpose of comprehensiveness and thoroughness of the analysis, both British and American dictionaries have been taken into consideration. The selected dictionaries are the following: *Collins English Dictionary* (CED), *Oxford Dictionary of English* (ODE), *Merriam-Webster Collegiate Dictionary* (MWCD) and *The American Heritage Dictionary* (AHD)[1]. Due to its rich polysemous structure, the verb *drop* has been selected as a suitable sample for the analysis since the entry for such a word offers a reliable insight into the sense differentiation strategy used in a particular dictionary. Following the aforementioned Ayto's (1986) proposal, according to which the word sense discrimination procedure starts with the determination of the word's main uses as clusters of closely related senses, the first step in the analysis has been the identification of the main strings of meaning in the semantic structure of the verb *drop*. On the basis of entries in various English general-purpose and learner's dictionaries, an inventory of thirteen strings of meaning in the semantic structure of the verb *drop* has been compiled as the basis for the analysis dealing with strategies used for decomposing these main uses into various senses. These strings are the following: 1. falling/letting something fall, 2. reducing something/becoming less, 3. discontinuing something, 4. unloading something, 5. leaving out somebody/something, 6. collapsing, 7. losing something, 8. slipping into a state, 9. visiting somebody, 10. saying/writing something, 11. taking a drug, 12. giving birth to, 13. slopping downwards. However, the analysis presented in this paper has included only three most productive strings (the ones with the largest number of differentiated senses) as the most indicative of the sense differentiation strategy applied in a particular dictionary: 1. falling/letting something fall, 2. reducing something/becoming less, 3. discontinuing something. The criteria for the analysis are formulated as three key questions: 1. How many senses is each of the three strings of meaning broken down into?, 2. What are the criteria for sense differentiation? and, consequently, 3. How fine-grained is sense differentiation? The answers to these questions will lead to the conclusion about the sense differentiation strategy used by each of the four dictionaries: lumping or splitting.

The number of senses a string is decomposed into is taken here as the first indicator of the sense differentiation strategy applied in each of the analyzed dictionaries. A larger number of senses leads to the initial conclusion that the strategy of splitting is applied, while a smaller number of established senses can be understood as the first indicator of lumping. However, these initial conclusions have to be confirmed in a more detailed analysis. The table below shows the number of senses for the three strings of *drop* in the analyzed dictionaries:

[1] In the analysis, the online versions of the listed dictionaries have been used.

	CED	ODE	MWCD	AHD
falling	1. (of liquids) to fall or allow to fall in globules 2. to fall or allow to fall vertically 3. to allow to fall by letting go of 4. to fall, move, or go in a specified manner, direction, etc.	1. let or make (something) fall vertically 2. fall vertically 3. (of a person) allow oneself to fall; let oneself down without jumping 4. (of a person or animal) sink to or towards the ground	1. to fall in drops 2. to fall unexpectedly or suddenly 3. to let fall: cause to fall	1. to fall in drops 2. to fall from a higher to a lower place or position 3. to let fall by releasing hold of 4. to let fall in drops
reducing	1. to decrease or cause to decrease in amount or value 2. to sink or cause to sink to a lower position, as on a scale 3. to make or become less in strength, volume, etc.	1. make or become lower, weaker, or less	1. to become less 2. to cause to lessen or decrease	1. to become less, as in number, intensity, or volume 2. to cause to become less; reduce
discontinuing	1. to discontinue, terminate 2. to cease to associate or have to do with 3. to cease to employ	1. abandon or discontinue (a course of action or study) 2. stop associating with	1. to cease to be of concern 2. give up, abandon 3. discontinue 4. to break off an association or connection with	1. to cease consideration or treatment of 2. to terminate an association or a relationship with 3. to leave unfinished

As can be seen in the table above, all four dictionaries have done a quite fine-grained analysis of the string ‘fall’ decomposing it into three or even four different senses. In comparison to the other three analyzed dictionaries, ODE has broken down the string ‘discontinuing’ into a smaller number of senses (two). Still, the most significant difference between ODE and the rest of the analyzed dictionaries is reflected in the number of senses established for the string ‘reducing/becoming less’, which is actually not decomposed at all in ODE (there is only one sense for this string), while CED, MWCD and AHD have broken it down into three or four senses. Hence, the initial conclusion based on the number of established senses for each of the analyzed strings of meaning is that ODE shows a greater tendency towards lumping, while CED, MWCD and AHD are more inclined to use splitting as their sense differentiation strategy.

The next level of analysis will offer a more detailed insight into the granularity of sense differentiation in the four dictionaries taking into account the criteria on the basis of which they have separated one sense from another.

In the cases in which the given headword is a verb, it can be justifiably expected that the change in transitivity is one of the main sense differentiation criteria. Still, CED does not find the difference in transitivity as a sufficiently strong reason for establishing the two variants of the same use as two differ-

ent senses. In this dictionary, such variants are subsumed under the same sense, as in 'to fall or allow to fall vertically'. However, this dictionary makes quite fine distinctions among various uses on the basis of their specific referent or a specific manner in which the action takes place. That is why the string 'fall' is decomposed into four senses. The use 'to fall or allow to fall in globules' is treated as an individual sense due to its relatedness to a specific referent (liquids). Furthermore, on the basis of a specific manner in which an action takes place, the given string is broken down into the following individual senses: 'to fall or allow to fall vertically', 'to allow to fall by letting go of' and 'to fall, move, or go in a specified manner, direction, etc.'. The tendency of relying on a specific referent used with the verb *drop* is even more obvious in the case of the string 'reduce/become less' that is decomposed into even three separate senses on the basis of this criterion. In the sense 'to decrease or cause to decrease in amount or value', the verb *drop* is typically used with referents such as 'costs, prices, shares', and in the sense 'to sink or cause to sink to a lower position, as on a scale', the typical referent is temperature, while in the sense 'to make or become less in strength, volume, etc.' the typical referents include a wind, voice, etc. The same is true for the string 'discontinue' that is also broken down into three different senses established on the basis of specific referents used with the verb *drop*. Therefore, the referents including a subject of a discussion, study, or a course of action are taken as indicators of the sense 'discontinue; terminate', but when the referent is a person the verb *drop* means either 'to cease to associate or have to do with' or 'to cease to employ'.

This deeper analysis leads to the conclusion that CED shows a tendency towards a fine-grained analysis of various uses of a headword and, consequently, it is more inclined to use splitting as its sense differentiation strategy. Still, it cannot be claimed that this dictionary exhibits the maximum degree of granularity in its sense differentiation since it does not treat every possible variation as a distinct sense as it is obvious in the case of the transitive and intransitive variants of the same use that are lumped together.

As opposed to CED, MWCD and AHD use the change in transitivity as the main criterion for sense differentiation. Namely, they divide all identified uses within a verb entry into intransitive and transitive ones. Moreover, if, in one of its meanings, a verb can be used both intransitively and transitively, these two variants are treated as two separate senses belonging to two different aforementioned sections of the entry. Therefore, for example, 'to fall in drops' and 'to let fall in drops' are marked as two individual senses in AHD. Another example of the same practice applied in MWCD are the variants 'to become less' and 'to cause to lessen or decrease' that are also marked as two separate senses. Taking into consideration such examples, it could be claimed that MWCD and AHD show the tendency towards splitting in their sense differentiation. However, a deeper further analysis is necessary for the confirmation of this conclusion. In addition to the mentioned criterion of transitivity, the two dictionaries rely on other criteria in their sense differentiation as well. In the case of the analyzed strings of meaning, the criteria used are a specific referent and a manner in which an action takes place. Thus, MWCD decomposes the intransitive use of the string 'fall' into two senses using the criterion of a specific manner in which an action takes place ('to fall in drops' and 'to fall unexpectedly or suddenly'). In the transitive section, there is only one sense ('to let fall, cause to fall'). In AHD, there are four senses related to the given string of meaning established on the basis of the same criterion, two in the intransitive ('to fall in drops' and 'to fall from a higher to a lower place or position') and two in the transitive section of the entry ('to let fall by releasing hold of' and 'to let fall in drops'). On the other hand, within the string 'reduce/become less', MWCD does not make such fine distinctions between its variations since it has broken it down into only two senses ('to become less' and 'to cause to lessen or decrease') on the basis of the already mentioned change in transitivity of the verb *drop*. Thus, no further fine-grained analysis of the two general senses has been carried out. The same practice is followed in AHD. It has also established only two senses for the given string of meaning according to the change in transitivity ('to become less, as in number, intensity, or volume' and 'to cause to become less; reduce'). It is especially obvious in the definition of the intransitive variant that all possible variations used with a different specific referent are lumped together within one and the same sense. As opposed to the previous one, the string 'discontinue'

has been quite finely analyzed in MWCD and AHD and, thus, decomposed into a larger number of senses. After applying the criterion of the change in transitivity and dividing this string into its transitive and intransitive variant, MWCD has done a more detailed analysis of the transitive use breaking it down into three different senses according to a specific referent so that the use in which the verb *drop* typically appears with referents such as a subject of a discussion, an idea, etc. is treated as an individual sense defined as 'give up, abandon'. Similarly, the use referring to a course of action is marked as the sense 'discontinue', while the use in which a person is the specific referent is defined as 'to break off an association or connection with'. There is only one sense in the intransitive section so that, in total, MWCD has established four senses for the string 'discontinue'. AHD has followed a similar practice in differentiating among various senses related to the given string of meaning but without taking into account its intransitive use. Relying on the same criterion, this dictionary has established three senses with the common semantic core 'discontinue': 'to cease consideration or treatment of' (the specific referent is a subject of discussion, an idea, etc.), 'to terminate an association or a relationship with' (this use refers to a person) and 'to leave unfinished' (the specific referent is a course of action).

A more detailed analysis of sense differentiation practice in MWCD and AHD has provided a more reliable and precise insight into the level of its granularity. It can be concluded that these two dictionaries do not exclusively use one or the other sense differentiation strategy. Therefore, the initial conclusion has to be modified. The analysis of sense differentiation of the strings 'fall' and 'discontinue' has shown the use of splitting, but a different practice has been noticed in the case of the string 'reduce/become less' in which the use of lumping is obvious. Hence, a more accurate and precise conclusion is that sense differentiation practice in MWCD and AHD varies from case to case. Actually, it can be accounted for as a combination of the two strategies. In the analyzed sample, though, the use of splitting is more emphasized.

As it has already been noticed in the analysis, except for the case of 'fall', ODE has established a smaller number of senses for the given strings in comparison to the other analyzed dictionaries. The string 'reduce/become less' has not been further decomposed into more specific senses so that all its variants are subsumed under a single, quite generally defined sense. The string 'discontinue' has been decomposed into only two individual senses on the basis of a specific referent appearing with the verb *drop*: 'abandon or discontinue' (the specific referent includes a course of action or study) and 'stop associating with' (it refers to a person). It can be noticed that it does not even recognize finer nuances of this string related to the use of the verb *drop* with referents such as a subject of a discussion, an idea, etc. However, ODE has carried out a detailed analysis of the string 'fall' decomposing it into four individual senses through the reliance on two criteria. The first criterion is the change in transitivity according to which there have been established the senses 'let or make (something) fall vertically' and 'fall vertically'. The second criterion is a specific referent used with the given verb on the basis of which the following two senses have been individuated: '(of a person) allow oneself to fall; let oneself down without jumping' and '(of a person or animal) sink to or towards the ground'. It should be noticed that, within this string, ODE points out and individuates certain uses that are not recognized by the other analyzed dictionaries (e.g. '(of a person) allow oneself to fall; let oneself down without jumping' and '(of a person or animal) sink to or towards the ground'). Yet, it does not perceive some other uses as significant enough to be established as individual senses within the entry (e.g. 'fall/let fall in drops').

A more thorough analysis of sense differentiation in ODE has shown that the initial conclusion has to be revised. Sense differentiation practice in this dictionary should also be characterized as the combination of lumping and splitting. Namely, the use of lumping is obvious in sense differentiation of the string 'discontinue' and, especially, the string 'reduce/become less'. However, ODE has adopted the strategy of splitting in order to individuate senses belonging to the string 'fall'. Therefore, ODE is another example of a dictionary whose inclination to use either lumping or splitting changes from case to case. Still, in the analyzed sample, lumping can be regarded as a strategy that is more dominant to a certain extent.

4. THE PROPOSED MODEL FOR SENSE DIFFERENTIATION

The combined use of the two sense differentiation strategies can be justified in lexicographic practice only if it is systematic and predictable. According to the model proposed in this paper, the level of sense differentiation granularity depends on the status of a use in the given semantic structure.

For each string, there should be determined a representative, superordinate sense that is generalized so that its wide scope includes all uses closely related to it. In the case of verbs, this often means that the definition of a superordinate sense should encompass both its transitive and intransitive use. For example, in the case of the verb *drop*, the superordinate sense for the string related to the act of falling should be defined as 'fall or let something fall' since this string includes both transitive and intransitive uses.

On the other hand, the uses closely related to the given superordinate sense should be finely differentiated one from another so that their subtle distinctions become prominent enough. The recognition of these distinctions is especially important when they have significance for further sense derivation, i.e. in the case in which a sense individuated on the basis of a particular distinction presents the semantic base from which one or more new senses have been derived.

The process of sense differentiation based on the previously explained principles will be shown on the example of all three analyzed strings. After its formulation as the representative of the string 'fall', the aforementioned general, superordinate sense should undergo the reverse procedure of its splitting into the transitive and intransitive use since this distinction is significant for further sense derivation. Namely, the two uses, 'fall vertically' and 'let something fall vertically' represent the bases for the derivation of a number of new senses. Each of these two uses is further broken down into several senses differentiated according to their specific semantic component on the basis of which they have been derived from the given basic sense. Thus, under the sense 'fall vertically', there have been established three senses differentiated from each other on the basis of their specific referents: (a person) 'allow oneself to fall', (a person or an animal) 'sink to the ground' and (liquids) 'fall or let something fall in drops'. However, the transitive use 'let something fall' has been broken down into two senses on the basis of the difference in the manner in which the act has been performed (deliberately or accidentally) since this difference plays a role in further semantic derivation. From the sense denoting the act of deliberately letting something fall, two new senses have been derived. The differentiation between them is based on their specific semantic components: the manner of performing the act (by parachute) and a specific referent (a part of the body).

The second analyzed string is headed by the generalized superordinate sense 'become or make something lower, weaker, less, etc.' including both the transitive and intransitive use as well. However, further sense differentiation is less complex in comparison to the previous case since this second analyzed string is considerably less semantically productive. It can be broken down into four individual senses differentiated on the basis of their specific referents (prices/shares/sales; temperature; voice; wind). Although the superordinate sense can be used both transitively and intransitively, differentiation on the basis of the change in transitivity is not needed in this case since it does not play a role in further sense derivation.

The third string includes only transitive uses and its superordinate sense generalizes the referent of the given act (doing something). It has been broken down into four senses on the basis of their different specific referents.

The proposed sense differentiation procedure for all three analyzed strings of meaning is illustrated below. For each listed sense, there has been provided an example sentence for the purpose of greater clarity.

1. fall or let something fall: *The plate dropped from her hands. I always drop my bag next to the door.*
   1.a. fall vertically: *When the spoon dropped, I woke up.*
      1.a.1. (of a person) allow oneself to fall: *He climbed up the wall and dropped to the ground.*
      1.a.2. (of a person or an animal) sink to the ground: *I was so shocked that I dropped to my knees.*

1.a.3. (of liquids) fall or let something fall in drops[2]: *I could hear water dropping from the tap.*
1.b. let something fall vertically: *Drop that knife on the floor.*
1.b.1. let something fall deliberately: *I dropped the vegetables into the water before it started to boil.*
1.b.1.1. deliver (supplies or troops) by parachute: *The soldiers dropped food supplies in the dangerous area.*
1.b.1.2. make a part of your body fall suddenly: *He dropped his head on the pillow.*
1.b.2. let something fall accidentally: *I dropped the pencil while I was writing the letter and I couldn't find it.*
2. become or make something lower, weaker, less, etc.: *The average retirement age dropped from 65 to 62.*
2.a. decrease or cause to decrease in amount or value: *Prices of houses dropped by 10%.*
2.b. descend or cause to descend on a scale: *During the weekend, the temperatures will drop drastically.*
2.c. make or become less in volume: *He dropped his voice when he realized that everybody was silent for a reason.*
2.d. make or become less in intensity: *The wind will drop in two days.*
3. stop doing something: *Drop everything and answer the phone.*
3.a. stop discussing something: *I think it would be better for everyone to drop this subject.*
3.b. stop having a relationship with someone: *I decided to drop her because she is so jealous.*
3.c. stop studying a school subject: *Why don't you drop German if you don't like it?*
3.d. stop dealing with a court case: *All charges were dropped because of the lack of evidence.*

It should be noticed that the proposed sense differentiation model is suitable for dictionaries that structure their entries hierarchically.

5. CONCLUSION

The analysis of sense differentiation practice in four monolingual general-purpose dictionaries of English has shown that most of these dictionaries (three of them) do not consistently adhere to one strategy (either lumping or splitting). Therefore, it has not been possible to classify them into the ones that apply splitting and the ones that use lumping.

CED is the only analyzed dictionary that has revealed a strong tendency towards splitting. In the examined sample, splitting has been consistently used. However, sense differentiation practice in ODE, MWCD and AHD cannot be regarded as systematic since they do not consistently use one strategy but their sense differentiation practice unpredictably varies from case to case within the same entry so that some senses are finely differentiated through splitting while others are lumped together. It has not been possible to identify any system in such a combined use of the two strategies. Still, the analyzed sample has shown that in such a combination, one of the strategies is somewhat more dominant or prominent. Thus, MWCD and AHD are more inclined to use splitting, while ODE has revealed a stronger tendency towards lumping.

The noticed lack of systematicity and consistency in sense differentiation practice used in the analyzed English dictionaries has motivated the formulation of the proposal for a new sense differentiation model based on the systematic and predictable combination of two strategies, lumping and splitting. According to this proposal, within each identified string of meaning, there is always a superordinate sense established as the result of lumping and generalizing all uses derived from it. On the other hand, these uses should be finely split so that their specific sense components and distinctions become prominent,

[2] In this case, the change in transitivity is not of significance for further semantic derivation so that it is not needed to split these two uses on the basis of this distinction.

especially if they are of significance for further sense derivation. Hence, the proposed model relies heavily on the analysis of sense derivation paths and processes within a single string.

It is expected that the application of the proposed model ensures a clearer and more detailed insight into the complexity and richness of a semantic structure due to a systematic, consistent and principled analysis of all identified strings of meaning.

References

Atkins, B. T. S., Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

Ayto, J. (1986). Fig. Leaves. Metaphor in Dictionaries. In: *ZüriLEX '86 Proceedings. Papers Read at the EURALEX International Congress, University of Zürich, 9-14 September 1986* (M. Snell-Hornby, ed.). Tübingen: Francke Verlag, 49-55.

Braasch, A. (2006). Exploitation of Syntactic Patterns for Sense Group Identification. In: *Proceedings. XII EURALEX International Congress* (E. Corino, C. Marello and C. Onesti, eds.). Alessandria: Edizioni dell' Orso, 133-139.

Geeraerts, D. (2006). *Words and Other Wonder. Papers on Lexical and Semantic Topics.* New York: Mouton de Gruyter.

Hanks, P. (2008). Do Word Meanings Exist? In: *Practical Lexicography: a Reader* (T. Fontenelle, ed.). Oxford: Oxford University Press, 125-134.

Hlebec, B. (1994). Problemi polisemije. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 22/2: 33-36.

Kilgarriff, A. (2008). I Don't Believe in Word Senses. In: *Practical Lexicography: a Reader* (T. Fontenelle, ed.). Oxford: Oxford University Press, 135-151.

Stock, P. F. (1983). Polysemy. In: *LEXeter '83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9-12 September 1983* (R. R. K. Hartmann, ed.). Tübingen: Niemeyer, 131-141.

Zgusta, L. (1971). *Manual of Lexicography.* The Hague, Paris: Mouton.

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА ЗНАЧЕЊА У ЛЕКСИКОГРАФСКОЈ ПРАКСИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Резиме

У овом раду извршена је анализа праксе диференцијације значења у четири репрезентативна једнојезична речника енглеског језика опште намене. Тежиште анализе било је на одабиру једног од два могућа приступа овом сложеном лексикографском задатку: спајања, с једне, и раздвајања значења, с друге стране. С обзиром на то да се комплексност поменутог задатка може у потпуности препознати приликом лексикографске обраде богатих семантичких структура, узорак за ову анализу чинила је сложена полисемична структура енглеског глагола *drop*, односно њен приказ у оквиру чланка у одабраним речницима. Циљ анализе била је идентификација и опис модела диференцијације значења примењених у одабраним речницима, њихово поређење, као и стицање увида у опште карактеристике датог аспекта лексикографске праксе енглеског језика. Резултати анализе су показали да већина анализираних речника (заправо три од укупно четири) не примењује доследно искључиво један приступ диференцијацији значења (или спајање или раздвајање). На основу анализираног узорка, закључено је да само један речник доследно примењује раздвајање значења. С друге стране, пракса диференцијације значења у осталим речницима не одликује се доследношћу и систематичношћу, јер се она непредвидиво мења од случаја до случаја у оквиру једног чланка у којем су поједина значења груписана, док су друга фино диференцирана. Није било могуће препознати било какав систем у оваквој комбинованој употреби две стратегије. Услед уочених недостатака анализиране лексикографске праксе у смислу њене недоследности, у раду је предложен другачији модел диференцијације значења заснован на комбинованој али систематичној употреби две стратегије. Према овом моделу, у оквиру сваке идентификоване опште употребе извесне речи потребно је установити надређено значење које не подлеже финој диференцијацији како би својим широким опсегом обухватило сва своја подзначења, која

би, пак, требало фино диференцирати како би њихове међусобне разлике постале довољно јасно уочљиве, посебно у случају када ове разлике имају улогу у извођењу нових значења. Применом таквог систематичног и принципијелног модела обезбеђује се јаснији и детаљнији увид у богатство једне полисемичне структуре.

Кључне речи: лексикографија, полисемија, диференцијација значења, спајање значења, раздвајање значења.

Ана Халас Поповић
Универзитет у Новом Саду, Србија,
Филозофски факултет
anahalas@gmail.com

UDK 811.16/.17’374

Ивана Лазић-Коњик - Dorota Pazio-Wlazłowska

КЛЮЧЕВЫЕ КОНЦЕПТЫ СЛАВЯНСКОЙ АКСИОСФЕРЫ. ОПЫТ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ*

В статье рассматриваются основные положения двух международных проектов, целью которых является попытка параллельного описания славянской аксиосферы на весьма широком сравнительном фоне. Внимание уделяется масштабному проекту «Аксиологический лексикон славян и их соседей», а также двустороннему проекту «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе», реализуемому Институтом сербского языка Сербской академии наук и искусств и Институтом славистики Польской академии наук. Ценности в рамках обоих проектов понимаются как «культурные концепты», то есть, аксиологические понятия, наделенные определенными чертами и культурными коннотациями. Авторы, принимающие участие в разработке обоих проектов, сосредоточены на анализе специфики понимания определенных ценностей носителями языков, а не на их энциклопедических описаниях. Поэтому в качестве инструмента экспликации значений в обоих характеризуемых проектах принята концепция «когнитивной дефиниции», главной целью которой, согласно проф. Ежи Бартминьскому, является представление способа восприятия явления носителями языка.

Ключевые слова: славянские языки, концепт, ценность, аксиологический лексикон, этнолингвистика

В современной лексикографической практике внимание привлекают так называемые аксиологические словари, в которых когнитивный подход к описанию материала сочетается с лингвистическим, культурологическим, историческим и др. Единицами описания в этом типе словарей являются концепты-понятия. Стоит отметить, что определения концепта различаются у разных авторов, но обычно они сходятся в том, что концепт представляет собой некое ментальное образование. Юрий Степанов писал, что: *Концепт – это как бы сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека. И, с другой стороны, концепт – это то, посредством чего человек – рядовой, обычный человек, не «творец культурных ценностей» − сам входит в культуру, а в некоторых случаях и влияет на нее* (Степанов 2001: 43). В качестве примеров аксиологических словарей можно назвать следующие работы: Ю. Степанов «Константы. Словарь русской культуры» (1997, изд. 2-е, исправленное и дополненное 2001), «Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5 томах» под общей ред. Н. И. Толстого (1995–2012), И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И.В. Захаренко, В. В. Красных «Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь» (2004), Т. И. Васильева, Н. Л. Карпичева, В. В. Цуркан (ред. и авт.-сост.) «Антология художественных концептов русской литературы XX в.» (2013), «Słownik stereotypów i symboli ludowych» под ред. Е. Бартминьского (1996–).

* Dorota Pazio-Wlazłowska написала данную статью в рамках работы над проектом «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе», реализуемым Институтом славистики Польской академии наук и Институтом сербского языка Сербской академии наук и искусств; Ивана Лазић-Коњик написала данную статью в рамках работы над проектом МПНТР 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, реализуемым Институтом сербского языка Сербской академии наук и искусств, а также в рамках проекта «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе», реализуемым Институтом сербского языка Сербской академии наук и искусств и Институтом славистики Польской академии наук.

В настоящей статье внимание уделяется двум, еще незаконченным, проектам, принадлежащим к вышеназванным аксиологическим характеристикам концептов. Они оба стремятся к параллельному описанию славянской аксиосферы на весьма широком сравнительном фоне. Внимание уделяется в первую очередь крупному проекту «Аксиологический лексикон славян и их соседей» («Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów» (далее «Аксиологический лексикон»), идея которого возникла в начале 90-х гг. прошлого столетия, когда коллективно был разработан концепт РОДИНА в двенадцати европейских языках[1]. Во-вторых, значительно меньшему по масштабу, возникшему на основе упомянутого «Аксиологического лексикона» и прибегающему к его методологии, двустороннему сербско-польскому проекту «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе», реализуемому Институтом сербского языка Сербской академии наук и искусств и Институтом славистики Польской академии наук в рамках двустороннего соглашения.

В данной статье мы попытаемся не только представить основные положения этих проектов[2], но также набросить планы дальнейшей работы в рамках второго из них, руководителями которого соответственно с польской и с сербской стороны являются авторы данной статьи.

Оба проекта (т.е. «Аксиологический лексикон» и «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе») исходят из активно работающего международного семинара *Языково-культурный образ мира славян и их соседей на сравнительном фоне* (далее EUROJOS), основанного в 2001 г. по инициативе проф. Ежи Бартминьского. Исследования в рамках EUROJOS в 2009−2015 гг. проводились под эгидой Института славистики Польской академии наук в Варшаве при участии Института польской филологии Университета Марии Кюри-Склодовской в Люблине и Института восточнославянской филологии Опольского университета. Подробнее о семинаре EUROJOS, его организации, целях, выполненных задачах и результатах см. Abramowicz, Bartmiński, Chlebda 2009; Bielińska-Gardziel 2009; Niderla 2010; Abramowicz, Bartmiński, Chlebda 2011; Bielińska-Gardziel 2010; Bartmiński, Bielińska-Gardziel, Niebrzegowska-Bartmińska 2013; Lappo, Majer-Baranowska 2013; Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2016 и др.

Предметом исследования в обоих характеризуемых нами проектах являются ценности как стержень любой культуры, играющий ключевую роль в процессе самоидентификации не только отдельных индивидуумов, но и целых групп. Проблематика ценностей вызывала и все время вызывает интерес многих исследователей (см. напр.: Puzynina 2014; Bartmiński 2005; Bartmiński 2014; Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1 2012; Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 2 2014; Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3 2014; Wierzbicka 2007; Эволюция ценностей в языках и культурах 2011; Толстая 2013; Konstrukcje i destrukcje tożsamości 2015).

Необходимо однако заметить, что для разных культур определенные ценности важны в разной степени. Поэтому разработчики «Аксиологического лексикона» посчитали целесообразным проверить, в какой мере понятия схожи в разных культурах, а в какой в них обнаруживается национальная специфика. Согласно этому ключевой идеей «Аксиологического лексикона» стал поиск «единства в многообразии». Необходимо подчеркнуть, что название проекта «Аксиологический лексикон славян и их соседей» в какой-то степени условно, на что обращает внимание его координатор и редактор проф. Ежи Бартминьский, поскольку анализу подвергаются ценности, разде-

[1] Том под названием «Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich» вышел из печати в 1993 г. в Люблине под редакцией Е. Бартминьского.

[2] Положения проекта «Аксиологический лексикон славян и их соседей» и семинара EUROJOS были представлены проф. Ежи Бартминьским в его многочисленных работах (см. напр.: Bartmiński 1989; Bartmiński 1993a; Bartmiński 1993б), в частности, в статье «*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?» (Bartmiński 2015). На эти труды проф. Е. Бартминьского мы ссылаемся в настоящей работе. О концепции «Аксиологического лексикона» и положениях семинара EUROJOS писали также его участники и редакторы, см. напр.: Niebrzegowska-Bartmińska 2014; Niebrzegowska-Bartmińska 2015; Bartmiński, Chlebda 2013.

ляемые не только отдельными славянскими народами, но и иногда их очень далекими соседями, т.к. в современном мире благодаря технике ближними или дальними соседями являются все.

Ценности в обоих рассматриваемых проектах, понимаются как «культурные концепты», то есть, аксиологические понятия, наделенные определенными чертами и культурными коннотациями.

Следует подчеркнуть, что разработчики «Аксиологического лексикона» и следовательно двустороннего сербско-польского проекта сосредоточены на анализе специфики понимания определенных ценностей носителями языков, а не на их энциклопедических описаниях. Поэтому в качестве инструмента экспликации значений принята концепция «когнитивной дефиниции», главной целью которой, согласно проф. Ежи Бартминьскому, является представление способа восприятия явления носителями языка (Bartmiński 1988).

До сих пор в рамках проекта «Аксиологический лексикон славян и их соседей», в котором под научным руководством проф. Ежи Бартминьского работает несколько десятков исследователей из многих стран Европы, было проанализировано 5 концептов: ДОМ, ЕВРОПА, ЧЕСТЬ, ТРУД и СВОБОДА. Три тома уже вышли из печати, в 2015 году ДОМ, в 2016 году ТРУД и в 2017 году – ЧЕСТЬ:

(1) «ДОМ» под редакцией Ежи Бартминьского, Ивоны Белиньской-Гардзель и Беаты Живицкой («Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów», red. Jerzy Bartmiński, t. 1: DOM, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2015);

(2) «РАБОТА» под редакцией Ежи Бартминьского, Малгожаты Бжозовской и Станиславы Небжеговской-Бартминьской («Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów», red. Jerzy Bartmiński, t. 3: PRACA, red. Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2016);

(3) «ЧЕСТЬ» под редакцией Деяна Айдачича и Пэтара Сотирова («Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów», red. Jerzy Bartmiński, t. 5: HONOR, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2017).

Количество текстов, т.е. анализов отдельных языков, входящих в состав одного тома «Аксиологического лексикона», не определяется заранее и зависит от возможности получения материалов, отвечающих концепции. Минимальное количество рассматриваемых в томе языков – 10. В уже опубликованных томах было помещено соответственно 18 в первом томе, 14 в томе о работе и 12 в томе о чести.

По результатам проведенного проф. Ежи Бартминьским опроса для дальнейшей работы было избрано 10 концептов, которые по мнению участвующих в проекте исследователей являются важными и актуальными так в познавательном, как и в научном и общественно-культурном планах: СЕМЬЯ, ЗДОРОВЬЕ, ДУША, РОДИНА, НАРОД, ПАТРИОТИЗМ, ДЕМОКРАТИЯ, СОЛИДАРНОСТЬ, СПРАВЕДЛИВОСТЬ и ТОЛЕРАНТНОСТЬ. Анализ каждого из вышеназванных концептов будет подготовлен в форме отдельного сборника материалов, охватывающего статьи по заглавному концепту в славянских языках и в языках соседей. «Соседними» на практике допускается считать все языки, о чем уже упоминалось выше.

Согласно методологии люблинской этнолингвистической школы и семинара EUROJOS, материалом для анализа концептов в «Аксиологическом лексиконе» являются три разных типа данных, во-первых, из системных источников, в частности, из словарей, во-вторых, из анкет, в-третьих, из текстов, входящих в состав национальных корпусов, а также отобранных из многотиражной прессы (база материалов для анализа определяется сокращением S-A-T).

Специфика «Аксиологического лексикона» по сравнению с другими словарями концептов заключается в применении единой терминологии и методологии, а также единого для всех концептов состава источников материала. Эти положения обеспечивают сопоставимость параллельных исследований в разных языках.

Особое внимание стоит уделить второму типу источников материала, подвергаемого анализу, т.е. анкетам, потому что именно они обеспечивают возможность получения данных, учиты-

вающих субъективное восприятие понятия респондентами, благодаря чему реальной становится реконструкция стереотипа. Значение анкет как источника материала подтверждается изданием отдельного сборника, в котором опубликованы результаты опросов, проведенных в ходе подготовки «Аксиологического лексикона».[3] Анкетирование проводится в группах, насчитывающих около 100 студентов, представителей гуманитарных и точных дисциплин.[4] Это мужчины и женщины, которым задается один общий для всех концептов вопрос: Что, как вы считаете, есть суть настоящего Х-а?

Согласно Ежи Бартминьскому введение в вопрос модификатора «настоящий» имеет существенное значение, поскольку он способствует выявлению национально окрашенных характеристик, переключая рассмотрение на субъективное видение человека, отвечающего на вопрос (см. Bartmiński 2001). Модификатор «настоящий» способствует направлению ответа в сторону воображения («Как вы воспринимаете и концептуализируете Х»?), а не в предметную сторону («Каков Х»?). Таким образом, внимание сосредоточено на специфическом понимании ценностей носителями отдельных языков, что для концепции «Аксиологического лексикона» имеет существенное значение (Bartmiński 2015: 10).

Стоит подчеркнуть, что выход в 2016 году тома «Аксиологического лексикона», посвященного РАБОТЕ, был существенным шагом на пути согласования метода описания концептов, так как большинство авторов этого тома применило схему статьи, состоящую из восьми элементов (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2016: 25):

1. Введение
2. Краткий осмотр исследований КОНЦЕПТА
3. Материал для анализа
4. КОНЦЕПТ на основе системных данных (дефиниции из толковых словарей; этимология названий (лексем) концепта; гиперонимы, кохипонимы и оппозиции; синонимы, дериваты и фразеологизмы)
5. КОНЦЕПТ на основе анкетного материала
6. КОНЦЕПТ на основе избранных текстов (пословицы; художественная литература; материалы прессы; корпусы)
7. Выводы: сокращенная когнитивная дефиниция КОНЦЕПТА
8. Профилирование КОНЦЕПТА в современных дискурсах.

Согласование метода описания концептов имеет существенное значение, поскольку применение единой, общей для всех концептов схемы описания обеспечивает возможность проведения в дальнейшем сопоставительных анализов, что открывает новую перспективу для исследования разрабатываемых концептов (см. Bartmiński 2015:12).

На основе вышеохарактеризованного проекта «Аксиологического лексикона», а также на основе методологии семинара EUROJOS зародился тесно с ними связанный проект «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе», целью которого является выявление ключевых концептов польской и сербской аксиосферы и их описание. Данный проект возник в результате сотрудничества сербских и польских ученых в рамках семинара EUROJOS и зародившейся в процессе этого сотрудничества идеи его дальнейшего развития и расширения, так как одной из основных задач, которые ставят перед собой разработчики этого проекта, кроме подготовки анализов, является обмен опытом в области этнолингвистических исследований, а также укрепление сотрудничества между сербскими и польскими учеными. Про-

[3] В томе даются подробные анализы анкет, которых сжатый осмотр был включен в «Аксиологический лексикон»: «Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych», ред. Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka, Przemyśl 2017 («Названия ценностей в европейских языках. Отчет по эмпирическим исследованиям», ред. Ивона Белиньская-Гардзель, Малгожата Бжозовская и Беата Живицкая, Пшемысль 2017).

[4] См. дополнительную информацию об анкете аксиологического словаря в статьях Ежи Бартминьского и Малгожаты Бжозовской в JWP 2006: 8–62.

ект «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе» реализуется в рамках соглашения о сотрудничестве между САНИ и ПАН в период с 2017 г. по 2020 г. С польской стороны в проекте принимают участие сотрудники Института славистики ПАН: д-р Дорота Пазио-Влазловская, руководитель и д-р Ивона Белиньская-Гардзель, с сербской стороны в проекте участвуют сотрудники Института сербского языка САНИ: д-р Ивана Лазич-Коник, руководитель и д-р Стана Ристич. У разработчиков сербско-польского проекта есть большой опыт работы в рамках семинара EUROJOS, так как они принимали участие не только в подготовке тома ДОМ «Аксиологического лексикона», но также и других публикаций, связанных с этим проектом, принимали участие в многочисленных конференциях и мастер-классах, организованных в рамках семинара (см. напр.: Pazio-Wlazłowska 2012; Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015; Ristić, Lazić-Konjik 2014; Ristić, Lazić-Konjik 2015; Ристић, Лазић-Коњик 2015).

Следует подчеркнуть, что хотя двусторонний сербско-польский проект восходит к основным методологическим положениям семинара EUROJOS и «Аксиологического лексикона», то он дает возможность анализа, выходящего за рамки словарных статей, подготовливаемых для «Аксиологического лексикона», так как в его рамках возможным является анализ отобранных концептов на материале отдельных типов данных, которые в «Аксиологическом лексиконе» используются лишь в ограниченном объеме или вообще не используются, так как не учитываются в перечне источников материала, напр.: стихи, материалы ассоциативных словарей, анкеты, проведенные среди других возрастных групп и т. п.

Учитывая то, что концепты, отобранные для анализа в рамках «Аксиологического лексикона», имеют существенное значение для целого славянского сообщества, предполагается, что проектом «Ключевые понятия сербской и польской аксиосферы в общеславянской перспективе» будут в первую очередь рассматриваться именно они, т. е. концепты, которые уже были проанализированы или сейчас анализируются в рамках «Аксиологического лексикона». Имея в виду вышесказанное, первой задачей, которую поставили перед собой разработчики проекта, был углубленный анализ концепта СЕМЬЯ, который является также предметом исследований, проводимых в рамках «Аксиологического лексикона», где идет работа над одноименным томом под редакцией Ивоны Белиньской, Дороты Пазио-Влазловской и Людмилы Федоровой. Кроме словарной статьи для «Аксиологического лексикона», которая в сжатой форме когнитивной дефиниции представит концепт СЕМЬЯ, результатом проводимых работ будут подробные углубленные анализы концепта на основе разных типов данных, в частности, данных словарей, пословиц и поговорок, а также анкет. Таким образом, концепт СЕМЬЯ, представленный в сербском языке лексемой *породица* (*семья*) подробно анализируется учитывая данные, отобранные из различных словарей сербского (сербохорватского) языка: этимологического словаря П. Скока («Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika» I–IV, 1971–1974), исторических словарей Вука С. Караджича («Српски рјечник», 1898) и словаря Югославской академии наук и искусств («Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika», I–XXIII, 1880–1976), современных словарей Сербской академии наук и искусств («Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ», 1–19, 1959–2014) и Матици сербской («Речник српскохрватскога књижевног језика», I–VI, 1967–1976 и «Речник српскога језика», 2007). Дериваты и ассоциации рассматриваются на материале семантико-деривационного словаря, ассоциативного словаря и обратного ассоциативного словаря. Кроме того в качестве источника материала были использованы разные справочники и энциклопедии (см. Ристић, Лазић-Коњик, в печати). Концепт СЕМЬЯ был также проанализирован на материале сербских народных пословиц. Рассматривалось ассоциативное поле названия понятия – лексемы *породица*, ее кохипонимов и дериватов, внимание уделялось также ассоциативному полю прилагательного *породични* и существительного *родбина* (статьи, посвященные этим вопросам, готовы к публикации (статья Ристић, Стана, Лазић-Коњик, Ивана, „Породица“ у асоцијативном пољу, будет опубликована в журнале *Славистика*). Отдельно были проанализированы данные опросов. Их результаты представлены в отдельной статье, входящей в состав данного сборника: Српска језичко-културна слика ПОРОДИЦЕ. Анкетни подаци.

Проведенная анкета состояла из 8 вопросов. Кроме обязательного вопроса о сущности настоящей СЕМЬИ, который согласно методологии «Аксиологического лексикона» задается всем респондентам на всех языках („Шта је по Вашем мишљењу права породица?”), было еще семь дополнительных вопросов, благодаря которым был собран достаточно обширный со статистической точки зрения материал для реконструкции языковой картины понятия СЕМЬЯ. Возможным стало выделение его центра, а также периферий, благодаря чему можно было рассмотреть значение и стабильность отдельных характеристик концепта.

В рамках проекта планируется разработка таким же образом следующих концептов, выбранных для «Аксиологического лексикона» (НАРОД, ПАТРИОТИЗМ). Кроме того, как важная задача ставится попытка сравнения отдельных концептов в сербском и польском языках на фоне других славянских языков (в зависимости от материала, помещенного в «Аксиологическом лексиконе»). Хорошим образцом для сопоставительных исследований такого типа могут послужить уже опубликованные разработки Ежи Бартминьского и Станиславы Небжеговской-Бартминьской о концепте РАБОТА (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2016) и Пэтара Сотирова о концепте ЧЕСТЬ (Sotirov 2017).

Подводя итоги, уместно повторить вслед за Л. Л. Федоровой, что *поскольку «*[Аксиологический] *Лексикон» опирается на данные словарей разных языков и приумножает материал данными корпусов и опросов, он представляет собой как бы «словарь над словарями».* (…) *Среди существующих словарей этнолингвистического характера, имеющих дело с концептами или близкими единицами описания, «*[Аксиологический] *Лексикон» отличается наибольшей полнотой и представительностью материала, выверенной теоретической базой и методикой исследования* – подчеркивает Л. Л. Федорова (Федорова, в печати).

«Аксиологический лексикон» как и анализы, проводимые в рамках двустороннего сербско-польского проекта, предназначены для всех, кого интересует проблематика ценностей, их статус и роль в публичном дискурсе. Проводимые анализы согласно замыслу их авторов должны способствовать лучшему взаимопониманию между людьми, говорящими на разных языках, т.е. преодолевать барьеры в межкультурной коммуникации. В заключение стоит подчеркнуть, что семинар EUROJOS, в рамках которого работают десятки исследователей из разных стран, открыт для всех, кого интересует проблематика ценностей и их понимания в разных языках.

Литература

Abramowicz, Maciej, Bartmiński, Jerzy, Chlebda, Wojciech (2009). Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A”. *Etnolingwistyka* 21, 341–342.

Abramowicz, Maciej, Bartmiński, Jerzy, Chlebda, Wojciech (2011). Punkty sporne i bezsporne w programie EUROJOS: Odpowiedź na pytania i wątpliwości Profesor Jadwigi Puzyniny. *Etnolingwistyka* 23, 227–233.

Bartmiński, Jerzy (1988). Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji. В: *Konotacja* (Jerzy Bartmiński, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 169–183.

Bartmiński, Jerzy (1989). Projekt i założenia ogólne Słownika aksjologicznego. В: *Język a kultura* т. 2 (Jadwiga Puzynina, Jerzy Bartmiński, ред.). Wrocław, 293–312.

Bartmiński, Jerzy (1993a). O profilowaniu i profilach raz jeszcze. В: *O definicjach i definiowaniu* (Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 269–276.

Bartmiński, Jerzy (1993б). O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym. В: *Profilowanie pojęć. Wybór prac* (Jerzy Bartmiński, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 7–17.

Bartmiński, Jerzy (2001). Operatory „typowy” i „prawdziwy” w strukturze semantycznej tekstu. *Prace Filologiczne* 46, 41–47.

Bartmiński, Jerzy (2005). Koncepcja językowego obrazu świata w programie slawistycznych badań porównawczych. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 40, 259–280.

Bartmiński, Jerzy (2014). *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze*. (Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Marta Nowosad-Bakalarczyk, Sebastian Wasiuta, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Bartmiński, Jerzy (2015). Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony? B: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. (Jerzy Bartmiński, ред. T. 1 *DOM*, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 7−13.

Bartmiński, Jerzy, Bielińska-Gardziel, Iwona (2016). 15 lat konwersatorium EUROJOS. *Etnolingwistyka* 28, 317–322.

Bartmiński, Jerzy, Bielińska-Gardziel, Iwona, Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława (2013). Konferencja EUROJOS VI (Warszawa–Lublin, 22–25 XI 2012). *Etnolingwistyka* 25, 320–322.

Bartmiński, Jerzy, Chlebda, Wojciech (2013). Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu EUROPY. *Etnolingwistyka* 25, 69–95.

Bartmiński, Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława (2016). PRACA w kręgu wartości słowiańskich i europejskich. B: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (Jerzy Bartmiński, ред. т. 3 *PRACA*, Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 13–42.

Bartmiński, Jerzy, Bielińska-Gardziel, Iwona (2012). Polski językowo-kulturowy obraz domu (cz. I). B: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1* (Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 9–46.

Bartmiński, Jerzy, Bielińska-Gardziel, Iwona (2015). Polski językowo-kulturowy obraz DOMU i jego profile. B: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. (Jerzy Bartmiński, ред. T. 1 *Дом*, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 89–121.

Bielińska-Gardziel, Iwona (2009). O pracach konwersatorium EUROJOS. *Etnolingwistyka* 21, 343–345.

Bielińska-Gardziel, Iwona (2010). Konferencja EUROJOS-V: „Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów", Lublin, 23–25 września 2010. *Etnolingwistyka* 23, 285–290.

Fiodorowa, Ludmiła L., Pazio-Wlazłowska, Dorota (2015). Rosyjski językowo-kulturowy obraz DOMU. B: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. (Jerzy Bartmiński, ред. T. 1 *DOM*, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 149–175.

JWP: *Język. Wartości. Polityka: zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych* (2006). (Jerzy Bartmiński, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Konstrukcje i destrukcje tożsamości, т. IV *Wartości w świecie słowiańskim* (2015). (Ewa Golachowska, Dorota Pazio-Wlazłowska, ред.). Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.

Lappo, Irina, Majer-Baranowska, Urszula (2013). Z historii badań etnolingwistycznych: Komunikat o powstaniu Konwersatorium EUROJOS w roku 2001. *Etnolingwistyka* 25, 329–331.

Niderla, Anna (2010). Konferencja EUROJOS-IV na temat etnolingwistycznych badań nad interakcją i tekstem, Portsmouth 27–28 kwietnia 2010 r. *Etnolingwistyka* 22, 248–249.

Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława (2014). Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów. B: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* (Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 71–102.

Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława (2015). O profilowaniu językowego obrazu świata. *Poradnik Językowy* 1, 30–44.

Pazio-Wlazłowska, Dorota (2012). Obraz DOMU we współczesnej publicystyce rosyjskiej, B: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1* (Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 69−88.

Puzynina, Jadwiga (2014). Kłopoty z nazwami wartości (i wartościami). *Etnolingwistyka* 26, 7–20.

Ristić, Stana, Lazić-Konjik, Ivana (2014). Dom w języku serbskim. B: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* (Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 103–137.

Ristić, Stana, Lazić-Konjik, Ivana (2015). DOM w języku serbskim. B: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. (Jerzy Bartmiński, ред. T. 1 *DOM*, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 263–290.

Sotirov, Petar (2017). HONOR – fundamentem słowiańskiego i europejskiego kanonu watrości. В: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (Jerzy Bartmiński, ред. Т. 5 *HONOR*, Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 13–26.

Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1 (2012). (Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, ред). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 2. *Wokół europejskiej aksjosfery* (2014). (Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3 (2014). *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* (Iwona Bielińska-Gardziel, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura, ред.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Wierzbicka, Anna (2007). *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury.* (Izabela Duraj-Nowosielska, пер.). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Ристић, Стана, Лазић-Коњик, Ивана (2015). Концепт дома у српском језику и култури. В: *О вредностима у српском језику* (Дејан Ајдачић, ред.). Београд: Алма, 9–38.

Ристић, Стана, Лазић-Коњик, Ивана. Концепт ПОРОДИЦА у српском језику (на материјалу речника српског језика). В: *Српски језик: статус, систем, употреба* (Јелена Петковић, Владимир Поломац, ред.) (в печати).

Степанов, Юрий (2001). *Константы. Словарь русской культуры.* (изд. 2-е, исправленное и дополненное). Москва.

Толстая, Светлана (2013). Русская ЧЕСТЬ и польский HONOR. *Etnolingwistyka* 25, 9–22.

Федорова, Людмила Л. Место «Аксиологического лексикона славян и их соседей» среди современных словарей культурных концептов (на примере тома ДОМ) (в печати).

Эволюция ценностей в языках и культурах (2011). (Ирина А. Седакова, ред.). Москва.

КЉУЧНИ КОНЦЕПТИ СЛОВЕНСКЕ АКСИОСФЕРЕ. ИСКУСТВО ЛЕКСИКОГРАФСКОГ РАДА

Резиме

У раду су размотрене основне теоријско-методолошке поставке два међународна пројекта који имају за циљ покушај паралелног описа словенске аксиосфере на широком упоредном плану. Најпре је пажња посвећена међународном пројекту *Аксиолошки лексикон Словена и њихових суседа* који се реализује у оквиру пројекта EUROJOS, а затим мањем по обиму билатералном пројекту *Кључни концепти српске и пољске аксиосфере на словенском плану* који се реализује у оквиру Споразума о међуакадемијској сарадњи између Српске академије наука и уметности и Пољске академије наука, у Институту за српски језик САНУ и Славистичком институту ПАН. У центру пажње оба пројекта налазе се вредности које се, према схватању когнитивне етнолингвистике посматрају као „културни концепти", тј. као аксиолошки појмови са одређеним особинама и културним конотацијама. Фокус је на анализи и опису субјективног доживљаја одређених вредности од стране говорника датог језика, а не на њиховом енциклопедијском опису. Једнообразност у експликацији значења појмова/концепата у различитим језицима у *Аксиолошком лексикону* постиже се применом концепције „когнитивне дефиниције" која има за циљ да покаже начин разумевања значења одређеног појма. Усвајајући основне поставке *Аксиолошког лексикона* и наслањајући се на њих, пројекат *Кључни концепти српске и пољске аксиосфере*, који је проистекао из учешћа и међусобне сарадње пољских и српских истраживача у раду семинара EUROJOS, има за циљ да помогне актуелна истраживања концепата за потребе *Аксиолошког лексикона* према утврђеној методологији, али и да пружи нови, шири оквир за когнитивно-етнолингвистичка истраживања кључних концепата пољске и српске културе, јер омогућава анализу и оних типова података који нису укључени у *Аксиолошки лексикон*, као што су поетски текстови, материјали асоцијативних речника, анкете спроведене међу различитим старосним групама и сл. Као важан задатак пред сараднике овог пројекта ставља се и покушај упоредног описа концепата у српском и

пољском језику и другим словенским језицима (у зависности од расположивог материјала у *Аксиолошком лексикону*).

Кључне речи: словенски језици, концепт, вредност, аксиолошки лексикон, етнолингвистика

Ивана Лазић-Коњик
Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија
ivana.konjik@gmail.com

Dorota Pazio-Wlazłowska
Instytut Slawistyki PAN, Warszawa, Polska
d.pazio@ispan.waw.pl

UDK 81’374

Јелисавета Милојевић

„ЗАТВОРЕНИ” И „ОТВОРЕНИ” РЕЧНИЦИ – ЗА И ПРОТИВ

У фокусу интересовања овог рада јесу кључни, исходишни ставови у вези са лексикографском праксом и њеним теоријским образложењима онако како су оглашени у самим речницима и пратећим документима. С тим у вези критички се сумира досадашња лексикографска активност на узорку примера речника, публикованих током последњих сто година, на српском и англофоном говорном подручју. Указује се на добре и лоше стране раније праксе, такође и оне актуелне, пореде се речници израђени по традиционалном моделу („затворени” речници) и они ултрамодерни, са *онлајн* концепцијом („отворени” речници), а аргументација води у смеру закључка у чијој је основи препорука за преиспитивањем, ревизијом и променом лексикографског хабитуса.

Кључне речи : лексикографија, лексикологија, речници, затворени речници, отворени речници.

1. УВОД

1.1. Предмет и циљ

У раду се критички сагледава лексикографска пракса израде општих, двојезичних и једнојезичних речника енглеског и српског језика на британском, америчком и српском језичком подручју. У овом смислу наш рад је на линији постојећих, континуираних, ангажованих академских настојања, да парафразирамо професора Прћића: да се допринесе осавремењавању лексикографске теорије и праксе, што би требало да подстакне израду квалитетних једнојезичних и двојезичних речника, као и изграђивању речничке културе у нас (Прћић:2018, 10-11). У раду ”„Затворени” и „отворени” речници – за и против” правимо искорак у смислу сагледавања речничке продукције у склопу најновије мисаоне парадигме у лексикографији, очитоване у речницима са *онлајн* концепцијом, у нарочитој експанзији након 2015. године.

1.2. Методологија

Рад који је пред читаоцем има критички карактер, где се реч *критика* схвата у изворном значењу: ‘правилно расуђивати, испитивати ваљаност основних поставки’ (Филиповић:1965). Наше тродеценијско истраживачко интересовање нашло је израз у више радова, од којих, у контексту теме коју на овом месту обрађујемо, истичемо рад: ”Сто година српске двојезичне лексикографске праксе: енглеско-српски и српско-енглески речници од 1908. до данас” (Милојевић:2017). У разматрање је, том, као и овом приликом, укључена и најновија лексикографска пракса, у електронском облику доступна на Интернету и у андроид апликацијама. Пратимо, у континуитету, на узорцима из различитих пресека на временском континууму, развој лексикографске праксе: концепцију, методологију и технологију израде речника. Посебан нагласак се ставља на најновије речнике са *онлајн* концепцијом („отворене” речнике), што, са своје стране, намеће нову перспективу из које се могу сагледати традиционални речници.

1.3. Појмовни апарат

„Отворени" речници (*open dictionaries*) су речници који припадају најновијој лексикографској оријентацији, иницираној на америчком тлу, и то су речници са *онлајн* концепцијом, што подразумева свакодневни унос нових података из текуће језичке праксе; приступ уносу података је слободан за све кориснике језика, целу језичку заједницу (отуд називи: *crowdsourced dictionaries*; *collaborative dictionaries*). У случају „отворених" речника лексикограф не арбитрира већ само посматра и бележи. Сви остали речници, традиционални, на папиру или електронски, који нису конципирани као *онлајн* (*online*), називају се „затвореним" (*closed dictionaries*). Појам „критике" узима се у значењу које се даје у *Филозофијском рјечнику* (Филиповић:1965).

1.4. Документарна грађа

Документарну грађу, одабрану за овај рад у илустративне сврхе, чине сами речници у које смо директно имали увид, као и пратећа документа и књиге објављене уз речнике као пролегомена, такође и низ предавања које су аутори одржали са циљем образложења и апологије својих ставова. Са друге стране, документарну грађу чине и подаци које смо добили од информаната – корисника речника – што, као контрапункт, даје ширу слику домета и очекивања у вези са речницима о којима се ради. Теоријско-методолошке поставке, као и резултати истраживачког рада са четрдесет седам информаната, дати су *in extenso* у раду (Милојевић:2018) а овом приликом те резултате само имамо у виду кад критички сагледавамо дихотомију: „отворен" – „затворен". Резултати са информантима, а у вези са разликом између речничког значења и значења у дискурсу (dictionary vs. discourse meaning) указују на *ad hoc* и *ex tempore* својства језичког делања те да се, с обзиром на то, може очекивати непоклапање значења у говорној пракси са значењима умреженим у сложеним и педантним лексикографским дефиницијама срочених по шеми: *genus proximum*, *differentia specifica*. Показује се, ипак, да, без обзира на мисаону и емотивну флуктуацију која карактерише употребу, основно значење речи остаје сачувано (Милојевић:2018).

2. „ЗАТВОРЕНИ" И „ОТВОРЕНИ" РЕЧНИЦИ: ТРАДИЦИОНАЛНО И НОВО У ЛЕКСИКОГРАФИЈИ

2.1. Традиционални модел израде речника: „затворени" речници – за и против

У садашњем раду, о „затвореним" и „отвореним" речницима, једнака пажња се посвећује речницима израђеним по традиционалном моделу, установљеном у деветнаестом веку, васкрслом и у бројним речницима из актуеле продукције – било да су на папиру или електронски, као и онима који су модерни у кључном смислу, тако што покрећу нову мисаону парадигму. Посебна пажња се посвећује двама речницима: једном из категорије „затворених" речника (*Collins COBUILD English Language Dictionary*), који је био лучоноша у двадесетом веку и значио кључан искорак у лексикографској пракси изласком из традиционалног перпетуума и једном „отвореном" речнику (*Wordnik*), такође парагонском, чији смо сведоци у овом нашем времену – двадесет и првом веку. Пример ова два речника се узима као основ за поређење две линије размишљања о језику и речнику – само једним делом дивергентне – и износе се аргументи за и против, чиме се заокружује наша критика. Сагледавање чињеница води закључку у прилог потребе за ревизијом доминирајућег лексикографског хабитуса е да би се створио речник будућности, чији је прототип већ увелико доступан у јавности.

Рад започињемо, за ову прилику одабраним примерима, који треба да илуструју лексикографску праксу – израду једнојезичних и двојезичних речника, папирних и електронских – у Србији, Британији и Америци током последњих сто година; елаборирани осврт на стогодишњу

српску двојезичну лексикографску праксу дат је у раду (Милојевић:2017). Илустративним примерима, за сврху садашњег рада, а у контексту новог прилаза теми, обухватила сам оне прве – речнике издате у дијаспори – такође и најновије, из оксфордске лексикографске радионице (Oxford University Press), издате самостално или у копродукцији са српским сарадницима и издавачким кућама. Све речнике, нарочито оне са самог почетка, повезује племенита, некад дирљиво изречена руководећа намера, изражена у мишљењу да је „човјек без језика нијем" (*Џепни речник енглескога и српскога језика са изговором*, издање Књижаре Душана Поповића, Чикаго, 1908) али и та да је речник *алат*, нужан, незаобилазан и непроцењив у свакодневном животу. Сагледани из ововремене перспективе нараслих потреба и очекивања корисника, те унапређене технологије израде, највећи број прегледом обухваћених речника има један заједнички именитељ – одсуство декларације или, у ретким случајевима, сведену, минималну, па стога недоречену прелиминарну експозицију основних теоријских и методолошких поставки у вези са одабиром грађе, изворима из којих је црпен корпус те начином презентовања одабране грађе. Ова начелна примедба: да речници нису урађени lege artis – по налозима струке – има већу тежину уколико је амбиција речника већа, на пример у случају *Енциклопедијског енглеско-српскохрватског речника* Ристића, Симића и Поповића (Београд: Просвета, 1955. и 1974). Запазили смо и рекли да прегледане речнике углавном повезује изразита прагматичност, оријентација на употребно – речник се не схвата као музеј већ као *алат* чији је циљ да обезбеди ефикасну или ефикаснију писмену и усмену комуникацију. Запазили смо, такође, да, осим у ретким примерима, одсуствује дисциплина у замисли и остварењу и да се не наводе основни подаци који би речницима, као алату од значајне вредности, давали кредибилитет. У неким случајевима изостаје чак и име састављача, такође и година издања а њу можемо погађати једино на основу стила – наведимо само пример речника *New English and Serbo-Croatian and Serbo-Croatian English Dictionary with Correct Pronunciation and Appendix*, објављеног у Чикагу (Chicago: Pilandech's Publishing House, sine anno). Истини за вољу, рећи ћемо да и у многим примерима из ултрасавремене речничке продукције – арсенала електронских лексикографских ресурса – недостаје декларација: одговори на елементарна, *sine qua non*, питања: *ко, кад, како и зашто*. Прегледом речника из електронских извора, доступних путем веб портала, џепних електронских речника и апликација намењених средствима мобилне комуникације види се да су они безимени, тј. да се аутор/аутори/уредници не наводе а некад се крију иза речи „тим". Безимени су и енглеско-српски и српско-енглески речници које смо прегледали, урађени као бесплатне апликације за мобилне телефоне – порекло се декларише само, евентуално, речима, на пример, 'developed in Nederland' или 'developed in Russia'. Податке о примењеној методологији нисмо нашли а у вези са временом настанка речника само каткад налазимо на годину и датум. Дискрепанца између ове чињенице – одсуства свих, или оних носећих, релевантних података у вези са корпусом и начином израде, такође и датумом настанка речника – и, са друге стране, количине поверења које корисници указују речнику, огромна је и задивљује колико она остаје незапажена и неапострофирана од стране стручњака. Примера ради, наводимо следеће поређење: Milan Drvodelić, *Englesko-hrvatski rječnik*. Zagreb: St. Kugli, 1946; Milan Drvodelić, *Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga, 1982. (prvo izdanje 1953). Садржај речника из 1946. је следећи: предговор (једна страна), речник, правописне промене, кратка граматика, властита и географска имена, скраћенице, енглеске мере и новац. У предговору се не каже ништа о изворима из којих је црпена грађа, о начину скупљања грађе, не излаже се било каква концепција речника и не образлаже методологија. Наредни речник истог аутора, из 1953, и остала његова издања све до 1982, не разликују се суштински од речника из 1946. Разлике су, што се начина презентације грађе тиче, малобројне и маргиналне. Све наведено није довољно да обесхрабри кориснике, па онда ни издаваче, да и поред чињенице да речник, по нужди ствари, има *ограничено трајање*, четрдесет година објављују исти речник у неизмењеном облику. Слично је и са следећим речником који се током двадесет пет година неизмењен прештампавао (промењен је само назив језика у наслову, сходно тадашњој политичкој директиви): Rudolf Filipović, *Englesko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Zora, 1955. Десето издање овог речника изашло је

1980. године под називом *Englesko hrvatski ili srpski rječnik*. У речнику нема података о начину ексцерпирања лексичке грађе ни о концепцији њене обраде. О квалитету речника се индуктивно тешко може са озбиљношћу судити. Уколико је, међутим, судити по броју издања, онда се са сигурношћу може рећи да овај речник има публику и да га она сматра добрим и корисним. Речници јесу, потенцијално, изванредни ресурси али они нити су идеални нити су вечити, каже Ен Курзан (Anne Curzan), чувени професор и лексикограф: 'dictionaries are fantastic resources but they are human and not timeless' (Curzan, 2014). Ево још једног примера речника у којима изостају подаци о изворима лексичке грађе, базама података и о евентуалним фреквенцијским листама на основу којих и са којих су се преузимале најучесталије речи, такође и о начину и евентуалним објективним критеријумима за установљавање фреквенције и избор најчешћих речи: (Борис Хлебец, *Основни речник енглеско-српски српско-енглески*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003; Борис Хлебец, *Стандардни речник српско-енглески*, Београд: Завод за уџбенике, 2006; Борис Хлебец, *Енциклопедијски речник српско-енглески*, Београд: Завод за уџбенике, 2010). Корисник поменутих речника се суочава само са излазним подацима а шта је на улазу не зна иако мислим да би требало да зна: *база података је интелектуални центар пројекта на изради речника* и њен интегритет је гаранција квалитета речника те се с правом очекује да она буде јасно представљена. Да и светски познате издавачке куће објављују речнике који нису урађени по правилима струке очитује се у примеру речника: *Oxford English-Serbian Student's Dictionary*, *Englesko srpski rečnik sa srpsko-engleskim indeksom*, Oxford University Press, 2006. Овај речник је – остајемо у чуду – објављен без декларације, што нас оставља без знања о томе ко стоји иза српског корпуса, одакле је (пре)узет, ко су људи који су га радили, које институције и појединци. Методологија коришћена при изради речника није описана. Императив је да наставник од студента тражи да преиспита изворе које користи па стога забрињава чињеница да речници, као извор и алат од кључног значаја остаје ван критичког сагледавања. Упоредимо са следећим цитатом из предавања Ен Курзан (Anne Curzan), универзитетског професора и лексикографа, водећег ауторитета у области историје енглеског језика и америчке лексикографије: 'At some level, we know that there are human hands behind dictionaries, but we're really not sure who those hands belong to. I'm actually fascinated by this. Even the most critical people out there tend not to be very critical about dictionaries, not distinguishing among them and not asking a whole lot of questions about who edited them. Just think about the phrase 'Look it up in the dictionary', which suggests that all dictionaries are exactly the same' (...) Dictionaries are fantastic resources, but they are human and they are not timeless. I'm struck as a teacher that we tell students to critically question every text they read, every website they visit, except dictionaries, which we tend to treat as un-authored, as if they came from nowhere to give us answers about what words really mean' (Curzan, 2014).

На другој страни ових и оваквих речника – *црних кутија*, стоје, на пример, методолошки коректни речници али ипак не безрезервног кредибилитета, из сасвим других разлога. Пример овог потоњег је Оксфордски речник енглеског језика: The *Oxford English Dictionary* (*OED*). Рад на речнику је почео 1857. Године 1895. речник је преименован у *The Oxford English Dictionary* (*OED*) – дотадашњи назив је био *A New English Dictionary on Historical Principles.* Седамдесет и једну годину по зачетку објављен је речник у десет томова а још пет година касније, 1933, у дванаест томова и са једнотомним додатком. Проширења су стизала током наредних година да би се 1989. појавило друго издање (OED2), обима 21,728 страна у 20 томова. Рад на трећем издању, које треба да је темељна ревизија претходног, другог издања, започет је 2000. године и до данашњег дана, дакле након једанаест година закашњења и седамнаест година преданог рада, ревидирана је тек трећина одредница. Из угла садашњег корисника, то значи да речник остаје непоуздан у своје две трећине. Лако се, такође, да израчунати да ће у време кад се појави треће издање (OED 3), што је предвиђено за 2037. годину, велики део речи, након дистанце од пола века, бити, по нужди ствари, зрео за ревизију или пензионисање и одлазак у речничке музејске депое. Евидентно је да *време иде против речника* претварајући Херкула у Сизифа: херкуловски лексикографски рад не добија адекватну награду, показује се као Сизифов посао. Речник је до-

ступан у електронској верзији од 1988. а у *онлајн* варијанти од 2000. године са просечним бројем од два милиона приступа месечно. Треће издање речника OED3, у очекиваном обиму *дупло већем* од OED2, у електронској верзији, доступан *онлајн* омогућиће само бржу претрагу а у суштинском смислу делиће све недостатке папирне верзије на које смо указали а који су суштинске и методолошке природе. Бојим се да ће оваква судбина, изгубљене битке с временом, задесити и наш најважнији национални лексикографски подухват, највећи једнојезични дескриптивни *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (Београд: САНУ), који ће, кад се доврши, а сад је на пола пута – започет је рад на одредницама под словом П – имати преко тридесет томова и око пола милиона речи (Новокмет, 2014).

2.2. Нове тенденције у лексикографији: „отворени" речници – за и против

Као резултат преиспитивања традиционалне лексикографске мисаоне парадигме никла је нова. Лексикографска пракса 19. века, да се уочити, концепцијски и методолошки гледано, живи и данас у разним васкрслим облицима, на пример у поменутим оксфордским речницима, такође и у српској средини, наслоњеној на своју али и туђу, у најновије време понајвише британску и америчку, лексикографску традицију. Сведоци смо, такође, и васкрслих облика у виду најновијих лексикографских ресурса доступних путем веб портала, као и апликација за уређаје мобилне комуникације. Суштина је остала неизмењена, *убрзана је само претрага*. Опстаје идеализована слика и уверење лексикографа, па онда и корисника речника, да је речник *идеал*, ранга Платонових идеја, па тако и *апсолутни ауторитет*. Овакво уверење негативно утиче и на педагошку праксу. Речник јесте ауторитет али само кад се ради о правопису и граматичком опису али не и кад се ради о употреби, која у чињеничком смислу, највећим својим делом остаје ван домашаја лексикографа. ИДЕАЛан речник, уверења смо, не постоји – THE dictionary (cf. McKean: 2006; Curzan: 2014) – постоје само апроксимације фиктивном идеалу кроз уважавање језичке праксе.

Нека исходишна уверења и особине оваквих, арбитрирајућих, речника лексикографи нове оријентације доводе у питање: на пример, уверење да у речник треба да уђу само одабране речи, профилтриране лексикографовим цензорским оком. Речи су и оне које нису почаствоване уласком у речник, који *није Легија части* ('Inclusion in the dictionary is not the Legion of Honor' McKean: 2006) а *лексикограф није кустос у музеју речи* ('lexicographer is not a curator of the word museum' (McKean, ibid). Које ће речи ући у речник не би требало да зависи од лексикографа, од његовог афинитета: вољења и не-вољења. Његова је дужност да посматра и бележи, не да арбитрира; да прати и уважава реалност ширу од његове кабинетске и знање шире од његовог личног до којег је дошао интроспекцијом: 'One of the most obvious features of the new dictinary is its selection of examples. We concentrate on *real* examples drawn from the corpus, with little or no editing. This is because no one yet knows what breaths life into English which occurs naturally (...). The examples have a justification of their own. It is to my mind a serious mistake to make the examples subservient to the commentary either by concocting them or editing them too heavily.' (Sinclair: 1987b, 2). Истиче се чињеница да се, императивно, треба бавити *стварним речима* (Sinclair: 1987a, Sinclair: 1987b). Исто говори Ерин МекКин у вези са пројектом *онлајн* речника *Wordnik*: 'We are different from traditional dictionaries in that we put emphasis on *real* use of *real* English' (McKean:2010, 1.05min).

Навела бих један речник, концепцијски нов, који је био лучоноша у свом времену*: Collins COBUILD English Language Dictionary*, London & Glasgow: Collins, 1987. Главни и одговорни уредник професор Џон Синклер (John McH. Sinclair). Уреднички тим и сарадници су седам година радили само на методолошкој припреми за израду речника а поставке су изложили, на 182 стране, у књизи *Looking Up. An account of the COBUILD Project in lexical computing and the development of the Collins COBUILD English Language Dictionary.* London & Glasgow: Collins ELT, 1987. Била сам сведок њиховог рада на овом речнику у периоду од 1984. до 1987, чему сам имала активни приступ током студијског боравка на Универзитету у Бирмингему, као члан ЕЛР (English Language

Research) тима. У српској средини, такође, била сам у то време сведок пионирског рада на Корпусу савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду. Овај пројекат је започет 1978, под окриљем Министарства науке и под будним оком лингвисте, ерудите, Душана Јовића, професора Филолошког факултета у Београду. У Математичком институту је 1981. године покренут пројекат под називом: Математичка и рачунарска лингвистика а један од циљева је био формирање корпуса савременог српског језика. Рад на електронском корпусу српског језика, у оквиру исте институције, и даље траје (опис доступан на Интернет адреси: http://www.korpus.matf.bg.ac.rs). Пажњи такође препоручујем објављени рад колега са Математичког и Филолошког факултета у Београду: "Using Textual and Lexical Resources in Developing Serbian Wordnet" (Krstev, C. et al.:2004). У контексту модернизације српске лексикографије сматрам, такође, веома корисним да споменем и академски рад професора Прћића и његову најновију књигу *Ka savremenim srpskim rečnicima* (Prćić:2018) у којој говори о нужности израде Српског националног корпуса.

Поменути Колинсов речник *Collins COBUILD English Language Dictionary*, London & Glasgow: Collins, 1987. је нов у концепцији и примени моћне технолошке, компјутерске, подршке. Заснован је на корпусу од двадесет милиона речи а утемељен на постулатима онако како их је формулисао Џон Синклер у: 'The Dictionary of the Future' (John Sinclair:1987b), такође и у образложењу лексикографског пројекта чији је резултат поменути речник (Sinclair:1987a).

Ова линија размишљања у лексикографији – да нам је потребан речник заснован *на снази чињеница*, на темељу чега се, и једино тако, може градити и очекивати поверење корисника – испраћена је и у најновијем, авангардном, лексикографском пројекту *Wordnik,* чији је први идејни творац, *spiritus movens* и бриљантни заступник, запажене реторичке вештине, Ерин МекКин, чија луцидна запажања и аргументацију у вези са потребом редефинисања речника и начином на који се то може постићи, можемо пратити у наступима наведеним у библиографији уз овај рад (McKean: 2006, 2007, 2010, 2014a, 2014b, 2016). Поменути пројекат значи нови пробој, у овом, двадесет првом, веку – радикално одвајање од актуелне праксе. У односу на поменут Колинсов речник, *Вордник* треба да је *у још већој мери стваран* и да својом *онлајн концепцијом* надиђе ограничења која су неминовно пратила Колинсов пројекат и то она која су у вези са нужношћу лимитирања контекста у конкорданцама а све у вези са просторним, временским и технолошким ограничењима – ограниченим могућностима компјутерског процесуирања. *Вордник* (*Wordnik Project*) је у светским размерама највећи *онлајн* речник енглеског језика, чија база података, обима више милијарди речи, укључује оно што се већ може наћи у речницима објављеним као књиге али и свакодневни унос нових података из текуће језичке праксе (*Collaborative International Dictionary of English*). Идејни творци овог пројекта су Ерин МекКин, Грант Берет и Орајен Монтоја (Erin McKean, Grant Barrett, Orion Montoya), сви изванредни и афирмисани стручњаци, претходно запослени у Америчком одељењу Оксфорд Јуниверсити Преса (U. S. Department of Oxford University Press). Кампања „отварања" речника узела је велики замах 2015. године и досад је обогатила фонд милионом до сада незабележених речи. Значења речи се презентују из више извора, без уредничке цензуре: „арбитражу не преузима лексикограф, он само слуша и бележи" (Curzan: 2014). Напомене је вредна чињеница да је, засад, база података отворена у смислу уноса и презентовања речи и примера употребе али не и дефиниција: уносиоци података су, засад, слободни само да дају предлог дефиниције значења. *Вордник* је урађен под девизом: сачињавање речника није ексклузивна цеховска својина лексикографа – оно једнако припада свима нама. Ми *Ворднику* желимо успешну мисију – онолико колико је то могуће с обзиром на природу језика, непредвидиву и необуздану, која не да на себе јарма. Казано речима уметника речи, Вирџиније Вулф, за нашу немоћ као истраживача криве су и саме *речи*: 'It is words that are to blame. They are the wildest, freest, most irresponsible, most un-teachable of all things. Of course, you can catch them and sort them and place them in alphabetical order in dictionaries. But words do not live in dictionaries; *they live in the mind*' (Woolf, V. "Words Fail Me":1937). Кривци су речи, које су, у поређењу са свим осталим, најдивљије, најслободније, најнеодговорније, које се не дају научити нити се дају другима тумачити. Можемо их, зарад интелектуалне вежбе, заробити алфабетским листама дужине

пола милиона јединица али да ли ћемо их моћи употребити, да ли ћемо постати бољи говорници и бољи песници? Нећемо – јер *речи не живе у речницима, оне живе у уму*.

3. ЗАКЉУЧАК

Предмет нашег рада, који смо ставили пред читаоца, јесте критичко сагледавање лексикографске праксе, из историјске и ововремене перспективе, као и критика тој пракси одговарајућих, пратећих, теоријских образложења. Фокус је стављен на речнике из српске, британске и америчке продукције, сачињене по традиционалном моделу, као и оне који су резултат најсавременије теоријске и методолошке оријентације, где посебно место дајемо „отвореним" речницима – оним са *онлајн* концепцијом – што, са своје стране, отвара нову перспективу из које се могу сагледати традиционални речници. Очито је да обе оријентације имају добре и, потенцијално, лоше стране и да унутар обе постоји простор за унапређивање – и томе треба тежити. Дијалог би, такође, био драгоцен. Наша аргументација, изнесена у овом раду о „затвореним" и „отвореним" речницима, води у смеру закључка у чијој је основи препорука за преиспитивањем и ревизијом лексикографског хабитуса.

Литература

Curzan, A. (2014). 'What makes a word real?' TED talk Доступно на адреси: https://www.ted.com/talks/anne_curzan_what_makes_a_word_real Приступљено 2. августа 2017.

Filipović, V. (1965). *Filozofijski rječnik*, Zagreb: Matica hrvatska.

Krstev, C., Pavlović-Lažetić, G., Vitas, D., Obradović, I. (2004). "Using Textual and Lexical Resources in Developing Serbian Wordnet". *Romanian Journal of Information Science and Technology*, vol. 7, No. 1-2, 147-161, Romanian Academy, Publishing House of the Romanian Academy, PDF.

McKean, E. (2006). "Verbatim" – Erin McKean speaks at Google Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=XCB50IGTeyQ Приступљено августа 2017.

McKean, E. (2007). 'Redefining the dictionary' Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=ovSh8UDnhU Приступљено августа 2017.

McKean, E. (2010). Erin McKean at TOC Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=B8ECO_MW5sg Приступљено августа 2017.

McKean, E. (2014a). Go ahead, make up new words! Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=pMUv6UWkuWw Приступљено августа 2017.

McKean, E. (2014b). Slow rebellion Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=4oq7XJizfPo Приступљено августа 2017.

McKean, E. (2016). Words worth knowing from TED2016 | Erin McKean Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=4pMDUWhztKk Приступљено августа 2017.

Милојевић, Ј. (2017). „Сто година српске двојезичне лексикографске преаксе: енглеско-српски и српско-енглески речници од 1908. до данас". *47. међународни скуп слависта у Вукове дане*, Београд: Међународни славистички центар, 14. септембар 2017. Усмено саопштење. Рад прихваћен за штампу у *Зборнику* радова МСЦ / 2018.

Милојевић, Ј. (2018) "Who is handsome and who is beautiful? Does 'the shoe fit': from no/yes to 'everything goes'". Рад прихваћен за штампу у *Аналима Филолошког факултета*, 2018.

Новокмет, С., Богдановић, М. (2014). Речник САНУ, 19. том, Београд, 2014. Доступно на: https://jezikofil.rs/novi-tom-recnika-srpske-akademije/ Приступљено 30. октобра 2017.

Prćić, T. (2018). *Ka savremenim srpskim rečnicima*. (Prvo, elektronsko, izdanje). Novi Sad: Filozofski fakultet.

Sinclair, J. (ed.) (1987a). *Looking Up. An account of the COBUILD Project in lexical computing and the development of the Collins COBUILD English Language Dictionary*. London & Glasgow: Collins ELT

Sinclair, J. (1987b). 'The Dictionary of the Future'. Collins English Dictionary Annual Lecture Given at the University of Strathclyde, 6 May 1987. Collins Dictionaries in association with the University of Strathclyde http://public.oed.com/about

Woolf, V. (1937). April 29, 1937, BBC radio broadcast series "Words Fail Me." Доступно на адреси: http://www.newyorker.com/books/page-turner/virginia-woolf-words-fail-me Приступљено 3. августа 2017.

Анализирани речници

Antunović-Kobliška, M. (1957) *Srpsko-hrvatsko-engleski rečnik*. Beograd: Naučna knjiga.
Benson, M. (1970). *Englesko-srpskohrvatski rečnik*, Beograd: Prosveta.
Benson, M. (1970). *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*, Beograd: Prosveta.
Benson, M. (1970) *Englesko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-engleski rečnik*. Beograd: Prosveta.
Bogadek, F. A. (1944). *New English-Croatian and Croatian-English Dictionary*. New York: G.E. Stechert & Co, 1944 (second edition). Прво издање 1926.
Bujas, Ž. (1983). *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik A-Lj*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
Bujas, Ž. (1989). *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik M-O*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
Bujas, Ž. (1999a). *Veliki englesko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Stylos Art.
Bujas, Ž. (1999b). *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, Zagreb: Stylos Art.
Cahen, L. (1916). *Serbian-English and English-Serbian Pocket Dictionary*, London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
Cvetanović, R. (1954). *Rečnik englesko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-engleski sa engleskom gramtikom*. Sarajevo: Džepna knjiga, 1954 (treće izdanje).
Drvodelić, M. (1946). *Englesko-hrvatski rječnik*. Zagreb: St. Kugli.
Drvodelić, M. (1982). *Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga, 1982. Prvo izdanje 1953.
Електронски корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду. Доступно на адреси: http://www.korpus.matf.bg.ac.rs Приступљено 30. октобра 2017.
Filipović, R. (1955). *Englesko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Zora.
Hlebec, B. (2003). *Основни речник енглеско-српски српско-енглески* (*Essential Dictionary English-Serbian Serbian-English*), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
Hlebec, B. (2006a). *Стандардни речник српско-енглески*. Београд: Завод за уџбенике.
Hlebec, B. (2006b). *Енглеско-српски / Српско-енглески речник сленга*, Београд: Београдска књига (друго, допуњено издање).
Hlebec, B. (2010). *Енциклопедијски речник српско-енглески* (*Comprehensive Dictionary Serbian-English*), Београд: Завод за уџбенике
New English and Serbo-Croatian and Serbo-Croatian English Dictionary with Correct Pronunciation and Appendix. Chicago: Pilandech's Publishing House, s. a. (sine anno)
Oxford English-Serbian Student's Dictionary (*Englesko-srpski rečnik sa srpsko-engleskim indeksom*), Oxford University Press, 2006.
Petrović, I. (1951). *Praktičan englesko-srpski rečnik*. Beograd: Prosveta, 1951 (drugo izdanje). Prvo izdanje 1933.
Ristić, S., Simić, Ž., Popović, V. (1974). *Enciklopedijski englesko-srpskohrvatski rečnik*, Beograd: Prosveta.
Ristić, S., Simić, Ž. (1975) *Englesko-srpskohrvatski rečnik*, Beograd: Prosveta.
Sinclair, J (editor in chief). (1987). *Collins COBUILD English Language Dictionary*, London & Glasgow: Collins.
Џепни речник енглескога и српскога језика са изговором, Чикаго: издање Књижаре Душана Поповића, 1908.
Vizentelly, F. H. (1925) *The Practical Standard Dictionary of the English Language*, New York.
Webster's New International Dictionary of the English Language. Springfield: 1921.

CLOSED AND *OPEN* DICTIONARIES – PRO ET CONTRA

Summary

This work deals with the history of dictionary-making, through the examples of monolingual and bilingual dictionaries, focusing on the British and American lexicographical practice and that in Serbia and ex-Yugoslavia in particular. The overview encompasses the first monoligual and bilingual dictionaries and also the latest electronic lexicographical resources that are available via dictonary web portals and pocket electronic dictionaries, or as applications and downloads for mobile devices. Exclusive consideration is given to general dictionaries. As an in-

formative and critical overview, this work describes and compares different theoretical lines of thinking and practice executed by different authors and visionaries in the context of contemporary global trends. *Closed (traditional)* and *open (online)* dictionaries are compared and *pros and cons* discussed, leading to a conclusion suggesting that current approaches be reconsidered and the lexicographical habitus changed.

Keywords: lexicography, lexicology, dictionaries, closed dictionaries, open dictionaries.

Jelisaveta Milojević
University of Belgrade, Serbia
Faculty of Philology
jelce@eunet.rs

Нацрт корица
Mihai Badescu

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.1(082)
008(082)
811.163.41(082)
821.09(082)

ЈЕЗИЦИ и културе у времену и простору : тематски зборник. 7. 2 / [уреднице Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић]. - Нови Сад : Филозофски факултет : Педагошко друштво Војводине, 2018 (Будисава : Кримел). - 522 стр. : илустр. ; 28 cm

Радови на више језика. - Тираж 100. - Стр. 5-6: Предговор / Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на више језика уз сваки рад.

ISBN 978-86-6065-476-4
1. Гудурић, Снежана, 1961- [уредник] [аутор додатног текста]
a) Европски језици - Зборници b) Култура - Зборници
COBISS.SR-ID 326236167